

**PRZEGLĄD
BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO**

WARSZAWA 23 (12) 2020

Rada naukowa

prof. dr hab. Brunon Hołyst
dr hab. Krzysztof Indeck
prof. dr hab. Andrzej Mania
prof. dr hab. Stanisław Sulowski
prof. dr hab. Sebastian Wojciechowski
prof. dr hab. Konstanty A. Wojtaszczyk

Recenzenci PBW 23

dr hab. Robert Borkowski
dr Piotr Chorbot
dr Rafał Leśkiewicz
dr hab. Ryszard Machnikowski
prof. dr hab. Piotr Majer
dr Krzysztof Malesa
dr hab. Bronisław Młodziejowski
prof. dr hab. Andrzej Misiuk
dr Witold Ostant
dr hab. Grzegorz Tylec
dr Michał Wojnowski
prof. dr hab. Waldemar Zubrzycki

**INTERNAL
SECURITY
REVIEW**

WARSAW 23 (12) 2020

Zespół redakcyjny

Anna Przyborowska (redaktor naczelna)
Elżbieta Dąbrowska (sekretarz Redakcji)
Grażyna Osuchowska, Anna Przyborowska (redakcja)
Aneta Olkowska, Grażyna Osuchowska, Izabela Paczesna,
Anna Przyborowska (korekta)
Agnieszka Dębska, Aneta Olkowska (skład)

Przekład artykułów na język angielski

Magdalena Popowska

© Copyright by Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego
Centralny Ośrodek Szkolenia i Edukacji
im. gen. dyw. Stefana Roweckiego „Grota” w Emowie 2020

ISSN 2080-1335

Wszystkie artykuły zamieszczone w czasopiśmie są recenzowane
All the articles published in the magazine are subject to reviews

Deklaracja o wersji pierwotnej:

Wersja drukowana czasopisma jest jego wersją pierwotną

Wersja online czasopisma jest dostępna na stronie www.abw.gov.pl

Wszystkie artykuły zamieszczone w numerze wyrażają poglądy autorów

„Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” (PBW) można odnaleźć w Index Copernicus Journal Master List z liczbą 59,68 punktu. Czasopismo jest również dostępne w bazach: Central European Journal of Social Science and Humanities i Polska Bibliografia Naukowa (PBN)

Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego
Centralny Ośrodek Szkolenia i Edukacji
im. gen. dyw. Stefana Roweckiego „Grota” w Emowie
ul. Nadwiślańczyków 2, 05-462 Wiązowna

Redakcja

tel. (+48) 22 58 58 613
fax. (+48) 22 58 58 645
e-mail: redakcja.pbw@abw.gov.pl
www.abw.gov.pl

Numer zamknięto i oddano do druku w grudniu 2020 r.

Druk:

Biuro Logistyki Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego
ul. Rakowiecka 2A, 00-993 Warszawa
tel. (+48) 22 58 57 657

SPIS TREŚCI

Wspomnienie o dr. hab. Jerzym Koniecznym 9

I. ARTYKUŁY I ROZPRAWY

Krzysztof Izak

Wpływ pandemii COVID-19 na radykalizację postaw i terroryzm 13

Rafał J. Kruszyński

USA–ChRL: konflikt konieczny? 48

Jolanta Darczewska

Rosgwardia: gwardia narodowa czy policja wewnętrzna? 69

Michał Wojnowski

Konflikty na tle rasowym jako narzędzie destrukcji Stanów Zjednoczonych w działaniach rosyjskich służb wywiadowczych 109

Dariusz Pożaroszczyk

Zjawisko Initial Coin Offering (ICO) w kontekście wybranych przepisów karnych: ustawy prawo bankowe, ustawy o obrocie instrumentami finansowymi i ustawy o ofercie publicznej 153

Remigiusz Lewandowski

Strategiczne wyzwania dla wytwórców banknotów i dokumentów w kontekście bezpieczeństwa państwa 176

Tomasz Safjański

Działania Interpolu – charakter prawny, systematyka oraz próba oceny skuteczności 195

Leszek Wiszniewski

Zarządzanie zasobami ludzkimi w służbach specjalnych na przykładzie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu – wybrane aspekty 217

Piotr Kęsek

Uprawnienia śledcze Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego jako instrument w działaniach służących poprawie bezpieczeństwa państwa 239

Piotr Kosmaty

Strzał ratunkowy jako okoliczność wyłączająca bezprawność czynu 254

Bartosz Jagodziński <i>Operacje specjalne a konwencjonalne</i>	271
--	-----

II. RECENZJE

Krzysztof Izak <i>Anna Zasuń, Polityczny islam</i>	289
--	-----

III. PRZEGLĄD PRAC KONKURSOWYCH

Jan Waszewski <i>Koniec prywatności a spory wokół big data, mediów społecznościowych i neuronauki</i>	305
---	-----

Amelia Tomalska <i>Ewaluacja celów ataku terrorystycznego w przestrzeni publicznej przy zastosowaniu modelu EVIL DONE</i>	333
---	-----

IV. WYBRANE ARTYKUŁY W JĘZYKU ANGIELSKIM

Krzysztof Izak <i>Impact of the COVID-19 pandemic on radicalization and terrorism</i>	353
---	-----

Jolanta Darczewska <i>Rosgvardiya: National Guard or Internal Police?</i>	382
---	-----

O autorach	417
------------	-----

Informacje dla autorów czasopisma „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” i serii Biblioteka Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego	419
---	-----

TABLE OF CONTENTS

<i>A Memoir Note about Jerzy Konieczny</i>	9
I. ARTICLES AND DISSERTATIONS	
Krzysztof Izak <i>Impact of the COVID-19 pandemic on radicalization and terrorism</i>	13
Rafał J. Kruszyński <i>The US – China: is the conflict necessary?</i>	48
Jolanta Darczewska <i>Rosgvardiya: National Guard or Internal Police?</i>	69
Michał Wojnowski <i>Racial conflicts as the destruction tool of the United States in the Russian intelligence services activities</i>	109
Dariusz Pożaroszczyk <i>Initial Coin Offering (ICO) phenomenon in selected criminal law provisions: the Banking Law Act, the Financial Instruments Trading Act and the Public Offering Act</i>	153
Remigiusz Lewandowski <i>Strategic challenges for banknotes and documents producers in terms of state security</i>	176
Tomasz Safjański <i>Interpol's operational activities – an attempt to systemize and assess the effectiveness</i>	195
Leszek Wiszniewski <i>Human resources management in secret services on the example of the Internal Security Agency and Intelligence Agency – selected aspects</i>	217
Piotr Kęsek <i>Investigative powers of the Internal Security Agency as a tool to improve state security</i>	239
Piotr Kosmaty <i>Precision shot as a circumstance excluding criminal responsibility</i>	254
Bartosz Jagodziński <i>Special and conventional operations</i>	271

II. REVIEWS

Krzysztof Izak

Anna Zasuń, Polityczny islam

289

III. OVERVIEW OF THE WORKS

Jan Waszewski

The end of privacy and disputes concerning big data, social media and neuroscience

305

Amelia Tomalska

Evaluation of terrorist attack targets in public space using the model of EVIL DONE

333

IV. SELECTED ARTICLES IN ENGLISH

Krzysztof Izak

Impact of the COVID-19 pandemic on radicalization and terrorism

353

Jolanta Darczewska

Rosgvardiya: National Guard or Internal Police?

382

About authors

418

Information for the authors of "The Internal Security Review" journal and the Library of Internal Security Review series

419

Wspomnienie o dr. hab. Jerzym Koniecznym

W dniu 28 lipca 2020 r. w wieku 69 lat zmarł dr hab. Jerzy Konieczny, szef Urzędu Ochrony Państwa w latach 1992–1993.

Jerzy Konieczny urodził się 12 sierpnia 1950 r. Ukończył chemię na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz prawo na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jego zainteresowania naukowe znalazły odzwierciedlenie w pracy doktorskiej pt. *Ekspertyza dokumentów sporządzonych piśmem ręcznym na papierze syntetycznym*, obronionej w 1979 r. na Uniwersytecie Wrocławskim. W 1990 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk prawnych na Wydziale Prawa i Administracji

Uniwersytetu Śląskiego, na podstawie rozprawy pt. *Pojęcia prawdopodobieństwa ze stanowiska procesu karnego i kryminalistyki*.

W latach 1988–1989 Jerzy Konieczny był kierownikiem Zakładu Kryminalistyki Instytutu Ekspertyz Sądowych w Krakowie. Od sierpnia 1990 r. do lutego 1991 r. był dyrektorem Delegatury Urzędu Ochrony Państwa w Katowicach, od lutego 1991 r. do lipca 1992 r. zajmował stanowisko zastępcy szefa UOP, a od lipca 1992 r. do grudnia 1993 r. – szefa tego urzędu. W rządzie Józefa Oleksego był ministrem spraw wewnętrznych (od grudnia 1995 r. do lutego 1996 r.).

Jerzy Konieczny przez wiele lat był nauczycielem akademickim, wykładał m.in. w Katedrze Kryminalistyki Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego. Był autorem i współautorem książek, w tym na temat kryminalistyki: *Kryminalistyka* (z Janem Widackim i Tadeuszem Wiśłą); *Metodologiczna charakterystyka kryminalistyki*; *Pojęcia prawdopodobieństwa ze stanowiska procesu karnego i kryminalistyki*; *Podstawy detektywistyki. Usługi detektywistyczne, prawo, taktyka, moralność* (z Tomaszem Aleksandrowiczem i Anną Konik), oraz na temat szeroko pojętego bezpieczeństwa: *Justycjariusze, hutmani, policjanci. Z dziejów służb ochrony porządku w Polsce* (z Andrzejem Abramskim); *Wstęp do etyki biznesu*; *Wprowadzenie do bezpieczeństwa biznesu*. Nie każdy wie, że Jerzy Konieczny napisał również przewodnik po Żywiecczyźnie (*Ziemia Żywiecka. Przewodnik*). Chciał w ten sposób spłacić swój dług wobec miejsca, z którym były związane jego

najmilsze wspomnienia z dzieciństwa i młodości. Mówił, że turystykę i pisanie o niej traktuje jako sposób na złapanie oddechu od codziennych spraw.

W 2011 r. został odznaczony Odznaką Honorową imienia gen. Stefana Rowckiego „Grotą”.

Jerzy Konieczny został pochowany 31 lipca 2020 r. na cmentarzu parafialnym w Rycerze Górnej (powiat żywiecki, gmina Rajcza).

Redakcja „Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego”

I

ARTYKUŁY I ROZPRAWY

ARTICLES

AND DISSERTATIONS

Wpływ pandemii COVID-19 na radykalizację postaw i terroryzm

Pandemia COVID-19¹ wywiera olbrzymi wpływ na wszystkie dziedziny życia człowieka, w tym także na nastroje społeczne, idee, zachowania, przestępczość i przeemoc polityczną, z terroryzmem włącznie. Skala tego ostatniego zjawiska jest trudna do oceny, ponieważ niniejszy tekst został napisany w kwietniu i maju 2020 r.², czyli w miesiącach, kiedy pandemia w niektórych regionach świata rozprzestrzeniła się błyskawicznie, w innych zaś, na przykład w Afryce, była dopiero w fazie rozwojowej. Jednak to, co zwraca uwagę to jednoczesny spadek zainteresowania mediów aktami terroryzmu. Jeżeli nawet dochodzi do takich zdarzeń, to informacjom o nim trudno się przebić do mediów międzynarodowych, łącznie z portalami społecznościowymi. Doniesienia o incydentach o podłożu terrorystycznym pojawiają się z opóźnieniem. Wyjątkiem jest arabska stacja telewizyjna Al-Jazeera. Natomiast informacje o pandemii nie schodzą z pierwszych stron gazet, wypełniają wszystkie newsy, a nawet większość wydarzeń politycznych odbywa się z koronawirusem w tle.

Wirus SARS-CoV-2 może dotknąć każdego i wyeliminować grupy terrorystów, niezależnie od wyznawanej przez nich ideologii i przynależności religijnej. Rygory związane z pandemią ogarnęły także świat islamu. W dniu 23 kwietnia rozpoczął się ramadan, miesiąc w którym – zgodnie z tradycją – muzułmanie postczą. Zakaz spożywania pokarmu i napojów obowiązuje od świtu do zmierzchu przez 30 dni i jest przerywany jedynie wieczorną ucztą (arab. *iftar*), spożywaną w licznym gronie bliskich lub w meczetach, połączoną z modlitwą. Rodzinne spotkania trwają często do rana. Pandemia wymusiła jednak zmiany w tej tradycji. Oczywiście zarażeni koronawirusem, tak jak wszyscy inni chorzy, są zwolnieni z postu, ale obostrzenia dotknęły setki milionów wyznawców islamu. W związku z pandemią rządy państw muzułmańskich przyjęły wiele restrykcji na czas ramadanu. Niemal we wszystkich krajach muzułmańskich zakazano zbiorowych wieczornych modłów (arab. *salat al-maghrib*) charakterystycznych dla tego miesiąca, pozamykano również meczety. W Egipcie, który słynie z wielogodzinnego i publicznego świętowania nocnego posiłku, rząd wprowadził godzinę policyjną (od 20.00 do 6.00 rano). Saudyjczycy bezterminowo zamknęli Mekkę, najświętsze miejsce islamu, dla zagranicznych pielgrzymów. W Jerozolimie meczet

¹ Choroba zakaźna wywołana przez wirus SARS-CoV-2 (przyp. red.).

² Większość informacji odnosi się do roku 2020, dlatego przy przywoływaniu dat nie jest on wymieniony (przyp. red.).

Al-Aksa na Wzgórzu Świątynnym jest zamknięty od połowy marca. W Indonezji rząd zakazał jakichkolwiek podróży w czasie ramadanu. Nawet w Iranie władze wezwały do powstrzymania się od wspólnych modlitw. Wyjątkiem jest Pakistan, gdzie władzom religijnym udało się zablokować zamknięcie meczetów, ale modlący się muszą zachowywać dwumetrowy odstęp i przynosić własne dywaniki modlitewne.

Są to okoliczności całkowicie nowe dla wyznawców islamu, tak samo jak dla wszystkich innych środowisk, jednak w przypadku organizacji terrorystycznych nie muszą one być skazane na bierność i czekanie na ustąpienie pandemii. Jeszcze przed pojawieniem się wirusa niektóre ugrupowania szukały dostępu do broni biologicznej. Al-Kaida prowadziła nawet nad nią badania, całe szczęście, że z negatywnym skutkiem. Jest za wcześnie, żeby prognozować, w jaki sposób pandemia wpłynie na zjawisko terroryzmu, ale można się pokusić o sformułowanie pewnych hipotez, które już w niedalekiej przyszłości znajdą potwierdzenie lub zostaną obalone. Z pewnością wiele organizacji nie wytrzyma próby czasu. Znikną bezpowrotnie, pozostawiając terytorium dotychczas przez nie kontrolowane wolne od przemocy, bądź ich miejsce mogą zająć nowe organizacje. Można postawić również tezę, że po pandemii terroryzm może uaktywnić się ze zdwojoną siłą i to w krajach, gdzie do tej pory to zjawisko nie występowało. Taki obrót zdarzeń może nastąpić w państwach, które dotknie głęboka recesja, gospodarcza zapaść, bezrobocie, braki aprowizacyjne i drożyzna. Może temu sprzyjać oderwanie się elit politycznych od społeczeństwa i zbyt długie utrzymywanie go w ryzach stanu wyjątkowego, co samo w sobie wywołuje bunt, najpierw jednostek, a później całej społeczności. Jaki jest zatem stosunek organizacji terrorystycznych do pandemii i jaki wpływ wywiera ona na radykalizację postaw? Na te pytania czytelnik powinien znaleźć odpowiedź w tym artykule.

Ostrzeżenia przed radykalizacją i terroryzmem w dobie koronawirusa

W marcu 2020 r. w izraelskich mediach pojawiły się doniesienia o ogniskach koronawirusa w regionach znajdujących się pod kontrolą organizacji terrorystycznych. Wymieniono m.in. Somalię, gdzie na znacznych terenach rządzi Harakat asz-Szabab al-Mudżahidin (Ruch Młodych Mudżahedinów), organizacja powiązana z Al-Kaidą. Rozprzestrzeniająca się choroba może ograniczyć aktywność ugrupowania i wyeliminować trudną do sprecyzowania liczbę bojowników. Będzie temu sprzyjać niedostatecznie zorganizowana służba zdrowia, a właściwie jej brak na wielu obszarach. Harakat asz-Szabab al-Mudżahidin może być bardziej niż inne islamistyczne ugrupowania dotknięta koronawirusem i jego śmiertelnymi skutkami, także ze względu na duże ograniczenia w możliwości niesienia pomocy przez instytucje międzynarodowe i państwa zachodnie, które same borykają się ze skutkami pandemii. Według „Jerusalem Post” zainfekowani zostali czołowi przedstawiciele Hezbollahu, a wśród nich może także znajdować się jego przywódca Hassan Nasrallah. Do zarażenia się działacze organizacji miało dojść podczas wizyty w Libanie przedstawicieli dowództwa irańskiego

Sepah-e Pasdaran-e Enqelab-e Eslami (Korpusu Strażników Rewolucji Islamskiej)³. W związku z tym pojawiły się sugestie, że zarażony może być nawet najwyższy przywódca Iranu (pers. *rahbar*) Ali Chamenei, co ze względu na jego podeszły wiek i inne choroby stanowiłoby poważne zagrożenie dla jego życia. Już w lutym zostali zarażeni wiceprezydent kraju Masumeh Ektebar i wiceminister zdrowia, a także wielu innych ważnych polityków, na początku marca zmarł doradca Chameneiego Mohammad Mir-mohammadi. Hamas starał się ograniczyć rozprzestrzenianie się koronawirusa i możliwość zarażenia się nim w Strefie Gazy. Dla Izraela są to niewątpliwie sprzyjające okoliczności, ponieważ Hezbollah i Hamas mają niewiele czasu na realizację agresywnych zamiarów⁴. W znacznie lepszej sytuacji znajdują się ugrupowania ekstremistyczne, które dzięki samoizolacji w dżungli (Abu Sajaf na Filipinach, Pertubuhan Pembebasan Bersatu Patani – Zjednoczona Organizacja Wyzwolenia Pattani w Tajlandii czy Ejército de Liberación Nacional – Armia Wyzwolenia Narodowego w Kolumbii) lub na pustyni (Dżama'at Nasr al-Islam wa al-Muslimin – Grupa Wsparcia Islamu i Muzułmanów w Mali) ograniczają możliwość zarażenia się SARS-CoV-2 lub świadomie odwołają moment, gdy ich członkowie będą zmuszeni nawiązać kontakt z osobami, które mogą okazać się nosicielami tego wirusa (na przykład podczas pobytu w osadach w celu uzupełnienia zapasów żywności i wody lub przy rekrutacji nowych członków).

Na temat postrzegania terroryzmu przez pryzmat pandemii koronawirusa wypowiedział się John Demers, szef Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego w Departamencie Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych. Według niego pandemia może skłonić część terrorystów do przyspieszenia planów ataku. Jako przykład podał 36-letniego Timothy'ego Wilsona, białego supremacjonistę, kierującego się animozjami religijnymi i antyrządowymi, który planował przeprowadzić atak na wzór słynnego

³ Dowódca korpusu gen. Hossein Salami wysunął oskarżenie pod adresem Stanów Zjednoczonych, że mogły użyć koronawirusa jako broni biologicznej do ataku najpierw na Chiny, a potem na Iran. Następnie Heszmattollah Falahatpiszeh, członek parlamentarnej Komisji Bezpieczeństwa Narodowego i Polityki Zagranicznej, powiedział, że epidemia spowodowana COVID-19 nie jest zwykłą chorobą, lecz atakiem terroryzmu biologicznego na Iran i Chiny. Wezwał on władze do potraktowania epidemii jako problemu wojskowego i powód do utworzenia organizacji zajmującej się obroną ludności przed bioterroryzmem. Inny parlamentarzysta, Amir-Hossein Ghazizadeh Haszemi, uznał, że wszystkie nieszczęścia wynikające z epidemii, w tym wywołanie napięcia politycznego i społecznego, są dowodem na atak bioterrorystyczny. Przeciwnicy teorii spiskowych, w tym Sadik Dżawadihesar, działacz reformistyczny, stwierdził, że politycy przypisali epidemię atakowi bioterrorystycznemu, aby odwrócić uwagę społeczeństwa od własnej nieudolności i usprawiedliwić swoją nieskuteczność w walce ze zwalczaniem i powstrzymaniem epidemii. Miał on m.in. na myśli zaniechanie odizolowania ognisk epidemii, zwłaszcza miasta Kum, czemu byli przeciwni szycy duchowni tamtejszego ośrodka religijnego, który jest najważniejszym w kraju. Władze nie odwołały lotów do Chin samolotów linii Mahan Airlines powiązanej z Korpusem Strażników i nie zakupiły środków ochrony osobistej, w tym maseczek, rękawiczek i płynów do odkażania, za to zachowywały się tak, jakby wszystko było w najlepszym porządku i pod kontrolą. Zob. <https://en.radiofarda.com/a/iran-accusing-us-of-bio-terrorism-to-justify-coronavirus-crisis/30479347.html> [dostęp: 10 III 2020].

⁴ <https://www.jpost.com/Middle-East/Coronavirus-hits-terrorists-hardest-from-ISIS-toIran-analysis-621336> [dostęp: 17 III 2020].

zamachu w Oklahoma City z 1995 r.⁵ Zamach miał nastąpić w kwietniu lub czerwcu. Celem miała być szkoła dla czarnoskórych uczniów, meczet lub synagoga. Ekstremista gromadził substancje służące do wytwarzania materiałów wybuchowych i pozostawał w kontakcie z Williamem Smithem, żołnierzem piechoty morskiej, zamieszczać w cyberprzestrzeni materiały na temat wytwarzania ładunków wybuchowych. Gdy koronawirus dotarł do Missouri, jego rodzinnego stanu, Wilson sfrustrowany działaniami władz federalnych wybrał za cel szpital uniwersytecki w Kansas City, w którym leczono chorych zarażonych COVID-19. Podczas próby aresztowania 24 marca został ranny i zmarł w wyniku odniesionych obrażeń. Tydzień później 44-letni maszynista Eduardo Moreno zamierzał przeprowadzić atak na statek-szpital amerykańskiej marynarki wojennej „Mercy”, zacumowany w porcie w Los Angeles. Tam również planowano leczyć chorych na COVID-19. W tym celu rozpędził pociąg Pacific Harbour Line, zjechał z końca torów i próbował składem uderzyć w burtę statku. Po przebicciu kilku barier lokomotywa zatrzymała się na parking, ok. 250 metrów od celu ataku. Niedoszły zamachowiec zbiegł z miejsca zdarzenia, ale został zatrzymany przez policję. Podczas wstępnego przesłuchania stwierdził, że miał wątpliwości co do intencji załogi statku. Inny przypadek dotyczył pakistańskiego lekarza pracującego tymczasowo w USA, podejrzewanego o pomoc dla Państwa Islamskiego. Początkowo planował on dostać się drogą lotniczą do Syrii przez Amman. W związku z zamknięciem granic przez Jordanię z powodu pandemii, postanowił udać się do Los Angeles, aby wsiąść na statek towarowy płynący do Syrii. Został aresztowany 19 marca w porcie lotniczym w Minneapolis. Po tym zdarzeniu John Demers zasugerował konieczność monitorowania zmian w sposobie dotychczasowego przemieszczania się ekstremistów oraz wpływu rozprzestrzeniania się koronawirusa na ich plany podróży, z uwzględnieniem możliwości przyspieszania lub opóźniania wyjazdów w zależności od zawieszania lotów i zamykania granic⁶.

W marcu Federalne Biuro Śledcze skierowało ostrzeżenie do różnych rodzajów policji przed możliwością wykorzystania koronawirusa przez organizacje neonazistowskie do ataków wymierzonych w stróżów prawa i żydów. Jego podstawą było zwiększenie aktywności członków tych organizacji oraz zwolenników ideologii białej

⁵ W dniu 19 kwietnia 1995 r. Timothy McVeigh, zainspirowany przez Christian Identity, zdetonował przed budynkiem federalnym w Oklahoma City materiały wybuchowe znajdujące się w samochodzie. Eksplozja bomby ważącej blisko 2,5 tony doprowadziła do zaważenia się tego obiektu i śmierci 168 osób (ponad 500 zostało rannych). Śledztwo wykazało, że sprawca miał władzom za złe obłożenie przez siły federalne ośrodka Mont Carmel Center w Waco, który zajmowała sekta Gałąź Dawidowa (podczas 51-dniowego obłożenia farmy, zakończonego 19 kwietnia 1993 r., zginęło 80 osób: mężczyzn, kobiet i dzieci). McVeigh uważał, że operacja w Waco była kolejnym dowodem na ingerowanie władz w życie obywateli USA. McVeigh był związany również z ruchem radykalnie prawicowej milicji stanu Michigan, jakich wiele do tej pory działa w USA.

⁶ <https://www.politico.com/news/2020/03/27/coronavirus-terrorism-justice-department-150870> [dostęp: 27 III 2020]; <https://ktul.com/news/local/fbi-governments-response-to-virus-spurred-would-be-bomber> [dostęp: 15 IV 2020].

supremacji (będących jednocześnie przeciwnikami władz federalnych), którzy wymieniają się uwagami na ten temat w mediach społecznościowych. Ekstremiści zachęcają się wzajemnie, aby osoby zainfekowane wchodziły w bezpośredni kontakt z policjantami i wyznawcami judaizmu. Jednak najważniejszym celem jest zarażanie wszystkich odpowiadających za bezpieczeństwo państwa, a więc oprócz policjantów także agentów FBI oraz funkcjonariuszy różnych agend federalnych. Potencjalni bioterrorysty mieli wchodzić w fizyczny kontakt z określonymi osobami lub rozpylać płyny ustrojowe, zebrane wcześniej w butelkach z rozpylaczem, w pomieszczeniach, na ścianach wind bądź na klamkach drzwi. Jako najlepsze miejsca bioataków wskazywali oni centra handlowe, biura polityków oraz partii politycznych, centra biznesowe, miejsca modlitw, biura FBI, a także całe dzielnice dużych miast zamieszkałe przez Afroamerykanów⁷. Służby amerykańskie poważnie podeszły do tego zagrożenia, gdyż miały już doświadczenia z przypadkami ataków przy użyciu drobnoustrojów: wąglika rozsyłanego w listach jesienią 2001 r. oraz salmonelli, którą w 1984 r. członkowie sekty Rajnisza zakazali żywność w sieci barów sałatkowych oraz restauracji w Stanach Zjednoczonych⁸.

FBI ostrzegła również przed potencjalnym wzrostem przestępstw motywowanych nienawiścią wobec Amerykanów o azjatyckich, szczególnie chińskich, korzeniach. Wirus, którego nazwano „grypą z Wuhan”, jest wykorzystywany zarówno przez skrajnie prawicowych ekstremistów USA, i to niezależnie od ich przynależności, jak i dżihadystów. Radykałowie posługują się pandemią w celu szerzenia dezinformacji, wzniecania lęku i siania nienawiści pomiędzy mieszkańcami Stanów Zjednoczonych, co prowadzi do aktów przemocy. Według FBI pandemia COVID-19 stała się katalizatorem dla grup białych supremacjonistów do propagowania teorii o akceleratorze (dosłownie: przyspieszaczu cząsteczek; w tym przypadku chodzi o działania na rzecz szybkiego wymieszania ras), obłężeniu przez obcych, wielkim zastąpieniu (biali Amerykanie zostaną zastąpieni przez „kolorowych” i imigrantów)⁹. Ma to zmotywować jednostki

⁷ <https://www.infosecurity24.pl/neonazisci-chca-wykorzystac-koronawirusa> [dostęp: 24 III 2020].

⁸ Sekta została założona w Indiach przez Bhagwana Szri Rajnisza (prawdziwe nazwisko Rajnisz Czandra Mohan Dżain), zwanego Oszo. Znana jest jako ruch Neo-Sannjas, a jej wyznawcy – jako sannjasini. W 1981 r. Oszo przyjechał na leczenie do USA, a jego uczniowie kupili ranczo w stanie Oregon, na którym założyli komunę. Ranczo zostało przekształcone w stałą osadę o nazwie Rajniszpuram. Mieszkańcy zdobyli polityczną kontrolę nad pobliskim miastem Antelope. Aby zapewnić wygraną swoim dwóm kandydatom w wyborach do Sądu Okręgowego w hrabstwie Wasco, sannjasini postanowili maksymalnie ograniczyć liczbę głosujących mieszkańców. W tym celu zatruli żywność. W rezultacie 751 osób zostało zarażonych salmonellą, 45 z nich było hospitalizowanych, na szczęście nie było ofiar śmiertelnych. Był to największy atak bioterrorystyczny w historii USA. Udział sekty w przeprowadzeniu ataku potwierdzono w 1985 r. Oszo został aresztowany. Postawiono mu 34 zarzuty. Zgodził się na wyrok w zawieszeniu, którego warunkiem było opuszczenie Stanów Zjednoczonych. Po podróży po Europie wrócił do Indii, gdzie zmarł w Punie w 1990 r.

⁹ Po raz pierwszy pojęcie wielkie zastąpienie i odpowiadające mu – wielka wymiana zostały użyte przez francuskiego pisarza i eseistę Renauda Camusa, w książce pod tym samym tytułem (*Le Grand Remplacement*), wydanej w 2011 r. Camus pisze w niej o planowym i systematycznym

do działania przeciw nowemu porządkowi świata narzucanemu przez elity polityczne i program Agenda 21¹⁰, George'owi Sorosowi, chińskiemu rządowi i innym podmiotom dążącym do wyeliminowania rasy białej. Sekretarz Generalny ONZ Antonio Guterres ostrzegł, że grupy ekstremistyczne wykorzystują obostrzenia związane z pandemią do szerzenia nienawiści, intensyfikują także swoją aktywność w mediach społecznościowych, aby rekrutować młodych ludzi, którzy dużą część swojego czasu spędzają w internecie.

W podobnym tonie było utrzymane oświadczenie wydane 20 kwietnia przez think tank SITE Intelligence Group, w którym zwracano uwagę na możliwość wzrostu zagrożenia ze strony Państwa Islamskiego w okresie ramadanu¹¹. Brytyjskie Narodowe Biuro Bezpieczeństwa Antyterrorystycznego (National Counter Terrorism Security Office, NCTSO) uprzedzało brytyjskie szpitale przed możliwością ataku ze strony islamskich ekstremistów. W okresie pandemii szpitale mogą być najbardziej zagrożonymi obiektami ze względu na dużą liczbę osób znajdujących się w nich, w odróżnieniu od innych opustoszałych celów miękkich. Główny inspektor Scotland Yardu i krajowy koordynator brytyjskiego programu na rzecz zapobiegania ekstremizmowi powiedział, że zwolennicy Państwa Islamskiego zachęcali do atakowania miejsc, które wydają się najbardziej wrażliwe. Obecnie są nimi szpitale¹².

Retoryka ekstremistów, organizacji terrorystycznych oraz mediów

Interesujące są wypowiedzi salafickich ideologów dotyczące pandemii oraz stanowiska w tej samej sprawie, które zajmują najbardziej znane islamskie organizacje terrorystyczne. Uznawany za pioniera współczesnej ideologii salafickiego dżihadu

zastępowaniu etnicznych Francuzów przez ludność pochodzącą z Bliskiego Wschodu i Afryki, przede wszystkim muzułmanów. Podał też wiele przykładów, z którymi trudno jest polemizować. Za głoszenie tych poglądów został uznany za rasistę i był kilkakrotnie karany. W lipcu 2017 r. jego opinię podzielił arcybiskup Strasburga Luc Ravel. W wywiadzie dla dziennika „Dernières Nouvelles d'Alsace” mówił on o wielkich zagrożeniach, jakie ściągnęły na siebie Francja i Europa. Stwierdził m.in.: „Muzułmanie dobrze wiedzą, że ich płodność dziś jest tak duża, że nazywają ją już »Wielkim Zastąpieniem«. Mówią nam bardzo spokojnie: »Kiedyś to wszystko będzie nasze«. Wcześniej arcybiskup sprowokował we Francji wielką debatę publiczną, kiedy opublikował esej, w którym napisał: „Chrześcijanie w Europie znajdują się pomiędzy dwiema potężnymi siłami. Jedna to terror, bomby i mściwy prorok, a druga to *terrorysty myśli* tych, którzy tak kochają Republikę”. Zob. <https://wolnosc24.pl/2017/07/20/arcybiskup-strasburga-nie-bedzie-francji-muzulmanie-przejmaja-europe-dojdzie-do-wielkiego-zastapienia/> [dostęp: 20 VII 2017].

¹⁰ Przyjęty w 1992 r. przez ONZ program ratowania planety dzięki zastosowaniu zasady zrównoważonego rozwoju realizowany przez społeczności lokalne. Dokument liczy ok. 500 stron. Koszt programu wyniósł ponad 600 mln dolarów.

¹¹ <https://ent.siteintelgroup.com/Chatter/as-ramadan-approaches-pro-is-group-redistributes-advice-to-fighters-and-supporters-to-increase-activity.html> [dostęp: 20 IV 2020].

¹² <https://www.newindianexpress.com/world/2020/apr/22/isis-other-terror-groups-might-target-uk-hospitals-during-coronavirus-lockdown-security-official-2133840.html> [dostęp: 22 IV 2020].

Jordańczyk Isam Muhammad al-Barkawi – znany lepiej jako Abu Muhammad al-Makdisi, mentor Abu Musaba az-Zarkawiego, twórcy irackiej Al-Kaidy – wydał opinię, że szerząca się epidemia przynosi pozytywne skutki dla świata islamu. Wiąże się one z zamykaniem klubów nocnych i barów, ograniczaniem spotkań i koniecznością przebywania w zaciszach domowych, a także zakrywaniem przez muzułmanki twarzy nikabem zamiast maseczką ochronną. Muzułmanie również mogą wypełniać powinności religijne we własnych domach i nic nie stoi na przeszkodzie, aby modlili się o to, żeby koronawirusem zakaziło się jak najwięcej „niewiernych”, a wywołana przez niego choroba kończyła się ich śmiercią. Asif Abd ar-Rahman, jeden z liderów dżihadystów w Syrii, 10 marca 2020 r. zasugerował na swoim kanale na Telegramie, że Iran może wykorzystywać chorych na COVID-19 jako broń biologiczną. Te osoby mogą być wysyłane na terytoria wrogie Iranowi i tam zarażać ludność. Abd ar-Rahman nie miał wątpliwości, że irański okupant w Syrii wyśle osoby zainfekowane wirusem, aby atakowali mieszkańców zgodnie z ideą, że męczeństwo na drodze do Allaha (jeśli chory szyita przed śmiercią zarazi sunnitę) jest bardziej opłacalne niż „beziproduktywny” zgon z powodu koronawirusa. Dodał, że bronią biologiczną mogą być nawet ciała zmarłych na COVID-19. W tym kontekście przytoczył historię Kaffy (obecnie Teodozja), miasta będącego w XIV w. największą genueńską kolonią na Krymie. W 1345 r. podczas oblężenia miasta przez chana Złotej Ordy Dżanibeka przetrucano przez mury zwłoki mongolskich żołnierzy zmarłych na dżumę¹³.

Wielu salafickich autorów przyjęło pandemię z entuzjazmem. W miesięczniku „Balagh”, publikowanym w syryjskim mieście Idlib przez religijnych przewodników powiązanych z Hajat Tahrir asz-Szam (Organizacją Wyzwolenia Lewantu), koronawirus został nazwany „jednym z żołnierzy Allaha” lub „korona-żołnierzem”. Khalid as-Sibai ostrzegł, że do „małego żołnierza”, który pustoszy Stany Zjednoczone i sojuszników tego państwa, wkrótce mogą dołączyć prawdziwi żołnierze Allaha. Imam Dżamil al-Mutawa stwierdził w programie telewizji Al-Aksa, należącej do palestyńskiego Hamasu, że Allah wysłał tylko jednego żołnierza – wirusa. On to uderzył we wszystkie 50 stanów w Ameryce, a także zmusił Izrael do zamknięcia kraju, natomiast Palestyńczyków prawie nie dotknął chorobą. Syryjski mufti Abd al-Razak al-Mahdi podziękował Bogu za koronawirusa, ponieważ dotyka on wrogów Allaha: *Zwiększaj ich cierpienia i troski, aż przestaną walczyć z twoimi wyznawcami i ich religią*. Wydał również fatwę (orzeczenie o zgodności postępowania z normami islamu), w której nakazał muzułmanom modlić się o unicestwienie chińskich wrogów Allaha za zabijanie, więzienie i uciskanie Ujgurów, muzułmańskiej mniejszości w prowincji Sinkiang¹⁴.

¹³ Dżumę roznosiły w Mongolii bobaki, gryzonie z rodziny wiewiórkowatych, spokrewnione ze świstakiem. Marynarze i kupcy, którzy docierali do Kaffy po jej oblężeniu, przywieźli w 1347 r. dżumę do Europy Południowej i Zachodniej. W ciągu pięciu lat zaraza zabiła 30 proc. populacji naszego kontynentu. Pandemia dżumy miała miejsce jeszcze kilkakrotnie w Europie i na Bliskim Wschodzie, ale nigdy nie spowodowała tylu ofiar co w połowie XIV w.

¹⁴ Ujgurzy to największa mniejszość narodowa spośród 56 zamieszkujących Chiny. Liczbę Ujgurów w Państwie Środka ocenia się na ok. 9 mln. Ujgurzy zamieszkują głównie prowincję Sinkiang

Z kolei jego egipski kolega cieszył się z tego, że (...) *moc Allaha uderza w buddyjskie, komunistyczne Chiny. Chiny rozpoczęły wojnę z naszymi muzułmańskimi braćmi ujugurskimi, a Allah wysłał tam swojego żołnierza* (koronawirusa – dop. aut.). *Allah nie jest niesprawiedliwy dla swoich wyznawców*¹⁵. Bahgat Saber, aktywista ruchu Al-Ichwan al-Musulimin (Braci Muzułmanów) w Nowym Jorku, zagroził w nagraniu wideo, że w przypadku zachorowania na COVID-19 uda się do konsulatu Egiptu i zarazi jego personel w odwecie za działania egipskiego rządu. Wezwał też innych muzułmanów, aby poszli jego śladem. Inni propagandyści triumfowali i wyrażali entuzjazm z powodu narzuconego przez władze państw zachodnich obowiązku zasłaniania twarzy (noszenia maseczek), podczas gdy wcześniej zakazywano muzułmankom zasłaniania twarzy w miejscach publicznych¹⁶.

Kiedy pandemia dotknęła kraje muzułmańskie, narracja o karze Allaha zesłanej na Chiny w postaci koronawirusa ustąpiła miejsca teoriom spiskowym. W roli sprawców pandemii obsadzano Żydów i Amerykanów. W mediach świata muzułmańskiego szerzą się hipotezy, według których Amerykanie i Żydzi doprowadzili do wybuchu pandemii, aby móc na niej zarobić, sprzedając szczepionkę przeciwko wirusowi. Na stronie algierskiego serwisu informacyjnego można było przeczytać, że (...) *za koronawirusem stoi organizacja syjonistyczna, a państwo syjonistyczne Izrael twierdzi, że znalazło szczepionkę*¹⁷. Irański mułła Naser Makarem Szirazi oświadczył, że zabrania się przyjmowania jakichkolwiek izraelskich leków na wirusa, chyba że nie ma innej alternatywy, i jednocześnie zaprzeczył, że Iran planuje zakup szczepionki od „syjonistów”. *Wolę ryzykować wirusem niż wziąć izraelską szczepionkę* – napisał Roszan M. Salih, irański dziennikarz „Press TV” i redaktor brytyjskiego serwisu informacyjnego dla muzułmanów Five Pillars (Pięć Filarów), którego nazwa ma kojarzyć się z pięcioma obowiązkami religijnymi muzułmanów. Ten sam portal opublikował tezy znanego wyznawcy teorii spiskowych Kevina Barretta, który zasugerował, że wirus to kolejna odsłona wojny biologicznej, jaką Stany Zjednoczone prowadzą ramię w ramię z Izraelem. Barrett napisał: *Stany Zjednoczone są kierowane przez szaleńców,*

(Xinjiang) położoną w północno-zachodnich Chinach, będącą częścią historycznego Turkiestanu. W tej prowincji Ujgurzy stanowią ok. 40% spośród ponad 20-milionowej społeczności. Większość mieszkańców to etniczni Chińczycy (Hanowie). Administracyjnie ten teren tworzy Autonomiczny Region Sinkiang-Ujgur, którego ujgurscy mieszkańcy podkreślają swoją tożsamość i odrębność narodową. Region rozciąga się na powierzchni ponad 1,6 mln km² i zajmuje jedną szóstą terytorium Chin. Jego stolicą jest Urumczy z 2,5 mln mieszkańców, w której Ujgurzy stanowią mniejszość. Sinkiang jest bogaty w złoża ropy naftowej i gazu. Ujgurzy należą do najstarszych ludów tureckich na terenie Azji Środkowej. Są wyznawcami islamu. Od etnicznych Chińczyków odróżnia ich język, religia, kultura, a także budowa fizyczna.

¹⁵ <https://www.memri.org/reports/conspiracy-theories-arab-media-coronavirus-part-american-plot-ruin-chinese-economy-and> [dostęp: 20 III 2020].

¹⁶ <https://www.wsj.com/articles/what-jihadists-are-saying-about-the-coronavirus-11586112043> [dostęp: 6 IV 2020].

¹⁷ https://www.opinion-internationale.com/2020/03/25/coronavirus-oui-il-y-a-un-complot-on-a-trouve-les-complotistes-ledito-de-michel-taube_72336.html [dostęp: 26 III 2020].

*przez psychopatów, którzy są całkowicie zdolni do rozpoczęcia III wojny światowej poprzez atak na Chiny i Iran, używając broni biologicznej, przy czym akcja przeciwko Iranowi prawdopodobnie prowadzona jest przez Izrael. To najbardziej prawdopodobne wytłumaczenie tego, co widzimy*¹⁸.

Antysemickie treści pojawiają się także w mediach tureckich. Fatih Erbakan, syn nieżyjącego islamistycznego polityka i byłego premiera Turcji, Necmettina Erbakana, którego uważa się za mentora prezydenta Erdoğan, powiedział 6 marca: *Chociaż nie mamy niezbitych dowodów, ten wirus służy celom syjonizmu, zmniejszeniu liczby ludzi i zapobiega jej przyrostowi, wskazują na to ważne badania*¹⁹. Fatih odwołał się do swojego ojca, który, gdy sprawował funkcję przewodniczącego partii Refah (Dobrobytu), twierdził, że (...) *syjonizm jest bakterią mającą pięć tysięcy lat, która powoduje cierpienia ludzi*. W mediach społecznościowych pojawiło się wideo pokazujące kierowcę tureckiego autobusu twierdzącego, że wszystkie epidemie w niedawnej historii, od AIDS do eboli, zostały stworzone przez firmy farmaceutyczne. Następnie kierowca zapytał: *A do kogo należy większość firm farmaceutycznych? Do żydów*. Przywódca szyickiego ruchu w Iraku Muktada Al-Sadr 11 marca oskarżył prezydenta USA i Stany Zjednoczone o to, że (...) *stoją za rozprzestrzenianiem się tej choroby, ponieważ uderza ona głównie w przeciwników USA*²⁰. Polityk i duchowny dodał również, że Irak nie przyjmie żadnej pomocy w zwalczaniu wirusa od Stanów Zjednoczonych. Napisał: *Jesteście nie tylko wrogami Boga, ale także wrogami ludu. Jesteście wirusem, który zabija pokój i który rozprzestrzenia wojny i choroby*.

Gdy w grudniu 2019 r. ukazały się w mediach informacje na temat epidemii koronawirusa w chińskim mieście Wuhan, w internecie pojawiło się mnóstwo tekstów o antychińskiej retoryce, autorstwa ekstremistów związanych z Państwem Islamskim. Tytuły części z nich nie wymagają komentarza: *Niech Allah śmiercią ukarze Chiny, ponieważ przyniosły śmierć muzułmanom; Gdy Chiny pokonują muzułmanów ujugurskich, koronawirus pokonuje teraz Chiny; Wirus jest armią Allaha, która niszczy niewiernych Chińczyków*. Tydzień po tym, gdy w lutym po raz pierwszy pojawiły się informacje o licznych zachorowaniach na koronawirusa w Iranie, Państwo Islamskie w artykule redakcyjnym pt. *A kiedy dotknie was na morzu nieszczęście, daleko są od was ci, których wzywacie, poza Nim*²¹, zawartym w numerze 223 tygodnika „Al-Naba” („Raport”), z radością przyjęło wiadomość o pandemii w tym kraju, a irańscy szyici stali się obiektem szyderstw. Święte miasto Kum, które zawsze było tłumnie odwiedzane przez pielgrzymów modlących się – jak na ironię – o zdrowie i pomyślność, zostało

¹⁸ <https://cms.frontpagemag.com/fpm/2020/03/anti-israel-fanatic-would-rather-be-infected-hugh-fitzgerald> [dostęp: 26 III 2020].

¹⁹ <https://www.memri.org/reports/turkish-politicians-press-public-react-coronavirus-virus-serves-zionisms-goals-decreasing> [dostęp: 17 III 2020].

²⁰ <https://www.middleeastmonitor.com/20200312-iraq-sadr-accuses-trump-of-spreading-coronavirus-among-us-opponents/> [dostęp: 12 III 2020].

²¹ Tytuł artykułu jest cytatem z wersetu nr 67 sury XVII *Koranu*.

uznane za epicentrum COVID-19 i zamknięte dla wiernych w obawie przed chorobą. W artykule oskarżono szyitów o hipokryzję, ponieważ zwracają się do Boga tylko w czasach kryzysu, a wracają do politeizmu (swoich uświęconych imamów) w czasach spokoju²². Głównym przesłaniem narracji Państwa Islamskiego było zwrócenie uwagi na pandemię jako karę boską, co nie znaczy, że wierni muszą się jej poddawać. Wprost przeciwnie, powinni podejmować środki ostrożności przeciwko zarażeniu się i przeniesieniu koronawirusa na innych członków społeczności. Wirus został przedstawiony jako wola ukarania Iranu i szyitów przez Allaha. Jest to wynik nieustannych próśb i nalegań Państwa Islamskiego, aby Allah zadał bolesne męki narodom, które cechują bałwochwalcze postawy. Są to nie tylko szyici, lecz także wyznawcy innych niż islam religii. Koronawirus jest także zemstą Allaha na niewiernych. Są to przede wszystkim Chińczycy, którzy gnębią Ujgurów. W styczniowych i lutowych numerach tygodnika „Al-Naba” ukazały się artykuły, w których pisano, że nowy wirus siejący w Chinach strach i śmierć jest karą za dyskryminowanie i jawną przemoc wobec społeczności Ujgurów. Boska zemsta za zniszczenie kalifatu będzie zataczać coraz szersze kręgi, aż dosięgnie Stanów Zjednoczonych. Dżihadyści poinformowali, że zanoszą modlitwy do Allaha, aby zwiększył skalę nieszczęść i mąk dotyczących niewiernych. Początkowo organizacja przestrzegała swoich zwolenników przed podróżowaniem do Europy jako „krainy pandemii”. W „Al-Nabie” opublikowano nawet grafikę, jak się zachowywać, aby uniknąć zarażenia koronawirusem. Towarzyszył jej hadis, którego treść zawiera religijne uzasadnienie stosowania odpowiedniej profilaktyki: *Przykryj naczynie, zawiąż buklaki na wodę, ponieważ jest jedna noc w roku, gdy zstępuje zaraza, która wchodzi w każde naczynie, gdy nie jest przykryte i w każdy niezwiązany buklak*²³. W kolejnym numerze zamieszczono stanowisko Państwa Islamskiego, zgodnie z którym COVID-19 jest karą wymierzoną przez Allaha niewiernym, natomiast „prawdziwi” muzułmanie nie powinni się go obawiać, ale zaleca się im mycie rąk i unikanie podróży do Europy. Muszą jednak pamiętać, aby być posłusznymi Allahowi, a formą posłuszeństwa preferowaną przez Stwórcę jest dżihad, uznawany za najbardziej sprawiedliwy ze wszystkich czynów i najbardziej skuteczny w odwróceniu gniewu Allaha. Chociaż Państwo Islamskie radzi muzułmanom, aby zachowywali się rozsądnie i podejmowali środki ostrożności przed pandemią, to stwierdza również, że akty przemocy stosowane wobec „niewiernych” i tak chronią dżihadystów przez zarazą. Muzułmanin, który martwi się o to, co go spotka po śmierci, powinien pamiętać, że może on przechylić na swoją korzyść szalę wagi, na której Allah umieszcza dobre i złe uczynki, jeśli podejmie działania najbardziej miłe Allahowi – dżihad. Jeśli dżihadysta zostanie zabity podczas wykonywania swojej misji, to od razu trafia do raju.

Dżihadyści starają się również szerzyć nieufność wobec poczynań rządów usiłujących ograniczać i zwalczać pandemię. Dlatego też rozpowszechniają dezinformację,

²² <https://thediplomat.com/2020/03/divine-retribution-the-islamic-states-covid-19-propaganda/> [dostęp: 24 III 2020].

²³ <https://news.columbia.edu/news/islam-lessons-hadith-plague> [dostęp: 24 IV 2020].

publikują zdjęcia i filmy ukazujące drastyczne przypadki śmierci osób starszych, samotnych i opuszczonych, niekoniecznie spowodowanych COVID-19, podają zawyżone dane statystyczne dotyczące liczby osób zarażonych i zmarłych, co ma ujawniać kłamstwa władz na przykład Iranu, Egiptu i Turcji. Tego typu propaganda przysparza nowych członków i sympatyków grupom terrorystycznym, postrzeganym bardziej wiarygodnie niż struktury państwowe. W Nigerii anonimowy sojusznik Państwa Islamskiego z Boko Haram stwierdził, że wirus jest karą dla tych, którzy są nieposłuszni islamowi i zaproponował powrót do pobożności stanowiącej ochronę przed epidemią. Z kolei indonezyjski zwolennik ISIS stwierdził, że COVID-19 jest zemstą za śmierć kalifa Abu Bakra al-Bagdadięgo i wezwał do ataków na ONZ. Na stronach internetowych organizacji Abu Sajaf na Filipinach, powiązanej z ISIS, rozpowszechniano groźby wobec muzułmanów, którzy postępują zgodnie z wytycznymi władz i chronią się przed zarażeniem²⁴.

W dniu 31 marca 2020 r. Al-Kaida opublikowała w cyberprzestrzeni 6-stronicową odezwę w języku arabskim i angielskim pt.: *Droga naprzód: porady na temat pandemii koronawirusa (The Way Forward: A Word of Advice on the Coronavirus Pandemic)*²⁵, w której oskarżyła zachodnie rządy o ignorowanie zdrowia swoich obywateli. Zamiast zapewniać im właściwą opiekę lekarską, są one bardziej nastawione na korzyści wynikające ze śmierci starszych i upośledzonych ludzi, którym nie trzeba już wypłacać rent, emerytur i zasiłków socjalnych. Al-Kaida twierdzi, że pandemia ujawniła kruchość światowej gospodarki zdominowanej przez Stany Zjednoczone, po tym jak prezydent Donald Trump chwalił się kilka tygodni wcześniej wzrostem gospodarczym i historycznie niskimi stopami bezrobocia w USA. Teraz cały dobrobyt gospodarczy został zniszczony przez wirusa będącego „potężnym tsunami”, które pozabawiło miliony ludzi pracy i zwiększyło prawdopodobieństwo długotrwałej recesji. Już wcześniej Al-Kaida wypowiadała się na temat amerykańskiej gospodarki. Stałe powtarzającym się tematem było przypominanie, że wojna z terroryzmem, ogłoszona przez USA po atakach z 11 września 2001 r., kosztowała Stany Zjednoczone nie tylko olbrzymie kwoty pieniędzy, które można było wydać na cele społeczne, lecz także krew i życie tysięcy amerykańskich żołnierzy. Jednak w nowym oświadczeniu tematyka ekonomiczna jest jedynie tłem przesłania Al-Kaidy, a mianowicie wezwaniem do nawrócenia się na islam mieszkańców Zachodu, „niewidzialny żołnierz” bowiem obnażył jego słabość: *O ludzie Zachodu! Widzicie na własne oczy moc i potęgę Allaha przejawiającą się pod postacią tego słabego, niewidzialnego żołnierza*. Działacze organizacji zachęcają do refleksji nad zjawiskiem wystąpienia pandemii koronawirusa i głębszego rozważenia jej przyczyn. Według nich – niezależnie od tego, czy to się komuś podoba, czy nie – pandemia jest karą Pana Światów za to, się imperialistyczne rządy dopuszczają się niesprawiedliwości zwłaszcza wobec muzułmanów. Po wezwaniu obywateli państw zachodnich do przyjęcia islamu Al-Kaida podkreśliła, że islam

²⁴ <https://time.com/5828630/isis-coronavirus/> [dostęp: 29 IV 2020].

²⁵ <https://twitter.com/thomasjoscelyn/status/1245311851325423616/photo/1> [dostęp: 6 IV 2020].

jest religią zorientowaną na higienę, kładzie również duży nacisk na ochronienie człowieka przed wszystkimi chorobami. Organizacja zaapelowała do mieszkańców Zachodu, aby mniejszą aktywność zawodową wykorzystali do zdobywania i poszerzania wiadomości o islamie. W odezwie wymieniła również zarzuty wobec Zachodu, powtarzając tezę, że rząd amerykański i rządy europejskie prowadzą wojnę z całym islamem, a COVID-19 jest zemstą Allaha za moralną i intelektualną dekadencję Zachodu²⁶.

Zarówno Państwo Islamskie, jak i Al-Kaida są organizacjami o ogólnoświatowym zasięgu, toteż ich regionalne odgałęzienia oraz związane z nimi ugrupowania samodzielnie zareagowały w swoich wystąpieniach na pandemię. Somalijski Harakat asz-Szabab al-Mudżahidin (Ruch Młodych Mudżahedinów) obwiniał wojskową Misję Unii Afrykańskiej w Somalii (AMISOM) i jej zachodnich sojuszników o rozprzestrzenianie koronawirusa w całej Somalii, stwierdzając, że „międzynarodowi krzyżowcy” są odpowiedzialni za sprowadzenie pandemii do Afryki Wschodniej. W raportach publikowanych w cyberprzestrzeni organizacja prezentuje skalę rozprzestrzeniania się wirusa w poszczególnych krajach tej części kontynentu, ale nie podaje źródeł pochodzenia tych informacji. W Afganistanie talibowie wciąż dążą do restytucji własnego emiratu islamskiego. Wykorzystują pandemię do propagandowej ofensywy przeciw rządowi w Kabulu i koncentrują się na własnych wysiłkach zmierzających do zapewnienia ochrony ludności przed koronawirusem. Opublikowano filmy i fotografie przedstawiające „publiczne ośrodki świadomości i kwarantanny”, zakładane w całym kraju dzięki staraniom Komisji Zdrowia Islamskiego Emiratu Afganistanu, która kolportuje broszury informujące o koronawirusie i sposobach ochrony przed nim, izoluje osoby chore i zapewnia podstawowe leczenie. Talibowie ogłosili również zawieszenie broni na obszarach znajdujących się pod ich kontrolą, które ucierpiały w wyniku pandemii, podejmowali tam również wzmożone działania profilaktyczne przez tworzenie centrów kwarantanny i prowadzenie akcji informacyjnych. Wykorzystali też koronawirusa do nacisków na władze w sprawie uwolnienia więźniów, szczególnie zagrożonych COVID-19. Dla afgańskich talibów koronawirus jest chorobą zesłaną przez Allaha za nieposłuszeństwo i grzechy ludzkości²⁷.

Abu Hiszam Masud, mufti związany z Tehrik-e Taliban Pakistan (Ruchem Pakistańskich Talibów), opublikował tekst zatytułowany *Koronawirus czy wirusowa wojna?* Stwierdził w nim, że COVID-19 jest częścią globalnej wojny toczonej przez żydów o „nowy porządek świata”. To właśnie oni rozpętali „wirusową wojnę”, aby rządzić światem. Autor nie rozróżnia przy tym żydów i Izraela, ale nazwa tego państwa nie pojawia się w artykule. Żydzi uważają siebie za potomków proroka Salomona (Sulejmana), który według starotestamentowej tradycji rządził częścią starożytnego świata, ta część świata więc powinna należeć do jego spadkobierców. Mufti stawia

²⁶ <https://www.fdd.org/analysis/2020/04/06/how-jihadists-are-reacting-to-the-coronavirus-pandemic/> [dostęp: 6 IV 2020].

²⁷ <https://www.justsecurity.org/69508/how-terrorist-groups-will-try-to-capitalise-on-the-coronavirus-crisis/> [dostęp: 3 IV 2020].

tezę, że pandemia ma charakter religijny i polityczny. W sferze religijnej należy postępować zgodnie z nakazami szariatu, a więc podejmować środki ostrożności przedstawiane w mediach przez muzułmańskich uczonych, czyli wstrzymywać się z podróżowaniem do miejsc, w których szerzy się epidemia, a jeśli się tam przebywa, to nie należy ich opuszczać. Sferę polityczną tworzą te czynniki, które nie mieszczą się w aspekcie religijnym, mimo że za sprawą Allaha zostały stworzone przez człowieka. Tylko on ma zdolność rozpoznawania, co jest dobre, a co złe. Ludzie stworzyli bombę atomową, więc mogli stworzyć koronawirusa, który szerzy się na Ziemi i zabija ludzi. Tak jak żydzi spowodowali, że USA z kraju chrześcijańskiego stały się państwem świeckim, tak teraz są odpowiedzialni za pandemię, która ma uczynić ich silnymi przez osłabienie gospodarcze i demograficzne Stanów Zjednoczonych. Celem żydów jest zbudowanie Świątyni Salomona w miejscu meczetu Al-Aksa w Jerozolimie, okupacja Palestyny i zbudowanie międzynarodowego mocarstwa, stworzenie ogólnostanowego rządu i zmuszenie ludzkości do akceptacji ich działalności. W tej walce żydzi są wrogami muzułmanów i chrześcijan, jednak to wyznawcy islamu są największą przeszkodą na tej drodze. Mufti Masud stwierdził, że żydzi sprawują władzę w Białym Domu i Pentagonie, użyli siły militarnej USA do obalenia kalifatu i skłonili Waszyngton do podpisania – wspomnianego już – porozumienia pokojowego z Islamskim Emiratem Afganistanu w końcu lutego 2020 r., w wyniku czego złamali dumę afgańskich talibów. Gdy globalna gospodarka popadnie w ruinę z powodu pandemii, żydzi najbardziej na tym skorzystają jako mistrzowie w dziedzinie ekonomii od czasów średniowiecza²⁸.

W dniach 13–15 marca 2020 r. Tablighi Dżama'at zorganizowało w Delhi mityng swoich zwolenników, w którym wzięło udział kilka tysięcy osób, w tym wielu zagranicznych gości. Wydarzenie stało się jednym z ognisk epidemii. W dniu 15 marca rząd Indii zakazał zgromadzeń publicznych powyżej 50 osób, a kilka dni później wprowadził całkowitą blokadę kraju. Zalecenia zostały jednak zlekceważone. Przywódca Tablighi Dżama'at, Muhammad Saad Kandhlawi 19 marca wygłosił kazanie, przekonując, że koronawirus jest karą bożą wymierzoną niewiernym i że nie należy się go obawiać. Krótco po tym kontrola przeprowadzona przez służby sanitarne wykazała, że w siedzibie organizacji wbrew prawu przebywało ok. 1300 osób bez maseczek i innych środków ochrony zdrowia. Część uczestników zgromadzenia opuściła ośrodek wcześniej, a inni skorzystali z transportu publicznego, co przyczyniło się do rozprzestrzenienia się wirusa do ponad połowy stanów w Indiach. Niemal wszystkich, którzy mogli mieć kontakt z uczestnikami kongregacji, objęto kwarantanną. Niektórzy zachowywali się agresywnie i napastliwie wobec przedstawicieli służb sanitarnych i medycznych. Udało się też zatrzymać na lotnisku malezyjskich misjonarzy, biorących udział w zgromadzeniu i podejrzewanych o możliwość zarażenia się wirusem, zanim zdążyli wejść na pokład samolotu ewakuacyjnego. Zlokalizowano ich dzięki danym z telefonów komórkowych.

²⁸ <https://www2.memri.org/polish/dokument-pakistanskich-talibow-oskarza-zydow-o-rozpetanie-wirusowej-wojny-przeciwko-swiatu-za-tym-wszystkim-jest-reka-zydow/14176> [dostęp: 5 V 2020].

W dniu 31 marca władze wytoczyły sprawę karną przeciw Kandhlawiemu za świadome i uporczywe narażenie zdrowia publicznego na niebezpieczeństwo. Jednocześnie siedzibę Tablighi Dżama'at opieczętowano, a Kandhlawiego pozbawiono tytułu uczonego muzułmańskiego. Tahir Iqbal, absolwent uniwersytetu w Kaszmirze, był jedną z ok. 4 tys. osób zebranych w siedzibie głównej Tablighi Dżama'at, gdzie na początku marca odbyło się szkolenie misjonarskie. Przyznał, że ludzie spali, wspólnie jedli i często wspólnie się modlili, nie obawiając się koronawirusa, ponieważ nikt wtedy nie traktował poważnie zagrożenia. Od tego momentu ponad 30 tys. osób, które miały kontakt z członkami tej organizacji, zostało poddanych kwarantannie. Niektóre pielęgniarki skarżyły się, że umieszczeni w izolatkach członkowie Tablighi zachowywali się agresywnie. Nie obyło się bez tragedii – muzułmanin, u którego zdiagnozowano koronawirusa, popełnił samobójstwo²⁹.

O ile dla islamistów celem werbalnych ataków wywołanych koronawirusem są Zachód i Chiny, o tyle dla hinduistycznych radykałów są to indyjscy muzułmanie. Tę falę nienawiści podsycają zwolennicy rządzącej skrajnie prawicowej Bharatiya Janata Party – BJP (Indyjskiej Partii Ludowej). Te środowiska uważają, że pandemia jest spiskiem muzułmanów, mającym na celu zarażenie i uśmiercenie hinduistycznej większości obywateli. Od momentu objęcia rządów przez nacjonalistę Narendrę Modiego w 2014 r. wyznawcy Allaha padają ofiarą dyskryminacji, a nawet zorganizowanych pogromów, do których dochodziło także wcześniej. Politycy wzywają do bojkotu sklepów prowadzonych przez muzułmanów. Zdarzają się także przypadki zmuszania muzułmanów do porzucania islamu i przechodzenia na hinduizm. Teraz rząd wydał opinię, w której niebezpiecznie stwierdził, że około jednej trzeciej wszystkich potwierdzonych przypadków koronawirusa (czyli blisko 8 tys.) to wynik kontaktu ze wspomnianą organizacją. Przedstawiciel rządu nazwał zorganizowane przez nie spotkanie „wirusowym dżihadem” i „zbrodnią talibów”. Raj Thackeray, przywódca skrajnie prawicowej partii Maharashtra Nawnirman Sena, powiedział lokalnym mediom, że członkowie Tablighi Dżama'at „powinni zostać zastrzeleni”, inny polityk tego ugrupowania nazwał ich „ludzkimi bombami”. W wiosce Harewali niedaleko Delhi doszło do publicznego linczu młodego muzułmanina Mehbooba Alego, dlatego że brał on udział w wydarzeniach organizowanych przez Tablighi Dżama'at. Incydent został sfilmowany. Młodzi muzułmanie rozdający żywność biednym zostali zaatakowani kijami do krykieta. Innych muzułmanów atakowano w islamskich dzielnicach i meczetach. W stanie Pendżab z głośników umieszczonych na budynkach sikhijskich świątyń nadawano komunikaty wzywające do tego, aby nie kupować mleka od muzułmanów, ponieważ jest ono zainfekowane koronawirusem. W Internecie zaroilo się od antymuzułmańskich haseł. W sieci można znaleźć przekazy wzywające muzułmanów do tego, aby nie nosili maseczek, nie zachowywali niezbędnych odstępów i w ogólnie nie martwili się wirusem. Można podejrzewać, że te działania były obliczone na zdziśnięcie populacji muzułmańskiej przez chorobę. W Delhi oraz miastach w odległych od stolicy

²⁹ <https://euroislam.pl/koronawirus-i-zderzenie-fundamentalizmw/> [dostęp: 16 IV 2020].

provincjach: Karnataka, Talangana i Madhya Pradesh rozdawano ulotki i zawieszano plakaty informujące o zakazie wstępu muzułmanom do niektórych dzielnic. Pojawiły się doniesienia o atakowaniu i linczowaniu muzułmanów. Za radykałami poszli nie tylko nacjonalistyczni politycy i tłumy, lecz także opiniotwórcza prasa krajowa. Gazeta „The Hindu” opublikowała kreskówkę pokazującą świat jako zakładnika koronawirusa, który był ubrany w tradycyjny muzułmański strój. Później redakcja przeprosiła za „całkowicie niezamierzone” połączenie kryzysu z terrorystami muzułmańskimi i poprzednią ilustrację zastąpiła bardziej neutralnym wizerunkiem. Kanał informacyjny India Today przeprowadził poufne śledztwo w sprawie ogniska zakażenia, jakim miała być medresa, w której rzekomo rozprzestrzeni się koronawirus, i zamieścił grafikę przedstawiającą liczbę osób zarażonych koronawirusem w wyniku działalności Tablighi Dżama’at umieszczoną pod rysunkiem *tadiji* (okrągłej czapeczki przylegającej do głowy, wkładanej przed modlitwą)³⁰. Na szykany i ataki hinduistów odpowiedział islamski kaznodzieja Zakir Naik, mieszkający od 2016 r. w Malezji po ucieczce z Indii. Wezwał on wszystkie państwa muzułmańskie do gromadzenia informacji na temat niemuzułmanów mieszkających w Indiach, którzy krytykują islam i jego wyznawców. Po przybyciu do jednego z krajów muzułmańskich osoby znajdujące się na takiej liście powinny zostać aresztowane. W 2017 r. król Salman przyznał Naikowi obywatelstwo Arabii Saudyjskiej, aby uchronić go przed aresztowaniem w Malezji i deportacją do Indii. Władze w Kuala Lumpur zaprotestowały przeciw zaliczeniu kaznodziei do grona wybitnych muzułmańskich uczonych, ponieważ uznały, że nie szanuje on i nie chroni harmonijnych stosunków wielorasowego, wieloreligijnego i wielokulturowego społeczeństwa Malezji³¹.

Saudyjczycy długo byli sponsorami terronu, zarówno skierowanego przeciw Izraelowi, jak i przeciw Zachodowi, jednak polepszające się obecnie relacje pomiędzy Izraelem a Arabią Saudyjską powodują, że Hamas i OWP coraz bardziej się dystansują od królestwa Saudów. Napięte od dłuższego czasu stosunki między tymi organizacjami a królestwem pogorszyły się w związku z pandemią, a także z gwałtownym spadkiem cen ropy naftowej i licznymi głosami radości z tego powodu, zarówno w Strefie Gazy, jak i na Zachodnim Brzegu. W Arabii Saudyjskiej falę gniewu wywołał rysunek satyryczny przedstawiający Araba uciekającego przed lejącą na niego beczką z ropą naftową. Radość Palestyńczyków z powodu kłopotów ekonomicznych Arabii Saudyjskiej wzbudziła olbrzymią irytację w królestwie, które przypomniało natychmiast, że to z zysków z ropy naftowej płynęły pieniądze dla Palestyńczyków i że gryzą oni rękę, która ich karmi. Podobnie było, kiedy Saddam Husajn najechał Kuwejt w 1990 r., a mieszkający tam Palestyńczycy natychmiast sprzymierzyli się z najeźdźcą. Na Twitterze pojawiło się mnóstwo wpisów pod takimi hasztagami, jak: „Palestyna to nie moja sprawa”, „Palestyńczycy to niewdzięcznicy i zdrajcy”, „Syjonistyczny wróg jest

³⁰ <https://theintercept.com/2020/04/14/coronavirus-muslims-islamophobia/> [dostęp: 14 IV 2020].

³¹ <https://euroislam.pl/kaznodzieja-niech-kraje-islamskie-aresztuja-krytykow-islam/> [dostęp: 14 V 2020].

naszym bratem”. Wpisy na Twitterze to nie badania opinii publicznej, jednak liczba udostępnień opinii, które jeszcze niedawno byłyby karalne, świadczy o rzeczywistej zmianie postawy Saudyjczyków wobec kwestii palestyńskiej. Znani saudyjscy dziennikarze przyznają się, że są zwolennikami Izraela i otwarcie głoszą w krajowych i zagranicznych mediach, że sprawa palestyńska jest martwa. Jeden z nich przypomniał, że nie ma w *Koranie* niczego takiego jak Palestyna, ale jest tam wspomniany Izrael. Inny dziennikarz, mając na myśli Palestyńczyków i Syryjczyków, przypomniał stare arabskie przysłowie, że ignorant jest największym wrogiem samego siebie. Podczas gdy w saudyjskiej prasie pojawiają się coraz częściej wezwania do nawiązania normalnych stosunków dyplomatycznych i handlowych z Izraelem, reakcją jest narastająca wrogość po stronie palestyńskiej, co oczywiście nakręca dalej saudyjską niechęć do Palestyńczyków. Młodzi ludzie, którzy jeszcze niedawno uczestniczyli w szkolnych zbiórkach na biednych Palestyńczyków, odkrywają, że rzeczywistość jest bardziej skomplikowana od tej przedstawianej przez propagandę³².

W Wielkiej Brytanii policja antyterrorystyczna monitoruje skrajnie prawicowe grupy wykorzystujące kryzys spowodowany pandemią do wywołania nastrojów antymuzułmańskich. Pomagają im osoby z pierwszych stron gazet. Katie Hopkins zasugerowała konieczność rozpędzania przez policję modlących się publicznie muzułmanów. Podobne sceny można zobaczyć na ulicach wielu miast w Europie, zwłaszcza w okresie ramadanu i Id al-Adha (Święta Ofiarowania). Uważa się tam, że takie zgromadzenia są nielegalne i zakłócają ruch uliczny. Założyciel English Defense League Stephen Christopher Yaxley-Lennon, znany bardziej jako Tommy Robinson, upublicznił film, na którym widać brytyjskich muzułmanów zgromadzonych w bliżej nieokreślonym meczecie. To miejsce miało być rzekomo źródłem koronawirusa, który roznosi bywająca tam społeczność muzułmańska. Tell MAMA (Measuring Anti-Muslim Attacks), organizacja monitorująca antymuzułmańskie przestępstwa z nienawiści w Wielkiej Brytanii, udokumentowała liczne przykłady nękania brytyjskich muzułmanów. Ich przyczyną jest pandemia. Krótka wiadomość zamieszczona 23 marca przez „The Economist” na Twitterze, która dotyczyła Malediwów, była opatrzona komentarzem: *Spodziewano się dotarcia COVID-19, natomiast większą niespodzianką było rozprzestrzenianie się radykalnego islamu*. W Wielkiej Brytanii i Francji przestrzegano przed łamaniem zakazu zgromadzeń przez muzułmanów w okresie ramadanu, lecz te zakazy łamią także chrześcijanie, ponieważ pandemia wpłynęła na ożywienie religijne niektórych społeczności. W USA skrajna prawica także się zmobilizowała i próbuje wykorzystać koronawirusa do szerzenia nienawiści i przemocy. Departament Bezpieczeństwa Krajowego w New Jersey poinformował, że grupy neonazistowskie zachęcają swoich zwolenników do wywoływania atmosfery paniki spowodowanej pandemią, podczas gdy swoim członkom zalecają izolację i doskonalenie się w obsłudze broni. Dziennikarz radiowy Neal Boortz napisał na Twitterze: *Mysłisz, że COVID-19 jest zły?*

³² <https://euroislam.pl/szept-y-i-krzyki-w-arabskojezycznych-mediach/> [dostęp: 9 V 2020].

*Daj spokój. Poczekaj aż muzułmanie osiągną masę krytyczną w Ameryce. Spójrzysz na te czasy z miłością*³³.

Aktywność terrorystów w okresie COVID-19

Po przeanalizowaniu danych statystycznych dotyczących ataków terrorystycznych wymienionych w bazie ESRI (Environmental Systems Research Institute), przeprowadzonych w okresie od 1 stycznia do 15 maja w latach 2016–2020, daje się zauważyć spadek liczby zamachów. W 2020 r. liczba ataków była nieznacznie mniejsza w porównaniu z rokiem 2019 i 2017 (2020 r. – 40 zamachów, 762 ofiary; 2019 r. – 43 zamachy, 1027 ofiar; 2017 r. – 65 zamachów i 1416 ofiar) oraz wielokrotnie mniejsza niż w 2018 r. i 2016 r. (2018 r. – 723 zamachy, 3158 ofiar; 2016 r. – 513 zamachów, 4979 ofiar)³⁴. Jeszcze większą różnicę w liczbie zamachów można dostrzec po przeanalizowaniu informacji z francuskiej bazy danych. W okresie czterech i pół miesiąca 2019 r. było ich 64, a w tym samym czasie 2020 roku – 46, a więc różnica wynosi 18 ataków terrorystycznych³⁵. Jednak dane statystyczne zawarte w obu bazach są niepełne. Wskazują na to dane SITE Intelligence Group, a szczególnie Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center. Ta ostatnia instytucja, publikująca tygodniowe zestawienia ataków terrorystycznych w wybranych rejonach Bliskiego Wschodu, poinformowała, że w drugiej połowie kwietnia 2020 r. tylko w Iraku Państwo Islamskie przeprowadziło ponad 30 operacji. Z kolei – zgodnie z infografiką opublikowaną 30 kwietnia przez Państwo Islamskie na Telegramie – w okresie od 23 do 29 kwietnia ta organizacja i jej filie przeprowadziły w różnych państwach 57 ataków, w tym 36 w Iraku (63 proc.), z największą liczbą ofiar (67)³⁶. Wynika z tego, że koronawirus w ciągu pierwszych czterech i pół miesiąca 2020 r. nie miał większego wpływu na aktywność terrorystów w porównaniu z rokiem poprzednim – nie zmniejszyła się liczba zamachów. Trudno oszacować, czy ta tendencja będzie się utrzymywać w następnych tygodniach, ponieważ w wielu miejscach świata, w tym w Afryce, pandemia znajduje się w stanie systematycznego wzrostu, a nieszczelne granice ułatwiają przemieszczanie się ludzi i tym samym rozprzestrzenianie się wirusa SARS-CoV-2. W większości państw Afryki słabo rozwinięty system ochrony zdrowia, utrudniony dostęp do wielu obszarów i niepełne statystyki dotyczące liczby zachorowań nie pozwalają na określenie rzeczywistej skali zagrożenia pandemią. Według oficjalnych danych z 6 maja 2020 r. w Afryce, zamieszkałej przez prawie 1,3 mld ludzi, było 1,8 tys. ofiar

³³ <https://theintercept.com/2020/04/14/coronavirus-muslims-islamophobia/> [dostęp: 14 IV 2020].

³⁴ <https://storymaps.esri.com/stories/terrorist-attacks/> [dostęp: 18 V 2020]. Obserwuje się ogólny spadek liczby ataków terrorystycznych od 2014 r., kiedy zanotowano ich ponad 32 tys.

³⁵ https://fr.wikipedia.org/wiki/Terrorisme_en_2019 [dostęp: 15 V 2020]; https://fr.wikipedia.org/wiki/Terrorisme_en_2020 [dostęp: 18 V 2020].

³⁶ <https://www.terrorism-info.org.il/en/spotlight-global-jihad-may-1-6-2020/> [dostęp: 7 V 2020].

śmiertelnych koronawirusa³⁷. Jednak liczba zgonów może dynamicznie wzrosnąć ze względu na porę deszczową, trwającą w strefie Sahelu przeciętnie od marca, kwietnia do września, października. W Afryce organizacje terrorystyczne nie ograniczyły swojej aktywności ze względu na koronawirusa. Jeżeli można zauważyć obniżenie poziomu ich działalności, to wynika to raczej z operacji prowadzonych przez siły bezpieczeństwa niż z obaw przed pandemią. Gdy świat koncentruje się na walce z koronawirusem i ratowaniu gospodarki, terroryści wykorzystują sytuację i szukają nowych możliwości realizowania własnych celów.

Wśród wielu organizacji terrorystycznych obecnie aktywnych na Czarnym Łądzie należy zwrócić uwagę przede wszystkim na mozambicką grupę Ansar as-Sunna (Zwolennicy/Obrońcy Tradycji), jedno z najmłodszych ugrupowań, powstałe w 2017 r. Znane jest również pod nazwami: Ansar as-Sunna, Ahl as-Sunna (Ludzie Tradycji), Swahili Sunna i Al-Szabab (Młodzież). Organizacja działa w Cabo Delgado, prowincji kraju wysuniętej najbardziej na północ, graniczącej z Tanzanią. Ten region posiada bogate złoża ropy naftowej. Ansar as-Szaria dąży do utworzenia państwa islamskiego na tym terenie. Pierwszym aktem terrorystycznym organizacji był atak na trzy posterunki policji w miejscowości Mocimboa da Praia w 2017 r., potem ataki przybierały na sile, a w 2019 r. przekształciły się w regionalną rebelię. Do części ataków tego ugrupowania zaczęło przyznawać się Państwo Islamskie. Mimo zapowiedzi prezydenta Filipe Nyusi dotyczącej rozprawienia się z terrorystami i rozlokowania w niebezpiecznej prowincji dodatkowych sił wojskowych, wspieranych przez rosyjskich najemników z grupy Wagnera, przemoc nie ustaje. Okazało się, że wagnerowcy nie docenili przeciwnika, a śmigłowce Rosjan ulegały awariom w wilgotnym klimacie. Rosjanie wycofali się, a z zagrożonych terenów przesiedlono 200 tys. ludzi. Mozambiccy terroryści zabili ponad 700 osób: cywilów, żołnierzy i policjantów. W dniu 23 marca 2020 r. bojownicy ponownie weszli do miasta Mocimboa da Praia i ostrzelali bazę lotniczą, port i posterunki policji. Ustawili również barykady na drodze, aby uniemożliwić dotarcie posiłkom. Zniszczyli wiele budynków, w tym siedzibę przedstawiciela rządu, ratusz, kilka banków, instalacje wojskowe i pojazdy służbowe. Atak świadczy o coraz większych zdolnościach operacyjnych grupy i dużym zmotywowaniu jej bojowników. ONZ podkreśliła, że sytuacja w Cabo Delgado może zagrozić bezpieczeństwu całego regionu i zdestabilizować południową Tanzanię. Prezydent Filipe Nyusi stwierdził, że Mozambik padł ofiarą „zakamuflowanej inwazji na rozwój kraju”. Mimo gotowości rządu do rozmów z rebeliantami, nie dochodzi do nich. Sytuacji nie poprawia wzmocnienie sił zbrojnych w zagrożonej prowincji, wojsko bowiem nie w każdym regionie jest mile widziane. Na przykład mieszkańcy dwóch wsi, uzbrojeni w łuki, maczety i kije, wypędzili stacjonujących tam żołnierzy, gdyż stwierdzili, że chcą wziąć sprawy w swoje ręce. Okazało się, że ataki ekstremistów, do których doszło dwa dni wcześniej w sąsiednich wsiach, nie wywołały żadnej reakcji wojska. Wyrażane są również opinie,

³⁷ <https://www.rp.pl/Koronawirus-w-Afryce/200509625-W-Namibii-nikt-nie-umarl.html> [dostęp: 7 V 2020].

że atakowane są właśnie te miejscowości, w których znajdują się oddziały wojska. W jednej z nich, Xitaxi, w ataku przeprowadzonym 24 kwietnia zostało zabitych 52 mieszkańców. Odpowiedzialność za niego wzięło Państwo Islamskie. Po wycofaniu się Rosjan władze w Maputo musiały zatrudnić kilkakrotnie droższych najemników dowodzonych przez zimbabweńskiego weterana płk. Lionela Dycka, który już wcześniej walczył w Mozambiku z kłusownikami. Tym razem się opłaciło i 29 kwietnia najemnicy wyparli islamskich ekstremistów z Nacoby, jednej z kilkudziesięciu miejscowości przez nich kontrolowanych³⁸.

W Nigerii wciąż aktywna jest organizacja Boko Haram (Zachodnia Cywilizacja jest Złem³⁹). W dniu 24 marca ekstremiści zaatakowali konwój wojsk nigeryjskich w pobliżu miejscowości Goneri w stanie Borno, zabijając ponad 70 żołnierzy. W nocy z 22 na 23 marca napadli na Bomo, bazę wojsk czadyjskich położoną nad jeziorem Czad. Oblężenie trwało ok. siedmiu godzin. Zginęło 98 żołnierzy armii czadyjskiej, a 47 zostało rannych. Napastnicy atakowali również przybywające posiłki. Zniszczyli 24 pojazdy, w tym samochody pancerne, i zdobyli duże ilości uzbrojenia, które ładowali na łodzie motorowe. W nich, przez jezioro Czad, na którym łączą się granice Czadu, Nigerii, Nigru i Kamerunu, zbiegli do Nigerii. Na miejsce zdarzenia przybył prezydent Czadu Idriss Deby. Był to jeden z najbardziej spektakularnych ataków Boko Haram w ostatnim czasie (zginęło w nim jednorazowo najwięcej żołnierzy tego kraju). Po ataku armia czadyjska przystąpiła do operacji pod kryptonimem „Gniew Bomo” trwającej od 31 marca do 8 kwietnia. Jej celem było zniszczenie struktur organizacji Boko Haram. Żołnierze wyparli bojówki organizacji z wysp na jeziorze, zniszczyli jej liczne bunkry i wkroczyli do nigeryjskiej prowincji Borno, gdzie w Magumeri uwolnili kilku nigeryjskich żołnierzy przetrzymywanych przez terrorystów. Według przekazanych informacji podczas ostatniej ofensywy miał zginąć przywódca Boko Haram w Czadzie. Nie podano jednak jego nazwiska. W nagraniu zamieszczonym w cyberprzestrzeni prezydent Czadu Idris Deby stwierdził, że lider Boko Haram Abubakar Szekau musiał uciekać do miasta Dikoa. Radził mu, aby się poddał lub zginie w swojej kryjówce. W trakcie operacji „Gniew Bomo” zostało zabitych ponad tysiąc islamistów, udało się też pojmać kilkudziesięciu członków Boko Haram. Terrorysty zostali przetransportowani do więzienia w Ndżamenie, gdzie oczekiwali na przesłuchanie. W dniu 16 kwietnia służba więzienna odnalazła zwłoki 44 terrorystów. Badania toksykologiczne wykazały, że zostali otruci⁴⁰.

Według alarmujących raportów międzynarodowej organizacji Open Doors epidemia koronawirusa pogarsza i tak dramatyczną sytuację chrześcijan w Afryce.

³⁸ <https://theworldbreakingnews.com/mozambique-is-cabo-delgado-the-latest-islamic-state-outpost/> [dostęp: 5 V 2020].

³⁹ W innym tłumaczeniu: Zachodnia Cywilizacja jest Zakazana. Zob. K. Izak, *Leksykon organizacji i ruchów islamistycznych*, Warszawa 2014, s. 69 (przyp. red.).

⁴⁰ <https://www.aljazeera.com/news/2020/03/92-chad-soldiers-killed-deadliest-boko-haram-attack-200325010212370.html> [dostęp: 25 III 2020]; <https://www.dw.com/en/44-suspected-boko-haram-jihadis-found-dead-in-chad-prison/a-53176232> [dostęp: 18 IV 2020].

W pierwszym kwartale 2020 r. odnotowano ponad 200 incydentów, w których ucierpiało łącznie co najmniej 766 osób. Najgroźniejsi dla chrześcijan są terroryści z Boko Haram oraz bojówki plemienia Fulanów. We wspomnianym okresie Boko Haram zabiło od 115 do 286 osób, a Fulanie – 180 (głównie w Burkina Faso i północnej Nigerii). O ile akty terrorystyczne dokonywane przez Boko Haram są potępiane zarówno przez rząd, jak i społeczność międzynarodową, o tyle świadomość zagrożenia ze strony Fulanów jest dużo mniejsza. Niestabilna sytuacja na północy Burkina Faso oraz marginalizowanie przez władze centralne Fulanów, dominujących w tej części kraju, a także niedofinansowanie i brak inwestycji w regionie mimo rozwoju górnictwa sprawiają, że hasła i działalność w Burkina Faso organizacji o nazwie Ansar al-Islam⁴¹, powstałej w grudniu 2016 r., spotykają się z przychylnym odbiorem lokalnych społeczności muzułmańskich. Islamistyczni misjonarze przekonują, że istnieją teologiczne podstawy do tego, żeby pozbawiać majątku niewiernych i apostatów. W ten sposób walka o dostęp do ograniczonych dóbr naturalnych, takich jak żywność czy woda (tzw. ekoterroryzm), splata się z ideologią islamistyczną. Obecność zachodnich koncernów i eksploatacja bogactw mineralnych są traktowane jak kradzież zasobów narodowych i symbol wyzysku. Złą sytuację społeczno-gospodarczą pogarsza korupcja administracji w regionie i brutalne działania antyterrorystyczne prowadzone przez wojsko i policję. Członkowie organizacji wysłuchują skarg ludności i za pośrednictwem lokalnego radia przekazują rady, wspomagając się religijną argumentacją, a także wygłaszają kazania. Mobilizuje to lokalne społeczności, nie tylko Fulanów. Dzięki takiemu postępowaniu ugrupowanie znalazło drogę do serc i umysłów wielu mieszkańców, a przy okazji podważa autorytet i władzę lokalnych elit religijnych. Takie działania mają pomóc w osiągnięciu celu organizacji, którym jest utworzenie emiratu Fulanów oraz sprzeciw wobec państwa Mossi (najliczniejszej grupy etnicznej Burkina Faso).

Sytuacja w północnej części Burkina Faso jest na tyle poważna, że parlament przyjął ustawę pozwalającą rekrutować wolontariuszy do wspierania obrony miejscowej ludności, ponieważ armia rządowa, wspomagana przez francuskie jednostki, nie może zapewnić mieszkańcom bezpieczeństwa. Oprócz 4,5 tys. francuskich żołnierzy, w Afryce Zachodniej jest obecnych kilka tysięcy Amerykanów, kontyngenty wojskowe Kanady, Wielkiej Brytanii i Danii, a także międzynarodowa misja MINUSMA (ponad 15 tys. żołnierzy i prawie 2 tys. policjantów) i Wspólne Siły Wojskowe G5 Sahel (Burkina Faso, Czad, Mali, Mauretania, Niger) liczące 5 tys. żołnierzy. Mimo tak znacznych sił i środków (tylko w latach 2017–2018 Waszyngton przekazał 5,5 mld dolarów na wsparcie stabilności i bezpieczeństwa w Afryce Zachodniej, a UE współfinansuje szkolenie i operacje wojsk G5) wciąż dochodzi do ataków terrorystycznych. Po ataku z 2 lutego Paryż postanowił wzmocnić swoje siły w regionie do 5200 żołnierzy i zapowiedział operację „Takuba” (nazwa miecza Tuaregów), która rozpocznie się jesienią

⁴¹ www.worldterror.pl, zakładka Leksykon organizacji→Ansar al-Islam→Ansar al-Islam w Burkina Faso [dostęp: 30 III 2020].

2020 r. z udziałem sił specjalnych państw UE. Trudno się spodziewać, aby takie zapowiedzi powstrzymały terrorystów. Na ich odpowiedź nie trzeba było długo czekać. W dniu 16 lutego zaatakowali wiernych zgromadzonych podczas nabożeństwa w kościele protestanckim w miejscowości Pansi w prowincji Jagha, na północnym wschodzie kraju. Zginęły 24 osoby, w tym pastor, a 18 zostało rannych. Ponadto napastnicy uprowadzili 20 wieśniaków. Dnia 6 kwietnia 2020 r. w ataku islamskich ekstremistów na obóz wojskowy w miejscowości Bamba nad Nigrem (na wschód od Timbaktu) zginęło co najmniej 25 malijskich żołnierzy. Napastnicy skradli znaczną ilość broni i zniszczyli obóz. Żadna organizacja nie przyznała się do tej napaści. Wiadomo jednak, że na tym terenie aktywna jest Dżama'at Nasr al-Islam wa al-Muslimin (Grupa Wsparcia Islamu i Muzułmanów), która powstała w marcu 2017 r. w wyniku zjednoczenia Tanzim al-Kaida bi Bilad al-Maghrib al-Islami (Organizacji Al-Kaidy w Krajach Islamskiego Maghrebu) strefy Sahelu, Ansar ad-Din (Obróńcy Wiary), Al-Murabitun (Strażnicy) i Front de libération du Macina (Frontu Wyzwolenia Maciny).

W Afryce Subsaharyjskiej pandemia koronawirusa przybiera na sile. Rodzi ona zagrożenie dla setek milionów mieszkańców tego regionu. Te nadzwyczajne okoliczności sprawiają, że chrześcijańska mniejszość w krajach muzułmańskich znalazła się w trudnym położeniu. Centrum ds. Afryki, działające w ramach struktur Departamentu Obrony USA, uznało Sudan, Nigerię, Etiopię oraz Somalię za kraje szczególnie narażone w czasie pandemii. W tych państwach regularnie dochodzi do prześladowań chrześcijan. Nawróceni na chrześcijaństwo muzułmanie zostali pozbawieni społecznego wsparcia, bez którego grozi im głód. Nierzadko pomocy odmawiają im najbliżsi krewni, uznają oni bowiem, że apostazja przynosi ujmę całej rodzinie. Wskutek społecznej izolacji chrześcijanie nie mogą obecnie liczyć na muzułmanów, nie mogą też spotykać się ze współwyznawcami. Dodatkowo somalijskie bojówki Harakat asz-Szabab al-Mudżahidin (Ruch Młodych Mudżahedinów) rozniecają nienawiść wobec chrześcijan, mówiąc, że (...) *koronawirus jest roznoszony przez wojska krzyżowców, którzy najechali na ten kraj*⁴². Z chrześcijan islamiści uczynili kozła ofiarnego, obsadzonego tym razem w roli winnego pandemii.

W Iraku pandemia koronawirusa nie przeszkadza szyickim bojówkom i Państwu Islamskiemu przeprowadzać ataki przede wszystkim na zachodnich żołnierzy i przedstawicielstwa zachodnich firm. Nasiliły się one po śmierci gen. Kasima Sulajmaniego, który zginął w nocy z 2 na 3 stycznia 2020 r. w wyniku amerykańskiego nalotu. Oprócz Sulajmaniego zostało zabitych wówczas ośmiu szyickich dostojników, m.in. Abu Mahdi al-Muhandis, założyciel Kataib al-Hezbollah (Batalionów Partii Boga) i były dowódca szyickich sił Al-Haszd asz-Szaabi (Mobilizacji Ludowej), które odegrały istotną rolę w obaleniu Państwa Islamskiego w Iraku, oraz Naim Kasim, zastępca szefa libańskiego Hezbollahu. W odwecie w styczniu dwukrotnie dokonano ataku raketowego na ambasadę USA w Bagdadzie, położoną w bezpiecznej strefie (tzw. zielonej strefie). Wieczorem 13 lutego został przeprowadzony atak raketowy na amerykańsko-kurdyjską bazę

⁴² <https://euroislam.pl/nasilenie-przesladowan-chrzciscijan-w-czasie-pandemii/> [dostęp: 24 IV 2020].

w Kirkuku, tę samą, którą zaatakowano 27 grudnia 2019 r. W rewanżu za tamten atak Amerykanie zaatakowali bazy szyickiej milicji Kataib Hezbollah, zabijając 25 bojowników. Do ataku z 13 lutego nikt się nie przyznał, ale należy przypuszczać, że dokonali go szyici, gdyż w tym czasie był koniec Al-Arbain, czyli 40-dniowej żałoby po śmierci gen. Sulejmaniego. W lutym szyicki rebelianci trzykrotnie ostrzelali zieloną strefę w Bagdadzie. Jednocześnie członkowie Haszd asz-Szaabi wydali oświadczenie, w którym stwierdzili, że odliczają czas wyparcia Amerykanów z Iraku. W dniu 11 marca dziesięć pocisków raketowych typu katusza spadło na międzynarodową bazę wojskową w At-Tadzi koło Bagdadu. Zginęło dwóch żołnierzy amerykańskich i jeden brytyjski, a 12 odniosło rany, w tym Polak. Nikt nie przyznał się do ataku, jednak z dużą dozą prawdopodobieństwa można sądzić, że ostrzału dokonała jedna z wielu szyickich milicji. Dnia 6 kwietnia nieznane ugrupowanie przeprowadziło ostrzał raketowy terenu zajmowanego przez przedstawicielstwa zagranicznych koncernów naftowych i firm krajowych koło Basry. Trzy rakiety spadły w pobliżu Burdżesiji, gdzie mieszkali pracownicy zatrudnieni przez firmy naftowe. Na szczęście nikt nie odniósł obrażeń, gdyż ten teren jest obecnie opustoszały, w związku z ewakuacją personelu spowodowaną epidemią COVID-19. Siły policyjne znalazły koło Basry wyrzutnię i 11 pocisków raketowych.

Wciąż niespokojnie jest w sąsiedniej Syrii, gdzie oprócz Państwa Islamskiego walczą rebelianci z byłej Wolnej Armii Syryjskiej, dżihadyści powiązani z Al-Kaidą i Państwem Islamskim. W dniu 5 marca prezydenci Rosji Władimir Putin i Turcji Recep Tayyip Erdoğan podpisali w Moskwie porozumienie dotyczące zawieszenia broni w syryjskiej prowincji Idlib. Na jego mocy została utworzona strefa buforowa na terenach, które rebelianci mieli opuścić. Powstał tu tzw. korytarz bezpieczeństwa szerokości 12 km, a jego środkiem przebiega droga łącząca nadmorskie miasto Latakia z Aleppo. Porozumienie nie dotyczyło miast Aleppo i Hama, gdyż tam siły rządowe ostrzeliwują pozycje rebeliantów.

W Egipcie pandemia COVID-19 nie przeszkodziła organizacji Prowincja Synaj podległej Państwu Islamskiemu w przeprowadzeniu zamachu na egipskich żołnierzy. W dniu 30 kwietnia w północnej części półwyspu doszło do eksplozji ładunku wybuchowego pod samochodem opancerzonym, w którego wyniku zginęło lub zastało rannych łącznie 10 żołnierzy. Do zamachu przyznało się Państwo Islamskie za pośrednictwem swojej agencji medialnej Al-Amaq⁴³. Atak był odwetem za śmierć Hiszama Aszmawiego alias Abu Omar al-Muhadżir alias Abu Muhenned, straconego 24 lutego na podstawie wyroku skazującego za działalność terrorystyczną. Aszmawi w ciągu ostatnich 10 lat był uznawany przez władze w Kairze za najgroźniejszego terrorystę. W dniu 25 marca terrorysta należący do Ad-Dawla al-Islamijja fi Wilajet Chorasani (Prowincji Chorasani Państwa Islamskiego) wtargnął do świątyni sikhów w Kabulu, rzucił granat i zaczął strzelać do wiernych. W zamachu zginęło 25 osób, a osiem zostało rannych. Był to już

⁴³ Nazwa odwołuje się do doliny Amak (Amuk) w pobliżu Antiochii (Antakii) w południowej Turcji. Wraz z Dabiq w Syrii jest uznawana za miejsce Malhamy, czyli Armagedonu w islamskiej eschatologii.

trzeci atak dżihadystów przeprowadzony w marcu. Na początku tego samego miesiąca napastnicy związani z Państwem Islamskim zabili 30 uczestników szyickich uroczystości w Kabulu. W dniu 17 kwietnia niedaleko Patikul w prowincji Sulu (wyspa Mindanao) ponad 40 islamskich ekstremistów dowodzonych przez Radulana Sahirona i Hatiba Hadżana Sawadżana, znanych z porwań zakładników i ich dekapitacji, starło się z armią rządową. W walce zginęło 11 żołnierzy, a 14 zostało rannych. Nieznana jest liczba strat po stronie przeciwnej, ponieważ dżihadysty zdołali wynieść ciała zabitych i rannych z pola bitwy⁴⁴.

Na mocy wspomnianego już porozumienia zawartego 29 lutego 2020 r. ze Stanami Zjednoczonymi talibowie przestali atakować siły USA i ich koalicjantów. Celem wzmożonych ataków stały się natomiast siły rządowe i policja, choć ofiarami są również przypadkowi cywile. W atakach przeprowadzonych przez talibów 20 marca w różnych miejscowościach w prowincji Zabul zginęło 24 żołnierzy i policjantów. W dniu 1 kwietnia w prowincji Helmand na południu Afganistanu na skutek wybuchu bomby podłożonej pod samochodem zginęło ośmiu członków jednej rodziny, w tym sześcioro dzieci. Dwie kolejne osoby zostały ranne. Żadne ugrupowanie nie przyznało się do zamachu, ale wiadomo, że w Helmandzie są aktywni talibowie i bojownicy Prowincji Chorasana Państwa Islamskiego.

Powyżej opisane zdarzenie miało związek z przyjazdem trzyosobowej delegacji talibańskich negocjatorów, którzy rozpoczęli rozmowy z władzami na temat wymiany więźniów. Była to pierwsza oficjalna wizyta talibów w stolicy od czasu obalenia ich reżimu w 2001 r. Wymiana ma dotyczyć 5 tys. więźniów i ponad tysiąca pracowników administracji, policjantów i żołnierzy przebywających w niewoli u talibów. Ma się ona odbywać w systemie 5 do 1. Uzgodniono, że w pierwszej fazie zostanie zwolnionych 100 więźniów, w drugiej – 100 dziennie przez kilka dni. Następnie strony ocenią przebieg całego procesu, ponieważ sporną sprawą jest identyfikacja więźniów przez talibów oraz ich transport. Może się zdarzyć, że władze w Kabulu będą zwalniać więźniów, na których talibom nie zależy. W dniu 2 kwietnia więzienie opuściło 100 talibów, w zamian uwolniono 20 żołnierzy. Ze względu na zagrożenie COVID-19 wymiana więźniów wyraźnie się opóźnia, a w drugiej dekadzie maja została zatrzymana z uwagi na wzajemne oskarżenia i falę przemocy. Rządowe więzienia opuściło 1000 osób, a talibowie powinni zwolnić 200 przetrzymywanych zakładników, tymczasem wolność odzyskało tylko 105 policjantów. Według nieoficjalnych informacji w więzieniach kontrolowanych przez władze w Kabulu przebywa od 12 do 15 tys. więźniów, w tym bojownicy z Pakistanu, Azji Środkowej i państw nad Zatoki Perskiej⁴⁵. W nocy z 30 kwietnia na 1 maja talibowie zaatakowali miasto Balkh w prowincji o tej samej nazwie, zabijając 13 żołnierzy.

⁴⁴ <https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1463702,afganistan-25-osob-zabitych-w-zamachu-panstwa-islamskiego-na-swiatynie.html> [dostęp: 25 III 2020]; [www.worldterror.pl, zakładka Leksykon organizacji->Abu Sajaf](http://www.worldterror.pl/zakladka-Leksykon-organizacji->Abu-Sajaf) [dostęp: 30 III 2020].

⁴⁵ <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/fragile-afghan-peace-deal-hinges-on-prisoner-swap/1839111> [dostęp: 13 V 2020].

Grupa talibańskich bojowników dokonała również ataku na bazę wojskową położoną na przedmieściach Gardez w prowincji Paktia. Ataki nasiliły się w wielu prowincjach północnego Afganistanu. Talibowie odrzucili apel prezydenta Aszrafa Ghaniego o zawieszenie broni w okresie postu rozpoczynającego się w tym roku 23 kwietnia. W dniu 3 maja wieczorem talibowie zaatakowali bazę wojskową afgańskich sił rządowych w południowej prowincji Helmand (stacjonowało tam ponad 150 żołnierzy). Rzecznik talibów Qari Yousuf Ahmedi obwieścił, że kilkudziesięciu członków sił wroga zostało zabitych i rannych. Tymczasem Ministerstwo Obrony poinformowało, że ranny został tylko jeden żołnierz, jednocześnie przyznało, że od momentu podpisania porozumienia pokojowego pomiędzy USA a talibami siły afgańskie ponoszą ciężkie straty w całym kraju. Oficer wywiadu, który przeżył atak w Helmandzie, stwierdził, że napastnicy zdetonowali materiały wybuchowe znajdujące się w samochodzie ciężarowym w pobliżu obiektu Narodowej Dyrekcji Bezpieczeństwa (NDS), skąd pomógł wyciągnąć ok. 20 ciał. Tego samego dnia w południowo-wschodniej prowincji Paktika 20 osób zostało rannych po wrzuceniu granatu do meczetu w Khajerkot. W pierwszym tygodniu maja zginęło w Afganistanie 42 członków sił bezpieczeństwa⁴⁶.

W maju do ofensywy w Afganistanie przystąpiła Prowincja Chorasana Państwa Islamskiego. Dnia 12 maja organizacja przeprowadziła trzy ataki terrorystyczne. Do pierwszego doszło w hazarskiej dzielnicy Kabulu. Trzech napastników w policyjnych mundurach zaatakowało szpital położniczy prowadzony przez organizację Lekarze bez Granic. Terrorysty wrzucali granaty i strzelali do osób znajdujących się w budynku. Udało się ewakuować ponad 80 kobiet i dzieci, zginęły 24 osoby: dzieci, ich matki i pielęgniarki. W wyniku godzinnej strzelaniny z policją terrorysty zostali zabici. Kolejny zamach, do którego doszło 12 maja, miał miejsce w miejscowości Khewa w prowincji Nangarhar we wschodnim Pakistanie. Terrorysta samobójca wysadził się w tłumie uczestników uroczystości pogrzebowych lokalnego przywódcy, przewodzącemu również miejscowej prorządowej milicji. Zginęły 32 osoby, a ponad 130 zostało rannych. Państwo Islamskie wzięło również odpowiedzialność za zamach dokonany 12 maja w prowincji Chost. Zginęło wówczas dziecko, a 10 osób zostało rannych. Dzień przed tym zamachem eksplodowały cztery bomby umieszczone przy drodze w północnej części Kabulu, raniąc cztery osoby, w tym dziecko. Dnia 11 maja afgańskie siły bezpieczeństwa poinformowały o zatrzymaniu regionalnego przywódcy Państwa Islamskiego Zia-ul Haka, znanego również jako szejk Abu Omar al-Chorasani. W dniu 14 maja talibowie w pobliżu sądu wojskowego w Gardez, stolicy prowincji Paktia we wschodnim Afganistanie, zdetonowali materiały wybuchowe umieszczone w samochodzie. W zamachu zginęło pięć osób cywilnych, a 14 zostało rannych⁴⁷.

⁴⁶ <https://www.nytimes.com/2020/05/07/magazine/afghan-war-casualty-report-may-2020.html> [dostęp: 7 V 2020].

⁴⁷ <https://www.aljazeera.com/news/2020/05/afghanistan-gunmen-storm-kabul-hospital-200512071439807.html> [dostęp: 12 V 2020]; <https://www.aljazeera.com/news/2020/05/taliban-claim-deadly-attack-court-afghanistan-paktia-200514070025362.html> [dostęp: 14 V 2020].

Do ataków terrorystycznych dochodziło również w Europie. Wieczorem 27 kwietnia w Colombes, na przedmieściach Paryża, dwóch policjantów zostało staranowanych przez 29-letniego Youssefa T., islamskiego ekstremistę, obywatela Francji. Do zdarzenia doszło, gdy policjanci próbowali go zatrzymać do kontroli drogowej. Poruszał się on skuterem, który podczas ucieczki porzucił. Następnie skradł samochód i z dużą szybkością wjechał w policjantów ścigających go na motocyklach. Jeden z motocykli został staranowany, a drugi zmiażdżony w wyniku zderzenia skradzionego pojazdu z radiowozem policyjnym. Z ciężkimi obrażeniami obaj funkcjonariusze trafili do szpitala. Napastnik został zatrzymany. Nie był on znany służbom bezpieczeństwa ze swoich radykalnych poglądów. Przyznał się do winy i stwierdził, że zrobił to celowo. Chęć zabicia policjantów uzasadnił poparciem dla Państwa Islamskiego oraz ciężkim położeniem Palestyńczyków w Strefie Gazy.

Nie był to pierwszy przypadek ataku islamskich ekstremistów we Francji w czasie pandemii, która zbiera śmiertelne żniwo w tym kraju. W kwietniu aresztowano trzech nielegalnych imigrantów z Sudanu. Jednym z nich był 33-letni Abdallah Ahmed Osman, który 4 kwietnia zasztyletował dwie osoby i ranił kolejne siedem w czasie ataku przeprowadzonego w mieście Romans-sur-Isère na południe od Lyonu. W kwietniu na przedmieściach Paryża i innych miast zdominowanych przez mniejszości muzułmańskie wybuchały zamieszki z powodu nałożenia na obywateli ograniczeń. Mimo zdecydowanej polityki zmniejszenia liczby kontaktów międzyludzkich, przedmieścia Paryża pozostają strefą, gdzie zakazów się w zasadzie nie stosuje. Prefekt paryskiej policji przyznał, że egzekwowanie zakazów poruszania się oraz prowadzenia działalności przez niektóre firmy, na przykład bary z sziszami, w tzw. dzielnicach wrażliwych (ang. *no-go areas*), nie jest priorytetem. W Béziers na południu Francji wybuchły protesty po śmierci 33-letniego muzułmanina, który zmarł w trakcie zatrzymania przez policję w związku ze złamaniem zakazu wychodzenia z domu. Podczas zatrzymania mężczyzna stawiał opór i doznał zawału serca. Do zaostrzenia sytuacji doszło po 18 kwietnia, gdy wybuchły kolejne rozruchy na przedmieściach stolicy Francji. Przyczyną była śmierć motocyklisty, który zderzył się z nieoznakowanym pojazdem policji. Młodzi muzułmanie obrzucali komisariaty i pojazdy policji kamieniami. Doszło do licznych aktów wandalizmu i podpałek. Przy okazji francuscy muzułmanie ponownie domagali się zniesienia obostrzeń związanych z pandemią koronawirusa, co miało związek z rozpoczynającym się 23 kwietnia postem. Kryzys związany z koronawirusem obnażył słabość francuskiego państwa, które ma problemy z egzekwowaniem surowych przepisów sanitarnych w dzielnicach imigranckich. Prezydent Francji powiedział: (...) *należy odzyskać utracone terytoria Republiki*. Jednak te zapowiedzi pozostają w sferze deklaracji⁴⁸.

⁴⁸ <https://actupenit.com/2020/04/27/urgent-colombes-deux-motards-de-la-police-grievement-blesses-apres-avoir-ete-percute-volontairement/> [dostęp: 27 IV 2020]; <https://france3-regions.francetvinfo.fr/auvergne-rhone-alpes/drome/valence/drome-2-morts-5-bleesses-urgence-absolue-apres-attaque-au-couteau-romans-isere-1811596.html> [dostęp: 5 IV.2020]; <https://euroislam.pl/francja-dzielnice-imigranckie-pozaprawem/> [dostęp: 10 IV 2020]; <https://www.o2.pl/artykul/francja->

Do zamieszek podobnych do tych w Paryżu doszło także w brukselskiej dzielnicy Anderlecht. Wybuchły one 10 kwietnia wieczorem. Przyczyną była śmierć 19-letniego mężczyzny, który, jadąc skuterem, nie zatrzymał się do kontroli. Podczas ucieczki uderzył czołowo w policyjny radiowóz i poniósł śmierć na miejscu. Po tym zdarzeniu na ulice wyszli młodzi ludzie pochodzenia imigranckiego, którzy zaatakowali policję kamieniami i butelkami. Zamaskowany tłum przyspuścił szturm na radiowóz, z którego skradziono pistolet, a następnie pojazd został zniszczony. Nieznana osoba oddała strzały, prawdopodobnie ze skradzionego pistoletu, którego jednak nie odnaleziono. Następnego dnia ludzie ponownie zaczęli gromadzić się na ulicach, mimo zakazu wydanego w związku z pandemią. Zwoływano się również za pośrednictwem mediów społecznościowych. Tłum zaatakował komisariat policji. Zamieszki trwały także 12 kwietnia. Zatrzymano 57 osób⁴⁹.

W Niemczech 15 kwietnia aresztowano w okolicach Essen i Düsseldorfu czterech obywateli Tadżykistanu, przygotowujących atak terrorystyczny na amerykańskie obiekty i pojedyncze osoby znane z krytycznych uwag na temat islamu, m.in. urodzonego w Iranie Amira Masouda Arabpoura. Ekstremiści utrzymywali stały kontakt z członkami Państwa Islamskiego, od których otrzymywali instrukcje dotyczące metod przeprowadzenia ataków. Zgromadzili już broń, amunicję i składniki niezbędne do przygotowania ładunku wybuchowego. W dniu 30 kwietnia Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Niemiec zakazało libańskiemu Hezbollahowi prowadzenia działalności na terenie kraju. W ten sposób zdelegalizowano w Republice Federalnej Niemiec całą Partię Boga, a nie tylko jej zbrojne ramię, czyli Al-Mukawama al-Islamijja (Islamski Opór). Już w 2019 r. politycy z SPD i FDP prosili rząd o zakazanie Hezbollahowi działalności na terenie Niemiec. Odpowiedni wniosek został zatwierdzony przez Bundestag w grudniu 2019 r. Był on motywowany m.in. szczególną historyczną odpowiedzialnością Niemiec wobec Izraela. Według Federalnego Urzędu Ochrony Konstytucji (BfV) na terenie Niemiec jest aktywnych ok. 1050 członków i sympatyków Hezbollahu. Prowadzą oni działalność na rzecz finansowego wsparcia tego ugrupowania, m.in. organizując przemysł i handel narkotykami, kamieniami szlachetnymi i używanymi samochodami ciężarowymi. Ogłoszenie zakazu działalności Hezbollahu w Niemczech zostało połączone z przeszukaniem kilku meczetów oraz Centrum Imama Mahdiego w Münster, placówki oświatowej w berlińskiej dzielnicy Neukölln, zdominowanej przez muzułmanów Stowarzyszenia Al-Mustafa w Bremie, i ośrodka imigrantów z Libanu w Dortmundzie. Delegalizacja Hezbollahu uniemożliwi organizowanie antyizraelskich marszów odbywających się co roku w ostatni piątek lub sobotę ramadanu z okazji Dnia Jeruzolimy, ustanowionego jeszcze przez ajatollaha Chomeiniego. Podczas tych

zamieszki-pod-paryzem-chca-zakonczenia-narodowej-kwarantanny-6501846788577409a [dostęp: 20 IV 2020].

⁴⁹ <https://www.valeursactuelles.com/monde/videos-de-violentes-emeutes-eclatent-en-banlieue-de-bruxelles-en-plein-confinement-118108> [dostęp: 12 IV 2020].

manifestacji uczestnicy eksponowali flagi Hezbollahu i wznosili antysemickie hasła. W tym roku taki marsz zaplanowano w Berlinie na 16 maja, ale został on odwołany.

Dnia 8 maja w Górnej Bawarii został zatrzymany 25-letni mężczyzna narodowości tureckiej podróżujący lokalnym pociągiem. W jego bagażu znaleziono ładunki wybuchowe domowej roboty (bomby rurowe) oraz pistolet. W mieszkaniu mężczyzny w Waldkraiburgu natrafiono na kolejne ładunki wybuchowe. Do 10 maja policja zabezpieczyła ponad 20 bomb rurowych i 10 kg materiałów wybuchowych. Okazało się, że przypadkowo zatrzymany mężczyzna był poszukiwany przez specjalną grupę policji w Monachium. Był on sprawcą kilku ataków przeprowadzonych w kwietniu na sklepy i zakłady należące do obywateli tureckiego pochodzenia. Obrzucał je kamieniami lub podpalał. Pożar wzniesiony w jednym z nich zagroził zdrowiu i życiu osób mieszkających nad lokalem, z których kilka zostało rannych. Policji oświadczył, że nienawidzi Turków, sympatyzuje z Państwem Islamskim, chciał również znaleźć się w centrum uwagi. Zamachowca zatrzymano, zanim przystąpił do kolejnej serii ataków, tym razem przygotowanych już na wyższym poziomie terrorystycznego rzemiosła.

Również w Hiszpanii w okresie pandemii dochodziło do zatrzymań terrorystów przygotowujących zamachy. W dniu 8 maja aresztowano obywatela Maroka przygotowującego atak terrorystyczny w Barcelonie na obiekty odwiedzane przez turystów. Miało do niego dojść w ciągu następnego dwóch dni, mimo wciąż obowiązującego stanu zagrożenia epidemiologicznego Głęboko zradykalizowany Marokańczyk działał jako samotny wilk. W jego komputerze znaleziono zdjęcia i filmy turystycznych rejonów Barcelony, które zatrzymany zrobił pomimo zakazu przemieszczania się ze względu na pandemię koronawirusa.

Także w Polsce miały miejsce zatrzymania islamskich ekstremistów. Najpierw 16 kwietnia funkcjonariusze Straży Granicznej i ABW aresztowali obywatela Libanu, który zamierzał w naszym kraju utworzyć komórkę terrorystyczną będącą częścią większej europejskiej sieci. Następnie 7 maja funkcjonariusze tych samych służb zatrzymali czterech obywateli Tadżykistanu, sympatyków Państwa Islamskiego, którzy planowali radykalizować i werbować muzułmańskich konwertytów do działań terrorystycznych⁵⁰.

Wnioski

W cyberprzestrzeni pojawiła się ogromna liczba fałszywych komunikatów na temat koronawirusa. Ekstremistyczne przesłania znajdują szeroki odzew na alternatywnych platformach internetowych, np. na Telegramie, skąd trafiają do portali społecznościowych tzw. głównego nurtu, takich jak Facebook czy YouTube. Przeciwnicy rządowych

⁵⁰ <https://www.wnp.pl/rynki-zagraniczne/hispania-tv-zatrzymano-podejrzanego-o-planowanie-zamachu-terrorystycznego,392760.html> [dostęp: 10 V 2020]; [http://centrumprasowe.pap.pl/cp/pl/news/info/158783,„komunikat-rzeczniaka-prasowego-ministra-koordynatora-sluzb-specjalnych-\(komunikat\)](http://centrumprasowe.pap.pl/cp/pl/news/info/158783,„komunikat-rzeczniaka-prasowego-ministra-koordynatora-sluzb-specjalnych-(komunikat)) [dostęp: 11 V 2020].

ograniczeń i blokad wykorzystują platformy internetowe do organizowania protestów. Pogłoski łączące wirusa z technologią 5G doprowadziły do podpaleń masztów telekomunikacyjnych w Europie i Kanadzie.

Pandemia COVID-19 zaostrzyła retorykę ekstremistów i organizacji terrorystycznych wobec środowisk obcych im etnicznie, kulturowo i religijnie. Ekstremiści muzułmańscy uważają pandemię za karę boską wymierzoną Chinom, Stanom Zjednoczonym, żydom, szyitom i chrześcijanom (krzyżowcom). Liczne są opinie zaliczane do spiskowej teorii dziejów, że pandemię wywołali żydzi w celu przejścia władzy nad światem. Hinduscy nacjonalisci obwiniają muzułmanów, natomiast dziennikarze z krajów arabskich oskarżają Amerykanów o użycie wirusa jako broni biologicznej, żeby sparaliżować chińską gospodarkę i doprowadzić do utrzymania amerykańskiej hegemonii na rynkach światowych. Chińczycy z Kantonu oskarżają Afrykańczyków. Ci ostatni, których mieszka w tym mieście ok. 300 tys., są stygmatyzowani i dyskryminowani. Podobnych zachowań doświadczyli również Afroamerykanie. Rasistowskie incydenty są związane częściowo z fałszywymi informacjami, w których oskarża się obcokrajowców o drugą falę pandemii koronawirusa w Chinach⁵¹. W odwecie, w Afryce dochodzi do antychińskich wystąpień i podpaleń zakładów należących do chińskich firm. Akty agresji wymierzone w Azjatów podejrzewanych o chińskie obywatelstwo i roznoszenie koronawirusa odnotowano w wielu krajach, w tym również w Polsce. COVID-19 jest traktowany również jako broń biologiczna. Neonaziści i biali supremacjoniści w USA apelują o to, aby zarażeni zwolennicy tych ruchów kontaktowali się bezpośrednio z policjantami, urzędnikami federalnymi i żydami w celu przeniesienia na nich koronawirusa.

Aby zahamować rozprzestrzenianie się pandemii, wiele krajów wprowadziło ograniczenia i izolację społeczną, a to z kolei skierowało uwagę ludzi na media społecznościowe, w których szerzą się: dezinformacja, nienawiść, agresja i pogarda. Obserwuje się m.in. wzrost zainteresowania filmami publikowanymi w serwisie YouTube na temat zagłady, krucjat, dżihadyzmu z udziałem Mahdiego, czyli mesjanistycznego wyzwoliciela, który ma się pojawić przed Dniem Sądu Ostatecznego i uwolnić świat od zła. Nakłada się na to pogorszenie nastrojów wśród młodzieży w państwach muzułmańskich i muzułmańskich mniejszości w Europie. W związku z zamknięciem meczetów rośnie zainteresowanie islamskimi portalami edukacyjnymi zdominowanymi przez radykalny nurt salaficki, te zaś upowszechniają tezę o koronawirusie jako karze boskiej za krzywdy doznawane przez muzułmanów.

Koronawirus nie spowodował zmniejszenia skali zagrożenia terrorystycznego w Europie, mimo apelu Państwa Islamskiego o niepodróżowanie na Stary Kontynent. W Europie żyją przecież sympatycy obalonego kalifatu i byli jego bojownicy, którzy wrócili do krajów zamieszkania. Ci, którzy pozostali na Bliskim Wschodzie, przez

⁵¹ <https://gpcodziennie.pl/129334-nasilajaszachowanierasistowskie.html> [dostęp: 14 IV 2020]; <https://idzpodprad.pl/aktualnosci/w-afryce-pala-chinskie-fabryki-sprzeciwiajac-sie-rasizmowi-chin-wobec-czarnoskorych/> [dostęp: 17 IV 2020].

dłuższy czas znajdowali się w uśpieniu. Teraz trwa proces ich aktywizacji. Obserwuje się zwiększenie siły przekazu propagandowego Państwa Islamskiego adresowanego do Europejczyków. Szczególną rolę w tych działaniach odgrywają agencja medialna „Amaq” i tygodnik „Al-Naba” („Raport”) wydawany elektronicznie. Państwo Islamskie, prowadząc działalność dezinformacyjną w mediach społecznościowych, próbuje pokazać się jako międzynarodowa struktura, a tym samym wzmacnia swój przekaz do potencjalnych rekrutów. Mimo utraty ostatniego skrawka ziemi na Bliskim Wschodzie w szeregach organizacji w Iraku i Syrii nadal może znajdować się do 20 tys. bojowników. Operują oni głównie w słabo zaludnionych rejonach masywu Hamrin w północno-wschodnim Iraku i na Pustyni Syryjskiej. W wielu regionach świata Państwo Islamskie ma siły i środki do prowadzenia walki partyzanckiej i działań terrorystycznych, przede wszystkim w Syrii, Iraku, Afganistanie, Azji Południowo-Wschodniej i Afryce. Wykorzystuje regionalną destabilizację i lokalne organizacje ekstremistyczne do przygotowania i przeprowadzania kolejnych ataków. Można mówić o zwiększeniu aktywności terrorystów, jednak nie jest ona tak duża jak przed rokiem, chociaż na przykład w Syrii, Iraku, Afganistanie czy Mozambiku ich działania są bardzo intensywne, pomimo pandemii koronawirusa.

Państwo Islamskie oczekuje, że pandemia podzieli jego wrogów i osłabi chęć i zdolność Zachodu do prowadzenia walki z dżihadystami. Międzynarodowa Grupa Kryzysowa (International Crisis Group, ICG) wezwała rządy do czynienia wysiłków na rzecz pokoju w dobie pandemii koronawirusa, zapobiegania konfliktom i tworzenia kanałów szybkiej wymiany informacji, aby przeciwdziałać eskalacji napięć. ICG argumentuje, że koronawirus może być nawet szansą na rozładowanie konfliktów w stosunkach między USA a Iranem i na pomoc humanitarną. Jednak patrząc realnie, trzeba zauważyć, że pandemia zakłóciła już istniejącą współpracę międzynarodową. Uwaga świata koncentruje się obecnie na walce z pandemią, a inne zagrożenia zeszły na drugi plan, z czego dżihadyci doskonale zdają sobie sprawę i próbują to wykorzystać do własnych celów przez wojowniczą retorykę lub ataki terrorystyczne.

W miarę rozprzestrzeniania się koronawirusa w strefie Sahelu wzrasta liczba ataków terrorystycznych, co prawdopodobnie wiąże się z koniecznością magazynowania zapasów sprzętu i żywności przez ugrupowania ekstremistyczne. Liczą się one z możliwością kłopotów aprowizacyjnych w przypadku izolacji ludności w regionach najbardziej zagrożonych COVID-19. Między innymi 9 maja bojownicy należący do organizacji Dżama’at Nasr al-Islam wa al-Muslimin (Grupa Wsparcia Islamu i Muzułmanów) zaatakowali trzy wioski położone w zachodnim Nigrze, w pobliżu granicy z Mali. Zrabowali towary w sklepach, a mieszkańcom odebrali żywność i bydło. Zabili ponad 20 osób i wycofali się na terytorium Republiki Mali⁵².

COVID-19 zagraża międzynarodowej solidarności i współpracy, które były podstawą w walce z organizacjami terrorystycznymi w strefie Sahelu, gdzie siły lokalne oraz ich międzynarodowi partnerzy próbowali powstrzymać dżihadystów. Operacje

⁵² <https://apnews.com/ba19b7dae10fe1b77a12309e91a8cbc5> [dostęp: 11 V 2020].

dokonywane przez mobilne grupy na pograniczu Mali, Nigru i Burkina Faso oraz wokół jeziora Czad wymagają wspólnego zaangażowania tych państw przy wsparciu Francji, Stanów Zjednoczonych i innych krajów, chociaż te wysiłki nie zawsze są podporządkowane wspólnej strategii. Pandemia może uczynić miejscowe ugrupowania terrorystyczne jeszcze bardziej niebezpiecznymi, ponieważ dodatkowo osłabia lokalne rządy i siły zbrojne, które są zaangażowane w jej opanowanie. W przypadku zerwania współpracy pomiędzy krajami regionu, zmagającymi się z kryzysem zdrowia publicznego, lub wycofania się zagranicznych sojuszników konsekwencje mogą być niezwykle groźne dla bezpieczeństwa państw Sahelu.

Bibliografia

Źródła internetowe

- [http://centrumprasowe.pap.pl/cp/pl/news/info/158783,,komunikat-rzeczniaka-prasowego-ministra-koordynatora-sluzb-specjalnych-\(komunikat\)](http://centrumprasowe.pap.pl/cp/pl/news/info/158783,,komunikat-rzeczniaka-prasowego-ministra-koordynatora-sluzb-specjalnych-(komunikat)) [dostęp: 11 V 2020].
- <https://actupenit.com/2020/04/27/urgent-colombes-deux-motards-de-la-police-grievement-blesses-apres-avoir-ete-percute-volontairement/> [dostęp: 27 IV 2020].
- <https://apnews.com/ba19b7dae10fe1b77a12309e91a8cbc5> [dostęp: 11 V 2020].
- <https://cms.frontpagemag.com/fpm/2020/03/anti-israel-fanatic-would-rather-be-infected-hugh-fitzgerald> [dostęp: 26 III 2020].
- <https://en.radiofarda.com/a/iran-accusing-us-of-bio-terrorism-to-justify-coronavirus-crisis/30479347.html> [dostęp: 10 III 2020].
- <https://ent.siteintelgroup.com/Chatter/as-ramadan-approaches-pro-is-group-redistributes-advice-to-fighters-and-supporters-to-increase-activity.html> [dostęp: 20 IV 2020].
- <https://euroislam.pl/francja-dzielnice-imigranckie-poza-prawem/> [dostęp: 10 IV 2020].
- <https://euroislam.pl/kaznodzieja-niech-kraje-islamskie-aresztuja-krytykow-islam/> [dostęp: 14 V 2020].
- <https://euroislam.pl/koronwirus-i-zderzenie-fundamentalizmw/> [dostęp: 16 IV 2020].
- <https://euroislam.pl/nasilenie-przesladowan-chrzciscijan-w-czasie-pandemii/> [dostęp: 24 IV 2020].
- <https://euroislam.pl/szepty-i-krzyki-w-arabskojezycznych-mediach/> [dostęp: 9 V 2020].
- <https://france3-regions.francetvinfo.fr/auvergne-rhone-alpes/drome/valence/drome-2-morts-5-blesses-urgence-absolue-apres--attaque-au-couteau-romans-isere-1811596.html> [dostęp: 5 IV.2020].

- https://fr.wikipedia.org/wiki/Terrorisme_en_2020 [dostęp: 18 V 2020].
- https://fr.wikipedia.org/wiki/Terrorisme_en_2019 [dostęp: 15 V 2020].
- <https://gpcodziennie.pl/129334-nasilajaszachowaniarasistowskie.html> [dostęp: 14 IV 2020].
- <https://idzpodprad.pl/aktualnosci/w-afryce-pala-chinskie-fabryki-sprzeciwiajac-sie-rasizmo-wi-chin-wobec-czarnoskorych/> [dostęp: 17 IV 2020].
- <https://ktul.com/news/local/fbi-governments-response-to-virus-spurred-would-be-bomber> [dostęp: 15 IV 2020].
- <https://news.columbia.edu/news/islam-lessons-hadith-plague> [dostęp: 24 IV 2020].
- <https://storymaps.esri.com/stories/terrorist-attacks/> [dostęp: 18 V 2020].
- <https://thediplomat.com/2020/03/divine-retribution-the-islamic-states-covid-19-propaganda/> [dostęp: 24 III 2020].
- <https://theintercept.com/2020/04/14/coronavirus-muslims-islamophobia/> [dostęp: 14 IV 2020].
- <https://theworldbreakingnews.com/mozambique-is-cabo-delgado-the-latest-islamic-state-out-post/> [dostęp: 5 V 2020].
- <https://time.com/5828630/isis-coronavirus/> [dostęp: 29 IV 2020].
- <https://twitter.com/thomasjoscelyn/status/1245311851325423616/photo/1> [dostęp: 6 IV 2020].
- <https://wolnosc24.pl/2017/07/20/arcybiskup-strasburga-nie-bedzie-francji-muzulmanie-przejma-europe-dojdzie-do-wielkiego-zastapienia/> [dostęp: 20 VII 2017].
- <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/fragile-afghan-peace-deal-hinges-on-prisoner-swap/1839111> [dostęp: 13 V 2020].
- <https://www.aljazeera.com/news/2020/03/92-chad-soldiers-killed-deadliest-boko-haram-attack-200325010212370.html> [dostęp: 25 III 2020].
- <https://www.aljazeera.com/news/2020/05/afghanistan-gunmen-storm-kabul-hospital-200512071439807.html> [dostęp: 12 V 2020].
- <https://www.aljazeera.com/news/2020/05/taliban-claim-deadly-attack-court-afghanistan-paktia-200514070025362.html> [dostęp: 14 V 2020].
- <https://www.dw.com/en/44-suspected-boko-haram-jihadis-found-dead-in-chad-prison/a-53176232> [dostęp: 18 IV 2020].
- <https://www.fdd.org/analysis/2020/04/06/how-jihadists-are-reacting-to-the-coronavirus-pandemic/> [dostęp: 6 IV 2020].
- <https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1463702,afganistan-25-osob-zabitych-w-zamachu-panstwa-islamskiego-na-swiatynie.html> [dostęp: 25 III 2020].

- <https://www.infosecurity24.pl/neonazisci-chca-wykorzystac-koronawirusa> [dostęp: 24 III 2020].
- <https://www.jpost.com/Middle-East/Coronavirus-hits-terrorists-hardest-from-ISIS-toIran-analysis-621336> [dostęp: 17 III 2020].
- <https://www.justsecurity.org/69508/how-terrorist-groups-will-try-to-capitalize-on-the-coronavirus-crisis/> [dostęp: 3 IV 2020].
- <https://www2.memri.org/polish/dokument-pakistanskich-talibow-oskarza-zydow-o-rozpeta-nie-wirusowej-wojny-przeciwko-swiatu-za-tym-wszystkim-jest-reka-zydow/14176> [dostęp: 5 V 2020].
- <https://www.memri.org/reports/conspiracy-theories-arab-media-coronavirus-part-american-plot-ruin-chinese-economy-and> [dostęp: 20 III 2020].
- <https://www.memri.org/reports/turkish-politicians-press-public-react-coronavirus-virus-serves-zionisms-goals-decreasing> [dostęp: 17 III 2020].
- <https://www.middleeastmonitor.com/20200312-iraq-sadr-accuses-trump-of-spreading-coronavirus-among-us-opponents/> [dostęp: 12 III 2020].
- <https://www.newindianexpress.com/world/2020/apr/22/isis-other-terror-groups-might-target-uk-hospitals-during-coronavirus-lockdown-security-official-2133840.html> [dostęp: 22 IV 2020].
- <https://www.nytimes.com/2020/05/07/magazine/afghan-war-casualty-report-may-2020.html> [dostęp: 7 V 2020].
- <https://www.o2.pl/artikul/francjazamieszki-pod-paryzem-chca-zakonczenia-narodowej-kwarantanny-6501846788577409a> [dostęp: 20 IV 2020].
- https://www.opinion-internationale.com/2020/03/25/coronavirus-oui-il-y-a-un-complot-on-a-trouve-les-complotistes-ledito-de-michel-taube_72336.html [dostęp: 26 III 2020].
- <https://www.politico.com/news/2020/03/27/coronavirus-terrorism-justice-department-150870> [dostęp: 27 III 2020].
- <https://www.rp.pl/Koronawirus-w-Afryce/200509625-W-Namibii-nikt-nie-umarl.html> [dostęp: 7 V 2020].
- <https://www.terrorism-info.org.il/en/spotlight-global-jihad-may-1-6-2020/> [dostęp: 7 V 2020].
- <https://www.valeursactuelles.com/monde/videos-de-violentes-emeutes-eclatent-en-banlieue-de-bruxelles-en-plein-confinement-118108> [dostęp: 12 IV 2020].
- <https://www.wnp.pl/rynki-zagraniczne/hispania-tv-zatrzymano-podejrzanego-o-planowanie-zamachu-terrorystycznego,392760.html> [dostęp: 10 V 2020].
- <https://www.wsj.com/articles/what-jihadists-are-saying-about-the-coronavirus-11586112043> [dostęp: 6 IV 2020].
- www.worldterror.pl, zakładka Leksykon organizacji→Abu Sajaf [dostęp: 30 III 2020].
- www.worldterror.pl, zakładka Leksykon organizacji→Ansar al-Islam→Ansar al-Islam w Burkina Faso [dostęp: 30 III 2020].

Abstrakt

Pandemia COVID-19 zaostrzyła retorykę ekstremistów i organizacji terrorystycznych wobec środowisk obcych im etnicznie, kulturowo i religijnie. Ekstremiści muzułmańscy uważają pandemię za karę boską wymierzoną Chinom, Stanom Zjednoczonym, żydom, szyitom i chrześcijanom (krzyżowcom). Pojawiają się też opinie z kategorii spiskowej teorii dziejów, że pandemię wywołali żydzi w celu przejścia władzy nad światem. Hinduscy nacjonałiści za pandemię w Indiach winią muzułmanów, a Chińczycy z Kantonu – Afrykańczyków. Ci ostatni, stanowiący ok. 300 tys. mieszkańców Kantonu, są w sposób otwarty stygmatyzowani i dyskryminowani. Podobnych zachowań doświadczyli także Afroamerykanie.

COVID-19 został potraktowany również jako broń biologiczna. Neonaziści i biali supremacjoniści w USA apelują o bezpośredni kontakt zarażonych zwolenników z policjantami, urzędnikami federalnymi i żydami w celu przeniesienia na nich koronawirusa. Izolacja i ograniczenia w kontaktach w celu zahamowania rozprzestrzeniania się pandemii spowodowały skierowanie uwagi wielu ludzi na media społecznościowe. Szerzona jest w nich dezinformacja, nienawiść, agresja i pogarda. Obserwuje się m.in. wzrost zainteresowania filmami publikowanymi w serwisie YouTube na temat zagłady, krucjat, dżihadyzmu z udziałem Mahdiego, czyli mesjanistycznego wyzwoliciela, który ma pojawić się przed Dniem Sądu Ostatecznego i uwolnić świat od zła. Nakłada się na to pogorszenie nastrojów wśród młodzieży w państwach muzułmańskich i muzułmańskich mniejszości w Europie. W związku z zamknięciem meczetów rośnie zainteresowanie islamskimi portalami edukacyjnymi zdominowanymi przez radykalny nurt salaficki, które upowszechniają tezę o koronawirusie jako karze boskiej za krzywdy doznawane przez muzułmanów.

Koronawirus nie spowodował obniżenia skali zagrożenia terrorystycznego w Europie, mimo apeli Państwa Islamskiego o niepodróżowanie na Stary Kontynent. W UE żyją przecież sympatycy obalonego kalifatu i byli jego bojownicy, którzy wrócili do krajów zamieszkania. Ci, którzy pozostali na Bliskim Wschodzie przez dłuższy czas znajdowali się oni w uśpieniu. Teraz trwa proces ich aktywizacji. Obserwuje się zwiększenie siły przekazu propagandowego adresowanego do Europejczyków. Szczególną rolę odgrywa w tych działaniach agencja medialna „Amaq” i elektroniczny magazyn tygodniowy „Al-Naba” („Raport”). Państwo Islamskie próbuje zaprezentować się jako międzynarodowa struktura, prowadząc działalność dezinformacyjną w mediach społecznościowych, a tym samym wzmocnić swój przekaz do potencjalnych rekrutów. W wielu regionach świata Państwo Islamskie ma siły i środki do prowadzenia walki partyzanckiej i działań terrorystycznych, przede wszystkim w Syrii, Iraku, Afganistanie, Azji Południowo-Wschodniej i Afryce. Wykorzystuje regionalną destabilizację i lokalne organizacje ekstremistyczne do kolejnych ataków. Można mówić o zwiększeniu aktywności terrorystów, jednak nie jest ona tak duża jak przed rokiem, chociaż są regiony, w których ich działania są bardzo intensywne, na przykład w Syrii, Iraku, Afganistanie czy Mozambiku. COVID-19 zagraża międzynarodowej solidarności

i współpracy, która jest kluczowa dla walki z organizacjami terrorystycznymi w strefie Sahelu, gdzie siły lokalne oraz ich międzynarodowi partnerzy próbują powstrzymać dżihadystów. Wysoce mobilne operacje organizacji terrorystycznych na pograniczu Mali, Nigru i Burkina Faso oraz wokół jeziora Czad wymagają wspólnego wysiłku tych państw przy wsparciu Francji, Stanów Zjednoczonych i innych krajów, chociaż to zaangażowanie nie zawsze jest podporządkowane wspólnej strategii. Pandemia może uczynić miejscowe ugrupowanie terrorystyczne jeszcze bardziej niebezpiecznymi, ponieważ dodatkowo absorbuje i osłabia lokalne rządy i siły zbrojne. W przypadku zerwania współpracy między krajami regionu, zmagającymi się z kryzysem zdrowia publicznego, lub wycofania się zagranicznych sojuszników konsekwencje mogą być niezwykle groźne dla bezpieczeństwa państw Sahelu.

Słowa kluczowe: ataki terrorystyczne, koronawirus, COVID-19, Państwo Islamskie, dżihadyści, pandemia, radykalizacja, terroryzm.

Impact of the COVID-19 pandemic on radicalization and terrorism

Abstract

The COVID-19 pandemic has exacerbated the rhetoric of extremists and terrorist organizations towards communities that are ethnically, culturally and religiously alien to them. Muslim extremists see the pandemic as a divine punishment against China, the United States, Jews, Shiites, and Christians (Crusaders). There are also opinions from the category of conspiracy theory of history that the pandemic was caused by the Jews in order to take over the world. Hindu nationalists blame the Muslims for the pandemic in India, and the Chinese blame the Africans in Guangzhou. The latter, numbering around 300,000 residents are openly stigmatized and discriminated against. African Americans also experienced similar behavior.

COVID-19 has also been treated as a biological weapon. Neo-Nazis and white supremacists in the United States are calling on those infected supporters to contact police officers, federal officials, and Jews directly to transmit the coronavirus to them. Isolation and restricted contacts in order to contain the spread of the pandemic drew the attention of many people to social media. They are spreading disinformation, hatred, aggression and contempt. It is observed, inter alia, increased interest in videos published on YouTube on the subject of extermination, crusades, and jihadism with the participation of the Mahdi, i.e. the messianic liberator, who is to appear before the Judgment Day and free the world from evil. This is compounded by

the deterioration of sentiment among young people in Muslim countries and Muslim minorities in Europe. Due to the closure of mosques, there is growing interest in Islamic educational websites dominated by the radical Salafi movement, which popularize the thesis that the coronavirus is a divine punishment for harm suffered by Muslims.

The coronavirus has not reduced the scale of the terrorist threat in Europe, despite the calls of the Islamic State not to travel to the Old Continent. After all, there are supporters of the overthrown caliphate and former militants in the EU who have returned to their countries of residence. Those who remained in the Middle East have been dormant for a long time. The process of their activation is underway. There is an increase in the power of propaganda message addressed to Europeans. The media agency 'Amaq' and the electronic weekly magazine 'Al-Naba' ('Report') play a special role in these activities. The Islamic State is trying to show itself as an international structure through disinformation activities on social media and thus strengthen its message to potential recruits. In many regions of the world, The Islamic State has the strength and means to conduct guerrilla warfare and terrorist activities, primarily in Syria, Iraq, Afghanistan, Southeast Asia and Africa. It uses regional destabilization and local extremist organizations for further attacks.

One can speak of an increase in terrorist activity but it is not as large as a year ago, although there are regions where their activities are very intense, for example in Syria, Iraq, Afghanistan and Mozambique. COVID-19 threatens international solidarity and cooperation, which is key to the fight against terrorist organizations in the Sahel zone, where local forces and their international partners are trying to stop jihadists. The highly mobile operations of terrorist organizations on the border of Mali, Niger and Burkina Faso and around Lake Chad require a joint effort of these countries with the support of France, the United States and other countries, although this involvement is not always subordinated to a common strategy. The pandemic can make a local terrorist group even more dangerous because it further absorbs and weakens local governments and armed forces. In the event of a breakdown of cooperation between the countries in the region struggling with the public health crisis, or the withdrawal of foreign allies, the consequences may be extremely dangerous for the security of the Sahel states.

Keywords: terrorist attacks, coronavirus, COVID-19, Islamic State, jihadists, pandemic, radicalization, terrorism.

USA–ChRL: konflikt konieczny?

Przed laty Francis Fukuyama ogłosił tezę o końcu historii spowodowanym rzekomym upadkiem komunizmu i zwycięstwem demokracji liberalnej¹. Znak równości postawiony pomiędzy komunizmem a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) prowadził do wniosku, że upadek tego państwa oznaczał upadek samego komunizmu. Jeśli zaś chodzi o Chińską Republikę Ludową (ChRL), to na skutek podejmowanych reform miała ona zmierzać ku liberalnemu porządkowi². Wnioski okazały się jednak błędne. Komunizm bowiem nie ograniczał się do terytorium ZSRR, a reformy przeprowadzane w ChRL sprowadzały się tylko do reform gospodarczych, które były potrzebne do zrealizowania dążeń ekspansjonistycznych³.

Chiński ekspansjonizm natrafił na przeciwnika w postaci Stanów Zjednoczonych. Adwersarzami stały się więc kraje o odmiennym ustroju politycznym: republika (ang. *constitutional federal republic*) w przypadku USA⁴ i państwo komunistyczne (ang. *communist party-led state*) w przypadku ChRL⁵.

Celem niniejszego opracowania jest ukazanie źródeł i następstw chińskiego ekspansjonizmu i sposobów jego realizacji na polu gospodarczym (pozyskiwanie nowych technologii), a także ukazanie przyczyn konfliktu handlowego, jaki wybuchł między USA i ChRL w 2018 r. oraz możliwych ścieżek jego dalszego przebiegu (nie wydaje się bowiem, aby ten konflikt się zakończył). Tak zakreślonemu celowi odpowiada struktura artykułu.

Aby właściwie zrealizować zamierzenia badawcze, określone zagadnienia należy poddać analizie nie tylko w ujęciu teoretycznym, lecz także praktycznym. Do tego zostaną wykorzystane informacje pochodzące z różnego rodzaju źródeł, w tym ze stron internetowych.

¹ F. Fukuyama, *Koniec historii i ostatni człowiek*, tłum. T. Bieroń, M. Wichrowski, Kraków 2017, s. 57–58.

² <https://www.newyorker.com/magazine/2018/09/03/francis-fukuyama-postpones-the-end-of-history> [dostęp: 11 V 2020].

³ <https://www.forbes.com/sites/stratfor/2017/10/31/china-takes-an-expansionist-view-of-geopolitics/#2a9d2e966a52> [dostęp: 16 V 2020].

⁴ <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/us.html> [dostęp: 7 V 2020].

⁵ Tamże.

Opracowaniu będzie towarzyszyć pytanie o nieuchronność kolejnych konfliktów. Uwaga w pierwszej kolejności zostanie skupiona na ChRL. Ryszard Kapuściński swego czasu stwierdził, że bogata literatura i reportaże o Afryce przesłaniają najistotniejsze prawdy o niej. Do tych prawd należy choćby ta, że kontynent (...) *żyje na samym dnie nędzy i głodu*⁶. Bogata literatura i reportaże o Chinach (zwłaszcza o chińskiej gospodarce) zdają się z kolei przesłaniać to, że dzisiejsze Chiny to Chińska Republika Ludowa rządzona przez Komunistyczną Partię Chin (KPCh). Faktem jest więc, że ChRL to państwo komunistyczne. Przy czym, choć co prawda nie w znaczeniu w pełni rozwiniętego systemu, to jednak w fazie przejściowej dyktatury proletariatu⁷. W dalszej części tekstu nastąpi rozwinięcie tezy dotyczącej relacji socjalizmu i komunizmu właśnie w kontekście dyktatury proletariatu.

Jak więc widać, komunizm nie upadł (jeszcze). Historia toczy się dalej.

Przyczynek historyczny

W 1911 r. wybuchła w Chinach (wówczas będących jeszcze cesarstwem pod panowaniem dynastii Qing) rewolucja Xinhai, która doprowadziła do proklamowania Republiki Chińskiej. Na jej czele stanął Sun Yat-sen (a krótko potem Yuan Shikai)⁸. Założenia ruchu republikańskiego (choć był to bardzo specyficzny ruch republikański, o czym świadczą zarówno późniejsza próba restauracji cesarstwa przez Yuana Shikaj, jak i autorytarne rządy Czang Kaj-szeka⁹) były jednak nacjonalistyczne¹⁰ i z całą pewnością nie były oparte na wolności. Pojęcie wolności zaś powinno być hasłem przewodnim w każdej republice¹¹. Ciekawa jest pewna analogia między rewolucją Xinhai i rewolucją lutową w Rosji. Obie obaliły monarchię (w Rosji obalono cara, a w Chinach cesarza) i dopiero później zostały niejako dopełnione przez rewolucję komunistyczną. W przypadku Chin jednak trwało to zdecydowanie dłużej niż w przypadku Rosji, ponieważ ChRL została proklamowana przez Mao Tse-tunga dopiero w 1949 r., po wygranej wojnie domowej (trwającej z przerwami od 1927 r.) z siłami „republikańskimi”¹². Nie należy do zakresu niniejszego opracowania przedstawianie dokładnego kalendarium wydarzeń w ChRL. Warto jednak zwrócić uwagę na konflikt, jaki zaistniał między tym państwem a ZSRR i na jego skutki dla dzisiejszej sytuacji międzynarodowej.

⁶ R. Kapuściński, *Gdyby cała Afryka...*, Warszawa 2011, s. 147.

⁷ <https://www.britannica.com/topic/communism/> [dostęp: 11 V 2020].

⁸ <https://histmag.org/Rewolucja-Xinhai-i-upadek-chińskiego-cesarstwa-6864/> [dostęp: 11 V 2020].

⁹ A. Czubiński, W. Olszewski, *Historia powszechna 1939–1997*, Poznań 2003, s. 45 i nast.

¹⁰ <https://www.sjsu.edu/faculty/watkins/guomindang.htm> [dostęp: 11 V 2020].

¹¹ Zob. więcej: W. Buchner, *Ład utracony. Szkice z historii myśli politycznej*, Kraków 2017, s. 22 i nast.

¹² Zob. więcej: A. Czubiński, W. Olszewski, *Historia powszechna...*, s. 44–50, 237–242.

ZSRR nie wydawało się zainteresowane powstaniem ChRL jako nowego państwa komunistycznego o dużym potencjale. Zamierzało raczej umacniać własną – imperialną – pozycję¹³. Pierwsze istotne problemy w relacjach ChRL–ZSRR pojawiły się natomiast na skutek zdarzenia, do którego doszło podczas XX Zjazdu Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (dalej: KPZR). Na tym zjeździe Nikita Chruszczow odczytał słynny referat potępiający kult jednostki stworzony wokół (i przez) Józefa Stalina¹⁴. Jak twierdzi Leszek Kołakowski, konflikt ZSRR–ChRL zaistniał w związku z imperialną polityką Związku Radzieckiego, a nie na tle różnic doktrynalnych co do takiego czy innego pojmowania komunizmu¹⁵. Z informacji wywiadowczych FBI wynika jednak, że Mao Tse-tung w rozmowie z Chruszczowem miał stwierdzić wprost, że wraz z potępieniem Stalina Chruszczow zdradził rewolucję¹⁶. Komunistyczna Partia Chin nawet po odsunięciu Chruszczowa od władzy wzywała KPZR do odwołania tez zawartych w referacie i wycofania się z ustaleń XX i XXI Zjazdu KPZR¹⁷. Takie podejście KPCh do referatu Chruszczowa wydaje się logiczne, zważywszy na to, że dla przywódcy ChRL kult jednostki był nader istotny¹⁸ (w przeciwieństwie do Chruszczowa, który – jak się niekiedy wskazuje – upadł właśnie dlatego, że nie wytworzył kultu własnej osoby¹⁹).

W 1959 r. rząd ZSRR odmówił przekazania technologii atomowej ChRL. Zatarg zaczął się przekształcać w otwarty, publiczny konflikt chińsko-radziecki, który trwał nadal w latach 60. XX w.²⁰ (dla przykładu warto wskazać na 450 incydentów granicznych od strony ChRL w samym tylko 1966 r.²¹). Jak wynika z informacji wywiadowczych FBI²², USA mogły wykorzystać ten konflikt i próbować przeciągnąć ChRL na swoją stronę, aby w ten sposób dodatkowo utrudnić sytuację, w tym międzynarodową, ZSRR. Te działania (pierwsze kontakty, wobec braku relacji bezpośrednich, miały być nawiązane za pośrednictwem ambasady ChRL w Paryżu²³) doprowadziły ostatecznie do przyjęcia ChRL do Organizacji Narodów Zjednoczonych (dalej: ONZ). W 1971 r. ChRL zajęła miejsce Tajwanu w Radzie Bezpieczeństwa, na podstawie rezolucji nr 2758 Zgromadzenia Ogólnego ONZ z 26 października 1971 r., przyjętej

¹³ Tamże, s. 238.

¹⁴ Tamże, s. 326.

¹⁵ L. Kołakowski, *Główne nurty marksizmu. Powstanie–Rozwój–Rozkład*, Londyn 1988, s. 1191.

¹⁶ J. Barron, *Amerikanskij szpion. Największa kompromitacja KGB w historii*, tłum. W. Jeżewski, Warszawa 2018, s. 86.

¹⁷ Tamże, s. 170.

¹⁸ <https://www.scmp.com/lifestyle/arts-culture/article/3032488/how-mao-zedong-built-his-cult-personality-new-frank-dikotter> [dostęp: 11 V 2020].

¹⁹ L. Kołakowski, *Główne nurty...*, s. 1195.

²⁰ Tamże, s. 1191.

²¹ Zob. więcej: J. Barron, *Amerikanskij szpion...*, s. 182.

²² Tamże, s. 240.

²³ Tamże, s. 242.

z inicjatywy USA²⁴. W ten sposób Stany Zjednoczone wprowadziły „na salony” kraj, który w kolejnych dekadach miał stanąć ze swym „patronem” do walki o dominację na świecie. Pod koniec życia Richard Nixon, prezydent USA w trakcie rzeczonych wydarzeń, miał stwierdzić, że obawia się, że swoim działaniem USA stworzyły potwora Frankenstein²⁵.

Tło ideologiczne ChRL

Na ideologię obowiązującą w ChRL składają się elementy nacjonalizmu, komunizmu i zasadniczo – zwłaszcza z wyjątkiem okresu tzw. rewolucji kulturalnej – konfucjanizmu. Władza jest sprawowana w sposób totalitarny przez Komunistyczną Partię Chin. Chińczyków cechuje silne poczucie historyczności ich państwa. Własną cywilizację uważają za jedyną (wręcz uniwersalną²⁶), w przeszłości otoczoną przez ludy barbarzyńskie (stąd nazwa „Państwo Środka”, wskazująca na centralną pozycję Chin w skali globu)²⁷. Przy czym należy mieć na uwadze, że Chińczycy używają tej nazwy dla określenia swojego kraju także i dziś²⁸. Dzieje Chin, zarówno w okresie cesarskim, „republikańskim” (zwłaszcza „100 lat hańby i upokorzenia”), jak i ChRL wpłynęły na ugruntowanie się w społeczeństwie poglądów nacjonalistycznych²⁹. Ciekawe jest, że nacjonalizm okazał się istotnym elementem w Chinach zarówno w okresie „republikańskim”, jak i w okresie dyktatury proletariatu, a przecież ani w przypadku państw republikańskich, ani socjalistycznych nacjonalizm nie odgrywa większej roli ideowej, przeciwnie – jest oceniany wręcz negatywnie.

Jedną z „trzech ludowych zasad” stworzonych przez Sun Yat-sena (okres „republiki”) był – oprócz demokracji i dobrobytu – nacjonalizm³⁰. W latach 80. XX w., dzięki oficjalnej propagandzie, nacjonalizm chiński zyskał nowego (choć w istocie starego) wroga w postaci Japonii³¹, a po 1989 r. – również w postaci Stanów Zjednoczonych czy

²⁴ Zob. więcej: J. Gawroński, *Chińska Republika Ludowa wobec reformy Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych*, „Forum Politologiczne” 2008, t. 8, s. 347.

²⁵ G. Allison, *Skazani na wojnę? Czy Ameryka i Chiny unikną Pułapki Tukidydesa?*, Bielsko-Biała 2018, s. 257.

²⁶ K. Żakowski, *Antyjapońskie oblicze nacjonalizmu chińskiego*, w: *Fenomen Chin. Wybrane problemy polityki wewnętrznej i zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej*, Łódź 2007, s. 152.

²⁷ Zob. więcej: T. Okrasa, *Polityka wewnętrzna ChRL jako czynnik w relacjach chińsko-indyjskich*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2015, t. 14, s. 152.

²⁸ <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Panstwo-Srodka;3953961.html> [dostęp: 11 V 2020]; <http://www.chiny.pl/artukul/141-zhongguo-chiny-nazwa-i-jej-pochodzenie-historyczne-nazwy-chin-to-gaszcz-ciekawostek-powiazanych-z-zawilymi-sciezkami-historii> [dostęp: 11 V 2020].

²⁹ T. Okrasa, *Polityka wewnętrzna...*, s. 155.

³⁰ K. Żakowski, *Antyjapońskie oblicze...*, s. 152.

³¹ Tamże, s. 153–154.

ogólnie Zachodu³². W kontekście współczesnego pokolenia żyjącego w ChRL warto również zwrócić uwagę na edukację patriotyczną wprowadzoną w 1994 r., co wydaje się mieć związek z wydarzeniami na Placu Tian'anmen w 1989 r.³³ Nacjonalizm jest narzędziem w rękach władzy, tj. KPCh. Potwierdzają to chociażby wytyczne dotyczące wspomnianej edukacji patriotycznej, w których wskazuje się m.in. na „narodową dumę” oraz na potrzebę stworzenia szerokiej koalicji pod przewodnictwem Komunistycznej Partii Chin³⁴. Za naruszające tę dumę uważa się m.in. chrześcijaństwo. Według władz zamiast obchodzić 25 grudnia Boże Narodzenie, lepiej wspominać przypadające na 26 grudnia urodziny Mao. Świątowanie Bożego Narodzenia w Chinach jest określane jako „palący wstyd czy agresja przeciw kulturze chińskiej”³⁵. Sam Xi Jinping nawiązuje do wielkiego odrodzenia narodu chińskiego³⁶ i podnosi konieczność obrony nacjonalistycznej polityki KPCh jako warunku rozwoju Chin³⁷.

Nie jest konieczne, jeśli chodzi o zakres niniejszego opracowania, przedstawianie założeń konfucjanizmu. Warto jednak nadmienić, że ten system ma istotne znaczenie przy uzasadnianiu „mandatu” KPCh (pojawianie się opozycji w stosunkach wewnętrznych świadczy o braku Mandatu Nieba do sprawowania rządów³⁸). Za czasów sprawowania władzy przez Mao Tse-tunga, zwłaszcza podczas tzw. rewolucji kulturalnej, konfucjanizm, jako pozostałość po poprzednim systemie społeczno-gospodarczym, był zwalczany³⁹ (przy czym chodzi o oficjalną linię partii). Wydaje się jednak, że płynące z konfucjanizmu chociażby zasady hierarchii społecznej i porządku społecznego były na tyle zakorzenione w świadomości społecznej, że być może umożliwiły ustanowienie totalitarnej władzy KPCh i wręcz boskiego kultu Mao w miejsce totalitarnej władzy cesarskiej i boskiego kultu cesarzy. W kolejnych latach było widać pewne złagodzenie oficjalnego stanowiska KPCh wobec konfucjanizmu⁴⁰. Aktualnie jest on uznawany za niezagrażający ustrojowi socjalistycznemu ChRL, a komentatorzy wprost wskazują na wagę konfucjanizmu w umacnianiu władzy KPCh w stosunkach wewnętrznych⁴¹.

³² Tamże, s. 156.

³³ Zob. więcej: T. Okrasa, *Polityka wewnętrzna...*, s. 155.

³⁴ K. Żakowski, *Antyjapońskie oblicze...*, s. 155–156.

³⁵ <https://ekai.pl/w-chinach-nasila-sie-nacjonalizm/> [dostęp: 11 V 2020].

³⁶ Zob. więcej: M. Dargas-Draganik, *Chiński konstytucjonalizm – najnowsze zmiany w konstytucji Chińskiej Republiki Ludowej*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2018, nr 14, s. 67 i nast.

³⁷ https://pism.pl/publikacje/XIX_zjazd_Komunistycznej_Partii_Chin_implicacje_dla_polityki_wewn_trznej_i_zagranicznej_ [dostęp: 12 V 2020].

³⁸ A. Czubiński, W. Olszewski, *Historia powszechna...*, s. 45.

³⁹ <http://smp.edu.pl/marksizm-i-konfucjanizm-w-ideologii-komunistycznej-partii-chin/> [dostęp: 11 V 2020].

⁴⁰ T. Stępień, M. Zajęcki, *Komunistyczna, czy Konfucjańska Partia Chin? Krytyka zbyt łatwych wyjaśnień*, w: *Globalna potęga Chin. Czynniki i perspektywy*, Toruń 2014, s. 59 i nast.

⁴¹ Tamże; <http://smp.edu.pl/marksizm-i-konfucjanizm-w-ideologii-komunistycznej-partii-chin/> [dostęp: 11 V 2020].

Jak już wspomniano, ChRL jest krajem komunistycznym rządzonym przez – *nomen omen* – Komunistyczną Partię Chin. Marksizm wskazuje na pięć typów sposobów produkcji: wspólnotę pierwotną, niewolnictwo, feudalizm, kapitalizm i socjalizm. Typ pierwszy i ostatni są nieantagonistyczne, pozostałe – antagonistyczne, tj. występuje w nich walka klas⁴². Stosunki produkcji, które w istotnym zakresie determinują sposoby produkcji, to tzw. baza, państwo zaś to tzw. nadbudowa⁴³. Tam, gdzie sposoby produkcji są już socjalistyczne (w wyniku rewolucji socjalistycznej będącej koniecznością spowodowaną walką klas; walka klas zachodzi z powodu działania konfliktu w antagonistycznych typach sposobów produkcji, konflikt zaś to zasada rozwoju, niemal na kształt greckiej *arche* – emanacji sprzeczności dialektycznych)⁴⁴, musi dojść do ustanowienia państwa socjalistycznego (zasada koniecznej zgodności bazy z nadbudową)⁴⁵. Socjalistyczny typ państwa ma się przekształcić w „rozwoju historycznym” w bezpieczeństwa samorząd komunistyczny⁴⁶. Mogą (i powinny) jednak dziwić dalsze przekształcenia gospodarcze i polityczne w ustroju socjalistycznym. Ten ustrój jest bowiem – zgodnie z założeniami marksizmu – nieantagonistyczny, tj. nie występuje w nim konflikt jako siła sprawcza i zasada rozwoju. O co więc może chodzić? Odpowiedzi na to pytanie wydaje się udzielać założenie, że w okresie transformacji od socjalizmu do komunizmu jest konieczne ustanowienie dyktatury proletariatu⁴⁷. Komunizm jawi się więc jako nieosiągalna utopia, a celem samym w sobie jest sprawowanie władzy totalitarnej właśnie na zasadzie dyktatury proletariatu. Ta dyktatura jest konieczna wówczas, gdy istnieje jeszcze państwo socjalistyczne (dopiero przekształcające się w bezpieczeństwo społeczeństwo komunistyczne). Posługiwanie się w niniejszym opracowaniu pojęciem „komunizm” nie zakłada więc ustanowienia w jakimkolwiek zakątku świata, w tym w ChRL, utopijnego samorządnego społeczeństwa komunistycznego, a odnosi się do sprawowania totalitarnej władzy nad proletariatem (dyktatura proletariatu jest bowiem w istocie terrorem i dyktaturą nad samym proletariatem czy też raczej nad całym społeczeństwem). Wcielanie w życie teorii marksistowskiej, nieważne czy w postaci marksizmu-leninizmu, czy maoizmu, jawi się więc jako system totalitarnego sprawowania rządów pod fałszywą flagą. Społeczeństwo jest karmione kłamstwami o przyszłym rajku na ziemi – komunizmie. W tym samym czasie garstka sprawuje rządy w imieniu „proletariatu”, wyzyskując i terroryzując ludzi poddanych władzy partii komunistycznej. Oto prawdziwe opium dla ludu. Z takim właśnie państwem mamy do czynienia także w przypadku ChRL. Dlaczego zatem KPCh twierdzi, że w ChRL panuje socjalizm, a nie komunizm (Xi Jinping podczas XIX Zjazdu KPCh w 2017 r.

⁴² Zob. więcej: *Filozofia marksistowska*, J. Grudzień i in. (red.), Warszawa 1975, s. 336 i nast.

⁴³ Tamże, s. 341 i nast.

⁴⁴ L. Kołakowski, *Główne nurty...*, s. 281 i nast.

⁴⁵ *Filozofia marksistowska...*, s. 341.

⁴⁶ Tamże, s. 336 i nast.

⁴⁷ Tamże, s. 470 i nast.

wskazywał na chiński socjalizm, a nie komunizm⁴⁸)? To proste. Odpowiedzią jest dyktatura proletariatu, która może być realizowana wyłącznie „na socjalistycznym szczeblu rozwoju”. W praktyce stapiają się więc socjalizm i komunizm, a istotą rzeczy jest możliwość sprawowania „dyktatury proletariatu”. To jest istota. Teraz należy przejść do fasady. Fasada jawi się jako wolnorynkowa, ale wolnorynkowa nie jest. Rzekoma wolnorynkowość ChRL bywa wywodzona z oddzielenia ustroju gospodarczego od kierownictwa partyjnego⁴⁹. To oddzielenie jest jednak pozorne. Aby dostrzec fasadowość czy wręcz fałszywość instytucji wolnorynkowych w ChRL, wystarczy zapoznać się z decyzjami, które zapadły w 1978 r., na III Plenum Komitetu Centralnego XI Zjazdu KPCh i które są realizowane do dziś. Można je streścić w stwierdzeniu: „Reformy gospodarcze – tak, reformy polityczne – nie”⁵⁰. Te decyzje zapadły już za czasów Denga Xiaopinga – reformatora owszem, ale wyłącznie gospodarczego. W marcu 1979 r. ogłosił on cztery zasady: socjalistyczną drogę, dyktaturę proletariatu, kierowniczą rolę KPCh i marksizm-leninizm-maoizm jako główną ideologię⁵¹. W ten sposób już w latach 80. XX w. rozwój gospodarczy następował, a jednak ChRL zmierzała w stronę Placu Tian’anmen⁵². Na początku czerwca 1989 r. chińskie władze dokonały zbrodni, która przeszła do historii m.in. jako „masakra na Placu Tian’anmen”⁵³ (Plac Niebiańskiego Spokoju), choć w istocie wydarzenia miały miejsce nie tylko, tj. nie przede wszystkim, na samym Placu⁵⁴. Jak słusznie wskazuje Grzegorz Witold Kołodko, spór o istotę ustroju ChRL toczy się raczej poza tym państwem. Być może, choć nie jest to już myśl Kołodki, chodzi o uspokojenie sumień państw demokratycznych oraz ich społeczeństw, ponieważ w samej ChRL (...) *konsekwentnie od trzech już pokoleń twierdzi się, że mamy do czynienia z socjalizmem*⁵⁵. Widać więc, że ustrój gospodarczy ChRL de facto (ale również de iure⁵⁶) nie może być określany jako gospodarka wolnorynkowa, ponieważ także gospodarka w ChRL pozostaje na usługach partii komunistycznej, bez względu na rozwiązania formalne, które w tym przypadku jawią się jako fasadowe. Kto ma w tym zakresie wątpliwości,

⁴⁸ L. Kołakowski, *Główne nurty...*, s. 1200; https://pism.pl/publikacje/XIX_zjazd_Komunistycznej_Partii_Chin_implicacje_dla_polityki_wewn_trznej_i_zagranicznej_ [dostęp: 12 V 2020].

⁴⁹ Z. Wiktor, *Istota „chińskiego marksizmu” i „socjalizmu z chińską specyfiką”*, „Nowa Krytyka” 2012, nr 29, s. 148 i nast.

⁵⁰ <https://histmag.org/Walka-o-schede-po-Mao.-Deng-Xiaoping-i-początek-chińskich-reform-9534> [dostęp: 12 V 2020].

⁵¹ <https://histmag.org/Chińskie-reformy-Szalone-lata-osiemdziesiąte-9551> [dostęp: 12 V 2020].

⁵² Tamże.

⁵³ <https://edition.cnn.com/2019/06/02/asia/tiananmen-square-june-1989-intl/index.html> [dostęp: 19 V 2020].

⁵⁴ Zob. więcej: <https://histmag.org/Protesty-na-placu-Tiananmen-inny-4-czerwca-1989-roku-9567/> [dostęp: 11 V 2020].

⁵⁵ G.W. Kołodko, *Chińska transformacja ustrojowa: socjalizm czy kapitalizm? Tertium datur*, „Ekonomista” 2018, nr 6, s. 633.

⁵⁶ Zob. więcej: M. Dargas-Draganik, *Chiński konstytucjonalizm...*, s. 57 i nast.

ten powinien zastanowić się, czy w państwie o gospodarce wolnorynkowej władza polityczna może twierdzić, że narzuci przemysłowi farmaceutycznemu wytyczne, których realizacja miałaby pograżyć inne państwo w (...) *potężnym morzu koronawirusa* (ang. *mighty sea of coronavirus*), o czym mowa będzie dalej. Warto mieć na uwadze także to, że w preambule obowiązującej konstytucji ChRL potwierdza się, że ideologią obowiązującą w państwie jest myśl Mao Tse-tunga, a także marksizm-leninizm, myśl Deng Xiaopinga, którą dodano na mocy nowelizacji konstytucji z 15 marca 1999 r.⁵⁷, i myśl Xi Jinpinga (w związku z decyzją XIX Zjazdu KPCh podjętą w październiku 2017 r.⁵⁸)⁵⁹. W kontekście tak ujętych podstaw konstytucjonalizmu ChRL warto się zastanowić nad pewnymi zestawieniami. Otóż za czasów sprawowania władzy przez Mao Tse-tunga miała miejsce tzw. rewolucja kulturalna; marksizm-leninizm pochłonął szacunkowo 20 mln ofiar w ZSRR⁶⁰. W okresie kierownictwa Deng Xiaopinga doszło do krwawych wydarzeń na Placu Tian’anmen, a w latach przewodnictwa Xi Jinpinga ujawniono obozy koncentracyjne (zwane reedukacyjnymi)⁶¹ i prześladowania chrześcijan⁶².

Sprawowanie przez KPCh władzy totalitarnej stanowi cechę ustroju ChRL. Nie jest to *stricte* element ideologii, ale z całą pewnością praktyczna wynikowa komunizmu (czy też dokładniej – dyktatury proletariatu, jak wskazano powyżej). ChRL nie zamierza „stać się demokracją” czy też „honorowym członkiem Zachodu”⁶³. Jest to państwo totalitarne, które dodatkowo wprowadziło nowoczesne metody nadzoru nad społeczeństwem⁶⁴. Warto również wskazać na brak systemu ochrony praw człowieka w ChRL. Jak zauważa Leszek Kołakowski, skoro, zgodnie z zasadami marksizmu, społeczeństwo składa się z klas walczących ze sobą, to nie może być mowy o „naturalnych prawach człowieka”⁶⁵. Totalny nadzór nad społeczeństwem i brak systemu przyrodzonych praw człowieka muszą skutkować naruszeniami na miarę zbrodni znanych z historii. Należy pamiętać chociażby o istnieniu w ChRL obozów koncentracyjnych oraz powszechnych prześladowaniach chrześcijan, o czym już wspomniano. Tak zwana chińska droga nie zakłada bowiem braku totalitarnej dyktatury proletariatu, a jedynie pewne korekty

⁵⁷ Tamże, s. 54.

⁵⁸ <http://pl.china-embassy.org/pol/zt/a1/t1504523.htm> [dostęp: 13 V 2020].

⁵⁹ Zob. więcej: M. Dargas-Draganik, *Chiński konstytucjonalizm...*, s. 54.

⁶⁰ S. Courtois i in., *Czarna Księga Komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania*, Warszawa 1999, s. 23 i nast.

⁶¹ https://www.washingtonpost.com/opinions/global-opinions/a-spreadsheet-of-those-in-hell-how-china-corralled-ujighurs-into-concentration-camps/2020/02/28/4daeca4a-58c8-11ea-ab68-101ecfec2532_story.html [dostęp: 12 V 2020]; https://www.bbc.co.uk/news/resources/idx-sh/China_hidden_camps [dostęp: 15 V 2020].

⁶² Zob. więcej: <https://www.opendoorsusa.org/christian-persecution/world-watch-list/china/> [dostęp: 12 V 2020].

⁶³ G. Allison, *Skazani na wojnę?...*, Bielsko-Biała 2018, s. 261.

⁶⁴ Zob. m.in.: <https://fundacjarepublikanska.org/spoleczenstwo-punktowe/> [dostęp: 12 V 2020].

⁶⁵ L. Kołakowski, *Główne nurty...*, s. 1200.

gospodarcze i społeczne (jak chociażby zaadoptowanie konfucjanizmu⁶⁶ czy – wbrew ponadnarodowej perspektywie marksizmu – nacjonalizm⁶⁷). Dla dostrzeżenia sposobu „myślenia” Państwa Środka mogą być pomocne materiały wywiadowcze FBI z 1966 r., z których wynika, że władze ZSRR były realnie przekonane o zamiarze wciągnięcia ZSRR, Europy Zachodniej i USA przez ChRLw wojnę jądrową, a także o pozostaniu przez ten kraj z boku tego konfliktu i – po jego zakończeniu – przejęciu władzy nad światem (czy nad tym, co z niego pozostanie)⁶⁸. Reżim w ChRL jest najbardziej krwawym reżimem komunistycznym. Warto sobie uzmysłowić, że pochłonął około 65 mln osób (a są to jedynie dane szacunkowe), podczas gdy np. totalitaryzm ZSRR ma na sumieniu około 20 mln osób (w sumie na szacowane około 100 mln ofiar komunizmu na świecie zdecydowana większość zbrodni obciąża ChRL)⁶⁹.

Działania ekonomiczne, w tym reformy ekonomiczne, ChRL mają na celu rozwój gospodarki kraju. Ideologia (czy raczej – ideologie) ukierunkowuje rezultaty tego rozwoju na ekspansję, której sprzyja nacjonalizm. Marksizm, leninizm i maoizm eksponują naturalną i wręcz konieczną rolę konfliktu, także międzynarodowego, jako podstawy wszelkiego rozwoju. Co więcej, socjalizm jest – na gruncie ideologii marksistowskiej – „skazany na sukces” w tym konflikcie. Konfucjanizm ugruntowuje władzę KPCh wewnątrz kraju, co ułatwia prowadzenie sporów z „wrogami zewnętrznymi”. Totalitaryzm sprawowania władzy powoduje eliminację wszelkiej opozycji – jest to przecież uzasadnione konfucjanizmem. Wszystkie elementy wskazane powyżej składają się na chęć dominacji (niejako na zasadzie powrotu do idei Państwa Środka nie tylko w ujęciu lingwistycznym) w układzie międzynarodowym.

Wyścig i pułapka

Aktualnie stosunki międzynarodowe weszły w nową epokę – trwa nowy, globalny wyścig⁷⁰ (m.in. wyścig zbrojeń⁷¹). Być może najistotniejsze miejsce zajmują w nim badania nad nowymi technologiami, zwłaszcza w zakresie sztucznej inteligencji (ang. *artificial intelligence*, dalej: AI). Kto wie, czy nie miał racji Władimir Putin, gdy wskazywał, że kto pierwszy opanuje AI, ten posiędzie władzę nad światem⁷².

⁶⁶ <https://www.nytimes.com/2019/09/28/opinion/sunday/china-communist-party-confucianism-70-anniversary.html> [dostęp: 14 V 2020].

⁶⁷ Zob. więcej: <https://www.tygodnikprzeгляд.pl/tajemnice-chin-sie-zdrazilo-smierci-mao/4/> [dostęp: 14 V 2020].

⁶⁸ J. Barron, *Amerikanskij szpion...*, s. 180 i nast.

⁶⁹ Zob. więcej: S. Courtois i in., *Czarna Księga...*, s. 23 i nast.

⁷⁰ A. Toffler, H. Toffler, *Rewolucyjne bogactwo*, tłum. P. Kwiatkowski, Przeźmierowo 2007, s. 387 i nast.

⁷¹ A. Toffler, H. Toffler, *Wojna i antywojna. Jak przetrwać na progu XXI wieku?*, tłum. B. Budrecka, L. Budrecki, Poznań 2006, s. 281 i nast.

⁷² <https://fintek.pl/wladimir-putin-opanuje-ai-bedzie-rzadzil-swiatem/> [dostęp: 12 V 2020].

Ciekawe, że ta wypowiedź padła w 2017 r. (następnie Elon Musk potwierdził, że ChRL – oprócz Rosji – rywalizuje z USA w zakresie AI⁷³), tj. w tym samym roku, w którym United States Trade Representative (dalej: USTR) rozpoczęło postępowanie mające za swój przedmiot niektóre akty prawne oraz praktyki ChRL odnoszące się do transferu technologii, własności intelektualnej oraz innowacji. Co więcej, jak się okaże dalej, właśnie kwestie dotyczące nowych technologii i przemysłu nowych technologii stanowią istotny aspekt starcia handlowego pomiędzy USA i ChRL.

Wspomniany wyścig jawi się, o czym już była mowa, jako mechanizm globalny. Chiński ekspansjonizm zaś wydaje się odgrywać podwójną rolę. Z jednej strony jest elementem tego globalnego mechanizmu, a z drugiej być może zainicjował okres konfliktu w stosunkach bilateralnych z USA, co zapewne nie pozostanie bez znaczenia dla ładu światowego⁷⁴.

W niniejszym opracowaniu uwaga ogniskowała się jak dotąd na ChRL. Poniżej natomiast zostanie przedstawiony kontekst bilateralny. Z perspektywy stosunków dwustronnych USA–ChRL szczególna rola przypadła działaniom Chin (które słusznie zostały uznane przez USA za zagrożenie) w zakresie nowych technologii. Chodzi mianowicie o wymuszanie przez to państwo przekazywania *know-how* od przedsiębiorstw zagranicznych, które mają zamiar operować na rynku chińskim⁷⁵. Zanim ChRL przystąpiła (w 2001 r.) do Światowej Organizacji Handlu (World Trade Organization, dalej: WTO), wprost wymuszała transfer technologii jako swoistą opłatę za możliwość prowadzenia działalności na swoim terytorium. Takie zachowania są bezprawne z punktu widzenia regulacji WTO, po akcesji więc pojawiały się bardziej subtelne metody, np. konieczność tworzenia przez spółki zagraniczne *joint ventures* ze spółkami chińskimi. W ten sposób ChRL niejako „w białych rękawiczkach” uzyskiwała zagraniczne *know-how*⁷⁶. Działania dotyczyły sektorów zaawansowanych technologicznie, jak chociażby przemysłu naftowego, chemicznego, przemysłu wyrobów medycznych czy farmaceutycznego⁷⁷. Kierunek był obrany między innymi również na technologie informacyjne, robotykę, wirtualną rzeczywistość, *blockchain* i sztuczną inteligencję⁷⁸.

Tego typu chińskie operacje jawią się jako główna przyczyna bezpośredniego starcia (handlowego) pomiędzy USA i ChRL. Temu starciu należy poświęcić nieco więcej uwagi.

⁷³ Tamże.

⁷⁴ J. Bartosiak, *O sytuacji Polski i świata w obliczu konfliktu USA-Chiny*, w: *Przeszłość jest prologiem*, Warszawa 2019, s. 29 i nast.

⁷⁵ <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-06-15/forced-or-not-why-u-s-says-china-steals-technology-quicktake> [dostęp: 13 V 2020].

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ Tamże.

⁷⁸ <https://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/How%20Chinese%20Companies%20Facilitate%20Tech%20Transfer%20from%20the%20US.pdf> [dostęp: 23 V 2020].

Wojna czy bitwa: konflikt handlowy 2018–?

Konflikt handlowy między USA i ChRL jest oceniany jako starcie dwóch największych gospodarek na świecie⁷⁹.

Droga ku konfliktowi i jego zarys

Poniżej w sposób syntetyczny zostaną przybliżone kolejne zdarzenia kierujące USA i ChRL ku konfliktowi handlowemu, a także zostanie nakreślony zarys tego konfliktu⁸⁰.

Dnia 18 sierpnia 2017 r. USTR rozpoczęło badanie, którego przedmiotem były niektóre akty prawne i praktyki ChRL dotyczące transferu technologii, własności intelektualnej oraz innowacji. Ciekawe jest, że USTR zainicjowało swe postępowanie mimo zawarcia przez USA z ChRL (22 maja 2017 r.) umowy otwierającej na rzecz Stanów Zjednoczonych dostęp do tak ważnych dla nich rynków, jak chiński rynek rolny, rynek energii czy finansowy. Wydaje się, że potwierdza to tezę, iż dominującym zagadnieniem w relacjach bilateralnych były kwestie dotyczące nowych technologii. Z kolei 22 marca 2018 r. prezydent USA Donald Trump podpisał memorandum, które zakładało przeprowadzenie przez Stany Zjednoczone określonych akcji (np. wystąpienie ze skargą w ramach struktur WTO w związku z dyskryminacyjnymi praktykami licencyjnymi ChRL dostrzeganymi przez USA, ograniczenie chińskich inwestycji w najważniejszych sektorach technologicznych, nałożenie ceł na chińskie produkty, zwłaszcza związane z technologiami informacyjno-komunikacyjnymi czy aeronautyką i przemysłem kosmicznym).

W dniu 3 kwietnia 2018 r. USTR ogłosiło wstępną listę 1334 produktów, które miały być objęte cłem importowym na poziomie 25 proc. (agresywne cła były przez obydwa kraje nakładane także przed 3 kwietnia 2018 r.). Na odpowiedź ze strony ChRL nie trzeba było długo czekać. Już 4 kwietnia 2018 r. ogłosiła ona cła na poziomie 25 proc. na 106 produktów. Dnia 16 kwietnia natomiast USA stwierdziły, że sankcje nałożone przez amerykański rząd zostały naruszone przez chińską spółkę telekomunikacyjną ZTE. Tym samym spółki amerykańskie otrzymały zakaz współpracy gospodarczej z ZTE przez kolejnych siedem lat. ChRL z kolei nałożyła tymczasowe cło antydumpingowe na przywóz sorgo z USA. Kilkundniowe rozmowy bilateralne prowadzone w maju tego roku nie przyniosły rozwiązania. Stany Zjednoczone dążyły m.in. do zmniejszenia o około 200 mld dolarów ujemnego bilansu handlowego z ChRL w ciągu dwóch lat. Trump wyraził chęć rozwiązania problemu związanego z ZTE, a ChRL zapowiedziała (18 maja), że na czas uzgodnień wstrzyma nałożone tymczasowo cło antydumpingowe na amerykańskie sorgo. Dwa dni później, po tym, jak ChRL rzekomo zgodziła się

⁷⁹ <https://www.reuters.com/article/us-usa-trade-china-timeline/timeline-key-dates-in-the-u-s-china-trade-war-idUSKBN1ZE1AA> [dostęp: 8 V 2020]; <https://www.bbc.com/news/business-45899310> [dostęp: 8 V 2020].

⁸⁰ Przebieg konfliktu zob. <https://www.china-briefing.com/news/the-us-china-trade-war-a-timeline/> [dostęp: 8 V 2020].

nabywać od USA więcej towarów (tym samym miałyby nastąpić redukcja deficytu po stronie USA w bilansie wymiany handlowej między USA a ChRL), strony postanowiły zawiesić konflikt handlowy. Nie trwało to jednak długo, gdyż 29 maja 2018 r. USA przywróciły nałożone cła. Na początku czerwca w Pekinie były prowadzone rozmowy bilateralne. Dnia 7 czerwca 2018 r. USA i ZTE doszły do porozumienia⁸¹, na którego mocy ZTE mogła wznowić współpracę gospodarczą z amerykańskimi spółkami. Chińska spółka telekomunikacyjna została jednak wówczas poddana nadzorowi ze strony zespołu specjalnych koordynatorów ds. zgodności, wybranych przez Bureau of Industry and Security (dalej: BIS – agencja Departamentu Handlu Stanów Zjednoczonych), a także raportujących do BIS. Poza tym nałożono inne zobowiązania, oceniane jako najsurowsze w historii BIS⁸². W dniu 15 czerwca USA zmieniły wstępną listę towarów, które miały być objęte cłem importowym na poziomie 25 proc. (1334 produktów), wprowadzając *Listę nr 1* (818 produktów). Z kolei 16 czerwca 2018 r. ChRL rozszerzyła zakres własnej listy wstępnej (106 produktów) na 545 produktów. Po obydwu stronach rozważano sporządzenie kolejnych list.

Dnia 6 lipca 2018 r. (data uważana za początek starcia handlowego⁸³) US Customs and Border Protection (agencja podlegająca pod Departament Bezpieczeństwa Krajowego, zajmująca się kwestiami związanymi z kontrolą granic, w tym w zakresie cel, imigracji oraz bezpieczeństwa granic) rozpoczęło pobieranie cel z *Listy nr 1*. Następnie, 19 listopada 2018 r., BIS opublikował projekt zasad kontroli eksportu nowych technologii, takich jak sztuczna inteligencja, robotyka i komputery kwantowe, wskazując, że wymienione technologie mogą być wykorzystywane zarówno do celów cywilnych, jak i wojskowych (do tego czasu kontakty kształtowały się sinusoidalnie: od domniemanego wznowienia kontaktów, zwłaszcza w celu zapewnienia możliwości spotkania na nadchodzącym szczycie G20 w Argentynie, do „straszenia” wprowadzeniem nowych cel). Na szczycie G20 w Argentynie USA i ChRL zgodziły się na zawieszenie konfliktu⁸⁴, a zwłaszcza na niepodnoszenie taryf celnych i na nienakładanie nowych. W dniu 5 maja 2019 r. Donald Trump ogłosił jednak gotowość do podniesienia cel z uwagi na próbę wycofania się (zdaniem USA) przez ChRL z przyjętych zobowiązań i renegegowania umowy handlowej. Nastąpiło kolejne podniesienie cel.

Departament Handlu Stanów Zjednoczonych 16 maja 2019 r. powiadomił o dodaniu Huawei Technologies i jego podmiotów powiązanych do listy tych podmiotów, które obejmuje zakaz prowadzenia interesów (spółki amerykańskie nie mogły w związku z tym współpracować z Huawei i jego podmiotami powiązanymi bez odrębnej zgody

⁸¹ Zob. więcej: <https://www.commerce.gov/news/press-releases/2018/06/secretary-ross-announces-14-billion-zte-settlement-zte-board-management> [dostęp: 8 V 2020].

⁸² <https://www.commerce.gov/news/press-releases/2018/06/secretary-ross-announces-14-billion-zte-settlement-zte-board-management> [dostęp: 8 V 2020].

⁸³ Zob. zwłaszcza: https://multimedia.scmp.com/widgets/vert_timeline/?id=tradewarannv [dostęp: 8 V 2020]; <https://www.china-briefing.com/news/the-us-china-trade-war-a-timeline/> [dostęp: 8 V 2020].

⁸⁴ https://multimedia.scmp.com/widgets/vert_timeline/?id=tradewarannv [dostęp: 8 V 2020].

ządu USA). W odpowiedzi ChRL zapowiedziała stworzenie analogicznego wykazu. Już 18 czerwca 2019 r. Donald Trump i Xi Jinping wznowili rozmowy (w perspektywie był szczyt G20 w Japonii). W dniu 21 czerwca Departament Handlu USA umieścił na liście spółek, z którymi spółki pochodzące z USA nie mogły prowadzić interesów, następujące podmioty z ChRL: Sugon, Wuxi Jiangnan Institute of Computing Technology, Higon, Chengdu Haiguang Integrated Circuit oraz Chengdu Haiguang Microelectronics Technology. Następnie, 26 czerwca, strony zgodziły się na kolejny rozejm, a 29 czerwca wznowiły rozmowy. Prezydent Stanów Zjednoczonych zaproponował również złagodzenie zakazu eksportu technologii w stosunku do spółki Huawei (podobno spółki amerykańskie „nie były zadowolone” z zakazu⁸⁵). Dnia 9 lipca USA zapowiedziały, że dokonają pewnych zwolnień celnych oraz że będą wydawać specjalne licencje na rzecz amerykańskich spółek wyrażających chęć współpracy handlowej z Huawei (o ile nie będzie to powodować zagrożenia bezpieczeństwa). Oznaczało to, że Huawei miał pozostać na liście podmiotów z zakazem *in genere*, a jedynie *in concreto* miały być wydawane stosowne licencje. W następnym okresie nadal były prowadzone (choć nie bez przeszkód i znów przy swoistym sinusoidalnym przebiegu), wznowione nieco wcześniej, rozmowy między krajami. W dniu 11 października ogłoszono, że negocjatorzy stron osiągnęli porozumienie co do kształtu umowy zwanej *Phase 1 agreement* lub *Phase 1 deal*, której wdrożenie miało zająć kilka tygodni. Jednocześnie USA zapowiedziały opóźnienie podwyższenia taryf. Departament Handlu USA wydał 26 listopada 2019 r. projekt zasad dotyczących identyfikacji i oceny (ang. *identifying, assessing and adressing*) transakcji, które mogą wpływać m.in. na bezpieczeństwo narodowe i bezpieczeństwo sieci telekomunikacyjnej (było jasne, że te zasady mogą dotknąć Huawei i ZTE)⁸⁶. Mimo to 13 grudnia ChRL ogłosiła przyjęcie *Phase 1 deal*.

Perspektywy

Dnia 15 stycznia 2020 r. USA i ChRL podpisały *Phase 1 agreement*⁸⁷. Umowa zasadniczo zakładała obniżenie taryf celnych USA na produkty z ChRL i zwiększenie przez ChRL importu z USA (zwiększenie wartościowe importu w zakresie określonych kategorii produktów i usług o co najmniej 200 mld dolarów w ciągu kolejnych dwóch lat, przy czym warto mieć na uwadze, że w 2017 r. ChRL zakupiła od USA produkty o wartości 130 mld dolarów i nabyła usługi o wartości 56 mld dolarów). Obniżenie ceł nie dotyczyło jednak całego importu z Chin, ponieważ import o wartości 250 mld dolarów wciąż pozostawał poza zakresem umowy. Umowa nakładała na ChRL także pewne

⁸⁵ <https://www.china-briefing.com/news/the-us-china-trade-war-a-timeline/> [dostęp: 8 V 2020].

⁸⁶ Zob. więcej: <https://www.commerce.gov/news/press-releases/2019/11/us-department-commerce-proposes-rule-securing-nations-information-and> [dostęp: 15 V 2020].

⁸⁷ Tekst *Phase 1 agreement* można znaleźć pod adresem: https://ustr.gov/sites/default/files/files/agreements/phase%20one%20agreement/Economic_And_Trade_Agreement_Between_The_United_States_And_China_Text.pdf [dostęp: 15 V 2020].

zobowiązania w zakresie ochrony własności intelektualnej⁸⁸. Jeśli chodzi o tę ochronę, to ciekawe jest (w kontekście podkreślenia, że gospodarka ChRL nie jest gospodarką wolnorynkową) zobowiązanie Chin do wyeliminowania praktyk polegających na wywieraniu nacisku na zagraniczne przedsiębiorstwa w zakresie transferu technologii do chińskich przedsiębiorstw jako warunku dostępu do rynku lub uzyskania korzyści ze strony chińskiego rządu, jak również zobowiązanie ChRL do powstrzymania się od bezpośredniego wspierania inwestycji zagranicznych ukierunkowanych na nabycie zagranicznych technologii⁸⁹. ChRL wcześniej dokonała zmian prawnych. Uchwaliła ustawę o inwestycjach zagranicznych, która m.in. zakazała organom administracyjnym wymuszania transferu technologii, oraz zmieniła ustawę zwaną *Administrative Licensing Law*, wprowadzając zakaz ujawniania tajemnic handlowych przez urzędników⁹⁰. *Phase 1 deal* dotyczyła też określonych zobowiązań ChRL odnoszących się do transakcji walutowych (wynik wcześniejszych zastrzeżeń administracji USA co do działań ChRL na rynku walutowym) oraz zobowiązywała Chiny do otwarcia rynku usług finansowych dla podmiotów z USA⁹¹. Szczegółowe omawianie postanowień tej umowy nie należy jednak do zakresu niniejszego opracowania.

Postanowienia samej *Phase 1 deal* wydają się wskazywać na wygraną USA w analizowanym konflikcie handlowym⁹². Czy rzeczywiście sytuacja jest aż tak jednoznaczna? Świat jest dużo bardziej skomplikowany niż postanowienia umów czy aktów prawnych. Globalne uzależnienie gospodarcze państw i przemysłu od ChRL (co widać m.in. na przykładzie sektora ochrony zdrowia, a zwłaszcza sektora farmaceutycznego⁹³, choć nie tylko⁹⁴) może ujawnić w przyszłości inne rozłożenie akcentów na płaszczyźnie wygrany–przeegrany.

W kontekście globalnego uzależnienia od chińskiej gospodarki i skutków tego uzależnienia warto mieć na uwadze choćby ostrą reakcję przedstawicieli ChRL na zarzuty amerykańskiej administracji dotyczące pochodzenia wirusa SARS-CoV-2 z laboratorium w Wuhan (prowincja Hubei) w ChRL. Przedstawiciele Chin stwierdzili, że jeśli USA nadal będą rozpowszechniać tego typu informacje, to władze ChRL przez narzucenie określonych wytycznych przemysłowi farmaceutycznemu spowodują,

⁸⁸ Zob. więcej: <https://www.reuters.com/article/us-usa-trade-china-details-factbox/whats-in-the-us-china-phase-1-trade-deal-idUSKBN1ZE2IF> [dostęp: 9 V 2020].

⁸⁹ Tamże.

⁹⁰ <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-06-15/forced-or-not-why-u-s-says-china-steals-technology-quicktake> [dostęp: 13 V 2020].

⁹¹ Zob. więcej: <https://www.reuters.com/article/us-usa-trade-china-details-factbox/whats-in-the-us-china-phase-1-trade-deal-idUSKBN1ZE2IF> [dostęp: 9 V 2020].

⁹² <https://theasiadialogue.com/2020/02/17/the-us-china-trade-war-will-there-be-a-phase-two/> [dostęp: 9 V 2020].

⁹³ <https://fundacjarepublikanska.org/koniecznosc-niezaleznosci-lekowej-panstwa/> [dostęp: 9 V 2020].

⁹⁴ Zob. więcej: <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/featured%20insights/china/china%20and%20the%20world%20inside%20the%20dynamics%20of%20a%20changing%20relationship/mgi-china-and-the-world-full-report-june-2019-vf.ashx> [dostęp: 15 V 2020].

że USA pograżą się w (...) *potężnym morzu koronawirusa* (ang. *mighty sea of coronavirus*). Senator Marco Rubio przyznał zaś, że nawet 90 proc. antybiotyków dostarczanych do USA pochodzi z ChRL⁹⁵. Notabene, oświadczenie przedstawicieli ChRL potwierdza jedynie, że mimo formalnego oddzielenia gospodarki od kierowania państwem, o czym była mowa wyżej, KPCh sprawuje rządy totalne i totalitarne, i nie ma przesłanek, aby można było nazywać gospodarkę ChRL mianem wolnorynkowej.

Jeszcze przed zawarciem *Phase I agreement* były przewidywane trzy scenariusze dotyczące konfliktu handlowego: wojna totalna (ang. *all-out war*) – scenariusz oceniany jako mało prawdopodobny (ang. *unlikely*), nowe status-quo (ang. *new status-quo*) – scenariusz polegający na wycofaniu się na pozycje sprzed rozpoczęcia konfliktu, a oceniany jako prawdopodobny (ang. *likely*), oraz scenariusz zakładający podpisanie umowy handlowej (ang. *trade deal*), oceniany jako możliwy (ang. *possible*)⁹⁶. Okazało się, że została zawarta umowa handlowa. Trudno to jednak nazwać rozwiązaniem. W przestrzeni publicznej pojawiają się twierdzenia sugerujące, że – z uwagi na sytuację związaną z wirusem SARS-CoV-2 – ChRL może skorzystać z klauzuli siły wyższej, zamieszczonej w *Phase I deal* (ang. *a natural disaster or other unforeseeable event outside the control of the parties*)⁹⁷⁹⁸. Realizacja umowy stoi więc pod dużym znakiem zapytania, tym bardziej, że zdaniem Chin ich zobowiązania zakupowe są w istocie nie-realne⁹⁹. Jest to o tyle interesujące, że przecież nazwa *Phase I* wskazuje wprost na fazę pierwszą. W sposób domniemany sama nazwa umowy zakłada przejście do fazy drugiej (a być może i kolejnych). Tymczasem ta umowa może być umową regulującą fazę pierwszą i ostatnią; co więcej, nawet zobowiązania tej pierwszej fazy mogą nie zostać wykonane¹⁰⁰. Mimowolnie pojawiają się analogie do sytuacji międzynarodowej panującej pomiędzy I a II wojną światową, gdy traktat wersalski zawarty po I wojnie mieścił w sobie elementy stanowiące zarzewie nowego, większego konfliktu. Rewizja tego traktatu nie była jedynym czynnikiem sprzyjającym wojnie¹⁰¹, ale i dziś chęć rewizji *Phase I deal* nie jest jedynym czynnikiem sprzyjającym nowym starciom. W tej analogii nie chodzi jednak o możliwość wybuchu III wojny światowej (choć raport przygotowany przez China Institutes of Contemporary International Relations – think tank powiązany z Ministerstwem Bezpieczeństwa Państwowego, głównym organem

⁹⁵ <https://www.planeta.pl/Wiadomosci/Swiat/Szykuje-sie-wojna-Chiny-USA-Koronawirus-i-przemysl-moga-byc-bronia> [dostęp: 9 V 2020].

⁹⁶ Zob. więcej: <https://www.china-briefing.com/news/how-will-us-china-trade-war-end-3-scenarios/> [dostęp: 9 V 2020].

⁹⁷ „(...) klęska żywiołowa lub inne nieprzewidywalne zdarzenie pozostające poza kontrolą stron” (tłum. autora).

⁹⁸ <https://theasiadialogue.com/2020/02/17/the-us-china-trade-war-will-there-be-a-phase-two/> [dostęp: 9 V 2020].

⁹⁹ Tamże.

¹⁰⁰ Tamże.

¹⁰¹ Zob. zwłaszcza: <https://histmag.org/Czynnik-energetyczny-w-II-wojnie-swiatowej-11229/> [dostęp: 12 V 2020]; J. Bartosiak, *O sytuacji Polski i świata w obliczu konfliktu...*, s. 18–19, 38.

wywiadowczym ChRL – dopuszcza nawet zbrojny konflikt między USA a ChRL w związku z wypowiedziami administracji USA na temat pochodzenia wirusa SARS-CoV-2¹⁰²), tylko o potencjał nowych starć między USA i ChRL.

Trudno określić aktualną sytuację jako tę, w której konflikt handlowy rozpoczęty w 2018 r. został zakończony. Widoczne jest bowiem, że może on rozgorzeć z nową siłą. Co gorsza, istnieje możliwość wybuchu nowych konfliktów na linii USA–ChRL (nie tylko handlowych), ponieważ zarzewie (ekspansjonistyczne dążenia ChRL) nie wygasło i nie wydaje się, aby w bliskiej przyszłości miało wygasnąć. Dla potwierdzenia warto wskazać, że w ChRL wzywa się do postkoronawirusowej ekspansji chińskich przedsiębiorstw, zwłaszcza w sektorach wrażliwych dla bezpieczeństwa wewnętrznego każdego państwa, ale przede wszystkim w kontekście praw i wolności człowieka i obywatela, jak choćby technologia 5G, AI czy Industrial Internet of Things (IIoT)¹⁰³.

Zakończenie: czas pokoju

W czasie nawiązywania stosunków dyplomatycznych między USA a ChRL prasa chińska pisała, że współpraca narodu amerykańskiego i chińskiego jest nie tylko korzystna dla nich samych, lecz także umożliwi walkę z hegemonizmem (rozumianą jako „walkę z ZSRR”) i jest korzystna dla pokoju¹⁰⁴.

Stosunkowo niedawno zaś tezę na miarę Fukuyamy sformułował Yuval Noah Harari, izraelski historyk i profesor na Wydziale Historii Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie, wskazując na rzekomo nastający już czas pokoju¹⁰⁵. Jego zdaniem pokój, z jakim mamy aktualnie do czynienia, to nie tylko chwilowy brak wojny, lecz także brak prawdopodobieństwa wojny (nie ma bowiem stosownej motywacji)¹⁰⁶. Współpraca USA i ChRL nie okazała się jednak korzystna dla pokoju, a Fukuyama odwołał swoją tezę o końcu historii¹⁰⁷. Tym bardziej nie można przykładać większej wagi do apriorycznych tez o rzekomo nastającym już czasie pokojowym. Zważywszy na źródła chińskiego ekspansjonizmu i aktualne możliwości jego realizacji (w tym możliwości gospodarcze ChRL), konflikty na linii USA–ChRL jawią się jako nieuniknione, tym

¹⁰² Zob. więcej: <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-china-sentiment-ex/exclusive-internal-chinese-report-warns-beijing-faces-tiananmen-like-global-backlash-over-virus-idUSKBN22G19C> [dostęp: 9 V 2020].

¹⁰³ <https://www.washingtonpost.com/opinions/2020/03/16/how-china-is-planning-use-coronavirus-crisis-its-advantage/> [dostęp: 16 V 2020].

¹⁰⁴ Z. Góralczyk, *Komunistyczna Partia Chin a Stany Zjednoczone (lipiec 1921 – czerwiec 1950)*, Warszawa 1981, s. 394.

¹⁰⁵ Y.N. Harari, *Homo deus. Krótka historia jutra*, tłum. M. Romanek, 2018, s. 25–26.

¹⁰⁶ Tamże, s. 25–26.

¹⁰⁷ Zob. więcej: F. Fukuyama, *Koniec człowieka. Konsekwencje rewolucji biotechnologicznej*, tłum. B. Pietrzyk, Kraków 2004; wywiad z F. Fukuyamą: <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/klasykipolityki/1777634,1,nowy-poczatek-historii.read> [dostęp: 14 V 2020].

bardziej, że nie wydaje się, aby USA zamierzały „bez walki” oddawać pozycję hegemonu. Czy światu grozi zatem nowa zimna wojna (tym razem ZSRR byłby zastąpiony przez inne, potężniejsze¹⁰⁸ państwo komunistyczne – ChRL)? Jeżeli tak, to czy będzie ona przypominać konflikt pomiędzy USA i ZSRR, czy też dopiero ukaże się potencjał starcia mocarstw XXI wieku? Warto zwrócić uwagę na to, że w XXI w. konflikt, a nawet wojna, nie muszą wykorzystywać przemocy bezpośredniej, zwłaszcza zbrojnej¹⁰⁹. Konflikt handlowy jest jednym z możliwych przejawów wojny XXI w. Równocześnie spór handlowy może zwiastować głębszą i bardziej bezpośrednią konfrontację z wykorzystaniem środków innych niż ekonomiczne.

Bibliografia

- Allison G., *Skazani na wojnę? Czy Ameryka i Chiny unikną Pułapki Tukidydesa?*, Bielsko-Biała 2018, Pascal.
- Barron J., *Amerikanski szpion: największa kompromitacja KGB w historii*, tłum. W. Jeżewski, Warszawa 2018, Wydawnictwo BELLONA.
- Bartosiak J., *Przeszłość jest prologiem*, Warszawa 2019, Zona Zero.
- Buchner W., *Ład utracony. Szkice z historii myśli politycznej*, Kraków 2017, Arcana.
- Courtois S. i in., *Czarna księga komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania*, Warszawa 1999, Prószyński i S-ka.
- Czubiński A., Olszewski W., *Historia powszechna 1939–1997*, Poznań 2003, Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Dargas-Draganik M., *Chiński konstytucjonalizm – najnowsze zmiany w konstytucji Chińskiej Republiki Ludowej*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2018, nr 14, s. 53–69.
- Fukuyama F., *Koniec człowieka. Konsekwencje rewolucji biotechnologicznej*, tłum. B. Pietrzyk, Kraków 2004, Znak.
- Fukuyama F., *Koniec historii i ostatni człowiek*, tłum. T. Bieroń, M. Wichrowski, Kraków 2017, Znak.
- Gawroński J., *Chińska Republika Ludowa wobec reformy Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych*, „Forum Politologiczne” 2008, t. 8, s. 337–365.
- Globalna potęga Chin. Czynniki i perspektywy*, J. Marszałek-Kawa (red.), Toruń 2014, Adam Marszałek.

¹⁰⁸ G. Allison, *Skazani na wojnę?*..., s. 28 i nast.

¹⁰⁹ J. Regina-Zacharski, *Wojna w świecie współczesnym*, Łódź 2014, s. 285 i nast.

Góralczyk Z., *Komunistyczna Partia Chin a Stany Zjednoczone (lipiec 1921– czerwiec 1950)*, Warszawa 1981, PWN.

Filozofia marksistowska, J. Grudziń i in. (red.), Warszawa 1975, PWN.

Harari Y.N., *Homo deus. Krótka historia jutra*, tłum. M. Romanek, Kraków 2018, Wydawnictwo Literackie.

Kapuściński R., *Gdyby cała Afryka...*, Warszawa 2011, Agora.

Kołakowski L., *Główne nurty marksizmu. Powstanie – rozwój– rozkład*, Londyn 1988, Aneks.

Kołodko G.W., *Chińska transformacja ustrojowa: socjalizm czy kapitalizm? Tertium datur*, „*Ekonomista*” 2018, nr 6, s. 633–663.

Okrasa T., *Polityka wewnętrzna ChRL jako czynnik w relacjach chińsko-indyjskich*, „*Studia Politicae Universitatis Silesiensis*” 2015, t. 14, s. 137–161.

Reginia-Zacharski J., *Wojna w świecie współczesnym*, Łódź 2014, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Toffler A., Toffler H., *Wojna i antywojna*, tłum. B. Budrecka, L. Budrecki, Poznań 2006, Kurpisz.

Toffler A., Toffler H., *Rewolucyjne bogactwo*, tłum. P. Kwiatkowski, Przeźmierowo 2007, Kurpisz.

Wiktor Z., *Istota „chińskiego marksizmu” i „socjalizmu z chińską specyfiką”*, „*Nowa Krytyka*” 2012, nr 29, s. 147–173.

Żakowski K., *Antyjapońskie oblicze nacjonalizmu chińskiego*, w: *Fenomen Chin. Wybrane problemy polityki wewnętrznej i zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej*, M. Pietrasiak (red.), Łódź 2007, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 151–177.

Źródła internetowe

<http://pl.china-embassy.org/pol/zt/a1/t1504523.htm> [dostęp: 13 V 2020].

<http://smp.edu.pl/marksizm-i-konfucjanizm-w-ideologii-komunistycznej-partii-chin/> [dostęp: 11 V 2020].

<http://www.chiny.pl/artikul/141-zhongguo-chiny-nazwa-i-jej-pochodzenie-historyczne-nazwy-chin-to-gaszcz-ciekawostek-powiazanych-z-zawilymi-sciezkami-historii> [dostęp: 11 V 2020].

<https://edition.cnn.com/2019/06/02/asia/tiananmen-square-june-1989-intl/index.html> [dostęp: 19 V 2020].

<https://ekai.pl/w-chinach-nasila-sie-nacjonalizm/> [dostęp: 11 V 2020].

- <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Panstwo-Srodka;3953961.html> [dostęp: 11 V 2020].
- <https://fintek.pl/wladimir-putin-opanuje-ai-bedzie-rzadzil-swiatem/> [dostęp: 12 V 2020].
- <https://fundacjarepublikanska.org/koniecznosc-niezaleznosci-lekowej-panstwa/> [dostęp: 9 V 2020].
- <https://fundacjarepublikanska.org/spoleczenstwo-punktowe/> [dostęp: 12 V 2020].
- <https://histmag.org/Chinskie-reformy-Szalone-lata-osiemdziesiate-9551> [dostęp: 12 V 2020].
- <https://histmag.org/Czynnik-energetyczny-w-II-wojnie-swiatowej-11229> [dostęp: 12 V 2020].
- <https://histmag.org/Protesty-na-placu-Tiananmen-inny-4-czerwca-1989-roku-9567> [dostęp: 11 V 2020].
- <https://histmag.org/Rewolucja-Xinhai-i-upadek-chinskiego-cesarstwa-6864> [dostęp: 11 V 2020].
- <https://histmag.org/Walka-o-schede-po-Mao.-Deng-Xiaoping-i-początek-chińskich-reform-9534> [dostęp: 12 V 2020].
- https://multimedia.scmp.com/widgets/vert_timeline/?id=tradewarannv [dostęp: 8 V 2020].
- https://pism.pl/publikacje/XIX_zjazd_Komunistycznej_Partii_Chin_implikacje_dla_polityki_wewn_trznej_i_zagranicznej_ [dostęp: 12 V 2020].
- <https://theasiadialogue.com/2020/02/17/the-us-china-trade-war-will-there-be-a-phase-two/> [dostęp: 9 V 2020].
- https://ustr.gov/sites/default/files/files/agreements/phase%20one%20agreement/Economic_And_Trade_Agreement_Between_The_United_States_And_China_Text.pdf. [dostęp: 15 V 2020].
- https://www.bbc.co.uk/news/resources/idt-sh/China_hidden_camps [dostęp: 15 V 2020].
- <https://www.bbc.com/news/business-45899310> [dostęp: 8 V 2020].
- <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-06-15/forced-or-not-why-u-s-says-china-steals-technology-quicktake> [dostęp: 13 V 2020].
- <https://www.britannica.com/topic/communism/> [dostęp: 11 V 2020].
- <https://www.china-briefing.com/news/how-will-us-china-trade-war-end-3-scenarios/> [dostęp: 9 V 2020].
- <https://www.china-briefing.com/news/the-us-china-trade-war-a-timeline/> [dostęp: 8 V 2020].
- <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ch.html> [dostęp: 7 V 2020].
- <https://www.commerce.gov/news/press-releases/2018/06/secretary-ross-announces-14-billion-zte-settlement-zte-board-management> [dostęp: 8 V 2020].

- <https://www.commerce.gov/news/press-releases/2019/11/us-department-commerce-proposes-rule-securing-nations-information-and> [dostęp: 15 V 2020].
- <https://www.forbes.com/sites/stratfor/2017/10/31/china-takes-an-expansionist-view-of-geopolitics/#2a9d2e966a52> [dostęp: 16 V 2020].
- <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/featured%20insights/china/china%20and%20the%20world%20inside%20the%20dynamics%20of%20a%20changing%20relationship/mgi-china-and-the-world-full-report-june-2019-vf.ashx> [dostęp: 15 V 2020].
- <https://www.newyorker.com/magazine/2018/09/03/francis-fukuyama-postpones-the-end-of-history> [dostęp: 11 V 2020].
- <https://www.nytimes.com/2019/09/28/opinion/sunday/china-communist-party-confucianism-70-anniversary.html> [dostęp: 14 V 2020].
- <https://www.opendoorsusa.org/christian-persecution/world-watch-list/china/> [dostęp: 12 V 2020].
- <https://www.planeta.pl/Wiadomosci/Swiat/Szykuje-sie-wojna-Chiny-USA-Koronawirus-i-przemysl-moga-byc-bronia> [dostęp: 9 V 2020].
- <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/klasykipolityki/1777634,1,nowy-początek-historii.read> [dostęp: 14 V 2020].
- <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-china-sentiment-ex/exclusive-internal-chinese-report-warns-beijing-faces-tiananmen-like-global-backlash-over-virus-idUSKBN22G19C> [dostęp: 9 V 2020].
- <https://www.reuters.com/article/us-usa-trade-china-details-factbox/whats-in-the-us-china-phase-1-trade-deal-idUSKBN1ZE2IF> [dostęp: 9 V 2020].
- <https://www.reuters.com/article/us-usa-trade-china-timeline/timeline-key-dates-in-the-u-s-china-trade-war-idUSKBN1ZE1AA> [dostęp: 8 V 2020].
- <https://www.scmp.com/lifestyle/arts-culture/article/3032488/how-mao-zedong-built-his-culture-personality-new-frank-dikotter> [dostęp: 11 V 2020].
- <https://www.sjsu.edu/faculty/watkins/guomindang.htm> [dostęp: 11 V 2020].
- <https://www.tygodnikprzeglad.pl/tajemnice-chin-sie-zdarzylo-smierci-mao/4/> [dostęp: 14 V 2020].
- <https://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/How%20Chinese%20Companies%20Facilitate%20Tech%20Transfer%20from%20the%20US.pdf> [dostęp: 23 V 2020].
- <https://www.washingtonpost.com/opinions/2020/03/16/how-china-is-planning-use-coronavirus-crisis-its-advantage/> [dostęp: 16 V 2020].
- https://www.washingtonpost.com/opinions/global-opinions/a-spreadsheet-of-those-in-hell-how-china-corralled-uighurs-into-concentration-camps/2020/02/28/4daeca4a-58c8-11ea-ab68-101ecfec2532_story.html [dostęp: 12 V 2020].

Abstrakt

Niniejsze opracowanie przedstawia problem ekspansjonizmu Chińskiej Republiki Ludowej i zagrożeń z tym związanych. Ekspansjonizm ChRL został zaprezentowany zarówno przez ukazanie jego skutków, jak i przyczyn. Przyczyny, głównie ideologiczne, stanowią bowiem istotny (a niejednokrotnie pomijany) element działania Chin na płaszczyźnie międzynarodowej. W kontekście gospodarczym chiński ekspansjonizm przejawia się w zdobywaniu, w tym przez naciski na zagraniczne przedsiębiorstwa, zagranicznego *know-how*. Opracowanie wskazuje również na problemy w tym zakresie w ujęciu bilateralnym (ChRL–Stany Zjednoczone). Realizacja założeń ChRL doprowadziła do starcia handlowego między Chinami i USA, przy czym to starcie nie zostało jeszcze zakończone (mimo podpisania umowy handlowej zwanej *Phase I Agreement* lub *Phase I Deal*), a przyczyny bilateralnego konfliktu istnieją nadal. Może to doprowadzić do kolejnych starć między ChRL i USA. To z kolei może mieć wpływ na sytuację światową i doprowadzić nawet do nowej zimnej wojny, w której ZSRR zostanie zastąpiony przez ChRL.

Słowa kluczowe: stosunki międzynarodowe, Chińska Republika Ludowa, Stany Zjednoczone, nowe technologie, starcie handlowe USA–ChRL.

The US – China: is the conflict necessary?

Abstract

This study presents the issue of the expansion of the People's Republic of China and the risks associated with it. Chinese expansionism is presented not only in the context of effects but also by showing its causes. The reasons, mainly ideological, are an important (and often overlooked) element of the China's international activity. In the economic context, expansionism is manifested in the acquisition (including through pressure on foreign enterprises) of foreign know-how. The study also points out problems in bilateral relations (China–US). The implementation of Chinese assumptions led to a trade dispute between these two countries nevertheless it has not ended yet despite the signing of a trade agreement called *Phase I Agreement* or *Phase I Deal*. The causes of bilateral conflict still exist and it may lead to further disputes between China and the US. This could affect the whole world even leading to the New Cold War in which the USSR will be replaced by China.

Keywords: International relations, People's Republic of China, the United States of America, new technologies, US-China trade dispute.

Rosgwardia: gwardia narodowa czy policja wewnętrzna?

Zarys problemu

Federalna Służba Wojsk Gwardii Narodowej (FSWGN, Rosgwardia; dalej: Rosgwardia) należy do największych struktur bezpieczeństwa wewnętrznego FR. Już w momencie powstania (kwiecień 2016 r.) oficjalnie szacowano ją na 350 tys. etatów i zapowiadano wzrost kadrowy o 30 proc. Resortowi przypisano funkcję policyjno-interwencyjną oraz funkcję nadzoru nad prywatnym sektorem ochrony, także nad jednostkami państwowego sektora ochrony o statusie specjalnym oraz bronią i amunicją w posiadaniu prywatnym. Dodatkowo bierze on udział w egzekwowaniu przepisów dotyczących stanów nadzwyczajnych, w zwalczaniu zagrożeń niewojskowych, takich jak dywersja, terroryzm, ekstremizm, udział w ochronie granic i obronie terytorialnej, ochronie infrastruktury krytycznej państwa i osobowej ochronie przedstawicieli władz regionalnych. Formalnie są to funkcje pomocnicze wobec funkcji, jakie pełnią pozostałe resorty siłowe, głównie spraw wewnętrznych i obrony, ale również Federalna Służba Bezpieczeństwa. Rosgwardia realizuje je za pośrednictwem terytorialnie zorganizowanej struktury sił regularnych, na które składają się: jednostki interwencyjne, jednostki szybkiego reagowania, do walki z dywersją i nielegalnymi ugrupowaniami zbrojnymi, a także struktury licencyjne, kontrolne oraz ochrony, podległe wcześniej MSW. Wymienione wyżej jednostki wchodzi w skład byłych Wojsk Wewnętrznych FR.

Od początku istnienia Rosgwardia budzi skrajne oceny: powoływanie nowych struktur bezpieczeństwa wiąże się zazwyczaj ze zidentyfikowaniem nowych obszarów zagrożeń, formacja ta zaś jest w istocie funkcjonalną kontynuatorką wojskowych i cywilnych struktur MSW FR, na których bazie powstała. Obserwatorów nie przekonują oficjalne, propagandowe motywy uzasadniające jej powołanie, tj. względy obronne, w tym zwalczanie nowych wyzwań hybrydowych, względy oszczędnościowe czy walka z terroryzmem. W rezultacie dla jednych jest ona kluczem do wyjaśnienia natury reżimu autorytarnego panującego w Rosji, a dla drugich – przejawem wojskowego sposobu zarządzania państwem i modernizacji jego bloku siłowego.

Rację mają i jedni, i drudzy. Militaryzacji państwa towarzyszy bowiem modernizacja sił bezpieczeństwa wewnętrznego FR, ich przebrojenie oraz zestrojenie w ramach wspólnych ćwiczeń. Na zewnątrz służy to manifestacji gotowości, mobilności i elastyczności rosyjskich resortów siłowych, wewnątrz zaś – konsolidacji opartej

na czynniku siłowym i demonstrowaniu wielofunkcyjności mundurowych: wykorzystaniu armii do zarządzania kryzysowego i realizacji zadań z obszaru bezpieczeństwa, a pozostałych resortów siłowych – do wsparcia systemu obronnego. W rosyjskich realiach prowadzi to do wzmacniania siłowych mechanizmów zarządzania państwem.

Dla ekspertów Rosgwardia stanowi ponadto problem natury teoretyczno-pojęciowej. Sam jej status instytucjonalny jest niejednoznaczny. W rosyjskich aktach prawnych ta struktura jest definiowana jako organ władzy wykonawczej do ochrony bezpieczeństwa publicznego i porządku prawnego oraz jako segment organizacji wojennej państwa, w literaturze przedmiotu zaś – jako służba policyjna. Rzeczywiście, kryteria funkcjonalne pozwalają umownie wpisać Rosgwardię w instytucjonalne ramy wymienionych kategorii. Zarazem jednak pełni ona dodatkowo funkcje niestandardowe. Prezydent Władimir Putin¹, wyjaśniając jej cele, uwypuklił np. funkcje administracyjne, takie jak (...) *zaprowadzenie porządku w sektorze ochrony oraz oszczędności budżetowe wynikające z obniżenia kosztów funkcjonowania rosyjskich służb ochrony*, nietypowe dla resortów siłowych. Powierzył tym samym Rosgwardii swoiste zadania administracyjne: przeprowadzenie reformy naprawczej sektora ochrony FR.

Wiąże się z tym paradoks reformatorski – Rosgwardia jest bowiem jednocześnie największym w Rosji dostawcą komercyjnych usług ochroniarskich. Monopolistyczną pozycję na tym rynku zapewnia jej rządowa lista obiektów podlegających jej ochronie. Szeroką paletę usług Rosgwardia świadczy zarówno nieodpłatnie, jak i odpłatnie, na podstawie umów cywilno-prawnych. Takie umowy są zawierane z centralnymi organami władzy, władzami lokalnymi (podmiotów FR), spółkami Skarbu Państwa, korporacjami państwowymi, a także z indywidualnymi przedsiębiorcami i osobami prywatnymi.

Wbrew narzucanym schematom interpretacyjnym zlikwidowanie wojsk wewnętrznych i powołanie Rosgwardii trudno wyjaśnić jako następstwo zmian natury współczesnych konfliktów, a w rezultacie – przewartościowania podejścia do zagrożeń bezpieczeństwa narodowego. Dodatkowym problemem są niejednoznaczne terminy: np. terminem organ państwowy w rosyjskiej literaturze jest często utożsamiany z pojęciem organ bezpieczeństwa. Myląca jest sama nazwa „Federalna Służba Wojsk Gwardii Narodowej”. Powinno to skłaniać do ostrożności w stosowaniu rosyjskich pojęć. Ich współczesne konotacje w odniesieniu do realiów FR budzą poważne wątpliwości.

Analizowaną problematykę pokazano w kilku kontekstach: 1) umocowania prawnego Rosgwardii i aspektów teoretyczno-pojęciowych, 2) wojskowych form organizacji państwa rosyjskiego, 3) komercyjnej przedsiębiorczości ochronnej, a także 4) tradycji. Podstawowa teza opracowania dotyczy specyfiki rosyjskiego sektora bezpieczeństwa i obrony, której Rosgwardia i opisujący ją aparat pojęciowy są modelowymi przykładami. Autorka wychodzi z założenia, że zrozumienie miejsca i roli tej struktury w systemie organów państwowych wymaga odniesień wykraczających poza współczesne doświadczenia, zrezygnowania z analogii i porównań rosyjskich realiów

¹ Путин объяснил причину создания Национальной гвардии, Интерфакс z 14 kwietnia 2016 r., <https://www.interfax.ru/russia/503786>. **Wszystkie tłumaczenia w artykule pochodzą od autorki.**

do realiów świata zewnętrznego, narzucających się w naturalny sposób, oraz krytycznego ich przewartościowania.

Rosgwardia jako wielozadaniowy, „hybrydowy” organ władzy wykonawczej

Ocen rosyjskich resortów siłowych należy dokonywać z uwzględnieniem skali dezinformacji i manipulacji w ich rosyjskiej wykładni. Elementy dezinformacji są obecne zarówno w literaturze przedmiotu, jak i w stosowanym aparacie pojęciowym. Znamiennym tego przejawem było choćby wprowadzenie do międzynarodowego obiegu eksperckiego nazwy „Gwardia Narodowa”² jako synonimu Federalnej Służby Wojsk Gwardii Narodowej. Powołując się na zachodnie wzory milicji obywatelskich, zakorzenione w społeczeństwach (Gwardia Narodowa USA, francuska Gwardia Narodowa, Gwardia Narodowa Norwegii), rosyjscy analitycy zaciemniają istotę służby, której geneza i funkcje nie poddają się analogiom z zachodnimi realiami. Wymiar dezinformacyjny miało także bagatelizowanie motywów powstania Rosgwardii przez podkreślanie czysto technicznego charakteru przeobrażenia wojsk wewnętrznych. Tymczasem wojska wewnętrzne (liczące około 180 tys. osób) były ukierunkowane głównie na działania interwencyjne. Oprócz interwencyjnego, Rosgwardia ma wymiar nadzorczo-kontrolny, a także biznesowy (komercyjny, zorientowany na profity i zabezpieczenie odpowiednich rozwiązań legislacyjnych). Tych różnic jest więcej, co obrazuje poniższa tabela.

Tab. 1. Podstawowe różnice między Wojskami Wewnętrznymi MSW Rosji a Rosgwardią.

Wojska Wewnętrzne MSW Rosji	Rosgwardia
Liczebność: 180 tys.	liczebność: 350 tys.
Status instytucjonalny: jednostka podległa MSW	samodzielna jednostka organizacyjna o wysokim statusie instytucjonalnym
Potrójna podległość: prezydentowi, ministrowi spraw wewnętrznych i dowódcy wojsk	wyeliminowano szczebel pośredni; dowódca wojsk gwardii narodowej podlega bezpośrednio prezydentowi
Finansowanie z budżetu federalnego; zależność finansowa od władz regionalnych	finansowanie z budżetu federalnego; wolna od wpływów władz regionalnych, uprawniona do pozyskiwania środków pozabudżetowych z komercyjnej działalności ochronnej
Zmilitaryzowana struktura wyznaczona do działań interwencyjnych, do walki z nielegalnymi formacjami zbrojnymi, konwojowania transportów specjalnych i ochrony strategicznych obiektów państwa	wielofunkcyjność: służba militarno-cywilna wyposażona w uprawnienia kontrolne i nadzorcze, szkolona do wykorzystania w czasie wojny i pokoju

Źródło: Opracowanie własne.

² Nie oparli się temu nawet uznani eksperci międzynarodowi. Zob. np. M. Galeotti, *Putin's hydra: Inside Russia's intelligence services*, 11 May, 2016, https://www.ecfr.eu/page/-/ECFR_169 [dostęp: 15 V 2020].

Sygnalizowany mętlík pojęciowy, narzucany w literaturze, może być zamierzony. Żadna bowiem z rosyjskich regulacji prawnych nie przynosi prawnych definicji pojęć służba specjalna, organ bezpieczeństwa i siły specjalne. Jak przekonują rosyjscy autorzy, Rosgwardia może być zaliczona do wszystkich tych kategorii³ i jednocześnie zachowywać specyfikę. Dzieje się tak, ponieważ termin służba specjalna (ros. *специальная служба, спецслужба*), stosowany zazwyczaj w odniesieniu do służb wywiadu i kontrwywiadu, nie ma jednoznacznych kryteriów definicyjnych wyznaczających granice między specjalnym a policyjnym charakterem służby. Funkcje policyjne pełnią wszystkie struktury realizujące zadania na rzecz bezpieczeństwa wewnętrznego państwa, podobnie zresztą jak i funkcje kontrwywiadowcze: wszystkie szukają i zwalczają wrogów systemu.

Ponadto na gruncie rosyjskim termin służby specjalne nie został utrwalony: do niedawna stosowano go w odniesieniu do służb przeciwnika, (...) *na oznaczenie wywiadu, kontrwywiadu, policji, służb propagandy i innych agencji państwowych krajów kapitalistycznych*⁴. Wobec parametrów opisowych powielanych w literaturze, rozmywających istotę służb (*obrona życiowo ważnych interesów jednostki, społeczeństwa i państwa, samego jego istnienia, stabilności podstaw ustrojowych kraju, zagwarantowanie jego rozwoju, pomnażanie potencjału obrony kraju przed zagrożeniami wewnętrznymi i zewnętrznymi*), cechami wyróżniającymi służby specjalne są tu stosowane metody agenturalne i tajne⁵.

Jednocześnie rosyjski prawodawca – w nawiązaniu do sowieckiej tradycji – posługuje się eufemistycznym pojęciem „federalne organy władzy wykonawczej w dziedzinie zapewnienia bezpieczeństwa”, które politolodzy zastępują zbiorczym terminem resorty siłowe. Zalicza się do nich struktury wykonujące zadania specjalne: Federalną Służbę Bezpieczeństwa (FSB), Służbę Wywiadu Zagranicznego (SWZ), Federalną Służbę Ochrony (FSO), ale także resort obrony, resort spraw wewnętrznych, Prokuraturę Generalną, Komitet Śledczy FR, służby nadzoru finansowego, transportowego i in.

Od momentu powstania Rosgwardię charakteryzowano jako swoisty „organ hybrydowy”. Niektórzy podkreślali przy tym jej hybrydowość funkcjonalną (organ do zwalczania zagrożeń hybrydowych⁶), niektórzy – strukturalną (służba łącząca komponent wojskowy, specjalny i ochrony porządku publicznego). Potencjał tej formacji do

³ Т.Н. Ёркина, *Федеральная служба войск национальной гвардии России. Вопросы создания, „Закон и право”* 2019, nr 5, <https://cyberleninka.ru/article/n/federalnaya-sluzhba-voysk-natsionalnoy-gvardii-rossii-voprosy-sozdaniya> [dostęp: 15 V 2020].

⁴ V. Mitrokhin, *KGB Lexicon. The Soviet Intelligence Officers Handbook*, London 2002, s. 381.

⁵ Zob. np. Б. Заякин, *Краткая история спецслужб*, <https://history.wikireading.ru/247280>; https://royallib.com/book/zayakin_boris/kratkaya_istoriya_spetsslugb.html [dostęp: 15 V 2020].

⁶ И. Нагорных, „Цветным революциям” ответят по законам гибридных войн, „Коммерсант” z 1 marca 2016 r.; К.В. Чепрасов, *Создание национальной гвардии как ответ на гибридные вызовы*, „Вопросы безопасности” 2016, nr 2, https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=18849 [dostęp: 15 V 2020].

oddziaływania pozamilitarnego (hybrydowego) dostrzegł m.in. opiniotwórczy analityk Aleksandr Bartosz⁷, ekspert Ligi Dyplomatów Wojskowych, w latach 1995–2001 zastępca szefa przedstawicielstwa Rosji przy Sojuszu Północnoatlantyckim, a obecnie popularyzator tezy o hybrydowych działaniach NATO przeciwko Rosji. Walka z tym zagrożeniem wymaga w jego opinii utrzymania w stałej gotowości wszelkich dostępnych sił i środków, w tym zwłaszcza instrumentarium wywiadowczego i sił specjalnych na własnym terytorium. Główną rolę w tym obszarze wyznacza FSB i Rosgwardia, prowadzącej wywiad (rozpoznanie; ros. słowo *разведка* w języku polskim nie ma jednego odpowiednika – przyp. aut.) w rejonach wykonywania zadań służbowo-bojowych. Zadanie Rosgwardii miałyby polegać na wczesnym wykrywaniu przygotowań przeciwnika do agresji hybrydowej, mającej na celu zdewastowanie bezpieczeństwa i stabilności Rosji⁸.

W odróżnieniu od większości teoretyków podkreślających defensywny charakter Rosgwardii, Bartosz niedwuznacznie podkreśla jej charakter ekspedycyjny: szkolenie sił specjalnego przeznaczenia (tzw. specnazów) winno obejmować pogłębioną znajomość języków obcych, wyrabianie nawyków komunikacji międzykulturowej, umiejętność współpracy z radykalnymi organizacjami nacjonalistycznymi i religijnymi, a także współpracy ze strukturami pozarządowymi. Wielokierunkowe szkolenie kadr przeznaczonych do szybkiego i zdecydowanego reagowania na konflikty hybrydowe warunkuje – zdaniem tego autora – także skuteczną obronę terytorialną oraz efektywność operacji ratunkowych i humanitarnych.

W takim wielozadaniowym kontekście problem z nazwą Rosgwardii (Gwardii Narodowej) polega na mylącym zawężaniu jej funkcji. Wplecione w paradygmat obrony terytorialnej są to poza tym nazwy „puste” i nie mieszczą się w kryteriach dotyczących „gwardii narodowych”, których wyróżnikami są partycypacja społeczna, formacje ochotnicze, oddziały samoobrony itp. Rosyjska „gwardia narodowa” jest z definicji strażą państwową, a nie ochotniczą. Ponadto w rosyjskich aktach prawnych określenie „gwardia narodowa” nie jest traktowane jako nazwa własna: jest konsekwentnie pisane małymi literami. Obrona terytorialna to jednocześnie tylko jeden z kierunków działalności pionu wojskowego Rosgwardii. W jej strukturze można natomiast wyróżnić dwa rozbudowane segmenty: zarządzania wojskami (organizacji ich udziału) i nadzoru federalnego (zob. tab. 2).

⁷ А. Бартош, *Задачи разведки в гибридной войне*, <https://army-news.ru/2019/09/zadachi-razvedki-v-gibridnoj-vojne> [dostęp: 15 V 2020].

⁸ Tamże.

Tab. 2. Segmenty organizacyjno-funkcjonalne Rosgwardii.

Zarządzanie wojskami (organizacja ich udziału)	Nadzór federalny
W ochronie porządku publicznego	nad obrotem bronią, amunicją i materiałami wybuchowymi
W zabezpieczeniu reżimu prawnego stanu wojennego, stanu nadzwyczajnego i operacji antyterrorystycznej	nad prywatną działalnością ochroniarską w FR
W obronie terytorialnej	nad bezpieczeństwem obiektów kompleksu paliwowo-energetycznego
We wsparciu ochrony granic	nad działalnością organizacji ochrony resortowej i organizacji ochrony o specjalnych zadaniach statutowych

Źródło: Opracowanie własne.

W dokumencie⁹ konstytuującym Federalną Służbę Wojsk Gwardii Narodowej zaprezentowano dwie definicje tej formacji i ustalono dwa jej oficjalne skróty: FSWG N i Rosgwardia, przy czym ten drugi jest ewidentnie preferowany. Jak czytamy, *Rosgwardia jest federalnym organem władzy wykonawczej realizującym funkcje w zakresie wypracowania i realizacji polityki państwa i regulacji normatywno-prawnych w sferze działalności wojsk gwardii narodowej FR, w sferze obrotu bronią, w sferze prywatnej działalności ochronnej i w sferze ochrony pozaresortowej*. Niżej doprecyzowano, iż (...) *Rosgwardia to centralny organ zarządzania wojskami gwardii narodowej*. W cytowanym statucie Rosgwardii wymieniono jej następujące zadania:

1. Wypracowanie i realizacja polityki państwa w wyznaczonych sferach działalności.
2. Przygotowanie normatywno-prawnych regulacji w wyznaczonych sferach działalności.
3. Organizacja udziału wojsk gwardii narodowej w ochronie porządku publicznego i zapewnieniu bezpieczeństwa publicznego.
4. Organizacja udziału wojsk gwardii narodowej w walce z terroryzmem i ekstremizmem oraz zapewnienie reżimu prawnego operacji antyterrorystycznych.
5. Organizacja udziału wojsk gwardii narodowej w obronie terytorialnej Federacji Rosyjskiej.
6. Utrzymywanie wojsk gwardii narodowej w niezbędnej gotowości.
7. Organizacja użycia wojsk gwardii narodowej zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej.

⁹ Zob. Положение о Федеральной службе войск национальной гвардии Российской Федерации. Утверждено Указом Президента Российской Федерации от 30 сентября 2016 г., № 510, „О Федеральной службе войск национальной гвардии Российской Федерации” (chodzi o dekret Prezydenta FR z 30 IX 2016 r. nr 510 o Federalnej Służbie Gwardii Narodowej Federacji Rosyjskiej, zatwierdzający statut Rosgwardii), <http://kremlin.ru/acts/bank/41295> [dostęp: 15 V 2020].

8. Realizacja przedsięwzięć na rzecz rozbudowy i rozwoju wojsk gwardii narodowej.
9. Realizacja federalnej kontroli państwowej (nadzoru) nad:
 - obrotem bronią¹⁰ w użytku cywilnym i służbowym, bronią wręczaną w charakterze nagród, amunicją, a także stanem technicznym broni strzeleckiej i służbowej, znajdującej się w czasowym użytkowaniu obywateli i organizacji;
 - prywatną działalnością ochroniarską i detektywistyczną w Federacji Rosyjskiej;
 - zapewnieniem bezpieczeństwa kompleksu paliwowo-energetycznego;
 - działalnością jednostek ochrony osób prawnych o specjalnych zadaniach statutowych, a także jednostek ochrony resortowej.
10. Zapewnienie ochrony socjalnej i prawnej wojskowym, osobom służącym w wojskach gwardii narodowej i mającym stopnie policyjne (współpracownikom), federalnym cywilnym urzędnikom państwowym, obywatelom zwolnionym ze służby wojskowej w wojskach gwardii narodowej, członkom ich rodzin, a także innym osobom podlegającym zabezpieczeniu socjalnemu przez Rosgwardię zgodnie z ustawodawstwem Federacji Rosyjskiej.

Statut przynosi szczegółowe rozwiązania dotyczące zarządczych pełnomocnictw kierownictwa służby, a także jej uprawnień w zakresie działań interwencyjnych, kontrolnych, ochronnych i obronnych. Potwierdza także wysoką pozycję ustrojową Rosgwardii, zrównaną z pozycją innych resortów prezydenckich, tj. ministerstw, służb i agencji federalnych, których działalnością kieruje prezydent. W dekreście zatwierdzającym ich skład ze stycznia 2020 r. formacji, o której mowa, nadano status służby federalnej¹¹.

Status prawny Rosgwardii (federalny organ władzy wykonawczej realizujący funkcje kontroli i nadzoru wobec innych organów władzy wykonawczej i organów władzy samorządowej w powierzony mu dziedzinie¹²) nie różni się od statusu

¹⁰ Zgodnie z ustawą federalną *O broni (Об оружии от 13.12.1996 r. № 150-ФЗ)*, (http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_12679/) termin prawny obrót bronią ma szerokie konotacje: posiadanie broni, jej transport, użycie itp.

¹¹ *Указ Президента РФ от 21.01.2020 № 21 (ред. от 25.03.2020) „О структуре федеральных органов исполнительной власти”*. Resorty prezydenckie (łącznie 19 jednostek) obejmują struktury o różnym statusie instytucjonalnym: **ministerstwa** (MSZ, MO, MSW, Ministerstwo ds. Obrony Cywilnej, Zapobiegania i Likwidacji Katastrof, Sprawiedliwości), **służby federalnej** (FSB, SWZ, FSO, FSWG, Federalna Służba Kurierska i Federalna Służba Monitoringu Finansowego) i **agencji federalnej** (np. podlegająca Ministerstwu Obrony Federalna Służba ds. Kontroli Technicznej Eksportu, FSTEK – organ kontrwywiadu technicznego zwalczającego wywiady przeciwnika, nadzorujący problematykę bezpieczeństwa urządzeń i technologii podwójnego przeznaczenia, w tym technologii komunikacyjnych). Status agencji federalnej mają także dwa samodzielne podmioty: Federalna Agencja ds. Archiwów (Rosarchiw) i Główny Zarząd ds. Programów Specjalnych Prezydenta FR (GUSP).

¹² Podstawy prawne systemu bezpieczeństwa wewnętrznego Federacji Rosyjskiej utrwaliła reforma administracyjna z lat 2003–2004, usankcjonowana prezydenckim dekretem nr 314 z 9 III 2004 r. *O systemie i strukturze organów władzy państwowej (Указ Президента РФ*

Federalnej Służby Bezpieczeństwa¹³, Federalnej Służby Ochrony czy Służby Wywiadu Rosji. Podobnie jak wymienione służby uzyskała ona także uprawnienia normatywne: ma prawo wnoszenia projektów aktów prawnych w sferze swojej odpowiedzialności, a także uczestniczy w przygotowaniu projektów dekretów i ustaw kompetencyjnych regulujących jej działalność.

Wielofunkcyjny potencjał Rosgwardii umożliwia jej zapewne także płynną adaptację do wykonywania dodatkowych zadań, co zresztą podkreślono w punkcie dotyczącym (...) *możliwości realizacji przez Rosgwardię innych zadań nałożonych przez prezydenta FR zgodnie z ustawami konstytucyjnymi i federalnymi*. Najważniejsze w tym kontekście są kompetencje dyrektora Rosgwardii¹⁴, jego znaczna samodzielność

от 9 марта 2004 г. № 314 „О системе и структуре федеральных органов исполнительной власти”, <http://www.kremlin.ru/acts/bank> [dostęp: 15 V 2020]). W następstwie reformy, podporządkowanej zasadzie centralizacji państwa, utrwalono prerogatywy prezydenta FR (jako jedynego dysponenta i kontrolera systemu) w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony, a także polityczną praktykę resortów prezydenckich, tj. organów bezpieczeństwa, wyprofilowanych federalnych organów władzy wykonawczej (w tym w zakresie kontroli i nadzoru w ramach przypisanych im kompetencji), odgrywających podstawową rolę w realizacji polityki bezpieczeństwa i obrony oraz polityki zagranicznej, podległych prezydentowi. Uzyskały one wówczas znaczną samodzielność organizacyjną i kompetencyjną, a także samodzielność w sferze normatywnej i kontrolno-nadzorczej.

¹³ Dla przykładu, w myśl statutu zatwierdzonego dekretem *Указ Президента Российской Федерации от 11.08.2003 г. № 960 „Вопросы Федеральной службы безопасности Российской Федерации”* (<http://www.kremlin.ru/acts/bank> [dostęp: 15 V 2020]) FSB jest federalnym organem władzy wykonawczej, który zgodnie ze swoimi kompetencjami zarządza bezpieczeństwem państwa, ochroną granicy państwowej FR, wód terytorialnych, wód wewnętrznych, wyłącznej strefy morskich interesów ekonomicznych FR, szelfu kontynentalnego oraz bogactw naturalnych, ochroną bezpieczeństwa informacyjnego FR, a także koordynuje działalność kontrwywiadowczą wszystkich federalnych organów władzy wykonawczej uprawnionych do jej prowadzenia.

¹⁴ Dyrektorem Rosgwardii jest gen. Wiktor Zołotow, urodzony w 1954 r. Karierę zawodową rozpoczął jako ślusarz w Zakładach Samochodowych w Moskwie (ZiŁ). Od połowy lat 70. XX w. pracował w 9. Zarządzie KGB (służba ochrony), a po rozpadzie ZSRR (1991 r.) ochraniał prezydenta Borysa Jelcyna, następnie mera Petersburga Anatolija Sobczaka, wreszcie premiera (1999 r.) i prezydenta Władimira Putina (od 2000 r.). W latach 2000–2013 Zołotow był zastępcą szefa Federalnej Służby Ochrony (FSO) i szefem Służby Bezpieczeństwa Prezydenta (ta ostatnia formalnie wchodzi w skład FSO; faktycznie jest służbą autonomiczną, odpowiedzialną za fizyczne bezpieczeństwo głowy państwa i jego rodziny, wypełniającą także zadania związane z szeroko rozumianą obsługą logistyczną prezydenta). W 2013 r. został zastępcą dowódcy Wojsk Wewnętrznych MSW (WW), rok później prezydent mianował go pierwszym wiceministrem spraw wewnętrznych i dowódcą WW. Jako wiceminister Zołotow nadzorował ponadto system ochrony państwowej i pozaresortowej, a także centra specjalnego przeznaczenia MSW. W dniu 5 kwietnia 2016 r. został mianowany dyrektorem powołanej wówczas Federalnej Służby Wojsk Gwardii Narodowej. Lojalność i bezgraniczne oddanie prezydentowi przelożyły się na szybki awans generalski Zołotowa: w 2006 r. uzyskał rangę generała pułkownika, a od 2015 r. jest generałem armii. Jego formalna pozycja jest jednak niższa niż np. pozycja szefa FSB i SWZ, którzy wchodzi w skład stałych członków Rady Bezpieczeństwa FR. Zołotow, mianowany początkowo stałym członkiem RB (*Указ Президента Российской Федерации от 05.04.2016 № 159 „О внесении изменения в состав Совета Безопасности Российской Федерации”*) po niespełna tygodniu został przeniesiony w skład jej członków zwyczajnych (*Указ Президента Российской Федерации от 11.04.2016 № 170 „Вопросы Совета Безопасности Российской Федерации”*).

i odpowiedzialność personalna tylko przed prezydentem FR. Do kompetencji dyrektora tej struktury należą m.in.: przedkładanie prezydentowi projektów zarządzeń dotyczących służby (projektów regulaminów, projektów reorganizacji, zmian w strukturze organizacyjnej służby i zmian kadrowych, liczby etatów, propozycji budżetowych, regulaminów płacowych i innych form wynagrodzenia); podejmowanie decyzji o użyciu zmilitaryzowanych jednostek Rosgardii i delegowanie ich pod dowództwo operacyjne innych resortów siłowych; wydawanie zarządzeń wewnętrznych dotyczących działalności i organizacji służby, przedstawianie propozycji personalnych dotyczących zastępców (dyrektor Rosgardii ma prawo do posiadania siedmiu zastępców); organizowanie działalności służby, jej aparatu centralnego i terenowego (dysponowanie środkami budżetu federalnego wydzielonymi na służbę oraz środkami uzyskanymi w ramach działalności komercyjnej, podpisywanie i rozwiązywanie umów o pracę lub kontraktów, awansowanie oraz degradowanie funkcjonariuszy i żołnierzy); podejmowanie decyzji o dyslokacji jednostek i struktur terenowych służby; zatwierdzanie katalogu informacji i dokumentów podlegających ochronie; prowadzenie naboru do służby i określanie trybu szkoleń; prerogatywy dyscyplinarne wobec żołnierzy i funkcjonariuszy zgodnie z regulaminem dyscyplinarnym Sił Zbrojnych FR i innymi regulacjami; wydawanie zgody na wyjazdy zagraniczne żołnierzy oraz personelu i in.

Odrębną, choć równie nieostrą, definicję prawną¹⁵ mają wojska gwardii narodowej. Są one (...) *państwową organizacją wojskową przeznaczoną do zapewnienia bezpieczeństwa państwowego i publicznego, ochrony praw i wolności człowieka i obywatela*. Do ich ustawowych zadań (art. 2 cytowanej ustawy) należą:

1. Udział w ochronie porządku publicznego i zapewnianiu bezpieczeństwa publicznego.
2. Ochrona ważnych obiektów państwowych, ładunków specjalnych, obiektów infrastruktury komunikacyjnej, zgodnie z katalogiem zatwierdzonym przez rząd FR.
3. Udział w walce z terroryzmem i ekstremizmem.
4. Udział w zabezpieczaniu reżimu prawnego stanu nadzwyczajnego, stanu wojennego i reżimu operacji antyterrorystycznej.
5. Udział w obronie terytorialnej Federacji Rosyjskiej.
6. Sprawowanie federalnej kontroli państwowej (nadzoru) nad przestrzeganiem norm prawa Federacji Rosyjskiej w dziedzinie obrotu bronią oraz prywatnej działalności detektywistycznej i ochronnej, bezpieczeństwa obiektów kompleksu paliwowo-energetycznego, nad działalnością struktur ochrony osób prawnych ze specjalnymi zadaniami statutowymi i jednostkami ochrony resortowej.
7. Ochrona szczególnie ważnych obiektów państwowych i obiektów podlegających obowiązkowej ochronie wojsk gwardii narodowej zgodnie z katalogiem

¹⁵ *Федеральный закон от 03.07.2016 № 226-ФЗ (ред. от 18.03.2020) „О войсках национальной гвардии Российской Федерации”*, <http://kremlin.ru/acts> [dostęp: 15 V 2020].

zatwierdzonym przez rząd FR, ochrona mienia osób prawnych i fizycznych na podstawie kontraktów.

8. Wsparcie służb granicznych FSB w ochronie granicy państwowej FR.
9. Zapewnianie, zgodnie z decyzją prezydenta FR, bezpieczeństwa wysokich funkcjonariuszy podmiotów Federacji Rosyjskiej (szefów najwyższych organów władzy wykonawczej podmiotów FR) i innych osób.

Porównanie funkcji¹⁶ statutowych Rosgwardii i ustawowych funkcji¹⁷ wojsk gwardii narodowej potwierdza tezę, że mają one głównie pomocniczy charakter¹⁸ względem armii. Choć nietrudno wskazać ich misję nadrzędną (zbrojne uśmierzanie konfliktów i zamieszek wewnętrznych), to utrzymywanie porządku publicznego, ochrona ważnych obiektów państwowych, podobnie jak udział w obronie terytorialnej czy egzekwowanie przepisów prawa podczas stanów wyjątkowych i stanu wojny, nie są funkcjami ekskluzywnymi. Te funkcje Rosgwardia dzieli z pozostałymi resortami siłowymi (Ministerstwem Obrony, Ministerstwem Spraw Wewnętrznych (dalej: MSW), Federalną Służbą Bezpieczeństwa, Ministerstwem do Spraw Obrony Cywilnej, Sytuacji Nadzwyczajnych i Likwidacji Klęsk Żywiolowych (dalej: MCZS), Głównym Zarządem ds. Programów Specjalnych Prezydenta (dalej: GUSP), Federalną Służbą Ochrony (dalej: FSO), Prokuraturą Wojskową i Komitetem Śledczym).

Trudno także uznać za wyłączną misję nadzoru nad nielegalnymi formacjami zbrojnymi, przypisaną Rosgwardii w ramach kontroli nad nielegalnym obrotem bronią, amunicją i materiałami wybuchowymi, czy misję kontroli nad bezpieczeństwem obiektów kompleksu paliwowo-energetycznego oraz nad działalnością struktur ochrony osób prawnych ze specjalnymi zadaniami statutowymi i jednostkami ochrony.

Rosgwardia jest na tle pozostałych służb federalnych służbą „niepełnowartościową”, gdyż nie przydzielono jej uprawnień operacyjno-rozpoznawczych ani procesowych. Ma jednak potencjał do prowadzenia takich czynności. Funkcja kontrolna umożliwia jej nieograniczone korzystanie z ewidencji i baz informacyjnych, werbowanie tajnych współpracowników spośród współobywateli, niejawne pozyskiwanie informacji oraz pomocy zwolnionych do rezerwy żołnierzy i byłych funkcjonariuszy służb, zatrudnionych dziś w prywatnych przedsiębiorstwach ochrony. Także metody i środki przypisane misji obrony terytorialnej, polegającej m.in. na odpieraniu zagrożeń hybrydowych, prowadzą do stosowania specjalnych technik działania (operacje specjalne, działania aktywne, działania bojowe).

Rosgwardia, jako swoista hybryda funkcjonalna, jest zarazem jedyną służbą, której ustawowo przypisano możliwość wykonywania odpłatnych usług w zakresie ochrony. Powtórzenia zadań ochronnych wojsk w ustępach 2. i 7. wyżej cytowanej ustawy nie należy interpretować jako wyniku pośpiechu w pracach nad nią. Jest to zabieg kamuflujący działalność komercyjną, którą prowadzą m.in. specnazы wchodzące

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

w ich skład¹⁹. Podobnie jak przybliżony wyżej aparat pojęciowy, tego rodzaju powtórzenia pogłębiają szum informacyjny, a zarazem legitymizują pozycję Rosgwardii w systemie władzy w Rosji.

Rosgwardia jako służba ochrony i ochroniarskie przedsiębiorstwo komercyjne

Oprócz Rosgwardii funkcję ochronną sprawuje w Rosji wiele podmiotów²⁰, w tym Federalna Służba Bezpieczeństwa (dalej: FSB), Ministerstwo Obrony i FSO. W czasach ZSRR dominującą pozycję w tym zakresie zajmowało MSW: część jego aparatu była wyznaczona do ochrony zakładów przemysłowych, kołchozów, ministerstw itd. Obowiązki **ochrony resortowej**²¹ (ochrona ważnych instytucji państwowych i obiektów strategicznych) MSW dzieliło z KGB (ros. Комитет государственной безопасности) oraz z instytucjami uprawnionymi do powołania zmilitaryzowanych oddziałów ochrony (ros. ведомственная военизированная охрана), jak Ministerstwo Obrony czy Komitet ds. Sytuacji Nadzwyczajnych ZSRR. Państwowy system ochrony resortowej został zachwiany w 1989 r., kiedy MSW ZSRR uruchomiło jej komercjalizację, zezwalając komendom milicji na odpłatne świadczenie usług podmiotom spoza resortu (**ochrona pozaresortowa**, ros. вневедомственная охрана).

Najwyższą pozycję MSW FR na rynku ochrony umocniła ustawa *O prywatnej działalności detektywistycznej i ochroniarskiej w Federacji Rosyjskiej* przyjęta w 1992 r.²², przyznająca ministerstwu uprawnienia licencyjne i nadzór nad tym sektorem usług. W 1999 r. weszła w życie ustawa *O ochronie resortowej*, rozszerzająca pojęcie ochrona resortowa i prawo do jej posiadania na sprywatyzowane obiekty i przedsiębiorstwa strategiczne (np. strategiczny koncern państwowy Gazprom). Podobnie jak w przypadku agencji prywatnych uprawnienia licencyjne i nadzór nad tym segmentem ochrony powierzono MSW FR.

Zapotrzebowanie na bezpieczeństwo, rosnące wraz z postępem prywatyzacji, sprawiło, że rosyjski sektor ochrony jest dziś bardzo rozbudowany – składa się nań wiele podmiotów państwowych i prywatnych, legalnych i nielegalnych. Aktualnie nie napotykamy już wprawdzie doniesień o usługach ochrony świadczonych przez garnizony wojskowe, wiele jednak wskazuje, że także dziś czynni funkcjonariusze służb

¹⁹ W MSW rozróżniano **specnazy policyjne**, które specjalizowały się w pacyfikowaniu demonstracji (160 oddziałów milicji specjalnego przeznaczenia, OMON) i w walce ze zorganizowaną przestępczością (82 oddziały szybkiego reagowania, SOBR), a także **specnazy wojskowe**: samodzielne oddziały rozpoznania (ORO) i samodzielne oddziały specjalnego przeznaczenia (OSNAZ).

²⁰ Na dublujące się funkcje rosyjskich służb uwagę zwracają rosyjscy eksperci; mówił o tym także, na posiedzeniu Rady Bezpieczeństwa w 2013 r., prezydent Władimir Putin.

²¹ Wszystkie wyróżnienia w artykule pochodzą od autorki.

²² *Федеральный закон РФ от 11.03.1992 № 2487-1 „О частной детективной и охранной деятельности в Российской Федерации”*, www.consultant.ru, a także *Федеральный закон от 14.04.1999 № 77-ФЗ „О ведомственной охране” (последняя редакция)*, www.consultant.ru.

bezpieczeństwa państwa oferują nielegalną ochronę i egzekucję zobowiązań (osławiona instytucja kryszy, od ros. *крыша* – ‘dach’)²³. Mimo obszernej literatury na temat rosyjskiego rynku ochrony obraz sytuacji jest nadal nieprzejrzysty. Dotyczy ona bowiem na ogół agencji prywatnych (tj. około 23 tys. firm, zatrudniających według różnych szacunków od 650 tys. do 1,5 mln osób). Tymczasem zadanie „uporządkowania rynku ochrony”, sformułowane przez prezydenta Putina, dotyczy głównie jego segmentu państwowego, tj. ochrony resortowej i pozaresortowej.

Oba te terminy, podobnie jak termin *ochrona państwowa*, nasuwają trudności interpretacyjne. Ochronę państwową często utożsamia się na przykład z FSO, której zadania definiuje stosowna ustawa²⁴. Federalna Służba Ochrony i podległa jej Służba Bezpieczeństwa Prezydenta specjalizują się w fizycznej ochronie najważniejszych funkcjonariuszy państwowych (prezydent, premier, przewodniczący obu izb parlamentu) oraz ochronie obiektowej ich siedzib i siedzib zapasowych na czas wojny. Za budowę i modernizację tych tzw. bunkrów, a także za utrzymanie ich w stanie gotowości do wykorzystania, odpowiada natomiast Służba Obiektów Specjalnych przy Prezydencie FR, podlegająca GUSP²⁵.

Wielość podmiotów skutkuje brakiem spójności poszczególnych segmentów systemu ochrony państwowej. Podczas posiedzenia Rady Bezpieczeństwa FR, 5 lipca 2013 r., prezydent Putin podkreślił m.in. (...) *konieczność uzgodnionego między MO, MSW, FSO i FSB rozwiązania kwestii ochrony strategicznych obiektów państwa*²⁶. Problem rozproszonej odpowiedzialności za ten obszar bezpieczeństwa, jak można sądzić, nie został rozwiązany do dziś. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, po przekazaniu swoich zmilitaryzowanych sił ochrony Rosgwardii, zachowało m.in. jednostki do ochrony własnej i przedstawicielstw dyplomatycznych. Ministerstwo Obrony ochrania własnymi siłami nie tylko jednostki wojskowe, lecz także część obiektów infrastruktury krytycznej FR, np. składy amunicji czy instytucje badawcze pracujące na rzecz przemysłu zbrojeniowego, położone w tzw. miastach i na terytoriach zamkniętych (dalej: ZATO). Dodatkowo ZATO chronią dziś Rosgwardia i przedsiębiorstwo Atom-Ochrana, odpowiedzialne za bezpieczeństwo miast zamkniętych, w których znajdują się ośrodki badawcze zajmujące się wykorzystaniem pierwiastków promieniotwórczych i w których państwowa korporacja Rosatom produkuje pluton,

²³ Zob. F. Varese, *Mafia rosyjska. Prywatna ochrona w nowej gospodarce rynkowej*, Warszawa 2009, s. 102. Autor ten (podobnie jak Mark Galeotti i inni badacze problemu) wśród rosyjskich instytucji ochrony wymienia mafię jako niezależnego dostawcę usług ochroniarskich. Formy ochrony pozaprawnej realizowanej przez organizacje przestępczości zorganizowanej nie są przedmiotem analizy w niniejszym tekście.

²⁴ *Федеральный закон „О государственной охране” от 27.05.1996 № 57-ФЗ (последняя редакция)*, Компания „КонсультантПлюс”, www.consultant.ru [dostęp: 15 V 2020].

²⁵ <http://www.gusp.gov.ru/pages/gusp/3729/index.shtml>.

²⁶ *О совершенствовании военной организации Российской Федерации до 2020 года*, <http://www.scrf.gov.ru/council/session/2054/> [dostęp: 15 V 2020].

uran oraz ich izotopy do celów wojskowych, a także paliwo jądrowe i wyposażenie do elektrowni atomowych²⁷.

Dominująca pozycja Rosgardii w sektorze ochrony wynika z jej rozgałęzionej struktury terenowej i znaczącego potencjału kadrowego. **System ochrony pozaresortowej** tej struktury tworzą:

- na szczeblu federalnym – Główny Zarząd Ochrony Pozaresortowej;
- na szczeblu okręgów Rosgardii – centra specjalnego przeznaczenia ochrony pozaresortowej;
- na szczeblu regionalnym – zarządy (oddziały) ochrony pozaresortowej Rosgardii;
- na szczeblu rejonowym – filie zarządów i oddziałów regionalnych.

Rosgardia szacuje liczebność własnych struktur ochrony pozaresortowej²⁸ na około 124 tys. osób – 80 081 licencjonowanych ochroniarzy i 43 824 pracowników technicznych (w tym dozorczy i dyżurni operatorzy systemów ochrony). Wśród struktur tego segmentu wymienia się jednostki zmilitaryzowane, wyspecjalizowane w ochronie obiektów państwowych i ładunków specjalnych. Przed powstaniem Rosgardii pełniły ją specjalne oddziały szybkiego reagowania (SOBR-y) i oddziały specjalnego przeznaczenia (OSNAZ-y).

Tak zarysowany segment biznesowy Rosgardii uzupełnia podlegające jej Federalne Unitarne Przedsiębiorstwo Państwowe „Ochrana”, świadczące usługi ochrony na rzecz klientów państwowych, korporacyjnych i prywatnych, w tym ochrony obiektów użyteczności publicznej. Jego oferta jest zróżnicowana: obejmuje ochronę obiektów i środków transportu, konwojowanie oraz instalowanie systemów ochronnych, usługi detektywistyczne itd. O przewadze konkurencyjnej „Ochrany” (jak sama się reklamuje) decydują: dostępność dla klienta (80 filii w podmiotach FR), personel mający doświadczenie służby w MSW, FSB i Ministerstwie Obrony, a także posiadanie wyspecjalizowanych jednostek zmilitaryzowanej ochrony i centrów specjalnego przeznaczenia. Pracownicy przedsiębiorstwa wykorzystują środki specjalne i broń będącą w wyposażeniu wojsk Rosgardii. Zdaniem obserwatorów bezkonkurencyjność oferty tej formacji wynika jednak głównie z nadzoru sprawowanego przez nią nad sektorem – dzięki wydawaniu pozwoleń na działalność ochroniarską i detektywistyczną oraz posiadanie broni²⁹.

Według danych Rosgardii „Ochrana” zatrudnia 53 065 pracowników, z czego 39 425 to licencjonowani ochroniarze; dodatkowo przedsiębiorstwo obsługuje 24 458 gwardzistów ze zmilitaryzowanych oddziałów ochrony pozaresortowej. Należy jednak odnotować, że liczebność przedsiębiorstwa szybko się zmienia: w 2017 r. przyłączono

²⁷ <https://www.atomic-energy.ru/ZATO>.

²⁸ Tu i niżej dane liczbowe przytoczono na podstawie dokumentu *Концепция развития вневедомственной охраны на период 2018–2021 годов и далее до 2025 года*, <https://www.rosgvard.ru/page/index/konceptiya-razvitiya-vnevedomstvennoj-ochrany> [dostęp: 15 V 2020].

²⁹ Zob. np. <https://pasm.ru/archive/246105/>

do niego np. konkurencyjne struktury ochrony resortowej Ministerstwa Przemysłu liczące 18 tys. pracowników, zaś w 2018 r. – przedsiębiorstwo „Swiaz’-Biezopasnost” Ministerstwa Cyfryzacji i Łączności (15 600 zatrudnionych)³⁰.

Wszczywanie konfliktów, a następnie ich rozstrzygnięcie na korzyść Rosgwardii, należy do radykalnych technik eliminowania konkurencji. Jedną z tych rutynowych są natomiast kontrole przeprowadzane przez tę strukturę, skutkujące cofnięciem pozwolenia na prowadzenie działalności i używanie broni. W 2018 r. Rosgwardia przeprowadziła łącznie 51 333 kontrole, w tym 31 157 planowych i 20 176 nieplanowanych³¹.

W 2019 r. tempo działalności kontrolnej Rosgwardii wyraźnie spadło. Z danych dotyczących I półrocza 2019 r. wynika, że przeprowadzono 4020 kontroli, w tym 2411 – w przedsiębiorstwach prywatnych, 1124 – w organizacjach ochrony osób prawnych o specjalnych zadaniach statutowych, a 485 – w organizacjach ochrony resortowej³². Jest to zapewne skutek „gilotyny regulacyjnej”, zapowiadanej wcześniej i uruchomionej w 2019 r.: Rosgwardia jest jednym z 21 resortów przygotowujących regulacje prawne w ramach sprawowanej kontroli państwowej i nadzoru nad ich realizacją. W rezultacie rosyjski rynek ochrony z jednej strony jest przeregulowany³³,

³⁰ Jest to rezultat „uporządkowania” sektora ochrony, zarządzanego przez prezydenta. Wykorzystując luki w przepisach prawnych, struktury ochrony resortowej (uprawnione do ochrony przedsiębiorstw branżowych) uczestniczyły w przetargach na zamówienia państwowe. Struktura wyspecjalizowana w ochronie bezpieczeństwa łączności przez wiele lat ochraniała na przykład sześć prywatnych (konkurencyjnych) przedsiębiorstw tej branży; miała ponadto w swoim portfelu wygrane przetargi na ochronę 184 obiektów spoza branży. Prawo do posiadania struktur ochrony ma np. Ministerstwo Przemysłu, Łączności, Energetyki, Finansów, Transportu i in., a także siedem strategicznych spółek państwowych (Rosatom, Rostech, Roskosmos, Gazprom, Transnieft’, Rosnieft’ i spółka zarządzająca kopalniami diamentów – Alrosa). Część resortów, np. Ministerstwo Kultury, ma prawo do posiadania własnych struktur ochrony, ale ich nie powołało i w rezultacie korzysta z usług Federalnego Unitarnego Przedsiębiorstwa Państwowego „Ochrana”.

³¹ W sprawozdaniach zamieszczonych na stronie Rosgwardii podkreśla się, że wykryte naruszenia mają charakter systemowy: w przedsiębiorstwach są zatrudniani obywatele z kryminalną przeszłością i z niezartartą karalnością, bez atestu psychologicznego uprawniającego do użycia broni, siły fizycznej i środków specjalnych. Przedsiębiorstwom ochrony resortowej zarzuca się również, że pracują w obiektach spoza branży. Wiele zarzutów dotyczy broni: jej magazyny nie spełniają wymogów; brakuje dokumentacji wydawanej broni i środków specjalnych; rzeczywiste stany magazynowe są niezgodne z ewidencją itp. Zob. *Информация о реализации в 2018 году функций Росгвардии по осуществлению федерального государственного контроля (надзора) в установленных сферах деятельности*, www.rosgvard.ru [dostęp: 15 V 2020]. Należy zarazem pamiętać, że sprawozdawczość jest w Rosji traktowana jako miernik skuteczności i sukcesów resortów siłowych. Jest też podstawą awansów ich funkcjonariuszy.

³² <https://www.rosgvard.ru/ru/page/index/informaciya-o-realizacii-funkcij-rosgvardii-po-osushhestvleniyu-federalnogo-gosudarstvennogo-kontrolya-nadzora-v-ustanovlennyx-sferax-deyatelnosti> [dostęp: 15 V 2020].

³³ Te regulacje rząd FR uznał za hamujące małą i średnią przedsiębiorczość. Zakwestionował m.in. wymogi Rosgwardii dotyczące broni znajdującej się w rękach prywatnych i ochrony obiektów kompleksu paliwowo-energetycznego, zapowiadając uruchomienie przeglądu ustawodawstwa i „gilotyny regulacyjnej”, która obniży wymagania nadzoru o połowę. Zob. *Названы попадающие под «регуляторную гильотину» ведомства*, Lenta.ru, 8 VII 2019 r.). Wcześniej donoszono,

a z drugiej rządzi się nieformalnymi standardami i normami prawnymi. Tak się dzieje np. w przypadku prywatnych spółek wojskowych (zob. niżej), które podlegają ustawodawstwu o ochronie prywatnej (tj. formalnie Rosgardii), a z racji pełnionych funkcji znajdują się także pod kontrolą Ministerstwa Obrony oraz FSB, sprawującej nad nimi ochronę kontrwywiadowczą. Sytuacja w sektorze ochrony skłania rosyjskich prawników do opinii, że jego uporządkowanie będzie dużym wyzwaniem³⁴.

Nieprzejrzysty system finansowania ochrony pozaresortowej powoduje, że tylko wtajemniczeni mogą ustalić, które usługi Rosgardii są odpłatne, a które – nieodpłatne. Dochodowy jest nie tylko biznes ochronny tej formacji – znaczne sumy przynosi także nadzór nad sektorem ochrony (koszty administracyjne licencji, szkoleń wymaganych do jej uzyskania, badań daktyloskopijnych i in.). Zakres samofinansowania się Rosgardii może być znaczący, co jest ukrywane przed opinią publiczną. Przychody z ochrony są lokowane na rachunkach w zarządach terytorialnych, a po opłaceniu podatków, strat i różnego rodzaju kosztów przelewa się je do budżetu centralnego. W 2018 r. zasiliły one ten budżet kwotą 14 mld rubli. Dla porównania: w tymże roku na potrzeby Rosgardii przeznaczono w budżecie centralnym 223,2 mld rubli³⁵.

„Uporządkowanie” sektora ochrony³⁶, powierzone omawianej strukturze, nie doprowadziło do rozgraniczenia ochrony resortowej i pozaresortowej, tj. nieodpłatnej i komercyjnej. Zaowocowało jeszcze większym zagniataniem sytuacji. W państwowym sektorze ochrony pozaresortowej pojawiły się „osoby prawne o statusie specjalnym” i tzw. inne osoby prawne. Do niejednorodnego zbioru podmiotów o statusie specjalnym należą między innymi tzw. struktury afiliowane Rosgardii, np. struktury ochrony spółek kompleksu paliwowo-energetycznego (Gazprom, Rosnieft’, Transnieft’) oraz innych spółek strategicznych (Rosyjskie Koleje Żelazne, Alrosa), ale także spółki z prywatnego sektora ochrony, np. powoływane przez wojska kozackie.

Eksperyment kozacki to kremlowski projekt polityczno-wojskowy realizowany od dłuższego czasu. Oficjalnie jego celem jest mobilizacja społeczeństwa FR w obliczu tzw. nowych zagrożeń (nielegalna migracja, ekstremizm, terroryzm, zagrożenia kulturowe, duchowe, cyberprzestępczość, agresja i dywersja informacyjna Zachodu).

że Rosgardia (wraz z 11 innymi resortami) wystąpiła o skreślenie jej z listy instytucji kontrolnych, których kompetencje zostaną zredukowane (А. Холявко, О. Адамчук, *Часть ведомств просят вывести их из-под действия регуляторной гильотины*, „Ведомости” z 26 czerwca 2019 r.).

³⁴ Zob. np. В.Б. Квасов, О.В. Шкеля, *Проблемы правового регулирования государственной охраны объектов*, „Общество и право” 2018, nr 1.

³⁵ *«Независимое военное обозрение»: „Росгвардия увеличится на треть»*. Виктор Золотов рассказал сенаторам о ходе строительства войск, Росгвардия, www.rosgvard.ru [dostęp: 15 V 2020].

³⁶ Taki cel powołania Rosgardii (uporządkowanie sektora ochrony) przedstawił prezydent Putin (zob. przypis 1). Na temat podmiotów o statusie specjalnym i strukturach afiliowanych zob. cytowany wcześniej dokument: *Концепция развития вневедомственной охраны на период 2018–2021 годов и далее до 2025 года*.

Podobnym celom służą parawanowe organizacje społeczne: lokalne straże (Straż Muncypalna w Biełgorodzie, Ochrona Porządku Publicznego w Togliatti, Centrum Bezpieczeństwa z Ufy, petersburskie Centrum Ochrony Porządku Publicznego czy moskiewskie Bezpieczeństwo Stołeczne), a także stowarzyszenia byłych oficerów służb specjalnych, wojska i policji realizujące *outsourcing* zadań publicznych w ramach tzw. partnerstwa publiczno-prywatnego. Ten trend wzmacnia Rosgwardia, czego przejawem jest Centrum Koordynacyjne Szefów Struktur Ochroniarsko-Detektywistycznych powstałe pod koniec 2016 r., przedstawiające się jako organizacja społeczna skupiająca 104 największe jednostki ochrony z 64 podmiotów FR, zatrudniająca około 106 tys. osób. Podczas imprezy z okazji Dnia Ochroniarza, wspólnej z przedstawicielami Rosgwardii, zaprezentowano swoiste motto stowarzyszenia: *Rosja ma czterech sojuszników: armię, marynarkę, Rosgwardię i prywatną ochronę*³⁷.

Początkowo członkowie tego rodzaju organizacji i Kozacy stanowili trzon ochotniczej rezerwy mobilizacyjnej. Dziś są fundamentem rezerwy kontraktowej. Prawo do jej posiadania i mobilizacji (poza wojskowymi komendami uzupełnień) w lutym 2020 r. rozszerzono na Służbę Wywiadu Zagranicznego (dalej: SWZ) i FSB³⁸. Eksperyment z rezerwą kontraktową ma wiele celów: najogólniej rzecz biorąc tworzy platformę pozwalającą na wykorzystanie rezerwistów w obszarach, w których siły obrony i bezpieczeństwa są deficytowe, a także na ich szkolenie i przeszkalanie do aktualnych zadań i potrzeb.

Rozbudowany sektor ochrony państwowej z trudem poddaje się zmianom. Jego część komercyjna nadal się rozrasta, a zorientowanie na wsparcie emerytów wojskowych³⁹ – jako aktywnej rezerwy kadr bezpieczeństwa i obrony – nie przekłada się ani na realizację oficjalnie deklarowanych celów (oszczędności, uporządkowanie sytuacji), ani na naprawę kryminogennego modelu. Państwowe i prywatne organizacje ochrony, działające pod parasolem Rosgwardii, poszerzają możliwości operacyjne sektora bezpieczeństwa wewnętrznego FR, stanowią ważną część zaplecza sił zbrojnych, wzmacniają narzędzia do działań aktywnych w prowadzonych wojnach zastępczych, a wewnątrz kraju – narzędzia sprawowania władzy w Rosji.

³⁷ Jest to parafraza znanego powiedzenia cara Aleksandra III: „Rosja ma tylko dwóch sojuszników – armię i marynarkę”. Zob. <http://kc-ross.ru/novosti/317-u-rossii-est-chetyre-soyuznika-armiya-flot-rosgwardiya-i-chastnaya-okhrana> [dostęp: 15 V 2020].

³⁸ И. Петров, *Кто пойдет в разведку. ФСБ и СВР смогут призывать резервистов на военную службу*, „Российская газета” z 9 lutego 2020 r., <https://rg.ru/2020/02/09/fsbi-svr-smogut-prizyvat-rezervistov-na-voennuiu-sluzhbu.html> [dostęp: 15 V 2020], stosowne poprawki do ustawy mobilizacyjnej nr 31-ФЗ *О мобилизационной подготовке и мобилизации в Российской Федерации*. Zob. <https://rg.ru/2020/02/10/mobilizacia-dok.html> [dostęp: 15 V 2020].

³⁹ Do kategorii emerytów wojskowych należą funkcjonariusze resortów siłowych, w których przewidziano służbę wojskową. Oficjalnie ta kategoria – jak podaje „Парламентская газета” – w 2018 r. liczyła 2,6 mln osób. Zob. www.pnp.ru/economics/v-2019-godu-srednya-voennaya-pensiya-sostavit-26-200-rublej.html [dostęp: 15 V 2020].

Rosgwardia jako element organizacji wojennej FR. Fortyfikacja państwa czy reżimu?

Kolejnym niejednoznacznym określeniem jest „wojenna organizacja państwa” (ros. *военная организация государства*). Można ją tłumaczyć na różne sposoby: 1) jako „organizację wojenną”, tj. system obronny państwa, sformalizowany w *Doktrynie wojennej FR* i w ustawach federalnych, 2) jako formację zorganizowaną na wzór wojskowy oraz 3) jako „wojskową organizację zarządzania państwem”, uwojskowanie polityki i administracji. Ta właśnie wieloznaczność terminu (łączycego bezpieczeństwo militarne i polityczne) nadaje mu dziś walor idei przewodniej systemu politycznego stworzonego pod rządami Putina. **Niezależnie od sposobu definiowania tego pojęcia, organizacja wojenna (dalej: OW) jest traktowana jako nieograniczona możliwość stosowania środków wojskowych do osiągnięcia celów politycznych. Odrzucając definicje rosyjskie, należy przyjąć, że OW to zespół siłowych środków i metod działania służący ochronie i rozwojowi rosyjskiej państwowości, a także wojskowa organizacja zarządzania państwem. W praktyce sprowadza się to do ochrony układu politycznego, gospodarczego i wojskowego, tworzącego fundament władzy w Rosji.**

Aktualnie obowiązująca *Doktryna wojenna FR* z 2014 r. termin wojenna organizacja państwa definiuje w pkt 8 jako (...) *całokształt organów administracji państwowej i wojskowej, Sił Zbrojnych, innych wojsk, formacji zbrojnych i organów, a także formacji specjalnych tworzonych na czas wojny, stanowiących jej podstawę i realizujących swoją działalność metodami wojskowymi oraz kompleks przemysłowo-obronny kraju, których wspólna działalność jest ukierunkowana na przygotowania do zbrojnej obrony i zbrojną obronę Federacji Rosyjskiej*. Po raz pierwszy to pojęcie pojawiło się w *Doktrynie wojennej FR* z 2010 r. (drobna korekta w 2014 r. polegała na wypukleniu słowa „organów”). Listę podmiotów wchodzących w skład OW ustanawia art. 1 ustawy federalnej *O obronie*⁴⁰, znowelizowanej w 2017 r. Stanowi on, że do zadań w dziedzinie obrony FR są angażowane siły, w których przewidziano służbę wojskową: SZ i inne wojska (Rosgwardia – art. 1.5), formacje ratownicze federalnego organu władzy wykonawczej upelnomocnionego w zakresie obrony cywilnej, Służba Wywiadu Zagranicznego, organy federalnej służby bezpieczeństwa, organy ochrony państwowej, organy prokuratury wojskowej, wojskowe organy śledcze Komitetu Śledczego FR, federalny organ do przygotowania mobilizacyjnego organów władzy państwowej FR, a także formacje specjalne tworzone na czas wojny (art. 1.6).

⁴⁰ *Федеральный закон от 31/05/1996 г. № 61-ФЗ „Об обороне”*, kremlin.ru/acts/bank/9446 [dostęp: 15 V 2020]. Artykuł 1 ustawy stanowi ponadto, że siły zbrojne, inne wojska, formacje wojskowe i organy są objęte wspólnym planem obrony FR i w ramach przygotowań do jego wykonania uczestniczą we wspólnych ćwiczeniach oraz szkoleniach operacyjnych i mobilizacyjnych.

Współcześnie zbitka pojęciowa „Siły Zbrojne, inne wojska, formacje wojskowe i organy”⁴¹ jest powszechnie używana w dokumentach regulujących kwestie bezpieczeństwa narodowego FR. W literaturze, jak już wspomniano, te podmioty są określane jako „resorty siłowe” (ros. *силовые ведомства*) bądź „struktury siłowe” (ros. *силовые структуры*). Ich wspólną misją jest zapewnienie: integralności FR, stabilności porządku konstytucyjnego, stabilności instytucji państwowych, pokoju społecznego, funkcjonowania jednolitych przestrzeni (prawnej, informacyjnej), profilaktyka terroryzmu i ekstremizmu, separatyzmów etnicznych, katastrof nadzwyczajnych itp. W dokumentach i literaturze mówi się też o wspieraniu budowy społeczeństwa demokratycznego, zapewnieniu równowagi między interesami jednostki, społeczeństwa oraz państwa itp., jednak ze względu na rosyjskie realia nie można ich zaliczyć do celów OW państwa.

Prace koncepcyjne nad OW podjęto na początku pierwszej dekady bieżącego stulecia. Świadczy o tym artykuł z 2001 r. zamieszczony w rubryce „Koncepcje” dodatku wojskowego dziennika „Независимое военное обозрение”⁴². Jego autor, doktor nauk wojskowych z Centrum Badań Wojskowo-Strategicznych Sztabu Generalnego SZ FR, ubolewał, że decyzją politycznego kierownictwa kraju jednolity w czasach radzieckich „organizm obronny” (MO, MSW, KGB) został rozczłonkowany na autonomiczne fragmenty: z KGB wyodrębniono pół tuzina służb, a z Ministerstwa Obrony odeszły organy i wojska obrony cywilnej. Przywrócenie wspólnoty obrony państwa pod patronatem Sztabu Generalnego zaowocowałyby w jego opinii⁴³ sprawnym mechanizmem koordynacji współdziałania różnoresortowych jednostek wojskowych i organów, a także poprawą planowania ich użycia.

Perspektywy rozwoju OW do 2015 r. omawiano na posiedzeniu Rady Bezpieczeństwa FR 28 czerwca 2005 r. W tymże roku, na dorocznym zgromadzeniu Akademii Nauk Wojskowych FR, jej założenia przedstawił kierownictwu Ministerstwa Obrony i pozostałych resortów siłowych, a także kadrze dowódczej SZ i ekspertom wojskowym, ówczesny minister obrony Siergiej Iwanow. Minister podkreślił międzyresortowy charakter OW oraz zalecił jej postrzeganie przez szerszy pryzmat priorytetów bezpieczeństwa narodowego (tj. nie tylko bezpieczeństwa militarnego, lecz także politycznego, ekonomicznego, społecznego, informacyjnego itp.)⁴⁴.

⁴¹ **Inne wojska** to dziś Rosgwardia, **formacje wojskowe** to wojska inżynieryjno-techniczne oraz wojska do budowy dróg i mostów (obie formacje podlegają Federalnej Agencji Budownictwa Specjalnego, która jest strukturą podporządkowaną Ministerstwu Obrony), a także wojskowe formacje ratownicze podlegające MCzS. Najbardziej pojemną kategorią są **organy**, w których przewidziano służbę wojskową: SWZ, FSB, FSO, organy Prokuratury Wojskowej, wojskowe organy śledcze (pion wojskowy Komitetu Śledczego), a także Główny Zarząd ds. Programów Specjalnych Prezydenta FR (GUSP).

⁴² С. Богданов, *Военная организация государства есть единый организм*, „Независимое военное обозрение” z 17 sierpnia 2001 r.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ П.А. Денисенко, И.В. Мелехин, *Сушность и правовые аспекты военно-политического управления в Российской Федерации*, „Право и политика” 2006, nr 12.

Od początku drugiej dekady prace koncepcyjne zostały wyraźnie zdynamizowane, o czym świadczy pojawienie się wielu publikacji literatury specjalistycznej. Wiaczesław Baranienkow⁴⁵, prof. Wojskowego Uniwersytetu Ministerstwa Obrony (WUMO), istotę OW rozumie dwojako: jako organizację wojenną (system obrony) państwa i jako organizacje wojskowe sensu stricto. Do tych ostatnich zalicza resorty siłowe oraz (...) *organizacje wojskowe resortów, w których przewidziano służbę wojskową*. Wyróżnia ponadto: wojskowe organizacje wsparcia (organizacje sportowe, szkoły kadetów, organizacje weteranów, fundacje), a także organizacje przykrycia kamuflujące działalność poszczególnych organów, które mogą być tworzone w dowolnej formie organizacyjno-prawnej⁴⁶.

Podobnie OW rozumieją Aleksiej Obnorski i Anatolij Kriwienko. Zaliczają do niej formacje nieregularne (wojska kozackie, pospolite ruszenie) oraz prywatne spółki wojskowe, przedsiębiorstwa ochrony, ochotnicze drużyny do ochrony imprez masowych itp. *Są one powoływane przez państwo bądź z inicjatywy osób prywatnych i/lub podmiotów niepaństwowych, ale w ostatecznym rozrachunku są kontrolowane i koordynowane przez państwo za pośrednictwem upelnomocnionych organów*⁴⁷.

W tym kontekście często spotykane opinie, że prywatne spółki wojskowe działają w szarej strefie, są nieuzasadnione. Rosyjską CzWK (ros. *частная военная компания*, ЧВК) porównuje się z PMC (ang. *private military company*), choć nie są to dokładne odpowiedniki. Ekscesy rosyjskich kontraktorów opisywano podczas wojen czeczeńskich; za granicą zaobserwowano ich obecność podczas walk w byłej Jugosławii, w Gruzji, na Krymie i w Syrii. W Sudanie, Zimbabwie, Angoli, Libii i na Madagaskarze pełnią obecnie różnego rodzaju usługi – chronią ludzi i obiekty, szkolą policję i wojska, a nawet uczestniczą w organizowaniu kampanii wyborczych⁴⁸ – w zamian za prawo wydobycia surowców naturalnych. Doniesienia zagraniczne spowodowały pojawienie się problematyki CzWK również w rosyjskich mediach. Nagłośniono zwłaszcza próby ich „legalizacji”. Dziennikarze sugerowali, że istnienie takich podmiotów w świetle rosyjskiego prawa jest zabronione. Tymczasem nielegalny jest ich udział nie tyle w rynku zmilitaryzowanej ochrony, ile w działaniach wojennych niekontrolowanych przez państwo⁴⁹, co zresztą było objęte blokadą informacyjną Kremla. Oficjalnie bowiem te firmy świadczą

⁴⁵ В.В. Бараненков, *Понятие, виды и правовая сущность военных организаций*, „Военное право” 2011, <http://www.voennoepravo.ru/node/5552> [dostęp: 15 V 2020].

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Ф.Ю. Обнорский, А.М. Кривенко, *К вопросу о сущности и структуре военной организации России*, „Вестник Военного университета” 2012, nr 2.

⁴⁸ «Проект»: наемники «ЧВК Вагнера» охраняли на Мадагаскаре связанных с Пригожинским политтехнологов, „Новая Газета” z 13 marca 2019 r.

⁴⁹ Ich działalność podlega ustawie *O działalności ochroniarzkiej i detektywistycznej* – są traktowane jako podmioty gospodarcze świadczące usługi z zakresu bezpieczeństwa. Na początku 2018 r. z inicjatywy partii Sprawiedliwa Rosja w Dumie trwały prace nad odrębną, przeznaczoną dla nich, regulacją, ale jej projekt został po raz kolejny odrzucony (po raz pierwszy w roku 2011, a następnie w 2014). Przeciwno wypowiedziały się: Ministerstwo Obrony, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, FSB i Rosgwardia. Decyzję uzasadniano sprzecznością ustawy z rosyjską konstytucją.

usługi w zakresie ochrony rosyjskich obiektów, w tym kopalń, złóż i konwojów, poza granicami FR oraz pełnią misje szkoleniowe (doradztwo wojskowe, szkolenie armii i sił policyjnych) w państwach, z którymi Rosja współpracuje na tej płaszczyźnie. Mogą być także zakontraktowane przez Ministerstwo Obrony FR. Jak pisał Dmitrij Kisielow⁵⁰, żołnierze CzWK Wagnera szkolą Siły Zbrojne Republiki Środkowej Afryki – na mocy dwustronnego porozumienia między resortami obrony obu krajów.

Generalnie rzecz ujmując, CzWK mają niewiele wspólnego z działalnością opartą na rachunku ekonomicznym. Należy się zgodzić z twierdzeniem, że (...) *jeśli zachodnie PMC to najemnicy przebrani za żołnierzy, to rosyjskie CzWK to żołnierze przebrani za najemników*⁵¹. Jednocześnie jako firmy przykrywkowe i przedłużenie resortów siłowych mogą służyć realizacji ich działań pozastatutowych. Ich usługodawcą jest państwo, co siłą rzeczy generuje specyficzne formy kontroli nad nimi, w tym kontroli sprawowanej przez Rosgwardię.

Należy przyjąć, że komandosi rezerwiści zatrudniani w CzWK wspierają też swoje macierzyste formacje. Oprócz specnazów Rosgwardii w ramach FSB działają: „Alfa”, „Smiercz”, „Kaukaz” i „Wypieł”, istnieje specnaz „Zasłon” SWZ, tzw. czarne berety FSO (oddział komandosów wyspecjalizowany w operacjach antyterrorystycznych), specnaz MCzS „Lider” i specnazы Zarządu Głównego Sztabu Generalnego FR (GU GSz, dawne GRU). Są one uważane za elitarne jednostki OW Rosji.

Orędownikiem wzmacniania OW jest prezydent Władimir Putin. W 2013 r., na posiedzeniu Rady Bezpieczeństwa, przedstawił strategię doskonalenia OW FR do roku 2020, (...) *adekwatną* (jak podkreślił – przyp. aut.) *do zmian w sytuacji międzynarodowej Rosji*. Rada Bezpieczeństwa FR zatwierdziła wówczas następujące priorytety:

- uwzględnienie w *Planie obrony na lata 2016–2020* rozwoju SZ, innych wojsk i organów;
- optymalizację składu, struktury i dyslokacji wojsk oraz sił OW kraju (rozwój systemu obrony terytorialnej (dalej: OT), poprawę parametrów służbowo-bojowych wojsk wewnętrznych oraz wzmocnienie potencjału Ministerstwa Sytuacji Nadzwyczajnych na Syberii i Dalekim Wschodzie;
- rozwiązanie kwestii ochrony strategicznych obiektów państwa uzgodnione między MO, MSW, FSO i FSB;
- poprawę skuteczności działań w przestrzeni informacyjnej;
- przebrojenie techniczne SZ oraz innych wojsk i formacji;
- rozwój sektora naukowo-badawczego bezpieczeństwa i obrony;
- uspojnienie polityki socjalnej w resortach, w których przewidziano służbę wojskową⁵².

⁵⁰ „Вести недели”, TV Россия-1 z 29 września 2019 r.

⁵¹ P. Mazur, *Wagnerowcy w Syrii – wykorzystanie PMC przez Rosję w konflikcie syryjskim*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate” 2018, nr 8, s. 9–23.

⁵² *О совершенствовании военной организации Российской Федерации до 2020 года*, 5 VII 2013 r., <http://www.scrf.gov.ru/council/session/2054/> [dostęp: 5 V 2020].

Realizację tych strategicznych zadań Putin podsumował podczas posiedzenia Rady Bezpieczeństwa 22 listopada 2019 r. Druga dekada przyniosła w jego opinii (...) *jakościowe wzmocnienie resortów siłowych, do czego przyczyniły się zwłaszcza: odnowienie doktryny wojennej oraz dokumentów planowania strategicznego, które wytyczyły główne kierunki wspólnej działalności resortów siłowych w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa FR i zadania wynikające z ich udziału w obronie kraju*. Podkreślając poprawę najważniejszych wskaźników OW FR, takich jak: jakość zabezpieczenia materiałowo-technicznego, gotowość mobilizacyjna, skuteczność systemu OT i systemu kształcenia specjalistów wojskowych, za zadania priorytetowe na trzecią dekadę (do roku 2030) uznał: kontynuację wzmocnienia potencjału militarnego, technicznego i kadrowego OW kraju, zrównoważony rozwój wszystkich jej komponentów, doskonalenie systemu zarządzania i koordynacji OW, doprowadzenie udziału nowoczesnego uzbrojenia i sprzętu w SZ i pozostałych strukturach siłowych do 70 proc., a także rozwój potencjału techniczno-produkcyjnego kompleksu wojskowo-przemysłowego do seryjnej produkcji wojskowej i cywilnej⁵³.

Idealna OW państwa według Putina (...) *to system nowoczesny, skutecznie zarządzany, wielofunkcyjny, o rozwiniętym potencjale informacyjno-analitycznym, nowoczesnym potencjale środków łączności i rozpoznania, które umożliwiają ścisłe współdziałanie między poszczególnymi resortami siłowymi, a także ścisłe współdziałanie administracji państwowej i wojskowej na wszystkich szczeblach*⁵⁴.

Rosgardia jest beneficjentką OW: wojskowy system dowodzenia i przejście na kontraktowy system uzupełnienia, podobnie jak podwójne wyposażenie gwardzistów (bojowe i policyjne) oraz intensyfikacja ćwiczeń i wspólne ćwiczenia specnazów różnych resortów, niewątpliwie poprawiają jej parametry bojowe i wizerunkowe. Jeśli opinia publiczna traktowała wojska wewnętrzne jako armię do zadań policyjnych („pałkarzy”), to „gwardziści” mają się kojarzyć głównie z „obrońcami” kraju. Obronny wymiar Rosgardii podkreśla płk Igor Kardasz, szef Centrum Badań Strategicznych Federalnej Służby Wojsk Gwardii Narodowej, według którego stanowi ona podstawę skutecznego systemu obrony terytorialnej Rosji. Poszukując analitycznej wykładni użycia wojsk⁵⁵, Kardasz wyprowadza ją z natury współczesnych zagrożeń niemilitarnych (terroryzm, radykalne grupy społeczne szerzące ekstremistyczne ideologie, zagraniczne organizacje pozarządowe, obywatele działający przeciwko integralności terytorialnej). Te zagrożenia idealnie się wpisują jego zdaniem w katalog zadań

⁵³ *О перспективах развития Вооружённых Сил, других войск, воинских формирований и органов, выполняющих задачи в области обороны, на период до 2030 года. Заседание Совета Безопасности Российской Федерации (22 ноября 2019 года)*, <http://scrf.gov.ru/council/session/2688/>; <http://kremlin.ru/events/president/news/62096> [dostęp: 15 V 2020].

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ И.Л. Кардаш, *Развитие нормативно-правовой базы территориальной обороны Российской Федерации в современных условиях; Нормативные основы войск национальной гвардии Российской Федерации в территориальной обороне и контртеррористической операции*, www.mil.ru [dostęp: 15 V 2020].

Rosgwardii i wyznaczają jej miejsce oraz rolę w OW państwa. Kardasz uwypukla przy tym jej atuty: „terytorialność”, tj. obecność na każdym szczeblu struktury administracyjnej państwa, a także możliwość wykonywania zróżnicowanych zadań (zarówno bojowo-służbowych, jak i specjalnych). Rosgwardia ma też być narzędziem odstraszenia, skłaniającym przeciwnika do rezygnacji z działań przeciwko Rosji, czyli skutecznej OT⁵⁶.

Tu należy odnotować, że realia rosyjskiej i zachodniej OT różnią się w sposób zasadniczy. Rosyjska OT jest z definicji systemem przedsięwzięć realizowanych w czasie wojny: służbą formacji ochronnych i ratowniczych, a także służbą rezerwy, do której zadań należy ochrona tyłów i poszerzanie zaplecza SZ. Zdynamizowanie działań na rzecz OT przyniosła nowelizacja cytowanej już ustawy *O obronie FR*, dokonana w 2014 r. Definicja prawna tego pojęcia⁵⁷ kładzie nacisk na trzy elementy: 1) ochronę ważnych obiektów państwowych, 2) walkę z nielegalnymi ugrupowaniami zbrojnymi, desantem i dywersją przeciwnika oraz 3) profilaktykę tych zagrożeń. Kolejna nowelizacja ustawy z 2017 r. rozszerzyła art. 22 ustawy o ustępy 4–10, dotyczące organizacji międzyresortowych sztabów koordynacyjnych. W myśl nowych przepisów sztabami kierują szefowie podmiotów FR (prezydenci republik federalnych, gubernatorzy obwodów, prezydenci miast itd.), osobiście odpowiedzialni za realizację obowiązków wynikających z przepisów o OT oraz za stan sił i środków tworzonych w tym celu⁵⁸.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Zawiera ją artykuł 22 ustawy: „Obrona terytorialna – to system przedsięwzięć z zakresu ochrony i obrony obiektów wojskowych, ważnych obiektów państwowych i specjalnych, zapewniających życiową działalność ludności, funkcjonowanie transportu, linii komunikacji i łączności, obiektów energetyki, obiektów stanowiących zwiększone zagrożenie życia i zdrowia ludzi oraz środowiska naturalnego, przedsięwzięć w zakresie walki z formacjami dywersyjno-wywiadowczymi obcych państw i nielegalnymi ugrupowaniami zbrojnymi, przedsięwzięć w zakresie wykrywania, profilaktyki, przerywania, minimalizacji i (lub) likwidacji skutków ich działalności w celu stworzenia pomyślnych warunków funkcjonowania wymienionych obiektów oraz użycia Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, innych wojsk, formacji zbrojnych i organów oraz formacji specjalnych tworzonych na czas wojny. Przedsięwzięcia, o których mowa, są realizowane w czasie stanu wojennego”.

⁵⁸ Ze względu na wyłączne prerogatywy władz federalnych w kwestiach bezpieczeństwa i obronności, a także nadzoru nad wykonywaniem przepisów w tych obszarach, rola lokalnych struktur władzy ogranicza się w praktyce do realizacji zadań zleconych przez centrum federalne. Z tego powodu rosyjskie ustawodawstwo skupia się głównie na określeniu powinności struktur władzy lokalnej. Są one zobowiązane m.in. do nieprzerwanego dostaw energii dla SZ, realizacji usług i świadczeń na potrzeby SZ, innych wojsk i formacji specjalnych, wykonywania zadań na rzecz OC i OT, przygotowań mobilizacyjnych, w tym realizacji planów relokacji zakładów i produkcji na cele zbrojeniowe. W praktyce lista zadań władz lokalnych stale rośnie: podczas wideokonferencji prezydenta z gubernatorami, transmitowanej przez telewizję państwową (27 IV 2020 r.), zostali oni obarczeni odpowiedzialnością za profilaktykę przeciwpożarową i przeciwpowodziową, roztrwonienie dotacji budżetowych na odbudowę strategicznych dróg i mostów w regionach i poważnie upomnieni za nieprzygotowanie do reagowania kryzysowego w okresie trwających właśnie sezonowych pożarów i podtopień. Zob. <https://iz.ru/1005200/dmitrii-laru-liubov-lezhneva/stikhiinye-posledstviia-putin-proveril-situaciiu-s-pavodkami-i-pozharami>. Nie można też wykluczyć nieformalnej kontroli Rosgwardii nad aparatem władzy lokalnej. Jej rozbudowana

W specyfikę rosyjskiej OT wpisują się realizowane przez Rosgwardię: ochrona obiektów infrastruktury krytycznej państwa (zwłaszcza komunikacyjnej), ochrona obiektów niosących podwyższone zagrożenie (elektrownie jądrowe, obiekty sektora paliwowo-energetycznego), wsparcie ochrony granic i walki z terroryzmem, egzekwowanie porządku prawnego podczas stanów nadzwyczajnych, nadzór nad działalnością ochroniarską i obrotem bronią oraz mobilizacja i szkolenie rezerwy.

Rosgwardię można więc traktować jako rosyjski sposób rozwiązywania problemów związanych z OT. Udział powyższej formacji w OT, w spektakularny sposób wprowadzający tę służbę do debaty publicznej, nie powinien jednak przesłaniać tego, że z punktu widzenia Kremla Rosgardia ma być użyteczna w czasie wojny i pokoju, na prowincji i w centrum, gdzie notabene skoncentrowano jednostki najlepiej wyszkolone. Zarazem, jako służba wielofunkcyjna, oprócz zadań statutowych może wykonywać zadania niestatutowe. Wnosi tym samym formalny i nieformalny wkład w maszynę operacyjną Rosji oraz poszerza sieć krzyżujących się kompetencji i wzajemnych powiązań między poszczególnymi resortami siłowymi.

Historyczno-kulturowe ramy Rosgardii

Jak wynika ze wstępu podręcznika Rosgardii do celów szkoleniowych⁵⁹, ponadtyśiącletnią historię Federacji Rosyjskiej (...) *charakteryzowała budowa silnego państwa, poszerzenie terytorium kraju, rozwój ekonomiczny i rozkwit kultury. Rozwój państwa na przestrzeni całej jego historii wspierały siły obrony zewnętrznej, a także siły bezpieczeństwa wewnętrznego, organy i wojska ochrony porządku.*

Wiele też z tego podręcznika widnieje na oficjalnej stronie Rosgardii, gdzie zaprezentowano takie samo kompleksowe podejście: (...) *Rosgwardia nie powstała na pustym miejscu, wykorzystuje wielowiekowe historyczne doświadczenie funkcjonowania struktur pełniących funkcje ochrony porządku i realizujących zadania na rzecz bezpieczeństwa i obronności kraju*⁶⁰.

W cytowanych publikacjach za pierwowzór Rosgardii uznaje się Straż Wewnętrzną utworzoną w 1811 r. Car Aleksander I powierzył dowództwo nad nią swojemu zaufanemu adiutantowi hr. Jewgrafowi Komarowskiemu⁶¹. Jednostki Straży,

struktura terenowa oraz możliwości operacyjne (w 2018 r. spektrum jej zadań zostało poszerzone o ochronę fizyczną władz lokalnych) pozwalają na egzekwowanie działań władz lokalnych na wszystkich szczeblach administracyjnych – od najniższego do najwyższego.

⁵⁹ *Войска национальной гвардии Российской Федерации. Исторический очерк*, Moskwa 2018, <https://rosgvard.ru/uploads/2019/05/istoricheskij-ocherk-razvoroty.pdf> [dostęp: 15 V 2020].

⁶⁰ <https://www.rosgvard.ru/ru/page/index/istoriya> [dostęp: 15 V 2020].

⁶¹ Na rok 2019 przypadło 250-lecie jego urodzin. Rocznice uczczono bogato ilustrowaną książką: *Первый командир Отдельного корпуса внутренней стражи России генерал от инфантерии Е.Ф. Комаровский (к 250-летию со дня рождения). Книга-альбом*, Moskwa 2019, <https://rosgvard.ru/uploads/2020/03/kniga-albom-ef-komarovskij2019.pdf> [dostęp: 15 V 2020].

podlegające wówczas resortowi obrony, w 1812 r. wzięły udział w wojnie z Napoleonem (tzw. I wojna ojczyźniana, zwana także „drugą wojną polską”⁶²). Ich zadania kontynuował Korpus Żandarmerii, powołany w 1826 r. i podporządkowany III Oddziałowi Kancelarii Jego Cesarskiej Mości, a od 1881 r. – carskiej Ochronie⁶³.

Historycy resortowi⁶⁴ badający dzieje organów bezpieczeństwa podkreślają dychotomię w podejściu władz do tych formacji: zawsze traktowano je jako siły porządkowe, a zarazem element systemu obronnego państwa. Z czasem uzbrojone jednostki powstały we wszystkich miastach gubernialnych imperium, a do ich zadań zaliczono **ochronę porządku** (zwalczanie powstań zbrojnych i opozycji wobec caratu, ściganie i aresztowanie rozbójników i złodziei, rozpędzanie zgromadzeń, ściganie zbiegów z zakładów karnych, ochronę porządku w miejscach kultu i podczas obrzędów religijnych, ochronę porządku na jarmarkach, rynkach itp.), **wsparcie działań militarnych** w czasie wojny i pokoju (ochronę granic i szlaków komunikacyjnych, organizowanie poboru rekrutów do armii carskiej, konwojowanie rekrutów oraz dezertorów i jeńców wojennych), a także **wsparcie czynności administracyjnych** (m.in.: pomoc w wykonywaniu wyroków sądów, wykrywanie zakazanych towarów wwiezionych na terytorium imperium, egzekucję podatków)⁶⁵.

Po obaleniu caratu w 1917 r. Samodzielny Korpus Żandarmów rozwiązano, a jego kadry na krótko zasiliły Wojskową Ochronę Republiki (dalej: WOCHR), rok później zaś – wojska WCzK/GPU/OGPU/NKWD. W ZSRR spektrum ich zadań poszerzono o ochronę osobistą Lenina i Stalina, siedzib partii komunistycznej, banku państwowego, mennicy państwowej i innych obiektów strategicznych, zwalczanie przeciwników władzy radzieckiej, funkcję policjanta Armii Czerwonej (eufemistycznie określaną jako „zapewnienie bezpieczeństwa tyłów SZ, zwalczanie grup dywersyjnych i sabotażu, ściganie szpiegów, przeciwdziałanie dezercjom i maruderstwu”) oraz zwalczanie antykomunistycznego podziemia (w tym organizowanie przesiedleń ludności i akcje pacyfikacyjne, obejmujące także egzekucje w trybie doraźnym). Pełniły wiele funkcji administracyjnych, popełniając przy tym mnóstwo przestępstw i nadużyć wobec ludności na tle rabunkowym i seksualnym. Przypisano im także funkcje polityczne i ideologiczne, które realizował Zarząd Propagandy Politycznej Wojsk Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych (NKWD). NKWD-owski okres wojsk „straży ZSRR” (lata 1934–1946), brutalny i krwawy, ale skuteczny,

⁶² „Pierwszą wojną polską” w rosyjskiej historiografii była kampania 1806–1807, w wyniku której powstało Księstwo Warszawskie.

⁶³ *Войска национальной гвардии Российской Федерации. Исторический очерк*, Moskwa 2018, <https://rosguard.ru/uploads/2019/05/istoricheskij-ocherk-razvoroty.pdf> [dostęp: 15 V 2020].

⁶⁴ П.А. Колпаков, *Внутренняя стража и Отдельный корпус в 1811–1863*, „Научный диалог” 2016, nr 10.

⁶⁵ Tamże.

zdominował zresztą publikacje historyków resortowych, dążących do jego wybielenia w oczach opinii publicznej⁶⁶.

Przełomowym doświadczeniem wojsk NKWD była wojna z Polską w 1939 r., wojna zimowa z Finlandią w latach 1939–1940 oraz uderzenie Niemiec na ZSRR w czerwcu 1941 r. W czasie wojny oddziały NKWD miały z jednej strony przeciwdziałać maruderstwu i dezercjom, a z drugiej – zwalczać grupy dywersyjne i sabotażowe przeciwnika, tropić szpiegów i bandy kryminalne, ochraniać szlaki komunikacyjne, organizować służbę patrolową itp. Niekiedy wojska tej formacji rzucano na pierwszą linię (uczestniczyły w obronie Leningradu i Stalingradu oraz w walkach na Kaukazie), na ogół jednak szły za oddziałami frontowymi, ścigając grupy niemieckich żołnierzy i miejscowych kolaborantów. Od 1943 r. Główny Zarząd do Ochrony Tyłów Armii Czerwonej NKWD był wspierany przez powołany dodatkowo Główny Zarząd Kontrwywiadu Wojskowego (tzw. Smiersz, od ros. *Смерть шпионам*)⁶⁷.

Ochrona tyłów Armii Czerwonej jest notabene powodem do szczególnej dumy historiografów resortowych: jak czytamy w cytowanej zakładce (...) *budziła ona podziw zagranicznych specjalistów*⁶⁸. Powodem do dumy są także sabotaż i dywersja wobec wroga oraz organizowanie partyzanckiego ruchu oporu: (...) *do oddziałów partyzanckich odkomenderowano komisarzy pionu politycznego* [ros. *политические работники, политработники* – przyp. aut.], *którzy pełnili w nich funkcje dowódcze* (...) *organizowały oddziały rozpoznawczo-dywersyjne i grupy do działań specjalnych na tyłach wroga*⁶⁹.

Szczególnie podkreśla się zasługi osławionych wydziałów do walki z bandytyzmem i nacjonalistycznym podziemiem: (...) *w końcowym okresie Wielkiej Wojny Ojczyźnianej walka z bandytyzmem była prowadzona na ogromnym terytorium*. (...) *Czyszczenie* [w oryginale: *зачистка* – przyp. aut.] *tyłów I Frontu Ukraińskiego z band Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA) i SS Galizien (Hałyczyna) w rejonie Rawy Ruskiej pod koniec sierpnia – na początku września 1944 r. wymagało przeprowadzenia operacji na obszarze o powierzchni ponad 3600 km kw.* (...) *W ramach walki z bandytyzmem i nacjonalistycznymi formacjami zbrojnymi wojska NKWD przeprowadziły tysiące takich operacji czekistowsko-wojskowych (specjalnych)*⁷⁰.

Operacje czekistowsko-wojskowe to operacje realizowane wspólnymi siłami pionów cywilnych i wojskowych NKWD przy wsparciu Armii Czerwonej. Do dziś za wzór jest stawiana skuteczna koordynacja ich działań na Ukrainie Zachodniej.

⁶⁶ Zob. np. Г.Э. Кучков, А.А. Плеханов, А.М. Плеханов, *Чекисты: История в лицах. Государственное политическое управление НКВД*, Москва 2008; О.Б. Мозохин, *Право на репрессии: внесудебные полномочия органов государственной безопасности (1918–1953)*, Москва 2006.

⁶⁷ Szerzej na ten temat zob. np. G. Motyka, *Na białych Polaków oblawa. Wojska NKWD w walce z polskim podziemiem 1944–1953*, Warszawa 2014; P. Kołakowski, *Pretorianie Stalina. Sowieckie służby bezpieczeństwa i wywiadu na ziemiach polskich 1939–1945*, Ożarów Mazowiecki 2019.

⁶⁸ <https://www.rosgvard.ru/ru/page/index/istoriya> [dostęp: 15 V 2020].

⁶⁹ <https://www.rosgvard.ru/ru/page/index/istoriya> [dostęp: 15 V 2020].

⁷⁰ Tamże.

W latach 1941–1943, kiedy powołano dodatkowo Ludowy Komisariat Bezpieczeństwa Państwowego (NKGB), dowództwo operacyjne nad nimi powierzano tzw. trójkom, złożonym z szefów lokalnych oddziałów NKWD i NKGB oraz dowódcy wojsk stacjonujących na danym terytorium. Metody likwidacji podziemia były zróżnicowane: początkowo tworzone rozgałęzioną sieć agentury spośród miejscowej ludności, którą sukcesywnie wdrażano do formacji UPA. Jeśli demoralizowanie formacji od wewnątrz nie wiodło się, bandy były likwidowane przez tzw. bataliony niszczycielskie (ros. *устребибельные батальоны*). Według stanu na początek 1945 r. na Ukrainie Zachodniej działały 292 takie bataliony liczące łącznie około 24 tys. osób i 2336 grup wsparcia (ponad 24 tys. osób). Tylko w drugiej połowie 1944 r. zlikwidowały one ponad 6 tys. bojowników UPA, a 12 tys. wzięły do niewoli⁷¹.

Historycy resortowi piszący na ten temat dostrzegają analogię między antyterrorystycznymi działaniami podczas likwidacji UPA i działaniami zastosowanymi podczas drugiej wojny czeczeńskiej. Także według Olega Mozochina (...) *sowieckie organy bezpieczeństwa wniosły znaczący wkład we współczesną walkę z terroryzmem*⁷².

Przywołane wyżej publikacje pokazują jednocześnie, jak diametralnie pamięć rosyjska różni się od pamięci anektowanych narodów. W materiałach historycznych Rosgwardii nie znajdziemy np. informacji na temat represji wobec ludności cywilnej, masowych deportacji, aresztowań przywódców podbitych państw oraz internowania jeńców wojennych czy roli wojsk NKWD w przyłączeniu do ZSRR Ukrainy i Białorusi Zachodniej (1939), północno-wschodnich terytoriów Finlandii (1940), Litwy, Łotwy i Estonii (1940) oraz Besarabii i Bukowiny Północnej (1940). Co więcej, nawet w publikacjach uważanych za zobiektywizowane te wydarzenia są traktowane jako (...) *środki prewencyjne, które uwarunkowały zwycięstwo ZSRR w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej*⁷³. Historyczna wykładnia tego zwycięstwa zawsze była i jest podporządkowana bieżącej polityce i głównym ideom, które rządzą Rosją.

Próbując zobiektywizować obraz wydarzeń kreowany w ukraińskiej historiografii, historycy Oleg Rosow i Jewgienij Nazarov piszą np.: *W spuściznie po RP, która legła w gruzach pod uderzeniami Wehrmachtu, pozostały liczne problemy ekonomiczne, społeczne, a także Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów, potężna siła polityczna, dobrze zorganizowana i zakonspirowana, w dodatku ściśle współpracująca z niemieckimi służbami specjalnymi*⁷⁴. Przypominając, że konfrontacja sowieckich

⁷¹ Н. Плотников, *Спецслужбы борются с терроризмом*, „Независимое военное обозрение” z 16 lutego 2001 r.

⁷² О.Б. Мозохин, *Борьба советских органов государственной безопасности с терроризмом*, Москва 2019.

⁷³ А.И. Колпакиди, М.Л. Серяков, *Щит и меч. Руководители органов государственной безопасности Московской Руси, Российской Империи, Советского Союза и Российской Федерации*, Москва 2002, s. 405.

⁷⁴ О. Росов, Е. Назаров, *Борьба советских органов государственной безопасности с организацией украинских националистов. 1939–1941 гг.*, <http://istmat.info/node/40609> [dostęp: 15 V 2020].

organów bezpieczeństwa z OUN rozpoczęła się na długo przed drugą wojną światową, autorzy przybliżają szczegóły walki z „politycznym bandytyzmem” na Ukrainie Zachodniej („technologię walki z państwowością przeciwnika”, jak się to dziś często określa⁷⁵), a de facto – kreślą scenariusz „czwartego rozbioru RP”.

Zagadnienia, o których mowa powyżej, są naświetlone w rozkazach Ławrientija Berii przytoczonych w cytowanej monografii Rosowa i Nazarowa. Dyrektywą z 8 września 1939 r. Beria zarządził wspólne ćwiczenia 150 funkcjonariuszy z centrali NKWD i 50 funkcjonariuszy NKWD z Ukrainy Radzieckiej, podczas których powołano pięć grup operacyjno-czekistowskich. Nadzorowali je m.in. Wsiewołod Mierkułow i Iwan Sierow⁷⁶. Kolejną dyrektywą, z 15 września 1939 r., Beria wydał – już wojskom NKWD – rozkaz zajęcia na terytorium Ukrainy Zachodniej głównych centrów komunikacji (telegrafu, telefonii, rozgłośni radiowych), banków, pomieszczeń Skarbu Państwa, przejęcia archiwów państwowych, w tym zwłaszcza Oddziału II Sztabu Generalnego („dwójki”), profilaktycznego aresztowania przedstawicieli arystokracji, szlachty i kapitalistów, aresztowania „najbardziej reakcyjnych” przedstawicieli administracji lokalnej, Policji Państwowej RP, Korpusu Ochrony Pogranicza, przejęcia więzień, zwerbowania więźniów do pracy politycznej wśród ludności i rozpracowania podziemia antysowieckiego, stworzenia sieci konfidentów, którzy mieli pomóc w zidentyfikowaniu agentów – prowokatorów żandarmerii, Policji Państwowej i ekspozytur Oddziału II, zorganizowania ochrony porządku publicznego, a także obiektów strategicznych, stacji energetycznych, wodociągowych, magazynów przemysłowych, magazynów zboża, żywności i innych (wyznaczając łącznie 16 szczegółowych zadań)⁷⁷.

⁷⁵ W duchu teorii spiskowych do „tajnych technologii walki z rosyjską państwowością i rosyjską cywilizacją” zalicza się terroryzm, ekstremizm, separatyzm itp. Zob. np. В. Якунин, В. Багдасарян, С. Сулакшин, *Новые технологии борьбы с российской государственностью*, Moskwa 2009.

⁷⁶ **Wsiewołod Mierkułow** – generał, wieloletni funkcjonariusz policji politycznej, komisarz ludowy. W 1938 r. był zastępcą szefa NKWD i szefem Zarządu 3 (kontrywiad). W czasie agresji na Polskę w 1939 r. nadzorował z Ukrainy koordynację działań grup operacyjno-czekistowskich na terytorium państwa polskiego. Wchodził w skład Kolegium Specjalnego, tzw. trójki NKWD (ros. *Особое совещание*). Kierował operacją „rozładowania” obozów jenieckich i więzień w kwietniu i maju 1940 r. Ponoś odpowiedzialność za mord na oficerach polskich w Katyniu.

Iwan Sierow – generał, zrobił błyskawiczną karierę w organach bezpieczeństwa państwowego: od 1941 r. – zastępca Mierkułowa w NKWD, od 1946 r. – wiceminister spraw wewnętrznych, później szef KGB (1954–1958) i szef GRU (1958–1963). Dnia 2 IX 1939 r. został mianowany szefem NKWD Ukrainy Sowieckiej. Z Lwowa bezpośrednio kierował operacjami grup operacyjno-czekistowskich w celu przyłączenia do ZSRR Ukrainy Zachodniej; w 1940 r. kierował analogiczną operacją aneksji Besarabii i Bukowiny Północnej. Ponoś odpowiedzialność za wymordowanie polskich oficerów w Katyniu i jako „doradca MBP z ramienia NKWD” – za śmierć dowódcy AK Leopolda Okulickiego, aresztowanego wraz z 15 innymi przywódcami Polskiego Państwa Podziemnego podstępnie wywiezionymi do Moskwy (w marcu 1945 r.). Od czerwca 1945 r. zastępca szefa radzieckiej administracji wojskowej ds. cywilnych w Niemczech. Osobiście kierował pacyfikacją powstania węgierskiego w październiku–listopadzie 1956 r. Szerzej na ich temat zob. А.И. Колпакиди, М.Л. Серяков, *Щит и меч. Руководители органов государственной безопасности...*, s. 442–458, 491–501.

⁷⁷ О. Росов, Е. Назаров, *Борьба советских органов государственной безопасности...*

Operacja czekistowsko-wojskowa potoczyła się szybko: jak czytamy, ludność miejscowa nie sprzeciwiała się sowieckim okupantom. Lwów powitał Armię Czerwoną chlebem i solą. W rezultacie już 26 października 1939 r. zwołano „Zgromadzenie Narodu Ukrainy Zachodniej”, które uchwaliło zjednoczenie Ukrainy Zachodniej z Ukraińską SRR i wejście w skład ZSRR. W listopadzie tegoż roku na Ukrainie Zachodniej pojawiły się już cztery obwodowe zarządy NKWD: walkę z „bandytyzmem politycznym” podniesiono na wyższy poziom⁷⁸.

Po wojnie wojska NKWD (a następnie MSW) odegrały zasadniczą rolę w „zaprowadzaniu porządku” na terenach anektowanych („wyzwolonych”), na których pełniły misję wojsk okupacyjnych. Wewnątrz ZSRR kontynuowały czyszczenie terenów „zarażonych bandytyzmem i kolaboracją”, m.in. za pomocą masowych deportacji (Bałtów, Karaczajów, Czeczenów, Inguszy, Kałmuków, Tatarów krymskich i in.). Wsławiły się łamaniem ruchu oporu na Ukrainie, Białorusi i w krajach bałtyckich, a także obławami na polskie podziemie antykomunistyczne, trwającymi jeszcze do 1953 r.⁷⁹

Historycy resortowi skupiają się tymczasem przede wszystkim na funkcji ochronnej wojsk wewnętrznych działających w ramach MSW ZSRR od 1946 r.: na powstaniu komendantur specjalnych obsługujących tę funkcję, a także na powstaniu jednostek specjalnych do ochrony strategicznych ośrodków i przedsiębiorstw pracujących nad raketowo-jądrową tarczą kraju. W rezultacie, jak czytamy, (...) *w latach 80. minionego stulecia wojska wewnętrzne pełniły służbę patrolową w 50 największych miastach kraju, ochraniały ponad 300 obiektów strategicznych, ponad 1 tys. kolonii karno-resocjalizacyjnych, konwojowały aresztantów do 4,5 tys. obiektów przemysłowych, ochraniały szlaki komunikacyjne, w tym Kolej Bajkalsko-Amurską, Zabajkalską i Dalekowschodnią. (...) Pod koniec istnienia ZSRR wojskom wewnętrznym powierzono zadanie likwidacji skutków konfliktów etnicznych w Azji Centralnej, Zakaukaziu i w Naddniestrzu. Wykonano to zadanie z honorem*⁸⁰.

Po rozpadzie ZSRR wojska wewnętrzne zostały przejęte przez FR; przetrwały do 2016 r. *Ich misją pod koniec XX i na początku XXI wieku stało się w pierwszym rządzie przeciwdziałanie wewnętrznym zagrożeniom FR: próbom obalenia ustroju konstytucyjnego, działalności nielegalnych formacji zbrojnych, terroryzmowi, a także*

⁷⁸ Walka z „bandytyzmem politycznym” należała do kompetencji Zarządu 2 (Politycznego) NKWD, który zajmował się m.in. zwalczaniem trockistów i innych przedstawicieli odchylenia prawicowego, ukraińskich partii i organizacji antysowieckich, kontrolą nad rosyjskimi, polskimi i innymi organizacjami antysowieckimi i syjonistycznymi, nad duchownymi i członkami sekt religijnych, nadzorem nad prowokatorami byłej carskiej Ochrapy, policjantami, monarchistami, kadetami i białymi kozakami, Akademią Nauk, pisarzami, artystami, wydawnictwami, studiami filmowymi, związkami zawodowymi, organizacjami młodzieżowymi, organizacjami zmilitaryzowanymi i sportowymi itd. Oslawione wydziały do walki z bandytyzmem weszły w skład Zarządu 3 (kontrwywiadu); zwalczaniem „bandytyzmu kryminalnego” zajmowała się milicja. Zob. O. Росоv, E. Назаров, *Борьба советских органов государственной безопасности...*

⁷⁹ Szerzej na ten temat zob. np. G. Motyka, *Na białych Polaków obława...*; P. Kołakowski, *Pretoria-nie Stalina...*

⁸⁰ <https://www.rosogward.ru/ru/page/index/istoriya> [dostęp: 15 V 2020].

*zabezpieczanie operacji antyterrorystycznych*⁸¹. W związku z tym podniesiono ich status instytucjonalny: (...) w lutym 1997 r. stworzono funkcję zastępcy ministra spraw wewnętrznych – głównodowodzącego wojskami wewnętrznymi, zaś w 1999 r. powołano Główny Sztab Wojsk Wewnętrznych MSW Rosji⁸². W 2008 r. przeprowadzono reformę systemu dowodzenia, dzięki czemu granice nowych okręgów wojsk wewnętrznych pokryły się z granicami okręgów terytorialnych FR, wyłonionych wcześniej w wyniku reformy administracyjnej. Decyzja o powołaniu Rosgwardii zaskoczyła obserwatorów, mimo że była to zmiana ewolucyjna, wcześniej zapowiadana. W maju 2014 r. prezydent Putin mianował pierwszym wiceministrem spraw wewnętrznych – głównodowodzącym wojsk wewnętrznych MSW Rosji – swojego zaufanego adiutanta, byłego szefa Służby Bezpieczeństwa Prezydenta, gen. Wiktora Zołotowa. W kwietniu 2016 r. został on powołany na stanowisko dyrektora Federalnej Służby Wojsk Gwardii Narodowej i głównodowodzącego wojskami gwardii narodowej. Wkrótce potem do obiegu wprowadzono i spopularyzowano nazwę „Rosgwardia”: brzmi bardziej swojsko, choć nadal pozostaje atrapą formacji ochotniczej.

W roku 2000 na potrzeby szkolenia politycznego wydano książkę Samuela Sztutmana *Na straży ciszy i spokoju. Z historii wojsk wewnętrznych Rosji 1811–1917*⁸³. Jej tytuł stał się nowym „mitem założycielskim” wojsk wewnętrznych. Tę nową tożsamość próbowano utrwalić w 2011 r. podczas obchodów ich 200-lecia. Jubileuszowy album, który wówczas wydano, miał tytuł: *200 lat na straży ciszy i spokoju. Krótka ilustrowana historia wojsk wewnętrznych Rosji*⁸⁴.

„Cisza i spokój” oraz długie tradycje wzmacniania rosyjskiej państwowości pozostają paliwem propagandowym ich sukcesorki – Rosgwardii. W 2017 r. książkę Sztutmana wznowiono, w 2019 r. wydano album poświęcony wcześniej wspomnianemu Jewgrafowi Komarowskiemu, pierwszemu dowódcy Straży Wewnętrznej⁸⁵. Zarazem jednak istnieje ogromna dysproporcja pomiędzy literaturą poświęconą prekursorom Rosgwardii z czasów Imperium Rosyjskiego i tym z czasów sowieckich. Trudno się oprzeć wrażeniu, że współczesnym historiografom służb jest bliżej do NKWD niż do Straży Wewnętrznej czy Samodzielnego Korpusu Żandarmów. NKWD-owski rodowód Rosgwardii podkreśla jej kierownictwo⁸⁶. Jednocześnie zapowiada przywrócenie sztandarów oraz historycznych nazw jednostek z czasów drugiej wojny światowej,

⁸¹ Tamże.

⁸² Tamże.

⁸³ С.М. Штутман, *На страже тишины и спокойствия: из истории внутренних войск России (1811–1917 гг.)*, Москва 2000; wyd. 2 (poprawione) – Москва 2017.

⁸⁴ Н.Г. Сысоев, *200 лет на страже тишины и спокойствия: краткая иллюстрированная история внутренних войск МВД России*, Москва 2011.

⁸⁵ *Первый командир Отдельного корпуса внутренней стражи России...*

⁸⁶ *Росгвардия вернется к наименованиям времен Великой Отечественной. Ведомство по просьбе ветеранов планирует восстановить почетные наименования*, „Известия” z 30 maja 2017 r.

przypomina o rocznicach pamiętnych ich walk⁸⁷ i przywołuje pamięć o czekistowsko-wojskowych operacjach z czasów drugiej wojny oraz o powojennej skutecznej walce z „bandytyzmem i nacjonalistycznym podziemiem”.

Ciągłość instytucjonalna i ciągłość tradycji – podobnie jak odzwierciedlająca je symbolika pamięci – mają podłoże cywilizacyjne i są ściśle związane z kulturą polityczną. Najważniejszy cel „porządku” to wertykalizm, scentralizowany blok siłowy i sprawny aparat represji. „Porządek” uświęca stosowane środki, takie jak maksymalna kontrola społeczeństwa, przybierająca także charakter „operacji oczyszczających”, stałe monitorowanie nastrojów społecznych oraz pokazowe ściganie domniemych przejawów zdrady. Analogicznie „cisza i spokój” oznaczają stabilność systemu władzy, jego konserwację i systemową integralność. Polityczną misję tworzenia „atmosfery spokoju społecznego”, mówiąc językiem rosyjskiej propagandy, Rosgwardia dzieli z pozostałymi resortami siłowymi FR: w praktyce przywracania spokoju i zaprowadzania porządku rozstrzygający jest bowiem szeroko ujmowany argument siły.

Podsumowanie

Rosgwardia wpisuje się w wielowiekową tradycję rosyjskiego sektora bezpieczeństwa. Od połowy XVI w., tj. od czasów opriczniny Iwana Groźnego⁸⁸, stanowi on lojalne zaplecze władzy. Etos organów lojalnych wobec elity rządzącej utrwały jej kontynuatorki, niezależnie od kamuflujących je i zwodniczych nazw, takich jak np.: Straż Wewnętrzna, Oddział Ochrony Porządku (Ochran) czy wojska Państwowego Zarządu Politycznego (ros. Главное политическое управление, GPU). Do tego etosu nawiązywały także wewnętrzne siły bezpieczeństwa powstałe po rozwiązaniu ZSRR i strukturalnej transformacji KGB; odwołuje się do niego także Rosgwardia. Strukturalna transformacja sektora bezpieczeństwa FR po rozwiązaniu KGB nie przyniosła zmian funkcjonalnych. Sukcesorki organów bezpieczeństwa państwowego zarządzanych przez Komitet odziedziczyły siły specjalnego przeznaczenia, co zdecydowanie poszerza katalog ich działań w porównaniu z zachodnimi strukturami bezpieczeństwa.

Konsolidacja „siłowników” wokół prezydenta wywodzącego się z byłego KGB zaowocowała nie tylko popularnością zbiorczego terminu resorty siłowe, lecz także – przede wszystkim – projektami odbudowy silnego państwa opartymi na „czynniku siłowym”, łączącym siły bezpieczeństwa i obrony. W takim kontekście Rosgwardia stanowi

⁸⁷ <https://rosgvard.ru/ru/page/index/uchastie-vojsk-nkvd-v-geroicheskoy-oberone-stalingrada> [dostęp: 15 V 2020].

⁸⁸ Opricznina – straż przyboczna cara Iwana IV Groźnego i system rządów w Państwie Moskiewskim w latach 1565–1572. Korpus opriczników był zbrojnym wykonawcą reform cara, tropił wszelkie spiski przeciwko Iwanowi, siał terror i strach wśród jego przeciwników. Z czasem opricznina stała się synonimem pierwszej policji politycznej w Rosji. W przeciwieństwie do opozycji przypisującej Rosgwardii rolę „gwardii pretoriańskiej Putina”, ta formacja nie uwypukla znaczenia swojej prekursorki.

kolejną odsłonę stabilizacji autorytarnego reżimu, tj. wzmocnienia jego fundamentu i zaplecza. Na przestrzeni dziejów reformy sektora bezpieczeństwa były różnie uzasadniane, zawsze jednak ich celem była poprawa stabilności władzy oraz integralności jej aparatu. Taki cel narzuca także forsowana od lat strategia rozwoju wielofunkcyjnej wojskowej organizacji państwa oraz współdziałania administracji cywilnej i wojskowej.

Wielofunkcyjność jest cechą „genetycznego kodu” rosyjskiej kultury strategicznej. Opiera się na niej kompleksowe podejście do sił bezpieczeństwa i obrony, będące podstawą koncepcji wojskowej (wojennej) organizacji państwa. Umożliwia ona zintegrowane planowanie ich wykorzystania w czasie pokoju, kryzysu i wojny, ich modernizację i szkolenie, a w konsekwencji – współdziałanie na różnych płaszczyznach i w różnych konfiguracjach (walka z terroryzmem, zarządzanie kryzysowe, przygotowania mobilizacyjne, ochrona obiektów infrastruktury krytycznej, obrona terytorialna). W razie potrzeby ułatwia ich zastępowanie się⁸⁹. Tworzy ponadto platformę do okresowych restrukturyzacji sektora bezpieczeństwa, przenoszenia kadr i całych pionów z jednych struktur do drugich, likwidowania struktur nieprzystających do potrzeb i powoływania nowych.

Z drugiej strony nie można odrzucić hipotezy, że wojskowy paradygmat organizacji państwa stanowi przeciwwagę dla jego paradygmatu biurokratycznego. Militaryzacja ułatwia ukrycie problemów godzących w wizerunek państwa i jego władz na Kremlu (rywalizacja międzyresortowa, korupcja i nepotyzm, ukryty sponsoring aktywnej rezerwy resortów siłowych, a także emerytów wojskowych, stosowanie pozaprawnych metod oddziaływania, przestępczość resortowa). Celom wizerunkowym służą także niestandardowe schematy pojęciowe, zaciemniające istotę organów i wojsk bezpieczeństwa, będące „rosyjską specjalnością”. Samo pojęcie bezpieczeństwo wewnętrzne ma tu charakter ideologiczny i oficjalnie wiąże się przede wszystkim ze zwalczaniem zagrożeń i przeciwników systemu inspirowanych z zewnątrz (zewnątrznej dywersji ideologicznej, tajnych technologii walki z rosyjską państwowością oraz rosyjską cywilizacją itp.).

Modelowym przykładem wielofunkcyjnego resortu jest Rosgardia. Jako główny mechanizm do neutralizowania konfliktów i kryzysów systemowych poszerzyła ona paletę metod nacisku oraz zrestrukturyzowała spetryfikowany system bezpieczeństwa wewnętrznego. Nie przekonuje oficjalna wykładnia powielana przez analityków resortowych, eksponująca jej rolę jako narzędzia obrony terytorialnej i obrony przed zagrożeniami hybrydowymi. W tym obszarze (podobnie jak w obszarze zarządzania kryzysowego, walki z terroryzmem czy ochrony granic) struktura, o której mowa, pełni funkcje pomocnicze (wobec Ministerstwa Obrony, FSB, FSO i in.). Nie znaczy to, że nowa formacja

⁸⁹ W zwalczaniu pandemii, co w Rosji wpisano do kompetencji MCzS, bardziej aktywny był np. resort obrony FR. Przeprowadzał sprawdziany gotowości do walki z infekcją w ramach ćwiczeń z zakresu ochrony bakteriologicznej z udziałem Wojsk Ochrony Radiologicznej, Chemicznej i Biologicznej, prowadzonych pod patronatem tego resortu. W ćwiczeniach uczestniczyły także jednostki Rosgardii i innych resortów. Zbudował również 16 modułowych szpitali zakaźnych w zagrożonych regionach Rosji, a także prowadził aktywną politykę zagraniczną, organizując pomoc humanitarną dla Serbii i Włoch.

nie wniosła niczego nowego do maszyny operacyjnej Rosji. Jej funkcje zarządcze (organizacja użycia wojsk) i nadzorcze nad działalnością sektora ochrony skutkują niestandardowymi formami kontroli i działań pozastatutowych. Z tego punktu widzenia na uwagę zasługują zwłaszcza nadzór operacyjny nad przedsiębiorczością siłową, modernizacja sił specjalnego przeznaczenia, wzmocnienie organizacji wojennej państwa, w tym nadzór nad potencjałem rezerwy, a także sponsorowanie organizacji przykrywkowych.

Nadzór operacyjny nad przedsiębiorczością siłową

Oficerowie z doświadczeniem pracy w resortach siłowych zatrudnieni w organizacjach ochrony niewątpliwie wymagają szczególnych form kontroli. Zarazem są to kadry traktowane jako społeczne zaplecze elity władzy. Nadzór Rosgwardii nad kryminogenną przedsiębiorczością siłową⁹⁰ stanowi z jednej strony ostrzeżenie dla niezdyscyplinowanych przedstawicieli *business security*, a z drugiej – apel do nich o samokontrolę. Kreml nie zdecydował się na zastosowanie drastycznych środków grożących „wojną domową” – odwołuje się do poczucia wspólnoty siłowej i jej odpowiedzialności za sytuację wewnętrzną w kraju, obiecując utrzymanie istniejącego porządku. Z tego samego względu zmiany w sektorze siłowym FR są ostrożne i ewolucyjne. „Gruntowne porządki” nie wchodzi w grę także z przyczyn zasadniczych – normalnym stanem jest tu „bałagan” poszerzający spektrum możliwości resortów siłowych.

Modernizacja sił specjalnego przeznaczenia FR

W modernizację sił specjalnego przeznaczenia FR wpisują się zmiany w resorcie spraw wewnętrznych wdrażane sukcesywnie od 2010 r., reforma wojsk obrony cywilnej (jednostki podległe Ministerstwu do Spraw Obrony Cywilnej i Sytuacji Nadzwyczajnych przekształcono w wojskowe formacje ratownicze; zredukowano zbiurokratyzowany aparat administracyjny Ministerstwa), podjęta w 2011 r., a także reforma obrony terytorialnej. **Uniwersalnym uzasadnieniem modernizacji specjalnych sił bezpieczeństwa jest ich udział w obronie terytorialnej i cywilnej. Wiąże się to z koniecznością poprawy ich współdziałania oraz interoperacyjności.** Uspójnieniu i zestrojeniu służą wspólne ćwiczenia specnazów różnych resortów (w tym niezapowiedziane sprawdziany gotowości), ujednoczenie wyposażenia i uzbrojenia, a także wprowadzanie do ich wojskowych regulaminów podziału zadań na te dotyczące czasu pokoju i te dotyczące czasu wojny, co znajduje wyraz także w statucie Rosgwardii. Dotychczas wysiłek modernizacyjny koncentrował się na siłach zbrojnych, stanowiących fundament

⁹⁰ Dotyczy to zresztą także przedsiębiorstwa „Ochrana” Rosgwardii. Zob. np. *Экс-командира отряда ФГУП «Охрана» Росгвардии обвиняют в получении взятки в 2,5 млн рублей*, Ведомости, 7 XII 2018 r., www.vedomosti.ru.

imperialnych dążeń i ambicji Rosji. Modernizacja specnazów Rosgwardii oraz innych resortów siłowych może służyć zacieśnianiu kontroli nad własnym społeczeństwem i wymuszaniu jego posłuszeństwa, ale może oznaczać również przygotowywanie go na czas wojny.

Wzmacnianie wojennej organizacji państwa

Wzmacnianie wojennej organizacji państwa odnosi się do wielu zjawisk, obejmuje wszystkie resorty siłowe, przemysł i infrastrukturę obronną, ale także organy zarządzania państwem oraz instytucje państwowe i społeczne działające na rzecz bezpieczeństwa i obronności kraju. Rozszerzone na społeczeństwo, ma doprowadzić do konsolidacji wewnętrznej. Zgodnie z rosyjską kulturą strategiczną OW jest traktowana jako poszerzenie możliwości stosowania środków wojskowych i niewojskowych do osiągnięcia celów politycznych. Służąc ochronie i rozwojowi rosyjskiej państwowości, w ostatecznym rozrachunku sprowadza się do ochrony układu politycznego, gospodarczego i wojskowego tworzącego fundament władzy w Rosji. Autorytaryzm z samej swej natury rodzi bowiem stałe zapotrzebowanie na nowe formy ochrony status quo. Do zbiurokratyzowanej maszyny państwowej Rosji OW wprowadza ponadto dryl wojskowy.

Nadzór nad potencjałem rezerwy

Rezerwa mobilizacyjna (zwłaszcza kontraktowa) stanowi potencjał do wykorzystania w obszarach, w których siły bezpieczeństwa i obrony są deficytowe. W tym zakresie rolę Rosgwardii trudno byłoby przecenić. Zobowiązana do mobilizowania i przeszkalania rezerwy, ma ułatwione zadanie: według własnych szacunków nadzoruje wielomilionową armię ludzi pod bronią⁹¹. Prawo do mobilizowania rezerwy z pominięciem wojskowych komend uzupełnień w lutym 2020 r. rozszerzono także na FSB i SWZ, co skłania do wniosku o dywersyfikacji metod ich oddziaływania. Należy przyjąć, że zasada wielofunkcyjności odnosi się także do sił rezerwy: są one wykorzystywane zarówno do ochrony wewnętrznej, jak i operacji zewnętrznych, ekspedycyjnych.

Sponsorowanie organizacji przykrywkowych

Szerokie angażowanie społeczeństwa do działań w zakresie obrony państwa w Rosji napotyka poważne bariery choćby ze względu na kulturę wszechobecnego podejrzeń

⁹¹ Według informacji gen. Zołotowa dla gazety rządowej „Российская газета” Rosgwardia nadzoruje 4-milionową armię posiadaczy broni. Zob. <https://rg.ru/2018/12/05/rosgardiiia-otchitalas-o-nahodiashchihsia-na-uchete-4-mln-vladelcev-oruzhiia.html>.

o zdradę (szpiegomanii); nie ma tu ponadto społeczeństwa obywatelskiego. Rosyjski model partycypacji społeczeństwa w bezpieczeństwo i obronność z konieczności posiłkuje się różnymi protezami organizacyjnymi (Kozacy, CzWK). Jednocześnie „ludzie pod bronią” podlegają ewidencji i restrykcyjnym procedurom licencyjnym. W tym kontekście nadzór nad firmami o statusie specjalnym, sprawowany przez Rosgwardię, należy traktować jako formę sponsoringu instytucjonalnego. O gratyfikacje finansowe ocierają się także relacje Rosgwardii z rzeszą emerytów wojskowych, zatrudnianych w firmach ochroniarskich podlegających kontroli tej formacji.

W tym kontekście warto jeszcze raz podkreślić skalę dezinformacji towarzyszącej Rosgwardii. Unaocznia to zwłaszcza jej wymiar historyczno-kulturowy, w tym niestandardowe schematy pojęciowe będące rosyjską specjalnością, polegające m.in. na stałym nawiązywaniu, a przez to – pozorowanej adaptacji, do zachodnich terminów i koncepcji, co odwraca uwagę badaczy i skłania ich do znajdowania analogii między zachodnimi i rosyjskimi realiami systemów bezpieczeństwa narodowego.

Tymczasem pytanie o Rosgwardię to przede wszystkim pytanie o kremłowską wizję zagrożeń wewnętrznych. Te zagrożenia, przedstawiane jako zewnętrzne, uwydatniają obraz Zachodu jako niezmiennego wroga, antagonisty Rosji oraz inspiratora kolorowych rewolucji, i uzasadniają agresywną politykę Moskwy wobec otoczenia. W komunikacji wewnętrznej ułatwiają zastosowanie kodu dydaktyki społecznej (odwoływanie się do obrony koniecznej, ducha zwycięstwa, wielowiekowych doświadczeń historycznych itp.), zrozumiałego dla społeczeństwa FR.

Taka manipulacja nie powinna przesłaniać natury rosyjskich zagrożeń wewnętrznych, których struktura jest niezmienna od wieków. W wieloetnicznej i wielowyznaniowej Rosji największymi zagrożeniami zawsze były próby siłowego obalenia ustroju państwowego przez ruchy radykalne, separatystyczne, narodowe i religijne, powołujące nielegalne formacje zbrojne i walczące o prawo do suwerenności metodami terrorystycznymi, a przez to – zorientowane na naruszenie jedności terytorialnej Rosji. W teorii i doktrynie znajduje to wyraz w eufemistycznych sformułowaniach dotyczących „obrony interesu państwowego Rosji w sferze ekonomicznej, politycznej, militarnej, informacyjnej i społecznej”, „obrony jedności wieloetnicznego narodu, jego pamięci o przodkach i historii narodowej”, „praw i wolności człowieka i obywatela”, a także „zgody i spokoju społecznego” gwarantujących „odrębny rozwój duchowy” (cywilizacyjny) Rosjan. W praktyce zaś do rozwiązywania tak formułowanych zadań wewnętrznych służy m.in. Rosgwardia.

Bibliografia

Doroszczyk J., *Opricznina jako pierwsza rosyjska służba specjalna i jej znaczenie w systemie politycznym*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2018, nr 2, s. 11–24.

- Galeotti M., *Putin's hydra: Inside Russia's intelligence services*, 11 V 2016 r., https://www.ecfr.eu/page/-/ECFR_169 [dostęp: 15 V 2020].
- Kołodowski P., *Pretorianie Stalina. Sowieckie służby bezpieczeństwa i wywiadu na ziemiach polskich 1939–1945*, Ożarów Mazowiecki 2019, Wydawnictwo Bellona.
- Kusa N., *Gwardia Narodowa Federacji Rosyjskiej jako element systemu bezpieczeństwa wewnętrznego Rosji*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2017, nr 1, s. 155–169.
- Mazur P., *Wagnerowcy w Syrii – wykorzystanie PMC przez Rosję w konflikcie syryjskim*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate” 2018, nr 8, folia 257, s. 9–22.
- Mitrokhin V., *KGB Lexicon. The Soviet Intelligence Officers Handbook*, London 2002, Frank Cass&Co.Ltd.
- Motyka G., *Na białych Polaków oblawa. Wojska NKWD w walce z polskim podziemiem 1944–1953*, Warszawa 2014, Wydawnictwo Literackie.
- Roslan G., *Rola Gwardii Narodowej Federacji Rosyjskiej w systemie bezpieczeństwa Rosji*, „Modern Management Review” 2017, nr 3, s. 167–177.
- Varese F., *Mafia rosyjska. Prywatna ochrona w nowej gospodarce rynkowej*, Warszawa 2009, Oficyna Naukowa.

Literatura rosyjska

- Бараненков В.В., *Понятие, виды и правовая сущность военных организаций*, „Военное право” 2011, nr 3, <http://www.voennopravo.ru/node/5552> [dostęp: 15 V 2020].
- Бараненков В.В., *Понятие и сущность ведомства в современном российском военном праве*, „Военное право” 2016, nr 1, <http://www.voennopravo.ru/files/B%D0%9F1-2016.pdf> [dostęp: 15 V 2020].
- Бартош А., *Задачи разведки в гибридной войне*, <https://army-news.ru/2019/09/zadachi-razvedki-v-gibridnoj-vojne> [dostęp: 15 V 2020].
- Богданов С., *Военная организация государства есть единый организм*, „Независимое военное обозрение” z 17 sierpnia 2001 r.
- „Вести недели”, TV Россия-1 z 29 września 2019 r.
- Войска национальной гвардии Российской Федерации. Исторический очерк*, Москва 2018, <https://rosgvard.ru/uploads/2019/05/istoricheskij-ocherk-razvoroty.pdf> [dostęp: 15 V 2020].
- Денисенко П.А., Мелехин И.В., *Сушность и правовые аспекты военно-политического управления в Российской Федерации*, „Право и политика” 2006, nr 12.

- Ёркина Т.Н., *Федеральная служба войск национальной гвардии России. Вопросы создания*, „Закон и право” 2019, nr 5, <https://cyberleninka.ru/article/n/federalnaya-sluzhba-voysk-natsionalnoy-gvardii-rossii-voprosy-sozdaniya> [dostęp: 15 V 2020].
- Заякин Б., *Краткая история спецслужб*, <https://history.wikireading.ru/247280>; https://royallib.com/book/zayakin_boris/kratkaya_istoriya_spetsslugb.html [dostęp: 15 V 2020].
- Информация о реализации в 2018 году функций Росгвардии по осуществлению федерального государственного контроля (надзора) в установленных сферах деятельности*, www.rosgvard.ru [dostęp: 15 V 2020].
- Кардаш И.Л., *Развитие нормативно-правовой базы территориальной обороны Российской Федерации в современных условиях*, <https://millaw.ru/ru/posts/naucnye-stati/328-razvitie-normativno-pravovoj-bazy-territorialnoj-oborony-rossijskoj-federacii-v-sovremennyh-usloviah> [dostęp: 15 V 2020].
- Кардаш И.Л., *Нормативные основы войск национальной гвардии Российской Федерации в территориальной обороне и контртеррористической операции*, <https://millaw.ru/ru/posts/naucnye-stati/421-normativnye-osnovy-ucastia-voysk-nacionalnoj-gvardii-rossijskoj> [dostęp: 15 V 2020].
- Квасов В.Б., Шкеля О.В., *Проблемы правового регулирования государственной охраны объектов*, „Общество и право” 2018, nr 1.
- Колпакиди А.И., Серяков М.Л., *Щит и меч. Руководители органов государственной безопасности Московской Руси, Российской Империи, Советского Союза и Российской Федерации. Энциклопедический справочник*, Москва 2002, „Олма-пресс”, Нева.
- Колпаков П.А., *Внутренняя стража и Отдельный корпус в 1811–1863*, „Научный диалог” 2016, nr 10.
- Концепция развития вневедомственной охраны на период 2018–2021 годов и далее до 2025 года*, <https://www.rosgvard.ru/ru/page/index/koncepciya-razvitiya-vnevedomstvennoj-oxrany> [dostęp: 15 V 2020].
- Мозохин О.Б., *Борьба органов госбезопасности СССР с терроризмом*, Москва 2019, Вече.
- Нагорных И., „Цветным революциям” ответят по законам гибридных войн, „Коммерсант” z 1 marca 2016 г.
- Названы попадающие под «регуляторную гильотину» ведомства*, Lenta.ru z 8 lipca 2019 г.
- «Независимое военное обозрение»: «Росгвардия увеличится на треть». Виктор Золотов рассказал сенаторам о ходе строительства войск, <https://www.rosgvard.ru> [dostęp: 15 V 2020].
- Обнорский Ф.,Ю., Кривенко А.М., *К вопросу о сущности и структуре военной организации России*, „Вестник Военного университета” 2012, nr 2.

- О перспективах развития Вооружённых Сил, других войск, воинских формирований и органов, выполняющих задачи в области обороны, на период до 2030 года. Заседание Совета Безопасности Российской Федерации (22 ноября 2019 года), <http://scrf.gov.ru/council/session/2688/>; <http://kremlin.ru/events/president/news/62096> [dostęp: 15 V 2020].*
- О совершенствовании военной организации Российской Федерации на период до 2020 года (5 июля 2013 года), <http://www.scrf.gov.ru/council/session/2054/> [dostęp: 15 V 2020].*
- Первый командир Отдельного корпуса внутренней стражи России генерал от инфантерии Е.Ф. Комаровский (к 250-летию со дня рождения). Книга-альбом, Москва 2019, <https://rosgvard.ru/uploads/2020/03/kniga-albom-ef-komarovskij2019.pdf> [dostęp: 15 V 2020].*
- Петров И., *Кто пойдет в разведку. ФСБ и СВР смогут призывать резервистов на военную службу*, „Российская газета” z 9 lutego 2020 r., <https://rg.ru/2020/02/09/fsb-i-svr-smogut-prizyvati-rezervistov-na-voennuiu-službu.html> [dostęp: 15 V 2020].
- Плотников Н., *Спецслужбы борются с терроризмом*, „Независимое военное обозрение” z 16 lutego 2001 r.
- «Проект»: наемники «ЧВК Вагнера» охраняли на Мадагаскаре связанных с Пригожиным политтехнологов, „Новая Газета” z 13 marca 2019 r.
- Путин объяснил причину создания Национальной гвардии, Интерфакс.ru z 14 kwietnia 2016 r.
- Росгвардия вернется к наименованиям времен Великой Отечественной. Ведомство по просьбе ветеранов планирует восстановить почетные наименования*, „Известия” z 30 maja 2017 r.
- Росов О., Назаров Е., *Борьба советских органов государственной безопасности с организацией украинских националистов. 1939–1941 гг.*, <http://istmat.info/node/40609> [dostęp: 15 V 2020].
- Сысоев Н.Г., *200 лет на страже тишины и спокойствия: краткая иллюстрированная история внутренних войск МВД России*, Москва 2011.
- Холявко А., Адамчук О., *Часть ведомств просят вывести их из-под действия регуляторной гильотины*, „Ведомости” z 26 czerwca 2019 r.
- Чепрасов К.В., *Создание национальной гвардии как ответ на гибридные вызовы безопасности России*, „Вопросы безопасности” 2016, nr 2, https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=18849 [dostęp: 15 V 2020].
- Штутман С.М., *На страже тишины и спокойствия: Из истории внутренних войск России (1811–1917 гг.)*, Москва 2000.

Якунин В.И., Багдасарян В.Э., Сулакшин С.С., *Новые технологии борьбы с российской государственностью*, Москва 2009, Научный эксперт.

Akty prawne

Указ Президента РФ от 30.09.2016 г., № 510 (ред. от 31.12.2019) «О Федеральной службе войск национальной гвардии Российской Федерации» (вместе с «Положением о Федеральной службе войск национальной гвардии Российской Федерации»), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_205384/ [dostęp: 15 V 2020].

Указ Президента Российской Федерации от 11.04.2016 г., № 170, „Вопросы Совета Безопасности Российской Федерации” от 11.04.2016 г., № 170, <http://www.kremlin.ru/acts/bank> [dostęp: 15 V 2020].

Указ Президента Российской Федерации от 11.08.2003 г., № 960, „Вопросы Федеральной службы безопасности Российской Федерации”, <http://www.kremlin.ru/acts/bank> [dostęp: 15 V 2020].

Указ Президента Российской Федерации от 05.04.2016 г., № 159, „О внесении изменения в состав Совета Безопасности Российской Федерации”, <http://www.kremlin.ru/acts/bank> [dostęp: 15 V 2020].

Указ Президента Российской Федерации от 9 марта 2004 г., № 314, „О системе и структуре федеральных органов исполнительной власти” <http://www.kremlin.ru/acts/bank> [dostęp: 15 V 2020].

Указ Президента РФ от 21.01.2020 г., № 21 (ред. от 05.06.2020) «О структуре федеральных органов исполнительной власти», http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_343385/ [dostęp: 15 V 2010].

Федеральный закон от 03.07.2016 г., № 226-ФЗ (ред. от 18.03.2020) „О войсках национальной гвардии Российской Федерации (с изменениями и дополнениями), www.consultant.ru [dostęp: 15 V 2020].

Федеральный закон „О государственной охране” от 27.05.1996 г., № 57-ФЗ (последняя редакция), www.consultant.ru [dostęp: 15 V 2020].

Федеральный закон „О мобилизационной подготовке и мобилизации в Российской Федерации” от 26.02.1997, № 31-ФЗ, <https://rg.ru/2020/02/10/mobilizacia-dok.html> [dostęp: 15 V 2020].

Федеральный закон „Об обороне” от 31.05.1996 г., № 61-ФЗ, [kremlin.ru/acts/bank/9446](http://www.kremlin.ru/acts/bank/9446) [dostęp: 15 V 2020].

Федеральный закон „Об оружии» от 13.12.1996 г., № 150-ФЗ, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_12679/ [dostęp: 15 V 2020].

Źródła internetowe

<http://kc-ross.ru/novosti/317-u-rossii-est-chetyre-soyuznika-armiya-flot-rosgvardiya-i-chastnaya-okhrana> [dostęp: 15 V 2020].

<https://rosgvard.ru/ru/page/index/uchastie-vojsk-nkvd-v-geroicheskoy-oborone-stalingrada> [dostęp: 15 V 2020].

<https://www.rosgvard.ru/ru/page/index/informaciya-o-realizacii-funkcij-rosgvardii-po-oshhestvleniyu-federalnogo-gosudarstvennogo-kontrolya-nadzora-v-ustanovlennykh-sferax-deyatelnosti> [dostęp: 15 V 2020].

<https://www.rosgvard.ru/ru/page/index/istoriya> [dostęp: 15 V 2020].

www.pnp.ru/economics/v-2019-godu-srednya-voennaya-pensiya-sostavit-26-200-rublej.html [dostęp: 15 V 2020].

Abstrakt

Federalna Służba Wojsk Gwardii Narodowej (Rosgwardia) jest modelowym przykładem niestandardowego podejścia do gwardii narodowych i służb federalnych – nie odpowiada ich kryteriom formalnym ani funkcjonalnym. Jej nadrzędnym zadaniem jest neutralizowanie konfliktów wewnętrznych i przywracanie porządku publicznego w państwie; wyposażono ją również w wiele funkcji pomocniczych. Pełni je wspólnie z innymi resortami siłowymi: Ministerstwem Obrony, Ministerstwem Spraw Wewnętrznych, Ministerstwem Obrony Cywilnej i Likwidacji Skutków Klęsk Żywiołowych, Federalną Służbą Bezpieczeństwa, Federalną Służbą Ochrony, Służbą Wywiadu Zagranicznego, Prokuraturą Generalną, Komitetem Śledczym i in. Wymienione struktury są „tarczą i mieczem” w walce z wszelkimi przejawami działań antysystemowych, wojskowych i niewojskowych (tzw. hybrydowych). Działają tym samym w interesie elity politycznej Rosji.

Konieczność współdziałania struktur bezpieczeństwa i obrony na różnych płaszczyznach i w różnych konfiguracjach (walka z terroryzmem, ochrona granic, zarządzanie kryzysowe, obrona terytorialna, ochrona obiektów infrastruktury krytycznej i in.) wynika ze strategii wojennej organizacji państwa forsowanej przez Kreml. Takie kompleksowe podejście jest podyktowane kulturą sprawowania władzy i wynikającą z niej kulturą strategiczną. Trwałym elementem tej kultury jest m.in. manipulacja aparatem pojęciowym, skłaniająca badaczy tej problematyki do wnioskowania o realiach rosyjskiego systemu bezpieczeństwa narodowego przez analogię do zachodniego.

Słowa kluczowe: Rosgwardia, FSWG, resort siłowy, bezpieczeństwo wewnętrzne, organizacja wojskowa, ochrona resortowa, ochrona pozaresortowa.

Rosgvardiya: National Guard or Internal Police?

Abstract

The National Guard of the Russian Federation (Rosgvardiya) is a model example of a non-standard approach to the national guard and federal services: it does not meet their formal or functional criteria. Its primary task is to neutralize internal conflicts and restore public order in the country; it is also equipped with many auxiliary functions. It performs them together with other ministries: the Ministry of Defence, the Ministry of Internal Affairs, the Ministry for Civil Defence, Emergencies and Elimination of Consequences of Natural Disasters, the Federal Security Service, the Federal Protective Service, the Foreign Intelligence Service, the General Prosecutor's Office, the Investigative Committee and others. The above mentioned ministries are "shield and sword" in the fight against all manifestations of anti-system, military and non-military (so-called hybrid) activities. Thus, they act in the interest of Russia's political elite.

The need for cooperation between security and defence structures on various levels and in various configurations (fight against terrorism, border protection, crisis management, territorial defence, protection of critical infrastructure facilities, etc.) results from the military strategy of the state organization promoted by the Kremlin. Such a comprehensive approach is related to the culture of governance and the resulting strategic culture. A permanent element of this culture is, among others, manipulation of the conceptual apparatus, prompting researchers of this subject to draw conclusions about the realities of the Russian national security system by analogy to the Western one.

Keywords: Rosgvardiya, The National Guard of the Russian Federation, power ministry, internal security, military organization, ministerial protection, non-ministerial protection.

Konflikty na tle rasowym jako narzędzie destrukcji Stanów Zjednoczonych w działaniach rosyjskich służb wywiadowczych

W rezultacie dynamicznej polityki imigracyjnej Stany Zjednoczone stają się krajem, w którym ponad połowę populacji będą stanowić przedstawiciele mniejszości społecznych, etnicznych i rasowych (ang. *majority-minority country*)¹. Według amerykańskiego Biura Cenzusowego pod pojęciem rasa w Stanach Zjednoczonych należy rozumieć samoidentyfikację osoby z jedną lub więcej grupami społecznymi. Ta definicja jest próbą zastąpienia obiektywnych wyznaczników przynależności rasowej (kryteria biologiczne, antropologiczne, genetyczne) czynnikami subiektywnymi ze sfery tożsamości, co prowadzi do nakładania się na siebie różnych kategorii rasowych i etnicznych². Podziały rasowe stanowią jedno z najważniejszych, administracyjnie sankcjonowanych kryteriów klasyfikacji amerykańskiego społeczeństwa. Na potrzeby amerykańskich spisów ludnościowych zostały wyodrębnione rasy: biała (ang. *White*), czarna (ang. *Black or African American*), azjatycka (ang. *Asian*) – z wyszczególnieniem podkategorii narodowo-etnicznych, Indian amerykańskich i rdzennych mieszkańców Alaski (ang. *American Indian and Alaska Native*) – hawajska i mieszkańców innych wysp Pacyfiku (ang. *Native Hawaiian and Other Pacific Islander*). Sześć wymienionych tu kategorii rasowych nie uwzględnia jako odrębnej rasy Amerykanów pochodzenia latynoskiego,

¹ R. Sáenz, M.C. Morales, *Demography of Race and Ethnicity*, w: *Handbook of Population*, Poston, Cham 2019, s. 169. Por. S.H. Murdock i in., *Population Change in the United States. Socio-economic Challenges and Opportunities in the Twenty-First Century*, Heidelberg, New York, London 2015, s. 19–30; H.S. Klein, *A Population History of the United States*, Cambridge 2004, s. 207–239; A. Walaszek, *Imigracja*, w: *Ameryka. Społeczeństwo, kultura, polityka*, t. 1, T. Płudowski (red.), Toruń 2008, s. 99–126. Równoległe ze zwiększającą się liczbą imigrantów postępuje proces spadku liczby białej ludności USA (z 85–90% w 1950 r. do 61,3% w 2016 r.), która dotychczas stanowiła dominującą grupę społeczną, co przekładało się na jej pozycję polityczną i ekonomiczną. Zob. R. Sáenz, M.C. Morales, *Demography of Race and Ethnicity...*, s. 169. Biała ludność charakteryzuje się najstarszą strukturą wiekową, w której liczba osób powyżej 65 roku życia (19,4%) przewyższa liczbę osób przed 15 rokiem życia (15,5%), co oznacza, że jest grupą najszybciej wymierającą. Zob. R. Sáenz, M.C. Morales, *Demography of Race and Ethnicity...*, s. 169–170. Według prognoz Biura Cenzusowego (U.S. Census Bureau) do 2050 r. biali będą stanowić mniej niż połowę (47%) populacji Stanów Zjednoczonych. Zob. R. Sáenz, K.M. Johnson, *White Deaths Exceed Births in a Majority of U.S. States. A Census data Brief by the Applied Population Lab*, https://apl.wisc.edu/briefs_resources/pdf/natural-decrease-18.pdf [dostęp: 26 VI 2020].

² Zob. U.S. Census Bureau, *Race and Ethnicity*, <https://www.census.gov/mso/www/training/pdf/race-ethnicity-onepager.pdf> [dostęp: 26 VI 2020]; P.R. Lehman, *America's Race Matters: Returning the Gifts of Race and Color*, Bloomington 2011, s. 58–59.

zwłaszcza hiszpańskojęzycznych Meksykanów oraz Portorykańczyków, Kubańczyków i Haitańczyków, część Amerykanów posługujących się tym językiem bowiem deklaruje – zależnie od koloru skóry – przynależność do rasy białej, czarnej lub innej³. Podziały rasowe przejawiają się także w istnieniu rasizmu oraz dyskryminacji rasowej⁴ obecnych w szkolnictwie, środkach masowego przekazu i wymiarze sprawiedliwości, a także w powszechnie podzielanych przekonaniach o barierach ekonomicznych, kulturowych, religijnych i obyczajowych pomiędzy Amerykanami różnego pochodzenia i o różnym kolorze skóry⁵. Różnice powstałe w ten sposób powodują napięcia, które przekształcają się w poważne konflikty dotyczące miejsca, praw i obowiązków mniejszości i większości w państwie⁶. Mogą one zagrozić stabilności Stanów Zjednoczonych. Przykładowo, 25 maja 2020 r. w Minneapolis w stanie Minnesota podczas interwencji patrolu policji śmierć poniósł 46-letni George Perry Floyd Jr. To doprowadziło do wybuchu gwałtownych protestów czarnoskórej ludności najpierw w aglomeracji Minneapolis-Saint Paul, z której pochodził denat, a następnie w innych miastach w Stanach Zjednoczonych, gdzie doszło do podpażeń i dewastacji mienia⁷.

Należy podkreślić, że działania zmierzające do wykorzystania rasizmu i dyskryminacji rasowej obecnych w społeczeństwie amerykańskim były prowadzone przez rosyjskie służby specjalne i współpracujące z nimi podmioty już od początku lat 20. XX w. Lektura współczesnych doniesień prasowych powołujących się na oświadczenia przedstawicieli amerykańskich służb wywiadowczych wskazuje, że Rosja tego rodzaju działań nie tylko nie przerwała, lecz także znacznie je udoskonaliła.

³ Zob. A. Aguirre, *Racial and Ethnic Diversity in America. A Reference Handbook*, Santa Barbara 2003, s. 24–25; T. Paleczny, *Zróżnicowanie rasowe, etniczne, klasowo-warstwowe i wyznaniowe społeczeństwa amerykańskiego w świetle danych spisowych z 2000 roku*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2004, nr 2, s. 128–130.

⁴ Rasizm to „(...) pogląd oparty na pseudonaukowej tezie o rzekomej nierówności biologicznej, społecznej i intelektualnej ras ludzkich, wykorzystywany przez ugrupowania w różnych krajach przeciw mniejszościom narodowym”, dyskryminacja rasowa natomiast to „(...) wszelkie zróżnicowanie, wykluczenie, ograniczenie lub uprzywilejowanie z powodu rasy, koloru skóry, urodzenia, pochodzenia narodowego lub etnicznego, które ma na celu lub pociąga za sobą przekreślenie bądź uszczuplenie uznania, wykonywania lub korzystania, na zasadzie równości, z praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie politycznej, gospodarczej, społecznej i kulturalnej lub w jakiegokolwiek innej dziedzinie życia publicznego”. Zob. M. Duda, *Przestępstwa z nienawiści. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Olsztyn 2016, s. 26–27.

⁵ R. Perry, *Race and Racism: The Development of Modern Racism in America*, New York 2007, s. 177–247; L. McWhorter, *Racism and Sexual Oppression in Anglo-America: A Genealogy*, Bloomington 2009, s. 28–74; J. Iceland, *A Portrait of America: The Demographic Perspective*, Oakland 2014, s. 138–164; A. Domosławski, *Ameryka zbuntowana*, Warszawa, 2007, s. 224–239; A. Kapiszewski, *Asymilacja i konflikt. Z problematyki stosunków etnicznych w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa–Kraków 1984, s. 92 i nast.

⁶ R.A. Dahl, *The American Oppositions: Affirmation and Denial*, w: *Political Opposition in Western Democracies*, New Haven–London 1969, s. 48–49.

⁷ A. Tangel i in., *Autopsies Rule Floyd Death Homicide*, „The Wall Street Journal” 2020, nr 275, s. A1, A6.

Dla przykładu, 12 marca 2020 r. na łamach dziennika „The New York Times” opublikowano obszerny artykuł dotyczący roli rosyjskich służb specjalnych oraz środków masowego przekazu w podsycaniu napięć na tle rasowym przed listopadowymi wyborami prezydenckimi w Stanach Zjednoczonych. Odnotowano, że Służba Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej podjęła działania na znacznie większą skalę niż miało to miejsce podczas kampanii wyborczej na urząd prezydenta USA w 2016 r.⁸

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie metod i środków wykorzystania rasizmu i dyskryminacji rasowej do kreowania oraz inspirowania napięć i konfliktów w Stanach Zjednoczonych przez rosyjskie służby wywiadowcze. Ze względu na skąpy materiał źródłowy odnoszący się do współczesności skoncentrowano się głównie na omówieniu tej problematyki w ujęciu historycznym. Jak dotąd, pomimo istnienia źródeł, nie powstało żadne kompleksowe opracowanie na ten temat. Co więcej, ta problematyka znajduje niewielkie odzwierciedlenie w bogatej literaturze przedmiotu dotyczącej rosyjskich i amerykańskich służb wywiadowczych.

Podstawę artykułu stanowią dokumenty sporządzone przez służby specjalne USA (przede wszystkim przez FBI i CIA). Ich treść starano się skonfrontować z materiałami wytworzonymi przez instytucje partyjne i organy bezpieczeństwa państw bloku komunistycznego (np. Komintern, KGB, Stasi). Cenne uzupełnienie treści dokumentów stanowią także informacje zawarte w wywiadach, artykułach prasowych, rozprawach i wspomnieniach byłych funkcjonariuszy rosyjskich służb specjalnych. W opracowaniu wykorzystano również publikacje autorstwa rosyjskich geopolityków i ekspertów związanych ze służbami specjalnymi, zwłaszcza z ich zapleczem dydaktyczno-naukowym.

Analiza środków i metod wykorzystywanych przez rosyjskie służby wywiadowcze w okresie od początku lat 20. XX w. do czasów współczesnych wskazuje, że ich aktywność była skoncentrowana na zrealizowaniu dwóch zamierzeń: 1) inspiracji powstania ruchu separatystycznego w Stanach Zjednoczonych, który miał doprowadzić do podważenia integralności terytorialnej tego kraju oraz 2) wykorzystania zjawiska tzw. rasizmu kolorowego, nazistowskiego, kolonialnego i apartheidu do wywoływania oraz eskalowania napięć i konfliktów w społeczeństwie amerykańskim⁹.

⁸ J.E. Barnes, A. Goldman, *Extremists in US get a Prod from Moscow. Russia Trying to Stoke Racial Tensions in US*, „The New York Times. International Edition” z 12 marca 2020, s. 1, 5.

⁹ W literaturze rozróżnia się trzy typy rasizmu: nazistowski, kolonialny i apartheid. Mimo że pierwszy skończył się wraz z II wojną światową, po 1945 r. zaczęły do niego nawiązywać różne ugrupowania neonazistowskie. Drugi zakończył się podczas dekolonizacji w II poł. XX w., a trzeci – w połowie lat 90. XX w. Należy odnotować również istnienie zjawiska tzw. rasizmu kolorowego. Przykładem może być działalność ruchu Czarnych Muzułmanów oraz Czarnych Panter w USA. Konflikty na tle rasowym, bez udziału białych, występowały również w Czadzie, Ugandzie, Sri Lance, Indiach, Iraku, Iranie, Turcji, Chinach, Pakistanie, Bangladeszu, Singapurze, Malesji oraz na Filipinach. Zob. M. Duda, *Przestępstwa z nienawiści...*, s. 29–30.

„Czarny separatyzm” jako próba destrukcji integralności terytorialnej USA

Ekspansjonistyczna polityka zagraniczna Rosji Sowieckiej prowadzona pod hasłami ogólnoswiatowej rewolucji proletariackiej była pochodną założeń programu Rosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików)¹⁰. Zorganizowanie i przeprowadzenie tej rewolucji powierzono następującym instytucjom: Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej, RKP(b) i jej wywiadowi, sowieckim organom bezpieczeństwa podlegającym jej ścisłemu kierownictwu¹¹ oraz Trzeciej Międzynarodówce Komunistycznej (Kominternowi) spenetrowanej przez te służby, która powstała w Moskwie w dniach 2–6 marca 1919 r. z inicjatywy Włodzimierza Iljicza Lenina. Formalnie Komintern był niezależny od sowieckiego rządu oraz partii komunistycznej, w praktyce jednak Komitet Wykonawczy Międzynarodówki Komunistycznej (dalej: KW MK) wchodził w skład jej Komitetu Centralnego¹². W dniu 8 sierpnia 1921 r. organy bezpieczeństwa Rosji Sowieckiej zawarły z Kominternem porozumienie regulujące współpracę w zakresie działalności wywiadowczej i dywersyjno-sabotażowej (tzw. wywiad aktywny)¹³. To oznaczało, że Komintern miał służyć sowieckiej polityce zagranicznej przez głoszenie uniwersalności komunistycznej ideologii i narzucanie jej przemocą innym państwom. Ideologia marksizmu-leninizmu pełniła rolę czysto instrumentalną. Służyła jako uzasadnienie światowej supremacji Kremla i była skutecznym narzędziem indoktrynacji narodów oraz społeczeństw zgodnie z twierdzeniem Marksa, że teoria staje się siłą materialną z chwilą, gdy opanowuje masy. Stare hasła rosyjskiego imperializmu, takie jak „zjednoczenie ziemi rosyjskiej” pod berłem „białego cara”, „obrony dysydentów” itp. zostały zastąpione ideologią marksistowsko-leninowską, co legitymizowało sowiecką ekspansję prowadzoną pod pretekstem obrony

¹⁰ Dalej: RKP(b).

¹¹ Chodzi zwłaszcza o Wszechrosyjską Komisję Nadzwyczajną do Walki z Kонтрrewolucją i Sabotażem przy Radzie Komisarzy Ludowych Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej (Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем при СНК РСФСР, ЧК, ВЧК), która 2 II 1922 r. ze względów propagandowych została przekształcona w Państwowy Zarząd Polityczny przy Ludowym Komisariacie Spraw Wewnętrznych Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej (Государственное политическое управление при НКВД РСФСР, ГПУ НКВД РСФСР). W wyniku utworzenia ZSRS 30 XII 1922 r. doszło do kolejnej reorganizacji: 15 XI 1923 r. powstał Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny przy Radzie Komisarzy Ludowych ZSRS (Объединённое государственное политическое управление при СНК СССР). W dniu 10 VI 1934 r. został on włączony w skład Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych ZSRS (Народный комиссариат внутренних дел СССР) jako Główny Zarząd Bezpieczeństwa Państwowego ZSRS (Главное управление государственной безопасности НКВД СССР). Zob. А.И. Колпакиди, *Энциклопедия секретных служб России*, Moskwa 2003, s. 196–250.

¹² R. Pipes, *Russia Under the Bolshevik Regime*, New York 1995, s. 172–173, 184; А.Ю. Ватлин, *Коминтерн: Идеи, решения, судьбы*, Moskwa 2009, s. 37.

¹³ И. Линдер, С. Чуркин, *Красная паутина: тайны разведки Коминтерна, 1919–1943*, Moskwa 2005, s. 92.

rzekomo „uciśnionych” i „wyzyskiwanych” grup społecznych¹⁴. Założenia marksizmu-leninizmu były elastycznie dostosowywane do bieżących interesów geopolitycznych Rosji Sowieckiej i sytuacji społeczno-politycznej panującej w danym regionie świata. Przykładowo, w krajach Azji, Afryki oraz Bliskiego i Dalekiego Wschodu, w których nie było rozwiniętego przemysłu, a tym samym – silnej klasy robotniczej, „rewolucjoniści” mieli się sprzymierzyć z „burżuazyjnymi nacjonalistami”. Dlatego też w państwach kolonialnych marksizm-leninizm propagowano jako ideę „walki narodowowyzwoleńczej” z kolonialnym uciskiem „imperialistów”. Lenin zakładał, że gospodarka kapitalistyczna w rozwiniętych krajach Europy i Ameryki Północnej nie przetrwa bez zasobów i dochodów czerpanych z kolonii. Aby obalić kapitalizm, należało najpierw zniszczyć jego zaplecze w koloniach przez wywołanie w nich rewolucji, zbrojnych powstań lub wojen. Ten cel zamierzano osiągnąć przez wspieranie wyzwolenczych dążeń „wyzyskiwanych” narodów, grup etnicznych i mniejszości narodowych w krajach kapitalistycznych Europy Zachodniej, Stanach Zjednoczonych oraz ich posiadłościach kolonialnych¹⁵. Potencjał destrukcyjny, który tkwił w rasowym i etnicznym zróżnicowaniu amerykańskiego społeczeństwa po raz pierwszy został dostrzeżony przez bolszewickie elity przywódcze w 1920 r. Znalazło to odzwierciedlenie we *Wstępnym zarysie tezy w kwestii narodowej i kolonialnej*, opublikowanym przez Lenina 5 czerwca 1920 r., oraz w *Rezolucji w kwestii narodowej i kolonialnej*, przyjętej przez II Kongres Kominternu obradujący od 19 lipca do 7 sierpnia 1920 r. w Piotrogradzie i Moskwie. Partiom komunistycznym polecono, aby w swoich działaniach propagandowych i agitacyjnych wykorzystywały wszelkie przypadki łamania zasady równouprawnienia narodów oraz naruszania praw mniejszości narodowych i etnicznych w krajach kapitalistycznych. Równoległe należało głosić, że tylko system sowiecki jest w stanie zagwarantować równość wszystkich narodów przez zjednoczenie proletariuszy i mas pracujących w celu podjęcia wspólnej walki z burżuazją. Ponadto partie komunistyczne miały udzielić bezpośredniego wsparcia wszystkim ruchom rewolucyjnym w koloniach i państwach, w których rzekomo były prześladowane mniejszości etniczne i narodowe (w tym kontekście wskazano m.in. na sytuację Murzynów w Stanach Zjednoczonych)¹⁶.

¹⁴ A. Jaskowski, *Komintern a przyszła wojna*, „Wschód–Orient. Kwartalnik poświęcony sprawom Wschodu” 1939, nr 1, s. 30.

¹⁵ R. Pipes, *A Concise History of the Russian Revolution*, New York 1996, s. 298–299; R.A. Ulyanovsky, *National Liberation. Essays on Theory and Practice*, Moscow 1978, s. 36–84, 327–356; W. Szczerba, *Problem kolonializmu w lenińskim programie wyzysku człowieka przez człowieka*, „Przegląd Socjologiczny” 1971, nr 24, s. 44; D. Torr, *Marxism. Nationality and War*, London 1940, s. 29–37.

¹⁶ В.И. Ленин, *Первоначальный набросок тезисов по национальному и колониальному вопросам (для второго съезда Коммунистического интернационала)*, w: *Стратегия и тактика Коминтерна в национально-колониальной революции: на примере Китая*, П. Миф (red.), Москва 1934, s. 31, 33; *Резолюция по национальному и колониальному вопросам*, w: *Протоколы конгрессов Коммунистического интернационала. Второй конгресс Коминтерна. Июль–Август 1920 г.*, О. Пятницкий i in. (red.), Москва 1934, s. 493.

Autorem szczegółowego planu wykorzystania Afroamerykanów do realizacji geopolitycznych celów Kremla był Mikołaj Nasonow (1902–1938), członek RKP(b) i kierownik Biura ds. Murzynów wchodzącego w skład Wschodniego Sekretariatu KW MK¹⁷. Biuro zostało utworzone 25 grudnia 1928 r.; we wrześniu 1929 r. przekształcono je w Sekcję do Spraw Murzynów Wschodniego Sekretariatu KW MK. Do zadań tej instytucji należało m.in. sporządzanie studiów i analiz dotyczących położenia czarnoskórej ludności w koloniach i w USA oraz koordynowanie działalności propagandowej i agitacyjnej¹⁸. W artykule pt. *Murzyński problem w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, opublikowanym w sierpniu 1928 r. w biuletynie Wydziału Informacyjnego KW MK, Nasonow dokonał geopolitycznej oceny przestrzennych, ekonomicznych, demograficznych i militarnych uwarunkowań sowieckiej polityki zagranicznej. Zwrócił uwagę na możliwość wykorzystania Afroamerykanów jako narzędzia destabilizacji USA i wywierania wpływu na sytuację w koloniach. Stwierdził, że czarnoskórą ludność zamieszkałą na terytorium tzw. czarnego pasa należy uznać za naród. Według niego będzie to stanowiło podstawę do stworzenia „ruchu narodo-wo-wyzwoleńczego”, który należy wykorzystać w walce przeciwko amerykańskiemu imperializmowi. Odwołując się do definicji narodu sformułowanej przez Józefa Stalina w pracy pt. *Marksizm a kwestia narodowa*, Nasonow wskazał, że działalność agitacyjną i propagandową prowadzoną na rzecz powstania takiego ruchu należy oprzeć na zasadach leninowskiej interpretacji prawa do samostanowienia narodów, czyli prawa do niepodległości w znaczeniu politycznym¹⁹. Należało je rozumieć jako prawo do „pełnej swobody agitacji na rzecz oderwania się”, które powinno poprzedzić „referendum wśród odrywającego się narodu”²⁰. Poglądy Nasonowa znalazły odzwierciedlenie w rezolucjach Kominternu z 26 października 1928 r. i 26 października 1930 r. W dokumentach, które powstały z inicjatywy Stalina, scharakteryzowano położenie czarnoskórej ludności w USA oraz środki i metody jej radykalizacji. Według autorów rezolucji większość Afroamerykanów (86 proc.) zamieszkuje terytoria południowych stanów Ameryki, z czego aż 74 proc. tej ludności utrzymuje się z rolnictwa. Ponad

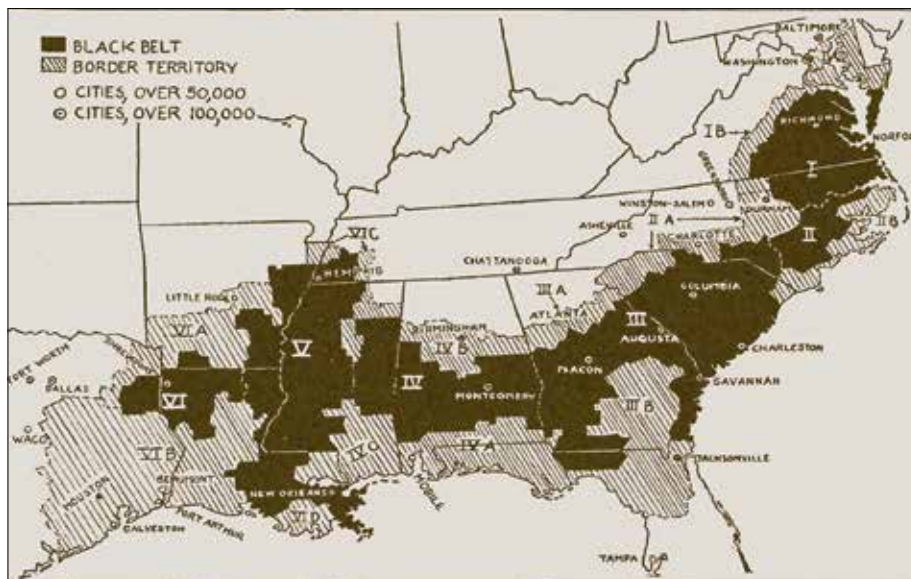
¹⁷ М.А. Чекалова, К.М. Андерсон, Н.М. Насонов и его статья «Негритянская проблема в Северо-Американских соединенных Штатах», „Развитие общественных наук российскими студентами” 2017, nr 5, s. 40–41; М. Пантелеев, *Агенты Коминтерна: солдаты мировой революции*, Москва 2005, s. 73.

¹⁸ Г.М. Адибеков, Э.Н. Шахназарова, К.К.Шириня, *Организационная структура Коминтерна 1919–1943*, Москва 1997, s. 155.

¹⁹ М.А. Чекалова, К.М. Андерсон, Н.М. Насонов и его..., s. 41–43; М.А. Тимофеева, *Дискуссии о сущности негритянского вопроса в США в Коминтерне, в: Левые идеологии, движения и организации в истории. Сборник избранных статей участников Девятой Международной конференции молодых ученых и специалистов «Слио-2019»*, А.К. Сорокин (red.), Москва 2019, s. 167–168; О. Berland, *Nasonov and the Comintern's American Negro Program*, „Science and Society” 2001, nr 65, z. 2, s. 226–228.

²⁰ W. Materski, *Przewrót listopadowy 1917 r. w Rosji a hasło bolszewików prawa narodów do samostanowienia*, „Dzieje Najnowsze” 2017, nr 49, z. 4, s. 17.

połowa przebywa na terenie tzw. czarnego pasa, czyli obszaru rozciągającego się od Virginii do Teksasu, i stanowi 50 proc. całej populacji.

Mapa 1. Obszar tzw. czarnego pasa.

Źródło: J.S. Allen, *Negro Liberation*, New York 1938, International Publishers, s. 15.

Zatrudnienie czarnoskórej ludności w najważniejszych sektorach przemysłu spowodowało jej migrację do wielkich ośrodków miejskich. W ten sposób powstała silna „klasa robotnicza”, którą należało pozyskać do prowadzenia „działalności rewolucyjnej”. Autorzy rezolucji podkreślają, że ogromna część tej ludności stała się obiektem bezwzględnego wyzysku i prześladowań zarówno na tle klasowym, jak i rasowym, co powinno ułatwić jej przekształcenie (...) w *siłę rewolucyjną, która pod kierownictwem proletariatu będzie mogła uczestniczyć we wspólnej walce z innymi robotnikami przeciwko kapitalistycznemu wyzyskowi*²¹. A zatem głównym zadaniem Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych Ameryki (dalej: KP USA) powinno być zmobilizowanie szerokich mas czarnoskórej ludności do walki z wszelkimi formami ucisku. Aby tego dokonać, komuniści powinni wystąpić w charakterze obrońców praw uciskanej mniejszości i orędowników jej „wyzwolenia”. W związku z tym partia komunistyczna została zobowiązana do prowadzenia intensywnej działalności agitacyjnej i propagandowej pod hasłami walki o pełną równość społeczną i polityczną dla Afroamerykanów. Jej dalekosiędnym celem miało być uznanie prawa do ich samostanowienia jako odrębnego narodu na terytorium tzw. czarnego pasa. Propagandę prowadzoną na rzecz samostanowienia należało połączyć z żądaniem poprawy warunków materialnych, uzyskaniem przez Afroamerykanów tych samych przywilejów, które mają biali, zniesieniem pozostałości niewolnictwa oraz wszelkich form rasizmu

²¹ *C.I. Resolution on Negro Question in U.S.*, „The Communist” 1930, nr 9, z. 1, s. 48–49.

i „białego szowinizmu”²². Ponadto w rezolucji z 26 października 1930 r. wyraźnie podkreślono, że walki o wyzwolenie Afroamerykanów i prawa do ich samostanowienia nie można ograniczać tylko do działań propagandowych. Należało organizować strajki, demonstracje i bojkoty podatkowe²³. W tym celu nakazano zsynchronizowanie aktywności struktur partii komunistycznej z aktywnością związków zawodowych i różnych organizacji abolicjonistycznych na południu²⁴. Te działania miały służyć przygotowaniu warunków do wybuchu zbrojnej rewolucji, którą kierownictwo KP USA uważało za najskuteczniejszy środek do realizacji celów politycznych. Potwierdza to opinia sekretarza generalnego partii, Earla Russela Browdera (1891–1973), który wskazał, że (...) *całkowite wyzwolenie czarnoskórej ludności w „czarnym pasie” zostanie dokonane jedynie przez rewolucyjne obalenie białych właścicieli ziemskich i kapitalistów*²⁵. Dlatego też w rezolucji z 30 października 1930 r. zalecano tworzenie organizacji paramilitarnych, takich jak „proletariacka i chłopska samoobrona” do walki z Ku-Klux-Klanem²⁶. Paradoksalnie, kierownictwo Kominternu uznawało aktywność tej organizacji za pożyteczną, m.in. ze względu na możliwość jej wykorzystania w prowokacjach organizowanych przez podziemny aparat partii i sowieckie służby specjalne, co we wspomnianej rezolucji uzasadniono w sposób następujący:

(...) nawet stosunkowo mało znaczące akty bandytów z Ku-Klux-Klanu w czarnym pasie mogą stać się okazją do ważnych działań politycznych, pod warunkiem, że komuniści będą w stanie zorganizować opór oburzonych mas murzyńskich. W takich przypadkach masowe ruchy łatwo mogą się przekształcić w prawdziwy bunt. Wynika to z tego, że, jak powiedział Lenin, każdy ucisk narodowy wywołuje sprzeciw w szerokich masach ludu, tendencją każdego oporu ludności uciskanej pod względem narodowym jest zaś powstanie narodowe (tłum. aut.)²⁷.

²² Tamże, s. 52–53. Por. *Resolution on the Negro Question in the United States. Final Text Confirmed by the Political Commission of the E.C.C.I.*, „The Communist” 1931, nr 10, z. 2, s. 154–156.

²³ Tamże, s. 161.

²⁴ Tamże, s. 166.

²⁵ E. Browder, *What is Communism?*, New York 1936, s. 143. Szerzej na temat wpływu ideologii marksizmu-leninizmu na stosunek KP USA do kwestii „wyzwolenia” Afroamerykanów i wytycznych Kominternu zob. R. Wilson, *The Development of the Communist Position on the Negro Question in the United States*, „The Phylon Quarterly” 1958, nr 19, z. 3, s. 306–326; H. Klehr, W. Tompson, *Self-determination in the Black Belt: Origins of a Communist Policy*, „Labor History” 1989, nr 30, z. 3, s. 354–366; O. Berland, *The Emergence of the Communist Perspective on the „Negro Question” in America: 1919–1931: Part One*, „Science and Society” 1999/2000, nr 63, z. 4, s. 411–432; tenże, *The Emergence of the Communist Perspective on the „Negro Question” in America: 1919–1931: Part Two*, „Science and Society” 2000, nr 64, z. 2, s. 194–217; J.A. Zumoff, *The Communist International and US Communism, 1919–1929*, London 2015, s. 287–365.

²⁶ *Resolution on the Negro Question in the United States...*, s. 166.

²⁷ Tamże, s. 165–166.

Według rezolucji Kominternu z 26 października 1930 r. prawo do samostanowienia czarnoskórej ludności na terytorium tzw. czarnego pasa miało być zrealizowane przez:

- 1) skonfiskowanie gruntów i dóbr należących do białych właścicieli ziemskich i „kapitalistów” na rzecz czarnoskórych rolników i dzierżawców;
- 2) utworzenie nowego organizmu państwowego o nazwie Zjednoczone Państwo Czarnego Pasa (ang. *State Unity of the Black Belt*), w którego skład wchodziłyby wszystkie terytoria zamieszkane w większości przez ludność czarnoskórą²⁸. Część działaczy KP USA postulowała proklamowanie Murzyńskiej Republiki Sowieckiej (ang. *Negro Soviet Republic*), która miała być wzorowana na instytucjach ustrojowych Związku Sowieckiego²⁹;
- 3) usankcjonowanie prawa do samostanowienia, czyli pełnego i nieograniczonego prawa czarnoskórej ludności do sprawowania władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej na terytorium tzw. czarnego pasa oraz do decydowania o stosunkach pomiędzy własnym „krajem” a innymi państwami, w tym Stanami Zjednoczonymi. W myśl zasady samostanowienia inne mniejszości etniczne, rasowe i narodowe pozostające na terenie tzw. czarnego pasa należało podporządkować administracji nowego „państwa”³⁰.

Sowieci, wykorzystując trudną sytuację ekonomiczną i społeczną Afroamerykanów, zamierzali wykreować wśród nich przekonanie o tym, że stanowią odrębny naród, który dąży do uzyskania, a następnie – zachowania, odrębności lub niepodległości, gdyż własna państwowość (w mniejszym stopniu autonomia) umożliwi realizację własnych interesów. W tym celu posłużono się sprawdzoną metodą indoktrynacji opartej na sloganach „prawa do samostanowienia” i „walki o równość”. Analogicznie jak w koloniach, Sowieci zamierzali doprowadzić do powstania „ruchu narodowo-wyzwoleńczego”, który mogliby wykorzystać do zdestabilizowania Stanów Zjednoczonych od wewnątrz i osłabienia ich integralności terytorialnej. Należy bowiem pamiętać, że tego rodzaju ruchy identyfikują własną podmiotowość polityczną z konkretnym terytorium, co w przypadku państw wielonarodowych, takich jak Stany Zjednoczone, może doprowadzić do ich rozpadu. Fakt inspirowania tych działań przez Kreml potwierdził m.in. William Odell Nowell, który w latach 1929–1936 był członkiem KP USA w Detroit. Warto odnotować, że w 1929 r. brał on udział w konsultacjach z aktywistami Sekcji do Spraw Murzynów Wschodniego Sekretariatu KW MK³¹. Wskazał, że plany utworzenia separatystycznej „republiki” na terytorium Stanów Zjednoczonych, która miała być całkowicie kontrolowana przez Sowietów, zostały starannie przygotowane

²⁸ *Resolution on the Negro Question in the United States...*, s. 159–160.

²⁹ J. Pepper, *The American Negro Problem*, „The Communist” 1928, nr 7, z. 10, s. 634; W.Z. Foster, *Toward Soviet America*, New York 1932, s. 303.

³⁰ *Resolution on the Negro Question in the United States...*, s. 161.

³¹ *Committee on Un-American Activities, U. S. House of Representatives. The American Negro in the Communist Party*, Washington 1954, s. 2.

w Moskwie. Aby utworzyć takie quasi-państwo, potrzebne były sprzyjające warunki, np. kryzys gospodarczy lub zaangażowanie USA w wojnę z Japonią. Na kanwie niezadowolenia społecznego należało wówczas doprowadzić do masowych strajków i niepokojów społecznych, które następnie zamierzano przekształcić w rewolucję³². Nowell podkreślił, że każda próba realizacji tego planu doprowadziłaby do krwawych zamieszek na tle rasowym i prześladowań czarnoskórej ludności z Południa³³.

Wykonawcą zaleceń zawartych w rezolucjach była Komunistyczna Partia Stanów Zjednoczonych, która na początku lat 30. XX w. uległa całkowitej stalinizacji³⁴. Jej członkowie współpracowali z sowieckimi służbami wywiadowczymi, szczególnie w zakresie rekrutowania agentury i weryfikowania informacji wywiadowczych. Podziemny aparat KP USA, czyli nielegalna sieć komórek, organizacji i pojedynczych osób, uczestniczył w operacjach szpiegowskich wspólnie z organami sowieckiego wywiadu i umożliwiał m.in. pozyskiwanie fałszywych paszportów oraz prowadzenie tajnej łączności. Ważne postacie komunistycznego podziemia w Stanach Zjednoczonych, takie jak Sándor Goldberger (1894–1990), Stjepan Mesaroš (1903–1993), znany jako Steve Nelson, i Jacob Golos (1889–1943), pełniły funkcje łączników pomiędzy sowieckim aparatem wywiadowczym a kierowaną przez niego siecią szpiegowską w USA³⁵. Jednym z głównych zadań KP USA było skonsolidowanie uciskanych mniejszości rasowych i etnicznych wokół bezpartyjnych organizacji kierowanych de facto przez komunistów. Przenikanie sowieckiej agentury do wszelkich organizacji społecznych, politycznych i religijnych odbywało się m.in. przez tworzenie tzw. organizacji pomocniczych, zwanych też „pasami transmisyjnymi”. Jednym z głównych organizatorów takich struktur był Wilhelm Münzenberg (1889–1940), wybitny niemiecki komunista i działacz ruchu robotniczego, który dzięki zdolnościom logistycznym zyskał miano „czerwonego milionera”³⁶. W trakcie obrad VI Kongresu Międzynarodówki Komunistycznej w Moskwie, 20 lipca 1928 r., Münzenberg scharakteryzował cele i zadania takich organizacji. Według niego umożliwiały one dotarcie do ludzi zubożniałych lub odpornych na komunistyczną propagandę, co pozwalało zjednać ich dla sprawy międzynarodowego ruchu komunistycznego. Chodziło zatem o stworzenie „układu słonecznego” składającego się z organizacji i komitetów, które funkcjonowałyby

³² *Statement of Nowell, William Odell, Former Member of the Communist Party of the United States*, w: *United States. Congress. House. Special Committee on Un-American Activities. Investigation of Un-American Propaganda Activities in the United States, Volume 11 (October 28 – December 3, 1939)*, Washington 1940, s. 6996–6997.

³³ Tamże, s. 6998.

³⁴ E. Browder, *Communism in the United States*, New York 1935, s. 292.

³⁵ Д. Даллин, *Советский шпионаж в Европе и США 1920–1950 годы*, Москва 2017, s. 284; A. Weinstein, A. Vasiliev, *The Haunted Wood Soviet Espionage in America. The Stalin Era*, New York 1999, s. 22–50, 84–110; H. Klehr, J.E. Haynes, F.I. Firsov, *The Secret World of American Communism*, New Heaven London 1995, s. 20–42, 71–119.

³⁶ S. McMeekin, *The Red Millionaire. A Political Biography of Willi Münzenberg, Moscow's Secret Propaganda Tsar in the West*, London 2003, s. 1.

„w orbicie” partii komunistycznej i pełniły rolę „pasa transmisyjnego”. Taki pas umożliwiałby aktywizację szerokich mas społecznych przez rozpowszechnianie wśród nich poglądów zbieżnych z linią komunizmu³⁷.

Szczegółowe informacje dotyczące komunistycznych organizacji frontowych oraz ich działalności wśród Afroamerykanów zawierają analizy i opracowania FBI. Według nich KP USA z inspiracji Kominternu stworzyła następujące organizacje:

- Braterstwo Afrykańskiej Krwi (ang. African Blood Brotherhood),
- Kongres Pracy Amerykańskich Murzynów (ang. American Negro Labor Congress),
- Liga Walki o Prawa Murzynów (ang. League of Struggle for Negro Rights),
- Narodowy Kongres Murzynów (ang. National Negro Congress)³⁸.

Lektura dokumentów wytworzonych przez FBI oraz inne instytucje rządowe USA wskazuje, że działalnością wyżej wymienionych podmiotów sterowały sowieckie organy wywiadowcze, przy pomocy agentury lub amerykańskich działaczy komunistycznych odbywających szkolenia w Moskwie. Interesujące studium takiego przypadku stanowi historia Kongresu Pracy Amerykańskich Murzynów, który został utworzony w Chicago w październiku 1925 r. na bazie Braterstwa Afrykańskiej Krwi. Na czele organizacji stanął Lovett Fort-Whiteman (1889–1939), który ukończył kurs w Międzynarodowej Szkole Leninowskiej w Moskwie (dalej: MSL)³⁹. Szkoła rozpoczęła swoją działalność w marcu 1925 r. jako jednostka organizacyjna Instytutu Marksa i Engelsa. W praktyce była zakonspirowaną sekcją Kominternu, podlegająca Oddziałowi Organizacyjnemu KW MK. Pierwszym rektorem MSL został członek Biura Politycznego WKP(b) Mikołaj Bucharin, a po jego usunięciu z Kominternu tę funkcję objęła Klaudia Kirsanowa. Kurs podstawowy trwał początkowo półtora roku, ale w 1928 r. wydłużono go do trzech lat⁴⁰. Według Nowella, absolwenta dwuletniego kursu w MSL, szkolenie obejmowało następujące przedmioty:

³⁷ *Заседание пятое – 20 июля 1928 года. Прения по докладу т. Бухарина. Речь т. Мюшонберга, в: VI Конгресс Коминтерна. Стенографический отчет. Выпуск I. Международное положение и задачи Коминтерна, Москв –Ленинград 1929, s. 101–106; C.A. Hathaway, On the Use of “Transmissions Belts” in Our Struggle for the Masses, „The Communist” 1931, nr 10, s. 409–424; J.E. Hoover, *The Masters of Deceit. The Story of Communism in America and How to Fight It*, New York 1958, s. 227–243.*

³⁸ *Federal Bureau of Investigation. United States Department of Justice, The Communist Party and the Negro*, Washington 1953, s. 51–57. Por. *Federal Bureau of Investigation. United States Department of Justice, The Communist Party and the Negro 1953–1956*, Washington 1956, s. 30–37.

³⁹ *United States. Congress. House. Special Committee on Un-American Activities. Investigation of Un-American Propaganda Activities in the United States. Appendix Part IX (Communist Front Organizations). Fourth Section*, Washington 1944, s. 1282.

⁴⁰ Г.М. Адиебеков, Э.Н. Шахназарова, К.К.Шириня, *Организационная структура Коминтерна...*, s. 127; M. Szumiło, *Wspomnienia Romana Zambrowskiego z Międzynarodowej Szkoły Leninowskiej w Moskwie (1929–1931)*, „Komunizm. System – ludzie – dokumentacja” 2012, nr 1, s. 167–168; А.А. Соколов, *Коминтерн и Вьетнам. Подготовка вьетнамских политических кадров в коммунистических вузах СССР, 20–30-е годы*, Москва 1998, s. 19 i nast.

(...) ekonomię marksistowską, leninizm, który jest tam nazywany filozofią, problematykę związków zawodowych, czyli praktykę organizowania strajków, historię międzynarodowego ruchu robotniczego i międzynarodówek komunistycznych, historię Rosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików). Szkoliliśmy się w obsłudze broni, takiej jak karabiny lub karabiny maszynowe itd. Doskonaliłem się także w zakresie pracy konspiracyjnej i technik prowadzenia szyfrowanej korespondencji. Studiowaliśmy strategię budowy organizacji, od niewielkiej frakcji poczynając, a na przejęciu kontroli nad związkiem zawodowym lub organizacją masową kończąc. Poznawaliśmy także techniki podnoszenia świadomości politycznej ludności i jej rozwoju ideologicznego. Analizowaliśmy szczegóły dotyczące taktyki walk ulicznych, konfrontacji na barykadach i sposobów przejmowania kontroli nad obiektami o znaczeniu strategicznym, ekonomicznym i technicznym, które znajdują się na terenie miasta (...) Spędziłem trochę czasu w Armii Czerwonej, gdzie odbywałem praktykę z wojskowości i pracy propagandowej w obszarze międzynarodowym (tłum. aut.)⁴¹.

Wielu Afroamerykanów odbywało podobne szkolenia także poza MSL, m.in. w istniejącym od 1921 r. Komunistycznym Uniwersytecie Pracujących Wschodu⁴². Oprócz członków kierownictwa, którzy odbyli przeszkolenie w Moskwie (Lovett Fort-Whiteman, William Odell Nowell), sowieckie służby specjalne miały w Kongresie Pracy Amerykańskich Murzynów swoją agenturę. W 1929 r. zatrudniono tam Kitty Harris⁴³,

⁴¹ *Statement of Nowell, William Odell...*, s. 7021–7022. Wspomniane przez Nowella obiekty o „(...) znaczeniu strategicznym, ekonomicznym i technicznym, które znajdują się na terenie miasta” współcześnie noszą nazwę infrastruktura krytyczna.

⁴² Szerzej na ten temat: C. McClellan, *Africans and Black Americans in the Comintern Schools, 1925–1934*, „The International Journal of African Historical Studies” 1993, nr 26, z. 2, s. 371–390. Udział Afroamerykanów w szkoleniach w MSL potwierdza także polski komunista Roman Zambrowski (1909–1977), późniejszy członek Biura Politycznego KC PZPR, który zanotował w swoim pamiętniku, że „(...) w pierwszych miesiącach pobytu w Międzynarodowej Szkole Lenińskiej zamieszkałem w dużym, jasnym pokoju z trzema amerykańskimi komunistami (dwoma białymi i Murzynem). Przyjęli mnie ciepło i nietrudno mi było z nimi się porozumieć. Najmłodszy z nich emigrował przed wielu laty z Jugosławii i bez większego trudu przyswajał sobie język rosyjski; drugi emigrował przed wojną do USA z Rosji, ale jego język pozostał nienaganny; trzeci – Murzyn pilnie się go uczył. Wszyscy studiowali w sektorze języka angielskiego”. Cyt. za: M. Szumiło, *Wspomnienia Romana Zambrowskiego...*, s. 194.

⁴³ B. Абрамов, *Еспеу в КГБ*, Москва 2006, s. 320. Kitty Harris, właśc. Kathrine Harrison (24 V 1887–6 X 1966) urodziła się w Londynie w rodzinie szewca Natana, żydowskiego emigranta z Białego-stoku. W 1908 r. wraz z rodziną wyjechała do Kanady. Zamieszkała w Winnipeg, gdzie ukończyła cztery klasy szkoły powszechnej. Została aktywistką związku zawodowego szwaczy i członkiem Komunistycznej Partii Kanady. W 1923 r. wyjechała do Stanów Zjednoczonych. W Chicago podjęła pracę jako sekretarka związku zawodowego i wstąpiła do KP USA, gdzie kierowała komórką do spraw agitacji i propagandy. W 1925 r. wyszła za mąż za Earla Russela Browdera (sekretarza KP USA), z którym w październiku 1927 r. wyjechała do Moskwy, a następnie do Szanghaju. Podjęła pracę w nielegalnej komórce Czerwonej Międzynarodówki Związków Zawodowych (Profintern). W 1929 r. wróciła do Moskwy, skąd udała się do Nowego Jorku. Zatrudniono ją w Kongresie Pracy Amerykańskich Murzynów i spółce Amtorg. W kwietniu 1932 r., po rozwodzie z Browderem,

która pracowała równocześnie w Amtorg Trading Corporation, w prywatnej spółce handlowej z kapitałem sowieckim, utworzonej 24 maja 1924 r. w Nowym Jorku. W latach 1924–1933, a więc przed otwarciem misji dyplomatycznej ZSRS w Stanach Zjednoczonych, spółka Amtorg pełniła funkcję zarówno ambasady, jak i misji handlowej i stanowiła przykrywkę dla działalności szpiegowskiej, dywersyjnej i propagandowej prowadzonej przez Komintern⁴⁴. W 1931 r. Harris, która zajmowała się propagandą, została zwerbowana do współpracy z sowieckim wywiadem zagranicznym przez Abrahama Eingorna (1899–1955), aktywistę Międzynarodówki Młodzieży Komunistycznej i jednocześnie funkcjonariusza sowieckiego wywiadu (Wydział Zagraniczny Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego)⁴⁵. Celem Sowietów było przekształcenie Kongresu Pracy Amerykańskich Murzynów w organizację masową, która umożliwiałaby zjednoczenie czarnoskórej ludności pod przywództwem politycznym amerykańskiej partii komunistycznej. Miało się to odbywać pod pretekstem wszelkiej aktywności, działalności agitacyjnej oraz kampanii propagandowych przeciwko prawnej dyskryminacji Afroamerykanów i stosowanym wobec nich samosądom. W 1930 r. część aktywistów z Kongresu Pracy Amerykańskich Murzynów utworzyła kolejną „organizację pomocniczą” o nazwie Liga Walki o Prawa Murzynów. Funkcję prezesa tej organizacji pełnił James Mercer Langston Hughes (1901–1967), poeta i działacz społeczny publikujący na łamach czasopism związanych z amerykańską partią komunistyczną⁴⁶. Stanowisko sekretarza i rzeczywistego przywódcy organizacji zajmował natomiast Haywood Hall (1898–1985), znany jako Harry Haywood, określający siebie „czarnym bolszewikiem”. Hall był absolwentem MSL i Komunistycznego Uniwersytetu Pracujących Wschodu w Moskwie oraz uczestnikiem walk podczas wojny domowej w Hiszpanii – walczył w szeregach XV Brygady Międzynarodowej im. Abrahama Lincolna po stronie hiszpańskich komunistów wspieranych przez Związek Socjalistycznych Republik

wyjechała do Berlina. Tam pełniła funkcję łączniczki w nielegalnej rezydenturze Wydziału Zagranicznego Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego, posługując się pseudonimem „Cyganka”. Wykonywała zadania na rzecz nielegalnych rezydentur sowieckiego wywiadu w Pradze, Paryżu, Nowym Jorku i Los Angeles. Była też łączniczką tzw. piątki z Cambridge. W 1937 r. otrzymała obywatelstwo sowieckie. W latach 1942–1946 pracowała w rezydenturze I Zarządu NKWD-NKGB w Meksyku. W latach 1952–1954 leczyla się w Więziennej Klinice Psychiatrycznej MSW ZSRS. Zmarła w m. Gorki jako emerytka. Zob. В. Абрамов, *Евреи в КГБ...*, s. 320–321. Szerzej na temat działalności wywiadowczej K. Harris zob. И.А. Дамаскин, *Семнадцать имен Кумму Хэппус*, Москва 1999.

⁴⁴ *United States. Congress. House. Committee on Un-American Activities. The Shameful Years. Thirty Years of Soviet Espionage in the United States*, Washington 1951, s. 5–7; A.C. Sutton, *Western Technology and Soviet Economic Development 1917 to 1930*, Stanford 1968, s. 246, 261, 269, 287; Ф.Д. Бобков, *КГБ и власть*, Москва 1995, s. 107–124; Д. Даллин, *Советский шпионаж в Европе...*, s. 288–292.

⁴⁵ В. Абрамов, *Евреи в КГБ...*, s. 320, 339–340.

⁴⁶ *United States. Congress. House. Special Committee on Un-American Activities. Investigation of Un-American Propaganda Activities in the United States. Appendix Part IX (Communist Front Organizations)...*, s. 1282–1284.

Sowieckich⁴⁷. Związany również z Narodowym Kongresem Murzynów, jako zwolennik stalinowskiej koncepcji prawa do samostanowienia narodów w 1948 r. opublikował rozprawę pt. *Wyzwolenie Murzynów*⁴⁸. Według niego publikacja stanowiła potwierdzenie rewolucyjnego stanowiska wypracowanego na VI Kongresie Kominternu w 1928 r. Zdaniem Halla problem wyzwolenia Afroamerykanów jest problemem uciskanego narodu mającego pełne prawo do samostanowienia. Wielokrotnie podkreślał on „rewolucyjną istotę” walki o równość Afroamerykanów, wynikającą z tego, że ich ucisk jest główną podporą systemu „imperialistycznej dominacji” nad całą klasą robotniczą i masami wyzyskiwanego narodu amerykańskiego. Dlatego walka o wyzwolenie ludności afroamerykańskiej jest według niego częścią składową walki o cele rewolucji komunistycznej i historycznym zadaniem ruchu robotniczego⁴⁹.

Program polityczny Ligi całkowicie pokrywał się z wytycznymi rezolucji Kominternu. Żądano całkowitej równości Afroamerykanów pod względem ekonomicznym, społecznym i politycznym, realizacji prawa do samostanowienia w obrębie tzw. czarnego pasa, konfiskaty ziemi należącej do „białych kapitalistów” i jej podziału pomiędzy rolników i dzierżawców⁵⁰. Liga prowadziła intensywne kampanie propagandowe i wykorzystywała kryzys gospodarczy lat 30. XX w. Bazowano przede wszystkim na gniewie i frustracji Afroamerykanów z powodu nierówności społecznych i ubóstwa. Akcent kładziono głównie na problemie przemocy ze strony policji, na bezrobociu i braku dostępu do edukacji. Znakomitą okazją do radykalizowania nastrojów społecznych były masowe pogrzeby osób, które poniosły śmierć podczas zamieszek i strajków robotniczych. Przykładowo, 3 sierpnia 1931 r., w czasie pogrzebu robotników w Chicago, działacze Ligi rozkolportowali 20 000 ulotek o treści komunistycznej i antypaństwowej. Do celów propagandowych wykorzystywano także petycje i rezolucje. Na przykład 20 stycznia 1933 r. na ręce komisarza Policji w Chicago złożono petycję, która zawierała groźby i oskarżenia o terroryzm wobec Afroamerykanów i białych robotników⁵¹. Oprócz propagandy i agitacji stosowano także prowokacje i przemoc. Kulisy tego rodzaju działań przedstawił Joseph Zack Kornfeder (1898–1963), założyciel KP USA i emisariusz Kominternu w Ameryce Południowej. W Nowym Jorku, Chicago oraz innych miastach amerykańska partia komunistyczna zorganizowała skoordynowaną akcję napaści na prywatne restauracje i bary, których właściciele nie wyrazili zgody na obsługiwanie Afroamerykanów. Polegało to na tym, że niewielka grupa

⁴⁷ H. Haywood, *Black Bolshevik. Autobiography of an Afro-American Communist*, Chicago 1978, s. 148–176, 198–218, 467–490.

⁴⁸ H. Haywood, *Negro Liberation*, New York 1948.

⁴⁹ H. Haywood, *Black Bolshevik...*, s. 565–566.

⁵⁰ *United States. Congress. House. Special Committee on Un-American Activities. Investigation of Un-American Propaganda Activities in the United States. Appendix Part IX (Communist Front Organizations)...*, s. 1283–1284; J.W. Ford, *The Negro and the Democratic Front*, New York 1938, s. 81–83.

⁵¹ H.D. Lasswell, D. Blumenstock, *World Revolutionary Propaganda. A Chicago Study*, New York–London 1939, s. 52, 78, 201–203.

białych i czarnoskórych działaczy partii komunistycznej lub związanej z nią organizacji prowokowała bójkę w lokalu wybranym jako cel ataku. Następnie, w zależności od rozwoju sytuacji, do działań włączały się komunistyczne bojówki oczekujące na zewnątrz budynku. Celem tych działań było przede wszystkim pogłębianie sprzeczności pomiędzy Afroamerykanami a białymi oraz sprowokowanie ewentualnych akcji odwetowych, które mogłyby doprowadzić do eskalacji konfliktu⁵².

Sowieckie aktywa operacyjne, poza prowadzeniem przedsięwzięć zmierzających do zdestabilizowania sytuacji wewnętrznej, były wykorzystywane także do przeprowadzania skoordynowanych akcji propagandowych i dezinformacyjnych, których celem było podważenie wizerunku Stanów Zjednoczonych w oczach światowej opinii publicznej oraz odciążenie uwagi władz USA od ważnych spraw międzynarodowych. Znakomitym przykładem tego rodzaju działań jest tzw. sprawa chłopców ze Scottsboro. Dnia 25 marca 1931 r., a więc na początku Wielkiego Kryzysu, grupa dziewięciu czarnoskórych nastolatków w wieku od 13 do 20 lat podróżowała bez biletów pociągiem towarowym w poszukiwaniu zatrudnienia. Na trasie z Chattanooga do Memphis doszło do bójki z białymi, którzy po opuszczeniu pociągu wezwali pomoc. Pociąg został zatrzymany w odległości 22 mil od miasteczka Scottsboro, w miejscowości Paint Rock, gdzie ujęto czarnoskórych chłopców. Zostali oni następnie oskarżeni o pobicie i zgwałcenie dwóch białych kobiet. Skazano ich na karę śmierci, jednak zamieniono ją na karę długoletniego więzienia. Sprawa wywołała ogromne zainteresowanie amerykańskich mediów i urosła do rangi symbolu rasowej dyskryminacji Afroamerykanów na południu USA⁵³.

Wydarzenia ze Scottsboro zwróciły uwagę Sowietów, którzy postanowili je wykorzystać do własnych celów politycznych. Na posiedzeniu Biura Politycznego RKP(b), które odbyło się 1 kwietnia 1932 r., Stalin polecił zorganizować kampanię protestu przeciwko wykonaniu kary śmierci na nastolatkach⁵⁴. Jej przygotowanie i przeprowadzenie zlecono Międzynarodowej Organizacji Pomocy Rewolucjonistom, zwanej też Czerwoną Pomocą, która została utworzona podczas IV Zjazdu Kominternu w 1922 r. Oficjalnym zadaniem tej organizacji było udzielanie prawnej, moralnej i materialnej pomocy działaczom ruchu komunistycznego, represjonowanym za działalność rewolucyjną. W rzeczywistości organizacja stanowiła narzędzie komunistycznej agitacji i propagandy, a pod pozorem wspierania represjonowanych aktywistów oraz ich rodzin za

⁵² *Testimony of Joseph Zack Kornfeder*, w: *Subversion in Racial Unrest. An Outline of a Strategic Weapon to Destroy the Governments of Louisiana and the United States. Public Hearings of the State of Louisiana Joint Legislative Committee*, cz. 1, Baton Rouge 1957, s. 75.

⁵³ L. Sorensen, *The Scottsboro Boys Trial: A Primary Source Account*, New York 2004, s. 7–26; J.R. Acker, *Scottsboro and Its Legacy: The Cases That Challenged American Legal and Social Justice*, Westport–London 2008, s. 1–17.

⁵⁴ *Из протокола № 94 заседания Политбюро ЦК ВКП(б). Об Информационном бюро. Предложение МОПР о кампании протеста против смертного приговора рабочим-неграм из Скотсборо. 1 апреля 1932 г.*, w: *Политбюро ЦК РКЩ(б)-ВКП(б) и Коминтерн: 1919–1943 гг. Документы*, Г.М. Аддибеков (red.), Москва 2004, s. 654.

jej pośrednictwem przekazywano środki pieniężne na finansowanie działalności partii komunistycznych poza granicami ZSRS⁵⁵. Czerwona Pomoc miała swoje oddziały w wielu krajach, współpracowała z sowieckimi organami wywiadowczymi i była przez nie finansowana. Potwierdza to relacja Włodzimierza Piatnickiego, syna Josifa Piatnickiego (1882–1938), kierownika Oddziału Łączności Międzynarodowej Kominternu:

W ostatnich latach Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny przejmował niektóre funkcje Oddziału Łączności Międzynarodowej, zwłaszcza śledzenie i donoszenie na tych, którzy nie zgadzają się ze Stalinem. Najbardziej newralgiczną formą działalności prowadzonej przez agentów Oddziału Łączności Międzynarodowej jest obowiązek rozdzielania pieniędzy przeznaczonych na finansowanie partii komunistycznych, opłacanie ich kosztownej propagandy i fałszywych frontów, takich jak np. Liga na Rzecz Obrony Demokracji, Przyjaciele Związku Sowieckiego, Międzynarodowa Organizacja Pomocy Rewolucjonistom i wielu innych, rzekomo niezależnych organizacji, które stały się szczególnie potrzebne, kiedy Moskwa zaczęła tworzyć Front Ludowy. Żadna partia komunistyczna na świecie nie była zdolna do pokrycia nawet części tych wydatków. Moskwa uznawała za swój obowiązek ponoszenie kosztów 90–95 proc. wydatków partii komunistycznych. Płatności, których wysokość została określona przez stalinowskie Biuro Polityczne, dokonywano z sowieckiego budżetu przez Oddział Łączności Międzynarodowej (tłum. aut)⁵⁶.

Celem kampanii propagandowej prowadzonej przez sowiecką prasę i liczne organizacje społeczne, polityczne i kulturalne było utrwalenie w świadomości światowej opinii publicznej wizerunku USA jako kraju „rasistowskiego” i „reakcyjnego”. Natomiast Związek Sowiecki przedstawiano jako państwo „postępowe” i „nowoczesne”, obrońcę pokoju i prześladowanych klas społecznych. Sowiecka propaganda kreowała wizerunek chłopców ze Scottsboro jako rewolucjonistów i sojuszników pierwszego państwa, w którym „budowano socjalistyczne społeczeństwo”. Chodziło o to, aby każde aktywne wyrażenie solidarności z zatrzymanymi stało się alternatywnym sposobem udzielania poparcia bolszewizmowi i projektowi budowy socjalizmu pod kierownictwem Związku Sowieckiego. Co więcej, wyrok śmierci na chłopcach ze Scottsboro przedstawiano jako zapowiedź eskalacji przemocy wobec wszystkich czarnoskórych robotników. Miało to rzekomo dowodzić istnienia spisku kapitalistów, którzy zamierzali doprowadzić do wybuchu „imperialistycznej wojny” przeciwko Związkowi Sowieckiemu stojącemu na straży pokoju. Kampania objęła swym zasięgiem Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię i Niemcy. W tych krajach wykorzystano struktury Kominternu i partii komunistycznych wraz z siecią organizacji, redakcji

⁵⁵ В.И. Соколова, В.И. Калинин, О.Н. Галюшева, *Роль Секретариата ЦК ВКП (б) в активизации движения МОПР на примере деятельности Интердома имени Е.Д. Стасовой в 1930-х годах*, „Вестник Чувашского университета” 2019, nr 2, s. 175; А.И. Аврус, *Пролетарский интернационализм в действии. (Из истории Международной организации помощи борцам революции)*, Москва 1971, s. 43–53, 74–81.

⁵⁶ В.И. Пятницкий, *Осип Пятницкий и Коминтерн на весах истории*, Минск 2004, s. 188.

i stowarzyszeń⁵⁷. W Stanach Zjednoczonych na przykład ciężar prowadzenia kampanii spoczął na istniejącej od 1925 r. filii Międzynarodowej Organizacji Pomocy Rewolucjonistom, działającej pod nazwą Obrona Pracy Międzynarodowej (ang. International Labor Defence), która organizowała demonstracje, marsze, konferencje prasowe, zbiórki podpisów pod petycjami o uwolnienie więźniów oraz przedsięwzięcia „demaskujące cały system terroru”, który w opinii aktywistów stanowiły instytucje państwowe. Solidarność z więzionymi chłopcami deklarowali wybitni przedstawiciele świata kultury, nauki i sztuki inspirowani przez bolszewików, jak np. Maksym Gorki – rosyjski pisarz i publicysta, Jelena Stasowa – członkini Światowego Komitetu Antywojennego i Antyfaszystowskiego, działaczki związkowi Lovett Fort-Whiteman i George Padmore oraz poeta James Mercer Langston Hughes⁵⁸. Oprócz działań propagandowych uciekano się także do przemocy. Dla przykładu, w związku z wyznaczeniem daty egzekucji chłopców ze Scottsboro na 10 lipca 1931 r. Komitet Wykonawczy Czerwonej Pomocy w Moskwie wystosował apel wzywający do udzielania wsparcia skazanym. W lecie, gdy do władz Alabamy i Białego Domu zaczęły napływać listy i petycje pisane w obronie chłopców, demonstranci wybili okna w placówkach dyplomatycznych i misjach handlowych USA w Berlinie, Bremie, Dreźnie, Lipsku i Kolonii. Wybuchła globalna fala protestów, sięgająca od Kalifornii do Sydney, od Montrealu do Przylądka Horn i od Szanghaju do Buenos Aires. W rezultacie Sąd Najwyższy Alabamy odstąpił od wymierzenia chłopcom kary śmierci i zamienił ją na długoletnie więzienie⁵⁹. Należy podkreślić, że wykorzystanie tej sprawy przysporzyło Związkowi Sowieckiemu ogromnej popularności. Dzięki organizacjom frontowym wykorzystywanym m.in. w obronie chłopców przynależność do partii komunistycznych stała się bardziej akceptowalna wśród społeczeństw zachodnich, ale przede wszystkim wśród narodów Trzeciego Świata, gdzie wzmogły się nastroje antyamerykańskie. Co więcej, dzięki wykorzystaniu jednolitego frontu różnych organizacji jako środka sprzeciwu wobec rasizmu, rodzącego się faszystów i narodowego socjalizmu, stworzono sprzyjające warunki, które umożliwiały werbowanie agentury przez sowiecki wywiad⁶⁰.

Reasumując, należy podkreślić, że w latach 20. i 30. XX w. sowieckie organy bezpieczeństwa wypracowały modus operandi opierający się na następujących założeniach:

- bazowaniu na warunkach, sprzecznościach oraz istniejących konfliktach lub generowaniu nowych (rasizm i segregacja rasowa występujące w społeczeństwie amerykańskim), charakterystycznych dla danego kraju i epoki historycznej;

⁵⁷ M.L. Roman, *Opposing Jim Crow: African Americans and the Soviet Indictment of U.S. Racism, 1928–1937*, Lincoln–London 2012, s. 92, 95.

⁵⁸ *Federal Bureau of Investigation. United States Department of Justice, The Communist Party and the Negro...*, s. 58–62; H.T. Murray, *Changing America and the Changing Image of Scottsboro*, „The Phylon Quarterly” 1977, nr 38, z. 1, s. 82–92.

⁵⁹ J.A. Miller, S.D. Pennybacker, E. Rosenhaft, *Mother Ada Wright and the International Campaign to Free the Scottsboro Boys, 1931–1934*, „The American Historical Review” 2001, nr 106, z. 2, s. 401.

⁶⁰ J. Atkinson, *The Politics of Struggle. The Communist Front and Political Warfare*, Chicago 1966, s. 35.

- kreowaniu potencjału protestu przez radykalizowanie różnego rodzaju organizacji i podmiotów, niezależnie od ich orientacji politycznej (wykorzystywanie partii, stowarzyszeń i organizacji społecznych skupiających zarówno Afroamerykanów, jak i białych, np. Ku-Klux-Klanu);
- tworzeniu pozornie niezależnych sieci podmiotów i organizacji, dysponujących dużymi zdolnościami opiniotwórczymi, np. Obrony Pracy Międzynarodowej;
- starannym selekcjonowaniu i przygotowywaniu personelu kierowniczego podmiotów i organizacji dysponujących dużymi zdolnościami opiniotwórczymi, szczególnie w zakresie agitacji, propagandy i walki zbrojnej;
- ograniczaniu do minimum powiązań personelu kierowniczego podmiotów i organizacji dysponujących dużymi zdolnościami opiniotwórczymi ze służbami specjalnymi oraz bazowaniu na obliczu ideowym poszczególnych osób (wykorzystywanie komunistów i zwolenników abolicjonizmu, pacyfizmu itp.);
- umiejętnym wykorzystywaniu doniosłych zdarzeń i okoliczności mających duże znaczenie dla życia społecznego i politycznego (np. strajków robotniczych, pogrzebów) oraz na odwoływaniu się do uniwersalnych wartości, takich jak równość, wolność, demokracja i wyzwolenie – tj. pojęć, które można wypełnić dowolną treścią;
- prowadzeniu, równoległe z próbami destabilizacji wewnętrznej, działań mających na celu zdyskredytowanie i podważenie wizerunku oraz pozycji międzynarodowej Stanów Zjednoczonych, a także odwrócenie ich uwagi od ważnych spraw w polityce zagranicznej, czego przykład stanowi m.in. kampania w obronie chłopców ze Scottsboro.

Rasizm kolorowy i jego rola w działaniach rosyjskiego wywiadu

Mimo że próby utworzenia niepodległej republiki zamieszkałej przez Afroamerykanów się nie powiodły, projekt ten nie zniknął z programu KP USA w latach 30. i 40. XX w. Dopiero jednak w kwietniu 1956 r. dokonano jego częściowej modyfikacji – zrezygnowano z prób stworzenia odrębnej państwowości (ang. *black state*) na rzecz powołania narodu (ang. *black nation*), co znalazło poparcie wśród licznych organizacji skupiających Afroamerykanów⁶¹.

Pomimo ożywienia gospodarczego, które nastąpiło po II wojnie światowej, bezrobocie wśród Afroamerykanów dwukrotnie przewyższało średnią krajową, a 1/3 z nich żyła poniżej granicy ubóstwa. Uzyskanie prawa do głosowania oraz równych szans w dostępie do edukacji nie wpłynęło na poprawę sytuacji ekonomicznej czarnoskórej ludności. W związku z tym, począwszy od lat 60. XX w., wielu Afroamerykanów

⁶¹ P.A. Luce, *Road to Revolution. Communist Guerrilla Warfare in the USA*, San Diego 1967, s. 19–21.

wyrażało sceptycyzm wobec celów i metod ruchu na rzecz praw obywatelskich, który powstał z inicjatywy Martina Luthera Kinga (1929–1968). Część osób czarnoskórych zamieszkujących slumsy i getta północnoamerykańskich miast odrzuciła jego pacyfistyczne poglądy, skłaniając się ku poparciu ugrupowań ekstremistycznych, takich jak Czarni Muzułmanie, czyli kierowane przez Malcolma X (właśc. Malcolm Little, 1925–1965) fanatyczne stowarzyszenie religijne, które negując wartości chrześcijańskie, przyjęło pogląd, że wszyscy biali są ludźmi nikczemnymi. Wydaje się, że postacią, która w najbardziej spektakularny sposób wyrażała idee czarnego ekstremizmu, był Stokely Carmichael (1941–1998). Objął on przywództwo nad Studenckim Komitetem Koordynacyjnym Biernego Oporu oraz Organizacją na Rzecz Jedności Afroamerykanów. W działaniach o charakterze agitacyjnym i propagandowym wymienione organizacje posługiwały się niejednoznacznym sloganem „czarnej siły” (ang. *black power*), który interpretowano jako podkreślenie dumy i własnej tożsamości rasowej, wezwanie do walki zbrojnej lub żądanie przejęcia kontroli nad przedsiębiorstwami, szkołami i urzędami w dzielnicach, w których większość stanowili Afroamerykanie⁶². W październiku 1966 r. w Oakland w stanie Kalifornia Bobby Seale (1936–) i Huey Newton (1942–1989) założyli organizację o charakterze zbrojnym o nazwie Partia Czarnych Panter. Jej kierownictwo jako podstawę działania przyjęło marksistowsko-leninowską koncepcję walki rewolucyjnej z kapitalizmem i imperializmem. Tą walką miała kierować partia zawodowych rewolucjonistów wzorowana na RKP(b). Jako sojuszników swojej sprawy przywództwo wskazało Chiny, Kubę, Związek Sowiecki oraz inne państwa bloku komunistycznego⁶³.

Tego rodzaju organizacje znalazły się w kręgu zainteresowania organów bezpieczeństwa i wywiadu Związku Sowieckiego ze względu na ich rewolucyjny i destrukcyjny potencjał, który z powodzeniem mógł być wykorzystany do realizacji geopolitycznych celów Kremla. W dniu 22 lutego 1946 r. George Frost Kennan, amerykański *chargé d'affaires ad interim*⁶⁴ w Moskwie, nadał do Departamentu Stanu USA depezę nr 511, która przeszła do historii jako tzw. długi telegram. Jest to analiza głównych kierunków polityki zagranicznej ZSRS oraz metod i środków ich realizacji⁶⁵.

⁶² M.A. Jones, *Historia USA*, Gdańsk 2002, s. 639–640; E.W. Wolfstein, *The Victims of Democracy: Malcolm X and the Black Revolution*, Berkeley–Los Angeles–London 1981, s. 3–22.

⁶³ *United States. Congress USA. House. Committee on Internal Security. The Black Panther Party. Its Origin And Development As Reflected In Its Official Weekly Newspaper, The Black Panther, Black Community News Service Staff Study, Ninety-First Congress, Second Session*, Washington 1970, s. 38–39.

⁶⁴ *Chargé d'affaires ad interim* (tymczasowy) – to najwyższy stopniem członek personelu dyplomatycznego misji dyplomatycznej, który na co dzień pełni funkcję zastępcy ambasadora, powołany tymczasowo na szefa stałego przedstawicielstwa dyplomatycznego (na czas nieobecności stałego szefa ambasady). Zob. B. Dobrzańska, M. Sitek, *Mini leksykon dyplomatyczny*, Józefów 2011, s. 13.

⁶⁵ E.E. Spalding, *The First Cold Warrior: Harry Truman, Containment, and the Remaking of Liberal Internationalism*, Lexington 2006, s. 32–35; R.H. Ulmann, *The Fiftieth Anniversary of the Long Telegram: A Conversation with George Kennan*, „The Princeton University Library Chronicle” 2005, nr 66, z. 2, s. 329–370.

W dokumencie odnotowano, że głównym celem Kremla jest wzmocnienie pozycji ZSRS na arenie międzynarodowej i jednocześnie osłabienie państw kapitalistycznych. W związku z tym działania Sowietów oraz ich zagranicznych sojuszników powinny zostać ukierunkowane m.in. na kreowanie, pogłębienie i wykorzystanie różnic i konfliktów pomiędzy mocarstwami zachodnimi. Jednym z głównych celów takich działań było osłabienie zdolności obronnych największych państw kapitalistycznych, czemu miała służyć m.in. dezintegracja zachodnich społeczeństw przez inspirowanie i wykorzystanie niepokojów na tle etnicznym, rasowym i narodowościowym. Aby je spowodować, wykorzystywano wszystkich tych, którzy mieli poczucie, że są dyskryminowani ze względu na rasę i status ekonomiczny. Należało ich tylko zachęcić do tego, aby domagali się sprawiedliwości nie na drodze negocjacji i kompromisu, ale prowokacji i przemocy skierowanej przeciwko innym grupom społecznym lub władzom państwowym. W ten sposób biedni mieli zwrócić się przeciwko bogatym, czarni przeciwko białym, emigranci przeciwko ludności miejscowej itd.⁶⁶

W nomenklaturze sowieckich organów bezpieczeństwa tego rodzaju przedsięwzięcia określano jako środki (działania) aktywne (ros. *активные мероприятия*). Genezę i znaczenie tego pojęcia, które nawiązywało do koncepcji permanentnej rewolucji Lwa Trockiego i uzasadniało agresywną politykę ekspansji komunizmu prowadzoną przez realizację długofalowej strategii wojny psychologicznej z Zachodem, w wyczerpujący sposób przedstawił w 1988 r. Stanisław Lewczenko, funkcjonariusz Służby „A” I Zarządu Głównego KGB. Według niego:

(...) termin „środki (działania) aktywne” pojawił się w latach 50. XX w., czyli w okresie, który Amerykanie nazywają zimną wojną, jakkolwiek sowieckie przywództwo wykorzystywało je od siedmiu dekad, czyli od początku istnienia Związku Sowieckiego. Są to jawne i tajne techniki wywierania wpływu na działanie i zachowanie poszczególnych państw. Działania aktywne stosowano w celu podważenia zaufania obywateli do politycznego przywództwa kraju, zniszczenia wiarygodności rządu lub narodu, zakłócenia stosunków pomiędzy państwami. Przez wykorzystanie środków (działań) aktywnych podejmowano próby wypaczenia percepcji wydarzeń lub znaczenia tych wydarzeń w świadomości opinii publicznej. Środki aktywne mogły być jawne lub tajne. Znakomitym przykładem jawnych środków aktywnych są oficjalnie sponsorowane programy wymiany dla studentów i grup kulturowych, co służyło celom propagandy. Natomiast tajne środki aktywne obejmowały rozpowszechnianie dezinformacji, fałszerstw, infiltrację środowisk politycznych i biznesowych, organizacji publicznych, środków masowego przekazu, dywersję itd. Większość czasu przepracowałem w Służbie Środków Aktywnych I Zarządu Głównego KGB, która jest też określana jako Służba „A” i stanowi jeden z najważniejszych elementów KGB. Ścisłe współpracuje z Wydziałem Międzynarodowym Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego. W czasach, w których

⁶⁶ 862.00/2-2246: *Telegram. The Chargé in the Soviet Union (Kennan) to the Secretary of State, w: United States Department of State. Foreign Relations of the United States, 1946. Vol. 6, Eastern Europe. The Soviet Union*, Washington 1969, s. 698, 701, 705.

pełniłem służbę, termin „działania aktywne” stosowano w celu odróżnienia operacji wywierania wpływu od szpiegostwa i kontrwywiadu, znaczenie tego terminu nie ogranicza się jednak tylko do samych służb wywiadowczych. Sowieckie środki (działania) aktywne obejmują raczej działalność praktycznie każdego elementu sowieckiej partii komunistycznej i struktur państwa. Są uważane za wartościowe uzupełnienie tradycyjnej dyplomacji (tłum. aut.)⁶⁷.

Prowadzenie działań aktywnych mających na celu kreowanie i wykorzystywanie konfliktów na tle rasowym w Stanach Zjednoczonych przez służby wywiadowcze Związku Sowieckiego i innych państw komunistycznych potwierdził Ladislav Bittman, który w latach 1954–1968 pełnił służbę w I Zarządzie czechosłowackiej Służby Bezpieczeństwa (czech. Státní bezpečnost, StB). Bittman pod nadzorem KGB uczestniczył w 1965 r. w przygotowaniu długoterminowego planu tego rodzaju przedsięwzięć, które miały zostać zrealizowane przez czechosłowackie służby specjalne. Celem tych działań miało być wyrobienie negatywnego stosunku opinii publicznej do polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych, doprowadzenie do ich izolacji na arenie międzynarodowej oraz niedopuszczenie do współpracy pomiędzy USA i krajami Trzeciego Świata⁶⁸. Analogicznie jak miało to miejsce w okresie międzywojennym, Związek Sowiecki wykorzystywał do realizowania takich operacji wpływu służby wywiadowcze oraz amerykańską partię komunistyczną, których celem było aktywizowanie i radykalizowanie działalności poszczególnych osób i organizacji ekstremistycznych, takich jak Partia Czarnych Panter, Ku-Klux-Klan i innych, a także organizowanie prowokacji mających na celu eskalację przemocy i konfliktów pomiędzy grupami etnicznymi i narodowymi.

W związku z tym należy przedstawić przebieg kilku tego rodzaju operacji. Ze względu na to, że próby pozyskania Martina Luthera Kinga zakończyły się niepowodzeniem, w KGB postanowiono zastąpić go przywódcą bardziej radykalnym i uległym wobec Sowietów, który byłby zdolny zmobilizować Afroamerykanów do bardziej stanowczych działań przeciwko rządowi Stanów Zjednoczonych. W tym celu Służba „A” I Zarządu Głównego KGB starała się wykorzystać zamieszki na tle rasowym, które wybuchły 11 sierpnia 1965 r. w Watts, dzielnicy Los Angeles, z powodu postrzelenia 21-letniego Marquette’a Freya przez oficera policji Lee Minikusa. W wyniku starć zginęło 36 osób, 1032 zostały ranne, a szkody materialne oszacowano na 40 mln dolarów. W KGB zakładano, że eskalacja przemocy spowoduje odsunięcie Kinga przez radykalnych aktywistów, takich jak Stokely Carmichael, który na wiecu w Hanoi wzywał do obalenia władzy w USA przez wywołanie zbrojnej rewolucji⁶⁹. Tak się jednak nie

⁶⁷ S. Levchenko, *On the Wrong Side. My Life in the KGB*, Washington 1988, s. 236–237.

⁶⁸ L. Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. A Insider’s View*, Washington 1985, s. 46–47.

⁶⁹ Ch. Andrew, V. Mitrokhin, *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*, New York 1999, s. 237; J.A. Colaiaco, *Martin Luther King, Jr. Apostle of Militant Nonviolence*, London 1993, s. 183; S.L. Danver, *Revolts, Protests, Demonstrations, and Rebellions in American History. An Encyclopedia*, t. 3, Santa Barbara–Denver–Oxford 2011, s. 965–987.

stało, dlatego też w sierpniu 1967 r. centrala KGB zatwierdziła plan przedsięwzięć operacyjnych sporządzony przez zastępcę naczelnika Służby „A” I Zarządu Głównego KGB Jurija Modina (1921–2007)⁷⁰. Plan zakładał zdyskredytowanie Kinga i jego współpracowników przez opublikowanie w prasie krajów afrykańskich artykułów ukazujących go jako „wujka Toma” (określenie „wuj Tom” ma konotacje negatywne, sugeruje uległość wobec białych), który w zamian za dotacje otrzymywane potajemnie od administracji prezydenta Richarda Nixona prowadzi działania zmierzające do osłabienia ruchu obrony praw obywatelskich i oddania go pod kontrolę rządu. Artykuły o tej treści miały zostać przedrukowane w prasie amerykańskiej, co miało spowodować podważenie zaufania do Kinga, a w konsekwencji – pozbawienie go roli przywódcy. Analogicznie jak w przypadku chłopców ze Scottsboro, operacji wymierzonej w Kinga miały towarzyszyć działania podważające wizerunek Stanów Zjednoczonych na arenie międzynarodowej. Były one następujące:

- organizowanie, przy wykorzystaniu zasobów rezydentur KGB w USA, wydawania publikacji i kolportażu broszur, ulotek i petycji zawierających treści potępiające politykę administracji prezydenta Nixona wobec Afroamerykanów przez ujawnianie i eksponowanie rzekomo brutalnych metod amerykańskiego rządu wykorzystywanych w celu zneutralizowania pokojowego ruchu na rzecz walki o prawa uciśnionej mniejszości;
- inspirowanie za pośrednictwem dostępnych aktywów i agentury wpływu publicznych oświadczeń wybitnych przedstawicieli środowiska prawniczego, których celem było podważenie legalności działań administracji prezydenta Nixona wobec Afroamerykanów;
- prowadzenie operacji dezinformacyjnych polegających na tworzeniu i dystrybucji nielegalnymi kanałami dokumentów i materiałów zawierających dowody rzekomego spisku zawiązanego przez pravicowe i antykomunistyczne organizacje John Birch Society i Minutemen, który zakładał fizyczną likwidację czołowych przywódców ruchu Afroamerykanów w USA⁷¹.

Zabójstwo Martina Luthera Kinga dokonane 4 kwietnia 1968 r. spowodowało zmianę taktyki KGB. Odtąd, zamiast dyskredytować jego osobę przez porównywanie go do „wujka Toma”, w publikacjach inspirowanych przez Służbę „A” przedstawiano go jako męczennika „ruchu wyzwolenia” Afroamerykanów. Rozpowszechniano także teorie spiskowe, które zakładały, że King został zamordowany w wyniku spisku białych rasistów za przyzwoleniem władz. Jednocześnie KGB wdrożyło wiele działań aktywnych

⁷⁰ Szerzej na temat J. Modina zob. А. Диденко, В. Величко, *Разведка и контрразведка в лицах. Энциклопедический словарь российских спецслужб*, Москва 2002, s. 340–341; Ю.И. Модин, *Судьбы разведчиков. Мои кембриджские друзья*, Москва 1997. Por. przekład na język polski: Y. Modin, *Moja piątka z Cambridge*, Warszawa 2015.

⁷¹ Ch. Andrew, V. Mitrokhin, *The Sword and the Shield...*, s. 237. Szerzej na temat hipotez i niejasności dotyczących kontaktów Martina Luthera Kinga z KGB zob. P.H. Melanson, *The Martin Luther King Assassination. New Revelations on the Conspiracy and Cover-Up, 1968–1991*, New York 1994, s. 165.

mających na celu osłabienie wewnętrznej spójności Stanów Zjednoczonych i podważenie ich międzynarodowej reputacji przez podżeganie do przestępstw na tle nienawiści z pobudek rasistowskich. W 1971 r. szef KGB Jurij Andropow (1914–1984) osobiście zatwierdził operację dezinformacyjną polegającą na sfabrykowaniu broszur zawierających rasistowskie obelgi, rzekomo wytworzonych przez Żydowską Ligę Obrony – prawicową, paramilitarną organizację żydowską, którą założył Meir Kahane (1932–1990)⁷². Broszury zawierały treści wzywające do kampanii przeciwko „czarnym kundlom”, które, jak twierdzono, napadały na Żydów i rabowały żydowskie sklepy. Wysłano je do organizacji paramilitarnych zrzeszających Afroamerykanów. W tym samym czasie do około sześćdziesięciu fundacji i stowarzyszeń działających na rzecz praw dla ludności czarnoskórej trafiły listy sfałszowane przez KGB, zawierające nieprawdziwe szczegóły dotyczące okrucieństw popełnionych przez działaczy Ligi wobec Afroamerykanów i wezwania do zemsty na Kahane oraz jego współpracownikach.

Żydowską Ligę Obrony postanowiono wykorzystać również w operacji o kryptonimie „Pandora”, której pomysłodawcą był Anatolij Kiriejew (1923–1990). W latach 1967–1974 pełnił on funkcję naczelnika Wydziału I (zajmującymi się takimi państwami i regionami, jak USA, Kanada, Ameryka Łacińska) I Zarządu Głównego KGB, a w latach 1987–1990 kierował pracami przedstawicielstwa KGB przy MSW PRL w Warszawie⁷³. Funkcjonariuszom rezydentury KGB w Nowym Jorku polecono podłożyć paczki zawierające ładunki wybuchowe z opóźnionym zapłonem w dzielnicy zamieszkałej przez Afroamerykanów. Głównym celem zamachu, osobiście wybranym przez Kiriejewa (w latach 50. XX w. pełnił służbę w rezydenturach MGB-KGB w Waszyngtonie i Nowym Jorku), miała być jedna ze szkół wyższych. Po wybuchu funkcjonariusze rezydentury mieli wykonać anonimowe telefony do kilku organizacji działających na rzecz wyzwolenia Afroamerykanów, informując, że za zamachem stoi Żydowska Liga Obrony⁷⁴. Podobny schemat działania zastosowano w celu dyskredytacji Letnich Igrzysk Olimpijskich, które odbywały się w Los Angeles od 28 lipca do 12 sierpnia 1984 r. Krótco po ogłoszeniu przez ZSRS bojkotu igrzysk z placówek pocztowych znajdujących się stanach Virginia i Maryland wysłano do 20 reprezentacji

⁷² Żydowska Liga Obrony (ang. Jewish Defence League) została utworzona w 1968 r. w celu ochrony Żydów na Brooklynie przed atakami, głównie ze strony Afroamerykanów. W styczniu 1971 r. aktywiści Ligi przeprowadzili zamach bombowy na sowiecki ośrodek kultury w Waszyngtonie. Liga dokonywała ataków na przedstawicielstwa oraz instytucje ZSRS, a także niektórych krajów zachodnioeuropejskich i arabskich. Obiektem ataków stali się także politycy oskarżani o antysemityzm (wśród nich Jesse Jackson), instytucje (np. Institute for Historical Review), naziści z czasów II wojny światowej oraz organizacje proarabskie. Ligę osłabiła fala aresztowań w 1987 r. Obecnie doszło do odrodzenia organizacji, która ma kilka przedstawicielstw w krajach z liczną diasporą żydowską. Od 2013 r. jej filia istnieje również w Polsce. Zob. J. Tomasiewicz, *Terroryzm na tle przemocy politycznej (zarys encyklopedyczny)*, Katowice 2000, s. 207; B.J. Balleck, *Hate Groups and Extremist Organizations in America*, Santa Barbara 2019, s. 163–165.

⁷³ А. Диенко, В. Величко, *Разведка и контрразведка...*, s. 226; А.И. Колпакиди, *Энциклопедия секретных служб России...*, s. 567.

⁷⁴ Ch. Andrew, V. Mitrokhin, *The Sword and the Shield...*, s. 238.

olimpijskich z krajów Afryki i Azji ulotki, sporządzone rzekomo przez Ku-Klux-Klan. Zawierały one obelgi (np. „czarne małpy”) i groźby zastrzelenia sportowców pochodzących z tych krajów. Celem tej operacji było zmuszenie części uczestników do zbojkotowania olimpiady, a także przekonanie opinii publicznej, że Stany Zjednoczone nie są w stanie zapewnić bezpieczeństwa jej uczestnikom. Śledztwo FBI wykazało błędy językowe i rusycyzmy w treści ulotek, które następnie zostały ujawnione przez zachodnią prasę. Żadna z ekip nie wycofała się z udziału w igrzyskach. Agencja TASS, nawet pomimo fiaska operacji, opublikowała poprawioną treść ulotek, próbując w ten sposób nadać materiałom dezinformującym jak najszerzy rezonans⁷⁵.

Kulisy przygotowywania i prowadzenia działań aktywnych, których celem było wykorzystanie napięć rasowych w Stanach Zjednoczonych, przedstawił generał Oleg Kaługin, pełniący służbę jako oficer operacyjny rezydentury KGB w Nowym Jorku (1960–1964), a następnie jako zastępca rezydenta KGB do spraw wywiadu politycznego w rezydenturze w Waszyngtonie (1965–1970) i korespondent Radia Moskwa⁷⁶. Według niego działania KGB zmierzające do radykalizowania mniejszości narodowych i etnicznych, głównie Afroamerykanów, były następujące:

Chociaż od wczesnych lat byłem zaangażowany w tajne operacje w Nowym Jorku, stając się celem kilku kombinacji operacyjnych FBI, to zajmowałem się głównie pozyskiwaniem informacji z zakresu wywiadu politycznego, głównie ze źródeł publicznie dostępnych. Byliśmy także zaangażowani w liczne działania aktywne, w ramach których rozpowszechnialiśmy dezinformację, przysparzając wielu kłopotów żydowskiej i murzyńskiej społeczności. (...). Nasze kampanie prowadzone w ramach środków aktywnych nie dyskryminowały nikogo ze względu na rasę, wyznanie czy kolor skóry: wykorzystywaliśmy wszystkich! Aby pokazać, że Stany Zjednoczone nie są gościnnym krajem dla Żydów, pisaliśmy antysemityczne listy do ich przywódców w Ameryce. Moi koledzy opłacali amerykańskich agentów, aby malowali swastyki na synagogach w Nowym Jorku i Waszyngtonie. Nasza rezydentura w Nowym Jorku zatrudniała nawet ludzi, którzy dopuszczali się profanowania cmentarzy żydowskich. Informacjami o tych występach dzieliłem się ze swoimi słuchaczami w Moskwie, którzy słuchając moich audycji, dziękowali w duchu towarzysowi Leninowi, że urodzili się w socjalistycznym raju, a nie w siedlisku napięć rasowych, takim jak Stany Zjednoczone. (...). Nasze działania aktywne w Nowym Jorku obejmowały również infiltrację lewicowych i murzyńskich ruchów nacjonalistycznych. Ja i moi koledzy mieliśmy bardzo dobre kontakty w kilku murzyńskich organizacjach, finansowałem nawet jeden afroamerykański dziennik – „The Liberator”. Zamieszczaliśmy tam historie opisujące

⁷⁵ *United States Department of State. Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns*, Washington 1986, s. 54–57; T. Rid, *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare*, New York 2020, s. 131.

⁷⁶ L. Pawlikowicz, *Pion kontrwywiadu zagranicznego I Zarządu Głównego Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (przy Radzie Ministrów) ZSRR w latach 1954–1991 – funkcje, struktury i kadry. Zarys problematyki*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 7, s. 206.

jak to Stany Zjednoczone stały po stronie rasistowskiego reżimu w Południowej Afryce oraz jak Związek Radziecki rozwiązywał swoje problemy rasowe. Zaprzyjaźniłem się nawet z jednym z redaktorów „The Liberator” i poszedłem z nim kilka razy do paru klubów w Harlemie, gdzie byłem jedynym białym człowiekiem. Wiedziałem, że nasza propaganda wyolbrzymia zakres rasizmu w Ameryce, ale widziałem też na własne oczy rażącą dyskryminację Murzynów. Nie miałem żadnych skrupułów, aby narobić jak najwięcej kłopotów rządowi Stanów Zjednoczonych. To była część mojej pracy (tłum. aut.)⁷⁷.

Szczegółowe wytyczne dotyczące kierunków i metod sterowania przez KGB działalnością Partii Czarnych Panter zawiera pismo *O wsparciu radykalnej murzyńskiej organizacji Czarne Pantery* z 28 kwietnia 1970 r., skierowane przez szefa KGB Jurija Andropowa do Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego. Andropow wskazuje w nim, że organizacja Czarne Pantery stała się przedmiotem surowych represji ze strony władz Stanów Zjednoczonych oraz FBI, przekonanych, że jest ona poważnym zagrożeniem bezpieczeństwa kraju. Prowokacje policyjne i procesy sądowe wytaczane Czarnym Panterom, a także szerokie nagłośnienie działań porządkowych wobec aktywistów tej organizacji, prowadzonych przez władze, przyczyniły się do wyraźnego wzrostu autorytetu Czarnych Panter w „kręgach postępowych” USA. Przy uwzględnieniu tego, że organizacja była dla amerykańskiego rządu dynamiczna i niebezpieczna, KP USA starała się oddziaływać na nią w kierunku pożądanym przez Sowietów. Według Andropowa ta polityka partii komunistycznej przynosiła pozytywne rezultaty, ponieważ w szeregach Czarnych Panter zarysowała się tendencja do poszerzania współpracy z przeciwnikami Stanów Zjednoczonych. W związku z tym, że ożywienie ruchu protestu Afroamerykanów stwarzało rządowi USA określone trudności i odwracało uwagę administracji prezydenta Nixona od aktywnej polityki zagranicznej, należało uznać za celowe podjęcie wielu kroków zmierzających do zintensyfikowania i rozszerzenia tego ruchu. W tym celu Andropow zaproponował, aby przez kontakty KGB w krajach Afryki inspirować wystąpienia działaczy politycznych i społecznych, przygotowywać petycje organizacji młodzieżowych, związkowych i nacjonalistycznych oraz zgłaszać postulaty i deklaracje w obronie praw Afroamerykanów adresowane do ONZ, przedstawicielstw USA w tych krajach i rządu USA. Należało też publikować w prasie krajów afrykańskich artykuły i listy oskarżające amerykański o ludobójstwo. Andropow polecił, aby

⁷⁷ O. Kalugin, *Spymaster. My Thirty-two Years in Intelligence and Espionage Against the West*, New York 2009, s. 35, 54–55. Chodzi prawdopodobnie o miesięcznik „The Liberator” wydawany w latach 1960–1971, który łączył radykalne dziennikarstwo z aktywizmem politycznym i rozpowszechniał treści kontrkulturowe i rewolucyjne, co miało na celu pobudzenie Afroamerykanów do działalności politycznej. Zob. Ch.M. Tinson, *Radical Intellect: Liberator Magazine and Black Activism in the 1960s*, Chapel Hill 2017, s. 74–185. Na łamach czasopisma publikowano także kontrowersyjne treści, jak choćby artykuł Eddiego Ellisa, który według pisarza Jamesa Baldwina i aktora Ossiego Davisa „(...) wzywał wręcz do wojny przeciwko Żydom”. Zob. *Prominent Negroes Condemn Negro Anti-semitism. Quit the ‘Liberator’*, „Jewish Telegraphic Agency Daily News Bulletin” 1967, nr 34, z. 40, s. 3.

za pośrednictwem kontaktów KGB w Nowym Jorku i Waszyngtonie wpłynąć na Czarne Pantery w celu zmobilizowania ich członków do kierowania do ONZ oraz innych organizacji międzynarodowych petycji z prośbami o pomoc w przerwaniu „polityki ludobójstwa”, prowadzonej przez władze Stanów Zjednoczonych wobec Afroamerykanów. Zakładał, że dzięki takim działaniom uda się zaktywizować opinię publiczną w USA oraz innych krajach do obrony praw czarnoskórych obywateli Ameryki i tym samym zachęcić Czarne Pantery do nasilenia walki⁷⁸. Bojownicy z Partii Czarnych Panter byli także dyskretnie wspierani przez służby specjalne pozostałych państw bloku komunistycznego, co potwierdzają m.in. materiały archiwalne Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego NRD. W dniu 19 listopada 1970 r. doszło do incydentu w amerykańskiej bazie wojskowej w Ramstein. Trzech członków Partii Czarnych Panter otworzyło ogień do niemieckiego wartownika. Żołnierz został ranny, a zamachowcy zbiegli. Dwoch udało się ująć, ale trzeci, były amerykański żołnierz David Jenkins, zdołał uciec. Z pomocą dwóch zachodniemieckich zwolenników Partii Czarnych Panter Jenkins miał zostać przewieziony do NRD, a stamtąd – przez lotnisko w Berlinie Wschodnim – z Schönefeld do Algierii. Dwa dni później funkcjonariusze Stasi podczas rutynowej kontroli paszportowej na przejściu granicznym Helmstedt-Marienborn znaleźli Jenkinsa w bagażniku samochodu. Następnie przewieziono go wraz z dwójką towarzyszy do konspiracyjnego obiektu krypt. „Loburg” na przesłuchanie. Administracja dystryktu Stasi w Magdeburgu zarejestrowała te osoby i zgłosiła „incydent” do centrali w Berlinie. Na szczęblu centralnym rozważano warianty różnych działań: Czy opisane tło zdarzenia było prawidłowe? Na jakich warunkach możliwy byłby wyjazd Jenkinsa do Algierii? Jakich konsekwencji należy się spodziewać, jeśli pomoc Stasi w ucieczce Jenkinsa zostałaby upubliczniona? Amerykanin ponad trzy tygodnie czekał na decyzję dotyczącą swojej przyszłości. Dopiero w drugim tygodniu grudnia minister Erich Mielke⁷⁹ osobiście podpisał decyzję, w której zezwolono Jenkinsowi na wyjazd do Algierii. Według dokumentów lot z Schönefeld do Algieru odbył się „bez incydentów” 13 grudnia 1970 r. W ten sposób tajna policja NRD pomogła członkowi Partii Czarnych Panter, który popełnił przestępstwo w RFN, uniknąć procesu i kary. Sąd w Zweibrücken skazał dwóch schwytanych współników Jenkinsa w lipcu 1971 r. na karę grzywny i pobyt w więzieniu. Tożsamość Jenkinsa pozostawała nieznana opinii publicznej aż do czasu otwarcia akt Stasi⁸⁰.

⁷⁸ *Записка КГБ в ЦК № 1128-А от 28.04.1970. о поддержке радикальной негритянской организации „Черные пантеры”*, <http://www.bukovsky-archives.net/pdfs/usa/ter70-2.pdf> [dostęp: 24 VIII 2020]. Por. V. Bukovsky, *Judgment in Moscow. Soviet Crimes and Western Complicity*, London 2019, s. 28–29.

⁷⁹ Erich Fritz Emil Mielke (ur. 28 XII 1907 r. w Berlinie, zm. 21 V 2000 r. w Berlinie) – niemiecki polityk i komunista, który w latach 1953–1989 kierował Ministerstwem Bezpieczeństwa Państwowego Niemieckiej Republiki Demokratycznej, powszechnie znanym jako Stasi. Zob. J. Gieseke, *Mielke, Erich*, w: *Das MfS-Lexikon. Begriffe, Personen und Strukturen der Staatssicherheit der DDR*, R. Engelmann i in. (red.), Berlin 2016, s. 230–232.

⁸⁰ J. Stadt, *Die Flucht des Schwarzen Panthers. Im Kofferraum von Frankfurt via GÜST-Marienborn nach Afrika*, „Zeitschrift des Forschungsverbundes SED-Staat” 2008, nr 24, s. 86–95.

Perspektywa wykorzystania wewnątrzpaństwowego konfliktu na tle rasowym jako czynnika dezintegracji Stanów Zjednoczonych po zakończeniu zimnej wojny znalazła uznanie w publikacjach Igora Panarina (od 1976 r. Panarin pełnił służbę w KGB, a od 1991 r. – w Federalnej Agencji ds. Komunikacji Rządowej i Informacji), którego prace legły u podstaw doktryny bezpieczeństwa informacyjnego Federacji Rosyjskiej i uzasadniały konieczność prowadzenia wojny informacyjnej przeciwko Zachodowi⁸¹. W dniu 9 września 1998 r. w Linz (Austria), na konferencji „Wojna informacyjna”, Panarin przedstawił scenariusz rozpadu Stanów Zjednoczonych na sześć części (Alaska, Hawaje, Republika Teksasu, Strefa Oceanu Spokojnego, Ameryka Atlantycka, Stany Północne na granicy z Kanadą)⁸². Prognozował zmiany gospodarcze i demograficzne, które miałyby doprowadzić do kryzysu politycznego. Wówczas zamożniejsze stany, odłączając się od unii, miałyby wstrzymać fundusze rządowi federalnemu, co w lecie 2010 r. miało doprowadzić do niepokojów społecznych, wojny domowej, podziałów narodowych oraz interwencji obcych mocarstw. W jej wyniku „Republika Kalifornijska” miała się znaleźć w strefie wpływów Chin, „region Teksasu” – pod władzę Meksyku, Alaska powróciłaby pod kontrolę Rosji, Hawaje – pod rządy Japonii lub Chin, państwa wybrzeża wschodniego powinny przystąpić do Unii Europejskiej, a środkowo-północne części USA mogłyby stopniowo przyłączać się do Kanady. Wojna domowa miała wybuchnąć z przyczyn psychologicznych, ekonomicznych i politycznych, takich jak masowa imigracja, upadek gospodarczy oraz moralna degradacja społeczeństwa. Wśród czynników psychologicznych Panarin wymienił m.in. choroby psychiczne, homoseksualizm i „wojnę kultur”, które według niego stopniowo zniszczą amerykańskie społeczeństwo niczym korozja. Podkreślał, że pomimo formalnej równości i przestrzegania praw człowieka różnice na tle rasowym, narodowościowym i etnicznym w Stanach Zjednoczonych powodują przemoc i przestępczość. Ponadto wskazał, że w USA istnieje poważny czynnik dezintegracyjny w postaci ponad 500 organizacji neonazistowskich, antysemickich i separatystycznych. Według niego w stanie Nowy Jork działała 50 organizacji „faszystowskich”, a separatyści opowiadający się za niepodległością Teksasu mieli planować zabójstwo prezydenta Billa Clintona⁸³. Wystąpienie Panarina, który wówczas zajmował stanowisko wykładowcy Akademii FSB, spotkało się z ostrą krytyką amerykańskich ekspertów i dziennikarzy⁸⁴. Pomimo to, w 2011 r., w wywiadzie

⁸¹ M. van Herpen, *Putinism: The Slow Rise of a Radical Right Regime in Russia*, London 2013, s. 82–83.

⁸² И.Н. Панарин, *Мир после кризиса, или Что дальше?*, Москва 2011, s. 10.

⁸³ Tamże, s. 18–19, 25, 27.

⁸⁴ Tamże, s. 31 i nast. Warto odnotować, że sam Panarin określił swoje wystąpienie w Linz jako „aktywną operację informacyjną”, zob. tamże, s. 19. Tezy, które sformułował, były i nadal są rozpowszechniane przez rosyjskie media nie tylko w kraju, lecz także za granicą. Jego wywiad dla rosyjskiego dziennika został przetłumaczony przez państwową agencję prasową na cztery języki. Panarin występował w kanałach telewizyjnych kontrolowanych przez państwo, a jego wystąpienia tłumaczono i przekazywano lokalnej i światowej opinii publicznej w języku rosyjskim, angielskim i arabskim. Celem wystąpienia w Linz było prawdopodobnie podważenie pozycji

dla stacji RT, Panarin nawiązał do swojej prognozy, którą uznał za aktualną. Według niego czas pokazał, że Stany Zjednoczone nadal nie mogą rozwiązać problemów gospodarczych i społecznych, a kryzys ekonomiczny z 2008 r. jeszcze bardziej je pogłębił. Co więcej, stwierdził, że USA mogą stać w obliczu „bałkanizacji” i „drugiej wojny domowej”, którą w 2020 r. wywołać konflikty na tle rasowym (sic!)⁸⁵.

Mapa 2. „Bałkanizacja” Stanów Zjednoczonych według Igora Panarina.

Źródło: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Panarin.svg>. Autor mapy – Richard Conn Henry [dostęp: 27 VIII 2020].

Scenariusz „bałkanizacji” Stanów Zjednoczonych mają zrealizować m.in. różne organizacje ekstremistyczne. W dniu 12 marca 2020 r. na łamach dziennika „The New York Times” opublikowano artykuł dotyczący roli rosyjskich służb specjalnych oraz

międzynarodowej USA przez wskazanie opiniotwórcemu gronu ekspertów obecnemu na konferencji, że Stany Zjednoczone to kraj niestabilny, chylący się ku upadkowi, którego potęgą jest iluzoryczna. Z drugiej strony należy podkreślić, że analiza autorstwa Panarina, jakkolwiek kontrowersyjna, zwraca uwagę na konkretne środowiska, które znajdują się w kręgu zainteresowań rosyjskich służb wywiadowczych co najmniej od lat 20. XX w. Tę opinię potwierdza także Aleksandr Dugin, który w swoim fundamentalnym dziele pt. *Podstawy geopolityki*, zalecanym jako podręcznik w rosyjskich akademiach wojskowych i dyplomatycznych, podkreślił, że szczególnie ważne jest spowodowanie geopolitycznej niestabilności w amerykańskich stosunkach wewnętrznych przez popieranie i umacnianie wszelkiego rodzaju separatyzmów, różnych konfliktów etnicznych, społecznych i rasowych, wszystkich ruchów dysydenckich, ekstremistycznych, rasistowskich i grup sekciarskich, które destabilizują wewnętrzne procesy polityczne w Stanach Zjednoczonych. Ma to służyć przeciwstawieniu się amerykańskiej potędze na wszystkich poziomach i we wszystkich regionach Ziemi, przez podejmowanie prób maksymalnego osłabienia, zdemoralizowania, deprecji i ostatecznego pokonania wroga. Zob. А.Г. Дугин, *Основы geopolityki*, Москва 1997, s. 248, 366–367.

⁸⁵ *US Breakup: Myth or Reality?*, <https://www.rt.com/russia/panarin-usa-collapse-economy-905/> [dostęp: 26 VIII 2020]. Panarin szerzej rozwinął swoją hipotezę w następujących monografiach: И.Н. Панарин, *Крах доллара и распад США*, Москва 2009 oraz И.Н. Панарин, *Крах доллара и распад США 2.0.*, Москва 2019.

środków masowego przekazu w podsycaniu napięć na tle rasowym przed listopadowymi wyborami prezydenckimi w Stanach Zjednoczonych. Odnotowano, że Służba Wywiadu Zagranicznego FR podjęła działania na znacznie większą skalę niż miało to miejsce podczas kampanii przed wyborami prezydenckimi w 2016 r. Wówczas inspirowała napięcia pomiędzy mniejszościami przez tworzenie fałszywych kont ruchu Black Lives Matter w mediach społecznościowych oraz rozpowszechnianie dezinformacji w celu zniechęcenia czarnoskórych wyborców do wzięcia udziału w głosowaniu. Obecnie, według autorów artykułu, wysiłki rosyjskiego wywiadu koncentrują się głównie na podżeganiu grup zwolenników białej supremacji do przemocy fizycznej, co odbywa się m.in. przez inspirowanie ich członków do coraz agresywniejszego szerzenia „mowy nienawiści”. Ujawniono, że w związku z tym amerykańscy śledczy prowadzą postępowanie dotyczące źródeł finansowania jednej z organizacji neonazistowskich i jej powiązań z Federacją Rosyjską⁸⁶. Chodzi o organizację o nazwie Baza (The Base), którą w lipcu 2018 r. założył obywatel USA Rinaldo Nazzaro. Obecnie Nazzaro wraz z żoną, obywatelką Federacji Rosyjskiej, zamieszkuje w ekskluzywnej posiadłości w centrum Sankt Petersburga, zakupionej na nazwisko żony w lipcu 2018 r., czyli w tym samym miesiącu, w którym według FBI utworzono Bazę. Zgodnie z doniesieniami prasowymi powołującymi się na FBI Nazzaro, występując pod pseudonimami „Norman Spear” i „Roman Wolf”, kieruje działaniami organizacji za pośrednictwem mediów społecznościowych i aplikacji szyfrujących wiadomości. W Internecie, pozując w koszulce z wizerunkiem prezydenta Władimira Putina, zachęca do brania udziału w szkoleniach paramilitarnych i prowadzi zajęcia instruktażowe dotyczące wojny partyzanckiej. Zamieścił również zdjęcia i filmy autorstwa brytyjskiej grupy terrorystycznej National Action, pochwalił Al-Kaidę i zaprosił ochotników umiejących posługiwać się bronią do swojej nowej organizacji. Przed wyjazdem do Rosji Nazzaro prowadził w Nowym Jorku firmę, która oferowała możliwość skorzystania z usług grupy wykwalifikowanych ekspertów do spraw bezpieczeństwa, mających doświadczenie w wywiadzie, przeciwdziałaniu terroryzmowi i ochronie. Na witrynie firmy Omega Solutions są zamieszczone informacje, że członkowie jej personelu współpracowali z różnymi agencjami rządowymi i jednostkami wojskowymi w Iraku i Afganistanie. W grudniu 2018 r. Nazzaro nabył nieruchomość w stanie Waszyngton, która miała służyć jako centrum szkoleniowe. Dnia 16 stycznia 2020 r. trzech członków Bazy zostało aresztowanych przez FBI w Richmond w stanie Wirginia. Byli to: były oficer kanadyjskich sił zbrojnych Patrick Mathews, związany z neonazistowską organizacją terrorystyczną Atomwaffen Division, Brian M. Lemley i osoba o pseudonimie „William G. Billbrough IV”. Według FBI planowali oni dokonanie aktu przemocy

⁸⁶ J.E. Barnes, A. Goldman, *Extremists in US get a Prod from Moscow...*, s. 1, 5. Szerzej na temat kontaktów prawicowych organizacji ekstremistycznych z Federacją Rosyjską zob. G. Michael, *Useful Idiots or Fellow Travelers The Relationship between the American Far Right and Russia*, „Terrorism and Political Violence” 2019, nr 31 s. 72–73; M. Wendling, *Alt-Right: From Achan to the White House*, London 2018, s. 202; G. Lachman, *Dark Star Rising: Magick and Power in the Age of Trump*, New York 2018, s. 80.

podczas konkretnego wydarzenia w Wirginii, które miało się odbyć 20 stycznia 2020 r. Dokumenty sądowe przygotowane przez FBI zawierają informacje, zgodnie z którymi Baza to (...) *rasowo motywowana brutalna grupa ekstremistyczna, która stara się przyspieszyć upadek rządu Stanów Zjednoczonych, wzniecić wojnę rasową i ustanowić białe państwo etniczne*⁸⁷. Według przedstawicieli amerykańskiego wywiadu, narzędzia i metody wywierania wpływu wykorzystywane przez Rosję, w porównaniu z tymi, które stosowano w 2016 r., zostały udoskonalone. Najskuteczniejszą formą takich działań są operacje informacyjno-psychologiczne w sieci Internet. Ze względu na to, że właściciele mediów społecznościowych i portali internetowych starannie monitorują zamieszczane na nich treści, rosyjscy agenci, zamiast rozpowszechniać pożądane narracje na szeroką skalę, kierują swój przekaz do niewielkich środowisk. Wykorzystują w tym celu prywatne grupy na Facebooku i zamieszczają posty na forum obrazkowym 4chan oraz zamkniętych czatach. Co więcej, z działaniami służb specjalnych została zsynchronizowana aktywność anglojęzycznych rosyjskich mediów i agencji informacyjnych, które, analogicznie jak w 2016 r., rozpowszechniają narrację pogłębiającą podziały rasowe w amerykańskim społeczeństwie. Odbywa się to m.in. przez eksponowanie brutalności i nadużyć policji oraz przykładów rasizmu wobec Afroamerykanów pełniących służbę w armii Stanów Zjednoczonych. Według amerykańskich urzędników celem tych działań jest spowodowanie konfliktów na tle rasowym, które może doprowadzić do dezintegracji struktury społecznej kraju, a w konsekwencji – do jego destabilizacji⁸⁸.

Jak podkreślają autorzy publikacji, rosyjscy agenci radykalizują także poglądy i postawy aktywistów skupionych w grupach wyczerpujących znamiona definicji czarnego ekstremizmu⁸⁹. W raporcie prokuratora specjalnego USA Roberta Muelleira stwierdzono, że Główny Zarząd Wywiadowczy Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych

⁸⁷ D. De Simone, A. Soshnikov, A. Winston, *Neo-Nazi Rinaldo Nazzaro Running US Militant Group The Base from Russia*, <https://www.bbc.com/news/world-51236915> [dostęp: 28 VIII 2020]; T. Williams, A. Goldman, N. MacFarquhar, *Virginia Capital on Edge as F.B.I. Arrests Suspected Neo-Nazis Before Gun Rally*, <https://www.nytimes.com/2020/01/16/us/fbi-arrest-virginia-gun-rally.html> [dostęp: 28 VIII 2020]; J. Lewis i in., *White Supremacist Terror: Modernizing Our Approach to Today's Threat*, Washington 2020, s. 8–12.

⁸⁸ J.E. Barnes, A. Goldman, *Extremists in US get a Prod from Moscow...*, s. 5.

⁸⁹ Tamże, s. 1. W dokumencie z 3 VIII 2017 r. Departament ds. Zwalczenia Terroryzmu FBI zdefiniował pojęcie czarny ekstremizm (ang. *black identity extremism*, BIE) jako rodzaj aktywności osób, który w całości lub w części opiera się na nielegalnych działaniach i aktach przemocy postrzeganych jako reakcja na „rasizm” i „niesprawiedliwość” panujące w amerykańskim społeczeństwie. Czarny ekstremizm przejawia się w dążeniach do ustanowienia „małych ojczyzn”, autonomicznych instytucji społecznych, wspólnot i organizacji politycznych w Stanach Zjednoczonych. To pragnienie fizycznej i psychologicznej separacji opiera się na systemie poglądów politycznych i religijnych, który niekiedy może być ukształtowany przez przekonania o supremacji osób czarnoskórych nad resztą społeczeństwa. Zob. *Federal Bureau of Investigation. United States Department of Justice. Intelligence Assessment, (U//FOUO) Black Identity Extremists Likely Motivated to Target Law Enforcement Officers, 3 August 2017*, s. 2, <https://info.publicintelligence.net/FBI-BlackIdentityExtremists.pdf> [dostęp: 21 VIII 2020].

Federacji Rosyjskiej, czyli rosyjski wywiad wojskowy, przejawiał zainteresowanie aktywnością Black Lives Matter. W dniu 22 sierpnia 2016 r., posługując się fałszywą tożsamością hakera używającego pseudonimu Guccifer 2.0., funkcjonariusze GRU przekazali jednemu z amerykańskich dziennikarzy dokumenty dotyczące ruchu Black Lives Matter, które pozyskali z zasobów Krajowego Komitetu Partii Demokratycznej⁹⁰. Co więcej, rosyjska Agencja Badań Internetowych, wykorzystując fałszywe konta, podsywała się m.in. pod protestujących aktywistów Black Lives Matter w celu publikowania treści, które miały wzbudzać oburzenie i podgrzewać nastroje członków tych grup⁹¹. Należy podkreślić, że Black Lives Matter to w rzeczywistości kampania propagandowa, którą w 2013 r. zorganizowały Alicia Garza, Patrisse Cullors i Opal Tometi – aktywistki organizacji komunistycznych. Jej celem było wyrażenie protestu wobec uniewinnienia zabójcy Trayvona Martina. Cullors przeszła szkolenie w Centrum Strategii Środowiska Pracy (ang. Labor Community Strategy Center) – organizacji pozarządowej, której działalnością kieruje Eric Mann skazany wyrokiem z 27 września 1969 r. na rok więzienia. W latach 60. XX w. Mann był członkiem organizacji terrorystycznej Weather Underground – amerykańskiego odpowiednika Frakcji Czerwonej Armii⁹². Cullors przedstawia się jako osoba *queer*⁹³, która czerpie intelektualną inspirację z dzieł Karola Marksa, Włodzimierza Lenina i Mao Zedonga⁹⁴. W 2015 r. publicznie nawoływała do aktów przemocy przeciwko amerykańskim instytucjom rządowym: *Jeśli umrę w amerykańskim więzieniu, spalcie wszystko. Powstańcie, k... mać! To jedyny sposób, aby te sk...syny Was wysłuchały!*⁹⁵ Celem Centrum jest zintegrowanie społeczności Afroamerykanów i Latynosów skupionych w oddolnych organizacjach bazujących na tradycji antykolonialnego, antyimperialistycznego i prokomunistycznego oporu wobec „imperializmu Stanów Zjednoczonych”. Centrum, oferując zajęcia w zakresie „studium rebelii i powstań”, odwołuje się m.in. do działalności KP USA, Braterstwa

⁹⁰ U.S. Department of Justice. *Special Counsel Robert S. Mueller, III, Report On The Investigation Into Russian Interference In The 2016 Presidential Election*, vol. 1, Washington 2019, s. 43.

⁹¹ Tamże, s. 22. Szerzej na temat rosyjskiej ingerencji w amerykańskie wybory zob. M. Wojnowski, *Wybory prezydenckie jako narzędzie destabilizacji państw w teorii i praktyce rosyjskich operacji informacyjno-psychologicznych w XX i XXI w.*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2019, nr 11, s. 13–43.

⁹² *The Weather Underground. Report of the Subcommittee to Investigate the Administration of the Internal Security Act and Other Internal Security Laws of the Committee on the Judiciary, United States Senate, Ninety-fourth Congress*, Washington 1975, s. 88–89.

⁹³ *Queer* (ang. *queer* – ‘dziwny, osobliwy’) – określenie używane od lat 90. XX w. do opisywania społeczności LGBT i jej członków. Zob. B. Bielska, *Potencjał zmiany. Rezultaty działania ruchu społecznego na przykładzie aktywizmu LGBT** w Polsce, Toruń 2018, s. 16.

⁹⁴ A. Jenkins, *Black Lives Matter Co-Founder Patrisse Cullors on Her Memoir, Her Life and What's Next for the Movement*, <https://time.com/5171270/black-lives-matter-patrisse-cullors/> [dostęp: 28 VIII 2020].

⁹⁵ F.P. Brown, *The Mask Just Got Torn Off Black Lives Matter... What's Really Going On Is Disturbing*, <https://republicbroadcasting.org/news/the-mask-just-got-torn-off-black-lives-matter-whats-really-going-on-is-disturbing/> [dostęp: 28 VIII 2020].

Afrykańskiej Krwi i Partii Czarnych Panter⁹⁶. Należy podkreślić, że zarówno Centrum Strategii Środowiska Pracy, jak i kampania Black Lives Matter, analogicznie jak to miało miejsce w latach 20. XX w., są organizacjami frontowymi marksistowsko-leninowskiej Organizacji Socjalistycznej Droga do Wolności (ang. Freedom Road Socialist Organization, FRSO), która utrzymuje przyjazne stosunki z wieloma partiami i organizacjami marksistowsko-leninowskimi na całym świecie⁹⁷. FRSO uznaje Józefa Stalina za jednego z „głównych teoretyków” marksizmu-leninizmu⁹⁸, poza Karolem Marksem, Fryderykiem Engelsem, Włodzimierzem Leninem i Mao Zedongiem⁹⁹. Uznaje też Kubę, Koreę Północną, Wietnam, Laos i Chiny za kraje socjalistyczne. Organizacja jest oskarżana przez rząd Stanów Zjednoczonych o wspieranie ruchów wyzwolenia narodowego w Palestynie, na Filipinach i w Kolumbii, takich jak Ludowy Front Wyzwolenia Palestyny (LFPW), Komunistyczna Partia Filipin i Rewolucyjne Siły Kolumbii – Armia Ludowa (FARC-EP)¹⁰⁰. Trwała solidarność z ruchami narodo-wo-wyzwoleńczymi, zwłaszcza w Kolumbii i Palestynie, pozostaje charakterystyczną cechą organizacji od rozłamu w 1999 r., kiedy to FRSO rozpadła się na dwie frakcje: FRSO Fight Back i FRSO/OSCL (ang. Freedom Road Socialist Organization/hiszp. Organización Socialista del Camino Para la Libertad). Ta druga frakcja od kwietnia 2019 r. funkcjonuje jako Liberation Road. Strategia rewolucyjna FRSO w Stanach Zjednoczonych zakłada (...) *budowę strategicznego sojuszu między wielonarodową klasą robotniczą a narodami uciskanymi pod przywództwem proletariatu i jego partii*¹⁰¹. Analogicznie jak Komintern i Sowiet, FRSO wspiera samostanowienie „narodu afroamerykańskiego” na południu tzw. czarnego pasa, narodu Chicano na południowym zachodzie Stanów Zjednoczonych i narodu hawajskiego na wyspach Oceanu

⁹⁶ E. Mann i in., *The Strategy Center's Free Public Transportation/Stop MTA Attacks on Black Riders Campaign – a Strategic Struggle and a Model for U.S. Organizing*, <https://web.archive.org/web/20180817043149/https://leftcoastforum.org/tag/eric-mann/> [dostęp: 28 VIII 2020].

⁹⁷ J. Simpson, *Black Lives Matter: Racist Provocation with Radical Roots*, <https://capitalresearch.org/article/blm-roots/> [dostęp: 28 VIII 2020].

⁹⁸ „Dziś jest jasne, dlaczego Stalin stał się obiektem gorzkich oszczerstw ze strony wrogów socjalizmu. Stalin pozostał lojalny wobec leninizmu. Pod jego kierownictwem naród radziecki dokonywał cudów. Po śmierci Stalina rewizjoniści, głównie Chruszczow i Gorbaczow, odrzucili zasady leninowskie i ponieśli porażkę. Historia dowiodła, że walka z ideami i rewolucyjną praktyką Stalina była walką z komunizmem”. Cyt. za: *FRSO, 1999 Declaration of the International Communist Seminar*, Brussels 4 May 1999, <https://frso.org/statements/1999-declaration-of-the-international-communist-seminar/> [dostęp: 28 VIII 2020].

⁹⁹ *SDS: Study and Struggle, Unite and Fight!*, <https://frso.org/statements/sds-study-and-struggle-unite-and-fight/> [dostęp: 28 VIII 2020].

¹⁰⁰ *Workers, Communist Parties Declare Solidarity with FRSO in Fight Against Repression*, <https://marxistleninist.wordpress.com/2011/06/01/workers-communist-parties-declare-solidarity-with-frso-in-fight-against-repression/> [dostęp: 28 VIII 2020].

¹⁰¹ *Class in the U.S. and Our Strategy for Revolution*, <https://frso.org/main-documents/class-in-the-us-and-strategy-for-revolution/> [dostęp: 28 VIII 2020].

Spokojnego. Według tej organizacji (...) *potrzebna jest pojedyncza, zjednoczona, wielonarodowa partia komunistyczna, aby zbudować sojusz strategiczny*¹⁰².

Reasumując, należy podkreślić, że podmioty prowadzące działania aktywne w Stanach Zjednoczonych, inspirowane pośrednio lub bezpośrednio przez Rosjan, oprócz metod i środków opisanych w pierwszej części niniejszego opracowania wykorzystują w operacjach i kampaniach o charakterze dezinformacyjnym i propagandowym paradygmat marksistowskiej wizji świata, opartej na konflikcie wyzyskiwanych i uciskanych narodowości, ras i grup społecznych z klasami uciskającymi lub opresyjnym aparatem państwowym. W tego rodzaju działaniach umiejętnie wykorzystuje się zarówno ideologię marksistowsko-leninowską, jak i jej modyfikację w postaci tzw. teorii krytycznej, a zwłaszcza wywodzącej się z niej krytycznej teorii rasy. Zakłada ona istnienie rasizmu jako immanentnej cechy państwa i społeczeństwa amerykańskiego. Równocześnie prowadzi się działania polegające na instrumentalizowaniu i radykalizowaniu aktywności grup zwolenników białej supremacji i nurtów neonazistowskich. Głównymi czynnikami, które współcześnie wpływają na skuteczność tego rodzaju operacji, są przede wszystkim nowoczesna technika, Internet oraz dogłębna znajomość problematyki dotyczącej mniejszości narodowych i etnicznych, wynikająca z ponad 100 lat praktyki pracy operacyjnej i analitycznej, sięgającej korzeniami do czasów Kominternu.

Zakończenie

Wszelkie działania polegające na inspirowaniu i kreowaniu konfliktów na tle rasowym w Stanach Zjednoczonych, które przedstawiono w niniejszym opracowaniu, od lat generują poważne problemy wewnętrzne w tym kraju i rzutują na jego politykę zagraniczną. Takie konflikty bowiem podważają wizerunek USA na arenie międzynarodowej i odciągają uwagę władz od spraw międzynarodowych. W dłuższej perspektywie czasowej może to doprowadzić do sytuacji, w której zdolność Stanów Zjednoczonych do pozyskiwania nowych sojuszników i współpracy z obecnymi zostanie ograniczona. Co więcej, następstwa konfliktów na tle rasowym w USA mają konsekwencje także dla stabilności i bezpieczeństwa wewnętrznego RP. Przykładowo, 6 czerwca 2020 r. w Warszawie, Poznaniu, Wrocławiu, Szczecinie i Gdańsku odbyły się manifestacje pod szyldem BLM. Analogicznie jak miało to miejsce w Stanach Zjednoczonych, ze strony uczestników protestu pojawiły się oskarżenia wobec polskiej policji o brutalność i „rasizm”, co mogło stanowić zarzewie konfliktu na linii władza–społeczeństwo¹⁰³.

¹⁰² *National Oppression, National Liberation and Socialist Revolution*, <https://frso.org/main-documents/statement-on-national-oppression-national-liberation-and-socialist-revolution/> [dostęp: 28 VIII 2020].

¹⁰³ *Protesty antyrasistowskie przeszły przez Polskę. Przypomniano o zastrzelonym w Warszawie Nigeryjczyku*, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,26009861,protesty-black-lives-matters-tlumy-w-warszawie-wroclawiu-i.html> [dostęp: 29 X 2020].

Bibliografia

- Acker J.R., *Scottsboro and Its Legacy: The Cases That Challenged American Legal and Social Justice*, Westport–London 2008, Praeger.
- Aguirre A., *Racial and Ethnic Diversity in America. A Reference Handbook*, Santa Barbara 2003, ABC-CLIO.
- Allen J.S., *Negro Liberation*, New York 1938, International Publishers.
- Andrew Ch., Mitrokhin V., *The Sword and the Shield. The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*, New York 1999, Basic Books.
- Atkinson J., *The Politics of Struggle. The Communist Front and Political Warfare*, Chicago 1966, Henry Regnery Company.
- Balleck B.J., *Hate Groups and Extremist Organizations in America*, Santa Barbara 2019, ABC-CLIO.
- Barnes J.E., Goldman A., *Extremists in US get a Prod from Moscow. Russia Trying to Stoke Racial Tensions in US*, „The New York Times. International Edition” z 12 marca 2020 r., s. 1, 5.
- Berland O., *Nasonov and the Comintern’s American Negro Program*, „Science and Society” 2001, nr 65, z. 2, s. 226–228.
- Berland O., *The Emergence of the Communist Perspective on the „Negro Question” in America: 1919–1931: Part One*, „Science and Society” 1999/2000, nr 63, z. 4, s. 411–432.
- Berland O., *The Emergence of the Communist Perspective on the „Negro Question” in America: 1919–1931: Part Two*, „Science and Society” 2000, nr 64, z. 2, s. 194–217.
- Bielska B., *Potencjał zmiany. Rezultaty działania ruchu społecznego na przykładzie aktywizmu LGBT* w Polsce*, Toruń 2018, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Bittman L., *The KGB and Soviet Disinformation. A Insider’s View*, Washington 1985, Pergamon Press.
- Browder E., *Communism in the United States*, New York 1935, International Publishers.
- Browder E., *What is Communism?*, New York 1936, International Publishers.
- Bukovsky V., *Judgment in Moscow. Soviet Crimes and Western Complicity*, London 2019, Ninth of November Press.
- Carbado D.W., Rock P., *What Exposes African American to Police Violence?*, „Harvard Civil Rights–Civil Liberties Law Review” 2016, nr 51, s. 159–187.
- Chaney C., Robertson R.V., *Racism and Police Brutality in America*, „Journal of African American Studies” 2013, nr 17, z. 4, s. 480–505.

C.I. *Resolution on Negro Question in U.S.*, „The Communist” 1930, nr 9, z. 1, s. 48–56.

Colaiaco J.A., *Martin Luther King, Jr. Apostle of Militant Nonviolence*, London 1993, Palgrave Macmillan.

Committee on Un-American Activities, U. S. House of Representatives. The American Negro in the Communist Party, Washington 1954, Government Printing Office.

Dahl R.A., *The American Oppositions: Affirmation and Denial, w: Political Opposition in Western Democracies*, New Haven–London 1969, s. 34–62.

Danver S.L., *Revolts, Protests, Demonstrations, and Rebellions in American History. An Encyclopedia*, t. 3, Santa Barbara–Denver–Oxford 2011, ABC-CLIO.

Dobrzańska B., Sitek M., *Mini leksykon dyplomatyczny*, Józefów 2011, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi.

Domosławski A., *Ameryka zbuntowana. Siedemnaście dialogów o ciemnych stronach imperium wolności*, Warszawa 2007, Świat Książki.

Duda M., *Przestępstwa z nienawiści. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Olsztyn 2016, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Ford J.W., *The Negro and the Democratic Front*, New York 1938, International Publishers.

Foster W.Z., *Toward Soviet America*, New York 1932, International Publishers.

Gieseke J., *Mielke, Erich*, w: *Das MfS-Lexikon. Begriffe, Personen und Strukturen der Staatssicherheit der DDR*, R. Engelmann i in. (red.), Berlin 2016, Ch. Links Verlag, s. 230–232.

Hathaway C.A., *On the Use of “Transmissions Belts” in Our Struggle for the Masses*, „The Communist” 1931, nr 10, s. 409–424.

Haywood H., *Negro Liberation*, New York 1948, International Publishers.

Haywood H., *Black Bolshevik. Autobiography of an Afro-American Communist*, Chicago 1978, Liberator Press.

Herpen van M., *Putinism: The Slow Rise of a Radical Right Regime in Russia*, London 2013, Palgrave Macmillan.

Hoover J.E., *The Masters of Deceit. The Story of Communism in America and How to Fight It*, New York 1958, Henry Holt and Company.

Iceland J., *A Portrait of America: The Demographic Perspective*, Oakland 2014, University of California Press.

Jaskowski A., *Komintern a przyszła wojna*, „Wschód–Orient. Kwartalnik poświęcony sprawom Wschodu” 1939, nr 1, s. 28–41.

- Jones M.A., *Historia USA*, Gdańsk 2002, Wydawnictwo Marabut.
- Kalugin O., *Spymaster. My Thirty-two Years in Intelligence and Espionage Against the West*, New York 2009, Basic Books.
- Kapiszewski A., *Asymilacja i konflikt. Z problematyki stosunków etnicznych w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa–Kraków 1984, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Klehr H., Tompson W., *Self-determination in the Black Belt: Origins of a Communist Policy*, „Labor History” 1989, nr 30, z. 3, s. 354–366.
- Klehr H., Haynes J.E., Firsov F.I., *The Secret World of American Communism*, New Heaven–London 1995, Yale University Press.
- Klein H.S., *A Population History of the United States*, Cambridge 2004, Cambridge University Press.
- Lachman G., *Dark Star Rising: Magick and Power in the Age of Trump*, New York 2018, Tarcher Perigee.
- Lasswell H.D., Blumenstock D., *World Revolutionary Propaganda. A Chicago Study*, New York–London 1939, Alfred A. Knopf Press.
- Lehman P.R., *America’s Race Matters: Returning the Gifts of Race and Color*, Bloomington 2011, XLIBRIS.
- Levchenko S., *On the Wrong Side. My Life in the KGB*, Washington 1988, Pergamon-Brassey’s Press.
- Lewis J. i in., *White Supremacist Terror: Modernizing Our Approach to Today’s Threat*, Washington 2020, The George Washington University.
- Luce P.A., *Road to Revolution. Communist Guerrilla Warfare in the USA*, San Diego 1967, Viewpoint Books.
- Materski W., *Przewrót listopadowy 1917 r. w Rosji a hasło bolszewików prawa narodów do samostanowienia*, „Dzieje Najnowsze” 2017, nr 49, z. 4, s. 7–28.
- McClellan C., *Africans and Black Americans in the Comintern Schools, 1925–1934*, „The International Journal of African Historical Studies” 1993, nr 26, z. 2, s. 371–390.
- McMeekin S., *The Red Millionaire. A Political Biography of Willi Münzenberg, Moscow’s Secret Propaganda Tsar in the West*, London 2003, Yale University Press.
- McWhorter L., *Racism and Sexual Oppression in Anglo-America: A Genealogy*, Bloomington 2009, Indiana University Press.
- Melanson P.H., *The Martin Luther King Assassination. New Revelations on the Conspiracy and Cover-Up, 1968–1991*, New York 1994, Shapolsky Publishers.

- Michael G., *Useful Idiots or Fellow Travelers the Relationship between the American Far Right and Russia*, „Terrorism and Political Violence” 2019, nr 31 s. 64–83.
- Miller J.A., Pennybacker S.D., Rosenhaft E., *Mother Ada Wright and the International Campaign to Free the Scottsboro Boys, 1931–1934*, „The American Historical Review” 2001, nr 106, s. 387–430.
- Modin J., *Moja piątka z Cambridge*, tłum. P. Grzegorzewski, M. Wróbel, Warszawa 2015, Wydawnictwo WAB.
- Mucha J., *Konflikt i społeczeństwo. Z problematyki konfliktu społecznego we współczesnych teoriach zachodnich*, Warszawa 1978, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mucha J., *Oblicza etniczności. Studia teoretyczne i empiryczne*, Kraków 2005, Zakład Wydawniczy „Nomos”.
- Murdock S.H. i in., *Population Change in the United States. Socioeconomic Challenges and Opportunities in the Twenty-First Century*, Heidelberg–New York–London 2015, Springer Netherlands.
- Murray H.T., *Changing America and the Changing Image of Scottsboro*, „The Phylon Quarterly” 1977, nr 38, z. 1, s. 82–92.
- Palczyński T., *Zróżnicowanie rasowe, etniczne, klasowo-warstwowe i wyznaniowe społeczeństwa amerykańskiego w świetle danych spisowych z 2000 roku*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2004, nr 2, s. 125–143.
- Pawlikowicz L., *Pion kontrwywiadu zagranicznego I Zarządu Głównego Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (przy Radzie Ministrów) ZSRR w latach 1954–1991 – funkcje, struktury i kadry. Zarys problematyki*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 7, s. 193–210.
- Peffley M., Hurwitz J., *Justice in America: The Separate Realities of Blacks and Whites*, Cambridge 2010, Cambridge University Press.
- Pepper J., *The American Negro Problem*, „The Communist” 1928, nr 7, z. 10, s. 628–639.
- Perry R., *Race and Racism: The Development of Modern Racism in America*, New York 2007, Palgrave Mcmillan.
- Pipes R., *A Concise History of the Russian Revolution*, New York 1996, Knopf Doubleday Publishing Group.
- Pipes R., *Russia Under the Bolshevik Regime*, New York 1995, Vintage Books.
- Posern-Zieliński A., *Etniczność. Kategorie. Procesy etniczne*, Poznań 2005, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.

- Prominent Negroes Condemn Negro Anti-semitism. Quit the 'Liberator'*, „Jewish Telegraphic Agency Daily News Bulletin” 1967, nr 34, z. 40, s. 3.
- Racial and Ethnic Tensions in American Communities: Poverty, Inequality, and Discrimination. A National Perspective. Executive Summary and Transcript of Hearing before the United States Commission on Civil Rights (Washington, D.C., May 21-22, 1992)*, Washington 1992, U.S. Commission on Civil Rights.
- Resolution on the Negro Question in the United States. Final Text Confirmed by the Political Commission of the E.C.C.I.*, „The Communist” 1931, nr 10, z. 2, s. 153–168.
- Rid T., *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare*, New York 2020, Farrar, Straus and Giroux.
- Roman M.L., *Opposing Jim Crow: African Americans and the Soviet Indictment of U.S. Racism, 1928–1937*, Lincoln–London 2012, University of Nebraska Press.
- Sáenz R., Morales M.C., *Demography of Race and Ethnicity*, w: *Handbook of Population*, L. Dudley, Jr. Poston (red.), Cham 2019, Springer Nature Switzerland, s. 163–209.
- Sorensen L., *The Scottsboro Boys Trial: A Primary Source Account*, New York 2004, Rosen Publishing Group.
- Spalding E.E., *The First Cold Warrior. Harry Truman, Containment, and the Remaking of Liberal Internationalism*, Lexington 2006, University Press of Kentucky.
- Stadt J., *Die Flucht des Schwarzen Panthers. Im Kofferraum von Frankfurt via GÜST-Marienborn nach Afrika*, „Zeitschrift des Forschungsverbundes SED-Staat” 2008, nr 24, s. 86–95.
- Statement of Nowell, William Odell, Former Member of the Communist Party of the United States*, w: *United States. Congress. House. Special Committee on Un-American Activities. Investigation of Un-American Propaganda Activities in the United States, Volume 11 (October 28–December 3, 1939)*, Washington 1940, Government Printing Office, s. 6984–7036.
- Sutton A.C., *Western Technology and Soviet Economic Development 1917 to 1930*, Stanford 1968, Hoover Institution Publications.
- Szczerba W., *Problem kolonializmu w leninowskim programie wyciszczenia człowieka przez człowieka*, „Przegląd Socjologiczny” 1971, nr 24, s. 35–54.
- Szumilo M., *Wspomnienia Romana Zambrowskiego z Międzynarodowej Szkoły Leninowskiej w Moskwie (1929–1931)*, „Komunizm. System – ludzie – dokumentacja” 2012, nr 1, s. 163–210.
- Śliz A., Szczepański M.S., *Spoleczne przestrzenie konfliktów etnicznych*, „Górnośląskie Studia Socjologiczne” 2012, nr 3, s. 11–27.

Śliz A., Szczepański M.S., *Konflikt społeczny i jego funkcje. Między destrukcją a kreacją*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio I” 2011, nr 36, z. 2, s. 7–25.

Tangel A. i in., *Autopsies Rule Floyd Death Homicide*, „The Wall Street Journal” 2020, nr 275, s. A1, A6.

Testimony of Joseph Zack Kornfeder, w: *Subversion in Racial Unrest. An Outline of a Strategic Weapon to Destroy the Governments of Louisiana and the United States. Public Hearings of the State of Louisiana Joint Legislative Committee, Baton Rouge, Louisiana, March 6–9, 1957*, Part 1, Baton Rouge 1957, s. 17–106.

The Communist Party and the Negro, Washington 1953, Federal Bureau of Investigation. United States Department of Justice.

The Communist Party and the Negro 1953–1956, Washington 1956, Federal Bureau of Investigation. United States Department of Justice.

The Weather Underground. Report of the Subcommittee to Investigate the Administration of the Internal Security Act and Other Internal Security Laws of the Committee on the Judiciary, United States Senate, Ninety-fourth Congress, Washington 1975, U.S. Government Printing Office.

Tinson Ch.M., *Radical Intellect: Liberator Magazine and Black Activism in the 1960s*, Chapel Hill 2017, University of North Carolina Press.

Tomasiewicz J., *Terroryzm na tle przemocy politycznej (zarys encyklopedyczny)*, Katowice 2000, Wydawnictwo „Apis”.

Torr D., *Marxism. Nationality and War*, London 1940, Lawrence & Wishart.

Ulmann R.H., *The Fiftieth Anniversary of the Long Telegram: A Conversation with George Kennan*, „The Princeton University Library Chronicle” 2005, nr 66, z. 2, s. 329–370.

Ulyanovsky R.A., *National Liberation. Essays on Theory and Practice*, Moscow 1978, Progress.

United States Department of State. Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns, Washington 1986, United States Department of State.

United States. Congress. House. Committee on Internal Security. The Black Panther Party. Its Origin and Development as Reflected in Its Official Weekly Newspaper, The Black Panther, Black Community News Service Staff Study, Ninety-First Congress, Second Session, Washington 1970, Government Print Office.

United States. Congress. House. Committee on Un-American Activities. The Shameful Years. Thirty Years of Soviet Espionage in the United States, Washington 1951, Government Print Office.

United States. Congress. House. Special Committee on Un-American Activities. Investigation of Un-American Propaganda Activities in the United States. Appendix Part IX (Communist Front Organizations). Fourth Section, Washington 1944, Government Printing Office.

U.S. Department of Justice. Special Counsel Robert S. Mueller, III, Report On The Investigation Into Russian Interference In The 2016 Presidential Election, t. 1, Washington 2019, U.S. Department of Justice.

Walaszek A., *Imigracja, w: Ameryka. Społeczeństwo, kultura, polityka*, t. 1, T. Płudowski (red.), Toruń 2008, Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 99–126.

Weinstein A., Vasiliev A., *The Haunted Wood Soviet Espionage in America. The Stalin Era*, New York 1999, Random House.

Wendling M., *Alt-Right: From 4chan to the White House*, London 2018, Pluto Press.

Wilson R., *The Development of the Communist Position on the Negro Question in the United States*, „The Phylon Quarterly” 1958, nr 19, z. 3, s. 306–326.

Wojnowski M., *Wybory prezydenckie jako narzędzie destabilizacji państw w teorii i praktyce rosyjskich operacji informacyjno-psychologicznych w XX i XXI w.*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2019, nr 11, s. 13–43.

Wolfstein E.W., *The Victims of Democracy: Malcolm X and the Black Revolution*, Berkeley–Los Angeles–London 1981, University of California Press.

Zumoff J.A., *The Communist International and US Communism, 1919–1929*, London 2015, Brill; Lam Edition.

862.00/2-2246: *Telegram. The Chargé in the Soviet Union (Kennan) to the Secretary of State*, w: *United States Department of State. Foreign Relations of the United States, 1946, Vol. 6, Eastern Europe; The Soviet Union*, Washington 1969, United States Government Printing Office, s. 696–709.

Literatura rosyjska

Абрамов В., *Евреи в КГБ*, Москва 2006, Издатель Быстров.

Адибеков Г.М., Шахназарова Э.Н., Шириня К.К., *Организационная структура Коминтерна 1919–1943*, Москва 1997, РОССПЭН.

Аврус А.И., *Пролетарский интернационализм в действии. (Из истории Международной организации помощи борцам революции)*, Москва 1971, Издательство Саратовского университета.

Бобков Ф.Д., *КГБ и власть*, Москва 1995, Издательство «Ветеран МП».

Ватлин А.Ю., *Коминтерн: Идеи, решения, судьбы*, Москва 2009, РОССПЭН.

- Даллин Д., *Советский шпионаж в Европе и США 1920–1950 годы*, Москва 2017, Алгоритм.
- Дамаскин И.А., *Семнадцать имен Китти Харрис*, Москва 1999, Издательство Гея.
- Диенко А., Величко В., *Разведка и контрразведка в лицах. Энциклопедический словарь российских спецслужб*, Москва 2002, Русский мирь.
- Дугин А.Г., *Основы геополитики*, Москва 1997, Арктогея.
- Заседание пятое – 20 июля 1928 года. Прения по докладу т. Бухарина. Речь т. Мюцонберга*, в: *VI Конгресс Коминтерна. Стенографический отчет. Выпуск 1. Международное положение и задачи Коминтерна*, Москва–Ленинград 1929, s. 101–106.
- Из протокола № 94 заседания Политбюро ЦК ВКП(б). Об Информационном бюро. Предложение МОПР о кампании протеста против смертного приговора рабочим-неграм из Скотсборо. 1 апреля 1932 г.*, в: *Политбюро ЦК РКЦ(б)-ВКП(б) и Коминтерн: 1919–1943 гг. Документы*, Г.М. Адибеков (red.), Москва 2004, РОССПЭН, s. 654.
- Колпакиди А.И., *Энциклопедия секретных служб России*, Москва 2003, АСТ: Астрель: Транзиткнига.
- Ленин В.И., *Первоначальный набросок тезисов по национальному и колониальному вопросам (для второго съезда Коммунистического интернационала)*, в: *Стратегия и тактика Коминтерна в национально-колониальной революции: на примере Китая*, П. Миф (red.), Москва 1934, Институт красной профессуры мирового хозяйства и мировой политики (ИКП МХ и МП) при Центральном Исполнительном Комитете СССР, s. 31–36.
- Линдер И., Чуркин С., *Красная паутина: тайны разведки Коминтерна, 1919–1943*, Москва 2005, РИПОЛ классик.
- Модин Ю.И., *Судьбы разведчиков. Мои кембриджские друзья*, Москва 1997, ОЛМА-ПРЕСС.
- Панарин И.Н., *Крах доллара и распад США*, Москва 2009, Горячая Линия – Телеком.
- Панарин И.Н., *Крах доллара и распад США 2.0.*, Москва 2019, Горячая Линия – Телеком.
- Панарин И.Н., *Мир после кризиса, или Что дальше?*, Москва 2011, Издательство «Питер».
- Пантелеев М., *Агенты Коминтерна: солдаты мировой революции*, Москва 2005, Яуза, ЭКСМО.
- Пятницкий В.И., *Осип Пятницкий и Коминтерн на весах истории*, Минск 2004, Харвест.

Резолюция по национальному и колониальному вопросам, w: *Протоколы конгрессов Коммунистического интернационала. Второй конгресс Коминтерна. Июль–Август 1920 г.*, О. Пятницкий і in. (red.), Москва 1934, Институт Маркса–Энгельса–Ленина при ЦК ВКП(б), s. 490–496.

Соколов А.А., *Коминтерн и Вьетнам. Подготовка вьетнамских политических кадров в коммунистических вузах СССР, 20–30-е годы*, Москва 1998, Институт востоковедения РАН.

Соколова В.И., Каллин И.В., Галошева О.Н., *Роль Секретариата ЦК ВКП (б) в активизации движения МОПР на примере деятельности Интердома имени Е.Д. Стасовой в 1930-х годах*, „Вестник Чувашского университета” 2019, nr 2, s. 173–181.

Тимофеева М.А., *Дискуссии о сущности негритянского вопроса в США в Коминтерне*, w: *Левые идеологии, движения и организации в истории. Сборник избранных статей участников Девятой Международной конференции молодых ученых и специалистов «Сlio-2019»*, Москва 2019, Политическая энциклопедия, s. 162–169.

Чекалова М.А., Андерсон К.М., *Н.М. Насонов и его статья «Негритянская проблема в Северо-Американских Соединенных Штатах»*, „Развитие общественных наук российскими студентами” 2017, nr 5, s. 40–43.

Źródła internetowe

Brown F.P., *The Mask Just Got Torn Off Black Lives Matter... What's Really Going On Is Disturbing*, <https://republicbroadcasting.org/news/the-mask-just-got-torn-off-black-lives-matter-whats-really-going-on-is-disturbing/> [dostęp: 28 VIII 2020].

Class in the U.S. and Our Strategy for Revolution, <https://frso.org/main-documents/class-in-the-us-and-strategy-for-revolution/> [dostęp: 28 VIII 2020].

De Simone D., Soshnikov A., Winston A., *Neo-Nazi Rinaldo Nazzaro Running US Militant Group The Base from Russia*, <https://www.bbc.com/news/world-51236915> [dostęp: 28 VIII 2020].

Federal Bureau of Investigation. United States Department of Justice. Intelligence Assessment, (U//FOUO) Black Identity Extremists Likely Motivated to Target Law Enforcement Officers, 3 August 2017, <https://info.publicintelligence.net/FBI-BlackIdentityExtremists.pdf> [dostęp: 21 VIII 2020].

FRSO, 1999 Declaration of the International Communist Seminar, Brussels 4 May 1999, <https://frso.org/statements/1999-declaration-of-the-international-communist-seminar/> [dostęp: 28 VIII 2020].

- Jenkins A., *Black Lives Matter Co-Founder Patrisse Cullors on Her Memoir, Her Life and What's Next for the Movement*, <https://time.com/5171270/black-lives-matter-patrisse-cullors/> [dostęp: 28 VIII 2020].
- Mann E. i in., *The Strategy Center's Free Public Transportation/Stop MTA Attacks on Black Riders Campaign – a Strategic Struggle and a Model for U.S. Organizing*, <https://web.archive.org/web/20180817043149/https://leftcoastforum.org/tag/eric-mann/> [dostęp: 28 VIII 2020].
- National Oppression, National Liberation and Socialist Revolution*, <https://frso.org/main-documents/statement-on-national-oppression-national-liberation-and-socialist-revolution/> [dostęp: 28 VIII 2020].
- Protesty antyrasistowskie przeszły przez Polskę. Przypomniano o zastrzelonym w Warszawie Nigeryjczyku*, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,26009861,protesty-black-lives-matters-tlumy-w-warszawie-wroclawiu-i.html> [dostęp: 29 X 2020].
- Sáenz R., Johnson K.M., *White Deaths Exceed Births in a Majority of U.S. States. A Census data Brief by the Applied Population Lab*, https://apl.wisc.edu/briefs_resources/pdf/natural-decrease-18.pdf [dostęp: 26 VI 2020].
- SDS: Study and Struggle, Unite and Fight!*, <https://frso.org/statements/sds-study-and-struggle-unite-and-fight/> [dostęp: 28 VIII 2020].
- Simpson J., *Black Lives Matter. Racist Provocation with Radical Roots*, <https://capitalresearch.org/article/blm-roots/> [dostęp: 28 VIII 2020].
- US Breakup: Myth or Reality?*, <https://www.rt.com/russia/panarin-usa-collapse-economy-905/> [dostęp: 26 VIII 2020].
- U.S. Census Bureau. Race and Ethnicity*, <https://www.census.gov/mso/www/training/pdf/race-ethnicity-onepager.pdf> [dostęp: 26 VI 2020].
- Williams T., Goldman A., MacFarquhar N., *Virginia Capital on Edge as F.B.I. Arrests Suspected Neo-Nazis Before Gun Rally*, <https://www.nytimes.com/2020/01/16/us/fbi-arrest-virginia-gun-rally.html> [dostęp: 28 VIII 2020].
- Workers, Communist Parties Declare Solidarity with FRISO in Fight Against Repression*, <https://marxistleninist.wordpress.com/2011/06/01/workers-communist-parties-declare-solidarity-with-friso-in-fight-against-repression/> [dostęp: 28 VIII 2020].
- Записка КГБ в ЦК № 1128-А от 28.04.1970 г. «О поддержке радикальной негритянской организации „Черные пантеры”»*, <http://www.bukovsky-archives.net/pdfs/usa/ter70-2.pdf> [dostęp: 24 VIII 2020].

Abstrakt

Pod pojęciem konflikt na tle rasowym należy rozumieć wszystkie rodzaje konfliktów występujących pomiędzy grupami etnicznymi tworzącymi pluralistyczną strukturę państwa. Są to spory istniejące pomiędzy zmarginalizowaną mniejszością a uprzywilejowaną większością, napięcia powstające pomiędzy różnymi grupami konkurującymi o władzę, zasoby i przestrzeń oraz konflikty pomiędzy grupami imigranckimi a ludnością miejscową. Artykuł stanowi próbę odpowiedzi na następujący problem badawczy: W jaki sposób konflikty wewnętrzne w Stanach Zjednoczonych, które bez względu na swoje podłoże oraz przyczyny nabierają cech wewnątrzpaństwowego konfliktu etnicznego, były i są inspirowane oraz wykorzystywane przez Rosję i jej służby wywiadowcze.

Słowa kluczowe: rasizm, etniczność, Afroamerykanie, KGB, służby specjalne, Rosja, wojna hybrydowa.

Racial conflicts as the destruction tool of the United States in the Russian intelligence services activities

Abstract

The concept of racial conflict should be understood as all types of conflicts between ethnic groups that make up the pluralist structure of the state. These are the disputes that exist between marginalized minority and privileged majority, tensions arising between various groups competing for power, resources and space as well as conflicts between immigrant groups and the local population. The article is an attempt to answer the following research problem: how the internal conflicts in the United States which, regardless of their background and causes, acquire the features of an intra-state ethnic conflict, were and are inspired and used by Russia and its intelligence services.

Keywords: racism, ethnicity, African Americans, KGB, secret services, Russia, hybrid war.

Zjawisko *Initial Coin Offering* (ICO) w kontekście wybranych przepisów karnych: ustawy prawo bankowe, ustawy o obrocie instrumentami finansowymi i ustawy o ofercie publicznej

Wiek XXI to okres pojawienia się i dynamicznego rozwoju wielu nowych technologii, które diametralnie zmieniają dotychczasowy sposób życia. Przykładami takich innowacji są: telefonia komórkowa, szybki, bezprzewodowy Internet, drukarki 3D, samochody hybrydowe, sztuczna trzustka, sztuczna nerka, implant siatkówki oka i wiele innych¹. Jedną z nich jest także technologia blockchain (łańcuch bloków). Zgodnie z definicją K. Piecha: (...) *blockchain jest to rozproszona baza danych, która zawiera stale rosnącą ilość informacji (rekordów) pogrupowanych w bloki i powiązanych ze sobą w taki sposób, że każdy następny blok zawiera oznaczenie czasu (timestamp), kiedy został stworzony oraz link do poprzedniego bloku, będący zaszyfrowanym „streszczeniem” (hash) jego zawartości*².

Technologia łańcucha bloków może być wykorzystywana w wielu dziedzinach życia³. W 2008 r. stała się ona podstawą pierwszej tak zwanej kryptowaluty, tj. bitcoina. Twórcą bitcoina jest osoba ukrywająca się pod pseudonimem Satoshi Nakamoto (istnieje podejrzenie, że może to być również grupa osób). W dniu 31 października 2008 r. na jednej z list mailingowych⁴ dotyczących kryptografii został umieszczony artykuł *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*⁵. Od tego czasu powstało blisko 6 tys. kolejnych

¹ Zob. więcej: <https://ciekawe.org/2015/08/13/25-niesamowitych-wynalazkow-xxi-wieku/> [dostęp: 30 IV 2020].

² *Leksykon pojęć na temat technologii blockchain i kryptowalut*, K. Piech (red.), Warszawa 2016, s. 5.

³ Blockchain może być wykorzystywany do potwierdzania prawdziwości oraz zabezpieczania dokumentów, tworzenia najrozmaitszych rejestrów, kreowania tzw. *smart contracts*, to jest samowykonujących się umów. Zob. A. Kamiński, M. Gałagus, *Blockchain. Kolejny etap cyfrowej rewolucji?*, „Gazeta SGH” wiosna 2018, nr 2, s. 28; D. Mrowiec, M. Sołtyś, *Przykładowe możliwości wykorzystania technologii blockchain w elektroenergetyce*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią Polskiej Akademii Nauk” 2018, nr 103, s. 137–142; P. Opitek, *Zastosowanie technologii blockchain na rynku nieruchomości*, „Nieruchomości@” 2019, nr 1, s. 99–106.

⁴ Listy mailingowe pozwalają na zebranie do 200 kontaktów na jednej liście, które będą następnie dostępne pod jednym adresem e-mail, <https://pomoc.home.pl/baza-wiedzy/czym-jest-i-do-czego-sluzy-lista-mailingowa> [dostęp: 26 VIII 2020] – przyp. red.

⁵ S. Nakamoto, *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*, [bmw] 2011,

kryptowalut, które są określane zbiorczą nazwą: altcoiny⁶. Rozwój kryptowalut jest szansą dla sektora finansowego, ale stwarza także wiele zagrożeń. Szansą, gdyż powstają nowe możliwości płatnicze i inwestycyjne, zagrożenie zaś jest związane z ryzykiem tworzenia się tzw. baniek spekulacyjnych na kryptowalutach, które mogą być wykorzystywane do prania pieniędzy, nielegalnych transakcji i finansowania terroryzmu.

Jednym z istotnych obszarów zastosowania technologii blockchain i opartych na niej kryptowalut jest *Initial Coin Offering* (ICO). Jest to zjawisko polegające na wykreowaniu nowej kryptowaluty (lub tokenu⁷) i sprzedaży (przekazaniu) go osobom trzecim w celu pozyskania funduszy na określony projekt inwestycyjny⁸. ICO przypomina funkcjonującą na rynku kapitałowym praktykę IPO (ang. *Initial Public Offering*)⁹, jest jednak działalnością nieuregulowaną, przez co w praktyce konkretne ICO może przybrać wiele różnych postaci. W ostatnich latach w wyniku organizowania ICO na całym świecie zebrano setki milionów dolarów¹⁰. Wiele ICO zakończyło się jednak porażką, a w przypadku części okazało się, że od samego początku było to oszustwo. Przykładowo, w kwietniu 2018 r. wietnamska spółka Modern Tech przeprowadziła ICO, w którego wyniku zebrała 660 mln dolarów od blisko 32 tys. inwestorów. Spółka oferowała token o nazwie Pincoin, który miał gwarantować zysk w wysokości 48 proc. miesięcznie. Dodatkowo inwestorzy za pozyskanie kolejnych inwestorów mogli otrzymać 8-procentową prowizję¹¹. Niektóre ICO posłużyły np. do prania pieniędzy.

Ze względu na ryzyko, jakie wiąże się z organizacją ICO, na temat tego zjawiska wypowiadały się w minionych latach organy nadzoru finansowego zarówno Polski, jak i innych krajów¹². W Chinach doszło nawet do całkowitego zakazu prowadzenia ICO. We wrześniu 2017 r. Centralny Bank Chińskiej Republiki Ludowej wydał oświadczenie, w którym stwierdził, że 90 proc. ICO przeprowadzonych w kraju było oszustwem. Działalność w ramach ICO została uznana za nielegalną i destrukcyjną

⁶ <https://en.wikipedia.org/wiki/Cryptocurrency> [dostęp: 30 IV 2020].

⁷ Nowe kryptowaluty korzystają z własnych blockchainów, tokeny natomiast są tworzone na podstawie już istniejących blockchainów. W tym celu jest wykorzystywany m.in. tzw. *blockchain Ethereum*.

⁸ Zob. też D.T. Dziuba, *Technologia blockchain crowdfunding: zastosowania, korzyści i oczekiwania*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia” 2018, Sectio H. Oeconomia, t. 52, nr 2, s. 65.

⁹ IPO – pierwsza oferta publiczna – publiczne oferowanie do nabycia określonych papierów wartościowych dokonywane po raz pierwszy. W przypadku ICO dobrem oferowanym do nabycia nie są papiery wartościowe, a nowe kryptowaluty lub tokeny (różnica między kryptowalutą a tokenem jest omówiona w dalszej części tekstu).

¹⁰ D.T. Dziuba, *Technologia blockchain crowdfunding...*, s. 68.

¹¹ *Cryptocurrency Anti-Money Laundering Report – Q 4 2018*, s. 3, 7, CipherTrace, <https://ciphertrace.com/cryptocurrency-anti-money-laundering-report-q4-2018/>.

¹² *Komunikat KNF w sprawie sprzedaży tzw. monet lub tokenów* (ang. *Initial Token Offerings – ITOs lub Initial Coin Offerings – Icos*), https://www.knf.gov.pl/o_nas/komunikaty?articleId=60178&p_id=18, s. 1; zob. też: *Initial Coin Offerings (ICO)s: serious risks*, AFM, komunikat holenderskiego organu nadzoru, <https://www.afm.nl/en/professionals/onderwerpen/ico> [dostęp: 30 IV 2020].

dla gospodarki i finansowej stabilności. Przedsiębiorcy, którzy prowadzili ICO, zostali wezwani do zwrotu pozyskanych środków¹³.

Z jednej strony ICO umożliwia pozyskanie często ogromnego kapitału w sposób alternatywny do tradycyjnych form finansowania¹⁴ (jest to bardzo atrakcyjny sposób finansowania inwestycji, szczególnie dla tzw. start-upów). Z drugiej strony, ze względu na brak regulacji, taka praktyka może być wykorzystywana przez różnego rodzaju oszustów i malwersantów. Wprawdzie nie można zakładać, że każde ICO z założenia jest oszustwem lub w najlepszym przypadku pomysłem skazanym z góry na niepowodzenie, nie da się jednak ukryć, że inwestowanie w ICO jest niezwykle ryzykowne. Ze względu na to, że w Polsce (podobnie zresztą jak i w wielu innych krajach) poziom świadomości finansowej obywateli nie jest zbyt wysoki¹⁵, wydaje się zasadne, aby działalność ICO była uregulowana przepisami prawnymi. Zasadniczym celem takiej regulacji powinno być stworzenie mechanizmów, które spowodują, że pozyskiwanie funduszy w ramach ICO będzie dopuszczalne jedynie dla wiarygodnych podmiotów. W coraz większej liczbie państw pojawiają się inicjatywy legislacyjne, których celem jest uregulowanie procesów ICO¹⁶. Wobec zagrożeń, jakie wiążą się ze zjawiskiem ICO, należy postulować, aby do czasu wdrożenia odpowiednich przepisów prowadzenie ICO nie było w Polsce dopuszczalne.

Uzasadnione jest więc rozważenie kwestii, czy w obecnym stanie prawnym istnieją w Polsce przepisy sankcjonujące organizowanie ICO, zarówno tych, których

¹³ Zob. Amanda Lee, *What happened to initial coin offerings in China?*, <https://www.scmp.com/tech/china-tech/article/2132319/what-happened-initial-coin-offerings-china> [dostęp: 30 IV 2020]; Zob. też Daniel Ren, Josh Ye, *China bans initial coin offerings over concern about financial and social stability*, <https://www.scmp.com/business/china-business/article/2109683/china-bans-initial-coin-offerings-over-concern-about> [dostęp: 30 IV 2020]; N. Acheson, *China's ICO Ban: Understandable, Reasonable and (Probably) Temporary*, <https://www.coindesk.com/chinas-ico-ban-understandable-reasonable-probably-temporary> [dostęp: 30 IV 2020]. Zgodnie z sugestiami K. Gawlikowskiego przy przywoływaniu prac autorów azjatyckich podaje się pełne imię i nazwisko, zob. tenże, *Problemy pisowni imion i nazwisk autorów azjatyckich i inne kwestie opisu bibliograficznego*, <https://www.swps.pl/sopot/36-uniwersytet/spolecznosc/pracownicy/2138-krzysztof-gawlikowski-ccaw> [dostęp: 30 IV 2020].

¹⁴ Na temat tradycyjnych form finansowania działalności gospodarczej zob. np. J. Grzywacz, A. Jabłońska, *Tradycyjne i alternatywne możliwości finansowania małych i średnich przedsiębiorstw*, „Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku, Nauki Ekonomiczne” 2013, t. 17, s. 23–27.

¹⁵ Zob. m.in. A. Lejman-Gąska, M. Ogórek, *Świadomość finansowa młodych dorosłych w Polsce jako wrażliwej grupy demograficznej*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych” 2019, nr 3, s. 13.

¹⁶ Przykładami obszarów, na których wprowadzono regulacje dotyczące ICO, są: Wyspy Man, <https://www.coindesk.com/icos-welcome-isle-of-man-to-unveil-friendly-framework-for-token-sales>, Bermudy – za: *Cryptocurrency Anti-Money Laundering Report...*, s. 22–23, czy Malta – tam ICO zostało szczegółowo uregulowane w ustawie nr XXX z 2018, Virtual Financial Assets Act (VFAA), tekst dokumentu dostępny na stronie <http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lp&itemid=29201&l=1> [dostęp: 30 IV 2020]. Informacje na temat regulacji prawnych dotyczących kryptowalut, nie tylko w związku z procesami ICO, można znaleźć w opracowaniu *The Virtual currency regulation review*, M.S. Sackheim, N.A. Howell (red.), London 2018.

celem od początku jest wyłudzenie nienależnych korzyści, jak i tych, które nie są z góry nastawione na pokrzywdzenie inwestorów. W artykule autor będzie zmierzał do odpowiedzi na dwa podstawowe pytania. Pierwsze dotyczy tego, czy organizowanie ICO z zamiarem osiągnięcia korzyści majątkowej kosztem inwestorów poprzez wprowadzenie ich w błąd lub wykorzystanie ich błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsięwziętego działania wyczerpuje znamiona czynu zabronionego z art. 286 § 1 *Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny*¹⁷ (dalej: kk), tj. oszustwa. Drugie – czy gromadzenie środków finansowych w ramach uczciwych ICO, tzn. takich, które nie są prowadzone z zamiarem oszustwa, może być rozpatrywane jako działanie wyczerpujące znamiona czynów zabronionych z art. 171 ust. 1 *Ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe*¹⁸ (dalej: pr. bank.), art. 178 *Ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi*¹⁹ (dalej: ObrInFinU) oraz art. 99 *Ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych*²⁰ (dalej: OfPublU). Wybór tych przepisów nie jest przypadkowy, w praktyce polskiego wymiaru sprawiedliwości stanowią one bowiem podstawowe artykuły wykorzystywane do zwalczania bezprawnego pozyskiwania funduszy z rynku kapitałowego. Oprócz przepisów dotyczących oszustwa wszystkie wyżej wymienione regulacje znajdują się poza kodeksem karnym i są przejawem tzw. penalizacji na przedpolu²¹. Ze względu na znaczenie, jakie ma prawidłowe funkcjonowanie szeroko rozumianego rynku kapitałowego oraz zagrożenia na nim występujące, ustawodawca przy konstruowaniu wspomnianych wcześniej pozakodeksowych typów czynów zabronionych wprowadził rozwiązania, które ułatwiają ich prawnokarne przypisanie określonemu sprawcy²². W przywołanych przepisach pozakodeksowych, w przeciwieństwie do przepisów określających znamiona oszustwa, nie jest wymagane wyrządzenie szkody, są one zatem czynami formalnymi z abstrakcyjnego narażenia²³. Określenie zakresu

¹⁷ Tekst jednolity: DzU z 2020 r. poz. 1444.

¹⁸ Tekst jednolity: DzU z 2019 r. poz. 2357, ze zm.

¹⁹ Tekst jednolity: DzU z 2020 r. poz. 89, ze zm.

²⁰ Tekst jednolity: DzU z 2019 r. poz. 623, ze zm.

²¹ Zjawisko penalizacji (kryminalizacji) na przedpolu wiąże się z podziałem przestępstw na trzy grupy: przestępstwa z naruszenia dobra prawnego, bezpośredniego (konkretnego) narażenia i abstrakcyjnego narażenia. W polskiej literaturze kryminalizacja na przedpolu została ostatnio szczegółowo omówiona w dwóch monografiach: D. Gruszecka, *Ochrona dobra prawnego na przedpolu jego naruszenia. Analiza karnistyczna*, Warszawa 2012 oraz E. Hryniewicz-Lach, *Przestępstwa abstrakcyjnego i konkretnego zagrożenia dóbr prawnych*, Warszawa 2012.

²² Na temat koncepcji przypisania w prawie karnym zob. *Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej*, J. Giezek, P. Kardas (red.), Warszawa 2016.

²³ Przestępstwo abstrakcyjnego narażenia na niebezpieczeństwo – dla realizacji znamion danego typu wystarczy podjęcie określonego, jako znamię czynnościowe, zachowania sprawcy, które potencjalnie pociąga za sobą niebezpieczeństwo dla dobra prawnego, <https://prawo.uni.wroc.pl/sites/default/files/students-resources/TYPIZACJA%20PRZEST%C4%98PSTW.pdf> [dostęp: 31 VIII 2020] – przyp. red.

odpowiedzialności z ich tytułu nie wymaga również udowodnienia zaistnienia szczególnej, kierunkowej formy zamiaru w postaci chęci osiągnięcia korzyści majątkowej²⁴. Jest to niezwykle istotne, ponieważ w przypadku przestępczych działań wykorzystujących schemat piramidy finansowej nie zawsze można udowodnić zarzuczalny zamiar bezprawnego wzbogacenia się przez umyślne wprowadzenie w błąd, a przynajmniej jest to niezwykle trudne. Dlatego też organizatorom piramid finansowych oraz innych przestępczych przedsięwzięć na rynku kapitałowym często nie udaje się przypisać popełnienia przestępstwa oszustwa.

Prawne możliwości zwalczania zjawiska ICO

Hipoteza badawcza artykułu zakłada, że ze względu na charakter odpowiedzialności karnej obecnie nie jest możliwe stosowanie przywołanych przepisów pozakodeksowych do sankcjonowania działań polegających na organizowaniu ICO. Wątpliwości budzi także możliwość zwalczania oszukańczych ICO przy wykorzystaniu art. 286 kk, co jest szczególnie niepokojące. Weryfikacja sformułowanej hipotezy zostanie dokonana przy wykorzystaniu metody dogmatycznej²⁵ i będzie polegać na przeanalizowaniu przywołanych przepisów, ze szczególnym uwzględnieniem wybranych, naczelných zasad odpowiedzialności karnej, tj. zasady traktowania prawa karnego jako *ultima ratio*, zwanej też zasadą subsydiarności prawa karnego²⁶, oraz zasady *nullum crimen sine lege*, której elementami są zakaz stosowania analogii na niekorzyść oskarżonego/ewentualnego oskarżonego oraz zakaz interpretacji rozszerzającej²⁷.

Analiza zjawiska ICO w kontekście wybranych przepisów karnych

Próbie odpowiedzi na pierwsze pytanie badawcze należy zacząć od przytoczenia treści art. 286 § 1 kk. Stanowi on: *Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, doprowadza inną osobę do niekorzystnego rozporządzenia własnym lub cudzym mieniem za pomocą*

²⁴ Przypisanie czynu z art. 286 par. 1 kk zakłada wykazanie tzw. zamiaru kierunkowego *dolus directus coloratus*. Zob. np. wyrok Sądu Najwyższego z 16 stycznia 1980 r., V KRN 317/79, OSNPG 1980/6/81.

²⁵ Głównym przedmiotem badania metody dogmatycznej są przepisy prawne i wynikające z nich normy. Więcej o metodzie dogmatycznej, czym jest, co jest przedmiotem jej badań oraz jakie stosuje narzędzia, zob. D. van Kędzierski, *Metodologia i paradygmat polskich szczegółowych nauk prawnych*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2018, nr 3, s. 13–16 i 19–23.

²⁶ W nauce prawa postuluje się odróżnianie zasady traktowania prawa karnego jako *ultima ratio* od zasady subsydiarności. Zob. np.: S. Żółtek, *Prawo karne gospodarcze w aspekcie zasady subsydiarności*, Warszawa 2009, s. 34.

²⁷ O trudnościach w rozróżnianiu analogii od wykładni rozszerzającej zob. L. Gardocki, *Prawo karne*, wyd. 17, Warszawa 2011, s 17.

wprowadzenia jej w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

Bezsporne jest, że organizowanie ICO pod pozorem określonego projektu inwestycyjnego, a w rzeczywistości tylko po to, aby uzyskać nienależną korzyść majątkową, wyczerpuje stronę podmiotową czynu zabronionego skodyfikowanego w art. 286 kk. Zatem, czy oszukańcze ICO prowadzi do niekorzystnego rozporządzenia mieniem?

Analizie trzeba poddać również dwa odmienne sposoby organizowania ICO. Pierwszy, mniej typowy, w którym emitowane tokeny (kryptowaluty) nabywa się za pomocą tradycyjnego pieniądza, oraz drugi, w którym dokonuje się tego za pomocą innych kryptowalut. W przypadku pierwszego sposobu nie ma wątpliwości, że tradycyjny pieniądz jest objęty pojęciem mienia. Mniej jednoznaczne wydaje się jednak rozumienie terminu mienie w odniesieniu do terminu kryptowaluta. Na gruncie prawa cywilnego „mienie” to zgodnie z art. 44 *Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny*²⁸ (dalej: kc) własność i inne prawa majątkowe. Takie rozumienie tego pojęcia prowadzi, zdaniem Jarosława Szewczyka, do stwierdzenia, że (...) *bitcoin mieniem nie jest*²⁹. Przyjęcie tego poglądu prowadzi do wniosku, że rozporządzanie kryptowalutami nie jest rozporządzaniem mieniem, a co za tym idzie, oszukańcze doprowadzenie do rozporządzenia kryptowalutą nie prowadzi do wyczerpania znamion art. 286 kk. Możliwe jest też inne podejście, w którym zakłada się uznanie kryptowalut za rodzaj mienia w rozumieniu art. 286 kk. Za tym podejściem przemawiają ważne argumenty, ponieważ na gruncie polskiej cywilistyki kryptowaluty nie doczekały się jednolitego podejścia. Inny pogląd reprezentuje m.in. Konrad Zacharzewski, który wprost pisze, że w wymiarze prawa prywatnego bitcoin to rodzaj mienia³⁰. Również w nauce polskiego prawa karnego panuje powszechny pogląd o autonomicznym rozumieniu terminu „mienie”³¹.

²⁸ Tekst jednolity: DzU z 2019 r. poz. 1145, ze zm.

²⁹ J. Szewczyk, *O cywilnoprawnych aspektach bitcoina*, „Monitor Podatkowy” 2018, nr 5, Legalis, s. 5, 6. Warto wskazać, że ten autor, odmawiając uznania bitcoina za mienie, również odmienne klasyfikuje dysponowanie adresem publicznym i kluczem prywatnym, które traktuje jako korzystną sytuację majątkową, a w konsekwencji uznaje je za składniki mienia.

³⁰ K. Zacharzewski, *Bitcoin jako przedmiot stosunków prawa prywatnego*, „Monitor Prawniczy” 2014, nr 21, s. 1133. Różne koncepcje ujmowania bitcoina w prawie cywilnym szczegółowo omawia M. Michna, *Bitcoin jako przedmiot stosunków cywilnoprawnych*, Warszawa 2018, s. 21–49.

³¹ To stanowisko znalazło również akceptację w orzecznictwie sądowym. Zob. wyrok SN z 29 listopada 2012 r., sygn. V KK – 419/11, Lex 1232158, w którym zostało zawarte następujące stwierdzenie: „Cywilnoprawne znaczenie »rozporządzenia mieniem« nie determinuje wykładni tego pojęcia na gruncie znamion strony przedmiotowej przestępstwa określonego w art. 286 § 1 k.k. Ma ono tu bowiem znaczenie swoiste, odpowiadające przedmiotowi ochrony i odnosi się do szeroko postrzeganego stanu majątkowego pokrzywdzonego. Jego niekorzystną zmianę może wywołać rozporządzenie, rozumiane jako każda czynność zadysponowania mieniem, przewidziana przez przepisy prawa, kształtująca określony stan prawny”. Podobnie wypowiedział się Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w wyroku z 16 września 2015 r., sygn. II AKa 216/15 Lex 1927506, w którym stwierdził, że „(...) przez rozporządzenie mieniem (na gruncie art. 286 k.k.) rozumieć należy wszelkie czynności prowadzące do zmiany stanu majątkowego, w szczególności zmiany we władaniu mieniem”.

Wyrazem tego są postulaty jak najszerszej wykładni tego terminu, wysuwane na potrzeby art. 286 kk. I tak, zdaniem Małgorzaty Dąbrowskiej-Kardas i Piotra Kardasa, użyte w art. 286 kk pojęcie „mienie” występuje w szerokim zakresie i obejmuje wszelkie prawa majątkowe, rzeczowe i obligacyjne, w tym także usługi, świadczenia, zyski lub pożytki stanowiące majątek. Zdaniem tych autorów pojęcie „mienie” w kontekście art. 286 kk pełni funkcję nazwy zbiorczej³². Jest to argument za tym, aby uznać, że do mienia można zaliczyć świadczenia, co stanowi argument za objęciem transferów kryptowalut zakresem art. 286 kk. Z art. 3 ust. 1 pkt 17 *Ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości*³³ (dalej: UoR) wynika, że kryptowaluty stanowią aktywa majątkowe. W niniejszym artykule zawarto definicję terminu i w e s t y c j e, którymi są:

(...) aktywa posiadane przez jednostkę w celu osiągnięcia z nich korzyści ekonomicznych, wynikających z przyrostu wartości tych aktywów, uzyskania przychodów w formie odsetek, dywidend (udziałów w zyskach) lub innych pożytków, w tym również z transakcji handlowej, a w szczególności aktywa finansowe oraz te nieruchomości i wartości niematerialne i prawne, które nie są użytkowane przez jednostkę, lecz są posiadane przez nią w celu osiągnięcia tych korzyści.

Nie budzi zastrzeżeń, że tak brzmiąca definicja może się odnosić do kryptowalut, ponieważ jednym z dominujących motywów ich nabycia jest oczekiwanie, że ich wartość wzrośnie, a w konsekwencji – przyniesie zysk, który będzie można wyrazić w tradycyjnym pieniądzu. Traktowanie kryptowalut jako inwestycji potwierdza również ujmowanie ich w sprawozdaniu finansowym jednostki jako aktywa niematerialnego³⁴. Niektórzy przedstawiciele doktryny³⁵ szeroką wykładnię znamion art. 286 kk uzasadniają, używając argumentu o charakterze celowościowym, czyli potrzebą reakcji na zmiany rzeczywistości, do której to odnoszą się nazwy użyte w przepisach. Nie deprecjonując znaczenia wykładni dynamicznej³⁶ znamion czynu zabronionego,

³² M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Komentarz do art. 286 k.k.*, w: *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 3: *Komentarz do art. 278–363*, A. Zoll (red.), Warszawa 2016, zob. również: Lex 495336. Na to, że termin „mienie” użyty w art. 286 kk ma charakter nazwy zbiorczej, zwraca uwagę również L. Wilk, *Komentarz do art. 286 k.k.*, w: *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2: *Komentarz do art. 222–316*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Warszawa 2017, s. 727.

³³ Tekst jednolity: DzU z 2019 r. poz. 351, ze zm.

³⁴ Kryptowaluty należy uznać za aktywa niematerialne, zgodnie z MSR 38, (*Międzynarodowy Standard Rachunkowości MSR 38. Wartości niematerialne*, Dz. Urz. UE L 320/252 z 29 XI 2008 r., s. 252 – dop. red.) lub jako zapasy, zgodnie z MSR 2 (*Międzynarodowy standard rachunkowości 2. Zapasy*, Dz. Urz. UE L 320 z 29 XI 2008 r., s. 22 – dop. red.), jeżeli są przeznaczone do sprzedaży w toku zwykłej działalności. Zob. P. Tendera, *Kryptowaluty w sprawozdawczości finansowej MSSF*, <https://pl.career.deloitte.com/job-posting/2574/Konsultant-%2F-Starszy-Konsultant-ds.-ryzyka-regulacyjnego-i-adekwatności-kapitałowej> [dostęp: 30 IV 2020]. Na temat MSR/MSSF zob. szerzej przypis 44 – dop. red.

³⁵ O. Górniok, „*Niekorzystne rozporządzenie*” i „*cudze mienie*” jako znamiona przestępstwa oszustwa (na tle niektórych sposobów wyłudzeń nieruchomości), „*Prokuratura i Prawo*” 2002, nr 9, s. 8.

³⁶ Wykładnia dynamiczna – wykładnia prowadząca do ustalenia treści przepisu prawnego

nie można przemilczeć tego, że kryptowaluty powstały ponad 10 lat temu. Upłynęło więc już dość czasu, aby ustawodawca mógł dostosować znamiona art. 286 kk do istniejących stosunków społecznych.

Obecnie uznanie kryptowalut za rodzaj mienia i objęcie ich zakresem art. 286 kk nie jest bezdyskusyjne. Rygorystyczna wykładnia znamion art. 286 kk, zgodnie z którą uznaje się, że użyty w nim termin „mienie” nie obejmuje kryptowalut, prowadzi do swoistej luki prawnej. Sprawca oszustwa może uniknąć odpowiedzialności, jeśli pobierał kryptowaluty zamiast pieniędzy. Natomiast dynamiczne wykładnie: językowa i celowościowa³⁷ dostarczają argumentów za szerokim rozumieniem tego terminu. Problem, który się tu pojawia, wynika z założenia, że ze względów gwarancyjnych nie powinno się usuwać luk w prawie karnym w drodze wykładni. Szeroka interpretacja znamion czynu zabronionego z art. 286 kk rodzi pytanie, czy dostosowanie wykładni terminu „mienie”, po to aby tym terminem objąć zjawisko kryptowalut, nie idzie zbyt daleko i czy nie stanowi tym samym niedopuszczalnej wykładni rozszerzającej lub analogii na niekorzyść potencjalnego sprawcy. Odpowiedź twierdząca na te pytania prowadzi do wniosku, że taka interpretacja jest naruszeniem konstytucyjnej zasady *nullum crimen sine lege* i jest w związku z tym niedopuszczalna. Jednoznaczne rozstrzygnięcie podniesionego problemu w obecnym stanie prawnym nie jest możliwe. Warto zatem postulować, aby ustawodawca rozważył, czy pojawienie się w ostatnich latach kryptowalut, które spowodowały zmianę rzeczywistości społecznej³⁸, nie wymaga doprecyzowania znamion przestępstwa z art. 286 kk, co pomogłoby w usunięciu wszelkich wątpliwości co do zakresu tego artykułu. Możliwe, że zaistniałaby konieczność dodania nowego typu czynu zabronionego.

Próbie odpowiedzi na drugie z postawionych pytań badawczych, dotyczące gromadzenia środków finansowych w uczciwych zamiarach, również warto zacząć od przytoczenia treści właściwych przepisów art. 171 ust. 1 pr. bank. Zgodnie z jego brzmieniem: *Kto bez zezwolenia prowadzi działalność polegającą na gromadzeniu środków pieniężnych innych osób fizycznych, osób prawnych lub jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej, w celu udzielania kredytów, pożyczek pieniężnych lub obciążania ryzykiem tych środków w inny sposób, podlega grzywnie do 10 000 000 złotych i karze pozbawienia wolności do lat 5.*

zgodnie ze zmieniającymi się warunkami społeczno-politycznymi, <http://www.openlaw.com.pl/wikka.php?wakka=Wykladnia> [dostęp: 29 VIII 2020] – przyp. red.

³⁷ Wykładnia językowa polega na ustaleniu znaczenia słów, wyrażeń i zwrotów użytych w tekście przepisu prawnego, a w szczególności tych, które są nieostre lub wieloznaczne, pomocne jest tu sięgnięcie do definicji legalnych, tj. wyjaśnienia danych pojęć, których dokonuje sam ustawodawca. Wykładnia celowościowa (teleologiczna) zmierza do ustalenia treści przepisu ze względu na cel, któremu ten przepis służy, <https://www.prawo.pl/student/rodzaje-wykladni-prawa,500020.html> [dostęp: 26 VIII 2020] (przyp. red.)

³⁸ Rzeczywistość społeczna jest rzeczywistością *sui generis* (swoistą). Jest ona zewnętrzna w stosunku do jednostki. Jest zawsze przez jednostkę zastana, a jednostka przyswaja ją w procesie socjalizacji, https://pl.wikipedia.org/wiki/%C3%89mile_Durkheim [dostęp: 29 VIII 2020] – przyp. red.

Norma art. 171 ust. 1 pr. bank. sankcjonuje m.in. gromadzenie środków pieniężnych w celu obciążania ich ryzykiem. W przypadku zjawiska ICO następuje wypełnienie tzw. znamienia celu analizowanego czynu zabronionego, tj. obciążanie ryzykiem gromadzonych środków. Organizowanie ICO z zamiarem pozyskania funduszy na realizację procesów biznesowych (inwestycyjnych) oznacza, że ma charakter gospodarczy. Z istoty działalności gospodarczej wynika zaś, że wiąże się ona z ryzykiem. Wobec powyższego stwierdzenia trzeba rozważyć, czy w ramach ICO są gromadzone środki pieniężne.

Należy zacząć od próby odpowiedzi na pytanie, czym są środki pieniężne. Ustawa prawo bankowe, mimo wielokrotnego posłużenia się w niej terminem środki pieniężne, nie zawiera jego definicji legalnej. Z istoty stosunków i instytucji prawnych uregulowanych w tej ustawie, a zwłaszcza przepisów dotyczących rachunków bankowych, wynika, że „środki pieniężne” to jednostki pieniężne, które mogą być wyrażone w znakach pieniężnych³⁹. Definicji legalnej terminu „środki pieniężne” nie zawiera również ustawa o rachunkowości. Znajduje się tam natomiast definicja legalna terminu aktywa pieniężne. Zgodnie z art. 3 ust. 1 pkt 25 UoR aktywa pieniężne to aktywa w formie krajowych środków płatniczych, walut obcych i dewiz⁴⁰. W sprawozdaniu finansowym aktywa pieniężne prezentuje się w pozycji B.III.1c aktywów bilansu (sporządzanego według załącznika nr 1 do ustawy o rachunkowości), w podziale na:

- środki pieniężne w kasie i na rachunkach,
- inne środki pieniężne,
- inne aktywa pieniężne.

Środki pieniężne w kasie i na rachunkach obejmują gotówkę w kasie (prowadzoną zarówno w polskich złotych, jak i w walutach obcych) posiadaną przez jednostkę organizacyjną oraz środki złożone na bieżących rachunkach bankowych (tzn. z wyłączeniem rachunków lokat terminowych)⁴¹. Do innych środków pieniężnych na gruncie ustawy o rachunkowości, zdaniem Magdaleny Kraszewskiej-Szuby, zalicza się aktywa pieniężne o wysokim stopniu płynności (czyli możliwe do spieniężenia w ciągu trzech miesięcy od dnia bilansowego) i niskim ryzyku utraty wartości. W tej grupie autorka wyróżniła: środki pieniężne w drodze⁴², lokaty terminowe

³⁹ Podstawą funkcjonowania rachunków bankowych, uregulowanych szczegółowo w art. 49–62 pr. bank., jest umowa rachunku bankowego skodyfikowana w art. 725–733 kc.

⁴⁰ Dewizy to należności zagraniczne, które ze względu na swoją formę i płynność mogą być środkiem płatniczym w obrocie międzynarodowym. Dewizy występują w postaci: czeków, weksli, przekazów bankowych, akredytyw pieniężnych, międzynarodowych przekazów pocztowych itp. wystawionych w walutach obcych; współcześnie najczęstszą formą dewiz są należności na rachunkach w bankach zagranicznych; w znaczeniu ekonomicznym waluty obce nie są dewizami, mogą być tylko ich źródłem, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/dewizy;3892231.html> [dostęp: 30 IV 2020].

⁴¹ Zob. M. Kraszewska-Szuba, *Aktywa pieniężne jako kategoria bilansowa*, <https://www.rp.pl/Rachunkowosc/305029992-Aktywa-pieniezne-jako-kategoria-bilansowa.html> [dostęp: 30 IV 2020].

⁴² Środki pieniężne w drodze to kwoty znajdujące się między kasą jednostki a jej rachunkiem bankowym lub między rachunkami bankowymi, w sytuacji kiedy jednostka ma kilka rachunków. Zob. B. Piotrowska, *Jakie są zasady ewidencjonowania środków pieniężnych w okresach*

o terminie zapadalności⁴³ przypadającym w ciągu trzech miesięcy od dnia bilansowego oraz czeki, weksle i inne tego rodzaju dokumenty, które pełnią funkcję środka płatniczego i są wymagalne w ciągu trzech miesięcy od dnia bilansowego. Inne aktywa pieniężne to inne, nieujęte w obu wymienionych grupach aktywa pieniężne. Zalicza się do nich m.in. weksle i czeki wymagalne powyżej trzech miesięcy od dnia bilansowego. Definicja środków pieniężnych jest zawarta również w Międzynarodowych Standardach Rachunkowości (MSR)⁴⁴, zgodnie z którymi środki pieniężne składają się z gotówki w kasie oraz depozytów płatnych na żądanie.

Z przywołanych przepisów wynika, że na potrzeby wykładni znamion czynu zabronionego z art. 171 ust. 1 pr. bank. za środki pieniężne należy uważać jednostki pieniężne (wyrażone w polskich złotych oraz w walutach obcych), które sprawca gromadzi w celu obciążenia ich ryzykiem. Jeżeli przy organizowaniu ICO zakłada się nabywanie tokenów w zamian za pieniądź tradycyjny, to trzeba przyjąć, że organizator wypełnia znamiona zawarte w art. 171 ust. 1 pr. bank. Podobnie jak w przypadku wykładni znamion oszustwa sytuacja komplikuje się, jeżeli zasady organizowania ICO przewidują, że sprzedaż (przekazanie) emitowanych tokenów będzie się dokonywać w wyniku wpłaty kryptowalut⁴⁵. W nauce prawa zdecydowanie dominuje pogląd, że kryptowaluty nie są pieniądzem w rozumieniu polskiego prawa, ponieważ zgodnie z *Ustawą z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim*⁴⁶ nie są one prawnym środkiem płatniczym⁴⁷.

sprawozdawczych, <https://ksiegowosc.infor.pl/rachunkowosc/rachunkowosc-budzetowa/67436,-Jakie-sa-zasady-ewidencjonowania-srodkow-pienieznych-w-okresach-sprawozdawczych.html> [dostęp: 30 IV 2020].

⁴³ Termin zapadalności w ekonomii oznacza dzień, w którym dłużnik powinien uregulować swoje zobowiązanie wobec wierzyciela, https://mfiles.pl/pl/index.php/Termin_zapadalno%C5%9Bci [dostęp: 26 VIII 2020] – przyp. red.

⁴⁴ Międzynarodowe Standardy Rachunkowości to rodzaj wytycznych (wzorców) określających sposób prezentacji danych finansowych. MSR były publikowane w latach 1973–2001 przez Komitet Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (IASC – International Accounting Standards Committee). W dniu 1 kwietnia 2001 r. nowo utworzona IASB (International Accounting Standards Board) przejęła od IASC przygotowywanie MSR. IASB kontynuuje tworzenie standardów nazywanych nowymi standardami MSSF (MSSF – Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej – dop. red.). Zgodnie z *Rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie stosowania międzynarodowych standardów rachunkowości* (Dz. Urz. UE L 243 z 11 IX 2002 r., s. 1) w Unii Europejskiej obowiązują nowe standardy. Do stosowania MSSF są zobligowane jednostki sporządzające skonsolidowane sprawozdanie finansowe, które są emitentami papierów wartościowych dopuszczonych do publicznego obrotu, oraz banki.

⁴⁵ Warto podkreślić, że *de lege lata* organizowanie ICO nie podlega sztywnym przepisom, co powoduje, że ich ostateczna postać jest uzależniona przede wszystkim od wyobraźni organizatorów, którzy mogą przyjąć dowolne rozwiązania. W związku z tym przy ocenie naruszeń określonych przepisów przez konkretne ICO należy każdy przypadek badać indywidualnie.

⁴⁶ Tekst jednolity: DzU z 2019 r. poz. 1810, ze zm.

⁴⁷ Ten pogląd podzielają m.in.: A. Kotucha, *Charakterystyka prawna tokena emitowanego w ramach procesu ICO w kontekście stosowania norm ustawy o ofercie publicznej*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2019, nr 2, s. 50; Ł. Pasternak, *Kryptowaluta i pieniądź wirtualny jako przedmiot przestępstwa z art. 310 § 1 k.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 4, s. 92; M. Michna, *Bitcoin jako przedmiot*, s. 53.

Również przedstawiciele nauk ekonomicznych odmawiają kryptowalutom statusu pieniądza. Według Anny Piotrowskiej decydującym czynnikiem przesądzającym o tym, że bitcoin nie jest pieniądzem, jest brak jego powszechnej akceptowalności⁴⁸. Podobne stanowisko reprezentuje Artur Sierpiński. W wyniku badań, które prowadził na miejskim targowisku, ustalił, że spośród podstawowych funkcji pieniądza, tj. pomiaru wartości, tezaurycyjnej⁴⁹, obiegowej i płatniczej, bitcoin w pełni realizuje jedynie dwie pierwsze, trzecią w ograniczonym zakresie, czwartej zaś w ogóle⁵⁰. Przedmiotem badań była możliwość wykorzystania bitcoina (najpopularniejszej kryptowaluty, o największej kapitalizacji i rozpoznawalności) do zawarcia transakcji. Można więc wnioskować, że inne, mniej znane kryptowaluty zrealizowałyby w ograniczonym stopniu funkcję obiegową i płatniczą. Gdyby Sierpiński przeprowadził swój eksperyment w innym środowisku, na przykład w sklepach internetowych, to wynik realizacji funkcji płatniczej za pomocą bitcoina mógłby być inny.

W sprawozdaniach finansowych jednostek wyróżnia się środki pieniężne w kasie i na rachunkach (tzn. gotówkę) oraz inne środki pieniężne, dlatego na potrzeby wykorzystywania art. 171 ust. 1 pr. bank. wobec organizatorów ICO można teoretycznie potraktować kryptowaluty jako inne środki pieniężne. Ta interpretacja nawiązuje do znanego w doktrynie prawa podziału na pieniądz w rozumieniu wąskim i szerokim. Odwołując się do tego podziału, Jerzy Skorupka stwierdza:

W szerokim znaczeniu, za pieniądz uznawane są wszelkie występujące w obrocie środki płatnicze, a zatem: pieniądz krajowy i zagraniczny (banknoty, bilety bankowe i monety), czeki, weksle, listy zastawne, obligacje i inne papiery wartościowe wystawione w jednostkach pieniężnych. W ścisłym znaczeniu, za pieniądz uznaje się wyłącznie te środki płatnicze, którym państwo nadaje moc umarzania zobowiązań pieniężnych. W Polsce prawnymi środkami płatniczymi są znaki pieniężne emitowane przez NBP⁵¹.

Przeciwko traktowaniu kryptowalut jako innych środków pieniężnych na potrzeby art. 171 ust. 1 pr. bank. można przytoczyć kilka istotnych argumentów. Po pierwsze, w tym artykule wyraźnie mówi się o środkach pieniężnych, a nie o innych środkach pieniężnych. Rozszerzająca wykładania pojęcia „środki pieniężne”, tak aby na potrzeby

⁴⁸ A. Piotrowska, *Bitcoin a definicja i funkcje pieniądza*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia” 2014, t. 48, nr 3, s. 279. Autorka nie wyklucza jednak, że gdyby w przyszłości wzrosło zaufanie do bitcoina, a w konsekwencji jego akceptowalność, to wówczas mógłby on – z ekonomicznego punktu widzenia – uzyskać status pieniądza.

⁴⁹ Tezauryzacja – gromadzenie i przechowywanie pieniędzy lub kruszców poza bankami, <https://sjp.pwn.pl/slovniki/tezauryzacja.html> [dostęp: 26 VIII 2020] –przyp. red.

⁵⁰ A. Sierpiński, *Bitcoin jako pieniądz – badanie funkcji ekonomicznych i społecznych kryptowaluty*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej Zarządzanie” 2017, nr 26, s. 207–209.

⁵¹ J. Skorupka, *Pojęcie pieniądza w przestępstwie z art. 310 k.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 7–8, s. 51.

wspomnianego artykułu objąć nią również inne środki pieniężne, byłaby sprzeczna z zasadą ścisłej interpretacji terminów prawno-karnych, a w konsekwencji – z zasadą *nullum crimen sine lege*. Ze względów gwarancyjnych należy przyjąć, że racjonalny ustawodawca przy tworzeniu przepisów ustawy prawo bankowe znał terminologię używaną w ustawie o rachunkowości, i skoro w art. 171 ust. 1 pr. bank. posłużył się terminem „środki pieniężne”, a nie „środki pieniężne i inne środki pieniężne”, to znaczy, że zakres penalizacji świadomie ograniczył do gromadzenia jedynie środków pieniężnych. Tę wykładnię wspiera argument z wykładni funkcjonalnej⁵², gdyż art. 171 pr. bank. jest ukierunkowany przede wszystkim na zwalczanie nielegalnej działalności quasi-bankowej. Jednym z przedmiotów, który podlega ochronie w art. 171 pr. bank., jest działalność banków polegająca na prowadzeniu rachunków bankowych i gromadzeniu na nich środków pieniężnych wyrażonych w polskich złotych oraz w walutach obcych. Analizowany przepis nie chroni działalności polegającej na gromadzeniu na rachunkach weksli lub czeków, taka działalność nie jest bowiem prowadzona przez banki, gdyż z istoty rachunku bankowego wynika, że są na nim gromadzone jedynie jednostki pieniężne. Kolejnym argumentem przemawiającym za tym, że nie uznaje się kryptowalut za inne środki pieniężne, w rozumieniu ustawy o rachunkowości, jest niskie ryzyko utraty wartości, co jest jedną z cech innych środków pieniężnych⁵³. Natomiast kryptowaluty są aktywami, które odznaczają się bardzo dużymi wahaniami kursu. Dodatkowo, na gruncie wymienionej ustawy kryptowaluty nie są traktowane jako środki pieniężne bądź jako inne środki pieniężne, ale w bilansie jednostki organizacyjnej są uznawane, jak już wspomniano, za aktywa niematerialne lub zapasy.

W początkowym okresie funkcjonowania bitcoina ze względu na pewne podobieństwa (elektroniczne przechowywanie, wydawanie lub nabywanie w zamian za środki pieniężne, możliwość zapłaty za towary i usługi, akceptowanie przez podmioty inne niż wystawca)⁵⁴ istniała tendencja, aby bitcoina (lub inne kryptowaluty) traktować jako pieniądź elektroniczny. W dokumencie *Virtual Currency Schemes*, wydanym w 2012 r., Europejski Bank Centralny stwierdził, że waluty wirtualne (kryptowaluty) mogą być traktowane jako specyficzny rodzaj pieniądza⁵⁵, pomimo występujących między nimi różnic. Obecnie relacja kryptowalut do pieniądza elektronicznego jest w polskim systemie prawnym w dużym stopniu przesądzona przez art. 2 ust. 2 pkt 26

⁵² Reguły wykładni funkcjonalnej wskazują, że znaczenie przepisów jest uzależnione od faktów o charakterze politycznym, społecznym, ekonomicznym, moralnym i obyczajowym. Reguły wykładni funkcjonalnej nakazują uwzględniać cele regulacji, funkcje prawa oraz jego społeczno-gospodarcze przeznaczenie, prawo.uni.wroc.pl/sites/default/files/students-resources/Dyre... [dostęp: 31 VIII 2020] – przyp. red.

⁵³ M. Kraszewska-Szuba, *Aktywa pieniężne jako kategoria...* [dostęp: 30 IV 2020].

⁵⁴ A. Piotrowska, *Bitcoin a definicja i funkcje...*, s. 280.

⁵⁵ *Virtual Currency Schemes*, Frankfurt am Main 2012, s. 17. Wspomniane różnice między pieniądzem elektronicznym a kryptowalutami zostały wyszczególnione w tabeli na tej samej stronie.

*Ustawy z dnia 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu*⁵⁶, w którym walutę wirtualną zdefiniowano:

(...) jako cyfrowe odwzorowanie wartości, które nie jest: a) prawnym środkiem płatniczym emitowanym przez NBP, zagraniczne banki centralne lub inne organy administracji publicznej, b) międzynarodową jednostką rozrachunkową ustanawianą przez organizację międzynarodową i akceptowaną przez poszczególne kraje należące do tej organizacji lub z nią współpracujące, c) pieniądzem elektronicznym w rozumieniu ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych, d) instrumentem finansowym w rozumieniu ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi, e) wekslem lub czekiem oraz jest wymienialne w obrocie gospodarczym na prawne środki płatnicze i akceptowane jako środek wymiany, a także może być elektronicznie przechowywane lub przeniesione albo może być przedmiotem handlu elektronicznego.

Podsumowując rozważania dotyczące terminu „kryptowaluty” w odniesieniu do terminu „środki pieniężne”, należy uznać, że pobieranie kryptowalut przez organizatorów ICO nie może być traktowane jako gromadzenie przez nich środków pieniężnych. W konsekwencji, gromadzenie kryptowalut w ramach przeprowadzania ICO nie wyczerpuje znamion czynu zabronionego z art. 171 ust. 1 pr. bank. i *de lege lata* jest działalnością legalną. Nowelizacja art. 171 ust. 1 pr. bank. wydaje się szczególnie potrzebna, ponieważ termin „środki pieniężne” – w przeciwieństwie do użytego w art. 286 kk terminu „mienie” – w mniejszym stopniu jest podatny na wykładnię rozszerzającą. Obecny status kryptowalut rodzi zagrożenie bardzo łatwego obchodzenia normy zawartej w art. 171 ust. 1 pr. bank. Jeśli w warunkach inwestycyjnych (w przypadku ICO są one zawarte w tzw. *white paper*) zostało przewidziane, że nabycie tokenów będzie się odbywać za pośrednictwem kryptowalut, to jest to wystarczające, aby wyłączyć stosowanie art. 171 ust. 1 pr. bank. Ochronny charakter tego artykułu oraz to, że kryptowaluty są wymienialne na prawne środki płatnicze i akceptowane jako środek wymiany, powoduje, że tak naprawdę są one ekwiwalentem pieniądza⁵⁷. Jest to argument za potrzebą nowelizacji art. 171 ust. 1 pr. bank., tak aby zakresem tego artykułu objąć także gromadzenie wartości majątkowych odwzorowanych przez kryptowaluty.

Kolejnym artykułem, który zostanie poddany analizie w celu ustalenia, czy może być on wykorzystywany do penalizowania działalności polegającej na organizowaniu ICO, jest art. 178 ObrInFinU. Zgodnie z jego treścią: (...) *kto bez wymaganego zezwolenia lub upoważnienia zawartego w odrębnych przepisach albo nie będąc do tego uprawnionym w inny sposób określony w ustawie, prowadzi działalność w zakresie obrotu instrumentami finansowymi, podlega grzywnie do 5 000 000 zł.*

⁵⁶ Tekst jednolity: DzU z 2020 r. poz. 971, ze zm.

⁵⁷ Przywołany już w tekście A. Sierpiński, który prowadził badania dotyczące realizacji przez bitcoin funkcji pieniądza, doszedł do wniosku, że o ile obecnie bitcoin nie spełnia ekonomicznych funkcji pieniądza, o tyle realizuje funkcje społeczne. Zob. tenże, *Bitcoin jako pieniądz...*, s. 213.

Odpowiedź na pytanie, czy działalność osób organizujących ICO wyczerpuje znamiona art. 178 ObrInFinU, wymaga ustalenia, czy oferowanie nabycia emitowanych tokenów w zamian za pieniądze lub kryptowaluty jest działalnością mieszczącą się w zakresie pojęcia „obróć instrumentami finansowymi”. W ustawie o obrocie instrumentami finansowymi rozróżnia się obrót pierwotny i wtórny. Zgodnie z art. 3 pkt 6 ObrInFinU przez obrót pierwotny rozumie się obrót pierwotny w znaczeniu przepisów *Ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych*⁵⁸. Obrotem pierwotnym jest więc:

(...) dokonywanie oferty publicznej, której przedmiotem są papiery wartościowe nowej emisji, przez a) emitenta lub b) gwaranta emisji – w przypadku, gdy w umowie o gwarancję emisji zawartej przez emitenta gwarant emisji zobowiązuje się do nabycia na własny rachunek całości albo części papierów wartościowych danej emisji, oferowanych wyłącznie temu podmiotowi, w celu dalszego ich zbywania w ofercie publicznej – oraz zbywanie lub nabywanie papierów wartościowych na podstawie takiej oferty.

Z kolei obrotem wtórnym w rozumieniu art. 3 pkt 7 ObrInFinU jest:

a) dokonywanie oferty publicznej przez podmiot inny niż emitent lub gwarant emisji, o którym mowa w art. 14a ust. 1 lub 2 ustawy o ofercie publicznej, lub nabywanie papierów wartościowych od tego podmiotu, albo b) proponowanie w dowolnej formie i w dowolny sposób, przez podmiot inny niż wystawca, nabycia instrumentów finansowych niebędących papierami wartościowymi lub nabywanie ich od tego innego podmiotu, jeżeli propozycja skierowana jest do co najmniej 150 osób lub do nieoznaczonego adresata.

Z powyższych definicji wynika, że oferowanie przyszłym inwestorom tokenów w ramach ICO w zależności od konkretnych rozwiązań może stanowić swoisty odpowiednik obrotu pierwotnego lub wtórnego. Stwierdzenie, że jest to obrót instrumentami finansowymi, wymaga ustalenia, czy tokeny emitowane (rozprowadzane) w ramach ICO są instrumentami finansowymi. Temu zagadnieniu poświęcono już wiele miejsca w nauce prawa prywatnego. Mimo burzliwej debaty status tokenów nie został rozstrzygnięty⁵⁹. W różnych krajach do zagadnienie zostało uregulowane odmiennie.

⁵⁸ Tekst jednolity: DzU z 2019 r. poz. 623, ze zm.

⁵⁹ Przeciwno uznaniu tokenów za papiery wartościowe wypowiada się A. Kotucha, *Charakterystyka prawna tokena...*, s. 38. Ta konkluzja prowadzi autora do wniosku, że *de lege lata* organizowanie ICO nie podlega wymogom przewidzianym w ustawie o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych i w konsekwencji nie podlega nadzorowi KNF. Zob. tamże, s. 44 i przede wszystkim s. 52. Sceptycznie co do możliwości traktowania bitcoina jako papieru wartościowego wypowiada się M. Michna. Zob. tenże, *Bitcoin jako przedmiot...*, s. 17. Liczne są jednak głosy, szczególnie

W polskim systemie prawnym w treści art. 2 ust. 2 pkt 26 ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu, w którym zdefiniowano walutę cyfrową⁶⁰, zaprezentowano stanowisko, że na gruncie polskiego prawa waluty cyfrowe nie są instrumentami finansowymi.

Udzielenie odpowiedzi na pytanie o możliwość sankcjonowania organizowania ICO na podstawie art. 178 ObrInFinU nie wymaga rozstrzygnięcia złożonego problemu, jakim są relacje między pojęciami: token, papier wartościowy, instrument finansowy. Badając możliwość sankcjonowania organizowania ICO na gruncie art. 178 ObrInFinU, należy stwierdzić, że tokeny i ich przynależność do klasy instrumentów finansowych lub papierów wartościowych⁶¹ budzi poważne wątpliwości. Przywołane na początku artykułu naczelne zasady odpowiedzialności karnej każą przyjąć, że skoro istnieją wątpliwości co do klasyfikacji tokenów, to należy uznać, że *de lege lata* nie mają one statusu instrumentów finansowych w rozumieniu art. 178 ObrInFinU. W konsekwencji obrót nimi – ani jako obrót pierwotny, ani jako wtórny – nie może zostać uznany za naruszenie normy sankcjonowanej, wynikającej z art. 178 tej ustawy.

Wątpliwości co do statusu prawnego tokenów powodują również, że w obecnym stanie normatywnym jest niedopuszczalne stosowanie wobec organizatorów ICO także art. 99 ust.1 OfPublU. Zgodnie z jego treścią:

za granicą, aby tokeny traktować jako rodzaj papierów wartościowych. Za stosowaniem przepisów dotyczących papierów wartościowych do tokenów opowiada się Amerykańska Komisja Papierów Wartościowych i Giełd, <https://www.coindesk.com/securities-exchange-commission-us-securities-laws-may-apply-token-sales> [dostęp: 30 IV 2020]. Dnia 16 listopada 2018 r. SEC (United States Securities and Exchange Commission – Komisja Papierów Wartościowych i Giełd Stanów Zjednoczonych, amerykański odpowiednik polskiej Komisji Papierów Wartościowych i Giełd, <https://tradersarea.pl/united-states-securities-and-exchange-commission-sec/> – dop. red.) rozpoznał skargi przeciwko spółkom Airfox i Paragon Coin, które zajmowały się sprzedażą tokenów. Był to pierwszy przypadek nałożenia przez SEC kar administracyjnych za naruszenie przepisów dotyczących rejestracji ICO. Spółki zostały zobowiązane do zwrotu pozyskanych funduszy i do zapłaty kary w wysokości 250 tys. dolarów, za: *Cryptocurrency Anti-Money Laundering Report...*, s. 16. Stanowisko, że tokeny należy traktować jak rodzaj papierów wartościowych, prezentuje również Bank Rozrachunków Międzynarodowych (BIZ). Hyun Song Shin, doradca ekonomiczny i szef do spraw badań BIZ, w swoim przemówieniu na dorocznym walnym zgromadzeniu, które odbyło się w czerwcu 2018 r. w Bazylei, wskazał, że wiele spośród walut cyfrowych należy uznać za akcje i obligacje. Przekonywał, że jeśli inwestorzy lokują kapitał w tokeny w celu późniejszego czerpania zysku, trzeba ich traktować tak samo jak właścicieli papierów wartościowych. Powinni oni podlegać takim samym wymogom dokumentacyjnym oraz być objęci podobnymi instrumentami zabezpieczającymi ich prawa. Również kanadyjski ekonomista Mark Carney, prezes Banku Anglii, postuluje objęcie emisji i nabywanie tokenów regulacjami właściwymi dla papierów wartościowych, za: D. Skowron, *Bitcoin jako przedmiot zabezpieczenia w postępowaniu karnym*, Warszawa 2018, s. 28.

⁶⁰ Pojęcie waluta cyfrowa obejmuje zarówno tzw. waluty wirtualne, które występują w wielu grach komputerowych, jak i kryptowaluty.

⁶¹ W tym miejscu warto przypomnieć, że w świetle ustawy o obrocie instrumentami finansowymi każdy papier wartościowy jest instrumentem finansowym. Brakuje natomiast relacji odwrotnej, to znaczy, że istnieją instrumenty finansowe niebędące papierami wartościowymi. To stwierdzenie wynika wprost z art. 2 ust. 1 pkt 2 tej ustawy.

(...) kto dokonuje oferty publicznej papierów wartościowych bez wymaganego ustawą lub rozporządzeniem 2017/1129⁶² 1) zatwierdzenia prospektu lub jego udostępnienia do publicznej wiadomości albo 2) zatwierdzenia memorandum informacyjnego lub udostępnienia memorandum informacyjnego do publicznej wiadomości lub osobom, do których skierowana jest oferta publiczna, albo 3) udostępnienia dokumentów, o których mowa w art. 37a ust. 1, art. 38, art. 38a lub art. 39 ust. 1, do publicznej wiadomości lub osobom, do których skierowana jest oferta publiczna – podlega grzywnie do 10 000 000 zł albo karze pozbawienia wolności do lat 2, albo obu tym karom łącznie.

Wykładnia literalna art. 99 ust. 1 OfPublU nie pozostawia żadnych wątpliwości, że ten przepis sankcjonuje jedynie „dokonywanie” oferty publicznej papierów wartościowych. Zachowanie tożsame ze złożeniem oferty publicznej, ale dotyczące obiektów niebędących papierami wartościowymi, nie jest objęte zakresem art. 99 ust. 1 OfPublU. W konsekwencji, tzw. *white paper*, w którym znajduje się opis założenia projektu i cel zbiórki funduszy w ramach ICO, stanowiący tym samym odpowiednik prospektu emisyjnego lub memorandum informacyjnego, nie podlega *de lege lata* żadnej kontroli ani zatwierdzeniu. Koncepcja zakładająca, żeby na potrzeby art. 99 ust. 1 OfPublU uznawać tokeny emitowane (oferowane) w ramach ICO za papiery wartościowe, stanowiłaby przykład niedopuszczalnej analogii na niekorzyść potencjalnego sprawcy.

Zakończenie

Zaprezentowane rozważania prowadzą do konkluzji, że terminy użyte do określenia typów czynów zabronionych, które były analizowane w artykule, stwarzają istotne trudności w zakresie ich prawnokarnego przypisania. Źródłem tych kłopotów jest rozwój technologiczny, który doprowadził do powstania nowego fenomenu, jakim są kryptowaluty. W czasie kiedy powstawały przepisy analizowane w artykule, ustawodawca nie miał świadomości istnienia ani kryptowalut, ani zjawisk, które są z nimi związane. Nie mógł więc kreować przepisów nastawionych na zwalczanie tego zjawiska. Aby przepisy wykreowane przed powstaniem bitcoina sankcjonowały określone zachowania, które dotyczą kryptowalut, należy dostosować pojęcia użyte w poszczególnych artykułach do zmieniającej się rzeczywistości. Jest to możliwe albo w drodze wykładni dynamicznej, albo nowelizacji. Taka wykładnia jest dopuszczalna w przypadku przestępstwa oszustwa i użytego w nim terminu „mienie”. Przemawiają za tym takie argumenty, jak akceptacja dla szerokiej wykładni znamienia „mienie”,

⁶² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/1129 z dnia 14 czerwca 2017 r. w sprawie prospektu, który ma być publikowany w związku z ofertą publiczną papierów wartościowych lub dopuszczeniem ich do obrotu na rynku regulowanym oraz uchylenia dyrektywy 2003/71/WE (Dz. Urz. UE L 168 z 30 VI 2017 r., s. 12).

powszechna w nauce prawa karnego, oraz uznawanie, że ten termin ma w prawie karnym autonomiczne znaczenie. Istotną rolę odgrywa również charakter materialny przestępstwa oszustwa oraz to, że jego popełnienie wiąże się ze szczególnie wysokim stopniem złej woli w postaci tzw. zamiaru kierunkowego. Wobec tego zasadne wydaje się wzmocnienie reakcji karnej na czyny, które wypełniają znamiona tego przestępstwa.

Odmienne należy ocenić dopuszczalność dynamicznej wykładni w odniesieniu do znamion typów pozakodeksowych. W przeciwieństwie do przestępstwa oszustwa są to czyny z abstrakcyjnego narażenia, nie wiążą się więc z rzeczywiście wyrządzoną szkodą. Dodatkowo ich popełnienie nie wymaga zaistnienia szczególnie negatywnie zabarwionego zamiaru w postaci wprowadzenia w błąd w celu uzyskania korzyści majątkowej. W związku z tym stosowanie tych przepisów powinno być ostrożne, tak aby nie doszło do naruszenia zasady subsydiarności prawa karnego. Istnieją również argumenty przemawiające za tym, aby działania ICO zostały uregulowane. Tymi argumentami są stabilność rynku kapitałowego i interesy majątkowe obywateli. Jednym z celów tej regulacji powinno być uniemożliwienie pozyskiwania kapitału w ramach ICO przez podmioty nierzetelne lub na nierealne cele. Do czasu wprowadzenia takich regulacji praktyki ICO, również te, które nie wypełniają znamion oszustwa, powinny być sankcjonowane ze względu na związane z nimi ryzyko. Wymaga to jednak zmian legislacyjnych, ponieważ analizowane typy pozakodeksowe nie powinny podlegać dynamicznej, i przez to rozszerzającej, wykładni. Postulując nowelizację omówionych pozakodeksowych przepisów karnych, warto wskazać, że taki sposób rozwiązywania problemów prawnych, związanych z rozwojem technologii, ma już długą tradycję. W słynnym wyroku z 1 maja 1899 r.⁶³ niemiecki Reichsgericht orzekł, że § 242 StGB⁶⁴ dotyczący kradzieży rzeczy nie może być stosowany do kradzieży energii elektrycznej, która rzeczą nie jest. Ta decyzja wymusiła nowelizację kodeksu karnego i uchwalenie w 1900 r.⁶⁵ art. 248 c StGB, który do chwili obecnej sankcjonuje w prawie niemieckim kradzież energii elektrycznej.

⁶³ Entscheidungen des Reichsgerichts in Strafsachen (Orzeczenia Sądu Rzeszy w sprawach karnych), RG, 01.05.1899 – Rep. 739/99, dostępny na stronie <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Text=RGSt+32%2C+165> [dostęp: 30 IV 2020].

⁶⁴ Strafgesetzbuch Ausfertigungsdatum: 15.05.1871, „Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998 (BGBl. I S. 3322), das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 3. März 2020 (BGBl. I S. 431) geändert worden ist” (Kodeks karny, data uchwalenia 15.05.1871, Kodeks karny w wersji z 13 listopada 1998 r. (BGBl. I S. 3322), ostatnia zmiana dokona artykułem nr 1 ustawy z 3 marca 2020 r. (BGBl. I S. 431 – tłum. aut.)

⁶⁵ Gesetz, betreffend die Bestrafung der Entziehung elektrischer Arbeit. Deutsches Reichsgesetzblatt Band 1900, Nr. 15, Seite 228–229 (ustawa dotycząca karalności zaboru energii, Dziennik Ustaw Rzeszy Niemieckiej, 1900 r., nr 15, s. 228–229 – tłum. aut.).

Bibliografia

- Acheson N., *China's ICO Ban: Understandable, Reasonable and (Probably) Temporary*, <https://www.coindesk.com/chinas-ico-ban-understandable-reasonable-probably-temporary> [dostęp: 30 IV 2020].
- Cryptocurrency Anti-Money Laundering Report – Q 4 2018*, CipherTrace, <https://ciphertrace.com/cryptocurrency-anti-money-laundering-report-q4-2018/>
- Dąbrowska-Kardas M., Kardas P., *Komentarz do art. 286 k.k.*, w: *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 3: *Komentarz do art. 278–363*, A. Zoll (red.), Warszawa 2016; także: Lex 495336.
- Dziuba D.T., *Technologia blockchain crowdfunding: zastosowania, korzyści i oczekiwania*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia*” 2018, Sectio H, *Oeconomia*, t. 52, nr 2, s. 61–69.
- Gardocki L., *Prawo karne*, wyd. 17, Warszawa 2011, C.H. Beck.
- Gawlikowski K., *Problemy pisowni imion i nazwisk autorów azjatyckich i inne kwestie opisu bibliograficznego*, <https://www.swps.pl/sopot/36-universytet/spolecznosc/pracownicy/2138-krzysztof-gawlikowski-ccaw> [dostęp: 30 IV 2020].
- Górnioł O., „*Niekorzystne rozporządzenie*” i „*cudze mienie*” jako znamiona przestępstwa oszustwa (na tle niektórych sposobów wyłudzeń nieruchomości), „*Prokuratura i Prawo*” 2002, nr 9, s. 7–13.
- Gruszecka D., *Ochrona dobra prawnego na przedpolu jego naruszenia. Analiza karnistyczna*, Warszawa 2012, Wolters Kluwer.
- Grzywacz J., Jabłońska A., *Tradycyjne i alternatywne możliwości finansowania małych i średnich przedsiębiorstw*, „*Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku, Nauki Ekonomiczne*” 2013, t. 17, s. 22–40.
- Hryniewicz-Lach E., *Przestępstwa abstrakcyjnego i konkretnego zagrożenia dóbr prawnych*, Warszawa 2012, C.H. Beck.
- Initial Coin Offerings (ICO's): serious risks*, <https://www.afm.nl/en/professionals/onderwerpen/ico> [dostęp: 30 IV 2020].
- Kamiński A., Gałagus M., *Blockchain. Kolejny etap cyfrowej rewolucji?*, „*Gazeta SGH*” wiosna 2018, nr 2, s. 26–31.
- Kędziński D. van, *Metodologia i paradygmat polskich szczegółowych nauk prawnych*, „*Transformacje Prawa Prywatnego*” 2018, nr 3, s. 5–58.
- Kotucha A., *Charakterystyka prawna tokena emitowanego w ramach procesu ICO w kontekście stosowania norm ustawy o ofercie publicznej*, „*Transformacje Prawa Prywatnego*” 2019, nr 2, s. 19–55.

- Kraszewska-Szuba M., *Aktywa pieniężne jako kategoria bilansowa*, <https://www.rp.pl/Rachunkowosc/305029992-Aktywa-pieniezne-jako-kategoria-bilansowa.html> [dostęp: 30 IV 2020].
- Lee Amanda, *What happened to initial coin offerings in China?*, <https://www.scmp.com/tech/china-tech/article/2132319/what-happened-initial-coin-offerings-china> [dostęp: 30 IV 2020].
- Lejman-Gąska A., Ogórek M., *Świadomość finansowa młodych dorosłych w Polsce jako wrażliwej grupy demograficznej*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych” 2019, nr 3, s. 11–32.
- Leksykon pojęć na temat technologii blockchain i kryptowalut*, Piech K. (red.), Warszawa 2016, Ministerstwo Cyfryzacji, s. 1–18.
- Michna M., *Bitcoin jako przedmiot stosunków cywilnoprawnych*, Warszawa 2018, C.H. Beck.
- Mrowiec D., Sołtysik M., *Przykładowe możliwości wykorzystania technologii blockchain w elektroenergetyce*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią Polskiej Akademii Nauk” 2018, nr 103, s. 133–143.
- Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej*, J. Giezek, P. Kardas (red.), Warszawa 2016, Wolters Kluwer.
- Opitek P., *Zastosowanie technologii blockchain na rynku nieruchomości*, „Nieruchomości@” 2019, nr 1, s. 97–110.-
- Pasternak Ł., *Kryptowaluta i pieniądz wirtualny jako przedmiot przestępstwa z art. 310 § 1 kk*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 4, s. 77–94.
- Piotrowska A., *Bitcoin a definicja i funkcje pieniądza*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia” 2014, t. 48, nr 3, s. 275–283.
- Piotrowska B., *Jakie są zasady ewidencjonowania środków pieniężnych w okresach sprawozdawczych*, <https://ksiegowosc.infor.pl/rachunkowosc/rachunkowosc-budzetowa/67436,-Jakie-sa-zasady-ewidencjonowania-srodkow-pienieznych-w-okresach-sprawozdawczych.html> [dostęp: 30 IV 2020].
- Ren Daniel, Ye Josh, *China bans initial coin offerings over concern about financial and social stability*, <https://www.scmp.com/business/china-business/article/2109683/china-bans-initial-coin-offerings-over-concern-about> [dostęp: 30 IV 2020].
- Sierpiński A., *Bitcoin jako pieniądz – badanie funkcji ekonomicznych i społecznych kryptowaluty*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej Zarządzanie” 2017, nr 26, s. 199–217.
- Skorupka J., *Pojęcie pieniądza w przestępstwie z art. 310 kk*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 7–8, s. 51–57.
- Szewczyk J., *O cywilnoprawnych aspektach bitcoina*, „Monitor Podatkowy” 2018, nr 5, Legalis, s. 1–12.

Tendera P., *Kryptowaluty w sprawozdawczości finansowej MSSF*, <https://pl.career.deloittece.com/job-posting/2574/Konsultant-%2F-Starszy-Konsultant-ds.-ryzyka-regulacyjnego-i-adekwatności-kapitałowej> [dostęp: 30 IV 2020].

Virtual currency regulation review, Sackheim M.S., Howell N.A. (red.), London 2018, Law Business Research.

Virtual Currency Schemes, Frankfurt am Main 2012, European Central Bank.

Wilk L., *Komentarz do art. 286 k.k.*, w: *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2: *Komentarz do art. 222–316*, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Warszawa 2017.

Zacharzewski K., *Bitcoin jako przedmiot stosunków prawa prywatnego*, „Monitor Prawniczy” 2014, nr 21, s. 1132–1139.

Żółtek S., *Prawo karne gospodarcze w aspekcie zasady subsydiarności*, Warszawa 2009, Wolters Kluwer.

Akty prawne

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/1129 z dnia 14 czerwca 2017 r. w sprawie prospektu, który ma być publikowany w związku z ofertą publiczną papierów wartościowych lub dopuszczeniem ich do obrotu na rynku regulowanym oraz uchylecia dyrektywy 2003/71/WE (Dz. Urz. UE L 168 z 30 VI 2017 r., s. 12).

Ustawa z dnia 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 971, ze zm.).

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 89, ze zm.).

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych (t.j.: DzU z 2019 r. poz. 623, ze zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 1444).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim (t.j.: DzU z 2019 r. poz. 1810, ze zm.).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (t.j.: DzU z 2019 r. poz. 2357, ze zm.).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j.: DzU z 2019 r. poz. 1145, ze zm.).

Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (t.j.: DzU z 2019 r. poz. 351, ze zm.).

Gesetz, betreffend die Bestrafung der Entziehung elektrischer Arbeit. Deutsches Reichsgesetzblatt Band 1900, Nr. 15, Seite 228–229 [*Ustawa dotycząca karalności zaboru energii*, Dziennik Ustaw Rzeszy Niemieckiej, 1900 r., nr 15, strony 228–229 – tłum aut.].

Strafgesetzbuch (StGB) Ausfertigungsdatum: 15.05.1871, „Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998 (BGBl. I S. 3322), das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 3. März 2020 (BGBl. I S. 431) geändert worden ist” „Kodeks karny“, data uchwalenia 15.05.1871, Kodeks karny w wersji z 13 listopada 1998 r. (BGBl. I S. 3322), ostatnia zmiana dokona artykułem nr 1 ustawy z 3 marca 2020 r. (BGBl. I S. 431“) – tłum. aut.].

Orzecznictwo

Wyrok Sądu Najwyższego z 29 listopada 2012 r., V KK - 419/11, Lex 1232158.

Wyrok Sądu Najwyższego z 16 stycznia 1980 r., V KRN 317/79, OSNPG 1980/6/81.

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 16 września 2015 r., II AKa 216/15, Lex 1927506.

Wyrok Reichsgericht z 1 maja 1899 r., Rep. 739/99, <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Text=RGSt+32%2C+165>.

Źródła internetowe

<https://ciekawe.org/2015/08/13/25-niesamowitych-wynalazkow-xxi-wieku/> [dostęp: 30 IV 2020].

<https://en.wikipedia.org/wiki/Cryptocurrency> [dostęp: 30 IV 2020].

<https://www.coindesk.com/icos-welcome-isle-of-man-to-unveil-friendly-framework-for-token-sales>.

<http://www.justiceservices.gov.mt/DownloadDocument.aspx?app=lp&itemid=29201&l=1> [dostęp: 30 IV 2020].

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/dewizy;3892231.html> [dostęp: 30 IV 2020].

Abstrakt

W artykule poddano analizie nowe zjawisko społeczne, jakie pojawiło się w związku z powstaniem tzw. kryptowalut. Tym zjawiskiem jest tzw. praktyka (proces) Initial Coin Offering (ICO), polegająca na wytworzeniu nowej kryptowaluty lub tzw. tokenu, które następnie są dystrybuowane zainteresowanym nabywcom w celu pozyskania funduszy na działalność inwestycyjną. W artykule podkreślono, że z jednej strony praktyka ICO umożliwia zgromadzenie ogromnych funduszy w krótkim czasie, z drugiej strony, będąc działalnością nieregulowaną, jest podatna na wykorzystywanie przez oszustów. Istota ICO, a szczególnie fakt, że może być ona łatwo wykorzystana do pokrzywdzenia tysięcy inwestorów, prowadzi do wniosku, że ta działalność powinna być uregulowana. Wobec braku w istniejącym systemie prawnym przepisów określających warunki i tryb prowadzenia ICO celem rozważań zawartych w artykule była

odpowieź na pytanie, czy istnieją przepisy, które pozwalają *de lege lata* sankcjonować przeprowadzanie ICO. Analizie poddano art. 286 k.k., art. 171 ust. 1 prawo bank., art. 178 ObrInFinU i art. 99. OfPublU, które stanowią podstawowe przepisy karne wykorzystywane do zwalczania bezprawnego pozyskiwania środków finansowych z rynku kapitałowego. Dogmatyczna analiza ww. artykułów prowadzona w kontekście naczelných zasad prawa karnego prowadzi do wniosku, że w aktualnym stanie prawnym organizatorzy ICO mogą podlegać jedynie odpowiedzialności z art. 286 kk. W sytuacji, kiedy proces ICO nie jest prowadzony z zamiarem pokrzywdzenia inwestorów, wskazane wyżej pozakodeksowe przepisy karne nie mogą być stosowane wobec organizatorów ICO. Powodem niemożności zastosowania analizowanych czynów zabronionych jest ich ustawowy opis, który powoduje, że pozyskiwanie kryptowalut jak też rozprowadzanie tokenów nie wyczerpuje ich znamion. W ocenie autora jest to istotna luka normatywna, która powinna być usunięta w drodze nowelizacji.

Słowa kluczowe: kryptowaluty, bitcoin, ICO (Initial Coin Offering), oszustwo, kryminalizacja na przedpolu.

Initial Coin Offering (ICO) phenomenon in selected criminal law provisions: the Banking Law Act, the Financial Instruments Trading Act and the Public Offering Act

Abstract

The new social phenomenon which appeared with regard to the creation of cryptocurrencies was analyzed in the article. This phenomenon is the so-called practice/process of Initial Coin Offering. ICO involves creating new cryptocurrencies or the so-called token which are further distributed to the purchasers in order to get funds for new investments. In the article it has been highlighted that, on the one hand ICO enables getting a lot of money in a short period of time, on the other hand, due to the lack of regulation ICO is prone to different scams and frauds. The fact that ICO can be used to deceive a lot of investors leads to the conclusion that it ought to be regulated. Because of the lack of regulations in existing legal system specifying the conditions and way of conducting ICO, the aim of the article was to answer the question whether there are regulations which enable *de lege lata* to sanction ICO. Article 286 of the Polish Criminal Code, Article 171, Section 1 of the Banking Law Act, Article 178 of the Financial Instruments Trading Act and Article 99 of the Public Offering Act were analyzed. They are basic criminal law provisions which are used to fight unlawful capital market funds gaining. Dogmatic analysis of

the above-mentioned Articles conducted within the provisions of criminal law shows that in existing legal system the organizers of the ICO can be liable to prosecution pursuant to Article 286 of the Polish Criminal Code. When the process of ICO is not aimed at deceiving investors, the none-code criminal law provisions cannot be applied to the ICO organizers. The reason that the analyzed prohibited acts cannot be used is statutory framework. Cryptocurrencies acquisition and tokens distribution do not fulfill the criteria of a prohibited act. In the opinion of the author this is a huge loophole in legal system that ought to be closed by means of legislative revision.

Keywords: Cryptocurrencies, Bitcoin, ICO (Initial Coin Offering), fraud, criminalization.

Strategiczne wyzwania dla wytwórców banknotów i dokumentów w kontekście bezpieczeństwa państwa

Zapewnienie odpowiednich warunków rozwoju gospodarczego, zwłaszcza branżom o strategicznym znaczeniu dla bezpieczeństwa państwa, jest podstawą tego bezpieczeństwa. Skuteczne przeciwstawianie się zewnętrznym i wewnętrznym czynnikom destrukcyjnym, mogącym doprowadzić do nieprawidłowości w rozwoju gospodarki, jest jednym z zasadniczych elementów kształtujących bezpieczeństwo ekonomiczne państwa¹. Jedną z gałęzi gospodarki o strategicznym znaczeniu, rzadko analizowaną w literaturze przedmiotu poświęconej bezpieczeństwu państwa, jest wytwarzanie banknotów, dokumentów publicznych potwierdzających tożsamość, dokumentów poświadczających określone uprawnienia, a także różnego rodzaju druków zabezpieczonych². Nie ulega wątpliwości, że wnikliwe badania dotyczące tego rodzaju podmiotów gospodarczych, a zwłaszcza uwarunkowań ich rozwoju, są konieczne dla kształtowania współczesnej myśli naukowej poświęconej bezpieczeństwu państwa i gospodarki. Tę potrzebę wzmacniają dynamiczne zmiany technologiczne w teleinformatyce i płatnościach elektronicznych (ang. *e-payments*) oraz tendencje konsolidacyjne obserwowane na rynkach zajmujących się bezpiecznym drukowaniem dokumentów publicznych (ang. *security printing*) i pokrewnych.

Niniejszy artykuł dotyczy długoterminowego bezpieczeństwa państwa w aspekcie funkcjonowania i rozwoju wytwórców banknotów oraz dokumentów publicznych. Problemem badawczym jest wpływ zmian technologicznych oraz tendencji konsolidacyjnych występujących na rynkach *security printing*, IT i *e-payments* na strategiczne pozycjonowanie się producentów banknotów i dokumentów publicznych oraz na ich rozwój i wyzwania w dłuższej perspektywie. Powyższe konsekwencje przeobrażeń rynkowych zostały zidentyfikowane na podstawie analizy aktualnych kierunków rozwoju branży *security printing* i branż pokrewnych oraz analizy wybranych transakcji kapitałowych na rynkach *security printing*.

¹ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe, podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Warszawa 2011, s. 49.

² Rodzaj druku, którego wykonanie przez osoby niepowołane jest utrudnione przez świadome zastosowanie zabezpieczeń i tym samym druk ten ma zapewnić bezpieczeństwo ich legalnym użytkownikom, za: https://pl.wikipedia.org/wiki/Druk_zabezpieczony (przyp. red.).

Rola wytwórców banknotów w systemie bezpieczeństwa państwa

Warunkiem koniecznym do utrzymania i wzrostu wartości przedsiębiorstwa jest rozwój. Choć może się wydawać, że jest to banalna konstatacja, to praktyka wskazuje, że w przedsiębiorstwach zbyt często zapomina się o tej starej prawdzie lub źle się ją interpretuje. Dotyczy to również sektorów gospodarczych o strategicznym znaczeniu dla bezpieczeństwa państwa, w tym *security printing*. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że ta gałąź gospodarki odgrywa niezwykle istotną rolę w systemie bezpieczeństwa państwa, zapewniając zwłaszcza³:

- 1) stabilność systemu płatniczego wynikającego z pewności i wiarygodności realizowanych transakcji gotówkowych,
- 2) pewność obrotu prawnego i gospodarczego połączonego z wiarygodnością i bezpieczeństwem tożsamości obywateli,
- 3) możliwość realizacji określonych celów państwa, przy wykorzystaniu unikatowych kompetencji wytwórców dokumentów i banknotów,
- 4) wykorzystanie potencjału technologicznego i intelektualnego w zakresie procesów identyfikacji oraz transakcji gotówkowych.

Na bezpieczeństwo państwa wpływa wiele czynników, z których część znajduje się pod kontrolą branży *security printing* (schemat 1).

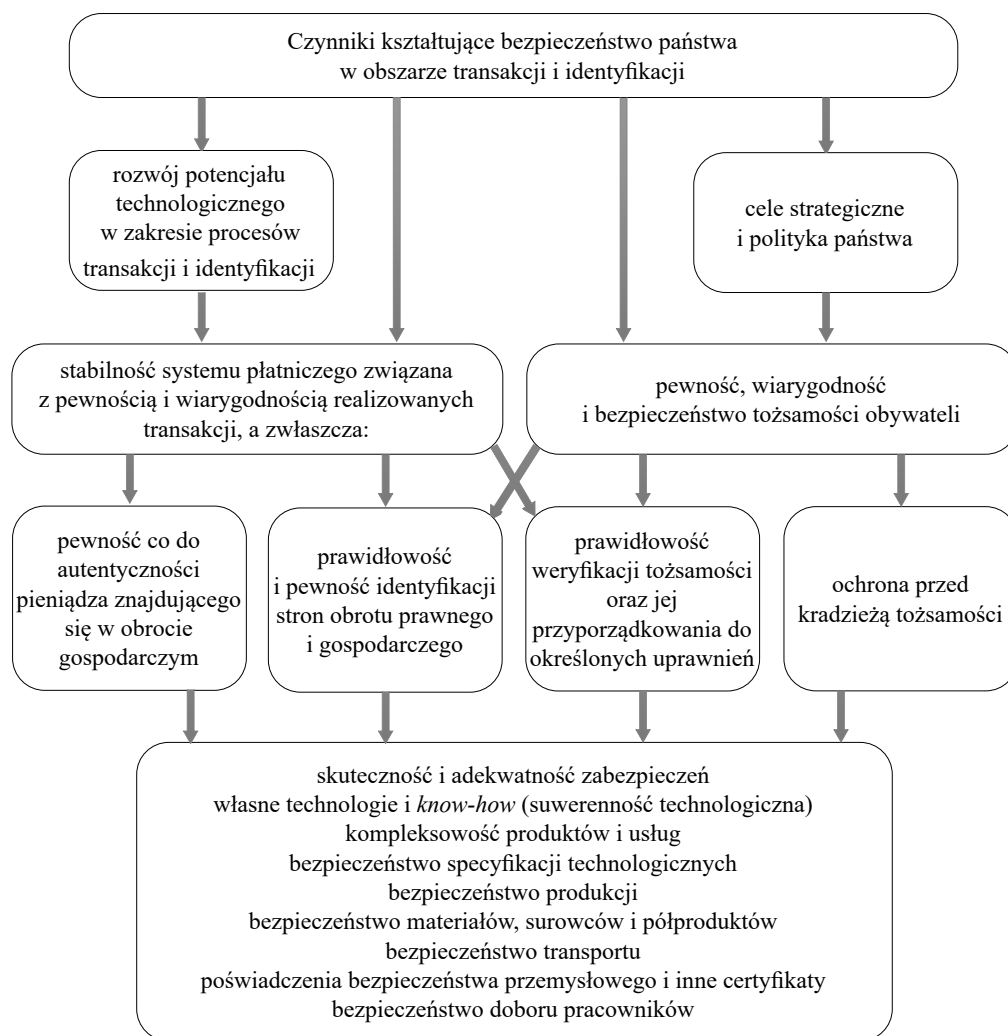
Branża *security printing* jest kojarzona przede wszystkim z wytwarzaniem banknotów. Choć współczesne gospodarki są oparte na pieniądzu bezgotówkowym, to pieniądz gotówkowy, a zwłaszcza banknoty, pozostaje nadal bardzo popularną formą płatności. Agregat M0⁴ stanowi w Polsce ok. 18 proc.⁵ agregatu M3⁶. Banknoty stanowią z kolei ok. 97–98 proc. pieniądza gotówkowego znajdującego się w obiegu na rynkach światowych. Przykładem tego jest łączna wartość

³ R. Lewandowski, *O potrzebie regulacji sfery dokumentów publicznych*, w: *Zagadnienia dowodu z ekspertyzy dokumentów*, R. Cieśla (red.), Wrocław 2017, s. 291–293.

⁴ Najwyższa miara zasobu pieniądza w gospodarce obejmująca: gotówkę w obiegu pozabankowym, gotówkę w posiadaniu banków oraz rachunki banków komercyjnych w banku centralnym. Agregaty pieniądza (ang. *monetary aggregate*) są statystycznym określeniem miary ilości pieniądza, pozwalającym bankom centralnym na określenie celów polityki pieniężnej, za: <https://forexrev.pl/agregaty-pieniezne-m0-m1-m2-m3/>. Nazwa „agregaty pieniądza” jest używana naprzemiennie z nazwą „miara pieniądza”. Agregaty pieniądza są oznaczane literą „M” (od ang. *money*) oraz mają przyporządkowaną cyfrę: 1, 2, 3 – oznaczającą ułożenie chronologicznie: od najbardziej do najmniej płynnych agregatów, za: *Encyklopedia Zarządzania*, https://mfiles.pl/pl/index.php/Agregat_M0 (przyp. red.).

⁵ Dane za styczeń 2020 r., https://www.nbp.pl/statystyka/pieniezna_i_bankowa/dwn/miarypieniadza_nowe.xlsx [dostęp: 20 III 2020].

⁶ Najszerszy wskaźnik pomiaru ilości pieniądza w gospodarce obejmujący: pieniądz gotówkowy (monety i banknoty o obiegu poza sektorem bankowym), wkład w bankach i podobnych instytucjach, płatne na żądanie (depozyty bieżące), depozyty i inne zobowiązania banków wobec podmiotów niebankowych o pierwotnym terminie zapadalności (termin oznaczający dzień, w którym dłużnik powinien uregulować swoje zobowiązanie wobec wierzyciela – dop. red.) do dwóch lat, depozyty z terminem wypowiedzenia do trzech miesięcy (włącznie), duże depozyty

Schemat 1. Zależności zachodzące między czynnikami kształtującymi bezpieczeństwo państwa, pozostającymi pod kontrolą branży *security printing*.

Źródło: R. Lewandowski, *Dylematy metodologicznej triady: bezpieczeństwo, gospodarka, władza państwowa*, w: W. Kitler, T. Kośmider, *Metodologiczne i dydaktyczne aspekty bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2015, s. 278.

banknotów euro w obiegu, która wynosi 1,2 bln⁷, podczas gdy wartość monet euro wynosi tylko 28,8 mld, a zatem monety stanowią jedynie 2 proc. całkowitej gotówki euro w obiegu⁸. W Polsce łączna wartość banknotów złotych wynosi 214,4 mld,

terminowe, terminowe umowy odkupu dłuższe niż jeden dzień, długoterminowe depozyty w walutach obcych.

⁷ Wszystkie wartości podano w przybliżeniu (przyp. red.).

⁸ https://www.ecb.europa.eu/stats/policy_and_exchange_rates/banknotes+coins/circulation/html/index.en.html [dostęp: 13 IV 2019]. Dane za luty 2019 r.

a wartość monet – 4,8 mld, tj. również ok. 2 proc. łącznej wartości gotówki w obiegu⁹. Jednak łączna wartość gotówkowej i bezgotówkowej waluty polskiej w obiegu (agregat M3) wynosi 1,6 bln zł¹⁰, co oznacza, że banknoty stanowią 15 proc. całkowitej wartości pieniądza w Polsce. Taki udział banknotów w podaży pieniądza sprawia, że ich produkcja, w tym odpowiednie zabezpieczenie przed fałszowaniem, ma zasadnicze znaczenie dla bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Producentem polskich banknotów jest Polska Wytwórnia Papierów Wartościowych SA (dalej: PWPW).

Dokumenty potwierdzające tożsamość obywatela (np. dowód osobisty) lub posiadane przez niego uprawnienia (np. do prowadzenia pojazdów mechanicznych), a także potwierdzające stan prawny dokumentów będących w posiadaniu obywatela, kształtują zarówno bezpieczeństwo ekonomiczne państwa, jak i bezpieczeństwo publiczne. Dlatego tak ważne jest odpowiednie zabezpieczenie tych dokumentów przed fałszowaniem, co ma zapewnić¹¹:

- 1) prawidłową weryfikację deklarowanej tożsamości obywatela,
- 2) prawidłową identyfikację określonych dóbr (np. oznaczonych znakiem akcyzy),
- 3) weryfikację prawidłowości przyporządkowania danej osoby i jej tożsamości do określonych uprawnień wynikających z dokumentu, jakim się ona posługuje,
- 4) potwierdzenie stanu prawnego (np. na podstawie wypisu aktu notarialnego czy odpisu wyroku sądu),
- 5) prawidłowość obrotu gospodarczego i prawnego związanego z użyciem dokumentów publicznych,
- 6) ochronę obywateli przed kradzieżą tożsamości.

Bezpieczeństwo dokumentów i istotny dla bezpieczeństwa państwa wybór ich producenta spowodowały uchwalenie przez Sejm RP – zgodnie z postulatami środowiska naukowego¹² – *Ustawy z dnia 22 listopada 2018 r. o dokumentach publicznych*¹³. Ta ustawa w kompleksowy, choć w niektórych przypadkach kontrowersyjny¹⁴, sposób uregulowała zagadnienia dotyczące dokumentów, ich zabezpieczeń oraz produkcji.

⁹ https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/statystyka/pieniezna_i_bankowa/struktura-obiegu.html [dostęp: 13 IV 2019]. Dane za grudzień 2018 r. .

¹⁰ https://www.nbp.pl/statystyka/pieniezna_i_bankowa/dwn/miarypieniadza_nowe.xlsx [dostęp: 20 III 2020]. Dane za styczeń 2020 r.

¹¹ Na podstawie: R. Lewandowski, T. Goliński, *Nielegalna migracja a bezpieczeństwo identyfikacyjne*, w: *Dokumenty a prawo. Prawne oraz praktyczne aspekty korzystania z dokumentów i e-dokumentów*, M. Tomaszewska-Michalak, T. Tomaszewski (red.), Warszawa 2015, s. 112.

¹² Zob. np. R. Lewandowski, *O potrzebie regulacji sfery dokumentów...*, s. 289–301; tenże, *Bezpieczeństwo państwa a bezpieczeństwo dokumentów publicznych i banknotów*, w: *Kryminalistyka – jedność nauki i praktyki. Przegląd zagadnień z zakresu zwalczania przestępczości*, M. Goc, T. Tomaszewski, R. Lewandowski (red.), Warszawa 2016, s. 290–291; M. Goc, *O potrzebie uregulowań prawno-organizacyjnych problematyki dokumentów publicznych*, „Człowiek i Dokumenty” 2009, nr 13, s. 7–12.

¹³ Tekst jednolity: DzU z 2020 r. poz. 725.

¹⁴ Szerzej o słabościach wspomnianej ustawy zob. R. Lewandowski, *System bezpieczeństwa dokumentów publicznych – kluczowe założenia projektu*, w: *Zagadnienia dowodu z ekspertyzy dokumentów*, R. Cieśla (red.), Wrocław 2017, s. 275–293.

Powyższe uwarunkowania sprawiają, że PWPW jako wytwórca polskich banknotów oraz dokumentów publicznych pozostaje podmiotem gospodarczym o strategicznym znaczeniu dla bezpieczeństwa narodowego. Wyrazem tego jest również obecność omawianego podmiotu gospodarczego w wykazie 30 spółek o istotnym znaczeniu dla gospodarki państwa¹⁵ oraz w wykazie przedsiębiorców o szczególnym znaczeniu gospodarczo-obronnym¹⁶. Można również przyjąć, że PWPW pozostaje operatorem infrastruktury krytycznej. Z tych względów rozwój technologiczny podmiotów z branży *security printing* przekłada się wprost na bezpieczeństwo państwa i jest niezbędny, aby to bezpieczeństwo zapewnić.

Strategiczne wyzwania dla sektora *security printing*

W każdej gałęzi gospodarki, w więc i w *security printing*, rozwój w zakresie oferowanych produktów i usług oraz pozyskiwanie nowych rynków powinny być rozpatrywane przez pryzmat zaspokajania potrzeb klientów. To właśnie te potrzeby, zarówno już istniejące, jak i przewidywane, oraz potrzeby uświadamiane lub wręcz kreowane przez producentów, definiują aktywność gospodarczą przedsiębiorstw i określają ich tożsamość. Firmy, na pewnym etapie rozwoju, nie przywiązują jednak do tych potrzeb należytej uwagi i koncentrują się wyłącznie na oferowanych w tym momencie produktach i usługach oraz ich modyfikacjach. To bardzo poważny błąd strategiczny. Modyfikacje oferowanych produktów zgodne z rozwojem technologicznym lub mające charakter naśladowczy są oczywiście naturalnym i koniecznym działaniem przystosowawczym, ale zdecydowanie niewystarczającym w świetle postulatu długoterminowego wzrostu wartości firmy. W dłuższej perspektywie firmy muszą wprowadzać zmiany technologiczne stanowiące przełom w produkcji, aby móc w sposób konkurencyjny zaspokajać tę samą potrzebę klientów, ale w inny sposób, np. bardziej przyjazny dla użytkownika, bardziej wydajny czy też zapewniający dodatkowe funkcjonalności lub wartości. W rzeczywistości oznacza to powstawanie całkowicie nowych produktów, przy uwzględnieniu potrzeb klientów, a jednocześnie rozwój zgodny ze strategią firmy.

Brak strategicznego przygotowania na takie zmiany lub zbyt późne podjęcie działań dostosowawczych skutkuje najczęściej niepowodzeniem. Omawiany problem doskonale ilustrują przykłady liderów przemysłu fotograficznego – firm Kodak i Polaroid. W obu tych firmach zbyt późno zareagowano na cyfryzację w przemyśle fotograficznym w latach 90. XX w. W obu przypadkach doprowadziło to do spektakularnych bankructw tych biznesów, a następnie do ich przebudowy po przejęciu masy

¹⁵ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 13 stycznia 2017 r. w sprawie wykazu spółek o istotnym znaczeniu dla gospodarki państwa (DzU z 2017 r. poz. 95).

¹⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 listopada 2015 r. w sprawie wykazu przedsiębiorców o szczególnym znaczeniu gospodarczo-obronnym (DzU z 2015 r. poz. 1871, ze zm.).

upadłościowej przez nowych nabywców. Taki sam los spotkał wiele podobnych im, choć znacznie mniejszych, firm.

W przypadku branży *security printing* konsekwencje omawianych błędów strategicznych miałyby jednak inny przebieg i dynamikę. Różnice wynikają przede wszystkim ze specyficznej struktury rynku tego sektora gospodarczego. Zwykle są to rynki mocno zmonopolizowane, silnie związane dwustronnymi relacjami o podłożu historycznym ze swoimi państwami, często polegającymi na bezpośrednim udziale państwa w kapitale tych firm oraz wypracowanym przez dekady zaufaniu¹⁷. W przypadku rynków *security printing* rzadko zdarzają się więc bankructwa i przejęcia przez nowych, agresywnych technologicznie graczy.

Do ograniczenia działalności lub wręcz marginalizacji tradycyjnych wytwórców tej gałęzi gospodarki mogą doprowadzić następujące rodzaje aktywności:

- 1) włączanie się nowych podmiotów do istniejących technologicznych łańcuchów wartości¹⁸ producentów *security printing*,
- 2) dołączanie nowych, zewnętrznych ogniw łańcuchów wartości, znajdujących się poza władztwem producentów *security printing*,
- 3) budowanie produktów i usług alternatywnych lub komplementarnych wobec klasycznej oferty producentów *security printing*.

Wyzwania związane z istniejącymi łańcuchami wartości wytwarzania banknotów i dokumentów

Pierwszy z podanych rodzajów aktywności gospodarczej polega na systematycznym włączaniu się nowych podmiotów do technologicznych łańcuchów wartości klasycznych producentów *security printing* w następujących obszarach:

- technologii teleinformatycznych (IT),
- mikroelektroniki,
- szczególnego rodzaju zabezpieczeń stosowanych w dokumentach i banknotach.

Rozwiązania IT, m.in. system operacyjny mikroprocesorów, oprogramowanie pośredniczące (ang. *middleware*), aplikacje, system zarządzania kartami, infrastruktura klucza publicznego¹⁹, oraz mikroelektronika (np. mikroprocesory, czytniki dokumentów) są standardowymi i niekwestionowanymi elementami współczesnych dokumentów i ich otoczenia technologicznego. Obecnie wszystkie paszporty produkowane

¹⁷ R. Lewandowski, *Contemporary Monopolies in the Polish Economy – a Case Study of PWPW*, „Oeconomia Copernicana” 2014, nr 23, s. 127–152.

¹⁸ Łańcuch wartości (ang. *value chain*) – sekwencja działań podejmowanych przez firmę, aby opracować, wytworzyć, sprzedać i dostarczyć produkt, a następnie świadczyć usługi posprzedażowe, za: https://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%81a%C5%84cuch_warto%C5%9Bci (przyp. red.).

¹⁹ Infrastruktura klucza publicznego – zbiór osób, polityk, procedur i systemów komputerowych niezbędnych do świadczenia usług uwierzytelniania, szyfrowania, integralności i niezaprzeczalności za pośrednictwem kryptografii klucza publicznego i prywatnego oraz certyfikatów elektronicznych, za: https://pl.wikipedia.org/wiki/Infrastruktura_klucza_publicznego (przyp. red.).

na świecie są wyposażone w mikroprocesory. Podobną tendencję można zaobserwować przy tworzeniu podstawowych dokumentów tożsamości i innych dokumentów o istotnym znaczeniu z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa. Strategiczne znaczenie dla bezpieczeństwa państwa w przypadku takich dokumentów, a zwłaszcza dokumentów biometrycznych, ma warstwa elektroniczna. Weryfikacja tożsamości na ich podstawie powinna się odbywać przede wszystkim przez porównanie danych biometrycznych zapisanych w mikroprocesorze (np. odciski palców lub wizerunek twarzy) z danymi prezentowanymi w czasie rzeczywistym przez osobę legitymującą się takim dokumentem. Proces identyfikacji jest realizowany automatycznie, a jego rezultatem jest potwierdzenie (z określonym prawdopodobieństwem) lub negacja zgodności danych zapisanych w mikroprocesorze z danymi prezentowanymi przez weryfikowaną osobę.

Nowoczesne metody zarządzania zakładają, że proces produkcyjny (od pozyskania podstawowych surowców po wytworzenie produktu finalnego) nie może być zrealizowany przez jedno przedsiębiorstwo. Korzyści, jakie płyną ze specjalizacji, w tym głównie efektywność i jakość, wymuszają wprowadzenie w procesie produkcyjnym pełnej kontroli jedynie podstawowych ogniw wartości, a także *outsourcing* (wykorzystywanie źródeł zewnętrznych – dop. red.) tych elementów, które tego charakteru nie mają. Wybór między budową własnych kompetencji a outsourcingiem jest indywidualną sprawą każdego przedsiębiorstwa i pozycjonowania się firmy na rynku. Praktyka wskazuje jednak, że wszyscy liczący się na świecie producenci dokumentów starają się kontrolować nie tylko klasyczne ogniwa (produkcja podłoża wraz z zabezpieczeniami, produkcja warstwy graficznej wraz z zabezpieczeniami, personalizacja), lecz także – przynajmniej w określonym stopniu – ogniwa warstwy elektronicznej. Jest to racjonalne zachowanie, co potwierdza analiza znaczenia warstwy elektronicznej w dokumentach w procesie weryfikacji tożsamości. Z obserwacji wynika, że wykorzystywanie warstwy elektronicznej w tym procesie dynamicznie wzrasta. Jest to stała i nieodwracalna tendencja. Coraz więcej jest również sygnałów świadczących o ryzyku związanym z wypieraniem dokumentu zmaterializowanego (tj. dokumentu w formie pisemnej – dop. red.) na rzecz rozwiązań o charakterze *stricte* informatycznym (np. tzw. m-dokumenty). Niezależnie od merytorycznych argumentów przemawiających za funkcjonowaniem dokumentów fizycznych (zmaterializowanych), nie można pomijać ryzyka ograniczania ich roli przez nowe rozwiązania niebazujące wyłącznie na warstwie IT²⁰. Może to przede wszystkim dotyczyć dokumentów funkcjonujących głównie lokalnie, a nie w obrocie międzynarodowym, jak np. prawo jazdy czy dowód rejestracyjny.

²⁰ Ryzyko związane z dopuszczeniem do obrotu prawnego tzw. m-dokumentów zostało przedstawione m.in. przez autora artykułu. Zob. R. Lewandowski, *Analiza koncepcji m-dokumentów*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje” 2016, nr 24, s. 135–150; tenże, *Dokument w smartfonie – nowoczesność czy niebezpieczna ekstrawagancja?*, „Człowiek i Dokumenty” 2016, nr 42, s. 15–20; K. Izak, *Czy smartfon może zastąpić dowód osobisty?*, „Człowiek i Dokumenty” 2016, nr 42, s. 21–30.

Podobnie rzecz ma się z podstawowymi zabezpieczeniami wykorzystywanymi w dokumentach i banknotach. Zabezpieczenia dokumentów i banknotów są z pewnością strategicznym ogniwem łańcuchów wartości. Stosowanie własnych rozwiązań w tym zakresie pozwala na przynajmniej częściową niezależność od zewnętrznych dostawców, a także świadczy o kompetencjach producenta. Praktyka wskazuje, że w przypadku niektórych zabezpieczeń istnieje konieczność sięgania po opatentowane zewnętrzne rozwiązania z uwagi na oczekiwania klienta. Nie powinno to jednak zwalniać producentów *security printing* od własnych prac badawczo-rozwojowych lub przejmowania spółek kapitałowych w celu zdobycia kontroli nad wybranymi, najważniejszymi zabezpieczeniami dokumentów i banknotów. W tym kontekście aktywność badawczo-rozwojowa PWPW w ostatnich latach wydaje się mało satysfakcjonująca. W latach 2017–2019 spółka zgłosiła w Urzędzie Patentowym RP do ochrony patentowej cztery wynalazki i jeden wniosek w sprawie patentu europejskiego. W tym samym okresie niemiecka firma Bundesdruckerei, zajmująca się produkcją banknotów i dokumentów, zgłosiła dziesięć patentów europejskich²¹.

Wyzwania związane z dołączaniem nowych ogniw łańcuchów wartości banknotów i dokumentów

Omówione aktywności polegające na włączeniu się dostawców IT, mikroelektroniki oraz wybranych zabezpieczeń w łańcuchy wartości banknotów i dokumentów mogą skutkować ograniczeniem kontroli producentów *security printing* nad finalnym produktem, ograniczeniem marży, a w skrajnym przypadku – w dalszej przyszłości – wyeliminowaniem danego producenta z rynku. Drugą grupę zagrożeń stanowią aktywności związane z dołączaniem nowych ogniw do istniejących łańcuchów wartości, takich jak:

- czytniki dokumentów i banknotów oraz czytniki biometryczne,
- komponenty sztucznej inteligencji, zwłaszcza wykorzystywane do identyfikacji i weryfikacji tożsamości oraz wykrywania anomalii,
- systemy bazodanowe zarządzające danymi związanymi z dokumentami,
- rozwiązania z zakresu bezpieczeństwa teleinformatycznego, zabezpieczające elektronicznie przechowywane i przetwarzane dane związane z dokumentami,
- systemy kontroli dostępu oparte na rozwiązaniach biometrycznych,
- systemy uwierzytelniania w Internecie,
- maszyny i urządzenia w zakresie produkcji banknotów i dokumentów.

Przedstawione przykłady dołączania nowych ogniw do łańcuchów wartości dokumentów i banknotów są elementem otwartego katalogu możliwości poszerzających oferty produktowo-usługowej firm branży *security printing*. Każdy z elementów wiąże się w oczywisty sposób z innym ryzykiem, innymi warunkami koniecznymi do

²¹ Patent europejski – patent przyznawany przez Europejski Urząd Patentowy na mocy Konwencji o udzielaniu patentów europejskich, za: https://pl.wikipedia.org/wiki/Patent_europejski (przyj. red.).

ich wdrożenia i uzyskiwaniem innych potencjalnych korzyści. Decyzja o rozszerzeniu oferty powinna być poparta analizami dotyczącymi konkretnego rynku. Praktyka jednak wskazuje, że proces wychodzenia poza dotychczasowe ogniwa łańcucha wartości i dołączanie nowo wykreowanych ogniw jest charakterystyczny dla branży *security printing*. Istotne jest to, że tego rodzaju nowe ogniwa pozostają w ścisłej korelacji z klasycznymi produktami i usługami i nadal są częścią tej samej domeny strategicznej danego przedsiębiorstwa. Interesującym przykładem włączania komponentów sztucznej inteligencji do omawianego obszaru są projekty związane właśnie z identyfikacją tożsamości człowieka oraz detekcją zdarzeń anomalnych i niebezpiecznych. Z uwagi na innowacyjność takich przedsięwzięć często są one finansowane – na poziomie europejskim – przez Komisję Europejską (np. w ramach programu Horizon 2020), a w Polsce – przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju (np. w ramach konkursu Szafir oraz w konkursie na wykonanie projektów z zakresie badań naukowych i prac rozwojowych na rzecz obronności i bezpieczeństwa państwa). Warto zwrócić uwagę choćby na europejski projekt iBorderCtrl²² ukierunkowany na zwiększenie bezpieczeństwa granic zewnętrznych UE i skrócenie czasu odprawy paszportowej, w ramach którego opracowano i wprowadzono:

- 1) automatyczny system wykrywania oszustw (ang. *Automatic Deception Detection System*, ADDS), polegający na przeprowadzeniu przez awatara wywiadu z podróżnym w ramach tzw. prerejestracji. Dzięki temu, po przeanalizowaniu danych identyfikacyjnych oraz danych behawioralnych (np. niewerbalnych mikrogestów, mimiki twarzy, drżenia głosu czy robienia pauz), można określić prawdopodobieństwo wystąpienia oszustwa;
- 2) moduł biometryczny wykorzystujący odciski palców i technologie układu żył dłoni (moduł BIO) do weryfikacji tożsamości biometrycznej podróżnego;
- 3) narzędzie służące do weryfikacji tożsamości na podstawie wizerunku twarzy, porównywanego w czasie rzeczywistym z fotografią, materiałem wideo i obrazem z kamery, wraz z narzędziem detekcji zachowań anormalnych podczas przekraczania granicy;
- 4) narzędzie do analizy autentyczności dokumentu (ang. *Document Authenticity Analytics Tool*, DAAT);
- 5) narzędzie do wykrywania ludzi ukrytych w pojazdach (np. pasażerów próbujących nielegalnie przekroczyć granicę w samochodach osobowych, ciężarowych oraz w wagonach kolejowych);
- 6) zewnętrzny system prawnych i społecznych interfejsów, pochodzących z takich systemów, jak np. SIS II, służący do sprawdzania informacji o podróżnym;
- 7) narzędzie oceny ryzyka (ang. *Risk Basedr Assessment Tool*, RBAT) związanego z podróżnym na podstawie analizy przetworzonych danych (w tym szczególnie danych wskazanych w pkt 1) i wspierające podejmowanie decyzji przez straż graniczną;

²² <https://www.iborderctrl.eu/> [dostęp: 20 III 2020].

- 8) zintegrowane narzędzie kontroli granicznej (BCAT) umożliwiające zastosowanie zaawansowanej analizy ukierunkowanej na identyfikację nowych wzorców zachowań i gromadzenie nowej wiedzy w celu umożliwienia szybkiego dostosowania się systemu iBorderCtrl do nowych sytuacji

Ten innowacyjny system został opracowany przez europejskie konsorcjum, niestety podmioty z sektora security printing nie brały w tym udziału. Uczestniczyły w nim jednak prężne firmy technologiczne specjalizujące się w technologiach IT, biometrii oraz sztucznej inteligencji, w tym jeden polski podmiot²³.

Wyzwania związane z budową nowych produktów i usług w branży security printing

Trzecią grupą wyzwań stojących przed współczesnymi producentami banknotów i dokumentów jest tworzenie produktów i usług alternatywnych lub komplementarnych wobec klasycznej oferty *security printing*. Wśród nich należy zwrócić uwagę zwłaszcza na:

- produkty i usługi z zakresu płatności kartowych,
- produkty i usługi oparte na kryptowalutach,
- m-dokumenty,
- e-tożsamość.

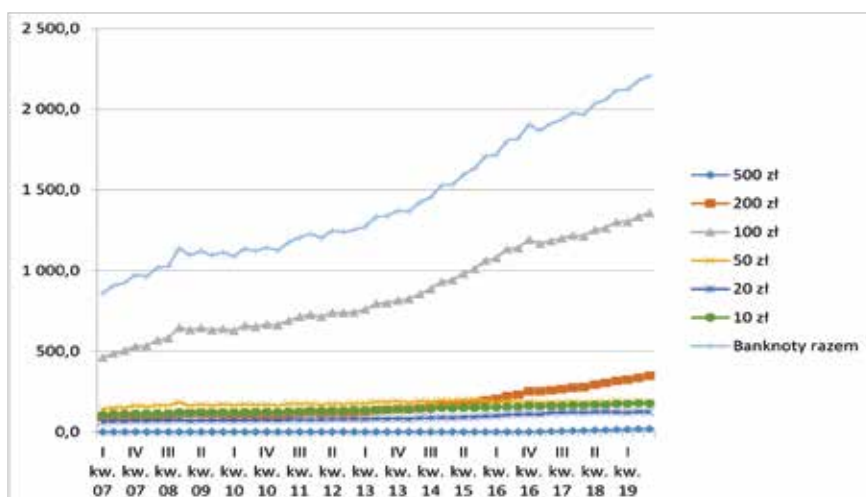
Oferowane przez rynek produkty i usługi alternatywne wobec tradycyjnych banknotów czy dokumentów powinny być uważnie monitorowane i analizowane przez branżę *security printing*. Podmioty oferujące nowe rozwiązania mogą bowiem być – w perspektywie strategicznej – potencjalnymi konkurentami, zdolnymi wykluczyć z rynku dotychczasowych monopolistów. Do podobnych działań doszło w przypadku wspomnianych już firm – Kodak i Polaroid. Z kolei zagrożenia płynące z tego rodzaju aktywności polegają na ryzyku przekształcenia relacji komplementarności w relację konkurencji przez rozszerzenie własnej oferty lub zmodyfikowanie potrzeby klienta. Z tych powodów oba omawiane typy aktywności podmiotów zewnętrznych powinny być wzięte pod uwagę w przemyśleniach nad strategią firmy, w tym dotyczącą własnej aktywności w tej gałęzi gospodarki.

Analiza wybranych rynków branży security printing

Przedstawiony zarys sposobu myślenia strategicznego o wybranych zagrożeniach dla branży *security printing*, w kontekście jej długofalowego istnienia i wzrostu jej wartości, warto uzupełnić przykładami odpowiedzi rynkowych producentów *security printing* na te wyzwania. Analizę tych odpowiedzi warto poprzedzić zilustrowaniem,

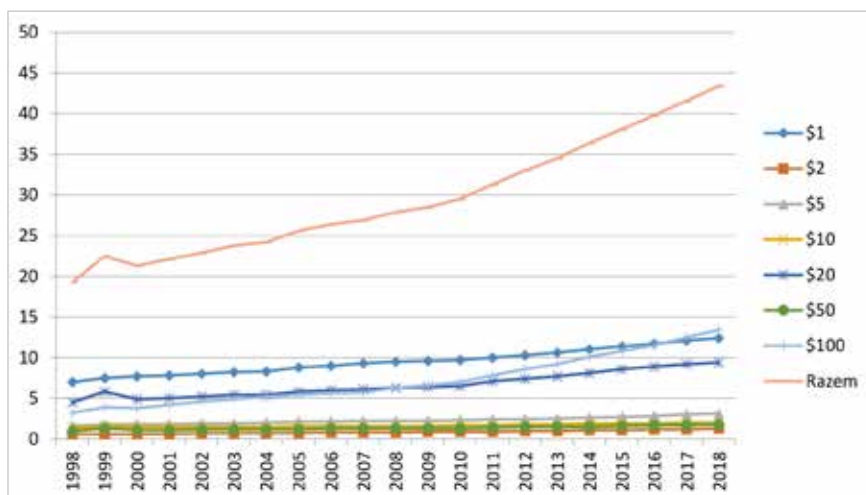
²³ Jest nim JAS Technologie Sp. z o.o – przedsiębiorstwo innowacyjno-wdrożeniowe działające w obszarach: sztucznej inteligencji, analizy obrazu, biometrii, telekomunikacji oraz systemów bezpieczeństwa.

jak wygląda rynek banknotów i dokumentów w Polsce i w wybranych państwach. Na schematach 2–4 przedstawiono zmiany liczby banknotów znajdujących się w obiegu w danym państwie zachodzące w ciągu wybranych lat.

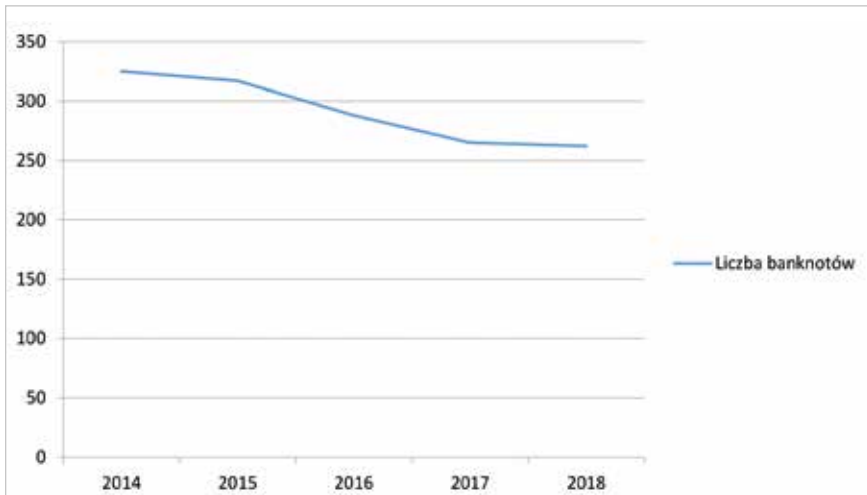
Schemat 2. Zmiana liczby banknotów znajdujących się w obiegu w Polsce.

Źródło: https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/statystyka/pieniezna_i_bankowa/struktura-obiegu.html [dostęp: 1 XI 2019].

Schemat 3. Zmiana liczby banknotów znajdujących się w obiegu w USA (w mld sztuk).

Źródło: https://www.federalreserve.gov/paymentsystems/coin_currircvolume.htm [dostęp: 1 XI 2019].

Schemat 4. Zmiana liczby banknotów znajdujących się w obiegu w Szwecji (w mln sztuk).

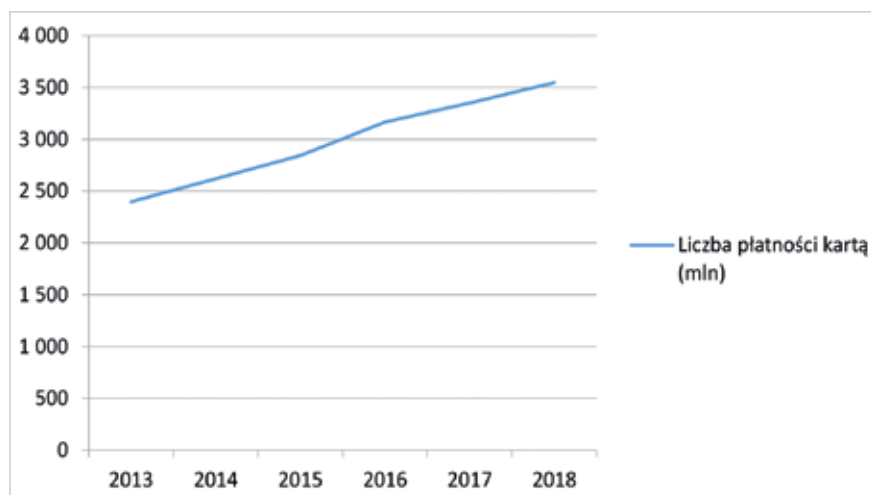
Źródło: <https://www.riksbank.se/en-gb/statistics/payments-notes-and-coins/notes-and-coins/> [dostęp: 1 XI 2019].

Z analizy schematów 2 i 3 wynika, że w ostatnich latach zarówno w Polsce, jak i w USA dynamicznie wzrastała liczba banknotów znajdujących się w obiegu. Z kolei w Szwecji od 2014 r. następuje stały spadek liczby banknotów w obiegu (schemat 4). Z punktu widzenia polskiego producenta banknotów te dane tylko pozornie są optymistyczne, prowadzą bowiem do wniosku, że wartość gotówki w obiegu spada w takich państwach jak Szwecja, która jest krajem o wysokim stopniu transparentności w relacjach gospodarczych, niskim poziomie korupcji²⁴ oraz wysokim stopniu cyfryzacji²⁵. W Szwecji gotówkę w coraz większym stopniu zastępują płatności elektroniczne, w tym płatności kartowe, co zostało przedstawione na schemacie 5. Rosnącej liczbie transakcji towarzyszy wzrost łącznej wartości tych transakcji. W Polsce pomimo wzrostu ilości pieniądza gotówkowego zwiększa się również liczba i wartość transakcji kartowych (schemat 6). Wynika to przede wszystkim z silnego wzrostu gospodarczego Polski²⁶ oraz istniejącego w ostatnich latach potencjału w zakresie instalacji terminali płatniczych (ang. *Point of Sale Terminal*, POS) w placówkach handlowych (w porównaniu z państwami Europy Zachodniej poziom nasycenia terminalami jest niski).

²⁴ Szwecja zajmuje trzecie miejsce w Indeksie Percepcji Korupcji 2018, należy zatem do najmniej skorumpowanych państw na świecie, <http://www.antykorupcja.gov.pl/ak/aktualnosci/12952,Indeks-Percepcji-Korupcji-2018.html> [dostęp: 1 XI 2019].

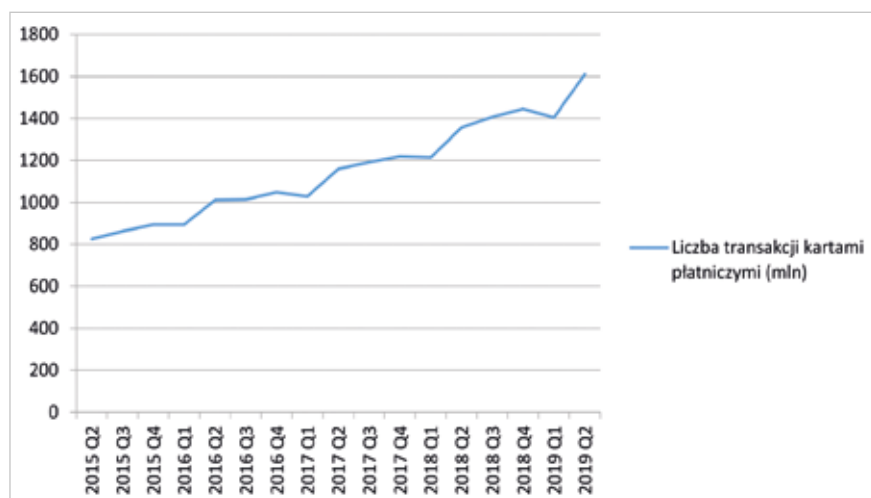
²⁵ Szwecja zajmuje drugie miejsce w Indeksie Cyfrowej Gospodarki i Społeczeństwa DESI 2019, należy zatem do państw europejskich najbardziej rozwiniętych pod względem cyfryzacji, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi> [dostęp: 1 XI 2019].

²⁶ Artykuł został złożony w Redakcji przed pandemią COVID-19 (przyp. red.).

Schemat 5. Liczba transakcji kartą płatniczą w Szwecji (w mln).

Źródło: <https://www.riksbank.se/en-gb/statistics/payments-notes-and-coins/payments/> [dostęp: 1 XI 2019].

Schemat 6. Liczba transakcji kartą płatniczą w Polsce (mln).

Źródło: https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/systemplatniczy/karty_platnicze.html [dostęp: 1 XI 2019].

Jak zatem interpretować sytuację na rynku pieniądza gotówkowego i jak na nią reagować? Wydaje się, że w przewidywalnym okresie (do 10 lat) rynek pieniądza gotówkowego w Polsce nie będzie się kurczył. W dłuższej perspektywie zdaje się to jednak nieuniknione. Jednocześnie od lat obserwuje się w Polsce wzrost rynku płatności elektronicznych. Z tego względu PWPW jeszcze w 2010 r. utworzyła z innym partnerem nową spółkę o nazwie: Centrum Rozliczeń Elektronicznych Polskie ePłatności SA, która specjalizuje się w zarządzaniu siecią terminali POS i rozliczaniu płatności

kartowych. W ten sposób PWPW przygotowała się strategicznie nie tylko na ryzyko osłabienia na rynku banknotów, lecz także otworzyła się na perspektywiczny i silnie rosnący rynek płatności alternatywnych wobec gotówki. Równocześnie ten nowy produkt pozostawał w domenie strategicznej PWPW, obejmującej m.in. bezpieczeństwo transakcji. Trafność wyboru strategicznego potwierdził nie tylko rosnący udział Polskich ePłatności w rynku transakcji elektronicznych, lecz także cena uzyskana w 2016 r. ze sprzedaży pakietu akcji należącego do PWPW (75 mln zł). Stanowiła ona ponad pięciokrotność kapitałów zainwestowanych przez tę spółkę²⁷. Wątpliwość budzi jedynie strategiczny sens decyzji o sprzedaży przez PWPW rzeczonoego pakietu akcji, zwłaszcza w kontekście aktualnych wycen rynkowych tej spółki na poziomie 405 mln euro, tj. dwunastokrotności wartości z momentu transakcji w 2016 r.²⁸

Inicjatywa PWPW związana z inwestycją w Polskie ePłatności, jako odpowiedź na wyzwania wynikające z przewidywanego w długiej perspektywie osłabienia rynku banknotów i dynamicznie rosnącego rynku e-płatności, nie jest odosobniona. Firma Gemalto (należąca obecnie do koncernu Thales), która, nie będąc uczestnikiem rynku banknotów, oferuje kompleksowy pakiet produktów i usług w zakresie płatności cyfrowych, narzędzia uwierzytelniania na potrzeby bankowości elektronicznej oraz karty płatnicze. Z kolei Giesecke & Devrient oprócz aktywności na rynku banknotowym oferuje karty płatnicze i aplikacje do płatności mobilnych na potrzeby płatności kartowych.

Trwająca obecnie na całym świecie zmiana modelu płatności i gwałtowny wzrost rynku płatności elektronicznych to nie jedyne wyzwania dla branży *security printing*. Era cyfrowa już się rozpoczęła i objęła swym zasięgiem także tradycyjne dokumenty. Digitalizacja dokumentów i potrzeba potwierdzania tożsamości, również w Internecie, przyczyniła się do rozwoju nowych produktów, w tym m-dokumentów, narzędzi uwierzytelniania, zarządzania e-tożsamością, a także całego pakietu produktów z dziedziny cyberbezpieczeństwa. Przegląd oferty największych producentów dokumentów na świecie wskazuje, że wymienione elementy, będące ogniwami łańcucha wartości dokumentu – a patrząc na zagadnienie z poziomu makro, także ogniwami łańcucha wartości bezpieczeństwa tożsamości – zostały już wkomponowane w działalność tych firm. Stanowią one bowiem największą wartość, jaką jest bezpieczeństwo wytwarzania dokumentów, które przekłada się na bezpieczeństwo finansowe producenta.

Producenci *security printing* mają świadomość znaczenia tych składowych bezpieczeństwa tożsamości, zarówno w danym momencie, jak i w dalszej perspektywie. Bezpieczeństwo tożsamości, ochrona przed jej kradzieżą i podrobieniem pozostają stałym i niezmiennym zadaniem producentów dokumentów. Sama forma dokumentu podlegała, podlega i będzie podlegać zmianom oraz modyfikacjom. Utrzymanie się na rynku dokumentów wymaga od ich producenta dostosowania się do następujących

²⁷ <https://finanse.wp.pl/wz-pwpw-zgodzilo-sie-na-zbycie-pakietu-akcji-pep-na-rzecz-opteam-za-75-mln-zl-6115750379390593a> [dostęp: 1 XI 2019].

²⁸ <https://www.pep.pl/aktualnosci/nets-przejmuje-platniczych-polskie-eplatnosci-12.html> [dostęp: 20 III 2020].

zmian: zdobycie kompetencji w szeroko rozumianej cyfryzacji dokumentu, zapewnienie bezpieczeństwa danych i bezpieczeństwa ich przetwarzania, a także zarządzanie cyfrową tożsamością i jej bezpieczeństwem. Nieobecność krajowego producenta dokumentów na tym polu stwarza próżnię, która – w takim przypadku – zostanie wypełniona przez innych graczy rynkowych.

Ogólnoświatowi liderzy rynku dokumentów mają świadomość konieczności kontroli powyższych ogniw łańcucha wartości dokumentu, a nawet szerzej – również ogniw łańcucha wartości bezpieczeństwa informacji. Dlatego mają oni kompetencje pozwalające na włączanie do oferty usługowej takich elementów, jak:

- 1) kompleksowe rozwiązania biometryczne, wprowadzone zarówno na potrzeby dokumentów, jak i w innych celach (np. kontrola dostępu),
- 2) kompleksowe oprogramowanie mikroprocesorów używanych w dokumentach (COS, CMS/CAMS, aplikacje),
- 3) kompleksowe rozwiązania w zakresie e-tożsamości,
- 4) sprzętowe i informatyczne rozwiązania dotyczące kontroli ruchu granicznego i migracji,
- 5) sztuczna inteligencja,
- 6) rozwiązania mobilne, w tym przekształcanie rozwiązań klasycznych w rozwiązania mobilne.

Rozwiązania wprowadzone w celu wzmocnienia bezpieczeństwa tożsamości i dokumentu są świadomie kierowane do podmiotów prywatnych (pozarządowe rynki). Ma to zasadnicze znaczenie dla producentów *security printing*, których klasyczne rynki dokumentów są w naturalny sposób ograniczone liczbą mieszkańców danego państwa. Przykładem takiego przekierowania technologii na tzw. podwójne zastosowanie (ang. *dual use*) jest choćby sfera bezpieczeństwa informacji i tożsamości w przedsiębiorstwie. Narzędzia służące do identyfikacji obywatela mogą być wykorzystane w celu sprawdzenia tożsamości pracownika, a także fizycznej i informatycznej kontroli dostępu. Rozwiązania z zakresu szyfrowania danych stosowane w dokumentach z powodzeniem są wdrażane w przedsiębiorstwach wymagających wysokich standardów bezpieczeństwa informacji. Renoma i kompetencje podmiotów branży *security printing* są dużym atutem w procesie wchodzenia na tego rodzaju rynki.

Oprócz uzupełniania łańcuchów wartości o nowe ogniwa oraz wykorzystania istniejących kompetencji technologicznych do zdobywania nowych rynków można odnotować również tendencję do budowania technologii o silnym potencjale wzrostowym, takich jak Internet rzeczy czy technologie blockchain oraz rozwiązania oparte na modelu chmurowym. Nieobecność branży *security printing* w tych obszarach generuje dla niej strategiczne ryzyko technologicznego uzależnienia się od zewnętrznych podmiotów.

Jeżeli myśli się o konieczności rozwoju firmy, tworzeniu nowych produktów odpowiadających na wyzwania nie tylko odległej przyszłości, lecz także tej najbliższej, należy racjonalnie ocenić możliwości zdobycia niezbędnych kompetencji w wymaganym czasie. Chodzi tu szczególnie o kompetencje intelektualne i *know-how*, których osiągnięcie często zajmuje dużo czasu, jest ryzykowne i kosztowne. Z tych powodów

na różnych rynkach, nie tylko *security printing*, często dochodzi do przejęć kapitałowych oraz współpracy kapitałowej na zasadzie przedsięwzięć *joint venture* pomiędzy dużymi producentami a technologicznie wyspecjalizowanymi mniejszymi spółkami, w tym start-upami. To obecnie najnowsze kierunki rozwoju, które szczególnie mocno są zauważalne właśnie w branży *security printing* oraz w sektorze finansowym, także podlegającym przemianom technologicznym.

Podsumowanie

Rynek *security printing* znajduje się obecnie w fazie przeobrażeń technologicznych. Fenomen tzw. gospodarki 4.0 lub czwartej rewolucji przemysłowej sprawił, że komponenty: digitalizacja, przetwarzanie i wymiana danych oraz techniki wytwórcze, a także systemy cyberfizyczne, Internet rzeczy i przetwarzanie chmurowe mają już swoje miejsca w nowym podejściu do bezpieczeństwa tożsamości oraz do dokumentu potwierdzającego i zabezpieczającego tę tożsamość. Obecnie te komponenty:

- 1) są włączane do środka istniejących technologicznych łańcuchów wartości producentów *security printing*,
- 2) są dołączane do końcówek łańcuchów wartości *security printing*, znajdujących się poza władztwem producentów *security printing*,
- 3) przybierają formę produktów i usług alternatywnych lub komplementarnych w stosunku do klasycznej oferty *security printing*.

Współcześni producenci banknotów i dokumentów stoją przed wyzwaniem, czy samodzielnie, z wykorzystaniem własnych kompetencji i aktywów intelektualnych, wypełnić wyżej wskazane luki na rynku, czy też pozwolić innym podmiotom na zajęcie tych miejsc. Najwięksi producenci dokumentów już podjęli w tej sprawie decyzję. Jak się wydaje – słuszną i racjonalną, polegającą na aktywnym włączeniu się w proces zachodzących zmian.

Bibliografia

- Goc M., *O potrzebie uregulowań prawno-organizacyjnych problematyki dokumentów publicznych*, „Człowiek i Dokumenty” 2009, nr 13, s. 7–12.
- Izak K., *Czy smartfon może zastąpić dowód osobisty?*, „Człowiek i Dokumenty” 2016, nr 42, s. 21–30.
- Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe, podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Warszawa 2011, Wydawnictwo AON.
- Lewandowski R., *Analiza koncepcji m-dokumentów*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje” 2016, nr 24, s. 135–150.

- Lewandowski R., *Bezpieczeństwo państwa a bezpieczeństwo dokumentów publicznych i banknotów*, w: *Kryminalistyka – jedność nauki i praktyki. Przegląd zagadnień z zakresu zwalczania przestępczości*, M. Goc, T. Tomaszewski, R. Lewandowski (red.), Warszawa 2016, s. 285–298.
- Lewandowski R., *Contemporary Monopolies in the Polish Economy – a Case Study of PWPW*, „*Oeconomia Copernicana*” 2014, nr 3, s. 127–152.
- Lewandowski R., *Dokument w smartfonie – nowoczesność czy niebezpieczna ekstrawagancja?*, „*Człowiek i Dokumenty*” 2016, nr 42, s. 15–20.
- Lewandowski R., *Dylematy metodologicznej triady: bezpieczeństwo, gospodarka, władza państwowa*, w: W. Kitler, T. Kośmider, *Metodologiczne i dydaktyczne aspekty bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2015, s. 260–282.
- Lewandowski R., *O potrzebie regulacji sfery dokumentów publicznych*, w: *Zagadnienia dowodu z ekspertyzy dokumentów*, R. Cieśla (red.), Wrocław 2017, s. 289–302.
- Lewandowski R., *System bezpieczeństwa dokumentów publicznych – kluczowe założenia projektu*, w: *Zagadnienia dowodu z ekspertyzy dokumentów*, R. Cieśla (red.), Wrocław 2017, s. 275–294.
- Lewandowski R., Goliński T., *Nielegalna migracja a bezpieczeństwo identyfikacyjne*, w: *Dokumenty a prawo. Prawne oraz praktyczne aspekty korzystania z dokumentów i e-dokumentów*, M. Tomaszewska-Michalak, T. Tomaszewski (red.), Warszawa 2015, s. 111–129.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 22 listopada 2018 r. o dokumentach publicznych* (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 725).
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 13 stycznia 2017 r. w sprawie wykazu spółek o istotnym znaczeniu dla gospodarki państwa* (DzU z 2017 r. poz. 95).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 listopada 2015 r. w sprawie wykazu przedsiębiorców o szczególnym znaczeniu gospodarczo-obronnym* (DzU z 2015 r. poz. 1871, ze zm.).

Źródła internetowe

- <http://www.antykorupcja.gov.pl/ak/aktualnosci/12952,Indeks-Percepcji-Korupcji-2018.html> [dostęp: 1 XI 2019].
- <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi> [dostęp: 1 XI 2019].
- <https://finanse.wp.pl/wz-pwpw-zgodzilo-sie-na-zbycie-pakietu-akcji-pep-na-rzecz-opteam-za-75-mln-zl-6115750379390593a> [dostęp: 1 XI 2019].
- https://www.ecb.europa.eu/stats/policy_and_exchange_rates/banknotes+coins/circulation/html/index.en.html [dostęp: 13 IV 2019].

<https://www.iborderctrl.eu/> [dostęp: 20 III 2020].

https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/statystyka/pieniezna_i_bankowa/struktura-obiegu.html
[dostęp: 13 IV 2019].

https://www.nbp.pl/home.aspx?f=/systemplatniczy/karty_platnicze.html [dostęp: 1 XI 2019].

https://www.nbp.pl/statystyka/pieniezna_i_bankowa/dwn/miarypieniadza_nowe.xlsx [dostęp:
20 III 2020].

https://www.ncbr.gov.pl/fileadmin/files/10/Zalozenia_dla_projektow_w_Konkursie_Nr_10_2019_-_Runda_2_-_zgloszonych_przez_instytucje_odpowiedzialne_za_bezpieczenstwo_panstwa.pdf#page=1.

<https://www.pep.pl/aktualnosci/nets-przejmuje-platniczych-polskie-eplatnosci-12.html> [dostęp:
20 III 2020].

<https://www.riksbank.se/en-gb/statistics/payments-notes-and-coins/notes-and-coins/> [dostęp:
1 XI 2019].

<https://www.riksbank.se/en-gb/statistics/payments-notes-and-coins/payments/> [dostęp: 1 XI 2019].

Abstrakt

W artykule przedstawiono strategiczne wyzwania stojące przed producentami dokumentów publicznych i banknotów jako podmiotów gospodarczych o istotnym znaczeniu dla bezpieczeństwa państwa. Omówiono wpływ tego rodzaju przedsięwzięć na bezpieczeństwo ekonomiczne państwa oraz bezpieczeństwo publiczne. Zidentyfikowano i omówiono strategiczne wyzwania branży *security printing* wynikające ze współczesnego rozwoju technologicznego. Skupiono się szczególnie na trzech obszarach: włączania się nowych podmiotów w łańcuch wartości istniejących technologicznych łańcuchów wartości producentów *security printing*; dołączania nowych, zewnętrznych ogniw łańcuchów wartości *security printing*, znajdujących się poza władztwem producentów dokumentów, a także budowie alternatywnych lub komplementarnych produktów i usług wobec klasycznej oferty *security printing*. Przeprowadzone analizy prowadzą do wniosku, że długoterminowa obecność na rynku wytwórców banknotów i dokumentów publicznych oraz ich rozwój wymagają od nich działań dostosowujących aktywność produkcyjną i badawczo-rozwojową do strategicznych tendencji zidentyfikowanych w niniejszym artykule.

Słowa kluczowe: *security printing*, bezpieczeństwo ekonomiczne państwa, bezpieczeństwo publiczne.

Strategic challenges for banknotes and documents producers in terms of state security

Abstract

The article presents the strategic challenges for public documents and banknotes producers - economic entities of significant importance for national security. The article discusses the impact of this type of enterprises on the economic security of the state and public safety. Strategic challenges of the security printing industry resulting from modern technological development have been identified and discussed. In particular, the focus was put on three areas: integrating new entities into existing technological value chains of security printing manufacturers by new firms; joining new, external chain links of the security printing value which are out of control of the security printing manufacturers; building alternative or complementary products and services to the classic security printing offer. The conducted analyses lead to the conclusion that the long-term market presence and development of banknotes and public documents producers require them to adapt production, research and development activities to the strategic trends identified herein.

Keywords: security printing, economic security of the state, public safety.

Działania Interpolu – charakter prawny, systematyka oraz próba oceny skuteczności

Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnej (ang. International Criminal Police Organization, dalej: Interpol) to najstarsza i największa platforma współpracy policyjnej¹. Centralnym elementem struktury organizacyjnej jest Sekretariat Generalny Interpolu (dalej: SGI) z siedzibą w Lyonie. W ramach struktury organizacyjnej Interpolu zostały utworzone biura regionalne, które koordynują realizowanie zadań w Afryce, Ameryce Południowej i Centralnej oraz Azji Południowo-Wschodniej, biura łącznikowe, specjalne przedstawicielstwa Interpolu, a także Globalne Centrum Innowacji (ang. Interpol Global Complex for Innovation, IGCI), z siedzibą w Singapurze. Interpol ma także krajowe biura zlokalizowane w 194 państwach członkowskich i terytoriach². Dzięki temu ta organizacja ma bezprecedensowe możliwości udzielania wsparcia operacyjnego państwom członkowskim w zwalczaniu przestępczości transgranicznej.

Przestępczość transgraniczna przejawia się w trzech wymiarach:

- 1) w rodzaju działań przestępczych realizowanych transgranicznie (w jaki sposób przestępcy działają na obszarze innych państw),
- 2) w strukturach przestępczych (w jaki sposób przestępcy są zorganizowani i powiązani z przestępcami w innych państwach),
- 3) społecznym (jak przestępcy oddziałują na innych przestępców oraz społeczeństwa innych państw).

Jay S. Albanese zauważa, że celem przestępczych działań transgranicznych jest dążenie do osiągnięcia nielegalnego zysku, który nie może zostać uzyskany w ramach aktywności lokalnej lub regionalnej. Przykładem przestępczości transgranicznej o takim charakterze są: przemyt i handel narkotykami (narkotyki pochodzenia naturalnego, np. kokaina, są produkowane w krajach, w których panują odpowiednie warunki klimatyczne, ale sprzedaje się je w innych krajach o większym popycie na te używki, co generuje większe zyski) oraz przestępstwa rozbójnicze (przestępcy w kraju o niskim poziomie życia, m.in. z Europy Wschodniej czy państw bałkańskich,

¹ Interpol został utworzony w 1923 r. Celem działania jest rozwijanie współpracy służb policji kryminalnej oraz wspieranie krajowych służb policyjnych w zwalczaniu przestępczości międzynarodowej.

² Zob. *Annual Report 2018*, Interpol, C:/Users/Ted/Downloads/19COM0009%20-%202018%20Annual%20Report06_EN_LR.pdf, s. 2 [dostęp: 16 I 2020].

szukając zysku w bogatszych krajach, napadają np. na sklepy jubilerskie w państwach zachodniej Europy)³.

Aspekty prawne działań

Status prawny Interpolu, a tym samym charakter jego działań, był w XX w. przedmiotem szerokiej dyskusji. Niektórzy znawcy prawa międzynarodowego twierdzili, że Interpol nie może być klasyfikowany jako organizacja międzynarodowa, ponieważ nie został ustanowiony na podstawie formalnej umowy międzynarodowej, a tym samym nie ma międzynarodowej osobowości prawnej. W konsekwencji – jego działania są wątpliwe pod względem prawnym.

W tym kontekście należy przywołać pogląd Andreasa Gallasa, zgodnie z którym Interpol nie jest organizacją międzynarodową, gdyż skupia nie państwa czy rządy, lecz organy policji kryminalnych. Tym samym Interpolowi nie przysługuje atrybut osobowości prawnej na gruncie prawa międzynarodowego⁴. Również Henry G. Schermers podniósł zarzut braku ustanowienia Interpolu na podstawie umowy międzynarodowej i odmówił mu statusu organizacji międzyrządowej, klasyfikując tę organizację jako pozarządową⁵.

Jak słusznie zauważa Buğra Sari, obecnie nie ma przeszkód, aby traktować Interpol jako organizację międzynarodową mającą osobowość prawną. Nikt już nie odmawia Interpolowi statusu organizacji międzynarodowej. Ostatecznie przeważały argumenty, że statut Interpolu z 1956 r. jest traktatem międzynarodowym w uproszczonej formie, a podmiotowość prawna Interpolu jest uznawana przez Narody Zjednoczone⁶.

Odnosząc się do prawnego charakteru działań Interpolu, należy podkreślić, że opiera on swoją działalność na międzynarodowym prawie publicznym⁷. Prawo publiczne to zespół norm regulujących wzajemne relacje pomiędzy państwami i organizacjami międzynarodowymi oraz innymi uczestnikami stosunków międzynarodowych, którzy mają zdolność do działania w tym obszarze⁸. Ze względu na to, że

³ J.S. Albanese, *Transnational Organized Crime*, w: *International and Transnational Crime and Justice*, M. Natarajan (red.), Cambridge 2019, s. 163.

⁴ A. Gallas, *Interpol*, w: *Encyclopedia of Public International Law. Instalment 5: International Organizations in General. Universal International Organizations and Cooperation*, R. Bernhardt (red.), Amsterdam 1983, s. 187.

⁵ H.G. Schermers, *International Organizations, Membership*, w: *Encyclopedia of Public International Law. Instalment 5: International Organizations in General. Universal International Organizations and Cooperation*, R. Bernhardt (red.), Amsterdam 1983, s. 148.

⁶ B. Sari, *International Organization Status of the International Criminal Police Organization*, „SİYASAL: Journal of Political Sciences” 2020, nr 29 (1), s. 2.

⁷ W. Pływaczewski, *Inicjatywy Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – INTERPOL na rzecz ochrony dzikich gatunków zwierząt*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 10, s. 5.

⁸ R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1992, s. 12.

normy prawne są tworzone przez ich adresatów dla samych siebie i są przez nich bezpośrednio stosowane, prawo międzynarodowe publiczne jest uznawane za szczególny system prawny⁹.

Zdaniem Bettiny Schöndorf-Haubold funkcjonowanie Interpolu należy rozpatrywać przede wszystkim na gruncie międzynarodowego prawa administracyjnego, gdyż Interpol nie ma kompetencji do podejmowania samodzielnych działań operacyjnych. Personel Interpolu nie ma choćby podstawowych uprawnień policji krajowych, zarówno pozaprocessowych (np. stosowanie kontroli operacyjnej, obserwacji), procesowych (np. związanych z zatrzymywaniem i przeszukiwaniem osób, przeszukiwaniem, zabezpieczaniem śladów kryminalistycznych), jak i ogólnopolicyjnych (np. legitymowanie, kontrola osobista, przeglądanie zawartości bagaży, sprawdzanie ładunku w portach lub na lotniskach, stosowanie środków przymusu bezpośredniego, użycie broni palnej). Wymienione kompetencje są przypisane wyłącznie właściwym policjom krajowym.

Schöndorf-Haubold charakteryzuje podstawowe działania Interpolu jako informacyjną działalność administracyjną będącą tradycyjną dziedziną prawa administracyjnego¹⁰. Wobec braku kompetencji do samodzielnych działań operacyjnych pozycjonowanie działań Interpolu w sferze administracji międzynarodowej o charakterze koordynacyjnym jest w pełni uzasadnione. Swoistą cechą międzynarodowego prawa administracyjnego jest to, że dotyczy ono działalności administracyjnej na polu międzynarodowym, a jego źródła tkwią zarówno w prawie międzynarodowym publicznym, jak i w prawie wewnętrznym poszczególnych państw.

W przypadku Interpolu system prawa pierwotnego jest wyznaczany przez zasady prawa ujęte w *Statucie Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – Interpol, przyjętym w Wiedniu dnia 13 czerwca 1956 r.*¹¹ podczas 25. Sesji Zgromadzenia Ogólnego Interpolu (wraz z późniejszymi poprawkami) oraz przez prawo zwyczajowe ukształtowane w trakcie rozwoju międzynarodowej współpracy policyjnej. Statut Interpolu jest nazywany również Konstytucją Interpolu (ang. *Constitution*). Organem uprawnionym do jego zmiany jest Zgromadzenie Ogólne Interpolu. Statut jest nadrzędny wobec prawa wtórnego Interpolu, które z zasady nie może być sprzeczne z prawem pierwotnym, zakazującym jakiejkolwiek aktywności o charakterze politycznym, militarnym, religijnym oraz rasowym.

Należy zaznaczyć, że statut Interpolu nie podlegał procedurze podpisania przez państwa członkowskie oraz nie zawiera postanowień dotyczących konieczności jego

⁹ W. Czaplinski, A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*, Warszawa 2004, s. 131.

¹⁰ B. Schöndorf-Haubold, *The Administration of Information in International Administrative Law – The Example of Interpol*, w: *The Exercise of Public Authority by International Institutions. Advancing International Institutional Law*, A. von Bogdandy i in. (red.), Berlin 2010, s. 229 i nast.

¹¹ DzU z 2015 r. poz. 1758.

ratyfikacji¹². Zgodnie z art. 45 powyższego dokumentu państwa – za pośrednictwem właściwych organów rządowych – mogły złożyć deklarację w ciągu sześciu miesięcy od dnia wejścia statutu w życie, że nie mogą go przyjąć. Ustanowienie statutu Interpolu nie zostało poprzedzone uzgodnieniami dyplomatycznymi¹³.

Polska podjęła działania mające na celu formalne związanie się statutem z Interpolem po upływie niemal 25 lat od wznowienia rzeczywistej współpracy z tą organizacją¹⁴. *Ustawa z dnia 5 grudnia 2014 r. o ratyfikowaniu Statutu Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – Interpol, przyjętego w Wiedniu dnia 13 czerwca 1956 r.*¹⁵ weszła w życie 22 stycznia 2015 r. Statut Interpolu został ogłoszony w polskim dzienniku promulgacyjnym 2 listopada 2015 r.¹⁶

Przez formalne związanie się statutem Polska w praktyce uznała prawny dorobek Interpolu za prawnie wiążący. Ważną zmianą dotyczącą prawnego charakteru działań policji różnych krajów, współpracujących ze sobą w ramach Interpolu, była nowelizacja krajowych uregulowań karnoprocesowych na mocy *Ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw*¹⁷. W wyniku tej nowelizacji w *Kodeksie postępowania karnego* po art. 605 dodano art. 605a, zgodnie z którym zatrzymanie osoby ściganej może nastąpić także na podstawie informacji o poszukiwaniach zamieszczonych w bazie danych Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej¹⁸. Przedmiotowy przepis wszedł w życie 1 lipca 2015 r. Tym samym w polskiej procedurze karnej wyodrębniono nową podstawę zatrzymania osoby, jaką jest zarejestrowanie w bazach Interpolu. W praktyce oznacza to, że jeżeli osoba poddana kontroli policyjnej figuruje jako poszukiwana do zatrzymania przez inne państwo członkowskie Interpolu, to można dokonać zatrzymania. Informację o zatrzymaniu należy natychmiast przekazać do krajowego biura Interpolu państwa poszukującego, które – przed upływem 48 godzin od zatrzymania – jest zobowiązane przesłać do Polski wniosek o tymczasowe aresztowanie tej osoby. Taki wniosek jest podstawą do podjęcia przez sąd powszechny dalszych czynności procesowych, mogących doprowadzić w indywidualnej sprawie do ekstradycji przestępcy.

¹² Statut został podpisany przez przypadkowych delegatów policyjnych, bez zatwierdzenia przez właściwe organy państw członkowskich.

¹³ M. Fooner, *Interpol: Issues in World Crime and International Criminal Justice*, New York 1989, s. 45.

¹⁴ W 1952 r. Polska Rzeczpospolita Ludowa zerwała kontakty z Interpolem wskutek uwarunkowań politycznych powstałych po tzw. incydencie czechosłowackim. Kontaktów organizacyjnych z Interpolem nie utrzymywano do 1989 r., kiedy to w Polsce nastąpiły zasadnicze przemiany ustrojowe.

¹⁵ DzU z 2015 r. poz. 17.

¹⁶ Zob. też: *Oświadczenie Rządowe z dnia 24 września 2015 r. w sprawie mocy obowiązującej Statutu Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – Interpol, przyjętego w Wiedniu dnia 13 czerwca 1956 r.* (DzU z 2015 r. poz. 1759).

¹⁷ DzU z 2013 r. poz. 1247, ze zm.

¹⁸ Tamże, art. 1 pkt 201.

Istota działań operacyjnych Interpolu

Z kryminalistycznego punktu widzenia przez wsparcie Interpolu należy rozumieć system metod i form współpracy policyjnej, uzgodnionych przez państwa członkowskie i realizowanych przez upoważnionych urzędników SGI oraz funkcjonariuszy właściwych krajowych służb policyjnych, które służą identyfikowaniu i lokalizowaniu zagrożeń transgranicznych.

Interpol realizuje swoje działania, stosując metody typowe dla wywiadu kryminalnego. Działania Interpolu obejmują trzy obszary:

- 1) tworzenie baz danych policyjnych i administrowanie nimi. Interpol administruje licznymi bazami danych, w których są gromadzone informacje niezbędne dla efektywnej współpracy policyjnej (m.in. na temat skradzionych pojazdów, utraconych dzieł sztuki, osób poszukiwanych),
- 2) świadczenie usług w zakresie wymiany tego rodzaju informacji, a także zdobywanie samodzielnie informacji (np. z otwartych źródeł) oraz tworzenie warunków niezbędnych do wymiany informacji,
- 3) dokonywanie zestawień i analiz danych wywiadowczych. Rezultatem działalności analitycznej Interpolu są raporty strategiczne i analizy kryminalne, które niejednokrotnie wspomagają planowanie lub realizację operacji policyjnych prowadzonych przez kraje członkowskie.

Dzięki prowadzeniu działań związanych z wywiadem kryminalnym Interpol może koordynować lub wspomagać działania policji skierowane na neutralizację międzynarodowych zagrożeń kryminalnych. Interpol oferuje państwom członkowskim takie instrumenty, jak: połączone operacje policyjne, projekty kontrprzestępcze, grupy zadaniowe, a także grupy robocze. Umożliwiają one również udzielanie pomocy państwom członkowskim w realizacji czynności operacyjnych w sprawach o charakterze międzynarodowym, w tym dochodzeń.

Wykorzystanie metod i form współpracy w ramach Interpolu jest warunkowane zaistnieniem dwóch przesłanek. Po pierwsze, gdy mamy do czynienia z działaniem kryminalnym. Po drugie, gdy międzynarodowy charakter tego działania wymaga nawiązania kontaktu z policją innego państwa. Konkretnie metody działań Interpolu i instrumenty wykorzystywane przez tę organizację są wynikiem wielu czynników, w tym: politycznych (tzn. tego, co według społeczności międzynarodowej powinien robić Interpol), potencjału (personel, środki finansowe), którym dysponuje organizacja, oraz dotychczasowego doświadczenia.

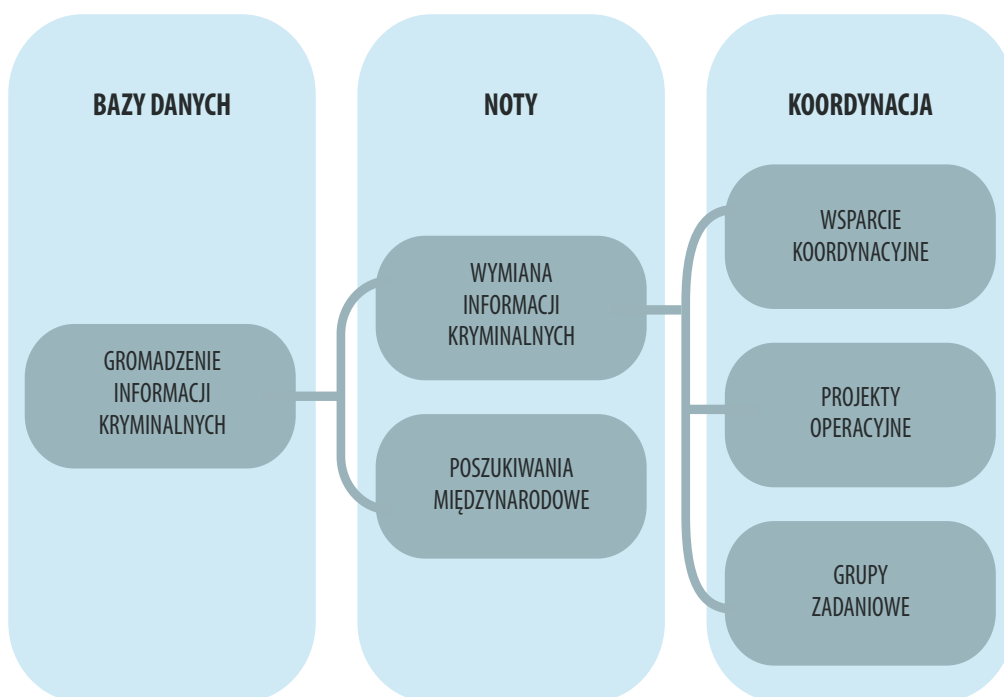
Działania kryminalistyczne Interpolu są podejmowane w granicach obowiązującego prawa kraju członkowskiego oraz zgodnie z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka. Interpol nie dysponuje żadnymi siłami wykonawczymi, co wynika z braku uprawnień do prowadzenia jakichkolwiek czynności procesowych. Dlatego w praktyce Interpol jest odpowiedzialny przede wszystkim za organizację systemu międzynarodowych poszukiwań policyjnych oraz realizację procesów wywiadu kryminalnego (gromadzenie, przetwarzanie, analiza i wymiana informacji kryminalnych).

Systematyka działań operacyjnych

W wymiarze taktyczno-kryminalistycznym należy wymienić następujące formy działań Interpolu:

- gromadzenie i przetwarzanie informacji w bazach danych,
- wymiana informacji kryminalnych,
- poszukiwanie osób (przestępców, zaginionych),
- udzielanie wsparcia koordynacyjnego,
- realizowanie projektów operacyjnych,
- tworzenie grup zadaniowych.

Zależności funkcjonalne między działaniami operacyjnymi Interpolu przedstawiono na rysunku 1.

Rys. 1. Zależności funkcjonalne między działaniami operacyjnymi Interpolu.

Źródło: Opracowanie własne.

Bazy danych

W bazach danych Interpolu znajdują się ściśle określone informacje, a zawartość tych baz jest zawsze wynikiem kompromisu pomiędzy państwami członkowskimi.

Do najważniejszych baz danych Interpolu należą:

- Baza Danych Nominalnych (ang. *Nominal Database*),

- Baza Daktyloskopijna (ang. *Fingerprints Database*, znana też jako: *Automatic Fingerprint Identification System*, dalej: AFIS),
- Baza Profili Genetycznych DNA (ang. *DNA Gateway*),
- Baza Skradzionych i Utraconych Dokumentów Podróży (ang. *Stolen and Lost Travel Documents*, dalej: SLTD),
- Baza Skradzionych Pojazdów (ang. *Stolen Motor Vehicles*, dalej: SMV),
- Baza Utraconych Dzieł Sztuki (ang. *Works of Arts Database*).

W praktyce państw członkowskich można wyróżnić dwa modele użytkowania baz danych Interpolu. Najczęściej korzystają one z zasobów informacyjnych Interpolu za pośrednictwem krajowego biura Interpolu. We wszystkich bazach danych obowiązuje scentralizowany model działania. W bazach Interpolu można dokonywać również sprawdzeń bezpośrednio z poziomu jednostki liniowej policji, ale jest to wymagane tylko przy korzystaniu z wybranych baz danych, m.in. z SLTD. W przyszłości taki model działania stanie się rozwiązaniem docelowym. Z technicznego punktu widzenia jest to możliwe już od 2007 r., kiedy to zostały wdrożone projekty MIND (ang. *Mobil Integrated Network Database*)¹⁹ oraz FIND (ang. *Fixed Integrated Network Database*)²⁰. Pozwalają one sprawdzić informacje zawarte w bazach Interpolu, dotyczące skradzionych i utraconych dokumentów podróży oraz skradzionych pojazdów, z poziomu jednostek terenowych policji i punktów kontroli granicznej. Dzięki temu użytkownicy z wyznaczonych instytucji krajowych mogą zadawać pytania na zasadzie *hit – no hit* (trafienie – brak trafienia).

Baza SLTD umożliwi funkcjonariuszom krajowych biur Interpolu i innych uprawnionych służb krajowych (np. imigracyjnych, celnych, ochrony granic) szybkie ustalenie, czy dany dokument podróży (np. paszport, wiza lub dowód tożsamości) okazywany podczas kontroli (np. na lotnisku, przejściu granicznym) został zgłoszony jako skradziony lub utracony.

Baza SLTD została utworzona w 2002 r. jako odpowiedź na ataki terrorystyczne z 11 września 2001 r. w USA w celu ograniczenia możliwości przekraczania granic państwowych przy wykorzystaniu skradzionych lub utraconych dokumentów podróży. W 2015 r. w bazie SLTD znajdowały się ponad 54 mln dokumentów podróży, zarejestrowanych przez 171 państw członkowskich. W 2014 r. służby policyjne państw członkowskich Interpolu dokonały ponad półtora miliarda sprawdzeń w bazie SLTD, co pozwoliło na ujawnienie ponad 140 tys. skradzionych lub utraconych dokumentów podróży. Szczegółowe dane liczbowe dotyczące zasobów bazy SLTD w latach 2002–2016 przedstawiono w tabeli 1²¹.

¹⁹ Polega na wykorzystaniu aktualizowanych co 48 godzin kopii wybranych baz danych Interpolu zamieszczanych *offline*.

²⁰ Umożliwia dostęp *online* w czasie rzeczywistym do wszystkich baz danych Interpolu.

²¹ Szczegółowe dane dotyczące bazy SLTD były publikowane do 2015 r.

Tab. 1. Dane ilościowe dotyczące zasobów bazy SLTD w latach 2002–2016.

Rok	Liczba zarejestrowanych obiektów	Liczba sprawdzeń	Liczba trafień	Liczba państw rejestrujących
2002	3 900	145	27	10
2003	299 264	1 486	32	35
2004	5 667 505	21 091	249	65
2005	8 954 461	212 875	664	91
2006	13 279 631	4 819 907	2 543	121
2007	13 921 191	20 362 033	6 156	133
2008	16 706 281	76 541 088	14 635	145
2009	19 857 921	320 186 307	28 174	147
2010	23 985 965	499 885 216	42 212	154
2011	31 257 849	677 433 299	47 025	161
2012	35 320 079	733 210 909	61 884	166
2013	39 519 010	808 999 283	67 971	166
2014	45 427 336	1 156 308 037	71 926	169
2015	54 962 452	1 787 542 836	144 538	171
2016	70 600 000	1 700 000 000	159 000	175

Źródło: Opracowanie własne.

Wykorzystane materiały: raporty roczne Interpolu (w kolejnych raportach, w niektórych przypadkach, występują niewielkie różnice dotyczące tego samego okresu sprawozdawczego – w przypadku różnic podano dane z raportu późniejszego).

Sekretariat Generalny Interpolu nie jest automatycznie zawiadamiany o kradzieży lub utracie dokumentu podróży i nie ma bezpośredniego dostępu do krajowych rejestrów tego rodzaju informacji. Szczegółowe dane dotyczące skradzionych lub utraconych dokumentów podróży są rejestrowane w bazie SLTD bezpośrednio przez krajowe biura Interpolu, przy wykorzystaniu systemu I-24/7. Zgodnie z przyjętą zasadą tylko państwo, które wydało dokument, może go zarejestrować w bazie SLTD.

W odniesieniu do gromadzenia danych w bazie SLTD państwa członkowskie przyjęły rozwiązanie kompromisowe. Zdecydowano, że będą tu przekazywane wyłącznie dane dotyczące numeru dokumentu oraz daty i miejsca jego wydania. W praktyce te informacje pozwalają na stwierdzenie nielegalnego posługiwania się dokumentem uprzednio skradzionym lub utraconym. Skradzione, zagubione lub przywłaszczone paszporty oraz blankiety paszportowe są wykorzystywane przez przestępców, aby uniknąć ścigania oraz w celu prowadzenia nielegalnej działalności, która może zagrozić bezpieczeństwu UE i poszczególnych państw członkowskich.

Państwa członkowskie UE gwarantują, że ich właściwe organy ścigania przekażą do Interpolu wszystkie dane o paszportach. Każde państwo członkowskie UE zapewnia wymianę danych z Interpolem niezwłocznie po ich wprowadzeniu do swojej krajowej bazy danych lub do Systemu Informacji Schengen, jeżeli w nim uczestniczy. Właściwe organy ścigania dokonują sprawdzeń w bazie SLTD zawsze, gdy jest to właściwe ze względu na realizację ich zadań. Każde państwo członkowskie UE zapewnia, że jeżeli na podstawie bazy SLTD nastąpi identyfikacja pozytywna (tzw. trafienie), jego właściwe organy podejmują działania zgodne z prawem krajowym, np. sprawdzają prawidłowość danych w porozumieniu z państwem, które je wprowadziło²². Dzięki informacjom zawartym w bazach Systemu Informacyjnego Schengen oraz SLTD jest możliwe funkcjonowanie zintegrowanego systemu wymiany informacji o skradzionych i zagubionych paszportach.

Noty i dyfuzje

Głównymi środkami realizowania przez Interpol działań z zakresu wywiadu kryminalnego są noty (ang. *notice*) i dyfuzje (ang. *diffusion*). Podczas długoletniej praktyki ta organizacja wypracowała unikatowy system zawiadomień (specjalnych formularzy), które mogą mieć charakter sformalizowany (noty) lub niesformalizowany (dyfuzje). System not i dyfuzji Interpolu odpowiada głównym kategoriom informacji kryminalnych gromadzonych i przetwarzanych przez SGI.

W statucie Interpolu brakuje uregulowań poświęconych kategoriom informacji, które są przez niego gromadzone, oraz towarzyszącym im notom i dyfuzjom. Podstawowe regulacje dotyczące tych dwóch zawiadomień są zawarte w rozdziale II Zasad Przetwarzania Danych przez Interpol (ang. *Interpol's Rules on the Processing of Data*), które są aktem prawa wtórnego Interpolu (przyjęte w drodze rezolucji przez Zgromadzenie Ogólne Interpolu²³).

Noty to komunikaty lub ostrzeżenia adresowane do wszystkich państw członkowskich Interpolu, publikowane przez SGI. Z wnioskiem o publikację noty mogą występować uprawnione organy państw członkowskich Interpolu (przez krajowe biura Interpolu) lub stosowne instytucje międzynarodowe (np. Międzynarodowy Trybunał Karny). Noty mogą być publikowane również z własnej inicjatywy SGI (z urzędu). Zarówno noty, jak i dyfuzje podlegają rejestracji we właściwej bazie danych SGI oraz są zamieszczane na stronie internetowej Interpolu, do której dostęp mają wyłącznie uprawnione służby policyjne. Dodatkowo część not zostaje umieszczona na ogólnodostępnej stronie internetowej Interpolu (po uprzednim uzyskaniu zgody organu państwa członkowskiego, na którego wniosek opublikowano daną notę).

²² *Wspólne stanowisko Rady 2005/69/WSiSW z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie wymiany niektórych danych z Interpolem* (Dz. Urz. UE L 27 z 29 stycznia 2005 r., s. 61), art. 3.

²³ Dokument, sygn. III/IRPD/GA/2011(2014), Office of Legal Affairs, Interpol 2014.

Noty i dyfuzje wykorzystywane w wymianie informacji mają przypisane m.in. następujące kolory odpowiadające określonym funkcjom:

- 1) czerwony – w celu zatrzymania, tymczasowego aresztowania i ekstradycji osoby poszukiwanej,
- 2) niebieski – w celu uzyskania dodatkowych informacji o osobie, ustalenia miejsca pobytu lub tożsamości osoby w związku z prowadzonym postępowaniem,
- 3) zielony – w celu ostrzeżenia policji innych państw o osobach mogących stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa publicznego lub co do których, na podstawie uzyskanych informacji lub ich wcześniejszej działalności przestępczej, istnieje uzasadnione podejrzenie, że popełnią przestępstwo za granicą,
- 4) czarny – w celu identyfikacji nieznanymi zwłok i szczątków ludzkich,
- 5) fioletowy – w celu ostrzeżenia o sposobie działania sprawców przestępstw, przedmiotach lub urządzeniach używanych do ich popełniania lub uzyskania informacji o czynach przestępczych,
- 6) pomarańczowy – w celu ostrzeżenia przed wydarzeniem, osobą, przedmiotem, postępowaniem lub *modus operandi*, które mogą stanowić w najbliższym czasie bezpośrednie zagrożenie bezpieczeństwa publicznego i mogą spowodować poważną szkodę dla osób lub mienia.

Wszystkie noty są publikowane na stronie internetowej Interpolu, do której dostęp mają wyłącznie uprawnione służby policyjne. Ponadto część not czerwonych jest umieszczana na ogólnodostępnej stronie internetowej Interpolu (po uprzednim uzyskaniu zgody państwa, na którego wniosek opublikowano notę).

Każdej nocie odpowiada dyfuzja, która jest bądź wnioskiem o współpracę międzynarodową, bądź alertem wysłanym przez krajowe biuro Interpolu do jednego lub kilku krajowych biur Interpolu innych państw członkowskich. Dyfuzje są przesyłane na wniosek uprawnionych organów krajowych w celu prowadzenia czynności policyjnych na konkretnie określonym obszarze geograficznym (jednego państwa lub wielu państw).

Wymiana informacji

W celu realizacji swojej misji Interpol przesyła państwom członkowskim informacje kryminalne lub umożliwia im wzajemne ich przekazywanie.

Uzyskiwanie informacji operacyjnych to najważniejszy element każdej współpracy policyjnej. Zawsze należy mieć na uwadze specyfikę oraz ograniczenia, jakie występują przy wymianie informacji w sprawach dotyczących przestępczości kryminalnej oraz wymogi prawne obowiązujące w poszczególnych państwach. W międzynarodowej wymianie informacji policyjnych najważniejsze jest ich uzyskanie w odpowiednim czasie (bez zbędnej zwłoki) oraz – najlepiej – w pełnym zakresie.

Wymiana informacji kryminalnych, zarówno danych osobowych, jak i nieosobowych, jest podstawową metodą działania Interpolu. Odbывается ona w układach bilateralnych i multilateralnych, za pośrednictwem specjalnego systemu łączności. W ramach Interpolu są wymieniane dane zarówno o charakterze operacyjnym, jak i pozaoperacyjnym. Dane operacyjne to informacje związane z prowadzonymi na poziomie krajowym czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi (np. obserwacja, rozpoznanie) lub czynnościami procesowymi (np. zatrzymanie osoby, przeszukanie miejsca), z reguły zawierające dane osobowe. Dane pozaoperacyjne to informacje dotyczące innych obszarów działania policji niż rozpoznawanie, zapobieganie, wykrywanie czy dowodzenie. Mogą one dotyczyć kompetentnych w danym zakresie służb krajów członkowskich, ekspertów i biegłych w specjalistycznych dziedzinach, a także najlepszych praktyk w poszczególnych specjalnościach policyjnych i kryminalistycznych.

Wymiana informacji policyjnych oraz danych ogólnopolicyjnych odbywa się z uwzględnieniem zastrzeżeń prawa narodowego i przy wykorzystaniu systemów komunikacyjnych udostępnianych przez Interpol. Na platformie Interpolu są przekazywane wyłącznie informacje o charakterze jawnym. Terytorialny zakres ustaleń obejmuje wszystkie państwa członkowskie tej organizacji oraz ich terytoria zależne. Za merytoryczną jakość danych ponoszą odpowiedzialność wyłącznie państwa członkowskie. W priorytetowych obszarach działania Interpolu jest stosowana tzw. pogłębiona wymiana informacji.

Wymiana informacji kryminalnych w ramach Interpolu ma na celu:

- poszukiwanie osoby z zamiarem późniejszego jej aresztowania,
- uzyskanie informacji o osobie, która popełniła lub mogła popełnić przestępstwo albo uczestniczyła lub mogła uczestniczyć (bezpośrednio lub pośrednio) w popełnieniu przestępstwa,
- ostrzeżenie władz policyjnych o przestępczej działalności danej osoby,
- zlokalizowanie zaginionej osoby,
- zlokalizowanie świadka lub ofiary,
- zidentyfikowanie osoby lub zwłok,
- zlokalizowanie lub zidentyfikowanie rzeczy,
- opisanie lub rozpracowanie *modus operandi* przestępstw popełnionych przez niezidentyfikowanych sprawców, scharakteryzowanie dokonanych fałszerstw oraz konfiskatę rzeczy związanych z nielegalnymi transakcjami handlowymi.

W wymiarze technicznym wymiana informacji jest oparta na specjalnym elektronicznym systemie komunikacji, zwanym I-24/7. W ramach tego systemu SGI w Lyonie jest połączony z biurami regionalnymi i krajowymi biurami Interpolu, tworząc bezpieczną globalną sieć transferu informacji policyjnych. System pozwala m.in. na przesyłanie tekstu, fotografii, kart daktyloskopijnych oraz kopii dokumentów, a także umożliwia upoważnionym użytkownikom dostęp do baz danych SGI. Żadna inna sieć policyjna nie jest tak rozbudowana. Państwa członkowskie Interpolu są zobowiązane do zapewnienia całodobowej obsługi tego systemu. W każdym z krajowych biur Interpolu istnieje służba dyżurna, dzięki czemu w najważniejszych sprawach jest

możliwa nieprzerwana komunikacja pomiędzy wszystkimi krajami członkowskimi. Dodatkowym osiągnięciem Interpolu jest wypracowanie jednego standardu wymiany informacji kryminalnych.

Poszukiwania osób

Wśród instrumentów Interpolu wspomagających poszukiwania podejrzanych w celu ich zatrzymania i aresztowania można wyróżnić:

- notę czerwoną (ang. *red notice*) – tzw. międzynarodowy list gończy²⁴;
- dyfuzję – nieformalne zawiadomienie o poszukiwaniach.

Nota czerwona oraz dyfuzja upoważniają funkcjonariuszy policji dowolnego kraju członkowskiego Interpolu do zatrzymania osoby wskazanej w zawiadomieniu, co na dalszym etapie postępowania może skutkować ekstradycją aresztowanego.

Interpol opracował również specjalny mechanizm współpracy w zakresie poszukiwania zbiegów z więzień oraz aresztów. W tym celu w SGI utworzono specjalny wydział, do którego zadań należy m.in. przygotowanie i publikowanie not poszukiwawczych, koordynacja poszukiwań oraz upowszechnianie najlepszych praktyk i wiedzy specjalistycznej z zakresu poszukiwań.

W instrumentach poszukiwawczych Interpolu zawierają się dwie kategorie informacji:

- 1) dane osobowe: rysopis, fotografia, odfitki palców oraz inne przydatne informacje, m.in.: zawód, znajomość języków, numery dokumentów,
- 2) dane prawnokarne: opis zarzucanego czynu, kwalifikacja prawna przestępstwa i maksymalne zagrożenie karą, a w odniesieniu do noty czerwonej – numer nakazu aresztowania lub wyroku skazującego oraz sprecyzowaną informację, z których krajów państwo wnioskujące będzie się ubiegało o ekstradycję²⁵.

Sekretariat Generalny Interpolu utrzymuje kontakty z właściwymi organami krajowymi i międzynarodowymi, jednak poszukiwanie sprawców czynów zabronionych powinno być realizowane za pośrednictwem krajowych biur Interpolu²⁶.

Nota czerwona jest sposobem przekazywania przez SGI informacji, że dana osoba jest poszukiwana przez wymiar sprawiedliwości jednego z państw członkowskich bądź przez międzynarodowy sąd lub trybunał karny w celu aresztowania i ekstradycji.

²⁴ Utożsamianie noty czerwonej z międzynarodowym listem gończym jest błędne, gdyż nota zawiera nie nakaz, a jedynie prośbę o aresztowanie i ekstradycję podejrzanego. Jednak takie ujęcie występuje w literaturze przedmiotu oraz w niektórych dokumentach wewnętrznych Interpolu.

²⁵ Dok. COM/FS/2007–09/GI–02, s. 1 (dokument wewnętrzny Interpolu – dop. red.).

²⁶ *Statut Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej...*, art. 26 (e).

Można wyróżnić dwa typy not czerwonych:

- 1) noty wydawane na podstawie decyzji krajowego organu wymiaru sprawiedliwości (prokurator lub sąd),
- 2) noty wydawane na podstawie decyzji Międzynarodowego Trybunału Karnego.

Noty czerwone – jak już wspomniano – są zamieszczane w Bazie Danych Nominalnych Sekretariatu Generalnego i są dostępne policjom krajowym za pośrednictwem systemu 1–24/7. Obowiązuje zasada, że każde państwo członkowskie może zwrócić się do SGI z prośbą o opublikowanie noty czerwonej, która, po weryfikacji zgodności ze statutem Interpolu, jest dystrybuowana do wszystkich krajów członkowskich. Ogłoszenie noty czerwonej jest wzmocnieniem poszukiwań krajowych prowadzonych w celu zatrzymania i ekstradycji konkretnej osoby.

W literaturze przedmiotu oraz w niektórych dokumentach wewnętrznych Interpolu nota czerwona jest mylnie nazywana międzynarodowym listem gończym, gdyż sama w sobie nie stanowi dla państw adresatów nakazu aresztowania (jest nim towarzyszący nocie wniosek krajowych organów wymiaru sprawiedliwości o tymczasowe aresztowanie). Nota czerwona jest wydawana w trybie oznajmującym i nie ma charakteru bezwzględnie wiążącego²⁷. Jednak każde państwo członkowskie w sposób autonomiczny może uznać poszukiwanie osoby z wykorzystaniem noty czerwonej za przesłankę wystarczającą do tymczasowego aresztowania, co występuje najczęściej w sytuacji, gdy państwo będące adresatem nakazu jest związane umową o ekstradycję z państwem wnioskującym.

Koordinacja

Wsparcie koordynacyjne Interpolu polega na udzielaniu pomocy policjom krajowym w realizowaniu czynności im przypisanym, które obejmują swym zasięgiem kilka państw członkowskich. Interpol służy również pomocą, na konkretną prośbę danego kraju, w opracowywaniu na jego potrzeby propozycji działań.

W 2003 r. w SGI uruchomiono całodobowe Centrum Dowodzenia i Koordynacji (ang. Control and Coordination Center, dalej: CCC). W sytuacjach kryzysowych przedstawiciele CCC mogą być delegowani na miejsce zdarzenia w celu ułatwienia międzynarodowej wymiany informacji. Centrum Dowodzenia i Koordynacji zapewnia koordynację działań w ramach operacji Interpolu, a także wymianę danych wywiadowczych i informacji policyjnych (we wszystkich językach oficjalnych Interpolu)²⁸. Centrum Dowodzenia i Koordynacji jest punktem pierwszego kontaktu dla

²⁷ B. Schönendorf-Haubold, *The Administration of Information in International Administrative Law...*, s. 252.

²⁸ *Annual Report 2005*, Interpol, C:/Users/Ted/Downloads/Annual%20Report%202005-EN.pdf, s. 13 [dostęp: 16 I 2020].

każdego kraju członkowskiego i działa 24 godziny na dobę, zapewniając Interpolowi możliwość nieprzerwanego działania. Zajmuje się również analizą zleceń napływających do SGI i nadawaniem klauzul pilności oraz ma uprawnienia do publikowania not pomarańczowych. Ponadto CCC koordynuje działania mające na celu zapewnienie porządku i bezpieczeństwa publicznego w związku z imprezami masowymi (np. igrzyskami olimpijskimi).

W ramach CCC mogą funkcjonować zespoły reagowania (ang. *Incident Response Teams*, dalej: IRT). Są one odpowiedzialne za koordynowanie działań wspomagających oraz bezpośrednio wspieranie państw członkowskich w przypadku zaistnienia przestępstw lub ataków terrorystycznych powodujących poważnie skutki.

Innym przejawem wsparcia koordynacyjnego jest działanie sieci oficerów kontaktowych Interpolu. Tworzą oni platformę wymiany informacji specjalistycznych z zakresu zwalczania przestępczości międzynarodowej i terroryzmu. W chwili obecnej sieć tworzy ponad 200 oficerów kontaktowych.

W celu zapewnienia ciągłości działań policji wykraczającej poza poszczególne jurysdykcje krajowe w Interpolu istnieje stała komórka pomocy prawnej, której zadaniem jest określanie – w zależności od miejsca prowadzenia czynności – właściwej podstawy prawnej działań służb policyjnych.

Grupy zadaniowe (ang. *task force*) są praktyczną formą współpracy operacyjnej. Działają tu specjaliści policyjni, którzy służą pomocą organom ścigania krajów członkowskich w prowadzeniu śledztw oraz lokalizacji i identyfikacji członków struktur przestępczych działających na arenie międzynarodowej. Rolą grup zadaniowych jest przeciwdziałanie konkretnym zagrożeniom z wykorzystaniem rozwiązań systemowych oraz metod współpracy istniejących w ramach Interpolu. W tym zakresie mogą one inicjować projekty operacyjne będące przedsięwzięciami ukierunkowanymi na ten sam rodzaj zagrożeń, np. działalność terrorystyczną czy przemyt prekursorów narkotykowych.

Projekty operacyjne są tworzone w związku z aktualnymi potrzebami operacyjnymi służb policyjnych w ramach działań taktyczno-kryminalistycznych. W projektach są zawarte wskazówki dotyczące koordynowania działań policyjnych w skali regionu oraz usprawnienia współpracy między poszczególnymi policjami. Projekty dotyczą wyłącznie przeciwdziałania wybranym kategoriom zagrożeń transgranicznych. Omawiane przedsięwzięcia obejmują przede wszystkim planowanie wspólnych operacji policyjnych oraz zawierają uwagi dotyczące dochodzeń prowadzonych przez państwa członkowskie. Interpol zapewnia pomoc państwom członkowskim w prowadzeniu międzynarodowych śledztw oraz koordynuje sprawy realizowane przynajmniej przez dwa państwa członkowskie.

W praktyce, w ramach projektów operacyjnych, są realizowane następujące czynności policyjne, m.in.:

- gromadzenie informacji o kierunkowym rodzaju zagrożenia w formie dedykowanych zbiorów danych,
- dokonywanie sprawdzeń w bazach danych Interpolu,

- analiza informacji w celu identyfikacji związków pomiędzy grupami przestępczymi, osobami lub zdarzeniami,
- wymiana informacji operacyjnych, np. dotyczących weryfikacji tożsamości osób deklarujących chęć współpracy z organami ścigania,
- wymiana informacji procesowych, np. poświadczanie zaistnienia określonych faktów dla sądów i prokuratur, pomoc w wydawaniu not poszukiwawczych Interpolu, inicjowanie i koordynowanie operacji międzynarodowych,
- organizowanie konferencji poświęconych konkretnym zagadnieniom związanym ze zwalczaniem przestępczości transgranicznej,
- organizowanie warsztatów szkoleniowych, podczas których eksperci wymieniają się doświadczeniami oraz informują się o nowych trendach i zagrożeniach,
- wymiana specjalistycznych ekspertyz,
- organizowanie operacyjnych spotkań roboczych pomiędzy dwoma lub więcej krajami członkowskimi w przypadku wykrycia wspólnych elementów w prowadzonych sprawach (na spotkaniach jest praktykowana bezpośrednia wymiana danych wywiadowczych).

Próba oceny działalności operacyjnej Interpolu

Z kompetencyjnego punktu widzenia Interpol należy uznać za specyficzną instytucję o charakterze policyjnym. W odróżnieniu od policji krajowych Interpol nie jest formacją umundurowaną ani uzbrojoną, ponadto różni się od policji krajowych brakiem typowych uprawnień wykonawczych. Jego główne kompetencje są związane z wywiadem kryminalnym. Ta specyfika predestynuje Interpol do wspomagania i koordynacji czynności operacyjnych prowadzonych przez policje państw członkowskich. Działania Interpolu w sposób pośredni przekładają się na zwalczanie przestępczości transgranicznej przez weryfikację lub identyfikację osób lub przedmiotów powiązanych z przestępstwem. Zależności funkcjonalne między działaniami operacyjnymi Interpolu a działaniami policji krajowych zostały przedstawione na rysunku 2.

Rys. 2. Zależności funkcjonalne między działaniami operacyjnymi Interpolu a działaniami policji krajowych.

Źródło: Opracowanie własne.

W wymiarze operacyjnym działalność Interpolu ogranicza możliwości przemieszczania się przestępców i terrorystów pomiędzy państwami.

O roli Interpolu w zwalczaniu przestępczości kryminalnej świadczy liczba rekordów oraz przeszukań baz danych Interpolu przez państwa członkowskie. W 2018 r. w bazach Interpolu zgromadzono 91 mln notowań rekordów, a policje państw członkowskich dokonały w tych bazach ponad 5,4 mld sprawdzeń. Ponad 1,1 mln tych sprawdzeń zakończyło się potwierdzeniem notowania w bazie Interpolu (trafienie). Trafienie oznacza odnalezienie w zasobach Interpolu osoby, której dane zostały wpisane w zapytaniu. W praktyce może się to zdarzyć na przykład podczas rutynowej kontroli drogowej (legitymowanie osób poruszających się pojazdem) i wiązać się z zastosowaniem określonych działań prawnych, włącznie z zatrzymaniem osoby wskazanej w zapytaniu. Trafienie może być również wynikiem zapytania skierowanego przez policjanta, który przeprowadza ogólne rozpoznanie określonej grupy osób, nie mając bezpośredniego kontaktu z osobą zarejestrowaną w zasobach Interpolu.

W 2018 r. odnotowano 712 tys. trafień, które miały związek ze sprawdzeniem osoby podejrzanej, 289 tys. – ze sprawdzeniem dokumentu podróży, a 143 tys. –

z utraconym pojazdem mechanicznym. W praktyce każde takie ustalenie było wartością dodaną do prowadzonego śledztwa czy dochodzenia i – w wielu przypadkach – skutkowało zatrzymaniem osoby podejrzanej lub rzeczy²⁹.

W ciągu 13 lat liczba trafień wzrosła z 50 tys. w 2005 r. do 1,1 mln w 2018 r. (wzrost o ponad 2100 proc.)³⁰. Liczbę sprawdzeń w wybranych rodzajach współpracy policyjnej (odnotowaną w latach 2005–2015) przedstawiono w tabeli 2.

Tab. 2. Porównanie liczby sprawdzeń w wybranych rodzajach współpracy policyjnej.

Rodzaj współpracy policyjnej	2005 r.	2015 r.	Dynamika zmian (w proc.)
Sprawdzenia dotyczące osób	450 384	920 067 880	ponad 20 000
Sprawdzenia w Bazie Skradzionych Pojazdów (SMV)	1 936 036	149 768 149	ponad 770
Sprawdzenia w Bazie Skradzionych i Utraconych Dokumentów Podróży (SLTD)	212 875	1 787 542 836	ponad 80 000
Trafienia dotyczące osób	49 902	424 578	ponad 800

Źródło: Opracowanie własne.

Wykorzystane materiały: dane z raportów Sekretariatu Generalnego Interpolu.

Jak już wspomniano, działania Interpolu są oparte na nowoczesnym, zinformatywowanym systemie łączności, ułatwiającym wymianę informacji pomiędzy krajowymi biurami Interpolu i SGI oraz umożliwiającym dostęp organów ścigania państw członkowskich do baz danych Interpolu. Jednak sens wymiany informacji pomiędzy policjami z różnych krajów kilkakrotnie został zakwestionowany. Po atakach terrorystycznych w Londynie w 2005 r., z uwagi na dobro śledztwa, brytyjska policja odmówiła Interpolowi przekazania jakichkolwiek informacji o podejrzanych. Po czasie okazało się, że dokumenty, którymi posługiwali się podejrzani, były zarejestrowane w bazach Interpolu. Nikt jednak wcześniej tego nie odkrył, bo Brytyjczycy zbyt rzadko sprawdzali te bazy danych³¹.

Tworzenie przez Interpol ogólnosięwiatowych baz danych i płynące z tego korzyści nie są jednak zagadnieniem, które nie podlega dyskusji. Przykładem mogą być informacje o pojazdach skradzionych np. w Ameryce Północnej, Środkowej czy Południowej, które – z europejskiego punktu widzenia – mogą doprowadzić raczej do przeładowania bazy danych niż do zwiększenia skuteczności działań, ponieważ takie pojazdy rzadko trafiają do Europy.

²⁹ *Annual Report 2018*, Interpol, file:///C:/Users/Ted/Downloads/19COM0009%20-%202018%20Annual%20Report06_EN_LR%20(3).pdf, s. 2 [dostęp: 16 I 2020].

³⁰ Tamże.

³¹ A. Zawisza, *Największa policja świata*, „Tygodnik Przegląd” 2010, nr 40, <https://www.tygodnikprzeglad.pl/najwieksza-policja-swiate/> [dostęp: 16 I 2020].

Od momentu powstania Interpolu jego potencjał operacyjny jako instrument międzynarodowej współpracy policyjnej przeszedł wiele zmian spowodowanych głównie rozwojem technologii oraz potrzebą reagowania na nowe formy działań przestępców. Nie zmieniły się natomiast istota i zasady samej współpracy policyjnej w ramach Interpolu, przyjęte od początku istnienia organizacji³². Modyfikacjom uległ aspekt techniczny realizacji współpracy policyjnej, wynikający z postępu technologicznego, jednak wymiar prawny zasadniczych form współpracy, tj.: poszukiwanie osób podejrzewanych o dokonanie czynów karalnych oraz wymiana informacji kryminalnych, pozostał niezmienny i nie różni się od tego z początku lat 50. ubiegłego wieku. Problemem jest to, że istniejące instrumentarium prawne Interpolu bardziej odzwierciedla potrzeby zwalczania przestępczości międzynarodowej z połowy XX w. niż obecne wyzwania, wynikające z zagrożenia transgraniczną przestępczością zorganizowaną i terroryzmem.

Nie można zaprzeczyć, że w ramach istniejących rozwiązań prawnych kraje członkowskie podejmują działania zmierzające do usprawnienia wewnętrznych procedur Interpolu oraz takiego ukierunkowania działalności tej organizacji, aby w większym stopniu odpowiadały one potrzebom policji krajów członkowskich. Przedstawiane argumenty świadczą jednak o tym, że nie jest możliwe wypracowanie przez państwa członkowskie Interpolu w pełni spójnego i kompletnego systemu zapobiegania i zwalczania międzynarodowej przestępczości kryminalnej. Dotychczasowe mechanizmy współdziałania są wynikiem kompromisów osiągniętych przez praktyków policyjnych, często przy uwzględnieniu różnic interesów politycznych współpracujących państw. Nie bez znaczenia dla efektywności współpracy policyjnej w ramach Interpolu są różnice systemów prawnych państw członkowskich, w tym wachlarz sankcji karnych.

Należy odnotować, że tylko nieliczne państwa członkowskie zadeklarowały chęć automatycznego przekazywania danych z baz krajowych do baz danych Interpolu. Przykładem dobrej współpracy, wskazanym przez ekspertów, jest Francja, która udostępniła Interpolowi swoją bazę danych na temat skradzionych blankietów dokumentów podróży. Francja prowadzi także rozmowy dotyczące umieszczenia w bazie danych Interpolu własnej bazy danych o utraconych pojazdach.

Krytycy systemu wymiany informacji przyjętego przez Interpol uważają, że upływa zbyt wiele czasu między wysłaniem zapytania przez państwo zwracające się o informacje a otrzymaniem odpowiedzi³³. Eksponują też wymianę pozaoperacyjnych danych policyjnych jako główną domenę Interpolu, marginalizując aspekty wykrywcze i profilaktyczne wynikające z wymiany danych operacyjnych. Rozpatrując to obiektywnie, należy stwierdzić, że z punktu widzenia współpracy policyjnej omawiany

³² Por. M. Deflem, *The Policing of Terrorism: Organizational and Global Perspectives*, New York 2010, s. 111 i nast.

³³ Zob. P. Wawrzyk, *Współpraca policyjna a system informacyjny Schengen II*, Warszawa 2008, s. 10 i nast.; M. den Boer, *Rozwój współpracy policji: rys historyczny*, w: *Układ z Schengen. Współpraca policji i organów policji po Maastricht*, J. Beczała (red.), Łódź 1998, s. 34.

model ma zarówno zalety, jak i ograniczenia. Ograniczeniem jest m.in. to, że zapytanie o informacje nie może dotyczyć aspektów politycznych, militarnych, religijnych czy rasowych. Ponadto okres oczekiwania na odpowiedź zależy od poziomu organizacji krajowego biura Interpolu w danym państwie członkowskim. Największą korzyścią płynącą ze współpracy jest natomiast możliwość skierowania zapytania o informacje do każdego państwa członkowskiego.

Noty czerwone Interpolu lub odpowiadające im dyfuzje były niejednokrotnie wykorzystywane przez państwa autorytarne jako instrument represji wobec przeciwników politycznych³⁴. Interpol deklaruje neutralność, istnieje jednak ryzyko, że niektóre państwa członkowskie wykorzystują noty czerwone do walki z przedstawicielami opozycji politycznej przebywającymi za granicą. Dochodzi do tego, mimo że krajowe wnioski o opublikowanie noty czerwonej są uprzednio weryfikowane przez SGI pod kątem przestrzegania statutowego zakazu angażowania się Interpolu w działania o charakterze politycznym, wojskowym, religijnym lub rasowych. Ten problem występuje znacznie częściej przy dyfuzjach, które nie podlegają systematycznej kontroli SGI w tym zakresie.

Próby wykorzystania Interpolu do celów politycznych są piętnowane przez społeczność międzynarodową. Międzynarodowe organizacje pozarządowe nierzadko ujawniają opinii publicznej przykłady spraw umotywowanych politycznie, które przeszły przez system Interpolu, a jednocześnie godziły w podstawowe zasady współpracy w ramach tej organizacji. Potrzebę dyskusji na temat zreformowania Interpolu potwierdziło również Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy (ang. Parliamentary Assembly of the Council of Europe, PACE) podczas sesji w Strasburgu, która odbyła się w dniach 23–27 czerwca 2014 r. Konsekwencją było przyjęcie 2 lipca 2014 r. przez PACE projektu rezolucji w sprawie eliminowania nadużyć w korzystaniu z systemu poszukiwań Interpolu³⁵. Również Zgromadzenie Parlamentarne OBWE w 128. punkcie Deklaracji przyjętej podczas sesji w Baku (27 czerwca – 2 lipca 2014 r.) wezwało wszystkie kraje członkowskie do przeprowadzenia reformy Interpolu w celu wykluczenia możliwości używania systemu not czerwonych do celów politycznych³⁶.

Oprócz Interpolu funkcjonuje na świecie wiele platform transgranicznej współpracy policyjnej. Zdaniem Monici den Boer i Ludo Blocka główną alternatywą dla nich są działania oficerów łącznikowych³⁷. Co do zasady, oficerowie łącznikowi działają zgodnie z głównymi normami współpracy określonymi przez Interpol, jednak kontaktują się ze sobą bezpośrednio, bez konieczności korzystania z kanału tej organizacji.

³⁴ T.R. Bromund, D.B. Kopel, *Necessary Reforms Can Keep Interpol Working in the U.S. Interest*, Backgrounder, nr 2861, 11 XII 2013 r., s. 2.

³⁵ Dokument nr 13566 z 2 VII 2014 r., <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=21096&lang=EN> [dostęp: 16 I 2016].

³⁶ <http://www.oscepa.org/publications/all-documents/annual-sessions/2014-baku/declaration-2/2540-2014-baku-declaration-eng/file> [dostęp: 1 I 2016].

³⁷ M. den Boer, L. Block, *Liaison Officers: Essential Actors in Transnational Policing*, Haga 2013, s. 34 i nast.

Bibliografia

- Albanese J.S., *Transnational Organized Crime, w: International and Transnational Crime and Justice*, M. Natarajan (red.), Cambridge 2019, 163–169.
- Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1992, LexisNexis.
- Boer M. den, *Rozwój współpracy policji: rys historyczny*, w: *Układ z Schengen. Współpraca policji i organów policji po Maastricht*, J. Beczała (red.), Łódź 1998, Instytut Europejski.
- Boer M. den, Block L. (red.), *Liaison Officers: Essential Actors in Transnational Policing*, Haga 2013, Eleven International Publishing.
- Bromund T.R., Kopel D.B., *Necessary Reforms Can Keep Interpol Working in the U.S. Interest*, Backgrounder, nr 2861, 11 XII 2013 r.
- Czapliński W., Wyrozumsk A., *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*, Warszawa 2004, C.H. Beck.
- Deflem M., *The Policing of Terrorism: Organizational and Global Perspectives*, New York 2010, Routledge.
- Dokument nr 13566 z 2 VII 2014 r., <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=21096&lang=EN> [dostęp: 16 I 2016].
- Dokument, sygn. III/IRPD/GA/2011(2014), Office Of Legal Affairs, Interpol 2014.
- Fooner M., *Interpol: Issues in World Crime and International Criminal Justice*, New York 1989, Plenum Press.
- Gallas A., *Interpol*, w: *Encyclopedia of Public International Law, Instalment 5: International Organizations in General Universal International Organizations and Cooperation*, R. Bernhardt (red.), Amsterdam 1983.
- Pływaczewski W., *Inicjatywy Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – INTERPOL na rzecz ochrony dzikich gatunków zwierząt*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 10.
- Sari B., *International Organization Status of the International Criminal Police Organization*, „SİYASAL: Journal of Political Sciences” 2020, nr 29 (1).
- Schöndorf-Haubold B., *The Administration of Information in International Administrative Law – The Example of Interpol*, w: *The Exercise of Public Authority by International Institutions. Advancing International Institutional Law*, A. von Bogdandy i in. (red.), Berlin 2010, 229–267.
- Schermers H.G., *International Organizations, Membership*, w: *Encyclopedia of Public International Law, Instalment 5: International Organizations in General Universal International Organizations and Cooperation*, R. Bernhardt (red.), Amsterdam 1983.

Wawrzyk P., *Współpraca policyjna a system informacyjny Schengen II*, Warszawa 2008, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.

Zawisza A., *Największa policja świata*, „Tygodnik Przegląd” 2010, nr 40, <https://www.tygodnikprzeglad.pl/najwieksza-policja-swiata/> [dostęp: 16 I 2020].

Akty prawne

Ustawa z dnia 5 grudnia 2014 r. o ratyfikowaniu Statutu Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – Interpol, przyjętego w Wiedniu dnia 13 czerwca 1956 r. (DzU z 2015 r. poz. 17).

Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (DzU z 2013 r. poz. 1247, ze zm.).

Oświadczenie Rządowe z dnia 24 września 2015 r. w sprawie mocy obowiązującej Statutu Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – Interpol, przyjętego w Wiedniu dnia 13 czerwca 1956 r. (DzU z 2015 r. poz. 1759).

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego Interpolu nr AG-2011-RES-15, przyjęta podczas sesji Zgromadzenia Ogólnego Interpolu, która odbyła się w dniach 31 X – 3 XII 2011 r. w Hanoi, zatwierdzająca rejestrację i publikację Statutu Interpolu przez ONZ.

Statut Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – Interpol, przyjęty w Wiedniu dnia 13 czerwca 1956 r. (DzU z 2015 r. poz. 1758).

Wspólne stanowisko Rady 2005/69/WSiSW z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie wymiany niektórych danych z Interpolem (Dz. Urz. UE L 27 z 29 stycznia 2005 r., s. 61).

Abstrakt

Niniejsze opracowanie jest próbą usystematyzowania problematyki działań operacyjnych Interpolu w aspekcie taktycznym oraz oceny ich efektywności w przeciwdziałaniu przestępczości transgranicznej. Nie ulega wątpliwości, że skuteczność zapobiegania zagrożeniom transgranicznym przez Interpol jest uzależniona od posiadania odpowiedniego statusu prawnego. W rzeczywistości podstawa prawna działania Interpolu z punktu widzenia prawa międzynarodowego publicznego nie może być uznana za optymalną. Ponadto prawo wtórne Interpolu nie ma bezpośredniego przełożenia na prawo narodowe poszczególnych państw członkowskich. Ze względu na obszerność problematyki w artykule pominięto wzajemne interakcje poszczególnych form działań operacyjnych w zakresie organizacji wymiany informacji kryminalnych i dostępu do baz danych.

Słowa kluczowe: organizacja międzynarodowa, Interpol, współpraca międzynarodowa, wywiad kryminalny, zagrożenia transgraniczne, stosunki międzynarodowe.

Interpol's operational activities – an attempt to systemize and asses the effectiveness

Abstract

The article is an attempt to systematize operational activities of Interpol and to assess its effectiveness in combating cross-border crime. There is no doubt that the effectiveness of the Interpol is strictly related to its legal status. In fact, legal framework of Interpol activity cannot be considered optimal as far as international public law is concerned. Furthermore, secondary legislation of Interpol does not have a direct impact on the national law of individual Member States. The topic of the mutual interactions of operational activities forms in the course of the exchange of criminal information and the access to databases has been omitted in the article due to the extent of the issue.

Keywords: international organization, Interpol, international cooperation, criminal intelligence, cross-border threats, international relations.

Zarządzanie zasobami ludzkimi w służbach specjalnych na przykładzie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu – wybrane aspekty

W ostatnim dziesięcioleciu sytuacja na rynku pracy zmieniała się dynamicznie. Odznaczała się głównie niskim bezrobociem oraz stałym wzrostem wynagrodzeń, co wynikało z dobrej koniunktury gospodarczej oraz migracji ludności. W mediach regularnie pojawiały się opinie o niedoborach kadrowych oraz o tzw. rynku pracownika, na którym osoby poszukujące pracy mogą stawiać warunki potencjalnym pracodawcom, a już zatrudnione – decydują się na częstą zmianę stanowisk dzięki setkom interesujących ofert, spośród których mogą swobodnie wybierać¹.

Sytuację na rynku pracy cały czas determinują procesy społeczne i demograficzne. Psycholodzy biznesu wskazują na wyzwania związane z pokoleniem tzw. millenialsów, a więc osób, które urodziły się między rokiem 1980 a 2000. Są to osoby, które charakteryzują się otwartością na dyskusję, co bywa problematyczne w zhierarchizowanych instytucjach, zwłaszcza takich jak służby specjalne. Często mają również nierealistyczne żądania i przedkładają własną wygodę nad oczekiwania pracodawcy², a jednocześnie – dzięki dużej elastyczności i umiejętności dostosowania się do nowych okoliczności – potrafią często zmieniać pracę³. Dodatkowo odznaczają się krytycznym stosunkiem do otaczającego ich świata.

Taka postawa osób poszukujących pracy zmusza instytucje i urzędy administracji publicznej do wdrażania nowoczesnych rozwiązań z zakresu zarządzania zasobami ludzkimi. Przed wyzwaniami w tym obszarze stoją także formacje mundurowe oraz służby specjalne, w tym Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencja Wywiadu. Celem autora niniejszego opracowania jest przedstawienie w jednym miejscu informacji dotyczących wybranych aspektów procesów kadrowych w polskich cywilnych służbach (kontrwywiadowczej oraz wywiadowczej) w ujęciu teoretycznym, prawnym i praktycznym. Naturalnym ograniczeniem dla tego artykułu pozostaną wiadomości dotyczące zarządzania zasobami (czyli funkcjonariuszami) w ABW oraz AW, stanowiące

¹ Artykuł odnosi się do sytuacji sprzed pandemii COVID-19 (przyp. red.).

² *Pokolenia na rynku pracy w Polsce – kim są baby boomers, X, Y i C?*, <https://www.forbes.pl/opinie/millenialsi-pokolenie-y/lfbx6sg> [dostęp: 25 III 2020].

³ *Jak sprzedawać tym, którzy nie mają potrzeby posiadania?*, <https://www.forbes.pl/opinie/millenialsi-pokolenie-y/lfbx6sg> [dostęp: 25 III 2020].

tajemnicę prawnie chronioną w myśl *Ustawy z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych*⁴.

Na wstępie warto wytłumaczyć, czym jest zarządzanie zasobami ludzkimi (dalej: ZZZ). Przez zarządzanie zasobami ludzkimi (niekiedy zamiennie używa się pojęć: „proces kadrowy”, „polityka personalna”, „polityka kadrowa”) rozumie się (...) *spójny, uporządkowany wewnętrznie ciąg czynności, działań i procesów realizowanych przez kadrę kierowniczą względem personelu, służący osiągnięciu celów zarządzania*⁵. Z kolei, według Michaela Armstronga, międzynarodowego autorytetu w tej dziedzinie: *ZZZ to strategiczne i spójne podejście do zarządzania najbardziej wartościowymi aktywami organizacji – pracującymi w niej ludźmi, którzy indywidualnie i zbiorowo przyczyniają się do realizacji celów organizacji*⁶. A także: (...) *zarządzanie zasobami ludzkimi stanowi aktualną koncepcję realizacji funkcji personalnej organizacji, której zadaniem jest dostosowanie cech (charakteru) zasobów ludzkich do celów organizacji zharmonizowanych z potrzebami pracowników w określonych uwarunkowaniach zewnętrznych i wewnętrznych*⁷.

W kontekście zarządzania personelem w służbach specjalnych – ze względu na ich elitarność oraz często specyficzny charakter realizowanych zadań – zasadne wydaje się także zasygnalizowanie, jakich kandydatów poszukują służby. Odpowiedź jest dość oczywista – utalentowanych, a więc osób, które dysponują:

- ponadprzeciętnymi zdolnościami, w tym o charakterze ogólnym (podwyższony potencjał intelektualny) i specjalistycznym (w konkretnej dziedzinie);
- oryginalnością myślenia, niekonwencjonalnością, umiejętnością podejmowania nowych problemów, podejmowanie ryzyka, tolerancją niepewności i akceptacją zmiany;
- umiejętnością zaangażowania w pracę oznaczające wewnętrzną dyscyplinę i pracowitość, fascynację pracą, wytrwałość w dążeniu do celu, wiarę we własne możliwości i skłonność do poświęceń⁸.

Zarządzanie zasobami ludzkimi dzieli się – w zależności od kryteriów przyjętych przez poszczególnych naukowców – na kilka, a nawet kilkanaście obszarów. Wśród nich można wymienić m.in.: planowanie personalne, nabór kandydatów, szkolenie i doskonalenie zawodowe, system motywacyjny i jego instrumenty, dyscyplina pracy, ocena efektywności pracy i pracowników⁹. W artykule autor podjął się scharakteryzowania

⁴ Tekst jednolity: DzU z 2019 r. poz. 742.

⁵ J. Paszkowski, *Kapitał intelektualny w kształtowaniu funkcji personalnej przedsiębiorstwa*, w: *Kapitał w rozwoju przedsiębiorstwa i regionu*, E. Orchewa-Maliszewska, J. Paszkowski (red.), Białystok 2008, s. 203.

⁶ M. Armstrong, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Kraków 2001, s. 19.

⁷ H. Król, A. Ludwiczynski, *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Tworzenie kapitału ludzkiego organizacji*, Warszawa 2006, s. 55.

⁸ A. Poczowski, *Zarządzanie talentami w organizacji*, Kraków 2008, s. 39.

⁹ J. Moczydłowska, *Zarządzanie zasobami ludzkimi w organizacji. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2010, s. 49.

następujących procesów: rekrutacji, szkolenia, wynagradzania i motywowania, a także opiniowania, które mają miejsce w służbach specjalnych.

Rekrutacja

Rekrutacja jest pierwszym etapem procesu pozyskiwania kandydatów do służby w obu Agencjach. W doktrynie przez rekrutację rozumie się (...) *przyciąganie przez organizację wystarczająco dużej liczby kandydatów na pracowników dla celów selekcji*¹⁰. W jaki sposób ABW oraz AW pozyskują osoby chętne do podjęcia służby w ich szeregach? Tradycyjnym miejscem, gdzie służby specjalne przeprowadzają werbunek (tzw. baza werbunkowa), są szkoły wyższe, o czym informują media. ABW w przeszłości organizowała spotkania m.in. na uczelniach: Politechnice Warszawskiej, Uniwersytecie Warszawskim czy Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego¹¹. Ponadto publikowała ogłoszenia (np. w Akademickim Biurze Karier Uniwersytetu Łódzkiego¹²) zachęcające studentów do składania aplikacji, m.in. za pośrednictwem oficjalnej strony Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego¹³.

Z nowoczesnych instrumentów budowania swojego wizerunku, które pozwalają przyciągnąć potencjalnych kandydatów, korzysta Agencja Wywiadu. Jak informują branżowe media, AW organizuje w różnych miastach w Polsce spotkania w ramach inicjatywy *Absolvent Talent Days* oraz otwiera swoje stoiska na targach pracy (np. w 2019 r. w hali Międzynarodowych Targów Poznańskich)¹⁴. Polski wywiad prowadzi także nabór w cyberprzestrzeni, czego przejawem jest utworzenie specjalnego kanału na portalu YouTube, na którym opublikowano filmy rekrutacyjne (do 17 czerwca 2020 r. odnotowano ponad 127 tys. wyświetleń)¹⁵.

Kolejnym etapem procesu pozyskiwania kandydatów jest selekcja osób, która jest (...) *procesem oceny przydatności kandydatów i wyborem jednego z nich, najbardziej odpowiedniego z punktu widzenia wymagań stanowiska pracy i oczekiwań pracodawcy*¹⁶. Może ona być wielostopniowa, a jej złożoność zależy od potrzeb i wymagań pracodawcy. W celu dokonania wyboru najlepszych kandydatów na pracowników

¹⁰ Tamże, s. 55.

¹¹ *Idealny kandydat do specsłużb*, <https://www.rp.pl/artykul/1102440-Idealny-kandydat-do-specsluzb.html> [dostęp: 25 III 2020].

¹² *ABW werbuje studentów Uniwersytetu Łódzkiego*, <https://dzienniklodzki.pl/abw-werbuje-studentow-universytetu-lodzkiego/ar/11770748> [dostęp: 25 III 2020].

¹³ *Służba w ABW*, <https://www.abw.gov.pl/pl/sluzba-w-abw/94,Sluzba-w-ABW.html> [dostęp: 25 III 2020].

¹⁴ *AW rekrutuje na targach pracy*, <https://www.infosecurity24.pl/na-targi-pracy-zeby-wstapic-do-wywiadu> [dostęp: 25 III 2020].

¹⁵ *Kanał Agencji Wywiadu na portalu Youtube*, <https://www.youtube.com/channel/UCAYkOoLffu-6-bPRVfLTSZdQ> [dostęp: 25 III 2020].

¹⁶ H. Król, A. Ludwicyński, *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Tworzenie...*, s. 208.

osoby odpowiedzialne za rekrutację w danej instytucji analizują zgromadzone dokumenty pod kątem spełniania przez kandydatów wymagań formalnych, przeprowadzają wywiad (powszechnie znany jako rozmowa kwalifikacyjna), a także testy wiedzy i psychologiczne, zlecają kandydatom dostarczenie próbek pracy (jeśli to możliwe) oraz dokonują – przy wsparciu komisji lekarskiej – oceny zdrowia¹⁷.

Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencja Wywiadu – jak wszystkie urzędy administracji publicznej – muszą działać na podstawie i w granicach obowiązującego prawa. Dlatego też – w ujęciu prawnym – prawodawca przewiduje, identyczne dla każdej z wymienionych Agencji, podstawowe wymagania, które powinni spełniać kandydaci do służby. w myśl *Ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu*¹⁸:

Służbę w ABW albo AW może pełnić osoba: 1) posiadająca obywatelstwo polskie; 2) korzystająca z pełni praw publicznych; 3) wykazująca nieskazitelną postawę moralną, obywatelską i patriotyczną; 4) dająca rękojmię zachowania tajemnicy stosownie do wymogów określonych w przepisach o ochronie informacji niejawnych; 5) posiadająca co najmniej wykształcenie średnie lub średnie branżowe i określone kwalifikacje zawodowe oraz zdolność fizyczną i psychiczną do służby w formacjach uzbrojonych, wymagających szczególnej dyscypliny służbowej, której gotowa jest się podporządkować¹⁹.

Proces rekrutacji został szczegółowo opisany zarówno w art. 46 ustawy o ABW oraz AW, jak i w wydanych na jej podstawie rozporządzeniach Prezesa Rady Ministrów. Selekcja do każdej ze służb – jak wynika z zestawienia przedstawionego w tabeli 1 – jest wieloetapowa, a jej charakter zbliżony. Prawodawca przewidział jednak większą dowolność w prowadzeniu rekrutacji do AW.

Tab. 1. Porównanie szczegółowych zasad i trybu przeprowadzania postępowania kwalifikacyjnego wobec kandydatów do służby w Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu.

Elementy procesu rekrutacji	Proces rekrutacji w ABW	Proces rekrutacji w AW
Podmiot odpowiedzialny za rekrutację	kierownik komórki kadrowej	jednostka organizacyjna właściwa w sprawach kadr lub – w razie konieczności zapewnienia szczególnej ochrony danych osobowych kandydata – inna jednostka organizacyjna
Moment rozpoczęcia rekrutacji	przyjęcie pisemnego podania o przyjęcie do służby	przyjęcie pisemnego podania o przyjęcie do służby

¹⁷ Szerzej: tamże, s. 208–215.

¹⁸ Tekst jednolity: DzU z 2020 r. poz. 27.

¹⁹ Tamże, art. 44.

Wymagane dokumenty	<ul style="list-style-type: none"> wypełniony kwestionariusz osobowy wraz z trzema aktualnymi fotografiami własnoręcznie napisany życiorys świadczenia pracy (służby) z poprzednich miejsc pracy (służby) dokumenty potwierdzające posiadane wykształcenie i kwalifikacje zawodowe, w tym specjalistyczne wypełniona ankieta bezpieczeństwa osobowego dla celów przeprowadzenia postępowania sprawdzającego w rozumieniu ustawy o ochronie informacji niejawnych inne dokumenty, szczególnie potwierdzające umiejętności i osiągnięcia zawodowe 	<ul style="list-style-type: none"> wypełniony kwestionariusz osobowy wraz z trzema aktualnymi fotografiami własnoręcznie napisany życiorys świadczenia pracy (służby) z poprzednich miejsc pracy (służby) dokumenty potwierdzające posiadane wykształcenie i kwalifikacje zawodowe, w tym specjalistyczne książeczka wojskowa wypełniona ankieta bezpieczeństwa osobowego, określona w przepisach ustawy o ochronie informacji niejawnych inne dokumenty, szczególnie potwierdzające umiejętności i osiągnięcia zawodowe
Rozmowa kwalifikacyjna	obligatoryjna	obligatoryjna
Badanie psychologiczne	obligatoryjne	obligatoryjne
Sprawdzenie w ewidencjach, rejestrach i kartotekach prawdziwości danych zawartych w kwestionariuszu osobowym	obligatoryjne	–
Przeprowadzenie wywiadu w miejscu zamieszkania i pracy kandydata oraz uzyskanie opinii od osób polecających kandydata	obligatoryjne	–
Egzamin sprawności fizycznej kandydata	obligatoryjny	fakultatywny
Badanie kandydata ubiegającego się o przyjęcie do służby na stanowisko wymagające szczególnych umiejętności lub predyspozycji (psychofizjologiczne, psychotechniczne, czynności mające na celu sprawdzenie szczególnych umiejętności lub predyspozycji kandydata)	obligatoryjne	fakultatywne (do decyzji kierownika jednostki organizacyjnej prowadzącej rekrutację)
Uzyskanie orzeczenia właściwej komisji lekarskiej	obligatoryjne	obligatoryjne
Przeprowadzenie postępowania sprawdzającego	obligatoryjne	obligatoryjne

Kryteria doboru brane pod uwagę	wiek kandydata, poziom lub kierunek jego wykształcenia, znajomość języków obcych, umiejętność obsługi programów komputerowych	wiek kandydata, poziom lub kierunek jego wykształcenia, znajomość języków obcych, umiejętność obsługi komputera, posiadanie uprawnień do prowadzenia pojazdów mechanicznych
--	---	---

Źródło: Opracowanie własne.

Wykorzystane materiały: *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 listopada 2002 r. w sprawie wzoru kwestionariusza osobowego oraz szczegółowych zasad i trybu przeprowadzania postępowania kwalifikacyjnego wobec kandydatów do służby w Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego* (t.j.: DzU z 2014 r. poz. 61) oraz *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 24 kwietnia 2003 r. w sprawie wzoru kwestionariusza osobowego oraz szczegółowych zasad i trybu przeprowadzania postępowania kwalifikacyjnego wobec kandydatów do służby w Agencji Wywiadu* (t.j.: DzU z 2014 r. poz. 445).

Warto poszerzyć wiedzę na temat etapu selekcji, który obejmuje przeprowadzenie postępowania sprawdzającego w rozumieniu ustawy o ochronie informacji niejawnych. W tym akcie prawnym można znaleźć kolejne wymagania stawiane aplikantom do służby w ABW lub AW. Postępowanie sprawdzające ma na celu ustalenie, czy osoba sprawdzana daje rękojmię zachowania tajemnicy. W trakcie prowadzenia postępowania ustala się – określone w art. 24 tej ustawy – informacje o kandydacie do służby, w tym m.in. czy istnieją uzasadnione wątpliwości dotyczące:

- 1) uczestnictwa, współpracy lub popierania przez osobę sprawdzaną działalności szpiegowskiej, terrorystycznej, sabotażowej albo innej wymierzonej przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej;
- 2) zagrożenia osoby sprawdzanej ze strony obcych służb specjalnych w postaci prób werbunku lub nawiązania z nią kontaktu;
- 3) przestrzegania porządku konstytucyjnego Rzeczypospolitej Polskiej (...);
- 4) ukrywania lub świadomego niezgodnego z prawdą podawania w ankiecie bezpieczeństwa osobowego (...) informacji mających znaczenie dla ochrony informacji niejawnych,
- 5) wystąpienia związanych z osobą sprawdzaną okoliczności powodujących ryzyko jej podatności na szantaż lub wywieranie presji;
- 6) niewłaściwego postępowania z informacjami niejawnymi,

Podczas poszerzonego postępowania sprawdzającego ustala się ponadto, czy istnieją wątpliwości dotyczące:

- 1) poziomu życia osoby sprawdzanej wyraźnie przewyższającego uzyskiwane przez nią dochody;
- 2) informacji o chorobie psychicznej lub innych zakłóceniach czynności psychicznych ograniczających sprawność umysłową i mogących negatywnie wpłynąć na zdolność osoby sprawdzanej do wykonywania prac, związanych z dostępem do informacji niejawnych;
- 3) uzależnienia od alkoholu, środków odurzających lub substancji psychotropowych.

Omawiając rekrutację funkcjonariuszy, należy również wskazać na praktyczny wymiar selekcji w służbach specjalnych. W tym celu warto zapoznać się z – wprawdzie nie najnowszym, bo z 2013 r. – raportem pokontrolnym Najwyższej Izby Kontroli, w którym znajduje się ocena procesu naboru i postępowania kwalifikacyjnego kandydatów oraz przygotowania nowo przyjętych funkcjonariuszy do służby stałej m.in. w Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego²⁰.

W wyżej wymienionej procedurze kontrolnej zbadano wybrane jednostki ABW (centralę w Warszawie i cztery delegatury). Ogólna ocena wypadła pozytywnie, choć kontrolerzy m.in. wskazali następujące nieprawidłowości:

- przeprowadzanie, wbrew obowiązującym przepisom, badań poligraficznych w stosunku do wszystkich kandydatów (a nie tylko wobec kandydatów ubiegających się o przyjęcie do służby na stanowisko wymagające szczególnych umiejętności lub predyspozycji);
- zbyt długi czas prowadzenia postępowań kwalifikacyjnych (od 19 do 530 dni, średnio 214 dni)²¹.

Na zakończenie tej części warto wspomnieć o zatrudnianiu w obu Agencjach pracowników cywilnych. Prawodawca przewidział taką możliwość w art. 20a ustawy o ABW oraz AW. Wobec tych osób stosuje się przepisy kodeksu pracy²². Z tego uprawnienia korzysta m.in. jedna z jednostek organizacyjnych ABW, jaką jest Centrum Prewencji Terrorystycznej. Na jej stronie widnieją dwie oferty pracy, w tym dla specjalisty ds. Azji Centralnej i Południowej oraz ds. Bliskiego Wschodu i Maghrebu²³. Z kolei Agencja Wywiadu poszukuje infografika²⁴, infobrokerów²⁵, specjalistów z zakresu IT, ale także – co być może niektórych zdziwi – stolarzy, ślusarzy, hydraulików oraz pracowników warsztatu ogólnobudowlanego²⁶.

²⁰ Informacja o wynikach kontroli Najwyższej Izby Kontroli: *Nabór, postępowanie kwalifikacyjne i szkolenie nowo przyjętych funkcjonariuszy ABW, CBA, Policji i Straży Granicznej*, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,4786,vp,6221.pdf> [dostęp: 25 III 2020].

²¹ Tamże.

²² Na temat mianowania do służby i do pracy zob. artykuł Pawła Gacka pt. *Nawiązanie stosunku służbowego z funkcjonariuszami Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu. Charakter prawny mianowania – wybrane aspekty*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2020, nr 22, s. 98–119.

²³ *Oferty*, <https://tpcoe.gov.pl/cpt/oferty> [dostęp: 25 III 2020].

²⁴ Infografika (grafika informacyjna) – graficzna wizualizacja informacji, danych i wiedzy, zaprojektowana tak, aby przekazywać odbiorcom złożone dane w przystępny i jasny sposób, za: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Infografika> (przyp. red.).

²⁵ Infobroker (broker informacji, ang. *information broker, researcher*) zajmuje się pozyskiwaniem, oceną, analizą i udostępnianiem różnego typu informacji na zlecenie, za: https://pl.wikipedia.org/wiki/Broker_informacji (przyp. red.).

²⁶ *Nabór na stanowiska cywilne*, <https://aw.gov.pl/rekrutacja/nabor-na-stanowiska-cywilne-3/> [dostęp: 25 III 2020].

Szkolenie

W obecnych czasach – parafrazując znaną maksymę: kto nie idzie do przodu, ten się cofa – można powiedzieć: kto się nie rozwija, ten się cofa, dlatego niezwykle ważnym elementem zarządzania zasobami ludzkimi pozostaje stałe zdobywanie przez pracowników wiedzy, nowych umiejętności oraz doskonalenie już posiadanych kompetencji. W literaturze przedmiotu (...) *szkolenie definiuje się jako krótkoterminowe działanie o charakterze edukacyjnym, którego celem jest wykształcenie u danej osoby, umiejętności i postaw niezbędnych do spełniania aktualnych i przyszłych wymagań charakterystycznych dla danego stanowiska pracy*²⁷.

Zarówno ABW, jak i AW realizują własne plany szkoleniowe. Ich szczegółowy tryb i zakres został uregulowany w obowiązujących przepisach. Szkolenia są zróżnicowane i często dostosowane do indywidualnych potrzeb omawianych jednostek. W tabeli 2 zestawiono system szkolenia obowiązujący w ABW i AW.

Tab. 2. Porównanie szkolenia zawodowego funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu.

System szkolenia		Szkolenia w ABW	Szkolenia w AW
Rodzaje szkoleń		<ul style="list-style-type: none"> na pierwszy stopień podoficerski na pierwszy stopień chorążego na pierwszy stopień oficerski specjalistyczne doskonalenia zawodowego języków obcych 	<ul style="list-style-type: none"> na pierwszy stopień podoficerski na pierwszy stopień chorążego na pierwszy stopień oficerski profilowane specjalistyczne doskonalenia zawodowego języków obcych
Podmioty prowadzące szkolenia		Centralny Ośrodek Szkolenia i Edukacji, inna jednostka organizacyjna ABW lub poza Agencją	Ośrodek Szkolenia AW, Centrum Doskonalenia Zawodowego AW, jednostka organizacyjna AW właściwa w ramach szkoleń, inna jednostka organizacyjna AW lub poza Agencją
Zakres tematyczny szkoleń korpusowych	pierwszy stopień podoficerski	<ul style="list-style-type: none"> zadania ABW oraz zasady ich realizacji struktura organizacyjna i zakres uprawnień ABW podstawy ochrony informacji niejawnych i bezpieczeństwo działania ABW 	<ul style="list-style-type: none"> historia wywiadu, zadania, struktura organizacyjna i zakres uprawnień AW pragmatyka służbowa funkcjonariuszy AW,

²⁷ K. Tomaszycy, *Budowanie relacji w procesie doskonalenia zawodowego*, w: *Budowanie relacji w zarządzaniu zasobami ludzkimi*, J. Kardas (red.), Warszawa 2009, s. 112.

Zakres tematyczny szkoleń korpusowych	pierwszy stopień podoficerski	<ul style="list-style-type: none"> • pragmatyka służbowa funkcjonariusza • historia polskich służb specjalnych • wykorzystanie informatyki w służbie w ABW • organizacja i technika pracy biurowej • szkolenie strzeleckie • zasady stosowania środków przymusu bezpośredniego oraz zajęcia sportowe 	<ul style="list-style-type: none"> • wybrane zagadnienia z zakresu ochrony informacji niejawnych • organizacja i technika pracy biurowej • elementy szkolenia wojskowego i zajęcia sportowe
	pierwszy stopień chorążego	<ul style="list-style-type: none"> • utrwalanie wiedzy nabytej w trakcie szkolenia na pierwszy stopień podoficerski • realizacja zadań służbowych w ABW • zagadnienia z zakresu ochrony informacji niejawnych • zasady gospodarki materiałowo-finansowej w ABW • podstawy psychologii • elementy doskonalenia strzeleckiego oraz zajęcia sportowe 	<ul style="list-style-type: none"> • ochrona informacji niejawnych • organizacja i wykonywanie zadań służbowych w AW • kontrwywiadowcze zabezpieczenia obszarów i obiektów AW, a także przebywających w nich osób • zagrożenia dla funkcjonariuszy AW • szkolenie wojskowe oraz zajęcia sportowe
	pierwszy stopień oficerski	<ul style="list-style-type: none"> • zagadnienia związane z wykonywaniem czynności operacyjno-rozpoznawczych, dochodzeniowo-śledczych oraz analityczno-informacyjnych • elementy z zakresu efektywnego stosowania systemu ochrony informacji niejawnych i bezpieczeństwa działania ABW • zagadnienia związane z wykonywaniem funkcji służby ochrony państwa i krajowej władzy bezpieczeństwa • psychologiczne aspekty służby w ABW • wybrane zagadnienia z problematyki prawnej, • podstawy organizacji i zarządzania • doskonalenie strzeleckie oraz zajęcia sportowe 	<ul style="list-style-type: none"> • teoria i praktyka operacyjna wywiadu • podstawy pracy informacyjnej wywiadu • wywiadowcza technika operacyjna • zastosowanie informatyki w wywiadzie • języki obce • wybrane zagadnienia związane z kwestiami finansowo-administracyjnymi w AW

Kryteria oceny umiejętności „miękkich”	umiejętność współzycia i współdziałania w grupie, umiejętność działania w stresie, przestrzeganie dyscypliny służbowej (na każdym rodzaju szkolenia)	przestrzegania dyscypliny służbowej, umiejętność współdziałania w grupie, posiadanie zdolności i predyspozycji do służby w AW oraz możliwości adaptacji zawodowej
Rodzaje zaliczeń	egzaminacje cząstkowe i egzamin końcowy	egzaminacje cząstkowe i egzamin końcowy
Formy zaliczeń	pisemne, ustne, sprawdzian umiejętności praktycznych	pisemne, ustne, sprawdzian umiejętności praktycznych
Skala ocen	czterostopniowa: 5 – bardzo dobry (bdb.) 4 – dobry (db.) 3 – dostateczny (dst.) 2 – niedostateczny (ndst.)	dziesięciostopniowa: 5 – bardzo dobry (bdb.) 5- – bardzo dobry minus (bdb-) 4+ – dobry plus (db+), 4 – dobry (db.), 4- – dobry minus (db-), 3+ – dostateczny plus (dst+), 3 – dostateczny (dst.), 3- – dostateczny minus (dst-), 2 – niedostateczny (ndst.)

Źródło: Opracowanie własne.

Wykorzystane materiały: *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 19 września 2005 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu szkolenia zawodowego funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego* (t.j.: DzU z 2013 r. poz. 961) oraz *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 30 marca 2020 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu szkolenia zawodowego funkcjonariuszy Agencji Wywiadu* (DzU z 2020 r. poz. 552).

W ramach kursów językowych oraz innych szkoleń doskonalenia zawodowego każda z Agencji może korzystać z usług podmiotów zewnętrznych. Przykładem jest ogłoszenie przez ABW zamówienia publicznego na przygotowanie i przeprowadzenie dla funkcjonariuszy i pracowników w latach 2018–2019 szkoleń z języka angielskiego, rosyjskiego i niemieckiego. Cały projekt był współfinansowany przez Unię Europejską²⁸.

Wynagradzanie i motywowanie

Każdy człowiek, aby realizować postawione przed nim zadania, potrzebuje określonych bodźców motywujących go do działania. Skuteczność motywowania w miejscu pracy zależy od wielu czynników, w tym od kultury organizacyjnej danej instytucji, predyspozycji człowieka, charakteru wykonywanej pracy oraz systemu motywowania

²⁸ *Postępowanie, którego przedmiotem jest usługa przygotowania i przeprowadzenia szkoleń językowych dla funkcjonariuszy i pracowników ABW*, <https://bip.abw.gov.pl/bip/zamowienia-publiczne/archiwalne-przetargi/2018/395,Postepowanie-ktorego-przedmiotem-jest-usluga-przygotowania-i-przeprowadzenia-szk.html> [dostęp: 25 III 2020].

w danej instytucji²⁹. Istnieje wiele teorii na ten temat. W literaturze przedmiotu najczęściej wymienia się: piramidę potrzeb Abrahama Maslowa, dwuczynnikową teorię potrzeb Fredericka Herzberga, teorię potrzeb Clayтона Paula Alderfera, teorię trzech potrzeb Davida Clarence'a McClellanda, teorię oczekiwanej wartości Victora Vrooma, teorię warunkowania instrumentalnego Burrhusa Frederica Skinnera, teorię sprawiedliwego nagradzania Johna Stacey'a Adamsa oraz teorię wyznaczania celów Edwina A. Locke'a³⁰.

Według autora niniejszego artykułu zasadne wydaje się szersze omówienie trzech z nich.

1. **Dwuczynnikowa teoria potrzeb F. Herzberga.** Zgodnie z tą teorią do bodźców motywacyjnych pracownika zalicza się: osiągnięcia zawodowe, uznanie (pochwały), wykonywana praca, odpowiedzialność i awans. Nie bez znaczenia pozostają także czynniki zapobiegające niezadowoleniu, którymi są m.in. przyjazne stosunki międzyludzkie oraz warunki pracy czy wynagrodzenie³¹.
2. **Teoria sprawiedliwego nagradzania J.S. Adamsa.** Każdy pracownik dokonuje oceny wniesionego wkładu (posiadanego wykształcenia, kwalifikacji, wykonanej pracy, doświadczenia) do organizacji oraz wynagrodzenia otrzymanego za swój wysiłek. Następnie porównuje ten wynik z wkładem pracy innych osób i otrzymanymi przez nie nagrodami. Jeżeli w wyniku tego procesu pracownik dostrzega nierówności, może to negatywnie wpłynąć na jego zaangażowanie na rzecz pracodawcy oraz obniżyć jego efektywność i jakość pracy³².
3. **Teoria wyznaczania celów E.A. Locke'a.** W myśl tej teorii pracownicy preferują konkretne i trudne do osiągnięcia cele. Rezultat realizacji takich zadań jest nawet o 90 proc. lepszy niż w przypadku łatwych i nieprecyzyjnie określonych celów. Niezwykle ważna w przypadku tego rodzaju zadań jest informacja zwrotna dotycząca wykonanej pracy (np. co zostało dobrze, a co źle zrealizowane) oraz wsparcie udzielane podwładnym przez przełożonych³³.

Na zakończenie rozważań teoretycznych w części poświęconej motywowaniu, należy również wskazać, że kompleksowe wyjaśnienie motywowania pracowników w organizacji przedstawia Zbigniew Ścibiorek. W jego ocenie:

²⁹ S. Borkowska, *Motywowanie dziś i jutro; główne problemy*, w: *Motywowac skutecznie*, S. Borkowska (red.), Warszawa 2004.

³⁰ A. Pocztowski, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Warszawa 2007, s. 204.

³¹ A. Wilk, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Poznań 2010, s. 176.

³² A. Pietroń-Pyszczek, *Motywowanie pracowników. Wskazówki dla menedżerów*, Wrocław 2015, s. 22.

³³ *Jedna z najlepiej sprawdzonych i udowodnionych teorii zarządzania, z której korzystają m.in. Google czy Intel*, <https://businessinsider.com.pl/firmy/zarzadzanie/teoria-ustalania-celow-jak-sprawdza-sie-w-biznesie/bqb1v64> [dostęp: 25 III 2020].

(...) pod pojęciem „system motywacyjny” rozumie się zabiegi (czynności) mające pobudzić u ludzi chęć do pracy (działalności). Polega to na różnorodnym oddziaływaniu na pracowników, tak aby ich zachowania były zgodne z wolą kierującego i zmierzały do zrealizowania postawionych przed nim zadań, to inspirowanie ludzi i całych zespołów do pracy na maksymalnych obrotach (...) Tak rozumiane motywowanie polega na zindywidualizowanym podejściu do pracownika, wnikięciu w jego system potrzeb i oczekiwań, stworzeniu odpowiednich warunków pracy oraz na wyborze najlepszego sposobu kierowania, dzięki czemu wykonywana przez niego praca korzystnie będzie wpływać na realizację celów organizacji³⁴.

W przypadku obu Agencji podstawowym narzędziem motywowania funkcjonariuszy jest możliwość awansowania w grupach, stopniach oraz otrzymywania dodatków służbowych. Na uwagę zasługuje również to, że w ostatnich latach uposażenie funkcjonariuszy obu służb stale wzrastało. W ustawach kompetencyjnych przewidziano także wiele tzw. bonusów. Na podstawie jawnych źródeł w tabeli 3 zaprezentowano elementy systemu wynagradzania:

Tab. 3. Porównanie wybranych elementów uposażenia funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu.

System wynagradzania	Składniki uposażenia i dodatki w ABW	Składniki uposażenia i dodatki w AW
Kwota bazowa	1614,69 zł ¹	
Mnożnik	3,86 ²	4,37 ³
Grupy zaszeregowania	44 grupy (2000–9700 zł) ⁴	27 grup (2000–10200 zł) ⁵
Dodatki za posiadany stopień	szeregowy (600 zł) – generał brygady (1800 zł) ⁶	szeregowy (470 zł) – generał brygady (1150 zł) ⁷
Dodatki służbowe o charakterze stałym i czasowym	tak	
Nagroda roczna	tak (istnieją odstępstwa związane m.in. z kwestiami dyscyplinarnymi)	
Nagroda jubileuszowa	po 20 latach służby – 75%, po 25 latach służby – 100%, po 30 latach służby – 150%, po 35 latach służby – 200%, po 40 latach służby – 300% miesięcznego uposażenia zasadniczego, wraz z dodatkami o charakterze stałym	

³⁴ Z. Ścibiorek, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Warszawa 2010, s. 142–143.

Równoważnik pieniężny w zamian za umundurowanie	tak 2486,66–2843,45 zł (w zależności od płci i posiadanego stopnia) ⁸	tak 2240,24–2870,41 zł (w zależności od płci i posiadanego stopnia) ⁹
	wysokość przysługującej kwoty na zakup ubrania typu cywilnego w zamian za umundurowanie kobieta – 2406,25 zł mężczyzna – 2450,25 zł	wysokość przysługującej kwoty na zakup ubrania typu cywilnego w zamian za umundurowanie 2240,24–2870,41 zł (w zależności od płci i posiadanego stopnia)
Dopłata do wypoczynku funkcjonariusza i członków jego rodziny	40% uposażenia zasadniczego funkcjonariusza według stawki uposażenia zasadniczego przewidzianej dla najniższej grupy szeregowania obowiązującej w dniu 1 stycznia roku kalendarzowego, w którym funkcjonariusz nabył prawo do urlopu wypoczynkowego (dla każdego członka rodziny) ¹⁰	
Prawo przejazdu, na koszt Agencji, środkami publicznego transportu zbiorowego, do jednej wybranej przez siebie miejscowości w kraju i z powrotem lub zryczałtowany równoważnik pieniężny	tak	
Równoważnik pieniężny za brak lokalu mieszkalnego (w służbie stałej)	tak	
Równoważnik pieniężny za remont zajmowanego lokalu mieszkalnego	tak	
Zwrot kosztów dojazdu do miejsca pełnienia służby	tak	

1) *ABW i AW nęcą nowymi stawkami i większymi dodatkami*, <https://www.infosecurity24.pl/abw-i-aw-neca-nowymi-stawkami-i-wiekszymi-dodatkami> [dostęp: 25 III 2020].

2) *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 marca 2018 r. w sprawie wielokrotności kwoty bazowej stanowiącej przeciętne uposażenie funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego* (DzU z 2018 r. poz. 718), § 1.

3) *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 8 kwietnia 2016 r. w sprawie wielokrotności kwoty bazowej, stanowiącej przeciętne uposażenie funkcjonariuszy Agencji Wywiadu* (DzU z 2016 r. poz. 545), § 1.

4) *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 7 października 2002 r. w sprawie grup szeregowania i stawek uposażenia zasadniczego funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w tych grupach oraz wzrostu uposażenia zasadniczego z tytułu wysługi lat* (t.j.: DzU z 2019 r. poz. 983), załącznik.

5) *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 31 marca 2004 r. w sprawie grup szeregowania stanowisk służbowych funkcjonariuszy Agencji Wywiadu i stawek uposażenia zasadniczego w tych grupach oraz wzrostu uposażenia zasadniczego z tytułu wysługi lat* (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 48), załącznik.

6) *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 7 października 2002 r. w sprawie dodatków do uposażenia funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego* (t.j.: DzU z 2019 r., poz. 1943, ze zm.), załącznik.

7) *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 10 grudnia 2002 r. w sprawie dodatków do uposażenia funkcjonariuszy Agencji Wywiadu* (DzU z 2002 r. nr 215 poz. 1821, ze zm.), załącznik.

8) *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 3 grudnia 2010 r. w sprawie przyznawania funkcjonariuszowi Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego równoważnika pieniężnego w zamian za umundurowanie* (DzU z 2010 r. nr 235 poz. 1542), załącznik.

9) *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 10 lipca 2003 r. w sprawie wysokości i warunków przyznawania funkcjonariuszowi Agencji Wywiadu równoważnika pieniężnego oraz kwoty przeznaczonej na zakup ubrania typu cywilnego w zamian za umundurowanie* (DzU z 2003 r. nr 134 poz. 1251, ze zm.), załącznik.

10) *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 6 czerwca 2003 r. w sprawie dopłaty do wypoczynku przysługującej funkcjonariuszom Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz członkom ich rodzin* (DzU z 2003 r. nr 102 poz. 945), § 2 oraz *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 30 kwietnia 2003 r. w sprawie dopłaty do wypoczynku przysługującej funkcjonariuszom Agencji Wywiadu oraz członkom ich rodzin* (DzU z 2003 r. nr 83 poz. 764), § 2.

Źródło: Opracowanie własne.

Wykorzystane materiały: *Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu*, wybrane akty wykonawcze do ustawy.

W ustawie regulującej działalność obu Agencji prawodawca stworzył także katalog dodatkowych bodźców motywacyjnych:

Funkcjonariuszowi, który przejawia inicjatywę i osiąga znaczące wyniki w służbie, mogą być udzielane wyróżnienia:

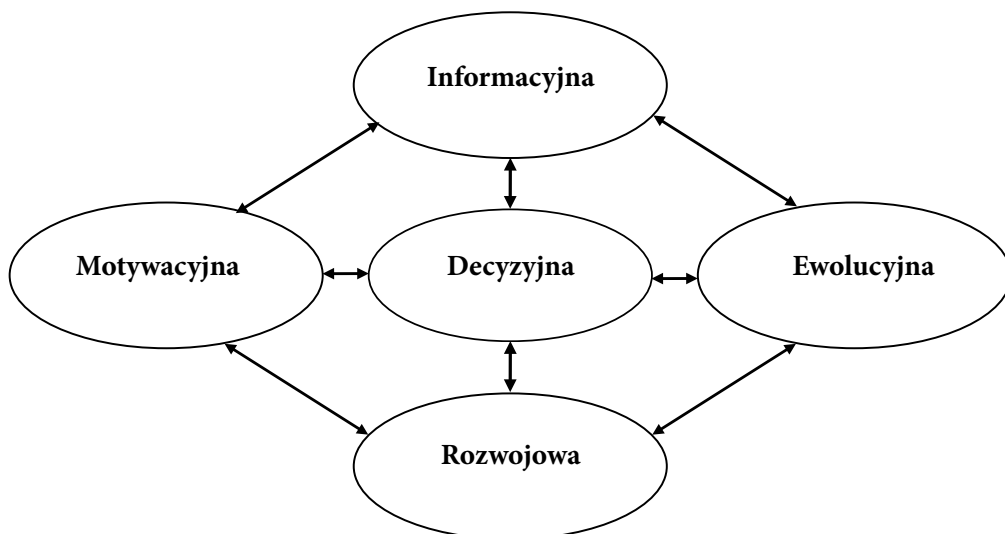
- 1) pochwała w rozkazie;
- 2) krótkoterminowy urlop wypoczynkowy w wymiarze do 7 dni roboczych;
- 3) nagroda pieniężna lub rzeczowa;
- 4) przedterminowe mianowanie na wyższy stopień;
- 5) mianowanie na wyższe stanowisko służbowe;
- 6) przedstawienie do orderu lub odznaczenia³⁵.

Opiniowanie

Żyjemy w czasach, w których wszystko i wszyscy podlegają permanentnej ocenie. W sferze pracowniczej (...) *ocena jest sądem wartościującym, wykorzystywanym w procesie zarządzania, który powstaje w wyniku porównania cech, kwalifikacji, zachowań czy też efektów pracy konkretnego pracownika w odniesieniu do innych pracowników bądź też do ustalonego wzorca (standardu)*³⁶. Jest też ważna dla każdej ze stron stosunku służbowego lub pracowniczego. Oprócz zapewnienia informacji na temat stopnia realizacji celów organizacji przez daną osobę, ewaluacja umożliwia ocenę rozwoju danej osoby, jej umiejętności i kompetencji, co pomaga w podjęciu decyzji o awansie czy zwolnieniu.

³⁵ *Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego...*, art. 101.

³⁶ H. Król, A. Ludwiczynski, *Zarządzanie zasobami ludzkimi...*, s. 275.

Schemat. Funkcje oceniania pracownika.

Źródło: Opracowanie własne.

Wykorzystane materiały: Z. Ścibiorek, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Warszawa 2010, s. 171.

Najczęściej stosowanym sposobem ewaluacji w organizacjach jest okresowe opiniowanie pracowników, które jest rozumiane jako (...) *zbiór celowo dobranych i wzajemnie powiązanych elementów, mających na celu zwiększenie efektywności bieżącego i strategicznego zarządzania zasobami ludzkimi w kontekście misji i celów organizacji. Na system ocen najczęściej składają się świadomie i logicznie dobrane elementy, takie jak: cele, zasady, kryteria, metody i procedury oceniania pracowników*³⁷.

Wyżej wspomniany system oceniania jest stosowany w obu Agencjach. Funkcjonariusze podlegają okresowemu opiniowaniu służbowemu, który różni się w zależności od etapu służby, na jakim znajduje się dana osoba³⁸. W służbie przygotowawczej przełożeni dokonują ewaluacji raz w roku, natomiast w służbie stałej – raz na trzy lata³⁹. Ponadto prawodawca przewiduje inne, tzw. pozaokresowe, przypadki opiniowania, co jest związane z rozwojem kariery. W Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego przewiduje się opiniowanie związane z ukończeniem kursu

³⁷ Tamże, s. 276.

³⁸ *Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego...*, art. 49: „1. Osobę przyjętą do służby w ABW albo AW mianuje się funkcjonariuszem w służbie przygotowawczej na okres 3 lat. 2. Po upływie okresu służby przygotowawczej i uzyskaniu pozytywnej oceny ogólnej w opinii służbowej funkcjonariusz zostaje mianowany na stałe. 3. W przypadkach uzasadnionych szczególnymi kwalifikacjami funkcjonariusza Szef ABW i Szef AW (...) może skrócić okres jego służby przygotowawczej albo zwolnić funkcjonariusza od odbywania tej służby.”

³⁹ Tamże, art. 53.

podstawowego, mianowaniem na pierwsze stopnie w korpusie chorążych i oficerskim, a także na potrzeby wszczęcia lub prowadzenia postępowania dyscyplinarnego (np. przed zatarciem kary oraz w związku z wcześniejszym orzeczeniem o nieprzydatności do służby)⁴⁰. W Agencji Wywiadu dokonuje się opiniowania m.in. w przypadku zwolnienia od odbywania służby przygotowawczej, a także w związku z kwestiami dyscyplinarnymi⁴¹.

Mimo podobieństw na poziomie ogólnym, prawodawca przewidział – osobne dla obu Agencji – arkusze opinii służbowych. Różnią się one m.in. kryteriami oceny, skalą ocen oraz zawartością rubryki „Podsumowanie” (zob. tabela 4). Należy zatem stwierdzić, że opinia służbowa w Agencji Wywiadu jest bardziej szczegółowa, a kwestionariusz umożliwia przełożonym dokonanie pełniejszej i szerszej oceny podwładnego.

Tab. 4. Porównanie opiniowania służbowego funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu.

Elementy opiniowania	Opiniowanie w ABW	Opiniowanie w AW
Kryteria oceny (dotyczy funkcjonariusza)	takie same kryteria dla wszystkich funkcjonariuszy: znajomość służby, wyniki osiągnięte w służbie, znajomość i umiejętność stosowania przepisów prawa, jakość wykonywania zadań służbowych, jakość opracowywanych dokumentów służbowych	takie same kryteria dla wszystkich funkcjonariuszy: efektywność służby, znajomość służby, dyspozycyjność, dyscyplina, pracowitość, inicjatywa i kreatywność, samodzielność, organizacja pracy, sporządzanie dokumentów służbowych, praca w zespole, rozwój zawodowy; dodatkowo, dla funkcjonariuszy wykonujących czynności operacyjno-rozpoznawcze: aktywność operacyjna, odwaga operacyjna, przestrzeganie zasad bezpieczeństwa, korzystanie z pomocy osób niebędących funkcjonariuszami; dodatkowo, dla funkcjonariuszy wykonujących czynności analityczno-informacyjne: umiejętności analityczne, sporządzanie informacji wywiadowczych
Kryteria oceny : (dotyczy funkcjonariusza pełniącego funkcje kierownicze)	planowanie i ustalanie priorytetów przy realizacji zadań służbowych, wyznaczania zadań służbowych, kierowanie funkcjonariuszami pełniącymi służbę w podległej jednostce lub komórce organizacyjnej, umiejętność ocenienia funkcjonariuszy pełniących służbę w podległej jednostce lub komórce organizacyjnej; budowanie relacji międzyludzkich w podległej jednostce lub komórce organizacyjnej	autorytet, decyzyjność, delegowanie zadań, egzekwowanie realizacji zadań, umiejętność oceny podwładnych, stosunki międzyludzkie (umiejętność kształtowania wśród podległych funkcjonariuszy atmosfery pracy służącej efektywnej realizacji zadań służbowych), umiejętność zarządzania środkami finansowymi i rzeczowymi

⁴⁰ Szerzej zob. *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 3 marca 2011 r. w sprawie opiniowania funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz wzoru formularza opinii służbowej* (t.j.: DzU z 2014 r. poz. 46, ze zm.), § 4.

⁴¹ Szerzej zob. *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 24 kwietnia 2003 r. w sprawie wzoru formularza opinii służbowej oraz opiniowania służbowego funkcjonariuszy Agencji Wywiadu* (t.j.: DzU z 2014 r. poz. 503), § 5.

Skala ocen	trzystopniowa: – wyróżniający, – pozytywny, – negatywny	sześciostopniowa: 6 – bardzo dobry, 5 – więcej niż dobry, 4 – dobry, 3 – więcej niż dostateczny, 2 – dostateczny, 1 – niedostateczny
Rubryka „Podsumowanie”	przedstawienie propozycji rozwoju zawodowego opiniowanego funkcjonariusza oraz końcowa ocena jego przydatności do służby	dokonanie – na podstawie poszczególnych ocen – oceny ogólnej przebiegu służby oraz przygotowanie uzasadnienia zawierającego przede wszystkim osiągnięcia, ale też niedociągnięcia w służbie, a także wskazanie zarówno mocnych, jak i słabych stron funkcjonariusza, przy jednoczesnym uzasadnieniu każdej oceny niedostatecznej, wystawionej na podstawie kryteriów; dodatkowo, przedstawienie propozycji w zakresie rozwoju zawodowego funkcjonariusza, uwzględniając rodzaj i zakres szkolenia zawodowego, które powinien odbyć funkcjonariusz, ewentualną zmianę zakresu jego obowiązków służbowych lub rodzaju wykonywanych czynności służbowych. Przy przedstawianiu propozycji należy wziąć pod uwagę przydatność funkcjonariusza do pełnienia służby polegającej na wykonywaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych albo analityczno-informacyjnych, a także predyspozycje funkcjonariusza do zajmowania stanowisk związanych z kierowaniem zespołem ludzi

Źródło: Opracowanie własne.

Wykorzystane materiały: *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 3 marca 2011 r. w sprawie opiniowania funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz wzoru formularza opinii służbowej* (t.j.: DzU z 2014 r. poz. 46, ze zm.) oraz *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 24 kwietnia 2003 r. w sprawie wzoru formularza opinii służbowej oraz opiniowania służbowego funkcjonariuszy Agencji Wywiadu* (t.j.: DzU z 2014 r. poz. 503).

Wnioski

1. Zarządzanie zasobami ludzkimi w polskich cywilnych służbach specjalnych jest usystematyzowane i szczegółowo określone w przepisach prawa powszechnie obowiązującego. Akty regulujące tę materię są zgodne z teorią z zakresu ZZL. Ze względu na ochronę informacji niejawnych, co do zasady, nie można precyzyjnie wskazać, jak procesy kadrowe obowiązujące w tych instytucjach wyglądają w ujęciu praktycznym.
2. Wykorzystanie przez ABW oraz – szczególnie – AW szerokiego spektrum instrumentów umożliwiających budowanie korzystnego wizerunku służby oraz bazy werbunkowej kandydatów do służby należy ocenić pozytywnie. Tworzenie stanowisk na targach pracy, a także otwieranie kanałów na portalach społecznościowych świadczy o aktywnym i zgodnym z bieżącymi trendami realizowaniu świadomej strategii pozyskiwania personelu.

3. Specyfika wykonywanych zadań, stabilizacja zatrudnienia oraz stały wzrost uposażeń funkcjonariuszy w latach 2015–2020 sprawiają, że zarówno Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, jak i Agencja Wywiadu pozostają konkurencyjnymi – nawet w stosunku do prywatnych korporacji – pracodawcami. Ich atrakcyjność, tak jak pozostałych urzędów administracji publicznej, może wzrosnąć w przypadku pogorszenia się sytuacji gospodarczej państwa.

Bibliografia

- ABW i AW nęcą nowymi stawkami i większymi dodatkami*, <https://www.infosecurity24.pl/abw-i-aw-necanowymi-stawkami-i-wiekszymi-dodatkami> [dostęp: 11 II 2020].
- ABW werbuje studentów Uniwersytetu Łódzkiego*, <https://dzienniklodzki.pl/abw-werbuje-studentow-universytetu-lodzkiego/ar/11770748> [dostęp: 11 II 2020].
- Armstrong M., *Zarządzanie wynagrodzeniami*, Kraków 2009, Wolters Kluwer.
- Armstrong M., *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Kraków 2001, Oficyna Ekonomiczna, Dom Wydawniczy ABC.
- AW rekrutuje na targach pracy*, <https://www.infosecurity24.pl/na-targi-pracy-zeby-wstapic-do-wywiadu> [dostęp: 11 II 2020].
- Borkowska S., *Motywowanie dziś i jutro; główne problemy*, w: *Motywować skutecznie*, S. Borkowska (red.), Warszawa 2004, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- Idealny kandydat do specsiłżb*, <https://www.rp.pl/arttykul/1102440-Idealny-kandydat-do-specsluzb.html> [dostęp: 11 II 2020].
- Informacja o wynikach kontroli Najwyższej Izby Kontroli: Nabór, postępowanie kwalifikacyjne i szkolenie nowo przyjętych funkcjonariuszy ABW, CBA, Policji i Straży Granicznej*, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,4786,vp,6221.pdf> [dostęp: 11 II 2020].
- Jak sprzedawać tym, którzy nie mają potrzeby posiadania?*, <https://www.forbes.pl/opinie/mil-leniarsi-pokolenie-y/lfbx6sg> [dostęp: 11 II 2020].
- Jedna z najlepiej sprawdzonych i udowodnionych teorii zarządzania, z której korzystają m.in. Google czy Intel*, <https://businessinsider.com.pl/firmy/zarzadzanie/teoria-ustalania-celow-jak-sprawdza-sie-w-biznesie/bqb1v64> [dostęp: 11 II 2020].
- Kanał Agencji Wywiadu na portalu Youtube*, <https://www.youtube.com/channel/UCAYkOoLf-fu6-bPRVfLTSZdQ> [dostęp: 11 II 2020].
- Kozłowski W., *Motywowanie pracowników w organizacji*, Warszawa 2017, CeDeWu.

Król H., Ludwiczynski A., *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Tworzenie kapitału ludzkiego organizacji*, Warszawa 2006, Wydawnictwo Naukowe PWN.

Moczydłowska J., *Zarządzanie zasobami ludzkimi w organizacji. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2010, Difin.

Nabór na stanowiska cywilne, <https://aw.gov.pl/rekrutacja/nabor-na-stanowiska-cywilne-3/> [dostęp: 11 II 2020].

Oferty, <https://tpcoe.gov.pl/cpt/oferty> [dostęp: 11 II 2020].

Paszkowski J., *Kapitał intelektualny w kształtowaniu funkcji personalnej przedsiębiorstwa*, w: *Kapitał w rozwoju przedsiębiorstwa i regionu*, E. Orchewa-Maliszewska, J. Paszkowski (red.), Białystok 2008, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania.

Paszkowski J., *Proces kadrowy – specyfika i dylematy zarządzania kadrami w przedsiębiorstwach w Polsce*, w: *Psychologia biznesu. Wybrane zagadnienia*, D. Frasunkiewicz (red.), Białystok 2008, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania.

Pietroń-Pyszczyk A., *Motywowanie pracowników. Wskazówki dla menedżerów*, Wrocław 2015, Wydawnictwo Marina.

Pocztowski A., *Zarządzanie talentami w organizacji*, Kraków 2008, Wolters Kluwer.

Pocztowski A., *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Warszawa 2007, PWE.

Pokolenia na rynku pracy w Polsce – kim są baby boomers, X, Y i C?, <https://www.forbes.pl/opinie/milleniarsi-pokolenie-y/lfbx6sg> [dostęp: 11 II 2020].

Postępowanie, którego przedmiotem jest usługa przygotowania i przeprowadzenia szkoleń językowych dla funkcjonariuszy i pracowników ABW, <https://bip.abw.gov.pl/bip/zamowienia-publiczne/archiwalne-przetargi/2018/395,Postepowanie-ktorego-przedmiotem-jest-usluga-przygotowania-i-przeprowadzenia-szk.html> [dostęp: 11 II 2020].

Staniewski M.W., *Zarządzanie zasobami ludzkimi a zarządzanie wiedzą w przedsiębiorstwie*, Warszawa 2008, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania.

Ściabiorek Z., *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Warszawa 2010, Difin.

Służba w ABW, <https://www.abw.gov.pl/pl/sluzba-w-abw/94,Sluzba-w-ABW.html> [dostęp: 11 II 2020].

Wilk A., *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Poznań 2010, Wyższa Szkoła Logistyki.

Akty prawne

Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 27).

Ustawa z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych (DzU z 2019 r. poz. 742, ze zm.).

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 30 marca 2020 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu szkolenia zawodowego funkcjonariuszy Agencji Wywiadu (DzU z 2020 r. poz. 552).

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 marca 2018 r. w sprawie wielokrotności kwoty bazowej stanowiącej przeciętne uposażenie funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego (DzU z 2018 r. poz. 718).

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 8 kwietnia 2016 r. w sprawie wielokrotności kwoty bazowej, stanowiącej przeciętne uposażenie funkcjonariuszy Agencji Wywiadu (DzU z 2016 r. poz. 545).

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 3 marca 2011 r. w sprawie opiniowania funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz wzoru formularza opinii służbowej (t.j.: DzU z 2014 r. poz. 46, ze zm.).

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów dnia 3 grudnia 2010 r. w sprawie przyznawania funkcjonariuszowi Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego równoważnika pieniężnego w zamian za umundurowanie (DzU z 2010 r. nr 235 poz. 1542).

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 19 września 2005 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu szkolenia zawodowego funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego (t.j.: DzU z 2013 r. poz. 961, ze zm.).

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 31 marca 2004 r. w sprawie grup zaszerogowania stanowisk służbowych funkcjonariuszy Agencji Wywiadu i stawek uposażenia zasadniczego w tych grupach oraz wzrostu uposażenia zasadniczego z tytułu wysługi lat (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 48).

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 10 lipca 2003 r. w sprawie wysokości i warunków przyznawania funkcjonariuszowi Agencji Wywiadu równoważnika pieniężnego oraz kwoty przeznaczonej na zakup ubrania typu cywilnego w zamian za umundurowanie (DzU z 2003 r. nr 134 poz. 1251, ze zm.).

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 6 czerwca 2003 r. w sprawie dopłaty do wypoczynku przysługującej funkcjonariuszom Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz członkom ich rodzin (DzU z 2003 r. nr 102, poz. 945).

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 30 kwietnia 2003 r. w sprawie dopłaty do wypoczynku przysługującej funkcjonariuszom Agencji Wywiadu oraz członkom ich rodzin (DzU z 2003 r. nr 83 poz. 764).

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 24 kwietnia 2003 r. w sprawie wzoru formularza opinii służbowej oraz opiniowania służbowego funkcjonariuszy Agencji Wywiadu (t.j.: DzU z 2014 r. poz. 503).

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 24 kwietnia 2003 r. w sprawie wzoru kwestionariusza osobowego oraz szczegółowych zasad i trybu przeprowadzania postępowania kwalifikacyjnego wobec kandydatów do służby w Agencji Wywiadu (t.j.: DzU z 2014 r. poz. 445).

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 10 grudnia 2002 r. w sprawie dodatków do uposażenia funkcjonariuszy Agencji Wywiadu (DzU z 2002 r. nr 215, poz. 1821, ze zm.).

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 listopada 2002 r. w sprawie wzoru kwestionariusza osobowego oraz szczegółowych zasad i trybu przeprowadzania postępowania kwalifikacyjnego wobec kandydatów do służby w Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego (t.j.: DzU z 2014 r. poz. 61).

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 7 października 2002 r. w sprawie dodatków do uposażenia funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego (t.j.: DzU z 2019 r. poz. 1943).

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 7 października 2002 r. w sprawie grup zaszerogowania i stawek uposażenia zasadniczego funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w tych grupach oraz wzrostu uposażenia zasadniczego z tytułu wysługi lat (t.j.: DzU z 2019 r. poz. 983).

Abstrakt

Celem publikacji jest zebranie w jednym miejscu informacji dotyczących wybranych aspektów zarządzania zasobami ludzkimi w polskich służbach specjalnych w ujęciu teoretycznym, prawnym i praktycznym. Na podstawie dostępnej literatury naukowej z tego obszaru zostały scharakteryzowane procesy kadrowe realizowane w Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu. Ponadto analizie porównawczej zostały poddane akty prawne regulujące stosunek służbowy funkcjonariuszy ABW oraz AW. W sposób szczególny został przedstawiony proces: rekrutacji (z wyodrębnieniem poszczególnych etapów), szkolenia (w ujęciu holistycznym), wynagradzania i motywowania oraz opiniowania. W obszarach, które nie stanowią tajemnicy prawnie chronionej, zostały zaprezentowane informacje o praktycznej realizacji zadań obu Agencji w świetle zarządzania zasobami ludzkimi.

Słowa kluczowe: zarządzanie, zasoby ludzkie, służby specjalne, kadry, wynagrodzenia, ocena.

Human resources management in secret services on the example of the Internal Security Agency and Intelligence Agency – selected aspects

Abstract

The aim of the article was to collect information about selected aspects of human resources management (HRM) in Polish secret services presented from theoretical, legal and practical perspective. Based on available scientific literature, HR processes in the Internal Security Agency (ABW) and the Intelligence Agency (AW) were characterized. Moreover, legal frames for ABW's and AW's officers employment were analyzed comparatively. Information about recruitment process (including all stages), training process (in holistic approach), remuneration and the processes of motivation and employee evaluation were presented in particular. Information, which are not protected by law, about practical implementation of tasks of both agencies in terms of human resources management were shown.

Keywords: management, human resources, secret services, remuneration, evaluation.

Uprawnienia śledcze Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego jako instrument w działaniach służących poprawie bezpieczeństwa państwa

Skuteczność działań służby specjalnej, jaką jest Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego (dalej: ABW), zależy od wielu czynników, m.in. narzędzi dobrze dobranych do nałożonych na nią zadań. Uprawnienia śledcze bezpośrednio służą realizacji celów opisanych w *Ustawie z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu*¹ jako wykrywanie przestępstw oraz ściganie ich sprawców. Stosowanie tych uprawnień jest najbardziej widocznym rezultatem działalności ABW. Uprawnienia śledcze przysługiwały również pierwszej polskiej służbie specjalnej po 1990 r., jaką był Urząd Ochrony Państwa (dalej: UOP). Obecnie spośród polskich służb specjalnych jedynie Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Centralne Biuro Antykorupcyjne (dalej: CBA) w ramach swoich ustawowych kompetencji mają uprawnienia śledcze.

Celem artykułu jest ukazanie, w jaki sposób uprawnienia procesowe – jako istotny czynnik oddziałujący na pozycję ABW w systemie organów państwowych – przyczyniają się do realizacji zadań tego organu w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa państwa. Problematyka uprawnień śledczych jest przedmiotem wielu opracowań naukowych, dlatego też – ze względu na objętość niniejszego artykułu – autor pominął choćby pobieżną analizę kodeksowych uprawnień procesowych, sygnalizując jedynie, o jakie czynności śledcze chodzi.

W pierwszej części artykułu został przedstawiony proces zmian legislacyjnych związanych z uprawnieniami dochodzeniowo-śledczymi wynikającymi bezpośrednio z ustawy o ABW oraz AW. W dalszej zaś autor przytoczył argumenty używane przez zwolenników i przeciwników w dyskusji dotyczącej zasadności i słuszności rozwiązania polegającego na wyposażeniu Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego przez ustawodawcę w uprawnienia procesowe oraz konsekwencji wynikających z tej decyzji.

Legitymacja prawna do realizowania uprawnień procesowych wynika bezpośrednio z art. 311 i 312 *Kodeksu postępowania karnego*² (dalej: *kpk*), zgodnie z którym ABW jest uprawniona do prowadzenia śledztw oraz dochodzeń pod nadzorem

¹ Tekst jednolity: DzU z 2020 r. poz. 27.

² *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego* (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 30, ze zm.).

prokuratora w całości lub w określonym zakresie. Jednocześnie może realizować określone czynności śledztwa powierzone jej przez prokuratora. Należy nadmienić, że powierzenie nie może obejmować czynności związanych z przedstawieniem zarzutów podejrzanemu, zmianą lub uzupełnieniem postanowienia o przedstawieniu zarzutów oraz zamknięciem śledztwa³.

Odesłanie do tej kategorii uprawnień znajduje się również w art. 21 ustawy o ABW oraz AW, w myśl którego funkcjonariusze ABW – w granicach właściwości rzeczowej określonej w art. 5 ust. 1 ustawy o ABW oraz AW – wykonują czynności dochodzeniowo-śledcze w celu rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw oraz ścigania ich sprawców. Cele czynności procesowych mogą być przejęte z kodeksu postępowania karnego, w którym są wyznaczone cele postępowania przygotowawczego. Są nimi:

- ustalenie, czy został popełniony czyn zabroniony i czy stanowi on przestępstwo,
- wykrycie i w razie potrzeby ujęcie sprawcy,
- zebranie niezbędnych danych dotyczących sprawy,
- wyjaśnienie okoliczności sprawy, w tym ustalenie osób pokrzywdzonych i rozmiarów szkody,
- zebranie, zabezpieczenie i utrwalenie, w niezbędnym zakresie, dowodów dla sądu⁴.

Przez czynności dochodzeniowo-śledcze należy rozumieć określone zachowania uczestników postępowania karnego, wywołujące skutki prawne przewidziane przez to prawo⁵. Do czynności procesowych wykonywanych przez funkcjonariuszy ABW zalicza się przede wszystkim:

- przesłuchiwanie podejrzanych i świadków (art. 177 kpk),
- konfrontowanie osób przesłuchiwanych (art. 172 kpk),
- dokonywanie okazania osób (art. 173 kpk),
- oględziny miejsca, osób i rzeczy (art. 207 kpk),
- przeszukiwanie osób, pomieszczeń i zatrzymywanie rzeczy (art. 217 kpk),
- zatrzymywanie osób podejrzanych (art. 244 kpk),
- przeprowadzenie eksperymentu, doświadczenia lub odtworzenia przebiegu zdarzeń (art. 211 kpk),
- prawo do przeprowadzenia czynności sprawdzających w zakresie informacji zawartych w zawiadomieniu o przestępstwie (art. 307 kpk),
- prawo podejmowania czynności niecierpiących zwłoki dla zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa (art. 308 kpk).

Funkcjonariusze ABW wykonują czynności dochodzeniowo-śledcze jedynie zgodnie z właściwością tej Agencji i tylko w tym zakresie przysługują im uprawnienia procesowe.

³ Art. 311 § 3 kpk.

⁴ Art. 297 § 1 kpk.

⁵ T. Grzegorzcyk, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2011, s. 399.

Uprawnienia o charakterze procesowym wynikające z ustawy o ABW oraz AW

Spośród przedstawionych uprawnień funkcjonariuszy ABW w ustawie o ABW oraz AW znajduje się odwołanie bezpośrednio do tych związanych z zatrzymaniem osoby podejrzanej oraz prawem przeszukiwania osób i pomieszczeń. Do uprawnień procesowych można zaliczyć także pozostałe uprawnienia wymienione w art. 23 ustawy o ABW oraz AW. Warto się do nich odnieść.

Na podstawie ustawy o ABW oraz AW funkcjonariusze ABW, w ramach uprawnień procesowych, mają prawo do wydawania osobom poleceń określonego zachowania się w granicach niezbędnych do wykonania czynności (legitymowania, zatrzymania osoby, przeszukiwania osób i pomieszczeń, kontroli osobistej, sprawdzenia prewencyjnego) lub wykonywania innych czynności służbowych podejmowanych w celu realizacji ustawowych zadań ABW, lub w celu uniknięcia bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa osób lub mienia – gdy jest to niezbędne do sprawnego i zgodnego z prawem wykonywania tych czynności albo uniknięcia zatarcia śladów przestępstwa. Wskazany przepis podlegał dwukrotnej nowelizacji. Pierwotnie ustawodawca ograniczył się jedynie do sformułowania „prawo do wydawania poleceń określonego zachowania”. Na podstawie przepisu nie można było jednak wskazać rzeczywistego zakresu stosowania tej normy. Nie uregulowano ponadto ani warunków, w których funkcjonariusz może wydać polecenie, przesłanek uzasadniających skorzystanie z tego uprawnienia czy kręgu podmiotów, do których to polecenie może być skierowane, ani procedur, zgodnie z którymi funkcjonariusz może działać. Brak wyraźnego wskazania adresatów wzbudzał niepewność osób, wobec których podejmowano działania, co do ich praw i obowiązków. Z tego też względu nie było możliwe określenie granic dopuszczalnej ingerencji w prawa i wolności podmiotów, do których mogą być adresowane polecenia funkcjonariuszy ABW. Jednocześnie ustawa nie przewidywała żadnego trybu, w jakim osoba, w stosunku do której zostało wydane polecenie, może kwestionować nieuzasadnione naruszenie jej dóbr osobistych. A należy pamiętać, że funkcjonariusze byli uprawnieni do stosowania fizycznych, technicznych i chemicznych środków przymusu bezpośredniego, jeśli wzywana osoba nie podporządkowała się poleceniom wydanym na podstawie prawa⁶. Nakaz określonego zachowania się ingerował w wolność człowieka, której ochrona jest gwarantowana konstytucyjnie. Dlatego też w przypadku ograniczania konstytucyjnych wolności, praw człowieka i obywatela, normy prawne powinny cechować się należyłą poprawnością, precyzją i jasnością.

Wspomniane wątpliwości co do omawianych przepisów doprowadziły do zajęcia stanowiska w tej materii przez Trybunał Konstytucyjny. Stwierdził on, że w ramach czynności dochodzeniowo-śledczych uprawnienia do wydawania przez funkcjonariuszy poleceń określonego zachowania się są usprawiedliwione. Ponieważ polecenia dotyczą sfery wolności człowieka, ustawodawca powinien wytyczyć w sposób

⁶ Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego..., art. 25 ust. 1.

jednoznaczny granicę dopuszczalnej ingerencji funkcjonariusza i przewidzieć odpowiednie środki proceduralne umożliwiające kontrolę zasadności wydanego polecenia. Biorąc powyższe pod uwagę, Trybunał Konstytucyjny uznał, że wzmiankowane przepisy są niezgodne z Konstytucją⁷.

Wydanie orzeczenia przez Trybunał Konstytucyjny spowodowało, że konieczne stały się zmiany legislacyjne omawianych przepisów. W *Ustawie z dnia 25 listopada 2004 r. o zmianie ustawy o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu*⁸ sprecyzowano okoliczności, w jakich funkcjonariusze mogą wydawać „polecenia określonego zachowania”. Uznano, że mogą one być wydawane tylko wtedy, gdy dotyczą wykonywania ustawowych zadań ABW i w granicach niezbędnych do legitymowania osób w celu ustalenia ich tożsamości, a także zatrzymywania osób, przeszukiwania osób i pomieszczeń, dokonywania kontroli osobistej i przeglądania zawartości bagaży⁹ albo w celu uniknięcia bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa osób lub mienia. Dodatkowo wprowadzono procesową kontrolę „sposobu przeprowadzania czynności” realizowanych przez funkcjonariuszy ABW. Osobie, której wydano takie polecenie, przysługuje prawo do złożenia zażalenia do właściwego miejscowo prokuratora, w trybie przepisów kodeksu postępowania karnego¹⁰.

Do kolejnej zmiany w regulacji omawianego uprawnienia doszło na mocy *Ustawy z dnia 14 grudnia 2018 r. o zmianie ustawy o Policji oraz niektórych innych ustaw*¹¹. Aby wyeliminować arbitralność działań funkcjonariuszy ABW korzystających z uprawnień do wydawania poleceń określonego zachowania się, wprowadzono – na zasadzie proporcjonalności – obowiązek i jednocześnie warunek korzystania z tego uprawnienia, tj. wymóg zachowania granic niezbędności. Dotyczy on sprawnego i zgodnego z prawem wykonywania czynności podejmowanych w zakresie i w celu realizacji ustawowych zadań ABW albo w celu uniknięcia zatarcia śladów przestępstwa.

Funkcjonariusze ABW mają prawo legitymowania osób w celu ustalenia ich tożsamości. W doktrynie niesłusznie nazywa się to „zatrzymaniem krótkotrwałym”, tzw. chwilowym¹². Należy stwierdzić, że ta czynność nie ma żadnego związku z nawet chwilowym pozbawieniem wolności określonej osoby. Celem tej czynności jest jedynie ustalenie tożsamości osoby na podstawie dowodu osobistego, paszportu lub innych niebudzących wątpliwości dokumentów.

⁷ *Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 kwietnia 2004 r. sygn. K 45/02, OTK-A 2004/4/30 (DzU z 2004 r. nr 109 poz. 1159).*

⁸ DzU z 2004 r. nr 267 poz. 2647.

⁹ *Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego...*, art. 23 ust. 1 pkt 1 w brzmieniu nadanym *Ustawą z dnia 25 listopada 2004 r. o zmianie ustawy o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego...*

¹⁰ Tamże, art. 23 ust. 7.

¹¹ DzU z 2018 r. poz. 2399.

¹² Zob. B. Opaliński, M. Rogalski, P. Szustakiewicz, *Ustawa o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu – Komentarz*, Warszawa 2017, s. 77.

Pozostałe zmiany w przepisach odnoszące się do granic uprawnień dochodzeniowo-śledczych wyniknęły z wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 14 grudnia 2017 r. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że przepis uprawniający m.in. funkcjonariuszy ABW oraz CBA do dokonywania kontroli osobistej, przeszukania osób oraz pojazdów, nie określając granic tych czynności, jest niezgodny z Konstytucją¹³. Posługując się pojęciami przeszukanie osoby lub kontrola osobista, nie można ustalić w precyzyjny sposób, o jakie czynności w rzeczywistości chodzi, np. (...) czy *przeszukanie osoby w rozumieniu kodeksu postępowania karnego obejmuje tylko oględziny powierzchni ciała połączone z obowiązkiem rozebrania się do naga, czy też może objąć dalsze drastyczne działania kontrolne*¹⁴. Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego przeszukanie osoby jest czymś więcej niż oględzinami jej ciała. „Najbardziej zaawansowany stopień” takiego przeszukania może oznaczać daleko idącą ingerencję w nietykliwość osobistą przeszukiwanego. Kontrola osobista zaś jest samodzielną, pozaprocesową (operacyjną) czynnością, podejmowaną – co do zasady – w związku z zaistnieniem uzasadnionego podejrzenia popełnienia czynu zabronionego. Istnieje też pogląd, że kontrola osobista to przeszukanie prowadzone jedynie poza procesem karnym i nienormowane w kodeksie postępowania karnego¹⁵. Niemniej jednak ustawodawca wprowadził środek ingerencji w cudzą sferę prywatności, ograniczając go tylko w niewielkim stopniu rygorami formalnymi. Z tego względu te przepisy nie dają odpowiedzi na pytanie o zakres i charakter czynności faktycznych, składających się na przeszukanie osoby i kontrolę osobistą, nie stanowią dostatecznej podstawy do ustalenia granic uprawnień przyznanych funkcjonariuszom, a w konsekwencji – nie spełniają standardu konstytucyjnego¹⁶.

Na mocy nowelizacji ustawy o ABW oraz AW dookreślono przepisy dotyczące dokonywania kontroli osobistej oraz przeglądania zawartości bagaży w związku z realizacją zadań, które znajdują się we właściwości rzeczowej wspomnianych instytucji¹⁷.

Zgodnie z obowiązującymi przepisami przez kontrolę osobistą rozumie się sprawdzenie zawartości odzieży i obuwia oraz przedmiotów, które znajdują się na ciele kontrolowanej osoby, bez odkrywania powierzchni ciała zasłoniętej odzieżą, chyba że kontrola jest przeprowadzana w celu odebrania osobie broni lub innych poszukiwanych przedmiotów. Ponadto można również sprawdzić jamę ustną, nos, uszy oraz włosy osoby kontrolowanej, a w szczególnych przypadkach – miejsca intymne. Kontrola osobista polega również na sprawdzeniu zawartości podręcznego bagażu i innych przedmiotów. Przeglądanie zawartości bagaży obejmuje również sprawdzanie

¹³ Wyrok Trybunał Konstytucyjnego z dnia 14 grudnia 2017 r. sygn. K 17/14, OTK-A 2018/4 (DzU z 2017 r. poz. 2405).

¹⁴ Wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich do Trybunału Konstytucyjnego z dnia 29 sierpnia 2014 r. sygn. II.519.344.2014.ST, s. 11, www.ipo.trybunal.gov.pl/ [dostęp: 25 X 2019].

¹⁵ D. Świecki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 671.

¹⁶ Wyrok Trybunał Konstytucyjnego z dnia 14 grudnia 2017 r. sygn. K 17/14...

¹⁷ Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego..., art. 23 ust.1 pkt 5 zmieniony przez art. 7 lit. a tiret drugi Ustawy z dnia 14 grudnia 2018 r. o zmianie ustawy o Policji...

ładunków w portach i na dworcach lub w innych miejscach odprawy podróżnych lub bagażu oraz w środkach transportu lądowego, powietrznego i wodnego – w razie istnienia uzasadnionego podejrzenia popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary.

Uprawnieniem dość powszechnie wykorzystywanym w pracy śledczej jest prawo do żądania niezbędnej pomocy od instytucji państwowych, organów administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz przedsiębiorców świadczących usługi o charakterze użyteczności publicznej. Te podmioty są zobowiązane do udzielania nieodpłatnie pomocy w ramach swojego działania, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa. Omawiana regulacja koresponduje z art. 15 § 2 kpk, zgodnie z którym wszystkie instytucje państwowe i samorządowe są obowiązane do udzielania pomocy organom prowadzącym postępowanie karne w terminie wyznaczonym przez te organy.

Podczas realizacji uprawnień śledczych funkcjonariusze ABW mają także prawo żądać od osób fizycznych udzielenia pomocy, osoby zaś są do tego obowiązane w zakresie i terminie przez te organy wyznaczonym. Skorzystanie z takiej pomocy jest możliwe, jeżeli bez niej przeprowadzenie czynności procesowej byłoby niemożliwe albo znacznie utrudnione. Wskazane uprawnienie wynika z art. 15 § 3 kpk i w swej treści jest szersze od uregulowania określonego w ustawie o ABW oraz AW, które pozwala jedynie na zwrócenie się do każdej osoby o niezbędną doraźną pomoc w nagłych przypadkach. Jednak taka osoba nie jest obowiązana do udzielenia tej pomocy.

Do chwili obecnej nie wydano przepisów wykonawczych, w których zostałyby określone szczegółowe warunki przeprowadzania i dokumentowania czynności wydawania poleceń, legitymowania, zatrzymywania i przeszukiwania osób oraz przeszukiwania pomieszczeń. Poprzednie *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 kwietnia 2005 r. w sprawie wydawania osobom poleceń określonego zachowania się, legitymowania, zatrzymywania, przeszukania, kontroli osobistej, przeglądania bagażu i sprawdzania ładunku oraz rejestrowania zdarzeń przez funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego*¹⁸ straciło moc wskutek przywołanego wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 14 grudnia 2017 r.

Omawiane regulacje są kierunkowo zbieżne z analogicznymi przepisami *Ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji*¹⁹. Warto dodać, że funkcjonariusze CBA dysponują podobnymi uprawnieniami śledczymi jak funkcjonariusze ABW.

Uzasadnienie przyznania służbom specjalnym uprawnień śledczych – argumenty „za” i „przeciw”

Przy rozważaniu problematyki uprawnień śledczych nie sposób pominąć zagadnień związanych z przyznaniem rzeczonych uprawnień służbom specjalnym. Uprawnienia śledcze służb specjalnych od zawsze budziły duże kontrowersje.

¹⁸ DzU z 2005 r. nr 86 poz. 733.

¹⁹ Tekst jednolity: DzU z 2020 r. poz. 360, ze zm.

Oponenci tego pomysłu uważają, że skoncentrowanie uprawnień śledczych i operacyjnych w jednym organie zagraża konstytucyjnym prawom i wolnościom obywatelskim. Podnoszą, że może to rodzić niebezpieczeństwo uzyskania operacyjnie informacji, które będą instrumentem nacisku – głównie politycznego. Z kolei stronnicy posiadania przez służby specjalne uprawnień procesowych stoją na stanowisku, że powinny one mieć narzędzie, dzięki któremu będą mogły reagować na działania zorganizowanych grup przestępczych proporcjonalnie do skali i dynamiki tych działań oraz będą mogły zmniejszać niebezpieczeństwa z tego wynikające²⁰.

Uprawnienia procesowe są przedmiotem rozważań od czasu powstania Urzędu Ochrony Państwa. Wynika to z tego, że w trakcie budowania UOP jego twórcy stanęli przed dylematem, czy stworzyć organ, który będzie tylko doprowadzał do ujawniania, wykrywania przestępstwa, a prowadzeniem śledztwa będzie zajmowała się policja, czy też skupić w rękach Urzędu Ochrony Państwa także uprawnienia śledcze. Powodem, dla którego nie przyjęto pierwszego rozwiązania, było m.in. przypisanie ewentualnej odpowiedzialności za prowadzoną sprawę. Tak puentował to Jerzy Zimowski, jeden z twórców ustaw policyjnych z 1990 r.:

Jeżeli zadania będą raz w resorcie – Urzędzie Ochrony Państwa, a drugi raz w policji państwowej, to praktycznie zatrze się granica, gdzie jest policja państwowa, a gdzie zaczyna się UOP. Nastąpi pewne pomieszenie i jednocześnie zatarta zostanie odpowiedzialność. Ten, kto wykrył przestępstwo, ujawnił je, niechże już odpowiada za cały efekt swojej pracy, niech nie będzie tak, aby kto inny prowadził śledztwo i w przypadku niepowodzenia twierdził, że to nie jego wina, a przykładowo wina tamtego urzędu, który źle zaczął, a z kolei tamten urząd powiada: ja dobrze zacząłem, ale ci nie potrafili przeprowadzić tego do końca. W związku z tym zatarałyby się również granica odpowiedzialności za merytoryczny wynik działań. Przyjęliśmy więc, że Urząd Ochrony Państwa powinien być również wyposażony w możliwość prowadzenia czynności procesowych²¹.

Po analizie takiego stanowiska można stwierdzić, że nieprzyznanie UOP uprawnień śledczych niosłoby za sobą następujące konsekwencje. Po pierwsze, UOP realizowałyby jedynie czynności operacyjne (w swej naturze pozbawione kontroli prokuratorskiej lub sądowej), a tak rozpoczęte sprawy procesowo kończyłaby policja. Po drugie, konieczna byłaby ścisła, bieżąca współpraca pomiędzy policją a UOP. W tym modelu policja stawałaby się niejako aparatem wykonawczym UOP²².

W czasie funkcjonowania Urzędu Ochrony Państwa co jakiś czas powracał temat pozbawienia tej formacji uprawnień śledczych. Wskazywano, że UOP powinien

²⁰ Ł. Skoneczny, *Rola Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w systemie bezpieczeństwa Rzeczypospolitej*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2009, nr 1, s. 27.

²¹ J. Zimowski, sprawozdanie stenograficzne z 25. posiedzenia Sejmu 6 kwietnia 1990 r.

²² S. Hoc, *Geneza ustawy o Urzędzie Ochrony Państwa*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2011, s. 101, wydanie specjalne.

zmienić się w służbę wyłącznie informacyjną, która byłaby pozbawiona możliwości prowadzenia śledztw, w związku z czym należałoby zlikwidować Zarząd Śledczy²³. Argumentowano ponadto, że:

(...) w normalnym, demokratycznym państwie służby specjalne nie mogą śledzić, podsłuchiwać, zamykać ludzi, przeszukiwać ich mieszkań, zakładów i biur. W normalnym państwie o tym, co jest dozwolone, a co zabronione, decyduje kodeks karny, a na straży jego przestrzegania stoi, także działający w sposób jawny i zgodnie z jawnymi przepisami, system, złożony z policji, prokuratury i sądów. W Polsce Urząd Ochrony Państwa, posiadając pion śledczy, czyli całe instrumentarium pozwalające na prowadzenie śledztwa aż do aresztowania i złożenia wniosku do prokuratury wyłącznie, może sam określić, co jest zagrożeniem w państwie. Może więc sam wszcząć śledztwo i doprowadzić do zatrzymania, weryfikacja zaś jego działań następuje dopiero w sądzie. Ta swoboda działań w połączeniu z odwiecznymi u służb specjalnych ciągotkami do zainteresowania polityką i palącą potrzebą odniesienia sukcesu może owocować różnymi nieszcześciami²⁴.

W konkluzji stwierdzono, że zadanie służb specjalnych powinno się ograniczać do wykrycia przestępstwa i jego sprawców, a następnie przekazania tej wiedzy policji, która dokonuje zatrzymania i przygotowuje sprawę dla prokuratury. Zatem w biurze dochodzeniowo-śledczym policji powinien powstać specjalny wydział, który zajmowałby się realizacją zleceń UOP²⁵.

Tak postawiona teza, przekazana za pośrednictwem środków społecznego przekazu, jest z gruntu nieprawdziwa i wypacza rzeczywistość. Postępowania prowadzone przez ABW (kontynuatkę UOP) są z reguły śledztwami, a zatem jedynym i prawnym „gospodarzem” takiego postępowania jest prokurator. Dla niego są zastrzeżone wszystkie merytoryczne decyzje, ma on także prawo włączania się do każdej czynności bądź do wykonania jej osobiście – na każdym etapie śledztwa. W każdym momencie może także przejąć postępowanie do prowadzenia jako śledztwo własne (prokuratorские). Ostateczna weryfikacja ustaleń postępowania przygotowawczego dokonuje się przecież i tak przed sądem.

Dyskusja na temat uprawnień dochodzeniowo-śledczych powróciła na początku XXI w. w związku z planowaną reformą służb i likwidacją UOP. Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, która powstała w miejsce UOP, miał zostać nadany profil operacyjno-rozpoznawczy. Nowa służba miała utracić wszystkie uprawnienia dochodzeniowo-śledcze. Realizacja jej zadań w zakresie ochrony porządku konstytucyjnego, zwalczania przestępczości zorganizowanej i korupcji miała się odbywać przy ścisłym

²³ A. Marszałek, *Służby specjalne chcą nieusuwalnego szefa*, „Rzeczpospolita” z 16 czerwca 1999 r., s. 3.

²⁴ A. Wołk-Łaniewska, *UOP do remontu*, „Trybuna” z 21 czerwca 1999 r., s. 5.

²⁵ Tamże.

współdziałaniu z policją²⁶. Ostatecznie jednak ABW nie została pozbawiona uprawnień dochodzeniowo-śledczych. Grzegorz Kurczuk jako poseł sprawozdawca projektu ustawy o ABW oraz AW wskazywał:

(...) po ożywionej dyskusji nie zakwestionowano idei utrzymania uprawnień śledczych w ABW. Na to stanowisko wpłynęły opinie ekspertów, z których wynikało, iż de facto nie jest to rozwiązanie w sposób istotny odbiegające od stosowanych w świecie. Podtrzymał to stanowisko także przedstawiciel prokuratora generalnego, który pozytywnie ocenił dotychczasowe dwunastoletnie doświadczenia ze współpracy UOP z prokuraturą w walce z najpoważniejszymi przejawami przestępczości skierowanymi przeciwko państwu²⁷.

Podnoszono, że profesjonalizm, doświadczenie i dobra współpraca z prokuraturą powinny być nadal wykorzystywane przez funkcjonariuszy ABW przy zwalczaniu szczególnie groźnej przestępczości²⁸.

Zlecenie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego prowadzenia postępowań przygotowawczych, a więc korzystanie z uprawnień śledczych poza możliwościami kadrowymi, technicznymi i merytorycznymi, jest podyktowane również tym, że to funkcjonariusze tej służby mają certyfikat dostępu do informacji, w tym opatrzonej klauzulą niejawności. Posiadanie certyfikatu jest niezbędnym warunkiem prowadzenia spraw na podstawie materiałów operacyjnych. Dzięki temu jest możliwa stała, bieżąca współpraca pionu operacyjnego z pionem śledczym²⁹.

Jako kontrargument podawano, że ABW, która będzie dysponowała uprawnieniami policyjnymi, będzie się odróżniać od innych europejskich służb państw Sojuszu Atlantyckiego: *O ile w jednej instytucji można łączyć wywiad z kontrwywiadem, jak np. we Włoszech, to żadna z nich nie dysponuje uprawnieniami śledczymi*³⁰.

W Europie uprawnienia śledcze mają w swoich kompetencjach tylko służby krajów położonych na wschód od Polski. Dysponują nimi także służby amerykańskie, jak Federalne Biuro Śledcze. Mimo że uprawnienia śledcze są już zakorzenione w przepisach kompetencyjnych polskich służb specjalnych, to w dalszym ciągu stanowi to pole do dyskusji.

²⁶ A. Walentek, *Reforma czy czystka? Sojuszu monopol na agentów*, „Życie Warszawy” z 15 lutego 2001 r., s. 9.

²⁷ G. Kurczuk, sprawozdanie stenograficzne z 20. posiedzenia Sejmu IV kadencji z 25 kwietnia 2002 r.

²⁸ M. Marczewski, sprawozdanie stenograficzne z 20. posiedzenia Sejmu IV kadencji z 25 kwietnia 2002 r.

²⁹ Z. Siemiątkowski, sprawozdanie stenograficzne z 16. posiedzenia Sejmu IV kadencji z 13 marca 2002 r.

³⁰ K. Miodowicz, sprawozdanie stenograficzne z 20. posiedzenia Sejmu IV kadencji z 25 kwietnia 2002 r.

W ostatnich latach ponownie jest kwestionowana obecność w ABW pionu dochodzeniowo-śledczego, z jednoczesną sugestią przekształcenia tej instytucji w służbę typowo informacyjną³¹. Proponuje się pozostawienie ewentualnie uprawnień dochodzeniowo-śledczych w odniesieniu do przestępstw przeciw państwu opisanych w rozdziale XVII *Kodeksu karnego*³², tj. przestępstw przeciw tajemnicy państwowej oraz przestępstw o charakterze terrorystycznym. Natomiast sugeruje się pozbawienie ABW uprawnień procesowych ścigania sprawców przestępstw zagrażających bezpieczeństwu ekonomicznemu państwa, porządkowi konstytucyjnemu oraz związanych z międzynarodowymi strukturami przestępczymi na terenie Polski (w tym mafie, kartele narkotykowe, zorganizowana nielegalna imigracja). Kompetencje w zakresie ścigania wspomnianych przestępstw należy przekazać do wyłącznej właściwości służb o charakterze policyjnym, tj. Centralnemu Biuru Antykorupcyjnemu (oszustwa, nadużycia gospodarcze, korupcja), Centralnemu Biuru Śledczemu (przestępczość zorganizowana i narkotykowa) oraz Straży Granicznej (nielegalna imigracja)³³.

O potrzebie zmian w sferze uprawnień procesowych ABW debatowano także w sierpniu 2012 r. w kontekście sprawy Amber Gold. Według niektórych była to jednoznaczna wskazówka, że ABW trzeba przebudować w stronę służby informacyjnej, a nie konkurującej z innymi służbami policyjnymi³⁴. Odpowiedzią na to były apele do rządzących o nieograniczanie uprawnień śledczych ABW, wystosowane podczas konferencji ABW i prokuratury w sprawie zatrzymania Brunona K. Jak przekonywał ówczesny prokurator apelacyjny w Krakowie Artur Wrona: *Poza moją wyobraźnią pozostaje kwestia prowadzenia tego rodzaju śledztwa bez udziału funkcjonariuszy ABW i funkcjonariuszy, którzy są uprawnieni do działań również o charakterze procesowym. Abyśmy sprawnie na takie zagrożenia reagowali, Agencja potrzebuje odpowiednich uprawnień*³⁵.

W 2014 r. po ujawnieniu tzw. afery podsłuchowej podnoszono, że zawiodła zarówno wymiana informacji pomiędzy służbami, jak i koordynacja działań, w związku z czym Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego należy odebrać uprawnienia śledcze, a pozostawić operacyjno-rozpoznawcze, oraz przekształcić tę służbę w organ analityczny, który zapobiegałby podobnym sytuacjom, w tym podsłuchiwaniami ministrów³⁶.

³¹ M. Bartnicki, *CBA i ABW stracą uprawnienia śledcze? „Powstanie nowa megasłużba”*, <https://wiadomosci.wp.pl/cba-i-abw-straca-uprawnienia-sledcze-powstanie-nowa-megasluzba-6031535620420225a/> [dostęp: 28 XI 2012].

³² *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny* (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 1444).

³³ S. Żaryn, „*Upewnienia dochodzeniowo-śledcze ABW budzą uzasadnione wątpliwości*”. *Plk Grzegorz Malecki o reformie służb*, <https://wpolityce.pl/polityka/158498-uprawnienia-dochodzeniowo-sledcze-abw-budza-uzasadnione-watpliwosci-plk-grzegorz-malecki-o-reformie-sluzb-nasz-wywiad/> [dostęp: 29 V 2013].

³⁴ <https://www.newsweek.pl/polska/konferencja-premiera-ws-abw/x8vxtzg> [dostęp: 26 II 2018].

³⁵ <https://tvn24.pl/polska/abw-wykorzystala-sprawe-zamachu-konflikt-z-premierem-o-uprawnienia-ra289829-3513150> [dostęp: 20 XI 2012].

³⁶ <https://www.wprost.pl/gielda/456794/ekspert-abw-nalezy-odebrac-uprawnienia-sledcze.html> [dostęp: 9 VII 2014].

Po przeprowadzeniu rozważań na temat uprawnień śledczych należy zauważyć, że realizacja tych uprawnień jest jedynym wymiernym rezultatem działalności służb specjalnych. Rezultatem, który można poddać ocenie choćby pod kątem liczby prowadzonych postępowań przygotowawczych, osób podejrzanych w tych postępowaniach, a przede wszystkim wartości zabezpieczonego mienia na poczet przyszłych kar. O ile dwie pierwsze zmienne nie przesądzają o końcowym wyniku prowadzonej sprawy, która zostanie rozstrzygnięta w postępowaniu sądowym na podstawie zgromadzonego materiału dowodowego, o tyle wartość zabezpieczonego mienia, przy jednoczesnym stwierdzeniu przez sąd przestępczego charakteru prowadzonej działalności przez określone osoby, jest istotnym wkładem w zwalczanie przestępczości i zapewnianie bezpieczeństwa państwa.

Po przeanalizowaniu sprawozdań z działalności ABW za lata 2009–2014 na pierwszy plan wysuwają się przede wszystkim działania związane z uprawnieniami procesowymi w zakresie dziedzin związanych z kontrwywiadem, zwalczaniem terroryzmu, ochroną bezpieczeństwa ekonomicznego oraz osłoną antykorupcyjną. Mimo że Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego od 2015 r. już nie publikuje sprawozdań ze swojej działalności, w przestrzeni publicznej pojawiają się częściowo informacje związane z przedmiotem działań ABW i są to przede wszystkim wyniki działań procesowych. Tak też było w latach 2017–2018, kiedy ABW ujawniała informacje na temat swojej aktywności i efektów prowadzonych śledztw³⁷. Nie można zapominać, że na efektywność służb w zakresie realizowania uprawnień śledczych mają wpływ odpowiednio poprowadzone i wykonane zadania poprzedzone wykorzystaniem uprawnień operacyjno-rozpoznawczych. Są to czynności komplementarne dla sprawnego i właściwego zorganizowania działań państwa dotyczących zwalczania przestępczości leżącej w kręgu zainteresowania służb. Śledztwa mogą też być prowadzone na tzw. materiałach własnych, tj. zgromadzonych na podstawie wcześniej realizowanych uprawnień operacyjno-rozpoznawczych w toku rozpracowywanego zagadnienia czy materiałów otrzymanych z prokuratury. Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego nie wskazuje w sprawozdaniach, co jest podstawą prowadzonych postępowań przygotowawczych. Odmiennie postępuje Centralne Biuro Antykorupcyjne, które w publikowanych raportach rozróżnia wspomniane kwestie³⁸. Być może wynika to z tego, że CBA jako służba specjalna o wyraźnie policyjnym charakterze, wyposażona w uprawnienia stricte procesowe, jest nastawiona na represję karną³⁹ i dlatego przywiązuje do tej sprawy większą wagę.

Funkcja śledcza to najskuteczniejsza forma kontroli służb specjalnych. Czynności procesowe zarówno te regulowane przepisami kodeksu postępowania karnego, jak i te wynikające z ustawy o ABW i AW przewidują procedurę zewnętrznego nadzorowania

³⁷ A. Głowczewski, *Ponad połowa śledztw ABW w 2017 r. dotyczyła spraw gospodarczych*, PAP, 26 stycznia 2018 r.; tenże, *ABW w 2018 r. 375 postępowań i 418 osób z zarzutami w śledztwach Agencji*, PAP, 23 stycznia 2019 r.

³⁸ Na przykład: *Informacja o wynikach działalności CBA w 2018 r.*, Warszawa 2019, s. 8.

³⁹ Uzasadnienie projektu ustawy o CBA (Sejm V kadencji, druk nr 275).

przez prokuraturę lub sąd rezultatów działalności służb specjalnych. Natomiast czynności operacyjne podlegają w zasadzie nadzorowi wewnętrznemu, a w wyjątkowych tylko przypadkach zewnętrznej kontroli. Dodatkowo, jak wspomniano, zasadniczym celem czynności procesowych jest zwalczanie przestępczości i ściganie konkretnych sprawców przestępstw. Pozwala to już na samym początku poprowadzić działania śledcze oraz wspomagające je czynności operacyjne w odpowiednim kierunku. Dzięki temu już w późniejszych etapach postępowania procesowego można ponownie dokonać kontroli legalności i zasadności przebiegu czynności operacyjnych prowadzonych na użytek działań śledczych⁴⁰.

Uwagi końcowe

Reasumując, uprawnienia funkcjonariuszy ABW o charakterze dochodzeniowo-śledczym wynikają z realizowania przez tę służbę specjalną funkcji policyjnej, tj. karno-procesowej w sferze ścigania karnego. Wykonywanie tej funkcji wymaga przyznania ABW uprawnień procesowych. Zasady i tryb stosowania tych uprawnień są unormowane w przepisach kodeksu postępowania karnego. Do uprawnień dochodzeniowo-śledczych można też zaliczyć uprawnienia związane z przepisami ustawy o ABW oraz AW, o których wspomniano w niniejszym artykule.

Argumentem przemawiającym za utrzymaniem uprawnień śledczych dla Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego jest dobra współpraca z jednostkami prokuratury, które powierzają tej służbie prowadzenie skomplikowanych, trudnych i wielowątkowych spraw o dużym ciężarze gatunkowym. Przynosi to wymierne efekty – wpływa na zwalczanie zachowań związanych z zagrożeniami godzącymi w bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Dodatkowo ABW, mając możliwość stosowania uprawnień śledczych, spełnia ważną funkcję prewencyjną. Natomiast – wbrew obiegowym opiniom – to właśnie (...) *konkurencyjność służb zwiększa ich skuteczność w walce z korupcją i przestępczością zorganizowaną*⁴¹. Z tego względu przyjęte w Rzeczypospolitej Polskiej rozwiązania dotyczące uprawnień procesowych przyznanych służbom specjalnym należy ocenić pozytywnie.

Bibliografia

Główniczewski A., *ABW w 2018 r. 375 postępowań i 418 osób z zarzutami w śledztwach Agencji*, PAP, 23 stycznia 2019 r.

⁴⁰ J. Mąka, *Wyzwania stojące przed służbami specjalnymi – 20 lat temu i obecnie*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2011, s. 162, wydanie specjalne.

⁴¹ A. Marszałek, *Służby specjalne...*, s. 3

Głowczewski A., *Ponad połowa śledztw ABW w 2017 r. dotyczyła spraw gospodarczych*, PAP, 26 stycznia 2018 r.

Grzegorzcyk T., Tylman J., *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2011, Lexis Nexis.

Hoc S., *Geneza ustawy o Urzędzie Ochrony Państwa*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2011, wydanie specjalne.

Marszałek A., *Służby specjalne chcą nieusuwalnego szefa*, „Rzeczpospolita” z dnia 16 czerwca 1999 r., s. 3.

Mąka J., *Wyzwania stojące przed służbami specjalnymi – 20 lat temu i obecnie*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2011, wydanie specjalne.

Skoneczny Ł., *Rola Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w systemie bezpieczeństwa Rzeczypospolitej*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2009, nr 1, s. 27–28.

Sprawozdanie stenograficzne z 16. posiedzenia Sejmu IV kadencji z 13 marca 2002 r.

Sprawozdanie stenograficzne z 20. posiedzenia Sejmu IV kadencji z 25 kwietnia 2002 r.

Sprawozdanie stenograficzne z 25. posiedzenia Sejmu X kadencji z 6 kwietnia 1990 r.

Świecki D., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2013, C.H. Beck.

Walczuk K., Bożek M., *Konstytucyjne i ustawowe uwarunkowania organizacji i funkcjonowania Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, Siedlce 2015, Unitas.

Walentek A., *Reforma czy czystka? Sojuszu monopol na agentów*, „Życie Warszawy” z 15 lutego 2001 r.

Wołk-Łaniewska A., *UOP do remontu*, „Trybuna” z 21 czerwca 1999 r.

Akty prawne

Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 27).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j.: DzU z 2019 r. poz. 1950, ze zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 30, ze zm.).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 kwietnia 2005 r. w sprawie wydawania osobom poleceń określonego zachowania się, legitymowania, zatrzymywania, przeszukania, kontroli osobistej, przeglądania bagaży i sprawdzania ładunku oraz rejestrowania zdarzeń przez funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego (DzU z 2005 r. nr 86 poz. 733).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 lipca 1990 r. w sprawie trybu legitymowania i zatrzymywania osób, dokonywania kontroli osobistej, przeglądania zawartości bagaży

i sprawdzania ładunku w portach, dworcach oraz środkach transportu przez funkcjonariuszy Urzędu Ochrony Państwa (DzU z 1990 r. nr 56 poz. 325).

Orzecznictwo

Wyrok Trybunał Konstytucyjnego z dnia 14 grudnia 2017 r. sygn. K 17/14, OTK-A 2018/4 (DzU z 2017 r. poz. 2405).

Wyrok Trybunał Konstytucyjnego z dnia 20 kwietnia 2004 r. sygn. K 45/02, OTK-A2004/4/30 (DzU z 2004 r. nr 109 poz. 1159).

Źródła internetowe

<https://tvn24.pl/polska/abw-wykorzystala-sprawe-zamachu-konflikt-z-premierem-o-uprawnienia-ra289829-3513150> [dostęp: 20 XI 2012].

<https://wiadomosci.wp.pl/cba-i-abw-straca-uprawnienia-sledcze-powstanie-nowa-megasluzba-6031535620420225a/> [dostęp: 28 XI 2012].

<https://wpolityce.pl/polityka/158498-uprawnienia-dochodzeniowo-sledcze-abw-budza-uzasadnione-watpliwosci-plk-grzegorz-malecki-o-reformie-sluzb-nasz-wywiad/> [dostęp: 29 V 2013].

<https://www.ipo.trybunal.gov.pl/> [dostęp 25 X 2019].

<https://www.newsweek.pl/polska/konferencja-premiera-ws-abw/x8vxtzg> [dostęp: 26 II 2018].

<https://www.wprost.pl/gielda/456794/ekspert-abw-nalezy-odebrac-uprawnienia-sledcze.html> [dostęp: 9 VII 2014].

Abstrakt

Niniejszy artykuł przybliży problematykę związaną z uprawnieniami procesowymi Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. W pierwszej części artykułu dokonano rozważań prawnych nad uprawnieniami procesowymi wynikającymi bezpośrednio z ustawy o ABW oraz AW. Potrzeba wprowadzenia zmian ustawowych w tym zakresie wynikała z orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego. W drugiej części zwrócono uwagę na dyskusję o modelu funkcjonowania służb specjalnych, trwającą od lat w przestrzeni publicznej. Na podstawie literatury przedmiotu, materiałów sejmowych, materiałów prasowych i danych przytaczanych w mediach zaprezentowano poglądy i argumenty będące podstawą wniosków dotyczących zasadności i słuszności odebrania lub pozostawienia Urzędowi Ochrony Państwa (a później Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego) uprawnień procesowych.

Słowa kluczowe: uprawnienia procesowe służb specjalnych, wystąpienia sejmowe w sprawie służb specjalnych, efekty działań służb specjalnych, model służb specjalnych, reforma służb specjalnych.

Investigative powers of the Internal Security Agency as a tool to improve state security

Abstract

This article introduces the readers to the issues related to the procedural rights of the Internal Security Agency. In the first part of the article, there were legal considerations made regarding procedural rights directly resulting from the Act on the Internal Security Agency and the Intelligence Agency. The need for statutory changes stemmed from the decisions of the Constitutional Tribunal. The second part draws attention to the discussion on the secret services shaping model that has lasted in the public space for years. On the basis of the subject literature, parliamentary materials, press materials and data cited in the media, in the article there are views and arguments presented which are the basis for conclusions regarding the justification and legitimacy of taking away or leaving the State Protection Office (and later – the Internal Security Agency) with procedural rights.

Keywords: procedural rights of secret services, parliamentary speeches on secret services, effects of the secret services' activities, model of secret services, secret services reform.

Strzał ratunkowy jako okoliczność wyłączająca bezprawność czynu

O wprowadzenie do przestrzeni prawnej tzw. strzału snajperskiego (ratunkowego) od wielu lat postulowali policjanci oraz funkcjonariusze służb specjalnych. Były szef jednostki antyterrorystycznej Komendy Głównej Policji Kuba Jałoszyński w 2012 r. stwierdził:

(...) problem strzału ratunkowego jest tym zagadnieniem, od którego nasze państwo „nie ucieknie”. Jest to bezpośrednio związane z realizacją obowiązku konstytucyjnego określonego treścią artykułu 5 ustawy zasadniczej, wprost traktującego o obowiązku zapewnienia przez państwo przestrzegania wolności i praw każdego obywatela. Kwestie te należy rozwiązać jak najszybciej – póki nie stanęliśmy przed realnym dylematem rozwiązania sytuacji kryzysowej – zakładniczej, z wykorzystaniem strzelców wyborowych¹.

Potrzeby wprowadzenia tej regulacji zasadniczo nie zanegował również Rzecznik Praw Obywatelskich, który w obliczu gwałtownie zmieniających się zagrożeń globalnych uznał za zasadne, a nawet wręcz pożądane, wprowadzenie do krajowego porządku prawnego regulacji przyznającej określonym podmiotom szczególne uprawnienia modyfikujące granice wyznaczone przez obowiązujące przepisy karne, zwłaszcza gdy chodzi o konieczność zapewnienia odpowiedniego poziomu ochrony praw i wolności obywateli². Problem stosowania tzw. strzału snajperskiego jest rozpatrywany w wielu krajach, spośród których Wielka Brytania, Niemcy (Bawaria, Brandenburgia, Saksonia, Badenia-Wirtembergia i Turyngia), a także Hiszpania zdecydowały się na jego stosowanie. W tym ostatnim kraju ok. 85 proc. sytuacji zakładniczych jest rozwiązywanych przy pomocy policyjnych strzelców wyborowych³.

W polskiej przestrzeni prawnej tzw. strzał snajperski pojawił się 2 lipca 2016 r. na mocy *Ustawy z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych*⁴

¹ K. Jałoszyński, *Strzał ratunkowy: rozwiązanie sytuacji zakładniczej w działaniach policyjnych*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka Praktyka-Refleksje” 2012, nr 10, s. 36–37.

² Opinia do projektu ustawy o działaniach antyterrorystycznych z 19 V 2016 r., nr II.520.2.2016, s. 13, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/ustawa%20antyterrorystyczna%20opinia%2019.05.2016.pdf> [dostęp: 10 VII 2020].

³ Zob. K. Jałoszyński, *Strzał ratunkowy: rozwiązanie...*, s. 36.

⁴ Tekst jednolity: DzU z 2019 r. poz. 796.

(dalej: ustawa AT), w której w art. 23 ust. 1 nazwano go „specjalnym użyciem broni”. Zgodnie z treścią tego przepisu:

(...) w ramach działań kontrterrorystycznych, jeżeli jest to niezbędne do przeciwdziałania bezpośredniemu, bezprawnemu, gwałtownemu zamachowi na życie lub zdrowie człowieka lub do uwolnienia zakładnika, a użycie broni palnej w sposób wyrządzający możliwie najmniejszą szkodę jest niewystarczające i przeciwdziałanie takiemu zamachowi lub uwolnienie zakładnika w inny sposób nie jest możliwe, dopuszcza się, z uwzględnieniem wszelkich okoliczności zdarzenia o charakterze terrorystycznym oraz możliwości działań kontrterrorystycznych, użycie broni palnej przeciwko osobie dokonującej zamachu albo biorącej lub przetrzymującej zakładnika, którego skutkiem może być śmierć lub bezpośrednie zagrożenie życia lub zdrowia tej osoby.

Jak wynika z przedstawionej definicji ustawowej, specjalne użycie broni jest obwarowane wieloma warunkami zarówno natury prawnej, jak i faktycznej. Przede wszystkim jest ono dozwolone w przypadku działań kontrterrorystycznych określonych w art. 2 pkt 2 ustawy AT, a nie podczas jakichkolwiek akcji antyterrorystycznych. Te działania muszą zatem zmierzać do wyeliminowania bezpośredniego zagrożenia życia, zdrowia lub wolności osób. W określeniu charakteru działań kontrterrorystycznych centralne miejsce zajmuje przestępstwo o charakterze terrorystycznym, które w polskiej przestrzeni prawnej znalazło swoją normatywną definicję w art. 115 § 20 *Kodeksu karnego*⁵ (dalej: kk). Takim przestępstwem jest czyn zabroniony zagrożony karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej pięć lat, popełniony w celu:

1) poważnego zastraszenia wielu osób, 2) zmuszenia organu władzy publicznej Rzeczypospolitej Polskiej lub innego państwa albo organu organizacji międzynarodowej do podjęcia lub zaniechania określonych czynności, 3) wywołania poważnych zakłóceń w ustroju lub gospodarce Rzeczypospolitej Polskiej, innego państwa lub organizacji międzynarodowej, – a także groźba popełnienia takiego czynu.

Przesłankami uznania danego czynu za przestępstwo o charakterze terrorystycznym są: kryterium formalne (zagrożenie karą) oraz kryterium materialne (okoliczności wskazujące na jeden z trzech wymienionych celów sprawy). Rozwiązanie przyjęte przez rodzimego ustawodawcę jest korzystniejsze dla organów wymiaru sprawiedliwości niż to przyjęte w art. 1 ust. 1 *Decyzji ramowej Rady z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie zwalczania terroryzmu (2002/475/WSiSW)*⁶, w której zakres pojęcia przestępstwo o charakterze terrorystycznym ustala się za pomocą dwóch kryteriów merytorycznych stosowanych łącznie: kryterium szczególnego celu działania sprawcy

⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny* (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 1444) – przyp. red.

⁶ Dz. Urz. UE L164 z 22 czerwca 2002 r., s. 3.

oraz kryterium charakteru dokonanego przestępstwa (np. atak na życie ludzkie, porwanie, wzięcie zakładnika). Specjalne użycie broni jest dopuszczalne tylko wobec sprawców wskazanego powyżej przestępstwa lub osób przygotowujących lub pomagających w jego dokonaniu. Mimo że jedną z przesłanek akcji kontrterrorystycznej może być wyeliminowanie bezpośredniego zagrożenia mienia, wykluczone jest, aby ten cel stanowił samoistną przesłankę specjalnego użycia broni. Takie rozwiązanie należy uznać za słuszne, tym bardziej że koresponduje ono z orzecnictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej: ETPC). W myśl tego orzecznictwa pozbawienie życia określonej osoby przez funkcjonariusza może nastąpić jedynie w celu ochrony innej osoby, nie zaś w celu ochrony dóbr materialnych czy innych dóbr o charakterze abstrakcyjnym i ponadindywidualnym, niezwiązanych bezpośrednio z życiem człowieka⁷. Przed analizą znamion nowego kontratypu, który został wprowadzony do polskiej przestrzeni prawnej, warto przywołać stanowisko orzecznictwa strasburskiego w zakresie prawa do użycia broni.

Europejski Trybunał Praw Człowieka podkreślił, że prawo do życia jest niezbywalnym atrybutem istoty ludzkiej i stanowi nadrzędną wartość w hierarchii praw człowieka⁸. Jest to jedno z najważniejszych praw przysługujących jednostce we wszystkich aktach międzynarodowej ochrony praw człowieka. Tym niemniej są dopuszczalne wyjątki *ex definitione*. Zarówno sama *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2*⁹ (dalej: EKPC), jak i orzecznictwo strasburskie, stanowiące podstawę odczytywania standardu konwencyjnego, dopuszcza zaistnienie wyjątkowych sytuacji, w których pozbawienie życia może być usprawiedliwione, przy czym te sytuacje muszą być ściśle określone. Polska ratyfikowała konwencję, wobec czego – stosownie do art. 87 ust. 1 *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*¹⁰ – jest ona źródłem powszechnie obowiązującego prawa. Jednym z najbardziej fundamentalnych postanowień konwencji jest art. 2 odnoszący się do ochrony prawa do życia i wskazujący na ściśle ograniczony katalog okoliczności, w których jego pozbawienie może być usprawiedliwione. Ten przepis bowiem stanowi, że pozbawienie życia nie narusza tego prawa, jeśli następuje w wyniku bezwzględnie koniecznego użycia siły: (...) a) w obronie jakiegokolwiek osoby przed bezprawną przemocą; b) w celu wykonania zgodnego z prawem zatrzymania lub uniemożliwienia ucieczki osobie pozbawionej wolności zgodnie z prawem; c) w działaniach podjętych zgodnie z prawem w celu stłumienia zamieszek lub powstania.

Trybunał podkreślił przy tym, że o ile użycie takiej siły może skutkować pozbawieniem życia, o tyle nie stanowi możliwości umyślnego zabicia jednostki. W art. 2

⁷ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej: ETPC) z 22 III 2001 r. w sprawie Strelitz, Kessler i Krenz przeciwko Niemcom, skarga nr 34044/96, 35532/97, 44801/98.

⁸ Wyrok ETPC z 22 III 2001 r. w sprawie K.-H. W. przeciwko Niemcom, skarga nr 37201/97.

⁹ DzU z 1993 r. nr 61 poz. 284.

¹⁰ DzU z 1997 r. nr 78 poz. 483, ze zm.

ust. 2 EKPC opisano bowiem takie sytuacje, w których jest dozwolone użycie siły mogące skutkować, w sposób niezamierzony, pozbawieniem życia¹¹.

Trybunał nie zajmuje się ustaleniami dotyczącymi winy lub niewinności, gdyż jego właściwość ogranicza się do badania odpowiedzialności państwa na podstawie konwencji (w tym wypadku przede wszystkim art. 2 EKPC). Jest ona odrębna od indywidualnej odpowiedzialności karnej rozpatrywanej przez krajowe sądy karne. Zasada minimalizacji zagrożeń wynikających z koniecznego użycia broni jest jedną z naczelných zasad nie tylko standardu strasburskiego, lecz także rezolucji ONZ. Zgodnie z zasadą nr 9 Rezolucji 45/121 Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych z 1991 r. – *Podstawowe zasady użycia siły oraz broni palnej przez funkcjonariuszy porządku prawnego: (...) w każdym przypadku świadome użycie śmiertelnej broni może być podjęte jedynie wtedy, gdy jest to całkowicie nieuniknione w celu ochrony życia*¹².

Użycie broni palnej podlega zatem ocenie w perspektywie art. 2 EKPC¹³, a to z kolei musi wpływać na interpretację krajowych regulacji prawnych uprawniających do jej użycia. Przywołany przepis był wielokrotnie przedmiotem interpretacji w orzecznictwie ETPC¹⁴, w którym podkreślano, że w przypadku użycia broni palnej obowiązkiem organów państwa jest podjęcie wszelkich działań minimalizujących zagrożenie życia ludzkiego. Zgodnie z linią orzecniczą ETPC zakres siły użytej przez policję musi być adekwatny do osiągnięcia zamierzonego celu, ponadto bezwzględnie konieczny i uzasadniony. Jest to szczególnie ważne, w sytuacji, gdy użycie broni w celu ochrony zagrożonego dobra ma nieść zagrożenie życia lub zdrowia innych, postronnych, osób¹⁵. Nie sposób również pominąć właściwej organizacji i zaplanowania akcji policyjnych. Dobra organizacja akcji pozwalałaby zredukować do minimum zastosowanie broni, której użycie może spowodować ofiary w ludziach, w pewnych okolicznościach zaś właściwa organizacja akcji może prowadzić do podjęcia prewencyjnych działań operacyjnych¹⁶.

Szczególne znaczenie w kontekście niniejszego artykułu ma wyrok ETPC z 23 lutego 2010 r. w sprawie Wasilewska i Kałucka przeciwko Polsce¹⁷. Dotyczyła

¹¹ Wyrok ETPC z 10 VII 1984 r. w sprawie McCann i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 10042/82.

¹² Za: wyrok Sądu Najwyższego (dalej: SN) z 17 I 2013 r., sygn. V KK 99/12, LEX nr 1316082.

¹³ Wyrok ETPC z 19 IV 2012 r. w sprawie Sašo Gorgiev przeciwko Macedonii, skarga nr 49382/06

¹⁴ Wyrok ETPC z 26 II 2004 r. w sprawie Nachova i inni przeciwko Bułgarii, skargi nr 43577/98 oraz 43579/98.

¹⁵ Decyzja ETPC z 1 IV 2014 r. w sprawie Błońska przeciwko Polsce, skarga nr 26330/12, Lex 1451455.

¹⁶ Giuliani i Gaggio przeciwko Włochom – wyrok ETPC z 24 III 2011 r., skarga nr 23458/02, w: *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2011*, M.A. Nowicki, LEX 2012.

¹⁷ Wyrok ETPC z 23 II 2010 r. w sprawie Wasilewska i Kałucka przeciwko Polsce, skarga nr 28975/04, LEX nr 560833; Wasilewska i Kałucka przeciwko Polsce – wyrok ETPC z 23 II 2010 r., skargi nr 28975/2004 i 33406/2004, w: *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2010*, M.A. Nowicki, LEX 2011.

ona interwencji policjantów z grupy antyterrorystycznej, którzy oddali kilkadziesiąt strzałów w kierunku uciekającego mężczyzny będącego jednym z uzbrojonych członków grupy przestępczej. Funkcjonariusze policji działali w ramach zaplanowanej operacji. Sygnałem do jej rozpoczęcia była anonimowa informacja o tym, że ma nastąpić konfrontacja dwóch grup przestępczych. W wyniku akcji policji jeden z mężczyzn otrzymał pięć ran postrzałowych i zmarł przed przyjazdem karetki pogotowia. W krajowym postępowaniu karnym uznano, że funkcjonariusze policji byli uprawnieni do użycia broni ze względu na istnienie uzasadnionego podejrzenia osób ściganych o usiłowanie dokonania zabójstw oraz posiadanie broni. Europejski Trybunał Praw Człowieka podkreślił, że użycie siły, w tym także wynikające z odparcia bezprawnego i bezpośredniego zamachu, nie może przekraczać zakresu „absolutnie koniecznego” dla osiągnięcia założonego celu. W każdym przypadku należy koniecznie ustalić, czy „zakres użytej przez policję siły był proporcjonalny do osiągnięcia dopuszczalnych rezultatów”. Analizując stan faktyczny sprawy, Trybunał zakwestionował sposób zaplanowania i zorganizowania akcji policyjnej, ponieważ brakowało rzetelnego zweryfikowania anonimowej informacji o konfrontacji grup przestępczych, i w konsekwencji stwierdził, że operacja nie została zaplanowana w taki sposób, aby zredukować do minimum użycie broni mogące przynieść ofiary w ludziach. Trybunał zgodził się, że funkcjonariusze policji podjęli interwencję w celu zatrzymania uzbrojonych członków grupy przestępczej, uznał jednak, że do momentu, gdy samochód podejrzanych minął zagrożonego policjanta, istniało niebezpieczeństwo usprawiedliwiające użycie broni palnej za absolutnie konieczne, natomiast większość strzałów została oddana później, dopiero po podjęciu ucieczki przez podejrzanych. Wówczas bezpośrednie zagrożenie policjanta minęło, a jedynym celem oddania strzałów było uniemożliwienie podejrzanym oddalenia się z miejsca zdarzenia. Dodatkowo Trybunał podniósł, że władze krajowe nie przeprowadziły szczegółowego i skutecznego śledztwa w tej sprawie. W konsekwencji Trybunał stwierdził naruszenie art. 2 EKPC w jego części materialnej oraz proceduralnej.

Z przywołanego orzeczenia oraz ugruntowanej linii orzeczniczej wynika zatem, że decyzja o konieczności podjęcia działań obronnych, oparta na obiektywnych i jednocześnie rzetelnych przesłankach, nie może przekształcić się *ex post* w działanie bezprawne, nawet gdyby okazało się później, że w rzeczywistości takiej potrzeby nie było¹⁸. Trybunał przyjmuje, że użycie broni palnej przez policję może być w pewnych okolicznościach (w ściśle określonej sytuacji) usprawiedliwione. Przepisy konwencji nie stanowią jednak w tym zakresie *carte blanche*. W art. 2 EKPC jest bowiem wpisana zasada proporcjonalności. Ten przepis zobowiązuje państwo nie tylko do powstrzymania się od umyślnego i niezgodnego z prawem odebrania życia, lecz także do podjęcia odpowiednich działań w celu ochrony życia osób pozostających pod jego jurysdykcją.

¹⁸ Zob. wyrok ETPC z 17 III 2005 r. w sprawie Bubbins przeciwko Wielkiej Brytanii, skarga nr 50196/99.

Trybunał, podkreślając zasadę ścisłej proporcjonalności środków, wskazał, że krajowe regulacje muszą uzależniać odwoływanie się do korzystania z broni palnej od oceny: okoliczności zdarzenia, istoty przestępstwa popełnionego przez osobę zbiegłą oraz zagrożenia, jakie ta osoba stwarza. Takiego warunku nie spełniają bułgarskie regulacje, pozwalające policji strzelać do każdego zbiegłego członka sił zbrojnych, który nie poddał się natychmiast, mimo że słyszał ustne ostrzeżenie i strzał ostrzegawczy oddany w powietrze, niezawierające żadnych wyraźnych zabezpieczeń przed arbitralnym pozbawieniem życia¹⁹. Trybunał zakwestionował również tureckie przepisy prawne przyjęte w 1934 r., w których wskazano szeroki katalog sytuacji pozwalający funkcjonariuszowi policji na użycie broni palnej²⁰. Z kolei w sprawie Mastromatteo przeciwko Włochom²¹ Trybunał określił, że w myśl art. 2 EKPC nie można wyprowadzać obowiązku państwa zapobiegania każdej ewentualności stosowania przemocy. Musi on być interpretowany w sposób, który nie nakłada niemożliwego lub nieproporcjonalnego ciężaru na władze krajowe, trzeba mieć bowiem na uwadze zarówno nieprzewidywalność ludzkich zachowań, jak i wybór czynności operacyjnych dokonywany zgodnie z priorytetami i dostępnymi środkami. Sprawa Mastromatteo przeciwko Włochom dotyczyła zabójstwa młodego mężczyzny dokonanego przez przestępców uciekających przed policją, którzy byli poddani programowi resocjalizacji i w ramach tego programu przebywali wówczas na wolności. Istota problemu ocenianego przez Trybunał sprowadzała się zatem do stwierdzenia, czy państwo jest zobowiązane do zapewnienia ogólnej ochrony społeczeństwa przed potencjalnymi atakami osób uprzednio skazanych.

Jedno z bardziej znanych orzeczeń strasburskich, Giuliani i Gaggio przeciwko Włochom²², dotyczyło zastrzelenia przez karabiniera uczestnika manifestacji antyglobalistów w Genui, która odbywała się w związku ze szczytem G-8. Doszło wówczas do wyjątkowo gwałtownych starć pomiędzy antyglobalistami a siłami porządkowymi. Po tragicznym zdarzeniu wszczęto postępowanie karne o zabójstwo. Biegli stwierdzili, że karabinier oddał strzał w górę, ale tor lotu kuli został zmieniony przez kamień, który w tym momencie rzucił w stronę samochodu jeden z uczestników zajścia. Sędzia śledczy umorzył postępowanie, uznając, że karabinier, który oddał śmiertelny strzał, kierował broń w powietrze bez zamiaru zabójstwa, działał poza tym w obronie koniecznej w reakcji na gwałtowny atak na niego i jego kolegów. Trybunał stwierdził, że policjant, który znajduje się na miejscu wydarzeń, musi reagować błyskawicznie, aby uchylić dostrzegane przez niego zagrożenie życia. W tej konkretnej sprawie doszło do nielegalnego i bardzo gwałtownego ataku na samochód karabinierów, którzy starali

¹⁹ Wyrok ETPC z 26 II 2004 r. w sprawie Nachova i inni przeciwko Bułgarii, skargi nr 43577/98 i 43579/98.

²⁰ Wyrok ETPC z 25 IV 2006 r. w sprawie Erdoğan i inni przeciwko Turcji, skarga nr 19807/92.

²¹ Wyrok ETPC z 24 X 2002 r. w sprawie Mastromatteo przeciwko Włochom, skarga nr 37703/97.

²² Giuliani i Gaggio przeciwko Włochom – wyrok ETPC z 24 III 2011 r., skarga nr 23458/02, w: *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2011*, M.A. Nowicki, LEX 2012.

się opuścić miejsce wydarzeń i nie stanowili żadnego zagrożenia dla demonstrantów. W świetle okoliczności zdarzenia oraz pamiętając o wyjątkowo gwałtownym charakterze ataku na samochód funkcjonariuszy, Trybunał stwierdził, że karabinier działał w głębokim przekonaniu, że życie i integralność fizyczna jego i jego kolegów były zagrożone. Był on zatem uprawniony do użycia odpowiednich środków w celu obrony własnej i innych osób znajdujących się w pojeździe. Mimo ostrzeżeń funkcjonariusza demonstranci nadal atakowali i istniało realne niebezpieczeństwo, że rzucają w niego gaśnicą, dlatego też reakcji funkcjonariusza nie można uznać za nadmierną bądź nieproporcjonalną. W konsekwencji Trybunał uznał, że karabinier działał w obronie własnej w celu ochrony własnego życia oraz życia innych osób znajdujących się w samochodzie przed poważnym i bezpośrednim zagrożeniem.

Przewidziany w art. 23 ust. 1 ustawy AT instrument zwany specjalnym użyciem broni stanowi kontratyp wielu czynów zabronionych, w tym art. 148 kk, przewidującego odpowiedzialność karną za zabójstwo człowieka. Stwierdzenie, że występuje tutaj działanie w ramach okoliczności wyłączającej bezprawność czynu, nie wyczerpuje jednak tematu, gdyż przy uwzględnieniu wielu możliwych stanów faktycznych, należy zastanowić się nad tym, z jakim rodzajem kontratypu mamy w istocie do czynienia w przypadku tzw. strzału snajperskiego.

Każda osoba, która dopuszcza się czynu wyczerpującego znamiona jednego z ustawowych typów rodzajowych opisanych w ustawie karnej, popełnia przestępstwo. Działanie w ramach jednej z okoliczności kontratypowej powoduje, że takie zachowanie nadal jest czynem zabronionym, chociaż uchyleniu ulega karna bezprawność czynu. W postanowieniu z 11 października 2016 r.²³ Sąd Najwyższy podniósł, że ustawa nie wyjaśnia wprost, co należy rozumieć pod pojęciem okoliczności wyłączające bezprawność. W nauce prawa wskazuje się jednak na takie okoliczności, przy których czyn wypełniający znamiona przestępstwa nie będzie w rzeczywistości karnoprawnie wartościowany, ponieważ na mocy przepisu prawnego lub utartej praktyki takie działania są uważane za zgodne z prawem. Andrzej Zoll przy analizowaniu kontratypów wskazał na kolizję norm sankcjonowanych oraz kolizję dóbr, których ochronie służą poszczególne normy. Odnosząc się do przesłanek kontratypizacji²⁴, podkreślił konieczność poświęcenia jednego z dóbr wynikającą z ich kolizyjności oraz społeczną opłacalność poświęcenia wybranego dobra i przez to ochronę drugiego dobra²⁵. Nie może umknąć kontekst sytuacyjny, w jakim dochodzi do kolizji dóbr prawnych, on to bowiem – oprócz wartości tych dóbr – stanowi o zakresie ochrony prawnej.

²³ Postanowienie SN z 11 X 2016 r., sygn. V KK 117/16, LEX nr 2135555.

²⁴ Usprawiedliwianie (legalizacja) czynów zabronionych (przyp. red.).

²⁵ A. Zoll, *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 1982, s. 101–110; tenże, *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1990, [bnr], s. 90.

W praktyce zdecydowana większość dóbr prawnych nie ma charakteru absolutnego. Ta uwaga dotyczy również tak elementarnych wartości, jak życie ludzkie czy wolność osobista. Nie korzystają one zatem z ochrony bezwzględnej, co prowadzi do konstatacji, że w pewnych precyzyjnie określonych sytuacjach jest dopuszczalne ich naruszenie. Zaistnienie sytuacji kontratypowej sprawia, że jeden podmiot nabywa uprawnienia do naruszenia konkretnego dobra prawnego, któremu to uprawnieniu odpowiada obowiązek drugiego podmiotu do powstrzymania się od zachowań przeszkadzających w realizacji uprawnienia pierwszego podmiotu do naruszenia jakiegoś dobra prawnego.

Takie regulacje stają się naturalne, o ile weźmie się pod uwagę, że wartości prawne nie funkcjonują w próżni, wobec czego niejednokrotnie może dochodzić między nimi do kolizji. Zaistnienie interakcji wymaga zaś zaprojektowania przez ustawodawcę systemu kolizyjnego pozwalającego na rozstrzygnięcie, któremu z kolidujących dóbr będzie przysługiwać pierwszeństwo w ochronie. W konsekwencji, w pewnych sytuacjach takie zachowania nie będą podlegać odpowiedzialności karnej. Dzieje się tak np. w sytuacji ratowania życia innej osoby czy chociażby wykonywania ustawowych obowiązków. To z kolei powoduje, że osoba dopuszczająca się czynu w ramach zaistnienia kontratypu nie poniesie sankcji karnej przypisanej do tego czynu. Co więcej, zgodnie z art. 17 § 1 pkt 2 *Kodeksu postępowania karnego*²⁶ postępowania nie wszczyna się, a wszczęte umarza, w sytuacji gdy (...) *ustawa stanowi, że sprawca nie popełnia przestępstwa*. W judykaturze podkreśla się, że to sformułowanie należy odnosić nie tylko do okoliczności wyłączających bezprawność czynu wskazanych wprost w ustawie karnej materialnej, lecz także do tych okoliczności wyłączających bezprawność czynu, których podstawą są inne konkretne normy prawne²⁷. Ustalenie zatem w ramach postępowania sprawdzającego, czy w toczącym się postępowaniu karnym czyn zabroniony będący jego przedmiotem podlega wartościowaniu przez pryzmat konkretnego kontratypu, warunkuje decyzję o odmowie wszczęcia tego postępowania bądź o jego umorzeniu.

Dozwolone użycie broni przez funkcjonariuszy policji i innych służb jest jedną z okoliczności wyłączających karną bezprawność czynu. Takie działanie, podjęte w ściśle określonych warunkach, zawiera się w katalogu służbowych uprawnień funkcjonariuszy. W pewnych sytuacjach może również być zachowaniem podjętym w ramach obrony koniecznej.

Działanie w ramach uprawnień lub obowiązków jest okolicznością wyłączającą odpowiedzialność karną, której podstawą jest stwierdzenie, że nie czyni bezprawia ten, kto spełnia swoją powinność. Chodzi tutaj o założenie braku sprzeczności wewnątrz danego systemu prawa. Sprzecznością byłoby bowiem przypisywanie danej osobie odpowiedzialności karnej za popełnienie przestępstwa przy jednoczesnym ustawowym zezwoleniu na określone zachowanie. Nawet jeśli zachowanie sprawcy wyczerpuje

²⁶ *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego* (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 30, ze zm.) – przyp. red.

²⁷ Postanowienie SN z 22 IX 2008 r., sygn. IV KK 241/08, LEX nr 464981.

znamiona konkretnego przestępstwa lub wykroczenia, to w sytuacji aktualizowania się ustawowego uprawnienia do zachowania się w określony sposób nie dochodzi do popełnienia czynu zabronionego stypizowanego w ustawie karnej. Istotnym warunkiem wyłączenia bezprawności danego zachowania kontratypowego jest istnienie przepisu rangi ustawowej zezwalającego na takie zachowanie²⁸. Działanie funkcjonariusza podjęte w ramach jego uprawnień i obowiązków musi zawierać się w katalogu kompetencji danego organu, przy czym niezbędne jest przeprowadzenie tego działania zgodnie z zachowaniem ustawowych warunków przewidzianych przy jego podjęciu²⁹.

W praktyce uprawnienia wyłączające bezprawność czynu odnoszą się najczęściej do funkcjonariuszy organów procesowych wykonujących określone czynności służbowe. Należy bowiem pamiętać, że zgodnie z treścią art. 7 Konstytucji RP organy władzy publicznej mają obowiązek działać zawsze na podstawie i w granicach prawa, a zgodnie z art. 31 ust. 3 ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być wprowadzone tylko w ustawie. Dozwolone użycie broni przez funkcjonariuszy policji i innych służb stanowi jedną z okoliczności wyłączających karą bezprawność czynu. Ten kontratyp jest o tyle wyjątkowy, że nie został unormowany wprost w przepisach kodeksu karnego. Działanie w ramach analizowanego kontratypu może prowadzić do wyłączenia odpowiedzialności karnej za wiele przestępstw³⁰, w tym w znacznej liczbie przypadków będzie tu chodzić o przestępstwo z art. 189 kk penalizujące bezprawne pozbawienie wolności. Ustawodawca przewidział bowiem wiele przepisów dopuszczających legalne pozbawienie wolności. Do tego katalogu należy zaliczyć przede wszystkim karę pozbawienia wolności, tymczasowe aresztowanie oraz zatrzymanie³¹. Ten kontratyp odnosi się również do czynności podejmowanych w związku z użyciem broni palnej czy zastosowaniem środków przymusu bezpośredniego. Katalog czynów zabronionych, których w przypadku użycia broni dotyczy uchylene bezprawności czynu, jest już znacznie bardziej zróżnicowany, gdyż często będzie obejmować zarówno przestępstwa przeciwko wolności (np. art. 189 kk), jak i przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu (np. art. 156 kk czy art. 148 kk).

Niewątpliwie zasadnie można wywodzić tezę o odrębnym kontratypie dozwolonego użycia broni wyprowadzonym z działania w ramach uprawnień i obowiązków. Jak słusznie zauważył Sąd Najwyższy w postanowieniu z 22 kwietnia 2009 r.:

(...) kontratyp działania w ramach uprawnień i obowiązków zawiera w sobie szczególny przypadek, jakim jest użycie broni palnej w trakcie wykonywania obowiązków służbowych, który z uwagi na odrębne unormowanie stanowi

²⁸ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2004, s. 123.

²⁹ R.A. Stefański, *Ustawowe okoliczności wyłączające bezprawność czynu*, w: *System prawa karnego procesowego*, t. 4: *Dopuszczalność procesu*, P. Hofmański (red.), Warszawa 2013, s. 567; K. Buchała, *Prawo karne materialne*, Warszawa 1980, s. 312; A. Gubiński, *Zasady prawa karnego*, Warszawa 1996, s. 111.

³⁰ Por. przykładowo rozdział XIX oraz rozdział XXIII *Kodeksu karnego*.

³¹ Por. art. 37 kk, art. 258 kpk, art. 244 kpk.

samodzielny kontratyp dozwolonego użycia broni palnej. W sytuacji zbiegu tych dwóch kontratypów, kontratyp uszczegóławiający uprawnienia funkcjonariusza do podjęcia określonych działań stanowi swoisty *lex specialis*³².

Działanie w ramach szczególnej okoliczności wyłączającej bezprawność, jaką jest dozwolone użycie broni palnej, wymaga również spełnienia ściśle określonych przesłanek. Truizmem wydaje się stwierdzenie, że konieczne jest użycie broni w trakcie wykonywania obowiązków służbowych, ocena legalności takiego zachowania powinna zaś być dokonywana przez pryzmat przepisów uprawniających do jej użycia. Kanwą przywołanego powyżej orzeczenia było jedno z najbardziej tragicznych wydarzeń w najnowszej historii Polski, a mianowicie działania podejmowane przez pluton specjalny Milicji Obywatelskiej w celu przełamania strajków górników. Funkcjonariusze MO, którzy brali udział w akcji, w złożonych kasacjach od wyroków skazujących na kary bezwzględnego pozbawienia wolności powoływali się na działanie w warunkach obrony koniecznej. Oświadczyli oni, że spotkali się z aktywną obroną ze strony górników. Sąd Najwyższy, uznając taką argumentację za całkowicie bezzasadną, dokonał analizy warunków, jakich spełnienie jest konieczne, aby można było powoływać się na kontratyp obrony koniecznej. To orzeczenie wpisuje się w ugruntowaną linię orzeczniczą dotyczącą przesłanek legalności użycia broni palnej, która została wypracowana przede wszystkim na gruncie przepisów *Ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji*³³. W wyroku z 12 lutego 2015 r.³⁴ Sąd Najwyższy podkreślił, że ta legalność jest uwarunkowana stwierdzeniem i uznaniem, że jest to jedyny, ostateczny i racjonalny środek obrony przed zamachem. W uzasadnieniu orzeczenia skład orzekający wskazał na znaczenie art. 2 ust. 2 lit. b EKPC, który to przepis jest gwarantem ochrony życia każdego człowieka. Natomiast broń palna i jej użycie stwarza zagrożenie życia ludzkiego podlegające ocenie z perspektywy właśnie tego przepisu, co nie pozostaje bez wpływu na interpretację krajowych przepisów, które są podstawą do legalnego użycia broni.

Użycie broni palnej przez funkcjonariuszy policji³⁵ może również być analizowane przez pryzmat kontratypu obrony koniecznej uregulowanego w art. 25 § 1 kk. Zgodnie tym przepisem obrona konieczna może być stosowana do odparcia ataku na jakiegokolwiek dobro prawnie chronione. W orzecznictwie podkreśla się, że ta instytucja ma na celu nie tylko ochronę zaatakowanego dobra, lecz także kształtowanie zasady, że prawo nie powinno ustępować przed bezprawiem³⁶. Działania obronne mają

³² Postanowienie SN z 22 IV 2009 r., sygn. IV KK 14/09, LEX nr 503622.

³³ Tekst jednolity: DzU z 2020 r. poz. 360, ze zm. (przyp. red.).

³⁴ Wyrok SN z 12 II 2015 r., sygn. IV KK 335/14, LEX nr 1661941.

³⁵ Zgodnie z art. 23 ust. 3 *Ustawy z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych* specjalne użycie broni może być dokonane przez funkcjonariuszy Policji, Straży Granicznej, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, żołnierzy Żandarmerii Wojskowej lub żołnierzy Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, wchodzących w skład grupy wykonującej działania kontrterrorystyczne.

³⁶ Wyrok SN z 27 VII 1973 r., sygn. IV KR 153/73, OSNKW 1974, nr 1, poz. 5.

być reakcją na bezpośredni, bezprawny zamach napastnika. Bezpośredni, a zatem stwarzający realne niebezpieczeństwo dla funkcjonariusza, oraz bezprawny, czyli sprzeczny z porządkiem prawnym. Jak już wspomniano, zachowanie obronne, obiektywnie dozwolone w momencie jego podejmowania, nie może przekształcić się *ex post* w działanie bezprawne³⁷. Kontratyp wskazany w art. 25 § 1 kk wyłącza przestępność takich działań jedynie w zakresie naruszeń dóbr napastnika, nie może zaś stanowić podstawy legalizacji zachowań w odniesieniu do zagrożeń powstałych dla innych osób postronnych.

W praktyce niejednokrotnie mogą powstać trudności z rozróżnieniem kontratypu obrony koniecznej i innych okoliczności wyłączających bezprawność czynu, w tym uprawnień wynikających z pełnienia służby. Chodzi tu przede wszystkim o możliwość powoływania się przez funkcjonariuszy policji na kontratyp obrony koniecznej, w momencie kiedy odpierają bezprawny i bezpośredni zamach na życie i zdrowie swoje lub innej osoby, a także na swoją lub czyjąś wolność. Z całą pewnością jednak nie w każdej sprawie brzmienie art. 25 § 1 kk pozwala na potraktowanie tej regulacji jako podstawy legalizacji zachowań osoby odpierającej atak. W orzecznictwie został wyrażony pogląd, zgodnie z którym:

(...) nie sposób (...) wymagać, aby w tak specyficznej sytuacji i krótkim na prawie racjonalną reakcję czasie policjanci realizowali szczegółowe warunki użycia przez nich broni służbowej. Nawet zatem jeśli nie uznać by zachowania funkcjonariuszy policji jako korzystających z kontratypu wynikającego z ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Policji (...), to niewątpliwie brak bezprawności, a zatem legalność ich działania, można oceniać przez pryzmat przepisów ogólnych wynikających z art. 25 § 1 k.k.³⁸

Zasadniczym problemem może być zachodzenie zakresów normatywnych kodeksowego kontratypu obrony koniecznej oraz pozakodeksowego działania w ramach ustawowych uprawnień i obowiązków. Wystąpienie takiej kolizyjnej sytuacji jest możliwe jedynie wówczas, gdy funkcjonariusz użyje broni palnej w celu odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu wymierzonego w niego. W innych stanach faktycznych problem wydaje się zanikać. Zgodnie ze stanowiskiem judykatury osoba wykonująca obowiązki służbowe jest uprawniona do zastosowania obrony koniecznej, kiedy taki zamach zostanie skierowany w jej stronę. Legalizacja takiego zachowania następuje wówczas na gruncie art. 25 § 1 kk. Taki pogląd został wyrażony przez Sąd Najwyższy w postanowieniu z 27 października 1994 r., zgodnie z którym:

(...) jeżeli określona osoba podejmuje – wykonując obowiązki służbowe – działania w celu ochrony czy przywrócenia porządku lub spokoju publicznego, to wcale

³⁷ Zob. W. Zontek, *Granice błędów i bezprawności w prawie karnym. Punkty krytyczne*, w: *Interdyscyplinarność badań w naukach prawnych*, I. Sepiolo (red.), Warszawa 2012, s. 59–65.

³⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 15 V 2008 r., sygn. II AKa 13/08, LEX nr 447031.

nie działa ona w obronie koniecznej, albowiem podstawę prawną jej działania stanowią obowiązki (i sprzężone z nimi uprawnienia) służbowe, w związku z czym legalność danego działania podlega ocenie pod kątem zgodności z przepisami określającymi podstawy oraz sposób wykonywania obowiązków i uprawnień służbowych tej osoby³⁹.

Słusznie w uzasadnieniu tego orzeczenia podkreślił Sąd Najwyższy, że (...) *w szczególnym układzie sytuacyjnym także osoba wykonująca obowiązki służbowe będzie uprawniona do zastosowania obrony koniecznej. Tak będzie wszelako tylko i wyłącznie wtedy, kiedy bezpośredni i bezprawny zamach zostanie skierowany przeciwko tej osobie*. Nieponoszenie odpowiedzialności karnej przez odwołanie się do kontratypu działania w ramach uprawnień i obowiązków wyłącza konieczność sięgania po konstrukcję obrony koniecznej czy stanu wyższej konieczności.

Wskazane okoliczności wyłączające bezprawność czynu nie znajdują odniesienia w przypadku naruszenia dóbr osób postronnych, które jest wynikiem użycia broni przez funkcjonariuszy. Najlepiej ten problem został zobrazowany w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 30 września 2008 r.⁴⁰, w którym stwierdzono niezgodność art. 122a *Ustawy z dnia 3 lipca 2002 r. – Prawo lotnicze*⁴¹ z art. 2, art. 30 i art. 38 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Zakwestionowany przepis dopuszczał zniszczenie cywilnego statku powietrznego ze znajdującymi się na jego pokładzie pasażerami niebędącymi zamachowcami, który został użyty do działań sprzecznych z prawem, w tym jako środek ataku terrorystycznego. W tym wyroku podkreślono, że poświęcenie życia osób znajdujących się na pokładzie samolotu dla ratowania życia innych osób jest naruszeniem m.in. konstytucyjnej zasady ochrony życia i godności człowieka. Pasażerowie stanowiliby jedynie środek do uchylenia niebezpieczeństwa grożącego innym osobom. Trybunał Konstytucyjny określił to jako depersonalizację (reifikację), której nie da się pogodzić z zasadą ochrony godności człowieka. W dalszej części uzasadnienia tego wyroku Trybunał wskazał, że (...) *prawo może wyjątkowo depenalizować skutki takiego zachowania, uznając brak winy działającego, nie może natomiast legalizować (wyłączać bezprawności) działania polegającego na celowym pozbawieniu życia niewinnych osób, przez określenie formalnoprawnych przesłanek jego prawidłowości*. Możliwe wobec tego jest dokonywanie oceny podjęcia obrony przed bezpośrednim i bezprawnym zamachem, która prowadzi do sprowadzenia naruszenia dobra prawnego osoby trzeciej przez pryzmat stanu wyższej konieczności z art. 26 kk. Oczywiście jest przy tym wymóg spełnienia przesłanek warunkujących powołanie się na stan wyższej konieczności, a także przestrzeganie warunku proporcjonalności i bezwzględnej subsydiarności.

³⁹ Postanowienie SN z 27 X 1994 r., sygn. III KRN 144/94, LEX nr 20709.

⁴⁰ Wyrok TK z 30 IX 2008 r., sygn. K 44/07, LEX nr 441911.

⁴¹ Tekst jednolity: DzU z 2019 r. poz. 1580 (przyp. red.).

Problematyka stosowania środków przymusu bezpośredniego zarówno przez policję, jak i inne uprawnione służby została uregulowana w *Ustawie z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej*⁴², w której określono przesłanki, zasady oraz tryb użycia i wykorzystania tych środków przez wszystkie służby korzystające z uprawnień przysługujących funkcjonariuszom policji. Odwołanie do tego aktu prawnego znajduje się zarówno w ustawie o Policji, jak i w ustawach regulujących funkcjonowanie innych służb⁴³, w których wskazuje się na okoliczności uprawniające funkcjonariuszy do użycia broni palnej w czasie wykonywania obowiązków służbowych.

Zgodnie z art. 16 ust. 2 ustawy o Policji funkcjonariusz może użyć broni palnej lub ją wykorzystać we wskazanych ustawowo przypadkach, m.in. gdy zachodzi konieczność odparcia bezpośredniego, bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność uprawnionego lub innej osoby albo konieczność przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do takiego zamachu. Ustawodawca we wskazanej normie prawnej użył czasownika „odpierać”, który odnosi się bezpośrednio do zamachu, a zatem do działania napastnika skierowanego na dobra prawnie chronione. Chodzi zatem o intencjonalne nakierowanie działania na odparcie zagrożenia. Specjalne użycie broni – w myśl art. 23 ust. 1 *uda* – również dopuszcza oddanie strzału, w sytuacji gdy jest to niezbędne do przeciwdziałania zamachowi lub uwolnienia zakładnika. Taki zamach musi być zachowaniem bezpośrednim, bezprawnym i gwałtownym, godzącym w życie lub zdrowie człowieka. Tak zaprojektowane przesłanki w sposób naturalny odsyłają do przesłanek kontratywu obrony koniecznej. Tam również musi dojść do zaistnienia bezpośredniego i bezprawnego zamachu. Nowością jest tutaj „gwałtowność” działania napastnika. W doktrynie podkreśla się, że wprowadzenie przez ustawodawcę wymogu gwałtowności zamachu należy uznać za błędne, może to bowiem prowadzić do wniosków, których nie da się zaakceptować. Literalna wykładnia tego przepisu wykluczałaby dopuszczalność użycia broni palnej m.in. w sytuacji, gdy terrorysta po wzięciu zakładników kieruje swoje żądania do odpowiednich władz, grozi egzekucją tych zakładników, a następnie zaczyna ich zabijać. W takim wypadku trudno uznać, że sekwencja zdarzeń miała cechę gwałtowności⁴⁴. Słuszny zatem jest postulat, aby każde działanie sprawcy uznać za działanie o charakterze gwałtownym, jeśli stwarza bezpośrednie zagrożenie życia lub zdrowia pokrzywdzonego, choć samo w sobie może być powolne (np. duszenie), długotrwałe, ale prowadzące do takiego skutku⁴⁵. Ten wymóg nie może być wobec tego interpretowany jedynie przez pryzmat jego gramatycznej wykładni i musi uwzględniać całokształt okoliczności zdarzenia terrorystycznego.

Podsumowując, należy podzielić pogląd wyrażony w doktrynie, zgodnie z którym specjalne użycie broni palnej w praktyce może zaistnieć w dwóch typach sytuacji:

⁴² Tekst jednolity: DzU z 2019 r. poz. 2418.

⁴³ Zob. m.in. art. 25 ust. 2 *Ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu* (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 27).

⁴⁴ M. Gabriel-Węglowski, *Działania antyterrorystyczne. Komentarz*, Warszawa 2018, LEX.

⁴⁵ Tamże.

dynamicznego szturmu grupy kontrterrorystycznej na ustalone miejsce przebywania osób, w stosunku do których możliwe jest specjalne użycie broni, oraz stwierdzenia przez snajpera sytuacji bezpośredniego, bezprawnego, gwałtownego zamachu na życie lub zdrowie człowieka, wymagającej natychmiastowej reakcji (strzał ratunkowy). Najczęściej przytaczanym przykładem jest zaobserwowanie prawdopodobnej detonacji ładunku wybuchowego lub egzekucji zakładnika⁴⁶.

Bibliografia

- Buchała K., *Prawo karne materialne*, Warszawa 1980, PWN.
- Dąbrowska-Kardas M., Kardas P., *Glosa do postanowienia SN z 27.10.1994 r., III KRN 144/94*, „Palestra” 1996, nr 7–8.
- Gabriel-Węglowski M., *Działania antyterrorystyczne. Komentarz*, Warszawa 2018, Wolters Kluwer Polska, LEX.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2004, C.H. Beck.
- Gubiński A., *Zasady prawa karnego*, Warszawa 1996, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Interdyscyplinarność badań w naukach prawnych*, I. Sepiolo (red.), Warszawa 2012, C.H. Beck.
- Kodeks karny, Część ogólna*, t. 1, M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), Warszawa 2011, C.H. Beck.
- Kodeks karny. Komentarz*, O. Górniok (red.), Warszawa 2006, LexisNexis.
- Opinia do projektu ustawy o działaniach antyterrorystycznych*, Rzecznik Praw Obywatelskich, pismo z 19 maja 2016 r., nr II.520.2.2016.
- System prawa karnego procesowego*, t. 4, P. Hofmański (red), Warszawa 2013, Wolters Kluwer.
- Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, Zak. W. Świątko.
- Zoll A., *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 1982, Wydawnictwo Prawnicze.
- Zoll A., *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1990, [bnr].

⁴⁶ Tamże.

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (DzU z 1997 r. nr 78 poz. 483, ze zm.).

Europejska konwencja o zwalczaniu terroryzmu, sporządzona w Strasburgu dnia 27 stycznia 1977 r. (DzU z 1996 r. nr 117 poz. 557).

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (DzU z 1993 r. nr 61 poz. 284).

Decyzja Ramowa Rady z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie zwalczania terroryzmu (2002/475/WSiSW) (Dz. Urz. UE L164 z 22 czerwca 2002 r., s. 3),

Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych (t.j.: DzU z 2019 r. poz. 796).

Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (t.j.: DzU z 2019 r. poz. 2418).

Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. – Prawo lotnicze (t.j.: DzU z 2019 r. poz. 1580).

Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 27).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j.: DzU z 2019 r. poz. 1950, ze zm.).

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (t.j.: DzU z 2020 r. poz. 360, ze zm.).

Orzecznictwo

Postanowienie Sądu Najwyższego z 11 X 2016 r., sygn. V KK 117/16, LEX nr 2135555.

Wyrok Sądu Najwyższego z 12 II 2015 r., sygn. IV KK 335/14, LEX nr 1661941.

Decyzja Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 1 IV 2014 r. w sprawie Błońska przeciwko Polsce, skarga nr 26330/12, Lex 1451455.

Wyrok Sądu Najwyższego z 17 I 2013 r., sygn. V KK 99/12, LEX nr 1316082.

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 19 IV 2012 r. w sprawie Sašo Gorgiev przeciwko Macedonii, skarga 49382/06.

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 24 III 2011 r. w sprawie Giuliani i Gaggio przeciwko Włochom, skarga nr 23458/02.

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 23 II 2010 r. w sprawie Wasilewska i Kałucka przeciwko Polsce, skarga nr 28975/04, LEX nr 560833.

Postanowienie Sądu Najwyższego z 22 IV 2009 r., sygn. IV KK 14/09, LEX nr 503622.

- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 30 IX 2008 r., sygn. K 44/07, LEX nr 441911.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z 22 IX 2008 r., sygn. IV KK 241/08, LEX nr 464981.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 15 V 2008 r., sygn. II Aka 13/08, LEX nr 447031.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 25 IV 2006 r. w sprawie Erdoğan i inni przeciwko Turcji, skarga nr 19807/92.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 17 III 2005 r. w sprawie Bubbins przeciwko Wielkiej Brytanii, skarga nr 50196/99.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 26 VI 2004 r. w sprawie Nachova i inni przeciwko Bułgarii, skargi nr 43577/98 i 43579/98.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 24 X 2002 r. w sprawie Mastromatteo przeciwko Włochom, skarga nr 37703/97.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 22 III 2001 r. w sprawie Streletz, Kessler i Krenz przeciwko Niemcom, sygn. 34044/96, 35532/97, 44801/98.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 22 III 2001 r. w sprawie K.-H. W. przeciwko Niemcom, skarga nr 37201/97.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z 27 X 1994 r., sygn. III KRN 144/94, LEX nr 20709.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 10 VII 1984 r. w sprawie McCann i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 10042/82.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 27 VII 1973 r., sygn. IV KR 153/73, OSNKW 1974, nr 1, poz. 5.

Abstrakt

Wzrastająca liczba ataków terrorystycznych powoduje, że niezbędnie należy wprowadzić nowe instytucje prawne, które pozwolą na skuteczne zapewnienie bezpieczeństwa państwa. Celem artykułu jest przybliżenie przesłanek legalności użycia broni palnej przez funkcjonariuszy policji i innych służb, ze szczególnym uwzględnieniem tzw. strzału snajperskiego – instrumentu wprowadzonego na mocy *Ustawy z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych*. Ponieważ kolizja wskazanych uprawnień z wieloma przepisami dotyczącymi praw i wolności jednostki jest nieunikniona, autor dokonał analizy mechanizmów prawnych prowadzących do depenalizacji takich zachowań – kontratypu działania w ramach uprawnień i obowiązków oraz obrony koniecznej. W artykule został przywołany także standard ochrony praw człowieka w zakresie użycia broni palnej z perspektywy art. 2 EKPC, który został wypracowany w orzecznictwie strasburskim chroniącym prawo do życia. Autor wskazał

również na sytuacje, w jakich w praktyce może dojść do specjalnego użycia broni palnej.

Słowa kluczowe: terroryzm, użycie broni palnej, ustawa o działaniach antyterrorystycznych, kontratyp, art. 2 EKPC.

Precision shot as a circumstance excluding criminal responsibility

Abstract

The increasing number of terrorist acts has necessitated the introduction of novel legal solutions allowing for efficient protection of the state. The following article focuses on the legality of the use of firearms by the police and other services, with particular reference to the so-called precision shot: a tool introduced under the Act of 10 June 2016 on anti-terrorist activities. Due to the inevitable interference of the indicated rights with numerous regulations concerning personal rights and freedom, the author conducted an analysis of the legal mechanisms leading to the depenalization of such measures – justification of acts within the framework of rights, duties and necessary self-defense. The article also refers to protection of human rights in terms of firearms use with regard to Article 2 of the European Convention of Human Rights. It is defined by the Strasbourg court and it protects the right to live. The author also points out to the situations where the special use of a weapon can be necessary.

Keywords: terrorism, the use of firearms, act on anti-terrorist activities, legal mechanisms leading to the depenalization, Article 2 of the European Convention of Human Rights.

Operacje specjalne a konwencjonalne

System obrony każdego państwa składa się z kilku podsystemów, wśród których znajduje się podsystem militarny. Najważniejszym celem, jaki przeświadcza tworzeniu systemu obronnego, jest zapewnienie bezpieczeństwa obywatelom oraz zachowanie nienaruszalności i integralności państwa. Podsystem militarny to siły zbrojne, które dzielą się na rodzaje sił zbrojnych, i służby specjalne, a także formacje wspierające działanie innych służb. Konflikt konwencjonalny – to zadeklarowany, bezpośredni konflikt zbrojny pomiędzy zorganizowanymi siłami zbrojnymi dwóch lub więcej państw, prowadzony z użyciem broni konwencjonalnych, bez wykorzystania środków broni masowego rażenia. Według innej definicji wojna konwencjonalna wyklucza użycie wszystkich rodzajów broni masowego rażenia, niekiedy natomiast wskazuje się, że wyklucza użycie broni jądrowej (ale pozwala na jej rozmieszczenie jako tzw. środka nuklearnego odstraszenia). Departament Obrony Stanów Zjednoczonych definiuje pojęcie wojna konwencjonalna jako (...) *typ konfliktu zbrojnego pomiędzy państwami, z bezpośrednią konfrontacją sił wojskowych tych państw, którego celem jest pokonanie sił zbrojnych przeciwnika, zniszczenie jego możliwości prowadzenia wojny lub zdobycie, utrzymanie, terenów w celu wymuszenia zmiany rządu lub polityki przeciwnika*¹.

Operacje (działania) specjalne to przedsięwzięcia o charakterze militarnym i niemilitarnym, których celem jest zniszczenie przeciwnika lub jego osłabienie. W odróżnieniu od działań konwencjonalnych operacje specjalne są realizowane przez podejmowanie m.in. przedsięwzięć dywersyjnych, sabotażowych i psychologicznych. Wśród działań specjalnych można wymienić akcje partyzanckie i przeciwpartyzanckie. Do atrybutów sił specjalnych wykonujących operacje specjalne można zaliczyć m.in.:

- szybkość reagowania na atak lub zagrożenie,
- zapewnianie skrytości przygotowań,
- elastyczność organizacyjną, przejawiającą się w szybkim tworzeniu grup specjalnych o strukturze adekwatnej do danego zadania,
- łatwość dostosowania się do działań przeciwnika dzięki wykorzystaniu unikalnych metod szkoleniowych,
- precyzję w identyfikacji i neutralizacji celów, pozwalającą na skuteczność działań oraz zminimalizowanie strat wśród ludności cywilnej,

¹ https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojna_konwencjonalna [dostęp: 31 X 2020].

- możliwość operowania w każdym środowisku walki,
- korzystniejszą proporcję kosztów działań do uzyskanych efektów w porównaniu z wojskami konwencjonalnymi².

Wyżej wymienione atrybuty powodują, że siły specjalne, zwłaszcza krajów wysoko rozwiniętych, zajmują coraz wyższą pozycję na liście efektywnych narzędzi do skutecznej realizacji polityki bezpieczeństwa państwa, zarówno międzynarodowej, jak i narodowej. Dlatego też charakter i zakres zadań realizowanych przez siły specjalne determinuje konieczność ich bardzo roważnego usytuowania oraz powiązania funkcjonalnego z innymi podmiotami bezpieczeństwa danego kraju.

Pojęcie siły specjalne jest ściśle powiązane z działaniami specjalnymi. Najbardziej znaną definicją operacji specjalnych, o najszerszym zakresie, jest ta opracowana w USA w 1987 r., w momencie tworzenia Dowództwa Operacji Specjalnych. Zgodnie z nią operacje specjalne to działania prowadzone przez siły wojskowe lub paramilitarne, specjalnie zorganizowane, wyszkolone i wyposażone w najlepszy sprzęt, przygotowane do osiągnięcia celów militarnych, politycznych, gospodarczych i psychologicznych, przy użyciu niekonwencjonalnych środków militarnych we wrogich, nieprzyjaznych lub delikatnych (wrażliwych) politycznie regionach. Operacje specjalne są prowadzone w okresie pokoju, wojny oraz szeroko rozumianego konfliktu zbrojnego, samodzielnie lub we współpracy z siłami konwencjonalnymi³.

Według innej, zaktualizowanej wersji tej definicji⁴ operacje specjalne to operacje przeprowadzane we wrogim lub politycznie wrażliwym środowisku dla osiągnięcia celów o charakterze militarnym, politycznym, informacyjnym i (lub) ekonomicznym, z wykorzystaniem środków, którymi nie dysponują siły konwencjonalne. Operacje specjalne mogą być przeprowadzane niezależnie od działań wojsk regularnych i agencji rządowych (sił specjalnych) lub w połączeniu z nimi. Często są one integralną częścią prowadzonej kampanii wojennej i odgrywają wobec niej rolę służebną. Niezależnie prowadzone operacje specjalne polegają m.in. na organizowaniu armii innych państw czy partyzantki i szkoleniu jej uczestników bądź na przeprowadzaniu ataków na wskazane cele, aby wyeliminować potencjalne zagrożenie czy działania antyterrorystyczne⁵. Zgodnie z inną definicją działania specjalne to kompleks przedsięwzięć o charakterze wojskowym zmierzających do osłabienia potencjału politycznego, ekonomicznego, militarnego oraz moralnego przeciwnika. Są one realizowane w sposób odmienny od działań wojsk regularnych⁶.

² Zob. J. Gut, *Siły Specjalne wybranych państw. Wielka Brytania, Stany Zjednoczone, Niemcy, Federacja Rosyjska*, Warszawa 2019, s. 13.

³ H. Królikowski, *Geneza i rozwój polskich operacji oraz sił specjalnych*, Warszawa 2013, s. 11.

⁴ Sformułowanej na podstawie *Doctrine of Joint Special Operations*, www.dtic.mil/doctrine/jel/new_pubs/jp3_05.pdf [dostęp: 18 V 2017].

⁵ M. Lasoń, *Wojskowa formacja specjalna GROM im. Cichociemnych spadochroniarzy Armii Krajowej jako instrument polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2005, nr 4, s. 11.

⁶ H. Hermann, *Działania specjalne (wczoraj, dziś, jutro)*, Toruń 2002, s. 21.

W Wielkiej Brytanii operacje specjalne są również opisane jako działania prowadzone w okresie pokoju, napiętej sytuacji i wojny przez wyznaczone siły specjalne, którymi są jednostki wyselekcjonowane, wyszkolone, odpowiednio wyposażone i zorganizowane w taki sposób, aby działać na wrogiem terytorium, w izolacji od sił głównych. Siły specjalne mogą być przerzucane na wyznaczony teren drogą morską, lądową lub powietrzną. Są one przystosowane do działania we wszystkich wymienionych środowiskach. Specyficzna natura sił specjalnych sprawia, że maksymalnie wykorzystują one czynnik ludzki, nie są siłami ciężkimi, nie potrzebują opancerzonych pojazdów do transportu ludzi i sprzętu. Ich rozwinięcie w odległych miejscach nie jest tak skomplikowane jak w przypadku wojsk regularnych. Działają najczęściej w niewielkich zespołach. Siły specjalne mogą być skierowane tylko do prowadzenia niezmiernie ważnych operacji, w których wykorzystuje się ich szczególne możliwości. Jeśli podczas operacji specjalnej osiągnie się stan, w którym nie ma potrzeby angażowania żołnierzy tych jednostek, to należy ich wycofać, a zadanie przekazać wojskom konwencjonalnym. Jest to spowodowane tym, że jednostki sił specjalnych muszą przygotowywać się do wykonania następnego działania. Siły specjalne są zwykle nieliczne i dlatego odtworzenie ich gotowości do działania przed następnym zadaniem może być dość kłopotliwe. Z tego powodu ich umiejętności oraz możliwości nie powinny być tracone przy operacjach o niewielkim znaczeniu⁷.

Według Brytyjczyków działania specjalne powinny być postrzegane jako narzędzie strategiczne do prowadzenia ważnych operacji, obejmujących zadania „zielone” (zadania wojskowe polegające na wspieraniu sił zbrojnych) i zadania „czarne” (zadania kontrterrorystyczne i wojskowe stanowiące wsparcie działań władz cywilnych) i tylko do takich operacji powinny być angażowane. W Wielkiej Brytanii uznano, że umiejscowienie sił specjalnych w systemie bezpieczeństwa państwa i strukturze sił zbrojnych musi być zintegrowane z poszczególnymi rodzajami sił zbrojnych, ale jednocześnie od nich odseparowane. Wspólnym mianownikiem są szkolenia oraz współpraca organizowana zgodnie z obowiązującymi procedurami. Jednostki specjalne muszą także być włączone w narodowe struktury dowodzenia i kontroli⁸.

W jeszcze innej definicji działań specjalnych oprócz wyżej wskazanych elementów jest mowa o celach. Operacje specjalne to działania polegające na zrealizowaniu celów strategicznych, niemożliwych do osiągnięcia na drodze dyplomatycznej bądź przez działania wojsk regularnych. Są one prowadzone w skali taktycznej z wykorzystaniem czynnika zaskoczenia i innowacji taktycznych. Dzięki działaniom specjalnym w wymiarze politycznym uzyskuje się efekt strategiczny, a w wymiarze militarnym – strategiczny i operacyjny⁹.

⁷ H. Królikowski, *Geneza i rozwój polskich operacji...*, s. 12.

⁸ Tamże, s. 14.

⁹ Tenże, *Działania specjalne w strategii wojskowej w III Rzeczypospolitej Polskiej*, Siedlce 2005, s. 105.

W polskiej doktrynie zatytułowanej *Doktryna Narodowa. Operacje połączone OP/1*¹⁰ wprowadzono definicję operacji specjalnych jako działań realizowanych przez siły specjalne w określonym czasie i przestrzeni, według jednolitego planu, dla osiągnięcia celów wojskowych, politycznych, ekonomicznych i psychologicznych o znaczeniu operacyjnym lub strategicznym. Zgodnie z tym dokumentem operacje specjalne są operacjami wojskowymi. Zarówno według amerykańskiej, jak i polskiej doktryny obronnej operacje specjalne polegają na realizacji działań specjalnych przez celowo do tego przygotowane, odpowiednio wyselekcjonowane, zorganizowane, uzbrojone i wyposażone siły, które korzystając ze specjalnych taktyk i technik nietypowych dla wojsk konwencjonalnych, zmierzają do osiągnięcia celów politycznych, ekonomiczno-gospodarczych, militarnych lub psychologiczno-informacyjnych¹¹. W przypadku działań militarnych operacje specjalne są realizowane głównie na terenie nieprzyjaciela, przede wszystkim na tyłach wojsk przeciwnika. Są one ściśle powiązane z działaniami wywiadowczymi i kontrwywiadowczymi. Działania specjalne polegają przede wszystkim na:

- prowadzeniu rozpoznania specjalnego,
- dezorganizowaniu istotnych systemów zapewniających zdolności bojowe przeciwnika,
- niszczeniu celów (zwłaszcza infrastruktury krytycznej) na głębokim zapleczu przeciwnika i tyłach jego wojsk,
- prowadzeniu działań dezinformacyjno-psychologicznych,
- niszczeniu zakładów przemysłowych, ważnych instytucji, szlaków komunikacyjnych, sprzętu komunikacyjnego,
- działaniach dywersyjnych i sabotażowych, dokonywaniu zamachów oraz aktów terroru,
- walce z terroryzmem stosowanym przez przeciwnika,
- wspieraniu walki z przestępczością zorganizowaną, w tym zatrzymywaniu niebezpiecznych przestępców¹².

W natowskiej definicji operacje specjalne są operacjami wojskowymi prowadzonymi przez wyznaczone do tego celu, zorganizowane, wyszkolone oraz wyposażone wojska, które używają niestandardowych technik operacyjnych odbiegających od konwencjonalnych działań wojsk regularnych. Takie operacje mogą być realizowane niezależnie od wojsk konwencjonalnych lub we współpracy z nimi, aby osiągnąć zamierzony cel polityczny, militarny, zdobyć odpowiednie informacje, a także osiągnąć zakładany cel ekonomiczny. Operacje specjalne ze względu na swoją specyfikę są zazwyczaj operacjami połączonymi. NATO tworzy własne jednostki specjalne (Special Operation Forces, SOF) w połączeniu z lotnictwem, marynarką wojenną oraz

¹⁰ *Doktryna Narodowa. Operacje połączone OP/01*, Warszawa 2002, Ministerstwo Obrony Narodowej, Sztab Generalny WP.

¹¹ *Operacje specjalne DD/5.5*, Kraków 2011, Dowództwo Wojsk Specjalnych.

¹² B. Pacek, *Wojska Specjalne Sił Zbrojnych RP*, Siedlce 2019, s. 29.

wojskami lądowymi. Żołnierze SOF szkolą się i działają z innymi jednostkami, przekazując swoje doświadczenie, umiejętności oraz wiedzę dowódcy wojsk połączonych (Joint Force Commander, JFC).

Operacje specjalne różnią się od operacji konwencjonalnych poziomem podejmowanego ryzyka fizycznego, ale też dyplomatycznego, jak również technikami operacyjnymi, stylem działania, niezależnością od wsparcia wojsk sojusznicych, a także uzależnieniem od dokładności wywiadu operacyjnego i wojsk własnych. Operacje specjalne są integralną częścią kampanii sojusznicych (działań NATO w świecie). Jakkolwiek te operacje mogą być przeprowadzane samodzielnie, to zdecydowana ich większość jest zaplanowana i realizowana w taki sposób, aby zwiększyć prawdopodobieństwo sukcesu całości kampanii, czyli różnych rodzajów wojsk. W doktrynie natowskiej uwzględnia się element wsparcia wojsk konwencjonalnych przez jednostki specjalne, które jednak z nimi nie konkurują (ten element jest obecny również w polskich doktrynach dotyczących operacji specjalnych). Operacje specjalne nie mogą być wykorzystywane jako zamiennik dla operacji konwencjonalnych.

Sukces przeprowadzanych operacji specjalnych zależy od pojedynczego operatora Zespołów Szturmowych (Bojowych), które ze sobą współpracują, od jego profesjonalizmu, nietypowych umiejętności oraz od wzajemnego zaufania. Mała liczebność wojsk specjalnych, ich niespotykane możliwości oraz samowystarczalność (oczywiście w granicach realności i przez krótki czas) umożliwia wojskom sojusznicych przygotowanie szybkiej i możliwej do wykonania odpowiedzi militarnej.

Operacje specjalne mogą być przeprowadzane bezpośrednio przeciw wrogim wojskom jako pojedyncza akcja militarna (np. rajd), wymierzona m.in. w infrastrukturę komunikacyjną przeciwnika, lub pośrednio – przez organizowanie szkoleń czy wspieranie wojsk sojusznicych. Jest to przykład uzyskania ogromnych rezultatów w stosunku do użytej siły.

Operacje specjalne mogą mieć charakter zarówno małych operacji wojskowych, jak i przedsięwzięć realizowanych razem z wojskiem konwencjonalnym na dużą skalę. W okresie pokoju działania specjalne będą skierowane na ochronę poszczególnych państw i budowanie sojuszy. Natomiast podczas konfliktów zbrojnych mogą one być skierowane na wiele różnych typów działań wojskowych z taktycznym i operacyjnym skutkiem dla dowódcy wojsk połączonych Joint Force Commander (przekazanie wiedzy, doświadczenia). Są one integralną częścią całego teatru działań militarnych. Mogą być przeprowadzane jako wypełnienie zobowiązań sojusznicych wspólnej obrony, zgodnie z *Allied Joint Doctrine for Special Operations*¹³, lub w odpowiedzi na kryzys¹⁴.

Cechą charakterystyczną sił specjalnych jest stosowanie niestandardowych metod, w tym wykorzystywanie specjalistycznego sprzętu przez doskonale wyszkolonych operatorów. Często ich działania wymagają maksymalnej skrytości i chirurgicznej

¹³ *Allied Joint Doctrine for Special Operations*, AJP-3.5, 2009, s. 1-1-1-2.

¹⁴ H. Królikowski, *Geneza i rozwój polskich operacji...*, s. 13-14.

precyzji. Mogą oni działać samodzielnie, lecz zazwyczaj są elementem działań połączonych, w które są zaangażowane: lotnictwo, marynarka wojenna, wojska lądowe, inne siły wojskowe, a także instytucje rządowe i pozarządowe. W doktrynie *Operacje specjalne DD/3.5* jest mowa o pięciu podstawowych zasadach użycia sił specjalnych¹⁵. Przyjęta w niej definicja operacji specjalnych jest odzwierciedleniem (a w zasadzie tłumaczeniem) definicji zawartej w *Allied Joint Doctrine for Special Operations*.

Pierwsza zasada odnosi się do wyboru celów o dużym znaczeniu (wysokowartościowych). Oznacza to, że komandosów należy angażować tylko do operacji, których cel ma bardzo duże znaczenie (polityczne, ekonomiczne itp.). Na każdym etapie realizacji zadania jest prowadzony tzw. *targeting*, czyli wyszukiwanie, opisywanie, analizowanie i nadawanie priorytetów poszczególnym celom operacji, które są planowane lub realizowane w danym momencie. Siły specjalne są „towarem” deficytowym ze względu na specyficzne umiejętności, dlatego należy używać ich rozważnie i jedynie do realizacji najważniejszych celów i misji.

Druga zasada mówi o dostępie do informacji. Operacje specjalne są planowane i przygotowywane z dużym stopniem uszczegółowienia. Operator planujący misję musi mieć komplet informacji rzetelnych, dostarczonych na czas, aktualnych, wiarygodnych i szczegółowych, m.in. o obiekcie, celu, terenie, pogodzie i o wielu innych, z pozoru tylko nieistotnych czynnikach.

Trzecia zasada dotyczy ustalenia zrozumiałych i przejrzystych reguł dotyczących dowodzenia i kontroli.

W czwartej zasadzie zwraca się uwagę na konieczność przekazania komandosom (operatorom) wytycznych potrzebnych przy planowaniu operacji. Najważniejsze jest zachowanie scentralizowanego planowania oraz zdecentralizowanej realizacji zadań. To oznacza, że planowanie operacji jest prowadzone centralnie i wspólnie. Dane zadanie jest realizowane pod kierownictwem i według wytycznych głównego dowódcy operacji. Za planowanie misji (tzw. planowanie wykonawcze – jedna z cech operacji specjalnych) i za jej wykonanie pełną odpowiedzialność ponosi dowódca operacji.

Ostatnia, piąta, zasada jest związana z bezpieczeństwem operacji. Polega ona na zapewnieniu siłom specjalnym bezpieczeństwa przez podjęcie takich przedsięwzięć, jak:

- wydzielenie i wyizolowanie miejsca, w którym siły specjalne mogą planować i przygotowywać się do działania,
- zapewnienie ochrony fizycznej zgrupowanym żołnierzom sił specjalnych (włączenie wydzielonych im obiektów w ogólny system ochrony i obrony bazy),
- zapewnienie dostępu do niejawnych łączy informatycznych,
- ograniczenie do niezbędnego minimum liczby osób wtajemniczonych w planowane działania,
- ustalenie, które z informacji dotyczących sił własnych są najważniejsze, i ich ochrona.

¹⁵ <https://www.cisiiskuteczni.pl/akademia/operacje-specjalne-a-konwencjonalne> [dostęp: 11 II 2017].

Angażując siły specjalne, zawsze trzeba pamiętać o wymaganiach związanych z operacjami specjalnymi. Już na etapie przygotowania takiej operacji sprawdza się, czy jest ona możliwa do przeprowadzenia. Oceny dokonuje się według następujących kryteriów: zgodności misji, wykonalności misji, liczebności sił i środków oraz odpowiadzi na pytanie, czy warto ryzykować. Zgodność misji to odpowiedź na pytanie, czy nowe zadanie leży w zakresie operacji specjalnych. Analiza wykonalności misji umożliwia sprawdzenie, czy komandosi są właściwie przygotowani, przeszkoleni, wyposażeni, dysponują odpowiednimi umiejętnościami do przeprowadzenia takiej operacji oraz czasem niezbędnym na zaplanowanie oraz realizację wyznaczonego zadania. Ustalenie liczby sił i środków jest związane z oceną, czy są one wystarczające do wsparcia oraz zabezpieczenia misji, a także czy posiadane dane rozpoznawcze są wiarygodne i aktualne. Ostatnim kryterium jest ocena, czy istnieje potrzeba podjęcia ryzyka, które jest związane z realizacją zadania, co nie zawsze jest oczywiste. Pozytywna odpowiedź na to pytanie pozwala podjąć decyzję o zasadności użycia sił specjalnych.

Jednostki specjalne mają w swoich strukturach elementy bojowe, dowodzenia, łączności, wsparcia bojowego i zabezpieczenia logistycznego. Ich działanie jest oparte na własnych procedurach, dzięki czemu charakteryzują się one tzw. mobilnością, czyli zdolnością do szybkiego włączenia się do akcji, oraz możliwością realizacji zadań zarówno przeprowadzanych samodzielnie, jak i wspólnie z siłami konwencjonalnymi¹⁶.

Mówiąc o operacjach specjalnych, należy poświęcić uwagę żołnierzom, którzy je realizują. Kim są specjaliści? Odpowiedź na to pytanie jest bardzo ważna, gdyż to właśnie oni wykonują zadania operacyjne.

(...) nikt nie rodzi się żołnierzem sił specjalnych. Nim trzeba się stać poprzez własny upór, chęci, motywację, ciężką i morderczą pracę, samodyscyplinę, szereg wyrzeczeń i niedogodności. Prawdziwy komandos wychował się bowiem w nocy, w długich marszach w deszczu, w małych łodziach kołyszących się na bezkresnych morzach, na smaganych deszczem skałach, ośnieżonych szczytach i przede wszystkim podczas nocy spędzonych w ukryciu w wilgotnych okopach. Nauczono go używać lin, wspinać się na skały, skradać się jak kot, czołgać się, atakować, posługiwać się bronią i walczyć wręcz, szybko regenerować siły i wymykać się śmierci; komandos został ukształtowany przez trening, nigdy nie kończący się trening¹⁷.

Powyższy opis zawiera dokładną charakterystykę cech żołnierza sił specjalnych, zwanego potocznie komandosem lub operatorem. Na pewno był on bardzo dobrym żołnierzem lub funkcjonariuszem, ale najprawdopodobniej brakowało mu tego „czegoś” w dotychczasowej służbie. Pewne jest też to, że był odpowiednio przygotowany i zmotywowany do przebrnięcia przez sito selekcji i proces naboru do jednostek specjalnych. Ale jest to dopiero początek drogi, ponieważ nie każdą osobę, która wstąpiła do danej formacji specjalnej, można nazwać komandosem (operatorem).

¹⁶ <https://www.cisiiskuteczni.pl/akademia/jakosc-czy-ilosc> [dostęp: 12 III 2017].

¹⁷ Zob. R. Hunter, *Komandosi. Prawdziwe historie*, Warszawa 2001.

Zgodnie z dokumentem *Operacje specjalne DD/3.5* są to żołnierze odpowiednio przygotowani, wyszkoleni, wyposażeni i zorganizowani, którzy wykonują zadania rozpoznania specjalnego, biorą udział w akcjach bezpośrednich i wsparcia militarnego przy realizacji operacji jawnych, niejawnych i dyskretnych. Komandosi zawsze zbierają jak najwięcej informacji dotyczących zadania. Mogą i na pewno będą żądać najnowszych danych rozpoznawczych oraz zdjęć, podglądu z urządzeń rozpoznawczych pilotowych i bezpilotowych, dodatkowych środków wsparcia, którymi sami nie dysponują. Na etapie przygotowywania misji liczy się każdy, nawet najdrobniejszy szczegół. Komandosi przed wykonaniem zadania nie szcędzą wysiłku na przygotowanie się do jego realizacji, co świadczy o ich profesjonalizmie. „Im więcej potu na treningu, tym mniej krwi w boju” – to powiedzenie zna każdy żołnierz wojsk specjalnych. Czas realizacji zadania to zawsze element decydujący o powodzeniu akcji. Z tego względu komandosi nie chcą, aby o ich planach i „robotcie” wiedział ktokolwiek spoza wąskiego grona osób do tego upoważnionych. Warto dodać, że dla komandosa „robota” nie kończy się z chwilą powrotu do bazy. Musi się zająć sprzętem, uzupełnić zapasy, naładować baterie do radiostacji oraz – co najważniejsze – dokładnie przemyśleć i przeanalizować całą operację. Wyciągnięcie wniosków, aby w przyszłości działać lepiej i skuteczniej, jest bardzo ważnym elementem podsumowującym daną misję.

Zdj. 1. Przygotowanie do akcji, 2010 r.

Źródło: Materiały Służby Wywiadu Wojskowego.

Właściwość operacji specjalnych

W Stanach Zjednoczonych wskazano pięć elementów, które odróżniają działania specjalne od konwencjonalnych działań wojskowych. Należą do nich:

1. Niekonwencjonalne szkolenie oraz wyposażenie. Niecodzienne wymagania związane z przeprowadzaniem operacji specjalnych definiują zakres szkolenia

oraz wyposażenie. Często potrzebna jest specyficzna mieszanka umiejętności oraz specjalistycznego sprzętu, który zazwyczaj jest poza zasięgiem sił konwencjonalnych.

2. Realizacja zadań delikatnych lub wrażliwych politycznie. Każdy aspekt operacji specjalnych jest ograniczony przez wrażliwy politycznie obszar działań. Działania niekonwencjonalne lub wsparcie zaprzyjaźnionych rządów (tzw. zagraniczne wewnętrzne operacje obronne) polegające na przeprowadzeniu szkolenia bądź doradzaniu siłom bezpieczeństwa obcego państwa powodują utożsamianie żołnierzy sił specjalnych z miejscowym rządem i jego działaniami zbrojnymi.
3. Niekonwencjonalny sposób myślenia. Operacje specjalne nie sprzeciwiają się tradycyjnym zasadom sztuki wojennej, kierują się jednak innymi wartościami w określeniu ich ważności. W operacjach specjalnych zaskoczenie uzyskuje się dzięki szybkości, skrytości, zuchwałości działania, zastosowaniu podstępu oraz nowych taktyk i technik, które mogą być dużo bardziej efektywne niż tradycyjne taktyki sztuki wojennej oparte na zmasowanej sile ognia i manewrach.
4. Czas i miejsce realizacji operacji. Akcje bezpośrednie, operacje antyterrorystyczne, odbijanie zakładników, ewakuacja lub poszukiwanie i zajmowanie celów morskich muszą zostać przeprowadzone we właściwym czasie oraz miejscu, w przeciwnym wypadku nie będą mogły zakończyć się sukcesem.
5. Specjalne wymagania wywiadowcze. Operacje specjalne są prowadzone przy współdziałaniu wywiadu zarówno cywilnego, jak i wojskowego, co wynika z potrzeby dostępu do pożądanых informacji. W szczególnych przypadkach informacje o charakterze taktycznym i operacyjnym muszą być dodatkowo uzupełnione przez jednostki rozpoznawcze. Siły specjalne stale potrzebują informacji ze źródeł narodowych i międzynarodowych (sojuszniczych), pozwalających na rozwiązywanie szczegółowych problemów taktycznych, w czasie rzeczywistym.

Operacje specjalne były prowadzone m.in. podczas trwania konfliktów zbrojnych – w okresie II wojny światowej, w Wietnamie, na Falklandach-Malwinach, w Zatoce Perskiej (1991 r. oraz 2003 r.), w Afganistanie (od 2001 r.). Natomiast do działań specjalnych w czasie pokoju zalicza się działania kontr- i antyterrorystyczne, m.in. atak pododdziału SAS na ambasadę Iranu w Londynie (5 maja 1980 r.), nalot izraelskiego lotnictwa (7 czerwca 1981 r.), w wyniku którego został zniszczony iracki reaktor atomowy pod Bagdadem, oraz zatrzymanie na terenie byłej Jugosławii serbskiego zbrodniarza wojennego – „Rzeźnika z Vukovaru”, tj. Slavka Dokmanovicia – przez operatorów JW GROM (27 czerwca 1997 r.).

Środowisko działania sił specjalnych można podzielić na: przyjazne¹⁸, częściowo przyjazne¹⁹ i wrogie²⁰. Przyjmuje się, że działania specjalne są podejmowane na tyłach lub zapleczu przeciwnika we wrogim środowisku, co jest prawdą, ale tylko w odniesieniu do niektórych rodzajów takich działań, szczególnie tych, które są prowadzone w czasie trwania konfliktu zbrojnego. Bez wątplenia operatorzy grup specjalnych (Zespołów Bojowych, ZB) działających na tyłach wojsk irackich w 1991 i 2003 r. realizowali zadania we wrogim środowisku. Do działań specjalnych prowadzonych w okresie, kiedy nie ma otwartego konfliktu zbrojnego, można zaliczyć m.in. działania grup specjalnych podczas egipsko-izraelskiej „wojny na wyczerpanie” (od 3 marca 1969 r. do 7 sierpnia 1970 r.). Sytuacja, kiedy operatorzy jednostek specjalnych wykonują działania specjalne w środowisku przyjaznym, to m.in. uwalnianie zakładników przetrzymywanych przez terrorystów, a kraj, w którym dokonano tego czynu, nie wspiera terroryzmu. Działania specjalne prowadzi się także w warunkach misji pokojowych lub stabilizacyjnych, kiedy tego rodzaju misje popiera tylko część społeczeństwa. Siły specjalne są wtedy angażowane w wewnętrzną walkę innych państw jako wsparcie rządu lub opozycji.

Zdj. 2. Jednostka specjalna w działaniu.

Źródło: Materiały Służby Wywiadu Wojskowego.

¹⁸ Przyjazne to takie, kiedy zarówno rząd, agencje rządowe, jak i społeczeństwo popierają cele jednostek specjalnych oraz metody, jakimi się one posługują.

¹⁹ O środowisku częściowo przyjaznym można mówić wtedy, gdy cele i metody działań specjalnych popiera tylko rząd danego kraju, a społeczeństwo lub jego część jest wobec nich nastawiona niechętnie lub wręcz wrogo. Możliwa jest również odwrotna sytuacja, kiedy to rząd i agencje rządowe są nastawione wrogo, a ze strony społeczeństwa można oczekiwać poparcia.

²⁰ Dotyczy to sytuacji, w których zarówno rząd, jak i społeczeństwo konkretnego kraju są nieprzychylnie lub wrogo nastawione wobec działań specjalnych przeprowadzanych na ich terenie.

Działania specjalne są wrażliwe politycznie. Wynika to z kilku czynników, przede wszystkim z tego, że są one prowadzone w celu osiągnięcia efektu strategicznego zarówno w wymiarze wojskowym, jak i politycznym. Inna przyczyna wrażliwości takich operacji to realizowanie ich w czasie pokoju. Już samo ujawnienie, że państwo prowadzi działania zbrojne w okresie pokoju, może prowadzić do kryzysu rządowego lub skandalu międzynarodowego. Może to być odebrane jako prowokacja i rzeczywiście doprowadzić do konfliktu zbrojnego pomiędzy państwami.

Współczesne operacje specjalne charakteryzują się nie tylko wrażliwością polityczną w kontekście stosunków międzynarodowych, lecz także są ważnym i delikatnym elementem polityki informacyjnej czy wyborczej. Przykładem może być operacja Neptune Spear²¹ przeprowadzona przez operatorów Navy Seals Team Six (DEVGRU). Upublicznienie informacji o jej skutkach było m.in. elementem kampanii wyborczej ówczesnego prezydenta Stanów Zjednoczonych, który w orędziu stwierdził: (...) *operacja ta jest wzorem dla wszystkich Amerykanów, a szczególnie polityków: żeby dopaść Osamę, komandosi musieli działać razem, w jednej drużynie, mając do siebie bezgraniczne zaufanie*²².

Operacje specjalne są przede wszystkim narzędziem, które ma szersze zastosowanie niż inne działania prowadzone przez formacje wojskowe i paramilitarne. Dlatego też są one ważnym elementem strategii wojskowej państw rozwiniętych, wspomagającym nie tylko działania militarne, lecz także dyplomatyczne, a także pozostałe działania związane z prowadzoną polityką bezpieczeństwa danego kraju.

William H. McRaven²³, admirał marynarki wojennej USA²⁴, wielokrotnie odznaczany, obecnie emerytowany wojskowy, zdefiniował sześć zasad operacji specjalnych, które warunkują osiągnięcie przewagi nad przeciwnikiem, a w końcowym stadium prowadzenia operacji gwarantują sukces. Należą do nich²⁵:

1. Prostota. Przy planowaniu operacji specjalnej przekłada się ona na ograniczoną do minimum liczbę celów, gromadzenie wiarygodnych informacji

²¹ *Operation Neptune Spear* (dosł. „operacja Włócznia Neptuna”, pol. Operacja Trójzab Neptuna) – operacja wojsk Marynarki Wojennej USA mająca na celu zabicie Osamy bin Ladena na terenie jego rezydencji w Abbottabadzie w Pakistanie, za: https://pl.wikipedia.org/wiki/Operacja_Neptune_Spear [dostęp: 22 X 2020] – przyp. red.

²² H. Królikowski, *Geneza i rozwój polskich operacji...*, s. 19.

²³ Od czerwca 2008 r. McRaven służył jako dowódca Wspólnego Dowództwa Specjalnego (JSOC), a od 2006 r. do 2008 r. jako Dowódca Specjalnego Dowództwa Operacyjnego (SOCEUR). Oprócz pełnienia obowiązków jako COMSOCEUR został również pierwszym dyrektorem Centrum Koordynacji Sił Specjalnych NATO ds. Sił Operacyjnych (NSCC). Admirał McRaven wycofał się z marynarki wojennej 28 sierpnia 2014 r., po ponad 37 latach służby, https://en.wikipedia.org/wiki/William_H._McRaven [dostęp: 1 VI 2017].

²⁴ Podczas swojej służby dowodził, na rozmaitych szczeblach hierarchii wojskowej, oddziałami Navy Seals. Ostatnią sprawowaną przez niego funkcją było dowodzenie wszystkimi oddziałami amerykańskich sił specjalnych. Zob. W.H. McRaven, *Make your bed*, Kraków 2018, s. 133.

²⁵ Za: K. Frąciak i in., *Operacje specjalne w świetle teorii adm. McRavena*, Toruń 2018, s. 34 i nast.

- i danych rozpoznawczych oraz wprowadzenie innowacji, dzięki którym można zaskoczyć przeciwnika.
2. Bezpieczeństwo informacji. Zależy ono od tego, czy uda się uniemożliwić przeciwnikowi zdobycie wiedzy o nadchodzącym ataku, co dałoby mu przewagę. To nie cel misji sam w sobie musi być ukrywany przed przeciwnikiem, a czas jej realizacji, metoda wykonania ataku oraz ewentualne środki i sposoby przeniknięcia do ugrupowania przeciwnika lub w pobliże celu.
 3. Trening pod kątem przyszłej operacji. Trening indywidualny doskonali umiejętności żołnierzy, a dzięki całościowym (pełnowymiarowym) ćwiczeniom (wraz z całym sprzętem) można wykryć słabe elementy planu; obydwie te czynności są istotne dla osiągnięcia sukcesu na polu walki.
 4. Zaskoczenie. Niełatwo jest uzyskać efekt zaskoczenia, gdy przeciwnik spodziewa się ataku i jest do niego przygotowany. Zmylenia przeciwnika można osiągnąć przez odwrócenie jego uwagi od sił wykonujących uderzenie lub też opóźnienie czasu jego reakcji na zaistniałą sytuację. Istotą zaskoczenia nie jest atakowanie przeciwnika np. w nocy, ale wtedy, gdy jest on osłabiony, zdekoncentrowany lub nie zajmuje swoich pozycji bojowych. Jednym z najbardziej istotnych elementów zaskoczenia jest wykorzystanie wrażliwości przeciwnika i jego podatności na potencjalny atak.
 5. Szybkość. Jest to podstawowa zasada, która z jednej strony pozwala zwielokrotnić efekt zaskoczenia, a następnie to wykorzystać, a z drugiej – ogranicza czas ekspozycji żołnierzy na oddziaływanie przeciwnika oraz na wpływ nieprzewidzianych czynników i tym samym istotnie zwiększa poziom bezpieczeństwa podczas działania.
 6. Cel operacji (rozumiany jako pełna świadomość nadrzędnego priorytetu operacji, a następnie wykonanie operacji, bez względu na pojawiające się przeszkody oraz okazje i możliwości). Znaczenie osiągnięcia wyznaczonego celu musi być zrozumiałe dla wykonawców zadania. Dzięki temu żołnierze będą ukierunkowani na realizację zadania i uzyskanie zakładanego wyniku operacji specjalnej. W trakcie walki będą umieli rezygnować z nadarzających się okazji, aby zniszczyć inny wartościowy cel, co mogłoby skutkować niezrealizowaniem głównego zadania. Wszystkie fazy operacji specjalnej muszą być ukierunkowane na osiągnięcie założonego celu.

Te zasady są ze sobą powiązane i wzajemnie zależne. Muszą być przestrzegane na trzech etapach operacji – podczas planowania, przygotowania i wykonania. Jeśli plan nie będzie prosty, to trudno będzie utrzymać w tajemnicy przygotowywanie operacji, a jeszcze trudniej przećwiczyć wszystkie jej elementy w szczegółach. To spowoduje, że prawie niemożliwe będzie wykorzystanie atutu szybkości i zaskoczenia.

Operacje specjalne mogą być prowadzone na poziomach: strategicznym, operacyjnym, taktycznym²⁶.

²⁶ H. Królikowski, *Geneza i rozwój polskich operacji...*, s. 219.

Poziom strategiczny dotyczy szerokich aspektów polityki narodowej, a podejmowane decyzje odzwierciedlają narodowe i międzynarodowe cele, integrują wszystkie instrumenty władzy, wskazują siły i określają ograniczenia dotyczące ich użycia.

Poziom operacyjny to kampanie i główne operacje (ofensywne, defensywne, stabilizacyjne oraz wspierające działania prowadzone przez podmioty cywilne). Dowódca sił na danym teatrze działań określa cele operacyjne, dzięki którym można osiągnąć wyznaczone cele strategiczne. Służy temu planowanie, organizacja i przeprowadzanie kampanii i operacji, które z kolei determinują aktywność na poziomie taktycznym. Dowódca regionalny oraz podlegli mu dowódcy mogą wykorzystywać siły specjalne jako część podległych im sił połączonych do osiągnięcia celów strategicznych.

Zdj. 3. Śmigłowiec Medevac w gotowości do startu. FOB (Forward Operational Base), Ghazni, 2012 r.

Źródło: Materiały Służby Wywiadu Wojskowego.

Poziom taktyczny to walka. To właśnie w tym momencie, podczas kontaktu z przeciwnikiem lub w jego otoczeniu, są podejmowane decyzje o zastosowaniu siły, aby uzyskać nad nim przewagę. Siły specjalne mogą wspierać operacje wykonywane przez wojska konwencjonalne na poziomie taktycznym, dzięki czemu mogą być zrealizowane wyznaczone cele operacyjne.

Operacje specjalne mogą stanowić element nacisku na rządy państw w celu kreowania warunków korzystnych dla osiągnięcia celów strategicznych, co odróżnia je od działań wojsk konwencjonalnych. Operacje te mają głównie wymiar ofensywny, a ich realizacja wiąże się z dużym ryzykiem dla ich bezpośrednich wykonawców, ponadto niosą za sobą znaczne ryzyko polityczne (są ukierunkowane na cele czy obiekty o ważnym, krytycznym znaczeniu dla przeciwnika). Czas przeprowadzenia operacji stanowi jej element krytyczny.

Bibliografia

- Gut J., *Siły Specjalne wybranych państw. Wielka Brytania, Stany Zjednoczone, Niemcy, Federacja Rosyjska*, Warszawa 2019, Difin.
- Fraćik K. i in., *Operacje specjalne w świetle teorii adm. McRavena*, Toruń 2018, Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Hermann H., *Działania specjalne (wczoraj, dziś, jutro)*, Toruń 2002, Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Hunter R., *Komandosi. Prawdziwe historie*, Warszawa 2001, MUZA.
- Królíkowski H., *Geneza i rozwój polskich operacji oraz sił specjalnych*, Warszawa 2013, Taktyka i Strategia.
- Lasoń M., *Wojskowa formacja specjalna GROM im. Cichociemnych spadochroniarzy Armii Krajowej jako instrument polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2005, nr 4, 67–88.
- McRaven W.H., *Make your bed*, Kraków 2018, Wydawnictwo Otwarte.
- Pacek B., *Wojska Specjalne Sił Zbrojnych RP*, Siedlce 2019, Oficyna Wydawnicza RYTM, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach.

Abstrakt

W artykule przedstawiono w sposób syntetyczny różnice między operacjami specjalnymi realizowanymi przez wojska specjalne a działaniami wojsk konwencjonalnych. Omówiono elementy styczne dla tych rodzajów wojsk, a także działania realizowane wspólnie podczas wykonywania operacji specjalnych. Autor przypomniał także, jak w innych państwach rozumiane są pojęcia: siły specjalne oraz operacje specjalne i w jakich dokumentach (doktrynach) można je znaleźć. Dodatkowo w artykule zostały opisane zasady operacji specjalnych, których twórcą jest adm. McRaven. Ich stosowanie warunkuje osiągnięcie przewagi nad przeciwnikiem, a w konsekwencji jest gwarancją sukcesu.

Słowa kluczowe: operacje specjalne, operacje konwencjonalne, działania specjalne, zasady operacji specjalnych, operatorzy, żołnierze sił specjalnych, doktryna operacji specjalnych, adm. McRaven.

Special and conventional operations

Abstract

The article presents in a synthetic way the differences between special operations carried out by special forces and those of conventional forces. It discusses the tangent elements for these types of troops as well as activities carried out jointly during special operations. The author also indicated how the terms special forces and special operations are understood in other countries and in which documents (doctrines) they can be found. Additionally, the article describes the rules of special operations whose author is Adm. McRaven. Their use determines that one gains an advantage over the opponent and consequently it is a guarantee of success.

Keywords: special operations, conventional operations, special operations rules, operators, special forces soldiers, special operations doctrine, Admiral McRaven.

Sprostowanie

W numerze 14 PBW z 2016 r. w artykule *Współpraca służb i formacji specjalnych w zakresie działań specjalnych*, a także w numerze 20 PBW z 2019 r. w artykule *Rola wojsk specjalnych w konfliktach zbrojnych w XX i XXI wieku. Część I* autor artykułów nie zamieścił nazwiska autora przytaczanych źródeł. Jest nim Pan Ireneusz Chloupek – Redaktor Naczelny „Special OPS”. Przywołane przypisy powinny brzmieć następująco:

PBW nr 14:

- przypis 12 (s. 61): Ireneusz Chloupek, DWS, „Special OPS Extra. Wydanie Specjalne” 2013, nr 12, s. 12,
- przypis 13 (s. 61): Ireneusz Chloupek, Wojska Specjalne, „Special OPS Extra. Wydanie Specjalne” 2014, nr 1, s. 13,
- przypis 51 (s. 69): Ireneusz Chloupek, Wojska Specjalne, „Special OPS Extra. Wydanie Specjalne” 2014, nr 1, s. 24,
- przypis 69 (s. 75): Ireneusz Chloupek, Wojska Specjalne, „Special OPS Extra. Wydanie Specjalne” 2014, nr 1, s. 24.

PBW nr 20:

- przypis 10 (s. 116): Ireneusz Chloupek, „Special OPS” 2014, nr 1, wydanie specjalne: *Wojska Specjalne*, s. 6 i nast.,
- przypis 11 (s. 116): Ireneusz Chloupek, „Special OPS” 2013, nr 2, wydanie specjalne: *Wojska Specjalne*, s. 6 i nast.

Brak nazwiska autora cytowanych materiałów spowodował, że powyższe źródła nie zostały zamieszczone w bibliografii.

Za niedopatrzenie Autor artykułu oraz Redakcja przeprasza Pana Ireneusza Chloupka.

II

RECENZJE

REVIEWS

Anna Zasuń, *Polityczny islam*¹

Od momentu zidentyfikowania sprawców zamachów z 7 sierpnia 1998 r. na ambasady USA w Nairobi i Dar es-Salam, a potem ataków z 11 września 2001 r. w USA, dziennikarze, eksperci, naukowcy i politycy przy każdej okazji używali określeń: „fundamentalizm islamski”, „islamizm”, „integryzm”, „polityczny islam”. W ostatnim czasie nie słychać już tych nazw w mediach, ponieważ tematem dyżurnym stał się koronawirus SARS-CoV-2². Za sprawą rozprzestrzeniającego się na świecie wirusa, rosnącej liczby osób nim zakażonych oraz ofiar śmiertelnych, mało jest informacji na temat zamachów terrorystycznych. Z trudem przebijają się do publicznej wiadomości również informacje na temat walk w Syrii czy prób sforsowania granicy greckiej przez tysiące migrantów, którym władze tureckie dały wolną rękę na opuszczenie kraju, a nawet zapewniały transport w pobliże przejścia granicznego. Wymieniam wydarzenia, które zeszły z pierwszych stron gazet, aby uświadomić Czytelnikom, że zagrożenia przysłonięte przez pojawienie się koronawirusa nie zniknęły i wciąż są aktualne. Zagrożająca pandemia z pewnością ustąpi, tak jak inne do tej pory, zbierając mniejsze lub większe śmiertelne żniwo, natomiast terroryzm pozostanie. Może na jakiś czas przycichnie, ponieważ terroryści i ich przewodnicy duchowi tak jak wszyscy inni, są podatni na zakażenie koronawirusem i tak samo obawiają się tego wirusa. Nie oszczędza on wyznawców żadnej wiary, choć dla niektórych może stanowić początek oczekiwanego końca świata.

Kończąc tę dygresję, pragnę zarekomendować książkę Anny Zasuń. Autorka definiuje wymienione w pierwszym akapicie określenia, wskazuje na podobieństwa i różnice między nimi oraz ich wpływ na zjawisko terroryzmu ze strony różnych islamskich grup ekstremistycznych, a więc zagrożenia zwalczane przez służby anty- i kontrterrorystyczne. *Polityczny islam* to monumentalne dzieło, liczące 531 stron, opublikowane w 2018 r. przez Akademię im. Jana Długosza w Częstochowie, obecnie Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza, w którym A. Zasuń jest zatrudniona. Mimo upływu dwóch lat od wydania tej książki, nie poświęcono jej większej uwagi, poza krótkimi notkami zamieszczanymi przez księgarnie internetowe, oferujące ją do sprzedaży. Pora więc napisać dłuższą recenzję tej publikacji. Przyszłoby, że zwlekałem

¹ Częstochowa 2018, Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza, s. 532.

² Koronawirus SARS-CoV-2 wywołuje chorobę COVID-19 (przyp. red.).

z rozpoczęciem jej lektury i czytałem ją długo, a nawet – za długo. Nie jest to bowiem praca łatwa do przebrnięcia, przynajmniej przez pierwsze dwa rozdziały, zwłaszcza dla osób, dla których obce są politologiczne metody badawcze. Do lektury nie zachęca też podtytuł: *Między religią polityczną a instrumentalizacją religii w polityce*. Mimo że Autorka koncentruje się na islamie, to relacje między religią a polityką były jednym z głównych elementów kształtowania i rozwoju wszystkich cywilizacji i wciąż odgrywają dużą rolę zarówno w wielu państwach, jak i dla znacznej części narodów. O ile we współczesnych społeczeństwach wiara jest zazwyczaj prywatną sprawą każdego człowieka, to są też rejony świata, gdzie tak nie jest. Wiara reguluje tam stosunki międzyludzkie i wyznacza charakter indywidualnych i zbiorowych zachowań. W świecie muzułmańskim polityka jest częścią islamu, a islam częścią polityki, ponieważ ta religia ma wszechogarniający charakter i dotyczy wszystkich aspektów życia człowieka – od jego narodzin aż do śmierci, zarówno jako jednostki, jak i członka zbiorowości. Nie należy zapominać, że w chrześcijaństwie priorytetem jest modlitwa i teologia, w islamie natomiast – prawo (*szariat*, *szari'a*³) i mariaż religii z polityką.

Książka Anny Zasuń składa się z czterech rozdziałów. We *Wprowadzeniu* Autorka zaznacza, że literatura na temat islamu ma swoje początki w kulturze europejskiej, sięgającej czasów Oświecenia. Ja dodam, że problematyka islamu w polityce i polityki w islamie jest poruszana zazwyczaj przez zachodnich badaczy i muzułmanów mieszkających na Zachodzie, mimo że autorzy wszystkich dzieł, które zarówno w przeszłości wywierały wpływ na polityczny islam, jak i wywierają obecnie, bez wyjątku należeli do świata islamu. Islam ich ukształtował, a bieżące wydarzenia inspirowały do zajmowania określonego stanowiska wobec otaczającej ich rzeczywistości. Byli oni również jej baczni obserwatorami, próbowali ją naprawiać lub zmieniać, co wielokrotnie kończyło się dla nich tragicznie. Jednak ich dorobek stał się inspiracją dla współczesnych muzułmanów do podejmowania konkretnej aktywności (lub jej braku) oraz przedmiotem badań nauk społecznych na Zachodzie. Ta spuścizna jest również podstawą zrozumienia genezy i rozwoju islamskiego ekstremizmu i terroryzmu. Zachodnia literatura na temat politycznego islamu jest bogata, liczne są również instytucje prowadzące badania nad tą problematyką. Wiele z nich powstało w XXI w., a już istniejące powołały wyspecjalizowane wydziały koncentrujące się na tych badaniach. Autorka, korzystając ze zróżnicowanej literatury, przedstawiła poglądy, opinie i analizy wielu autorów na temat politycznego islamu: orientalistów, politologów, historyków, religioznawców i socjologów. Opierając się na ich dorobku naukowym i publicystycznym, Autorka przedstawiła syntetyczne ujęcie islamizmu, czyli politycznego islamu, który towarzyszy światu muzułmańskiemu od początku istnienia tej religii, ponieważ była ona siłą napędową społeczeństwa kształtowanego na Półwyspie Arabskim. Źródłem tej specyficznej inżynierii społecznej były objawienia proroka Muhammada. Po jego

³ Prawie wszystkie słowa obcojęzyczne są pochodzenia arabskiego, dlatego Redakcja nie podaje tej informacji przed konkretnym słowem. Jeśli słowo ma inne pochodzenie, jest to wyraźnie zaznaczone (przyp. red.).

śmierci państwo islamskie przekształciło się w kalifat i rozpoczęło dynamiczną ekspansję we wszystkich możliwych kierunkach.

Rozdział pierwszy, zatytułowany *Ramy teoretyczne i konteksty badań nad politycznym islamem*, zawiera cztery podrozdziały wprowadzające czytelnika w tematykę politycznego islamu (islamizmu) oraz podające genezę tego określenia, które powstało w XVIII-wiecznej Francji. Wolter posługiwał się terminem „*islamisme*” na określenie religii muzułmańskiej. Dla tego oświeceniowego intelektualisty islamizm był synonimem „religii Mahometa”, popularnie zwanej we Francji „*mahoméтанisme*”. Do niedawna i w Polsce na określenie wyznawców islamu używano mało poprawnego słowa „mahometanie”. Słowo „islamizm” było powszechnie używane w XIX-wiecznej Europie i oznaczało islam, bez żadnych konotacji politycznych czy ideologicznych. Twórcy wielotomowej *Encyklopedii islamu*, pisanej w latach 1913–1938, zastąpili „islamizm” słowem „islam”. Według Mortezy Mozaffariego termin „islamizm” wyszedł wówczas z użycia, aż do czasu rewolucji islamskiej w Iranie. Według tego autora połączenie słowa „islam”, czyli religii, z sufiksem -izm, wskazującym na ideologię o politycznym charakterze, należy uznać za termin odnoszący się raczej do religijnej ideologii. Mozaffari nie zadał sobie jednak trudu, jak w takim razie identyfikować określenia: judaizm, sikhizm, szyizm, druzizm i inne wyznania z przyrostkiem -izm, który jest również obecny w słowie „fundamentalizm”. To ostatnie określenie zrodziło się na początku XX w. i mimo że na trwałe zagościło w zachodnich opracowaniach dotyczących islamu, to w świecie muzułmańskim jest nieznanne. Zamiast niego w języku arabskim używa się słowa *usulijja*. Autorka książki zwraca również uwagę na stosowanie następujących określeń: „islamizm”, „fundamentalizm” oraz „integryzm”. O ile wielu autorów używa zamiennie terminów: „polityczny islam” i „islamizm”, które należy uznać za synonimy, to inaczej sytuacja wygląda z posługiwaniem się słowami wymienionymi wcześniej.

Mimo że zarówno Autorka książki, jak i inni autorzy uznają islamizm za synonim fundamentalizmu, to islamista różni się od fundamentalisty tym, że często jest mu obca dosłowna interpretacja świętych tekstów islamu, jest on bardziej kreatywny w głoszeniu własnej interpretacji *Koranu* i sunny. Ponadto fundamentalista może, ale nie musi angażować się politycznie, natomiast islamista jest w politykę zawsze zaangażowany. Autorka za innymi badaczami stwierdza, że: (...) *najbardziej skrajne tendencje współczesnego islamu politycznego nazywa się salafizmem (...). Salafizm w powszechnym przekonaniu oznacza postawę nietolerancji i gotowość do stosowania przemocy (podobnie jak identyfikowany z nim saudyjski wahhabizm), jego doktryna opiera się m.in. na zasadzie lojalności wobec muzułmanów i walki z niemuzułmanami (al-wala wa al-bara)*. Nie jest to jednak pogląd w pełni słuszny, ponieważ istnieje w salafizmie nurt kwietystyczny, całkowicie stroniący od polityki, a poświęcający się wyłącznie sprawom religijnym, w przeciwieństwie do salafizmu politycznego i dżihadystycznego, z którymi przemoc jest nierozdzielnie związana. Ponadto różny jest poziom radykalizmu w poszczególnych salafickich frakcjach. Interpretacja drugiej części cytowanego sloganu (*al-wala wa al-bara*), też nie jest poprawna. Nie

oznacza ona walki z niemuzułmanami, lecz separowanie się, izolowanie lub odżegnywanie od nich. Odpowiednikiem tej wahhabickiej doktryny jest dżihadystyczna idea *takfir wa al-hidżra*. Nazwę tę nosiła również organizacja założona w 1971 r. w Egipcie. W tym przypadku oskarżenie kogoś o *takfir*, najczęściej innych muzułmanów niepodzielających poglądów takfiryistów, oznacza ich zwalczanie ze skutkiem śmiertelnym. Z drugiej strony nie należy zapominać, że przemoc jest nierozdzielnie związana z islamem od jego początków. Rozwój tej religii odbywał się w stałym związku z terytorialnymi podbojami i starciami wojskowymi. Łącząc religię i politykę, islam wyznaczał wyraźną granicę między *dar al-islam* (ziemią islamu), czyli tymi, którzy należą do tego świata, a *dar al-harb* (ziemią wojny), czyli niewiernymi, których terytoria należy opanować, a mieszkańców nawrócić, uczynić poddanymi (*zimmi*) lub zabić.

Salafizm to nie tylko propagowanie islamskiej moralności i norm szariatu okresu szlachejnych przodków (*as-salaf as-salif*), lecz także sięganie do tradycji pobożnego wojownika, jakim był prorok Muhammad. Militarizm i wojowniczość to również cecha współczesnych państw muzułmańskich. Samuel P. Huntington w słynnej pracy *Zderzenie cywilizacji* stwierdza, że kraje muzułmańskie są bardzo podatne na uciekanie się do przemocy podczas kryzysów międzynarodowych⁴.

W rozdziale pierwszym Autorka definiuje także pojęcia: polityka i religia. Stwarzają one dla badaczy znaczne trudności ze względu na swoją istotę i zakres znaczeniowy. Czym innym jest religia dla osoby wierzącej, a czym innym dla religioznawców, którzy niekoniecznie muszą być osobami religijnymi. Są wśród nich także ateści, którzy traktują religię wyłącznie jako przedmiot badań i starają się ukazać jej wpływ na różne dziedziny ludzkiej aktywności, w tym także politycznej, oraz na rzeczywistość społeczno-polityczną. Istotne są relacje między polityką i religią. Autorka wyróżnia ich trzy kategorie: 1) oddzielenie religii od polityki; 2) instrumentalizacja religii; 3) identyczność religii i polityki. Wprowadzając czytelnika w polityczny kontekst historii islamu Zasuń stwierdza, że islam zachował dynamiczną formę i siłę oddziaływania na społeczeństwa muzułmańskie przez cały okres swoich dziejów. Zwycięstwa często przypisywano wzmożonej wierze, bogobojności, przestrzeganiu muzułmańskich norm i zachowań, natomiast klęski – oddaleniu się od Allaha, zaprzedeniu obcym wpływom i upadkowi muzułmańskich autorytetów. Poszukiwano różnych dróg wyjścia

⁴ W latach 1928–1979 państwa muzułmańskie stosowały przemoc w przypadku 76 kryzysów (ze 142), w które były uwikłane. W 25 przypadkach przemoc była głównym środkiem radzenia sobie w sytuacji kryzysowej, w 51 – państwa muzułmańskie użyły jej wraz z innymi środkami. Kiedy ją stosują, bywa to przemoc o dużym natężeniu, w 41 proc. przypadków przybiera formę wojny, a w 38 proc. – poważnych starć. W omawianym okresie państwa muzułmańskie zastosowały przemoc w 53,5 proc. kryzysów, w których uczestniczyły, natomiast w tym samym pięćdziesięcioleciu Wielka Brytania uczyniła to tylko w 11,5 proc., USA w 17,9 proc., a ZSRR w 28,5 proc. sytuacji kryzysowych. Spośród wielkich mocarstw tylko Chiny wykazywały silniejszą niż państwa muzułmańskie skłonność do przemocy, uciekały się bowiem do niej w 76,9 proc. sytuacji kryzysowych, w których uczestniczyły. Zob. S.P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 2008, s. 451.

z niekorzystnych sytuacji. Lekarstwem miała być reforma islamu i państwa. Elity często instrumentalnie wykorzystywały religię do wzmocnienia swojej władzy i wpływów. Losy społeczeństw muzułmańskich były nierozzerwalnie związane z politycznym islamem, którego dzisiejszy obraz jest rezultatem długoletniej konfrontacji islamu z Zachodem. Bunt przeciw Zachodowi zaczynał się często od buntu przeciw własnemu państwu i elitom z nim związanym oraz instytucjom o europejskich korzeniach. Na Kaukazie bunt przybierał formę zbrojnych powstań skierowanych przeciw agresji carskiej Rosji, rosyjskiemu nacjonalizmowi i prawosławiu. Imam Osman Szamil podczas wojny kaukaskiej (1817–1864) wykorzystywał islam do zjednoczenia ludów Kaukazu przeciwko najeźdźcy.

Autorka dokonała tu również podziału islamizmu pod względem:

- 1) stosunku do tradycji i roli religii w życiu społecznym: tradycjoniści (salafici/wahabici) i moderniści (mutazylicy, liberalni muzułmanie),
- 2) sfery działań: akceptanci (umiarkowani islamiści), propagandyści (radykalni islamiści), powstańcy (militarni islamiści, dżihadyści),
- 3) podstaw ideologicznych (pragmatycznych): sekularyści (religia nie odgrywa żadnej roli lub ma niewielkie znaczenie w sferze politycznej) i muzułmanie religijni,
- 4) czynnika geograficznego: narodowi islamiści i globalni islamiści.

Ważną rolę we wszystkich tych podziałach odgrywa islamistyczna terminologia. Zasuń tłumaczy arabskie określenia na język polski oraz podaje etymologię kilkudziesięciu słów i formuł.

Rozdział drugi – *Islam jako religia polityczna* – składa się z pięciu podrozdziałów. W pierwszym Autorka analizuje, w jaki sposób *Koran* wpływał na kształtowanie społeczeństwa i państwa muzułmańskiego i stanowił źródło prawa: szariatu (prawa boskiego) i *fikhu* (prawodawstwa będącego rezultatem wysiłku umysłowego uczonych). Następnie zwięźle omawia dorobek kilku muzułmańskich filozofów i teologów z pierwszych pięciu wieków islamu, których prace tworzą podstawy teorii politycznej islamu. Są wśród nich przedstawiciele zarówno postępowego, jak i konserwatywnego nurtu islamu, czyli racjonalistów i tradycjonalistów. Do tych pierwszych należą zwolennicy doktryny mutazylickiej. Zasuń wymienia wśród nich Abu Mansura al-Maturidiego, Abu al-Hasana al-Aszarięgo i At-Tabarięgo z Egiptu (s. 160). W przypadku tej ostatniej postaci chodzi najprawdopodobniej o Abu Dżafara Muhammada at-Tabarięgo. Nie pochodził on jednak z Egiptu, lecz z Iranu, wiele podróżował po Bliskim Wschodzie, a ostatnie pół wieku życia spędził w Bagdadzie. Trudno też zgodzić się z następującym zdaniem:

Wśród podstawowych zasad doktryny mutazylickiej, łączących te postaci, jest koncepcja tauhid ('jedność Boga'), adl ('sprawiedliwość Boga'), wad i wa'id ('groźba i sprawiedliwość Boga'), al-manzila bajn al-manzilatajn ('idea grzechu w kontekście wiary i niewiary'), a także al-amr bi-al-maruf ('nakaz moralny')

dotyczący życia społeczności, stosowania w praktyce, zarówno w relacjach, jak i zachowaniach społecznych, zasad sprawiedliwości i wolności.

Po pierwsze, należy zwrócić uwagę na niepoprawne tłumaczenie części pojęć, a mianowicie: *wad* i *waid*. *Wad* – to obietnica (zobowiązanie), *waid* – groźba; *al-manzila bajn al-manzilatajn* oznacza pozycję pośrednią, między wierzącym a niewierzącym (taką pozycję według mutazylitów zajmował grzesznik – *fasik*); natomiast *al-amr bi-al-maruf* należy tłumaczyć jako ‘nakazywanie (krzewienie) dobra’. Jest to część koranicznej formuły, od której nazwę wzięła m.in. saudyjska Komisja Krzewienia Dobra (Cnoty) i Zapobiegania Złu (Występkowi) – Hajat al-Amr bi al-Maruf wa an-Nahi an al-Munkar, popularny *munkarat*. Po drugie, nie są to podstawowe zasady doktryny mutazylickiej, lecz muzułmańskiej teologii w ogóle. Muzułmańskie szkoły teologiczne, także teologii dialektycznej – *ilm al-kalam* (odwołującej się nie tylko do świętych pism, lecz także do rozumu) oprócz wymienionych wyżej zasad były również zgodne co do *nubuwwy* (proroctwa) i *maad* (eschatologii – części doktryny religijnej traktującej o rzeczach ostatecznych: końcu świata, sądzie ostatecznym i pośmiertnych losach człowieka). Mutazylici głosili zasadę prymatu rozumu nad dogmatem, odrzucali wiarę w odwieczne istnienie *Koranu*, atrybuty Boga – *sifah* (skłaniali się ku transcendentności Boga, czyli wykraczania poza granice rozumowego poznania), zmartwychwstanie (*haszr*) i przeznaczenie (*kismet*). Rozbudzali natomiast idee racjonalnego myślenia, rozumowego poznania, wolnej woli człowieka i naukowej dociekliwości. Mutazylici utworzyli jedną ze szkół teologicznych, oprócz murdżylickiej, kadaryckiej, maturidzkiej i aszaryckiej. Tak więc Abu Mansur al-Maturidi i Abu al-Hasan al-Aszari dali początek własnym szkołom teologicznym. Ten drugi tylko na początku swojej kariery podzielał zasady doktryny mutazylickiej, później zaś stał się bardziej radykalny, zbliżył się do hanbalitów (zwolenników najbardziej dogmatycznej, rygorystycznej szkoły prawnej opartej na dosłownym odczytywaniu nakazów i zakazów zawartych w *Koranie* i *hadisach*).

Przechodząc do koncepcji politycznych wczesnego islamu, Autorka interesująco omawia kształtowanie się państwowości muzułmańskiej, począwszy od działalności proroka Muhammada i jego rządów w Medynie. Miasto stanowiło pierwowzór państwa islamskiego, które zapewniało dominację społeczności muzułmańskiej nad innymi społecznościami wspólnie zamieszkującymi dany teren, w późniejszym okresie rozszerzyło kontrolę nad całym Półwyspem Arabskim, a następnie rozprzestrzeniło się we wszystkich kierunkach. W Medynie powstał pierwszy traktat o charakterze społeczno-politycznym – Konstytucja medyńska (*Sahifat al-Madina*) – liczący osiem części i 47 artykułów. Dotyczył on umowy między muzułmanami a innymi mieszkańcami miasta-państwa oraz zasad ich wspólnej egzystencji, rozwiązywania sporów, praktykowania własnej wiary itp. Innymi wydarzeniami o charakterze politycznym poprzedzającymi okres państwowości były przysięgi (*baja*) składane prorokowi przez poszczególne plemiona Półwyspu Arabskiego. Miały one miejsce w dziewiątym roku hidżry (630/631) zwanym rokiem delegacji (*am al-wufud*). W tym czasie poselstwa

różnych plemion przybywały do Medyny, prosząc o sojusz i przyłączając się do społeczności muzułmańskiej (*umma*).

Początki państwowości muzułmańskiej tworzyły przede wszystkim społeczności nomadyczne, które przeniosły swoje zachowania, zwyczaje i cechy na nowy etap kształtowania wspólnoty. Wojowniczość nomadów i ich wrodzona skłonność do organizowania zbrojnych napadów na sąsiadów w celu zdobycia łupów stały się niezwykle użytecznymi narzędziami ekspansji i podboju. Od początku islamu był on nierozzerwalnie związany z konfliktem, a więc polityczny charakter islamu łączył się z jego wojowniczością. Nomadzi, którzy wcześniej chętnie walczyli z sąsiadami o stada, pastwiska i łupy, teraz poświęcali życie za islam, dla Allaha. Po śmierci proroka Muhammada władzę przejął jego następcą – kalif (*chalifa*) wybrany przez społeczność muzułmańską, aby przewodzić państwem religijno-politycznym zwanym kalifatem (*chilafa*). Pierwszych czterech kalifów: Abu Bakra, Umara, Usmana i Alego, panujących w latach 632–661, nazwano prawowiernymi (*raszidun*). Byli oni następcami wysłannika Boga (*chalifat rasul Allah*), czyli Muhammada, ale już kalifowie z dynastii Umajjjadów nazywali siebie zastępcami Boga (*chalifat Allah*) i – we własnym mniemaniu – stawali się osobami ważniejszymi od proroka, gdyż panowali z boskiego nadania. Już w okresie panowania kalifów prawowiernych doszło do wyodrębnienia się ze wspólnoty pierwszej, rozłamowej frakcji islamu – charydżytów, a następnie szyitów. U podstaw secesji leżał stosunek do przywódcy społeczności. Kalifowie, którzy nosili również tytuł „przywódca wiernych” (*amir al-muminin*), sprawowali wyłącznie władzę polityczną. Kwestie religijne i prawne pozostawały w rękach uczonych muzułmańskich (ulemów), do których należeli teolodzy, znawcy szariatu, sędziowie, muftiowie, imamowie. Społeczeństwo muzułmańskie podzieliło się na cztery klasy społeczne: elitę (Arabowie), *mawali* (niearabscy konwertyci na islam), *zimmi* (żydzy, chrześcijanie i zaratusztrianie) oraz niewolnicy. Jednak pierwszy podział dokonał się w Medynie jeszcze w czasie życia proroka. Byli to muhadzirowie (emigranci), czyli pierwsi muzułmanie, którzy przybyli z Mekki do Medyny, oraz ansarowie – zwolennicy proroka, wywodzący się z plemion Aws i Chazradż, mieszkający w Medynie. Muhadzirowie i ansarowie tworzyli wspólną grupę *sahaba* – towarzyszy proroka. Arabscy biografowie Muhammada twierdzą, że liczebność *sahaba* wynosiła 144 tys. osób. Późniejsze opracowania dzielą *sahaba* na 13 grup, w zależności od stopnia ich zażyłości z prorokiem. Do pierwszej grupy należą ci towarzysze, którym Muhammad osobiście obiecał wejście do raju. Byli to późniejsi kalifowie: Abu Bakr, Umar Usman i Ali. Jeszcze liczniejszą grupę niż *sahaba* stanowią naibowie (następcy, dzieci *sahaba*).

W rozdziale trzecim – *Instrumentalizacja islamu. Religia jako narzędzie polityczne* – Autorka koncentruje się na wyzwaniach dla islamu, który po upadku kalifatu bagdadzkiego w wyniku najazdu tatarskiego w 1258 r. na nowo wszedł w okres odrodzenia w okresie imperium otomańskiego. Schyłek imperium oraz europejski kolonializm w XIX stuleciu szczególnie uaktywniły islamistów, dla których nadrzędną rolą stała się ich religia zagrożona przez zachodnią cywilizację. Autorka pisze:

Działania islamistów zmierzają do usunięcia niesprawiedliwości społecznej, demoralizacji, zaborczości obcej władzy, obrony wiernych przed zgubnym wpływem zachodniej kultury. Najpierw jednak podkreślają konieczność oczyszczenia islamu ze szkodliwych naleciałości i zmian, aby móc przywrócić prawdziwą muzułmańską tradycję i potwierdzić nadrzędny prymat islamu (ale z uwzględnieniem dostosowania się do współczesnego świata, materialnych, ekonomicznych i technologicznych zdobyczy Zachodu).

W tym kontekście analizuje ona podejście islamistów do nowoczesności, definiując nowoczesność i jego wpływ na islam z natury tradycyjny i konserwatywny. Stąd w islamie niewiele mieli do powiedzenia moderniści, którzy byli zdominowani przez reformistów. Byli nimi przede wszystkim przedstawiciele ruchu fundamentalistycznego, tworzący różne ruchy odnowy religijnej. Ich znaczenia dla dziejów politycznego islamu przełomu XIX i XX wieku nie da się przecenić. Klasyczna jest przy tym jedna z definicji fundamentalizmu muzułmańskiego. Pod tym pojęciem należy rozumieć nurt społeczno-polityczny i religijny w ramach islamskiego reformizmu, który w przeciwieństwie do ruchu modernistycznego dąży do reformy islamu przez powrót do jego początków, postrzeganych jako złoty wiek islamu i oczyszczenia islamu z elementów sprzecznych z radykalnie pojmowanym monoteizmem. Niewydolność państwa w zakresie zapewnienia jego mieszkańcom godziwych warunków życia i bezpieczeństwa, problemy społeczne i gospodarcze stanowiły przyjazny klimat dla krzewienia idei fundamentalizmu i rozwoju ruchów na nich bazujących – tradycjonalistycznych i reformistycznych. Ci drudzy dążyli do transformacji społeczeństwa. Oprócz wymienionych ruchów działali również rewolucyjni fundamentaliści, zamierzający zniszczyć istniejące struktury państwowe i w ich miejsce utworzyć państwo islamskie.

Szczegółnej uwadze czytelników polecam podrozdziały 3.3.3 i 3.3.4 (s. 280–295). Autorka w sposób czytelny i zapadający w pamięć przedstawia w nich m.in. idee stanowiące podstawę Królestwa Arabii Saudyjskiej i współczesnych organizacji salafickich oraz ruchu dżihadystycznego. Prezentuje główne postaci świata muzułmańskiego, których dorobek wywarł przemożny wpływ na szerzenie się tych idei. Jednym z nich był Dżamal ad-Din al-Afghani, uznany za twórcę idei panislamizmu, który nawet został doradcą ds. reform sułtana tureckiego Abdülhamida. Osobne podrozdziały zostały poświęcone działalności Muhammada Abduha, Muhammada Raszida Ridy, Hasana al-Banny (założyciela ruchu Braci Muzułmanów), Sajjida Kutba (jego idee i prace są motorem działalności współczesnych muzułmańskich organizacji terrorystycznych), Abu al-Ala al-Maududiego oraz Ruhollaha Chomeiniego (ideologa i twórcy obecnej Islamskiej Republiki Iranu).

Należy jednocześnie wspomnieć, że niezależnie od wpływu, jaki wywarły wymienione osoby na polityczną myśl w islamie, nie zabrakło też świątłych władców, którzy w XIX w. dostrzegali konieczność reformy i modernizacji państw, którymi władali. Pierwszym był Muhammad Ali, wicekról Egiptu, uznawany za twórcę potęgi tego kraju w ramach Imperium Osmańskiego. On to podczas swojego panowania w latach

1805–1849 przeprowadził reformę administracyjną, rolną, oświatową i armii. W Egipcie dokonano wówczas wielu inwestycji w przemyśle, rozwijały się miasta, rzemiosło i handel. W Turcji odgórną reformę państwa zapoczątkował sułtan Abdülmecid, który w 1839 r. ogłosił dekret (tur. *firman*) *Tanzimat-e Hairije* (*O uzdrawiającym nowym porządku*). Tanzimat, jak nazywano też cały okres reformy, został zakończony w 1879 r. przez sułtana Abdülhamida, ponieważ ograniczał jego władzę. Okres tanzimatu przyniósł wiele zmian w polityce wewnętrznej i zagranicznej Turcji. Reformy w oświacie doprowadziły do powstania ruchu Młodych Turków. Przyszli przywódcy Turcji oraz uczeni muzułmańscy byli edukowani w szkołach powstałych w dobie tanzimatu. Zmiany dotyczące prawa posiadania ziemi, która stawała się prywatną własnością, pozwoliły rosyjskim żydom na zakup terenów w Palestynie. Doprowadziło to do ich emigracji na obszary Palestyny, zapoczątkowując proces zwany *aliją* (powrót do ziemi przodków, żydowska migracja do Palestyny) i ułatwiając rozwój syjonizmu. W XIX stuleciu, za sprawą Syryjczyka Abd ar-Rahmana al-Kawakibiego, narodził się panarabizm, odgrywający w drugiej połowie XX w. dużą rolę w polityce wielu państw arabskich. Nie należy przy tym zapominać o arabskim nacjonalizmie. Narodził się on również w XIX w. w opozycji do Imperium Osmańskiego, od którego arabscy myśliciele bezskutecznie domagali się niepodległości.

Rozdział czwarty – *Między ad-daula al-islamijja a nizam islami. Drogi współczesnego islamu* – jest chyba najbardziej interesujący dla funkcjonariuszy służb zajmujących się działaniami anty- i kontrterrorystycznymi. Pojęcie *ad-dawla al-islamijja* oznacza państwo islamskie, natomiast *nizam islami* to system lub porządek muzułmański. W tej części publikacji Autorka przedstawia dotychczasowe rozważania w kontekście politycznej praktyki różnych państw muzułmańskich i podmiotów niepaństwowych. W wielu przypadkach dochodziło między nimi do konfrontacji, której najbardziej charakterystycznym przejawem był terrorizm stosowany przez wiele ugrupowań muzułmańskich o charakterze religijnym (fundamentalistycznych, salafickich) i świeckim (palestyńskich). Zasuń rozpoczyna rozważania od Pakistanu, gdzie prezydent gen. Mohammad Zia ul-Haq, sprawujący tę funkcję w latach 1977–1988, przeprowadził proces głębokiej reislamizacji kraju. Już w pierwszym orędziu do narodu oznajmił wprost, że będzie się starał stworzyć państwo islamskie. Podjął specjalne starania, aby zreformować armię i uczynić ją bardziej pobożną i purytańską. Jasno dał do zrozumienia, że zakaz spożywania alkoholu, nałożony pod koniec rządów Zulfikara Alego Bhutto (którego kazał stracić po przeprowadzeniu zamachu stanu) ma obowiązywać także w kantynach oficerskich, gdzie wcześniej wysokoprocentowe trunki płynęły szerokim strumieniem. Duży nacisk położył na umożliwienie uczestniczenia w modlitwach w odpowiednich porach i w poście w okresie ramadanu. Ponadto zezwolił kilku organizacjom religijnym na dość swobodną działalność wewnątrz armii. Poparł zwłaszcza uaktywnienie się wśród żołnierzy największej organizacji islamskiej w Pakistanie Tablighi Dżama'at (Stowarzyszenie Krzewienia Wiary). Jako pierwszy szef sił zbrojnych brał też udział w dorocznych masowych konwentach tej organizacji w Raiwindzie koło Lahore. Prezydent chciał również, aby religię włączono

do programu nauczania akademii wojskowej, wspierał także studia nad naukami islamu dotyczącymi prowadzenia wojen. Fragmenty *Koranu* odnoszące się do wojny wydano drukiem i rozprowadzono w jednostkach wojskowych. W okresie swoich rządów gen Zia ul-Haq religię uczynił osią swoich politycznych przedsięwzięć. „Zreformował” również sądownictwo, opierając je na najbardziej radykalnej wersji szariatu, wprowadził również kary cielesne i mitylacyjne (obcięcie członków). Utworzył Federalny Sąd Szariatu, który badał i decydował, czy którakolwiek ustawa lub postanowienie prawa stoją w rażącej sprzeczności do postanowień islamu. Potencjalnie była to reforma najdalej ze wszystkich idąca. Jednak, co ciekawe, generał szybko dostrzegł niebezpieczeństwa, jakie niosła ona za sobą, i postanowił, że Sąd Szariatu nie może badać żadnych przepisów i zarządzeń prawa wojskowego. Najwyraźniej więc prawo islamskie nie obejmowało armii. Zamiast tego Zia ul-Haq wprowadził, ciesząc się złą sławą, prawo o bluźnierstwie. Zgodnie z nim każdy może zostać uwięziony na podstawie samego tylko oskarżenia drugiej osoby. To prawo obowiązuje do dziś. Przez cały okres swoich rządów Zia ul-Haq nagradzał jedynie stale wspierającą go islamistyczną partię Dżama’at-e Islami Pakistan (Stowarzyszenie Muzułmańskie Pakistanu), założoną w 1941 r. przez wspomnianego już Abu al-Alę al-Maududiego. Dziesiątki tysięcy aktywistów i sympatyków partii otrzymało pracę w sądownictwie, służbie cywilnej i innych instytucjach państwowych, często nie mając wystarczającego wykształcenia, wiedzy i kompetencji. Te nominacje sprawiły, że zapoczątkowany przez generała program islamizacji trwał długo po jego śmierci w 1988 r. Wpływ rządów Zia ul-Haq na Pakistan był tak trwały, że wszyscy jego następcy niewiele uczynili do dziś, aby usunąć skutki spuścizny po nim. Dotyczy to m.in. słynnej ustawy o bluźnierstwie. Organizacje broniące praw człowieka od lat wzywają rząd Pakistanu do powstrzymania nadużyć wynikających z wypaczonego jej stosowania. Jest ona narzędziem zemsty i załatwiania sąsiedzkich porachunków. Najgłośniejszym tego przykładem jest Asii Bibi. Mimo że po ośmiu latach pobytu w celi śmierci została uniewinniona prawomocnym wyrokiem, to wciąż w kraju nie była ani wolna, ani bezpieczna. Islamscy ekstremiści polowali na nią i na jej bliskich i dopiero w 2019 r. była bezpieczna, kiedy dołączyła wraz z mężem do dzieci przebywających w Kanadzie.

Proces odgórnjej islamizacji, choć nie tak dogłębny jak w Pakistanie, o którym również znajdziemy w książce informacje, odbywał się również w Malezji, Egipcie i Sudanie. Zupełnie inną drogą potoczyło się powstanie Islamskiej Republiki Iranu. Wizja nowego państwa została stworzona jeszcze przed rewolucją przez ajatollaha Ruhollaha Chomeiniego (1902–1989), który odrzucał monarchię. Uważał, że tylko uczony muzułmański wybrany z grona szyickich hierarchów duchownych – mudżtahidów (mających uprawnienia do samodzielnego wydawania opinii prawnych – *idżtihad*) ma prawo sprawować władzę. Taka osoba musi cieszyć się ogólnym autorytetem i doskonałą wiedzą w zakresie szariatu, a także być wolną od wszelkich nacisków. Koncepcje nowej państwowości w Iranie krzewił także irański filozof Ali Szariati (1933–1977). Pozostając pod wpływem Jeana-Paula Sartre’a, połączył on szyizm z ideami marksizmu. Ukuł slogan: *Każde miejsce jest Karbalą, każdy dzień jest aszurą, każdy miesiąc jest*

*muharramem*⁵, zawierający istotę szyizmu. Dla Szariatiego była to walka rewolucyjna z wszelkimi formami przemocy, autorytaryzmu i zniewolenia, a także imperializmem i kapitalizmem. Formułując tego typu przesłanie, propagował w Iranie idee Franza Fanona zawarte w pracy *Wyklęty lud ziemi*, przetłumaczonej przez Szariatiego na język perski. Fanon pisał w niej o wyzwolicielskim charakterze przemocy stosowanej przez uciskanych. W sposób przekonujący twierdził, że stosowanie przemocy wyzwala uciskanych z kompleksu niższości, desperacji i niemocy, czyni ich nieustraszonymi i przywraca im poczucie własnej wartości. Zgodnie z przewidywaniami Szariatiego utworzenie Islamskiej Republiki Iranu poprzedziła ludowa rewolucja, która obaliła reżim szacha Mohammada Rezy Pahlawiego.

W kontekście kształtowania się postaw fundamentalistycznych Autorka szerzej omawia działalność Harakat al-Mukawama al-Islamijja (Islamskiego Ruchu Oporu), zwanego w skrócie Hamas („zapał” lub „gorliwość”). To ugrupowanie było przeciwieństwem świeckiej Organizacji Wyzwolenia Palestyny, a jego przywódcy sakralizowali walkę z Izraelem. Autorka zwróciła również uwagę na wiele innych ugrupowań powstałych na bazie lokalnych struktur Braci Muzułmanów, które odegrały dużą rolę lub wciąż mają niebagatelne znaczenie w wielu państwach muzułmańskich, m.in. w Egipcie, Palestynie, Jordanii, Tunezji, Algierii i Maroku. W tych państwach ukształtowanie się współczesnej formy islamskiego fundamentalizmu wynikało z niezdolności władz do zaspokojenia podstawowych potrzeb społecznych. Fundamentalizm przyciągał konserwatywnych mieszkańców miast i wsi. Na przykład w Algierii była to miejska biedota oraz młodzi ludzie pozbawieni pracy i jakichkolwiek perspektyw, a także drobni kupcy i rzemieślnicy, którzy oczekiwali ożywienia gospodarczego. Co więcej, popieranie przez rządy Zachodu brutalnych, dyktatorskich reżimów w państwach muzułmańskich zachwiało wiarą w świeckie państwo. Miało to wpływ na powstanie islamskiej opozycji. W Algierii lokalne wybory przeprowadzone w czerwcu 1990 r. wygrał Al-Dżabha al-Islamijja lil Inkaz (Islamski Front Ocalenia, IFO), kierowany przez Abbasiego Madaniego i Alego Belhadża. W grudniu 1991 r. IFO wygrał pierwszą turę wyborów parlamentarnych. Do drugiej tury wyborów, która miała się odbyć w styczniu 1992 r., już nie doszło, ponieważ armia przejęła władzę. Islamski Front Ocalenia zszedł do podziemia i utworzył zbrojne skrzydło – Dżajsz al-Islamijja lil Inkaz (Islamską Armię Ocalenia), na którego czele stanął Madani Merzag. Islamska Armia Ocalenia miała prowadzić dżihad na swój własny sposób, dzięki czemu nie byłaby zmuszona do popierania radykalnej działalności Al-Dżama’a al-Islamijja al-Musallaha (Islamskiej Grupy Zbrojnej, IGZ). W ten sposób rozpoczęła się wojna w Algierii, która trwała do końca lat 90. XX w. i pochłonęła około 200 tys. istnień ludzkich. Islamska Grupa Zbrojna przez cały ten okres zachowała niezależność, wykazując się coraz większą brutalnością i bezwzględnością. W 1998 r. IGZ przekształciła się w Al-Dżama’a as-Salafijja li ad-Dawa

⁵ W dniu 10 muharrama 680 r. w bitwie pod Karbalą zginął imam Husajn. Pamięć o jego śmierci jest czczona w dniu święta Aszury obchodzonego tradycyjnie 10 muharrama, czyli dziesiątego dnia pierwszego miesiąca roku.

wa al-Kital (Salaficką Grupę Modlitwy i Walki), która w styczniu 2007 r. dała początek działającej do dziś Tanzim al-Kaida bi Bilad al-Maghrib al-Islami (Organizacji al-Kaidy w Krajach Islamskiego Maghrebu).

W Egipcie wielu członków organizacji muzułmańskich zwolnionych z więzień w 1984 r., w których byli osadzeni po zamachu na prezydenta Anwara as-Sadata, zasililo szeregi wspomnianej już Egipskiej Grupy Muzułmańskiej, zwłaszcza na terenie Górnego Egiptu. W te rejony z Półwyspu Arabskiego do domu wrócili również robotnicy zwolnieni z pracy. Było to związane ze spadkiem cen ropy naftowej na światowych rynkach i ograniczeniem jej wydobycia. W okolicach Asjut organizacja znalazła dogodny teren do działania. Mogła tu mobilizować i rekrutować młodych mieszkańców w tajemnicy przed władzami. Budowała kryjówki, tworzyła obozy treningowe i organizowała ataki na Koptów. Ulubionym celem islamskich radykałów stały się koptyjskie apteki i sklepy jubilerskie. Rosnącą popularność organizacja wykorzystwała do inspirowania ubogiej młodzieży do rozruchów w biednych dzielnicach na peryferiach Kairu. Liczyła, że zdoła zmobilizować ich mieszkańców do zbrojnego powstania. Jesienią 1988 r. oddziały policji musiały siłą opanować rejony położone nieopodal dzielnicy Heliopolis, gdzie organizacja chciała wprowadzić nowe porządki oparte na szariacie. Dużo poważniejsza okazała się jednak sytuacja w kairskiej dzielnicy Imbaba, którą od 1984 r. zaczęli opanowywać muzułmańscy fundamentaliści, tworząc w niej w ciągu kilku lat nieformalną islamską republikę. Fundamentalistom przewodził szejik Muhammad Ali Dżabar. W Imbabwe płądrowano i podpalano chrześcijańskie kościoły, napadano na Koptów i rabowano ich sklepy. Oszczędzano natomiast tych koptyjskich kupców, którzy płacili podatek (*dżizja*). Dopiero w grudniu 1992 r., po sześciu tygodniach ulicznych walk, siłom porządkowym udało się opanować dzielnicę. Aresztowano wówczas 5 tys. osób, a mimo to Egipska Grupa Muzułmańska miała silną i niezależną pozycję, i nadal zdobywała wpływy niemal w całym Egipcie. Była zdolna mobilizować ludność w tajemnicy przed władzami. W drugiej połowie lat 80. i w latach 90. XX w. głównym sposobem jej działania stały się ataki terrorystyczne. Ich celem byli przedstawiciele władz, intelektualiści i zachodni turyści.

W Turcji od lat również postępował proces odgórnej islamizacji przerywany delegalizacją partii muzułmańskich. Na czoło islamistycznych polityków wysunął się Nekmettin Erbakan (1926–2011), były premier, założyciel i przywódca kolejnych muzułmańskich partii w Turcji: Milli Nizam Partisi (Partii Ładu Narodowego) – od 26 stycznia 1970 r. do 20 maja 1971 r., Milli Selamet Partisi (Partii Ocalenia Narodowego) – od 11 października 1972 r. do września 1980 r. i Refah Partisi (Partii Dobrobytu) – od 19 lipca 1983 r. do stycznia 1998 r. Erbakan był mentorem obecnego prezydenta Turcji Recepta Tayyipa Erdoğana, lidera założonej w sierpniu 2001 r. Adalet ve Kalkınma Partisi (Partii Sprawiedliwości i Rozwoju). Partię Ocalenia Narodowego Erbakan założył pod wpływem sufiego i kaznodziei Mehmeda Zahita Kotku, duchowego ojca tureckiego politycznego islamu. Polityka wewnętrzna w Turcji przekłada się na tureckie mniejszości w Europie, szczególnie w Niemczech, gdzie prężnie działają: Milli Görüş (Narodowa Świadomość), Islami Cemiyet ve Cemaatleri Birliği

(Związek Islamskich Stowarzyszeń i Gmin) i Diyanet İşleri Türk-Islam Birliği (Turecko-Islamska Unia Instytucji Religijnych). Islamizacja Turcji postępuje pod autorytarnymi rządami Erdoğan, który stara się również wcielać w życie neottomańską ideologię, czyli połączenie tureckiej dumy narodowej z islamem i uznaniem dla epoki imperium osmańskiego.

Książkę Anny Zasuń uzupełniają bogata bibliografia i indeksy: osób oraz ruchów i organizacji islamistycznych. *Polityczny islam* jest przeznaczony dla wymagającego i uważnego czytelnika. Z pewnością potrzeba skupienia podczas lektury, a niekiedy powrotu do już przeczytanych tematów, ponieważ Anna Zasuń porusza ich tak wiele, że nie sposób wszystkich od razu zapamiętać. Ale to cofanie się do już przeczytanego materiału służy utrwaleniu wiedzy. Autorka zwrócić się w poruszanej tematyce. Używa zrozumiałego języka, co jest dużym walorem pracy trudnej dla przeciętnego Czytelnika i, według mnie, zbyt przeciążonej stylem naukowym. Książka zawiera kompletne informacje na temat politycznego islamu. Osoby zajmujące się zwalczaniem zagrożeń terrorystycznych nie muszą sięgać do innych publikacji na ten temat, gdyż w tej jednej uzyskają niezbędną wiedzę, która, w mojej opinii, powinna wystarczyć praktykom, jakimi są funkcjonariusze służb specjalnych. Im szczególnie polecam *Polityczny islam*.

II

PRZEGLĄD PRAC KONKURSOWYCH

OVERVIEW OF THE WORKS

Koniec prywatności a spory wokół *big data*, mediów społecznościowych i neuronauki¹

Artykuł dotyczy wpływu kilku aspektów rozwoju nauki i technologii na prywatność. Porządek wywodu jest następujący: po pierwsze, autor artykułu wskazuje, jak rozumie pojęcie prywatność. Po drugie, przywołuje przykłady nowych technik kontroli społecznej oraz powiązane z nimi najważniejsze spory i kontrowersje pojawiające się wraz z rozwojem systemów *big data*, mediów społecznościowych i badań nad mózgiem. Po trzecie, wskazuje, jakie okoliczności sprawiają, że ukrycie się przed systemami nadzoru jest niemożliwe. Celem kolejnych części artykułu jest zarysowanie mapy powiązań pomiędzy omawianymi w nim zagadnieniami. Ta mapa ma z kolei pozwolić na zademonstrowanie, jak blisko znaleźliśmy się sytuacji, w której nie będziemy w stanie ukryć się przed nowymi technikami kontroli społecznej. W artykule postawiono tezę, że wyłaniająca się sytuacja wynika przede wszystkim z synergii między sposobem wykorzystania systemów *big data*, mediami społecznościowymi i badaniami nad mózgiem.

Niniejszy artykuł to zmienione *Zakończenie* rozprawy doktorskiej, którą autor obronił w 2018 r. na Wydziale Humanistycznym UMK w Toruniu i która nosi tytuł „*Nie ukryjesz się*”. *Nowe techniki kontroli społecznej a spory wokół big data, mediów społecznościowych i ustaleń neuronauki*².

Zakończenie rozprawy z założenia nie miało być prostą rekapitulacją prowadzonych rozważań i analiz. Celem autora było pokazanie, na czym polega synergia pomiędzy zjawiskami wskazanymi w tytule pracy i jakie są jej konsekwencje.

Prywatność

Autor artykułu rozumie prywatność, zgodnie z powszechnie przyjętą definicją, jako zdolność jednostki lub grupy do nieupubliczniania – zachowania w tajemnicy,

¹ Fragment rozprawy doktorskiej pt. *Nie ukryjesz się. Nowe techniki kontroli społecznej a spory wokół big data, mediów społecznościowych i ustaleń neuronauki* (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu). Autor wykorzystał *Zakończenie rozprawy*.

² Promotorem pracy był dr hab. Andrzej Zybortowicz, prof. UMK w Toruniu, a promotorem pomocniczym – dr hab. Krzysztof Pietrowicz. Obecnie jest przygotowywana publikacja rozprawy w formie książki.

ukrycia przed innymi – wybranych przez siebie informacji na swój temat³. Warto przyjrzeć się tej kwestii głębiej.

Prywatność, uznawana za jedno z praw człowieka, jest regulowana traktatami oraz umowami międzynarodowymi. Przykładowo, artykuł 8 europejskiej konwencji praw człowieka⁴ mówi o (...) *prawie do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego*. Zgodnie z punktem 2. tego artykułu władze nie mogą ingerować w prawo do prywatności (...) *z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie*. Prywatność można naruszać tylko (...) *z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności osób*⁵.

Obecnie regulacje w sferze danych osobowych i związanych z nimi problemów dotyczących prywatności wyznacza w Unii Europejskiej *Rozporządzenie o Ochronie Danych Osobowych* (dalej: RODO), które weszło w życie w maju 2018 r.⁶ Dokument ma dać osobom przebywającym na terytorium UE i Europejskiego Obszaru Gospodarczego m.in. możliwość zarządzania własną prywatnością, tj. decydowania o tym, kto i w jaki sposób korzysta z naszych danych osobowych⁷. Najważniejsza powinna tu być zgoda na zrezygnowanie z zachowania prywatności, świadoma i bazująca na dokładnych informacjach o konsekwencjach takiego kroku⁸.

Tytułowe dla rozprawy „*Nie ukryjesz się*” sugeruje, że w erze, w której nowe techniki kontroli społecznej są rozwijane i rozbudowywane dzięki systemom analizującym masowe ilości wciąż nowych typów danych cyfrowych (*big data*), mediom społecznościowym oraz ustaleniom neuronauki (badań nad mózgiem), prywatność rozumiana zgodnie z powyższym ujęciem po prostu może zaniknąć. Coraz trudniej jest bowiem znaleźć sfery, w których ludzie są w stanie ją zachować.

³ Zob. np. D.J. Solove, *Conceptualizing Privacy*, „California Law Review” 2002, nr 4, s. 1087–1156. Por. G. Keizer, *Privacy*, New York 2012; D.J. Solove, *Nothing to Hide. The False Tradeoff between Privacy and Security*, New Haven–London 2013.

⁴ *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2* (DzU z 1993 r. nr 61 poz. 284).

⁵ Tamże.

⁶ *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE* (Dz. Urz. UE L 119 z 4 V 2016, s. 1).

⁷ Zob. np. C.-L. Yeh, *Pursuing consumer empowerment in the age of big data: A comprehensive regulatory framework for data brokers*, „Telecommunications Policy” 2018, nr 4, s. 282–292.

⁸ Trudno stworzyć kryteria, które jednoznacznie decydują o tym, kiedy ktoś został w sposób wystarczająco jasny i zrozumiały dla niego poinformowany o konsekwencjach podjętych przez niego działań. Problematiczne jest również to, jak wielu ludzi w ogóle czyta regulaminy opisujące zasady przechowywania, udostępniania, przetwarzania i wykorzystywania ich danych osobowych. Por. A. Szahaj, *Kapitalizm drobnego druku*, Warszawa 2014.

Nowe techniki kontroli społecznej

Pod pojęciem nowe techniki kontroli społecznej autor rozumie nowoczesne technologie informatyczne i telekomunikacyjne, które w coraz większym stopniu są wykorzystywane do zautomatyzowanego zbierania, analizowania i wykorzystywania danych gromadzonych w bazach danych w celu podtrzymywania porządku społecznego. Chodzi tu o różnego rodzaju narzędzia (techniki) służące do nadzorowania czy też monitorowania działań ludzi.

W tym miejscu zostaną wskazane przykłady nowych technik kontroli społecznej, które dobrze ilustrują ich wpływ na zanikanie prywatności. Kolejność przedstawiania poszczególnych technik jest zgodna z tym, jak daleko idąca jest skala przenikania przez nie sfer życia społecznego. Po pierwsze, są to nowe techniki kontroli społecznej, które są systemowo wbudowywane we współczesne społeczeństwa. Po drugie, zostaną wskazane techniki, które są wykorzystywane tylko w ramach wybranych instytucji i tym samym wpisują się w wymiary życia ludzi związane z tymi instytucjami.

Podstawą interpretacji zakresu przenikania sfer życia społecznego jest wiele milczących założeń dotyczących tego, czy i w jakiej sytuacji określone rozwiązania z dużym prawdopodobieństwem staną się powszechne. Spójrzmy na przykład na wykorzystywanie systemów kontroli czasu i jakości pracy w roli technik kontroli społecznej. Istnieje jakościowa różnica pomiędzy wpływem, jaki na sposób funkcjonowania pracownika ma tylko logowanie się za pomocą elektronicznych kart tożsamości przy bramie wejściowej do zakładu pracy a opaskami noszonymi stale na nadgarstku, żeby było możliwe analizowanie efektywności pracy – łącznie z monitorowaniem ruchów wykonywanych przez danego pracownika (jest to patent spółki Amazon⁹). Obie te techniki ewidencjonują obecność w pracy. Pierwsza z nich nie różni się jednak w istotny sposób od prostego podpisywania się na liście obecności. Skorzystanie z karty elektronicznej sprawia, że dane o przybyciu i opuszczeniu zakładu pracy trafiają do cyfrowej bazy danych. Z takim procesem może się też wiązać noszenie opasek opatentowanych przez Amazon. W bazie danych może zostać odnotowane wówczas każde opuszczenie stanowiska pracy, brak uwagi, niska efektywność w danym okresie, zbyt długie korzystanie z toalety lub plotkowanie ze współpracownikami. Ta ostatnia obserwacja wymaga tylko potwierdzenia obecności w tym samym miejscu i czasie dwóch lub więcej osób, które nie mają powodów służbowych, żeby ze sobą rozmawiać. Z takiej obserwacji można wywnioskować, że te osoby marnowały czas opłacony przez pracodawcę.

⁹ T. Ong, *Amazon patents wristbands that track warehouse employees' hands in real time*, 1 II 2018 r., <https://www.theverge.com/2018/2/1/16958918/amazon-patents-trackable-wristband-warehouse-employees> [dostęp: 15 VI 2020]. Spółka już wcześniej była znana ze swoich praktyk polegających na wykorzystywaniu technologii, w tym robotów, do kontrolowania pracowników – ludzi. Zob. K. Krzysztofek, *Technologie cyfrowe w dyskursach o przyszłości pracy*, „Studia Socjologiczne” 2015, nr 4, s. 16.

Do technik kontroli społecznej, wszechobecnych i oddziałujących na życie codzienne ludzi oraz przywołujących ich do porządku (gdy przekraczają normy), należą państwowe systemy¹⁰ bazodanowe i mechanizmy ich przeszukiwania oraz łączenia wyników tych analiz. W Polsce działają takie systemy, jak PESEL, CEPiK, AFIS, CEIDG, KRS oraz SIM¹¹. Równolegle coraz większe znaczenie zyskują systemy bazodanowe tworzone przez podmioty prywatne oraz mechanizmy wydobywania z nich użytecznej wiedzy – od firm taksówkarskich i sklepów internetowych, przez media społecznościowe, po prywatną służbę zdrowia.

We współczesne społeczeństwa są systemowo wbudowane złożone systemy nadzoru tworzone przez państwa. Jako przykład jest wskazywany rosyjski SORM-3¹²; pewne cechy takiego systemu miał (ma?) także amerykański program PRISM¹³. Tego typu systemy są coraz częściej i w coraz większym stopniu rozpowszechniane – są już zakorzenione i oddziałują na funkcjonowanie całych grup i kategorii społecznych. Ich działanie polega na podejmowaniu prób gromadzenia przez tajne służby „wszystkich dostępnych” danych (w tym metadanych) „na wszelki wypadek”, dzięki współpracy z podmiotami prywatnymi lub włamaniami do ich baz danych. Jednym z aspektów takich systemów są m.in. zasady pobierania danych przez upoważnione do tego służby (również zasady kontroli sądowej lub prokuratorskiej) oraz analizowanie tych danych pod kątem zagrożeń.

Podobny system, zbudowany zgodnie z powyższymi założeniami, jest obecnie tworzony np. w Chinach. Zakłada on współpracę państwa oraz podmiotów prywatnych w budowaniu zaufania społecznego dzięki zautomatyzowanemu, technicznemu systemowi przyznającemu ludziom i przedsiębiorstwom punkty w zamian za działania oceniane pozytywnie i odbierającym punkty za działania oceniane negatywnie.

Do głęboko zakorzenionych systemów, które mają duży potencjał wykorzystania ich w roli techniki kontroli społecznej, należą mechanizmy wyświetlania reklam użytkownikom Internetu na podstawie wiedzy o ich zainteresowaniach. Systemy reklamowe Google’a i Facebooka obecnie mają na świecie pozycję dominującą¹⁴. Spółki, o których mowa, profilują ludzi i dzielą ich na kategorie – ten rodzaj techniki

¹⁰ Są to systemy w sensie również administracyjnym, a nie tylko technicznym.

¹¹ Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności, Centralna Ewidencja Pojazdów i Kierowców, Automatyczny System Identyfikacji Daktyloskopijnej, Centralna Ewidencja i Informacja o Działalności Gospodarczej, Krajowy Rejestr Sądowy, System Informacji Medycznej.

¹² Ros. Система оперативно-розыскных мероприятий (System Działań Operacyjno-Śledczych). Jest to element tytułu zarządzenia rosyjskiego ministra łączności i komunikacji masowej z 2014 r., które reguluje nadzór nad systemami telekomunikacyjnymi w Rosji.

¹³ Zob. np. D. Lyon, *Surveillance, Snowden, and Big Data: Capacities, Consequences, Critique*, „Big Data & Society” 2014, nr 2, s. 1–14.

¹⁴ Zob. np. J. Koetsier, *Digital Duopoly Declining? Facebook’s, Google’s Share Of Digital Ad Dollars Dropping*, forbes.com, 19 III 2018 r., <https://www.forbes.com/sites/johnkoetsier/2018/03/19/digital-duopoly-declining-facebooks-googles-share-of-digital-ad-dollars-dropping/#22396bf360a8> [dostęp: 15 VI 2020].

kontroli nie jest jednak ograniczony do pokazywania precyzyjnie kierowanych reklam. Podział ludzi na grupy jest również wykorzystywany w ramach innych systemów. Konsekwencje społeczne profilowania osób w celu sprawowania nad nimi kontroli prezentuje wspomniany wyżej system budowany w Chinach.

Systemy techniczne działające na bazie technik identyfikowania obiektów za pomocą sztucznej inteligencji z dużym prawdopodobieństwem zostaną w przeciągu najbliższych lat wbudowane w życie społeczne. Coraz powszechniejsze bowiem stają się systemy zautomatyzowanego rozpoznawania obrazu. Są to przykładowo systemy: rozpoznawania twarzy¹⁵, marek samochodów i (lub) ich tablic rejestracyjnych¹⁶ oraz emocji (a nawet intencji?)¹⁷ ze sposobu poruszania się człowieka¹⁸. Te rozwiązania są stopniowo wbudowywane w szersze systemy kontroli społecznej. Najważniejszy jest tu przykład Chin, które rozbudowują krajowy system rozpoznawania twarzy¹⁹.

Przykładem rozpoznawania człowieka po sposobie jego poruszania się jest analiza sposobu pisania na klawiaturze w celu dodatkowej weryfikacji, czy np. hasło do konta bankowego wpisuje jego właściciel²⁰. Tego typu rozwiązania nadal nie są rozpowszechnione i dopiero znajdują się – przynajmniej w Polsce – w fazie prototypowej²¹. Techniki biometryczne usprawniające logowanie się do stron internetowych zmieniają sposób życia ludzi tylko w niektórych wymiarach. Wspierają walkę z wyłudzeniami, ale raczej nie mają możliwości przebudowania kontroli społecznej na większą skalę.

Konsekwencje społeczne – przynajmniej potencjalnie – mają takie pomysły jak ten firmy Uber (znanej z tego, że stworzyła aplikację mobilną, która kojarzy kierowcę samochodu z pasażerem i umożliwia temu drugiemu zamówienie przejazdu). Złożyła ona wniosek o opatentowanie techniki wykrywania, czy potencjalny pasażer jest nietrzeźwy²². Miałyby to być ustalone za pomocą algorytmów sztucznej inteligencji,

¹⁵ Zob. np. K.A. Gates, *Our Biometric Future. Facial Recognition Technology and the Culture of Surveillance*, New York 2011.

¹⁶ Zob. np. artykuł przeglądowy o badaniach na ten temat: S. Du i in., *Automatic license plate recognition (ALPR): A state-of-the-art review*, „IEEE Transactions on Circuits and Systems for Video Technology” 2013, nr 2, s. 311–325.

¹⁷ Zob. np. E. Kemeny, *AI hunts for crimes caught on camera*, „New Scientist” z 18 sierpnia 2018 r., s. 10.

¹⁸ Przykładowa analiza: C. Prakash, R. Kumar, N. Mittal, *Recent developments in human gait research: parameters, approaches, applications, machine learning techniques, datasets and challenges*, „Artificial Intelligence Review” 2018, nr 1, s. 1–40.

¹⁹ H. Jacobs, *China's 'Big Brother' surveillance technology isn't nearly as all-seeing as the government wants you to think*, „Business Insider”, 15 VII 2018 r., <https://www.businessinsider.com/china-facial-recognition-limitations-2018-7> [dostęp: 15 VI 2020].

²⁰ Zob. np. P.H. Pisani i in., *Enhanced template update: Application to keystroke dynamics*, „Computers & Security” 2016, s. 134–153.

²¹ B. Szafranski, *Biometria przyszłości bankowości*, relacja z „International Biometric Congress 2017”, 27 IX 2017 r., <https://alebank.pl/biometria-przyszloscia-bankowosci/> [dostęp: 15 VI 2020].

²² J. Crook, *Uber applies for patent that would detect drunk passengers*, 11 VI 2018 r., <https://tech->

na podstawie sposobu pisania wiadomości tekstowych przez prawdopodobnego podróżnego, sposobu trzymania przez niego telefonu oraz miejsca, z którego jest zamawiany kurs. Patent Ubera wskazuje, jak niebagatelny potencjał jako źródło technik kontroli społecznej mają smartfony oraz inne „inteligentne” urządzenia przenośne. Przykładowo, smartfon „uczy” się swojego użytkownika oraz dopasowuje się do jego potrzeb i w związku z tym zbiera dane na jego temat. W podobny sposób działają aplikacje, które są na nim zainstalowane – również one potrzebują jak najwięcej danych o użytkowniku.

Współcześnie coraz bardziej popularne stają się tzw. inteligentne domy²³. Mają one możliwość wywoływania dużych zmian w życiu ludzi – dzięki temu, że wzory życia mieszkańców takich domów są analizowane w celu podnoszenia „inteligencji” urządzeń w nich wykorzystywanych, żeby można było poprawić kierujące nimi algorytmy. Tłumaczy to się chęcią ułatwienia życia mieszkańcom. Obecnie „inteligentne domy” wpływają na życie tylko tych ludzi, którzy podążyli za pewną modą. Przez to, że tego typu domy dopiero się upowszechniają, wiedza o wzorcach życia ich mieszkańców ma tylko potencjalne zastosowanie jako masowo wykorzystywana nowa technika kontroli społecznej²⁴. Warto jednak pamiętać o innych „inteligentnych” systemach, które również pojawiają się na rynku. Chodzi tu głównie o tzw. inteligentne samochody²⁵. To prawdopodobnie właśnie one będą wskaźnikiem, czy „inteligentne systemy” zakorzenią się jako nowa technika kontroli społecznej o znaczeniu systemowym.

Wciąż tylko punktowo przenikają życie społeczne komercyjnie dostępne urządzenia działające dzięki technikom neuronauki, które analizują pracę mózgu i ją stymulują, aby poprawić wydajność uczenia się czy grania w gry komputerowe lub wzmoczyć wysiłek fizyczny²⁶. Te urządzenia zbierają dane, które mogą naruszać prywatność

crunch.com/2018/06/11/uber-applies-for-patent-that-would-detect-drunk-passengers/ [dostęp: 15 VI 2020].

²³ Zob. np. artykuł przeglądowy dotyczący opracowań na temat domowych zastosowań Internetu rzeczy: M. Alaa i in., *A review of smart home applications based on Internet of Things*, „Journal of Network & Computer Applications” 2017, nr 97, s. 48–65. Por. K. Gubański, *Smart city – sformatowany produkt czy narzędzie demokratyzacji? Dwa scenariusze rozwoju współczesnych polityk miejskich*, „Studia Socjologiczne” 2018, nr 1, s. 99–116.

²⁴ K. Gubański, *Smart city...*, s. 109.

²⁵ Zob. raporty o wyzwaniach, również dla prywatności, związanych z rozwojem rynku inteligentnych samochodów – *Monetizing car data: New service business opportunities to create new customer benefits*, 2016, McKinsey&Company, <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Industries/Automotive%20and%20Assembly/Our%20Insights/Monetizing%20car%20data/Monetizing-car-data.ashx> [dostęp: 15 VI 2020]. Por. KPMG, *Your connected car is talking. Who's listening?*, 2016, <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/se/pdf/komm/2016/se-your-connected-car-is-talking.pdf> [dostęp: 15 VI 2020].

²⁶ L. Bradley, *NFL players using Halo headsets to get more out of their workouts*, „Sports Illustrated”, 28 XII 2016 r., <https://www.si.com/tech-media/2016/12/28/nfl-players-using-halo-headsets-get-more-out-their-brains> [dostęp: 15 VI 2020]; M. Childs, *Neurostimulation Could Optimize Our Brains — If It Can Overcome the Stigma*, wpis na blogu „Think Leaders”, 6 IX 2017 r.,

mózgu, czyli pozbawiają człowieka zdolności do ukrycia własnych emocji, a nawet myśli. Podobne urządzenia są testowane i tworzone przez siły zbrojne – z pewnością USA²⁷. Istnieją jednak informacje wskazujące na to, że podobne próby przeprowadzają również Chiny²⁸.

Powyższy fragment odnosił się do nowych technik kontroli społecznej, stosowanych powszechnie i głęboko wbudowanych w życie społeczne, a także technik, których oddziaływanie jest wyłącznie punktowe, i technik o dopiero wyłaniającym się potencjale. Celem autora jest pokazanie, o jak złożonym polu jest tu mowa. Większość nowych technologii można wykorzystać nie tylko do realizacji ich zadań wyjściowych. Działanie tych technologii wiąże się z tworzeniem danych ułatwiających zdobywanie pogłębionej wiedzy o ludziach, łącznie z danymi, które ludzie bardzo chcieliby ukryć i utrzymać w sferze prywatnej (tajemnicy).

Kontrowersje wokół *big data*, mediów społecznościowych i ustaleń neuronauki

Wokół *big data*, mediów społecznościowych i ustaleń neuronauki pojawiło się wiele kontrowersji. Co jednak najważniejsze, w tych trzech sferach działalności biznesowej i naukowej można zaobserwować efekt synergii. Przykładowo, media społecznościowe i badania nad mózgiem są źródłem danych, które można przechowywać i analizować na dużą skalę dzięki systemom *big data*. To dzięki nim są możliwe zwiększanie zysków z działalności biznesowej oraz rozwój wiedzy naukowej. Media społecznościowe korzystają z badań nad mózgiem i powstających w ich trakcie danych, żeby jeszcze skuteczniej „uzależnić” swoich użytkowników i tym samym zwiększać zyski dzięki ich obecności przed ekranami telefonów i monitorów. Pojawiająca się synergia nie tylko sprzyja powstawaniu nowych technik nadzoru i nie tylko jest przyczyną zanikania prywatności. Jednocześnie trwa także inny proces. W jego ramach większość kontrowersji wyłaniających się wokół jednej z trzech sfer tytułowych dla artykułu

publikowanym na stronach IBM, <https://web.archive.org/web/20170906160133/https://www.ibm.com/blogs/think-leaders/new-thinking/neurostimulation-optimize-brains-can-overcome-stigma/> [dostęp: 15 VI 2020]; T. Collins, *SF Giants trying Halo headphones to get back to World Series*, „cnet”, 29 III 2017 r., <https://www.cnet.com/news/sf-giants-halo-headphones-world-series-baseball/> [dostęp: 15 VI 2020]; D. McMahon, *America's top cyclist entering the Tour de France has been using a portable brain stimulator to try to gain an edge, and he says it actually works*, 26 VI 2017 r., <http://www.businessinsider.com/tour-de-france-cyclist-talansky-halo-neuroscience-headset-technology-2017-6?IR=T> [dostęp: 15 VI 2020].

²⁷ J. Nelson i in., *The Effects of Transcranial Direct Current Stimulation (tDCS) on Multitasking Throughput Capacity*, „Frontiers in Human Neuroscience” 2016, t. 10, artykuł 589, s. 1–13.

²⁸ S. Chen, „Forget the Facebook leak”: *China is mining data directly from workers' brains on an industrial scale*, „South China Morning Post”, 29 IV 2018 r., <http://www.scmp.com/news/china/society/article/2143899/forget-facebook-leak-china-mining-data-directly-workers-brains> [dostęp: 15 VI 2020].

przeradza się w kontrowersje dotyczące dwóch pozostałych. Warto przyrzeć się tym zjawiskom bliżej.

Pod pojęciem *big data* autor artykułu rozumie systemy informatyczne zbierające, przetwarzające i analizujące w sposób zautomatyzowany gigantyczne ilości zróżnicowanych danych w celu stworzenia dodatkowej wartości.

Najbardziej kontrowersyjne jest to, że w związku z rozwojem systemów *big data* pojawiają się wątpliwości dotyczące sprawstwa ludzi. Skoro decyzje są podejmowane na podstawie pracy algorytmów sterujących tymi systemami, to czy ludzie, którzy nie rozumiejąc zasad ich działania, korzystają z ich rad, zachowują swoją podmiotowość? A może to właśnie kontrola nad danymi jest źródłem podmiotowości?²⁹

Spory wywołuje również to, że zwolennicy i twórcy systemów *big data* albo pomijają kwestie etyczne, albo podkreślają neutralność etyczną technologii oraz algorytmów zarządzających takimi systemami³⁰. Natomiast zdaniem krytyków tego typu systemy wcale nie są narzędziami neutralnymi społecznie, a błędy i (lub) uprzedzenia społeczne w algorytmach zarządzających nimi mogą mieć daleko idące negatywne konsekwencje³¹.

Wątpliwości wywołuje także pytanie, czy systemy *big data* mogą doprowadzać do nasilania się m.in. nierówności społecznych: klasowych, etnicznych, wynikających z płci biologicznej czy kulturowej itd., ponieważ bazują na dotychczasowych danych i ekstrapolują głównie obecne w nich zjawiska³². W rezultacie tego typu systemy mają być – zdaniem ich krytyków – źródłem intensyfikacji zjawiska znanego jako efekt św. Mateusza³³. Zarzuty wobec *big data* dotyczą na przykład tego, że w USA jest zakazane takie sterowanie rynkiem nieruchomości, które doprowadziłoby do powstawania sąsiedztw jednolitych etnicznie. W systemy *big data* firm pośredniczących w handlu nieruchomościami w USA były jednak wbudowane mechanizmy, które sprawiały,

²⁹ M. McCarthy, *The big data divide and its consequences*, „Sociology Compass” 2016, nr 10, s. 1136–1137. Por. K. Krzysztofek, *Kierunki ewaluacji technologii cyfrowych w działaniu społecznym. Próba systematyzacji problemu*, „Studia Socjologiczne” 2017, nr 1, s. 205.

³⁰ Zob. np. D. Boyd, *Undoing the Neutrality of Big Data*, „Florida Law Review” 2016, nr 67, s. 226–232; M. Frank, P. Roehrig, B. Pring, *What to do When Machines do Everything*, Hoboken 2017.

³¹ Zob. np. D. Boyd, K. Crawford, *CRITICAL QUESTIONS FOR BIG DATA: Provocations for a Cultural, Technological, and Scholarly Phenomenon*, „Information, Communication & Society” 2012, nr 5, s. 662–679.

³² Zjawiska te opisała Cathy O’Neil (C. O’Neil, *Bronie matematycznej zagłady*, Warszawa 2019). Por. J. Piekutowski, *Bronie matematycznego zniszczenia*, „Nowa Konfederacja” 2017, nr 8, s. 3–10, <https://nowakonfederacja.pl/bronie-matematycznego-zniszczenia/> [dostęp: 15 VI 2020]; Federal Trade Commission Report, *Big Data. A Tool for Inclusion or Exclusion?*, styczeń 2016 r., <https://www.ftc.gov/system/files/documents/reports/big-data-tool-inclusion-or-exclusion-understanding-issues/160106big-data-rpt.pdf> [dostęp: 15 VI 2020].

³³ Efekt św. Mateusza – zasada wywiedziona przez socjologa Roberta Mertona w latach 60. XX w. z Ewangelii św. Mateusza. Zgodnie z nią bogaci stają się jeszcze bogatsi, a biedni jeszcze bardziej ubożają. Ta zasada dotyczy nie tylko kapitału, lecz także prestiżu, władzy itp.

że ludziom proponowało się zakup domów w miejscach zamieszkiwanych przez osoby takiej samej narodowości i o takim samym statusie materialnym³⁴.

Przykładem tego, że systemy *big data* mogą prowadzić do narastania strukturalnych nierówności, ma być wbudowana w nie asymetria pomiędzy tymi, którzy je wykorzystują, a tymi, których dotyczą gromadzone dane³⁵. Według niektórych autorów ta różnica może doprowadzać do głębokich zmian w sferze władzy³⁶.

Łączenie danych z różnych baz pozwala uzyskać wiedzę o ludziach, którą ci woleliby ukryć³⁷. Wątpliwości wywołuje również to, czy osoby udostępniające dane na swój temat w pełni rozumieją konsekwencje takiego kroku. Przykładowo, jednym z rezultatów działania systemów *big data* jest profilowanie ludzi³⁸. Zasady przydzielania ich do poszczególnych kategorii mają dla nich poważne i często negatywne konsekwencje. Istniejące systemy prawne nie zawsze dostrzegają ten problem lub nie potrafią sobie z nim poradzić.

Kontrowersje dotyczą również tego, czy w systemy *big data* w sposób nieunikniony są wbudowywane uprzedzenia ich twórców³⁹. Z jednej strony mamy do czynienia ze wskazanym wyżej podejściem, zgodnie z którym technologia ma być neutralna etycznie. Negatywne konsekwencje jej stosowania mają wynikać tylko ze sposobu jej wykorzystywania – w tym ujęciu to użytkownicy są odpowiedzialni za nieprawidłowości i problemy. Z drugiej strony pojawiają się tezy, że trudne – a czasami niemożliwe (ze względu na ochronę własności intelektualnej kodów źródłowych) – jest odkrycie uprzedzeń, które są wbudowane w systemy, o których mowa. Rodzi to daleko idące konsekwencje ze względu na rosnącą rolę oceny algorytmicznej różnych kwestii – np. wniosków ubezpieczeniowych, kredytowych, procesu rekrutacji do pracy lub podań o przyjęcie do służby. Zwraca się uwagę na to, że wyniki działania algorytmów

³⁴ T. Haber, *The Big Data Real Estate Controversy*, „The Huffington Post”, 19 V 2014 r., https://www.huffingtonpost.com/toni-haber/the-big-data-real-estate-_b_5352573.html [dostęp: 15 VI 2020].

³⁵ M. Andrejevic, K. Gates, *Editorial. Big Data Surveillance: Introduction*, „Surveillance and Society” 2014, nr 12, s. 185–196.

³⁶ R. Mansell, *Power, Hierarchy and the Internet: Why the Internet Empowers and Disempowers*, „The Global Studies Journal” 2016, nr 2, s. 19–25; E. Ruppert, E. Isin, D. Bigo, *Data politics*, „Big Data & Society” 2017, z. 2, s. 1–7.

³⁷ Por. D. Lyon, *Surveillance, Snowden, and Big Data...*; Z. Tufekci, *Engineering the public: Big data, surveillance and computational politics*, „First Monday”, 7 VII 2014 r., nr 7, <http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/4901/4097> [dostęp: 15 VI 2020].

³⁸ Zob. np. P.S. Gangadharan, *The Dangers of High-Tech Profiling, Using Big Data*, „The New York Times” z 7 sierpnia 2014 r., <https://www.nytimes.com/roomfordebate/2014/08/06/is-big-data-spreading-inequality/the-dangers-of-high-tech-profiling-using-big-data> [dostęp: 15 VI 2020].

³⁹ Zob. M. Gurtowski, J. Waszewski, *Cyfrowy rasizm? Zautomatyzowane techniki nadzoru jako narzędzie segregacji i dyskryminacji*, „Transformacje” 2015, nr 1–2, s. 88–107.

kierujących *big data* można porównać do zachowania „rasistowskiego psa”⁴⁰, który ujada na ludzi innej rasy niż jego właściciel, co może być spowodowane uprzedzeniami (być może nawet nieświadomymi) tegoż właściciela.

Systemy *big data* mają coraz większy wpływ na działanie rynków (w tym na podejmowanie decyzji o inwestowaniu⁴¹, na ocenę ryzyka⁴² i przewidywanie kryzysów finansowych⁴³). Jednocześnie podkreśla się neutralność technologii w ogóle i w szczególności systemów *big data*, a także szanse wynikające z ich wykorzystywania. Spór dotyczy pomijania przez apologetów takich systemów tego, że ich nieprawidłowe działanie może mieć konsekwencje dla stabilności systemu gospodarczego⁴⁴.

Systemy korzystające z *big data* zmieniają wymiar sprawiedliwości. Coraz częściej jest oceniany potencjał łamania prawa przez konkretnych ludzi, a nie ich czyny. Inaczej: ocenia się nie przeszłe działania i świadome decyzje leżące u ich podstaw, tylko raczej samo prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego⁴⁵. Źródłem kontrowersji jest tu problem, czy władze publiczne mają prawo do podejmowania działań wobec osób, które zostały wskazane przez algorytmy jako tylko potencjalni przestępcy.

Jak pokazały zdarzenia z ostatniej dekady, media społecznościowe niewystarczająco dbają o prywatność swoich użytkowników⁴⁶. W związku z tym troskę powinno budzić to, że systemy *big data* korzystają z danych tych mediów. Za pomocą takich systemów media społecznościowe umożliwiają poznawanie najistotniejszych

⁴⁰ J. Weisberg, *The Digital Poorhouse*, „The New York Review of Books”, 7 VI 2018 r., <https://www.nybooks.com/articles/2018/06/07/algorithms-digital-poorhouse> [dostęp: 15 VI 2020].

⁴¹ C. Curme i in., *Quantifying the semantics of search behavior before stock market moves*, „Proceedings of the National Academy of Sciences”, 28 VII 2014 r., <https://doi.org/10.1073/pnas.1324054111> [dostęp: 15 VI 2020]; M. Kolanovic, R. Krishnamachari, *Big Data and AI Strategies: Machine Learning and Alternative Data Approach to Investing*, JP Morgan, V 2017 r., https://www.cfaso-ciety.org/cleveland/Lists/Events%20Calendar/Attachments/1045/BIG-Data_AI-JPMmay2017.pdf [dostęp: 15 VI 2020].

⁴² F. Corea, *Big Data and Risk Management in Financial Markets: A Survey*, Note technique NT 16-01, Montreal Institute of Structured Finance and Derivatives, 2016, http://cdi-icd.org/wp-content/uploads/2018/03/NT-16-01_Corea_CDI.pdf [dostęp: 15 VI 2020].

⁴³ Zob. np. J. Rodrigues, A. Speciale, *How Central Banks Are Using Big Data to Help Shape Policy*, 18 XII 2017 r., <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-12-18/central-banks-are-turning-to-big-data-to-help-them-craft-policy> [dostęp: 15 VI 2020].

⁴⁴ Por. Y.N. Harari, *Homo deus. Krótka historia jutra*, Warszawa 2018, s. 395–396.

⁴⁵ Zob. np. D. Kehl, P. Guo, S. Kessler, *Algorithms in the Criminal Justice System: Assessing the Use of Risk Assessments in Sentencing*, 2017, Responsive Communities Initiative, Berkman Klein Center for Internet & Society, Harvard Law School, https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/33746041/2017-07_responsivecommunities_2.pdf [dostęp: 15 VI 2020]; S. Corbett-Davies, S. Goel, S. González-Bailón, *Even Imperfect Algorithms Can Improve the Criminal Justice System*, 20 XII 2017 r., <https://www.nytimes.com/2017/12/20/upshot/algorithms-bail-criminal-justice-system.html> [dostęp: 15 VI 2020].

⁴⁶ W. Orliński, *Facebook niczym obora*, „Blog Wojciecha Orlińskiego”, 4 XI 2010 r., <http://wo.blox.pl/2010/11/Facebook-niczym-obora.html> [dostęp: 15 VI 2020].

lęków społecznych oraz ich wykorzystywanie np. w kampaniach politycznych. W tym kontekście było odczytywane wykorzystanie Facebooka w trakcie prezydenckiej kampanii wyborczej w USA oraz kampanii referendalnej w Wielkiej Brytanii w sprawie brexitu. Wątpliwości są związane z pytaniem, czy to właśnie systemy *big data* odpowiadają np. za skuteczność populistycznych polityków lub zwiększanie polaryzacji społeczeństw⁴⁷.

Nie ma zgody co do tego, kto powinien być właścicielem danych zgromadzonych w ramach systemów *big data* (w tym danych osobowych) oraz jak powinny być dzielone prawa własności z nimi związane⁴⁸. Szczególne zastrzeżenia wywołuje problem własności danych gromadzonych przez urzędnika, które są włączone do Internetu rzeczy⁴⁹.

Należy zauważyć, że podstawą modelu biznesowego mediów społecznościowych jest przede wszystkim zbieranie danych na temat ich użytkowników i wykorzystywanie tych danych do takiego pokazywania im reklam, które będzie wartościowe dla reklamodawców⁵⁰. Współcześnie nie sposób prowadzić takiej działalności bez systemów *big data*.

Podstawowe wątpliwości związane już bezpośrednio z mediami społecznościowymi dotyczą tego, czy powinny one brać na siebie odpowiedzialność (jak media klasyczne) za to, co komunikują (publikują) ich użytkownicy⁵¹. Żeby uniknąć nadzoru czy raczej cenzurowania aktywności swoich użytkowników, media społecznościowe przedstawiają się jako wyłącznie „platformy”, które umożliwiają nawiązywanie ludziom kontaktów między sobą i które nie powinny odpowiadać za publikowane

⁴⁷ Tę kwestię jako kontrowersyjną przedstawiały głównie media. Brytyjska gazeta „The Guardian” podała, że z jej perspektywy *big data* jest zagrożeniem, bo może sprawić, że będziemy funkcjonować w mniej demokratycznym społeczeństwie. Zob. *The Guardian view on big data: the danger is less democracy*, 26 II 2017 r., <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/feb/26/the-guardian-view-on-big-data-the-danger-is-less-democracy> [dostęp: 15 VI 2020].

⁴⁸ Zob. np. B. Darrow, *The Question of Who Owns the Data Is About to Get a Lot Trickier*, 6 IV 2016 r., <http://fortune.com/2016/04/06/who-owns-the-data/> [dostęp: 15 VI 2020]; C.S. Mullins, *Who Owns the Data?*, „Database Trends and Applications”, 1 VI 2018 r., <http://www.dbta.com/Columns/DBA-Corner/Who-Owns-the-Data-125485.aspx> [dostęp: 15 VI 2020]; M. Nielsen, *Who Owns Big Data?*, 2014, <https://www.bbvaopenmind.com/wp-content/uploads/2014/03/BBVA-OpenMind-Who-Owns-Big-Data-Michael-Nielsen.pdf.pdf> [dostęp: 15 VI 2020].

⁴⁹ C. Donato, *The #BigData Revolution: Who Owns Our Information?*, 11 IV 2016 r., <https://www.forbes.com/sites/sap/2016/04/11/the-bigdata-revolution-who-owns-our-data/#2f2739bb68dd> [dostęp: 15 VI 2020].

⁵⁰ Zob. np. L. Sherman, *Why Facebook Will Never Change Its Business Model*, forbes.com, 16 IV 2018 r., <https://www.forbes.com/sites/lensherman/2018/04/16/why-facebook-will-never-change-its-business-model> [dostęp: 15 VI 2020].

⁵¹ O tej kwestii w kontekście Facebooka pisał magazyn „Wired” zajmujący się nowymi technologiami. Zob. E. Griffith, *Memo to Facebook: How To Tell If You’re a Media Company*, 12 X 2017 r., <https://www.wired.com/story/memo-to-facebook-how-to-tell-if-youre-a-media-company/> [dostęp: 15 VI 2020].

na nich treści⁵². Przeciwnicy takiego podejścia wskazują, że mediaspółecznościowe powinny podlegać takim samym regułom jak media tradycyjne i ponosić odpowiedzialność za działania osób publikujących na ich łamach⁵³.

Wynikiem walki z niepożądanymi zachowaniami użytkowników są zarzuty wobec mediów społecznościowych o ograniczanie wolności słowa i stosowanie cenzury⁵⁴. Wątpliwości budzi to, czy prywatna firma powinna podejmować decyzje, o czym wolno mówić i jakie dane można rozsyłać. Równolegle toczy się debata o tym, czy globalne media społecznościowe powinny cenzurować treści zgodnie z żądaniami władz danego państwa⁵⁵. Poważne problemy dla Facebooka wywołały zarzuty, że firma zrobiła za mało, żeby uniemożliwić wykorzystywanie jej mediów społecznościowych (Facebooka oraz Instagramu) i komunikatorów internetowych (WhatsApp i Facebooka Messengera) do szerzenia przemocy na tle etnicznym, np. w Mjanmie⁵⁶.

Jako źródło sporów bywa przedstawiane blokowanie mediów społecznościowych przez państwa, gdy tego typu media są uznawane za narzędzia zbierania informacji wywiadowczych i wywierania wpływu przez inne państwa. Z tych przyczyn była ograniczana działalność chińskich (w Australii⁵⁷) i rosyjskich (na Ukrainie) mediów społecznościowych⁵⁸. Przeciwnicy tego typu blokad utożsamiają je z działaniami państw niedemokratycznych i przedstawiają je jako przykład cenzury⁵⁹. Kontrowersje

⁵² Podkreślał to w przesłuchaniu przed amerykańskim Kongresem w kwietniu 2018 r. Mark Zuckerberg – założyciel i właściciel pakietu kontrolnego Facebooka. Zob. np. M. Castillo, *Zuckerberg tells Congress Facebook is not a media company: „I consider us to be a technology company”*, 11 IV 2018 r., <https://www.cnn.com/2018/04/11/mark-zuckerberg-facebook-is-a-technology-company-not-media-company.html> [dostęp: 15 VI 2020].

⁵³ Zob. np. J. Kiss, C. Arthur, *Publishers or platforms? Media giants may be forced to choose*, „The Guardian”, 29 VII 2013 r., <https://www.theguardian.com/technology/2013/jul/29/twitter-urged-responsible-online-abuse> [dostęp: 15 VI 2020].

⁵⁴ Zob. np. L. Bershidsky, *No, Big Data Didn't Win the U.S. Election*, 8 XII 2016 r., <https://www.bloomberg.com/view/articles/2016-12-08/no-big-data-didn-t-win-the-u-s-election> [dostęp: 15 VI 2020].

⁵⁵ Istotną rolę odegrał spór wokół niemieckiej ustawy NetzDG, skierowanej przeciwko mowie nienawiści. Zob. np. M. Scott, J. Delcker, *Free speech vs. censorship in Germany*, „politico.eu”, 4 I 2018 r., <https://www.politico.eu/article/germany-hate-speech-netzdg-facebook-youtube-google-twitter-free-speech/> [dostęp: 15 VI 2020].

⁵⁶ S. Stecklow, *Why Facebook is losing the war on hate speech in Myanmar*, 15 VIII 2018 r., <https://www.reuters.com/investigates/special-report/myanmar-facebook-hate/> [dostęp: 15 VI 2020].

⁵⁷ Zob. np. C. Cheng, I. Deng, *WeChat joins list of Chinese technology banned by overseas militaries on security worries*, „South China Morning Post”, 15 III 2018 r., <https://www.scmp.com/tech/china-tech/article/2137232/wechat-joins-list-chinese-technology-banned-overseas-militaries> [dostęp: 15 VI 2020].

⁵⁸ A. Luhn, *Ukraine blocks popular social networks as part of sanctions on Russia*, 16 V 2017 r., <https://www.theguardian.com/world/2017/may/16/ukraine-blocks-popular-russian-websites-kremlin-role-war> [dostęp: 15 VI 2020].

⁵⁹ Międzynarodowa organizacja Freedom House, która bada m.in. wolność w Internecie, zablokowanie rosyjskich mediów społecznościowych nazwała wprost cenzurą. Zob. *Freedom on the Net*.

budzi w tym wypadku miejsce, w którym powinna zostać wyznaczona granica decydująca o tym, kiedy jest uzasadniona obrona interesów narodowych.

Kontrowersje wywołuje także uzależnianie się od mediów społecznościowych. Byli pracownicy Facebooka wskazują, że zdają sobie sprawę z takiego zjawiska⁶⁰. W wersji słabej do zachowań powierzchownie przypominających uzależnienia w sposób niezamierzony doprowadza model biznesowy mediów społecznościowych, który wiąże się z zachęcaniem ludzi do spędzania jak najdłuższego czasu na danym portalu. W wersji mocnej jest mowa o świadomych pracach nad wykorzystaniem mechanizmów uzależniających. Tworzenie mediów społecznościowych w tym ujęciu jest odpowiednikiem budowania kasyn i konnych torów wyścigowych. Należy dodać, że na możliwość uzależniania ma wpływ wiedza o sposobie działania mózgow użytkowników oraz przetwarzanie pozyskiwanych informacji za pomocą systemów *big data*.

Spory wokół informacji zbieranych przez media społecznościowe koncentrują się zazwyczaj wokół prywatności użytkowników. Chodzi o to, czy ludzie w pełni zdają sobie sprawę z poważnych konsekwencji, jakie może mieć dzielenie się danymi na swój temat z prywatnymi firmami. Przykładowo, historia Facebooka wiąże się ze skandalami, które polegały na tym, że spółka naruszała prywatność swoich użytkowników⁶¹.

Oficjalnie media społecznościowe wykorzystują swoją wiedzę o użytkownikach oraz ich wzajemnych relacjach do tworzenia dla ludzi miejsca, w którym czują się dobrze i do którego chcą powracać⁶². Dzięki temu mogą – tak przynajmniej deklarują – pokazywać im reklamy dopasowane do ich potrzeb i zarabiać na ich sprzedaży. Zaniepokojenie budzi to, że głęboka wiedza o użytkownikach może jednak zostać wykorzystana również do innych celów, niezgodnych z interesami tych osób⁶³.

Ukraine 2017, https://freedomhouse.org/sites/default/files/FOTN%202017_Ukraine.pdf [dostęp: 15 VI 2020].

⁶⁰ J.C. Wong, *Former Facebook executive: social media is ripping society apart*, „The Guardian”, 12 XII 2017 r., <https://www.theguardian.com/technology/2017/dec/11/facebook-former-executive-ripping-society-apart> [dostęp: 15 VI 2020]; T. Harris, *How Technology is Hijacking Your Mind – from a Magician and Google Design Ethicist*, „Thrive Global”, 18 V 2016 r., <https://journal.thriveglobal.com/how-technology-hijacks-peoples-minds-from-a-magician-and-googles-design-ethicist-56d62ef5edf3> [dostęp: 15 VI 2020]; tenże, *Our Minds Have Been Hijacked by Our Phones*, rozmawiał Nicholas Thompson, 26 VII 2017 r., <https://www.wired.com/story/our-minds-have-been-hijacked-by-our-phones-tristan-harris-wants-to-rescue-them/> [dostęp: 15 VI 2020].

⁶¹ Zob. np. N. Lomas, *A brief history of Facebook's privacy hostility ahead of Zuckerberg's testimony*, 10 IV 2018 r., <https://techcrunch.com/2018/04/10/a-brief-history-of-facebooks-privacy-hostility-ahead-of-zuckerbergs-testimony/> [dostęp: 15 VI 2020].

⁶² Facebook, opisując swoją misję, wyjaśnił, że chce „(...) dać ludziom możliwość zbudowania wspólnoty i sprawić, że część świata się bardziej zbliży do siebie. Ludzie używają Facebooka, żeby utrzymywać kontakt z przyjaciółmi i rodziną, żeby odkrywać, co się dzieje na świecie i żeby wyrażać rzeczy ważne i dzielić się nimi z innymi”. Zob. <https://investor.fb.com/resources/default.aspx> [dostęp: 15 VI 2020].

⁶³ Unaoczniała to sprawa Cambridge Analytica i wykorzystanie danych zgromadzonych przez Facebook do mikrotargetingu politycznego.

Media społecznościowe posługują się zebranymi przez siebie danymi w celu prowadzenia badań naukowych. Wątpliwości budzi ich niejednoznaczny status etyczny. Cechą tego typu mediów jest to, że wcześniej tak bogate, spontanicznie powstające dane nie były dostępne dla uczonych⁶⁴. Wiadomo, że badania eksperymentalne prowadził sam Facebook. Wśród eksperymentów znalazły się nie tylko te weryfikujące, jaki układ strony lub jakie jej kolory i dźwięki zachęcają do dłuższej obecności na tej stronie (testy AB⁶⁵), lecz także próby wpływania na emocje użytkowników oraz sprawdzanie, czy rodzaj informacji pokazywanych użytkownikom w trakcie głosowania może zmienić frekwencję wyborczą⁶⁶.

Facebook udostępnił dane o swoich użytkownikach badaczom. Nie kontrolował jednak, jak je wykorzystywano. Działalność Cambridge Analytica i próby zastosowania mikrotargetingu politycznego prowadzone m.in. przez tę spółkę ujawniły, że dane gromadzone przez media społecznościowe i za ich pomocą mogą powodować duże zagrożenia⁶⁷.

Potencjalne kontrowersje są związane z możliwością przechwytywania i wykorzystywania danych zgromadzonych przez media społecznościowe, które już upadły (np. polskie grono.net) lub straciły początkową popularność (np. nasza-klasa.pl). Istnieje wiele możliwych sposobów wykorzystania takich danych. Mamy do czynienia z sytuacją, w której od ponad 20 lat powstają podmioty internetowe zbierające dane – często zasadnicze z punktu widzenia prywatności – na temat ludzi. Te dane, o których powstaniu użytkownik mógł zapomnieć, mogą posłużyć do szantażu, modelowania typów zachowań wrażliwych, ekstremistycznych, stymulowania mód, wzniesienia niepokojów społecznych albo namierzania potencjalnych liderów buntów społecznych lub tylko aktywistów. W wypadku takich danych zarówno RODO, jak i działalność takich instytucji, jak Prezes Urzędu Ochrony Danych Osobowych, nie są panaceum.

⁶⁴ O. Rodak, *Twitter jako przedmiot badań socjologicznych i źródło danych społecznych. Perspektywa konstruktywistyczna*, „Studia Socjologiczne” 2017, nr 3, s. 209–236.

⁶⁵ Ich przykładem jest testowanie, która nazwa linku wywoła większe zainteresowanie użytkowników danej strony. Nazwa odnośnika może być modyfikowana do momentu, aż zostanie zmaksymalizowana jego współczynnik klikalności. Podobnie można badać układ strony internetowej, wykorzystane na niej kolory, czcionki itd.

⁶⁶ A.D.I. Kramer, J.E. Guillory, J.T. Hancock, *Experimental Evidence of Massive-Scale Emotional Contagion through Social Networks*, „Proceedings of the National Academy of Sciences” 2014, nr 24, s. 8788–8790. Wykaz tekstów na temat tego badania i reakcji na nie opisał J. Grimmelman, 30 VI 2014 r., http://laboratorium.net/archive/2014/06/30/the_facebook_emotional_manipulation_study_source [dostęp: 15 VI 2020].

⁶⁷ Zob. np. Information Commissioner’s Office, *Investigation into the use of data analytics in political campaigns. Investigation update*, raport brytyjskiej instytucji chroniącej dane osobowe, 11 VII 2018 r., <https://ico.org.uk/media/action-weve-taken/2259371/investigation-into-data-analytics-for-political-purposes-update.pdf> [dostęp: 15 VI 2020].

Neuronauka to zbiorcza nazwa dla dyscyplin naukowych zajmujących się badaniem ludzkiego mózgu (umysłu). Wokół tych dyscyplin rodzi się wiele kontrowersji, ponieważ tego typu badania dotyczą istotnych wymiarów człowieczeństwa.

Wątpliwości budzi podejście znacznej części neuronaukowców do analizowania i prezentowania danych⁶⁸. Część badaczy pomija to, że algorytmy komputerowe są niezbędne do interpretowania danych gromadzonych za pomocą różnych technik badawczych, które w dalszej części artykułu będą zbiorczo nazywane neurotechnikami⁶⁹. Błędy w tych algorytmach przekładają się na nieprawidłowe interpretacje – często następnie rozpowszechniane przez media⁷⁰. Przykładem takiej pomyłki jest traktowanie interpretacji (np. kolorystycznego odzwierciedlenia aktywności mózgu) jako realnego wyrazu reakcji układu nerwowego na bodźce. To odpowiedni algorytm może decydować, że wyniki badań neuronaukowych zostaną uznane za istotne, że zyskają rozgłos i przynajmniej potencjalny wpływ na procesy społeczne. Innymi słowy, wątpliwości budzi przypisywanie zbyt dużej wagi ustaleniom dokonywanym w wyniku stosowania mało precyzyjnych technik neuronauki.

Spory wywołują także pytania, czy i na jakich polach jest dopuszczalne korzystanie z odkryć i technik neuronauki. Ta nauka obiecuje bowiem odkrycie tajemnic umysłu (mózgu). Stąd blisko do obietnicy rozwiązywania różnych problemów dzięki modyfikowaniu pracy mózgu za pomocą precyzyjnie działających leków, technik magnetycznego lub elektrycznego oddziaływania przezczaszkowego czy implantów wszczepianych w mózg⁷¹. Wątpliwości co do dopuszczalności wykorzystywania ustaleń neuronauki są związane z szerszą dyskusją na temat neurowspomagania, czyli udoskonalania mózgu człowieka⁷². Jednym z wymiarów tej dyskusji jest spór o ideologię

⁶⁸ A. Raz, *From Neuroimaging to Tea Cup Leaves in the Bottom of a Cup*, w: *Critical Neuroscience. A Handbook of the Social and Cultural Contexts of Neuroscience*, S. Choudhury, J. Slaby (red.), Chichester 2012, s. 265–272.

⁶⁹ W znanym przykładzie z 2009 r. okazało się, że algorytmy odkryły aktywność mózgu zdechłej ryby. Zob. C.M. Bennett i in., *Neural correlates of interspecies perspective taking in the post-mortem Atlantic Salmon: An argument for multiple comparisons correction*, poster przedstawiony na konferencji „Human Brain Mapping” w 2009 r.

⁷⁰ Przykładem są badania poświęcone „politycznemu mózgowi” i różnicom pomiędzy mózgami osób o poglądach prawicowych i lewicowych. Zob. np. D. Gellene, *Study finds left-wing brain, right-wing brain*, „Los Angeles Times”, 10 IX 2007 r., <http://www.latimes.com/local/obituaries/la-sci-politics10sep10-story.html> [dostęp: 15 VI 2020].

⁷¹ V.P. Clark, *The ethical, moral, and pragmatic rationale for brain augmentation*, „Frontiers in Systems Neuroscience” 2014, nr 8, s. 1–4.

⁷² Zob. np. M.J. Farah, *Neuroethics: The Ethical, Legal, and Societal Impact of Neuroscience*, „Annual Review of Psychology” 2012, nr 63, s. 571–591.

transhumanistyczną⁷³ oraz o związany z nią postulat wolności morfologicznej⁷⁴. Zgodnie z tym ostatnim człowiek ma mieć prawo do modyfikowania swojego własnego ciała oraz umysłu i to od jego decyzji zależy, jak daleko idące będą te zmiany⁷⁵. Badania nad mózgiem mogą doprowadzić do zdobywania przewagi poznawczej tylko przez ludzi, którzy posiadają odpowiednie zasoby i możliwości, czyli mogą przyczynić się do powstania nowego typu kastowości społecznej⁷⁶. Przykładem są tu wątpliwości związane z wyczynowym uprawianiem sportu⁷⁷, tzn. czy dopuszczalne jest na przykład podnoszenie koncentracji w strzelectwie lub zmniejszenie znużenia powtarzalnym treningiem za pomocą specjalnych urządzeń. Urządzenia przeznaczone do realizacji takich celów przez stymulację mózgu już są wprowadzane na rynek⁷⁸.

Źródłem sporów są problemy etyczne związane ze stosowaniem przymusu wobec ludzi – również przez stawianie ich w sytuacjach, w których alternatywą dla poddania się badaniom za pomocą technik neuronauki jest zwolnienie z pracy lub konieczność zmiany stanowiska. Przykładem może być przyznanie dostępu do informacji niejawnych tylko na podstawie badania mózgu. Celem jest odkrycie, czy dany mózg kryje w sobie potencjalne zagrożenia⁷⁹.

W przyszłości kontrowersje wywoła prawdopodobnie konieczność rozstrzygnięcia, czy nadzór nad koncentracją np. maszynisty kolei wielkich prędkości w trakcie prowadzenia przez niego lokomotywy jest ważniejszy od jego prywatności. Techniki skanowania mózgow maszynistów są już wprowadzane w Chinach. Mniej wiadomo o podobnych projektach, które są wprowadzane konkretnie w siłach zbrojnych tego kraju⁸⁰. W społeczeństwach demokratycznych konieczne będzie przedyskutowanie, a następnie określenie, czy nadzór nad skupieniem na pracy innych typów pracowników – i w których zawodach – jest istotniejszy od ich prywatności.

⁷³ Rozumianą jako przekonanie, że ulepszanie człowieka jest pożądane i możliwe. Najważniejszą rolę mają odgrywać technologie, które powstrzymają starzenie się oraz usprawnią fizyczne i poznawcze możliwości ludzi. Zob. np. *The Transhumanist FAQ*, v. 3.0., World Transhumanist Association, <https://humanityplus.org/philosophy/transhumanist-faq/> [dostęp: 15 VI 2020].

⁷⁴ Tamże. Por. K. Krzysztofek, *Kierunki ewaluacji technologii cyfrowych...*, s. 203.

⁷⁵ C. Coenen, *Transhumanism in Emerging Technoscience as a Challenge for The Humanities and Technology Assessment*, „Teorija in Praksa” 2014, nr 51, s. 754–771.

⁷⁶ Zob. Y.N. Harari, *Homo deus...*

⁷⁷ D. McMahon, *America's top cyclist entering the Tour de France has been using a portable brain stimulator...* (przypis do tekstu na temat nowych technologii, pochodzącego z portalu internetowego; brak wersji papierowej).

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ F.H. Sahito, W. Slany, *Functional Magnetic Resonance Imaging and the Challenge of Balancing Human Security with State Security*, „Human Security Perspectives” 2012, nr 9, s. 38–66.

⁸⁰ S. Chen, „Forget the Facebook leak”: *China is mining data directly from workers' brains...* (źródłem jest tekst z portalu chińskiej (HK) gazety; brak dostępu do jej wersji papierowej).

Część neuronaukowców twierdzi, że dzięki rozwojowi technik badawczych neuronauki będzie w stanie odkrywać kłamstwo⁸¹. Szczególnie problematyczne jednak jest tu osiągnięcie pewności. To wywołuje spory pomiędzy przeciwnikami a zwolennikami wykorzystywania technik neuronauki do ustalania prawdy, np. w postępowaniach karnych. Po pierwsze, istnieją problemy z udowodnieniem, że systemy wykrywania kłamstw korzystające z neurotechnik rzeczywiście działają skutecznie⁸². Po drugie, jest to potencjalne źródło wątpliwości – skutecznie działający, powszechnie lub choćby tylko łatwo dostępny system wykrywania kłamstw zmieniłby zasady, którymi rządzi się społeczeństwo⁸³.

Neuronauka zyskuje wpływ na podejmowanie decyzji o sposobie karania przestępców i o ich resocjalizacji. Równocześnie jednak przeciwnicy wykorzystywania tego zbioru dyscyplin w tym celu porównują je do fizjonomiki, frenologii i antropometrii Cesare Lombroso⁸⁴. Reakcja na masowe zastosowanie niektórych ustaleń neuronauki w postępowaniach karnych byłaby prawdopodobnie podobna do tej, jaką wywołały badania Yilun Wanga i Michała Kosińskiego nad wykorzystaniem systemów *big data* działających dzięki sztucznej inteligencji do rozpoznawania orientacji seksualnej osób na podstawie ich zdjęć⁸⁵.

Spory wokół neuronauki dotyczą sposobu jej uprawiania (w tym zasad etycznych), popularyzacji wyników badań nad mózgiem oraz ich wykorzystywania. Jak można zauważyć, znaczna część wątpliwości wskazanych powyżej dotyczy zastosowania ustaleń neuronauki w ramach sprawowania kontroli społecznej. Konsekwencje badań nad mózgiem są dla podtrzymywania porządku społecznego obecnie najwyższej potencjalne. Niezwykle rzadkie są analizy, które bezpośrednio wskazują, że tego typu

⁸¹ G. Ganis, J.P. Keenan, *The cognitive neuroscience of deception*, „Social Neuroscience” 2009, nr 6, s. 465–472.

⁸² D.D. Langleben, J.C. Moriarty, *Using Brain Imaging for Lie Detection: Where Science, Law and Policy Collide*, „Psychology, Public Policy, and Law” 2013, nr 2, s. 222–234.

⁸³ Kłamstwo jest uważane za ważny czynnik rozwoju gatunku *Homo sapiens* i jest wpisane w jego naturę (zob. T. Witkowski, *Inteligencja makiaweliczna. Rzecz o pochodzeniu natury ludzkiej*, Taszów 2005). Zmniejszenie roli kłamstwa w relacjach interpersonalnych wywołałoby trudne do przewidzenia konsekwencje. Osoby, którym postawiono zarzuty karne, mogą milczeć, a nawet kłamać w trakcie przesłuchań. Ograniczenie tych praw zmieniłoby podstawowe zasady, którymi rządzi się system sprawiedliwości (niedozwolone zmuszanie do samooskarżenia).

⁸⁴ Zob. np. A. Dobrin, *Is Neuroscience Today's Phrenology?*, 22 VIII 2016 r., <https://www.psychologytoday.com/us/blog/am-i-right/201608/is-neuroscience-todays-phrenology> [dostęp: 15 VI 2020]. Por. O. Parker Jones, F. Alfaro-Almagro, S. Jbabdi, *An empirical, 21st century evaluation of phrenology*, „Cortex” 2018, t. 106, wrzesień (zapis specyficzny – wydawanych jest 12 tomów rocznie; zamiast numerów są podawane nazwy miesięcy – przyp. red.), s. 26–35.

⁸⁵ Projekt artykułu na temat badania ukazał się w lutym 2017 r.: Y. Wang, M. Kosiński, *Deep neural networks are more accurate than humans at detecting sexual orientation from facial images*; ostatnia aktualizacja tego roboczego artykułu pochodzi z 26 V 2020 r., <https://osf.io/zn79k/> [dostęp: 15 VI 2020]. O badaniu pisał m.in. „The New York Times” – H. Murphy, *Why Stanford Researchers Tried to Create a 'Gaydar' Machine*, „The New York Times”, 9 X 2017 r., <https://www.nytimes.com/2017/10/09/science/stanford-sexual-orientation-study.html> [dostęp: 15 VI 2020].

badania i stosowane w ich trakcie narzędzia mogą być wykorzystywane w takim celu. Mimo to warto jednak rozważyć, jak wielki wpływ na sferę prywatności mają badania naukowe, w wyniku których można odkryć to, czego ludzie nie tylko nie chcą ujawnić, lecz także czego mogą sami o sobie nie wiedzieć.

Już samo wskazanie tylko wybranych typów nowych technik kontroli społecznej oraz trzech pól sporów pozwala na ujawnienie konsekwencji zjawisk analizowanych w artykule. Łącznie powodują one, że prywatność zanika.

„Nie ukryjesz się”

Powyższe zagadnienia wskazują m.in. na to, że coraz trudniej jest się ukrywać przed nowymi technikami kontroli społecznej. Spójrzmy na kilka przykładów, które pokazują, jak bardzo staliśmy się przejrzysci dla systemów nadzoru.

Zachowanie prywatności jest utrudnione m.in. dlatego, że obojętnie, jakie przebranie się wybierze, coraz łatwiej jest zidentyfikować ludzi na nagraniach np. kamer telewizji przemysłowej. Nie muszą one rejestrować twarzy człowieka, żeby go rozpoznać. Systemy analizujące obrazy z kamer oceniają nie tylko standardowe cechy biometryczne (rozmiary części ciała), lecz także sposób przemieszczania się⁸⁶. Media społecznościowe również rozwijają systemy zautomatyzowanej analizy zdjęć i filmów⁸⁷. Robią to, żeby na podstawie publikowanych w nich fotografii wskazywać ludziom prawdopodobnych znajomych.

Ludzie coraz częściej stale noszą przy sobie telefony (lub smartfony). Ciągłe korzystanie z telefonu pozwala na wykorzystanie danych i metadanych⁸⁸ na temat jego użytkownika do zrekonstruowania jego sposobu życia, nawyków, relacji społecznych i przekonań za pomocą systemów *big data*. Przykładowo, za pomocą analizy danych z czujników smartfonów, które analizują sposób przemieszczania się użytkownika, można określić jego płeć⁸⁹ lub wiek⁹⁰.

Coraz trudniej jest się ukryć, ponieważ na urządzeniach elektronicznych codziennego użytku są instalowane programy mające na celu rozpoznanie użytkowników

⁸⁶ S. Mohapatra i in., *Real time biometric surveillance with gait recognition*, „AIP Conference Proceedings” 2018, nr 1.

⁸⁷ J. Frankle, *How Russia's New Facial Recognition App Could End Anonymity*, 23 V 2016 r., <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2016/05/find-face/483962/> [dostęp: 15 VI 2020]; N. Singer, *Facebook's Push for Facial Recognition Prompts Privacy Alarms*, „The New York Times”, 9 VII 2018 r., <https://www.nytimes.com/2018/07/09/technology/facebook-facial-recognition-privacy.html> [dostęp: 15 VI 2020].

⁸⁸ Czyli, w największym skrócie i dużym uproszczeniu, danych dotyczących danych.

⁸⁹ A. Jain, V. Kanhangad, *Gender classification in smartphones using gait information*, „Expert Systems with Applications” 2018, nr 93, s. 257–266.

⁹⁰ N. Mansouri, M. Aouled Issa, Y. Ben Jemaa, *Gait features fusion for efficient automatic age classification*, „IET Computer Vision” 2018, nr 1, s. 69–75.

określonych urządzeń oraz skłonienie ich do określonych działań. Przykładem są „inteligentne opaski” dla ćwiczących fizycznie i aplikacje na smartfony, wykorzystywane do zarządzania czasem poświęconym na aktywność fizyczną (np. określające liczbę kroków wykonanych dziennie). Aplikacje (urządzenia), na których są zainstalowane, zbierają również inne dane na temat użytkowników i dążą do tego, aby zachęcić ich do udostępniania jak największej ilości informacji na swój temat. Powstają swoiste sieci społecznościowe, w których ludzie dzielą się wiadomościami na temat aktywności fizycznej⁹¹.

Na prywatność będzie miało wpływ prawdopodobnie również to, że niezwykle szybko jest obecnie rozwijany Internet rzeczy (coraz częściej nazywany również Internetem wszystkiego)⁹². Ludzie są zachęceni do korzystania np. z tzw. inteligentnych domów, inteligentnych samochodów, inteligentnych ubrań. Prowadzi to do tworzenia danych na temat różnych aspektów ich życia. Dużą część doby mogą oni przecież spędzać w sytuacjach, w których zbieranie danych na ich temat jest niezbędne do prawidłowego działania „inteligentnych” systemów. Przykładowo, odkurzacz robot musi dokładnie poznać mieszkanie i styl życia jego mieszkańców, żeby móc realizować swoje zadania polegające na mało kłopotliwym lub nawet niezauważalnym dla domowników utrzymaniu czystości podłogi⁹³. Stosowanie uniwersalnych algorytmów sprzątających rozwiązuje tylko część problemów.

Na zmniejszanie się sfery prywatności wpływa również to, że tworzenie cyfrowych bliźniaków – rekonstrukcji ludzi na podstawie danych zawartych na ich temat w cyfrowych bazach danych – jest biznesowo opłacalne. Umożliwia to bowiem bardziej precyzyjne docieranie do potencjalnych nabywców określonych towarów i usług. To z kolei przekłada się na większe zyski ze sprzedawanych reklam. Z tego między innymi wynikają sukcesy Google’a i Facebooka – spółek dominujących na rynku reklamy internetowej⁹⁴. Te same techniki nadzoru, polegające na łączeniu baz danych przy wykorzystaniu systemów *big data*, są też wydatnym wsparciem dla systemów, które wspomagają sprawowanie kontroli społecznej.

Brak możliwości zachowania prywatności wiąże się także z tym, że zagrożenia bezpieczeństwa stają się uzasadnieniem dla zmniejszania sfery prywatności i wprowadzania w życie nowych technik kontroli społecznej. Obecnie, w czasach terroryzmu i niepewności, powyższe twierdzenie nabiera szczególnego znaczenia i dotyczy to nie tylko państw autorytarnych i totalitarnych, w których sfera bezpieczeństwa obejmuje również m.in. utrzymanie władzy przez rządzących.

⁹¹ A. Pressman, *Fitbit Adds Social Feed to Keep Users Motivated*, „Fortune.com”, 5 I 2017 r., <http://fortune.com/2017/01/05/fitbit-social-feed-motivated/> [dostęp: 15 VI 2020].

⁹² Przegląd i typologia badań na temat tego zjawiska zob. M. Alaa i in., *A review of smart home applications...*

⁹³ J. Wolfe, *Roomba vacuum maker iRobot betting big on the ‘smart’ home*, 24 VII 2017 r., <https://www.reuters.com/article/us-irobot-strategy/roomba-vacuum-maker-irobot-betting-big-on-the-smart-home-idUSKBN1A91A5> [dostęp: 15 VI 2020].

⁹⁴ Zob. np. J. Koetsier, *Digital Duopoly Declining...* (przypis do artykułu internetowego).

Ukrywanie się przed nowymi technikami kontroli społecznej jest coraz trudniejsze, gdyż zgodnie z obecnymi trendami każda osoba, która usiłuje się skryć przed nadzorem, może być traktowana jako ktoś podejrzany. Bardziej lub mniej otwarcie zaczyna dominować interpretacja, że próbują się ukrywać tylko ci, którzy mają coś do ukrycia⁹⁵. Jednocześnie powstają techniki zwiększania własnej prywatności, zastępujące formy komunikacji łatwe do nadzorowania. Przykładowo, szyfrowane komunikatory zastępują wysyłanie SMS-ów, a korzystanie z sieci TOR i prywatnych sieci wirtualnych utrudnia wykrywanie, skąd ktoś łączy się z siecią oraz namierzenie tej osoby⁹⁶. Z kolei odpowiedzią na techniki zwiększania prywatności jest rozwój technik łamiących te zabezpieczenia. Trwa swoisty wyścig zbrojeń, który w państwach autorytarnych staje się często sprawą życia i śmierci.

Wyzwania na przyszłość

Zanikanie możliwości ukrywania swoich działań, poglądów, a ostatecznie nawet myśli, jest zjawiskiem cywilizacyjnie fundamentalnym. Jest też wielkim wyzwaniem, które powinniśmy rozumieć nie tylko jako niezwykłą szansę, lecz także jako potencjalne zagrożenie.

Sprawowanie kontroli społecznej i związana z nim ewolucja systemów nadzoru są w coraz większym stopniu wspomagane przez systemy komputerowe działające w sposób zautomatyzowany. Najważniejsze wydają się tu systemy przetwarzania danych cyfrowych, których ilość rośnie wraz ze wzrostem ich wartości biznesowej.

Swoistym paliwem dla systemów *big data* są między innymi media społecznościowe. Ich model biznesowy łączy się z jak najdokładniejszym poznawaniem użytkowników. Im lepiej są oni zrozumiani (w sensie socjologicznym i co gorsza – psychologicznym), im więcej danych na ich temat da się zgromadzić, tym łatwiej pokazywać im reklamy przynoszące zyski. Efektem ubocznym jest możliwość przechwytywania danych gromadzonych przez media społecznościowe przez inne podmioty. W wyniku takich przejęć różne podmioty, w tym służby wywiadowcze i policyjne, zdobywają wiedzę o jednostkach, a dzięki systemom *big data* – również o wybranych zbiorowościach, a nawet o całości populacji.

Media społecznościowe obecnie stały się jednym z istotniejszych źródeł informacji wykorzystywanych przez nowe techniki kontroli społecznej, które posiłkują się systemami *big data*. W opracowaniach naukowych i analizach publikowanych przez media pojawiają się informacje, które wskazują, że warto poszukiwać również punktów wspólnych dla mediów społecznościowych i badań nad mózgiem. Obecnie trwają

⁹⁵ O tym problemie pisał m.in. D.J. Solove, *Nothing to Hide. The False Tradeoff...*

⁹⁶ Te i inne techniki dogłębnie są opisane na stronie internetowej międzynarodowej organizacji Electronic Frontiers Foundation: <https://ssd EFF.org/module-categories/tool-guides> [dostęp: 15 VI 2020].

próby stworzenia modeli biznesowych na bazie narzędzi badających lub stymulujących albo tłumiących (inaczej: zmieniających) aktywność mózgu. W rezultacie na rynek są wprowadzane nowe technologie, które nie tylko pozwalają określić, jak działają ludzie, lecz także umożliwiają zmianę ich sposobów postępowania.

Na zakończenie należy podkreślić, że rozważania prowadzone w niniejszym artykule dotyczą głównie obecnego stanu rzeczy. Sytuacja jest jednak dynamiczna, a zjawiska tu przedstawiane są bardzo płynne. Bez ich rzetelnego opisu mogą umknąć istotne aspekty współczesnego świata. Niniejszy artykuł jest próbą naszkicowania fragmentu zachodzących w nim zmian.

Bibliografia

- Alaa M. i in., *A review of smart home applications based on Internet of Things*, „Journal of Network & Computer Applications” 2017, nr 97, s. 48–65.
- Andrejevic M., Gates K., *Editorial. Big Data Surveillance: Introduction*, „Surveillance and Society” 2014, nr 12, s. 185–196.
- Bennett C.M. i in., *Neural correlates of interspecies perspective taking in the post-mortem Atlantic Salmon: An argument for multiple comparisons correction*, poster przedstawiony na konferencji „Human Brain Mapping” w 2009 r.
- Bershidsky L., *No, Big Data Didn't Win the U.S. Election*, 8 XII 2016 r., <https://www.bloomberg.com/view/articles/2016-12-08/no-big-data-didn-t-win-the-u-s-election> [dostęp: 15 VI 2020].
- Big Data. A Tool for Inclusion or Exclusion?*, Federal Trade Commission Report, styczeń 2016 r., <https://www.ftc.gov/system/files/documents/reports/big-data-tool-inclusion-or-exclusion-understanding-issues/160106big-data-rpt.pdf> [dostęp: 15 VI 2020].
- Boyd D., Crawford K., *CRITICAL QUESTIONS FOR BIG DATA: Provocations for a Cultural, Technological, and Scholarly Phenomenon*, „Information Communication & Society” 2012, nr 5, s. 662–679.
- Boyd D., *Undoing the Neutrality of Big Data*, „Florida Law Review” 2016, nr 67, s. 226–232.
- Bradley L., *NFL players using Halo headsets to get more out of their workouts*, „Sports Illustrated”, 28 XII 2016 r., <https://www.si.com/tech-media/2016/12/28/nfl-players-using-halo-headsets-get-more-out-their-brains> [dostęp: 15 VI 2020].
- Castillo M., *Zuckerberg tells Congress Facebook is not a media company: 'I consider us to be a technology company'*, 11 IV 2018 r., <https://www.cnn.com/2018/04/11/mark-zuckerberg-facebook-is-a-technology-company-not-media-company.html> [dostęp: 15 VI 2020].
- Chen S., *„Forget the Facebook leak”: China is mining data directly from workers' brains on an industrial scale*, „South China Morning Post”, 29 IV 2018 r., <http://www.scmp.com>

com/news/china/society/article/2143899/forget-facebook-leak-china-mining-data-directly-workers-brains [dostęp: 15 VI 2020].

Cheng C., Deng I., *WeChat joins list of Chinese technology banned by overseas militaries on security worries*, „South China Morning Post”, 15 III 2018 r., <https://www.scmp.com/tech/china-tech/article/2137232/wechat-joins-list-chinese-technology-banned-overseas-militaries> [dostęp: 15 VI 2020].

Childs M., *Neurostimulation Could Optimize Our Brains — If It Can Overcome the Stigma*, wpis na blogu „Think Leaders” publikowanym na stronach IBM, 6 IX 2017 r., <https://web.archive.org/web/20170906160133/https://www.ibm.com/blogs/think-leaders/new-thinking/neurostimulation-optimize-brains-can-overcome-stigma/> [dostęp: 15 VI 2020].

Clark V.P., *The ethical, moral, and pragmatic rationale for brain augmentation*, „Frontiers in Systems Neuroscience” 2014, nr 8, s. 1–4.

Coenen C., *Transhumanism in Emerging Technoscience as a Challenge for the Humanities and Technology Assessment*, „Teorija in Praksa” 2014, nr 51, s. 754–771.

Collins T., *SF Giants trying Halo headphones to get back to World Series*, „c|net”, 29 III 2017 r., <https://www.cnet.com/news/sf-giants-halo-headphones-world-series-baseball/> [dostęp: 15 VI 2020].

Corbett-Davies S., Goel S., González-Bailón S., *Even Imperfect Algorithms Can Improve the Criminal Justice System*, 20 XII 2017 r., <https://www.nytimes.com/2017/12/20/upshot/algorithms-bail-criminal-justice-system.html> [dostęp: 15 VI 2020].

Corea F., *Big Data and Risk Management in Financial Markets: A Survey*, Note technique NT 16-01, Montreal Institute of Structured Finance and Derivatives, 2016, http://cdi-icd.org/wp-content/uploads/2018/03/NT-16-01_Corea_CDI.pdf [dostęp: 15 VI 2020].

Crook J., *Uber applies for patent that would detect drunk passengers*, 11 VI 2018 r., <https://techcrunch.com/2018/06/11/uber-applies-for-patent-that-would-detect-drunk-passengers/> [dostęp: 15 VI 2020].

Curme C. i in., *Quantifying the semantics of search behavior before stock market moves*, „Proceedings of the National Academy of Sciences”, 28 VII 2014 r., <https://doi.org/10.1073/pnas.1324054111> [dostęp: 15 VI 2020].

Darrow B., *The Question of Who Owns the Data Is About to Get a Lot Trickier*, 6 IV 2016 r., <http://fortune.com/2016/04/06/who-owns-the-data/> [dostęp: 15 VI 2020].

Dobrin A., *Is Neuroscience Today's Phrenology?*, 22 VIII 2016 r., <https://www.psychologytoday.com/us/blog/am-i-right/201608/is-neuroscience-todays-phrenology> [dostęp: 15 VI 2020].

Donato C., *The #BigData Revolution: Who Owns Our Information?*, 11 IV 2016 r., <https://www.forbes.com/sites/sap/2016/04/11/the-bigdata-revolution-who-owns-our-data/#2f2739b-b68dd> [dostęp: 15 VI 2020].

- Du S. i in., *Automatic license plate recognition (ALPR): A state-of-the-art review*, „IEEE Transactions on Circuits and Systems for Video Technology” 2013, nr 2, s. 311–325.
- Farah M.J., *Neuroethics: The Ethical, Legal, and Societal Impact of Neuroscience*, „Annual Review of Psychology” 2012, nr 63, s. 571–591.
- Frank M., Roehrig P., Pring B., *What to do When Machines do Everything*, Hoboken 2017, Wiley.
- Frankle J., *How Russia's New Facial Recognition App Could End Anonymity*, 23 V 2016 r., <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2016/05/find-face/483962/> [dostęp: 15 VI 2020].
- Freedom on the Net. Ukraine 2017*, https://freedomhouse.org/sites/default/files/FOTN%202017_Ukraine.pdf [dostęp: 15 VI 2020].
- Gangadharan P.S., *The Dangers of High-Tech Profiling. Using Big Data*, „The New York Times”, 7 VIII 2014 r., <https://www.nytimes.com/roomfordebate/2014/08/06/is-big-data-spreading-inequality/the-dangers-of-high-tech-profiling-using-big-data> [dostęp: 15 VI 2020].
- Ganis G., Keenan J.P., *The cognitive neuroscience of deception*, „Social Neuroscience” 2009, nr 4, s. 465–472.
- Gates K.A., *Our Biometric Future. Facial Recognition Technology and the Culture of Surveillance*, New York 2018.
- Gellene D., *Study finds left-wing brain, right-wing brain*, „Los Angeles Times”, 10 IX 2007 r., <http://www.latimes.com/local/obituaries/la-sci-politics10sep10-story.html> [dostęp: 15 VI 2020].
- Griffith E., *Memo to Facebook: How To Tell If You're a Media Company*, 12 X 2017 r., <https://www.wired.com/story/memo-to-facebook-how-to-tell-if-youre-a-media-company/> [dostęp: 15 VI 2020].
- Grimmelman J., 30 VI 2014, http://laboratorium.net/archive/2014/06/30/the_facebook_emotional_manipulation_study_source [dostęp: 15 VI 2020].
- Gubański K., *Smart city – sformatowany produkt czy narzędzie demokratyzacji? Dwa scenariusze rozwoju współczesnych polityk miejskich*, „Studia Socjologiczne” 2018, nr 1, s. 99–116.
- Gurtowski M., Waszewski J., *Cyfrowy rasizm? Zautomatyzowane techniki nadzoru jako narzędzie segregacji i dyskryminacji*, „Transformacje” 2015, nr 1–2, s. 88–107.
- Haber T., *The Big Data Real Estate Controversy*, „The Huffington Post”, 19 V 2014 r., https://www.huffingtonpost.com/toni-haber/the-big-data-real-estate-_b_5352573.html [dostęp: 15 VI 2020].
- Harari Y.N., *Homo deus. Krótka historia jutra*, Warszawa 2018, Wydawnictwo Literackie.

- Harris T., *How Technology is Hijacking Your Mind – from a Magician and Google Design Ethicist*, „Thrive Global”, 18 V 2016 r., <https://journal.thriveglobal.com/how-technology-hijacks-peoples-minds-from-a-magician-and-google-s-design-ethicist-56d62ef5edf3> [dostęp: 15 VI 2020].
- Harris T., *Our Minds Have Been Hijacked by Our Phones*, rozmawiał Nicholas Thompson, 26 VII 2017 r., <https://www.wired.com/story/our-minds-have-been-hijacked-by-our-phones-tristan-harris-wants-to-rescue-them/> [dostęp: 15 VI 2020].
- Information Commissioner’s Office, *Investigation into the use of data analytics in political campaigns. Investigation update*, raport brytyjskiej instytucji chroniącej dane osobowe, 11 VII 2018 r., <https://ico.org.uk/media/action-weve-taken/2259371/investigation-into-data-analytics-for-political-purposes-update.pdf> [dostęp: 15 VI 2020].
- Jacobs H., *China’s ‘Big Brother’ surveillance technology isn’t nearly as all-seeing as the government wants you to think*, „Business Insider”, 15 VII 2018 r., <https://www.businessinsider.com/china-facial-recognition-limitations-2018-7> [dostęp: 15 VI 2020].
- Jain A., Kanhangad V., *Gender classification in smartphones using gait information*, „Expert Systems with Applications” 2018, nr 93, s. 257–266.
- Kehl D., Guo P., Kessler S., *Algorithms in the Criminal Justice System: Assessing the Use of Risk Assessments in Sentencing*, 2017, Responsive Communities Initiative, Berkman Klein Center for Internet & Society, Harvard Law School, https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/33746041/2017-07_responsivecommunities_2.pdf [dostęp: 15 VI 2020].
- Keizer G., *Privacy*, New York 2012, Picador.
- Kemeny E., *AI hunts for crimes caught on camera*, „New Scientist” z 18 sierpnia 2018 r., s. 10.
- Kiss J., Arthur C., *Publishers or platforms? Media giants may be forced to choose*, „The Guardian” z 29 lipca 2013 r., <https://www.theguardian.com/technology/2013/jul/29/twitter-urged-responsible-online-abuse> [dostęp: 15 VI 2020].
- Koetsier J., *Digital Duopoly Declining? Facebook’s, Google’s Share Of Digital Ad Dollars Dropping*, forbes.com, 19 III 2018 r., <https://www.forbes.com/sites/johnkoetsier/2018/03/19/digital-duopoly-declining-facebooks-googles-share-of-digital-ad-dollars-dropping/#22396bf360a8> [dostęp: 15 VI 2020].
- Kolanovic M., Krishnamachari R., *Big Data and AI Strategies: Machine Learning and Alternative Data Approach to Investing*, JP Morgan, maj 2017 r., https://www.cfasociety.org/cleveland/Lists/Events%20Calendar/Attachments/1045/BIG-Data_AI-JPMmay2017.pdf [dostęp: 15 VI 2020].
- KPMG, *Your connected car is talking. Who’s listening?*, 2016, <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/se/pdf/komm/2016/se-your-connected-car-is-talking.pdf> [dostęp: 15 VI 2020].

- Kramer A.D.I., Guillory J.E., Hancock J.T., *Experimental Evidence of Massive-Scale Emotional Contagion through Social Networks*, „Proceedings of the National Academy of Sciences” 2014, nr 24, s. 8788–8790.
- Krzysztofek K., *Kierunki ewaluacji technologii cyfrowych w działaniu społecznym. Próba systematyzacji problemu*, „Studia Socjologiczne” 2017, nr 1, s. 195–224.
- Krzysztofek K., *Technologie cyfrowe w dyskursach o przyszłości pracy*, „Studia Socjologiczne” 2015, nr 4, s. 5–31.
- Langleben D.D., Moriarty J.C., *Using Brain Imaging for Lie Detection: Where Science, Law and Research Policy Collide*, „Psychology, Public Policy, and Law” 2013, nr 2, s. 222–234.
- Lomas N., *A brief history of Facebook’s privacy hostility ahead of Zuckerberg’s testimony*, 10 IV 2018 r., <https://techcrunch.com/2018/04/10/a-brief-history-of-facebooks-privacy-hostility-ahead-of-zuckerbergs-testimony/> [dostęp: 15 VI 2020].
- Luhn A., *Ukraine blocks popular social networks as part of sanctions on Russia*, 16 V 2017 r., <https://www.theguardian.com/world/2017/may/16/ukraine-blocks-popular-russian-websites-kremlin-role-war> [dostęp: 15 VI 2020].
- Lyon D., *Surveillance, Snowden, and Big Data: Capacities, Consequences, Critique*, „Big Data & Society” 2014, nr 2, s. 1–14.
- Mansell R., *Power, Hierarchy and the Internet: Why the Internet Empowers and Disempowers*, „The Global Studies Journal” 2016, nr 2, s. 19–25.
- Mansouri N., Aouled Issa M., Ben Jemaa Y., *Gait features fusion for efficient automatic age classification*, „IET Computer Vision” 2018, nr 1, s. 69–75.
- McCarthy M., *The big data divide and its consequences*, „Sociology Compass” 2016, nr 12, s. 1131–1140.
- McMahon D., *America’s top cyclist entering the Tour de France has been using a portable brain stimulator to try to gain an edge, and he says it actually works*, 26 VI 2017 r., <http://www.businessinsider.com/tour-de-france-cyclist-talansky-halo-neuroscience-headset-technology-2017-6?IR=T> [dostęp: 15 VI 2020].
- Mohapatra S. i in., *Real time biometric surveillance with gait recognition*, „AIP Conference Proceedings” 2018, nr 1.
- Monetizing car data: New service business opportunities to create new customer benefits*, 2016, McKinsey&Company, <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Industries/Automotive%20and%20Assembly/Our%20Insights/Monetizing%20car%20data/Monetizing-car-data.ashx> [dostęp: 15 VI 2020].

- Mullins C.S., *Who Owns the Data?*, „Database Trends and Applications”, 1 VI 2018 r., <http://www.dbta.com/Columns/DBA-Corner/Who-Owns-the-Data-125485.aspx> [dostęp: 15 VI 2020].
- Murphy H., *Why Stanford Researchers Tried to Create a ‘Gaydar’ Machine*, „The New York Times”, 9 X 2017 r., <https://www.nytimes.com/2017/10/09/science/stanford-sexual-orientation-study.html> [dostęp: 15 VI 2020].
- Nelson J. i in., *The Effects of Transcranial Direct Current Stimulation (tDCS) on Multitasking Throughput Capacity*, „Frontiers in Human Neuroscience” 2016, t. 10, artykuł 589, s. 1–13.
- Nielsen M., *Who Owns Big Data?*, 2014, <https://www.bbvaopenmind.com/wp-content/uploads/2014/03/BBVA-OpenMind-Who-Owns-Big-Data-Michael-Nielsen.pdf.pdf> [dostęp: 15 VI 2020].
- O’Neil C., *Bronie matematycznej zagłady*, Warszawa 2019, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ong T., *Amazon patents wristbands that track warehouse employees’ hands in real time*, 1 II 2018 r., <https://www.theverge.com/2018/2/1/16958918/amazon-patents-trackable-wrist-band-warehouse-employees> [dostęp: 15 VI 2020].
- Orliński W., *Facebook niczym obora*, „Blog Wojciecha Orlińskiego”, 4 XI 2010 r., <http://wo.blox.pl/2010/11/Facebook-niczym-obora.html> [dostęp: 15 VI 2020].
- Parker Jones O., Alfaro-Almagro F., Jbabdi S., *An empirical, 21st century evaluation of phenology*, „Cortex” 2018, t. 106, s. 26–35.
- Piekutowski J., *Bronie matematycznego zniszczenia*, „Nowa Konfederacja” 2017, nr 8, s. 3–10, <https://nowakonfederacja.pl/bronie-matematycznego-zniszczenia/> [dostęp: 15 VI 2020].
- Pisani P.H. i in., *Enhanced template update: Application to keystroke dynamics*, „Computers & Security” 2016, t. 60, s. 134–153.
- Prakash C., Kumar R., Mittal N., *Recent developments in human gait research: parameters, approaches, applications, machine learning techniques, datasets and challenges*, „Artificial Intelligence Review” 2018, nr 1, s. 1–40.
- Pressman A., *Fitbit Adds Social Feed to Keep Users Motivated*, Fortune.com, 5 I 2017 r., <http://fortune.com/2017/01/05/fitbit-social-feed-motivated/> [dostęp: 15 VI 2020].
- Raz A., *From Neuroimaging to Tea Cup Leaves in the Bottom of a Cup*, w: *Critical Neuroscience. A Handbook of the Social and Cultural Contexts of Neuroscience*, S. Choudhury, J. Slaby (red.), Chichester 2012, Wiley-Blackwell, s. 265–272.
- Rodak O., *Twitter jako przedmiot badań socjologicznych i źródło danych społecznych. Perspektywa konstruktywistyczna*, „Studia Socjologiczne” 2017, nr 3, s. 209–236.
- Rodrigues J., Speciale A., *How Central Banks Are Using Big Data to Help Shape Policy*, 18 XII 2017 r., <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-12-18/central-banks-are-turning-to-big-data-to-help-them-craft-policy> [dostęp: 15 VI 2020].

- Ruppert E., Isin E., Bigo D., *Data politics*, „Big Data & Society” 2017, nr 2, s. 1–7.
- Sahito F.H., Slany W., *Functional Magnetic Resonance Imaging and the Challenge of Balancing Human Security with State Security*, „Human Security Perspectives” 2012, nr 9, s. 38–66.
- Scott M., Delcker J., *Free speech vs. censorship in Germany*, „politico.eu”, 4 I 2018 r., <https://www.politico.eu/article/germany-hate-speech-netzdg-facebook-youtube-google-twitter-free-speech/> [dostęp: 15 VI 2020].
- Sherman L., *Why Facebook Will Never Change Its Business Model*, Forbes.com, 16 IV 2018 r., <https://www.forbes.com/sites/lensherman/2018/04/16/why-facebook-will-never-change-its-business-model> [dostęp: 15 VI 2020].
- Singer N., *Facebook’s Push for Facial Recognition Prompts Privacy Alarms*, „The New York Times”, 9 VII 2018 r., <https://www.nytimes.com/2018/07/09/technology/facebook-facial-recognition-privacy.html> [dostęp: 15 VI 2020].
- Solove D.J., *Conceptualizing Privacy*, „California Law Review” 2002, nr 4, s. 1087–1156.
- Solove D.J., *Nothing to Hide. The False Tradeoff between Privacy and Security*, New Haven–London 2013, Yale University Press.
- Stecklow S., *Why Facebook is losing the war on hate speech in Myanmar*, 15 VIII 2018 r., <https://www.reuters.com/investigates/special-report/myanmar-facebook-hate/> [dostęp: 15 VI 2020].
- Szafrański B., *Biometria przyszłością bankowości*, relacja z „International Biometric Congress 2017”, 27 IX 2017 r., <https://alebank.pl/biometria-przyszloscia-bankowosci/> [dostęp: 15 VI 2020].
- Szahaj A., *Kapitalizm drobnego druku*, Warszawa 2014, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa.
- The Guardian view on big data: the danger is less democracy*, 26 II 2017 r., <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/feb/26/the-guardian-view-on-big-data-the-danger-is-less-democracy> [dostęp: 15 VI 2020].
- The Transhumanist FAQ*, v. 3.0., World Transhumanist Association, <https://humanityplus.org/philosophy/transhumanist-faq/> [dostęp: 15 VI 2020].
- Tufekci Z., *Engineering the public: Big data, surveillance and computational politics*, „First Monday”, 7 VII 2014 r., nr 7, <http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/4901/4097> [dostęp: 15 VI 2020].
- Wang Y., Kosiński M., *Deep neural networks are more accurate than humans at detecting sexual orientation from facial images*; ostatnia aktualizacja tego roboczego artykułu pochodzi z 26 V 2020 r., <https://osf.io/zn79k/> [dostęp: 15 VI 2020].

Weisberg J., *The Digital Poorhouse*, „The New York Review of Books”, 7 VI 2018 r., <https://www.nybooks.com/articles/2018/06/07/algorithms-digital-poorhouse> [dostęp: 15 VI 2020].

Witkowski T., *Inteligencja makiaweliczna. Rzecz o pochodzeniu natury ludzkiej*, Taszów 2005, Moderator.

Wolfe J., *Roomba vacuum maker iRobot betting big on the 'smart' home*, 24 VII 2017 r., <https://www.reuters.com/article/us-irobot-strategy/roomba-vacuum-maker-irobot-betting-big-on-the-smart-home-idUSKBN1A91A5> [dostęp: 15 VI 2020].

Wong J.C., *Former Facebook executive: social media is ripping society apart*, „The Guardian”, 12 XII 2017 r., <https://www.theguardian.com/technology/2017/dec/11/facebook-former-executive-ripping-society-apart> [dostęp: 15 VI 2020].

Yeh C.-L., *Pursuing consumer empowerment in the age of big data: A comprehensive regulatory framework for data brokers*, „Telecommunications Policy” 2018, nr 4, s. 282–292.

ORCID: 0000-0002-7370-3714

Ewaluacja celów ataku terrorystycznego w przestrzeni publicznej przy zastosowaniu modelu EVIL DONE¹

Ocena ryzyka ataku terrorystycznego przy użyciu komponentów modelu EVIL DONE oraz na podstawie analizy przewidywanych strat (*Expected Loss*)

Model EVIL DONE

Tematem niniejszej pracy jest ocena podatności miejsc w przestrzeni publicznej na atak terrorystyczny, z wykorzystaniem modelu EVIL DONE². Ocena miejsc oraz obiektów pod względem ich większej bądź mniejszej podatności na zamach jest częścią składową oceny całkowitego ryzyka. Według Ronalda V. Clarke'a i Graeme'a R. Newmana, twórców modelu EVIL DONE, drugim komponentem całościowej oceny ryzyka jest ocena przewidywanych strat. Można to przedstawić w następujący sposób:

RYZYKO (*risk*) = PODATNOŚĆ (*vulnerability*) + PRZEWIDYWANE STRATY (*expected loss*)³.

Mając powyższe na uwadze, można przyjąć, że aby skutecznie określić ryzyko ataku, należy najpierw poddać ewaluacji konkretne miejsce, obiekt, a następnie zsumować dwie części składowe, jakimi są: przewidywane straty oraz stopień podatności⁴. Podatność konkretnego celu na atak terrorystyczny jest zależna od jego integralnych cech, które wpływają na to, że ten cel staje się atrakcyjny dla terrorystów⁵. To prawdopodobieństwo można oszacować za pomocą modelu EVIL DONE.

¹ Fragment pracy magisterskiej pt. *Ewaluacja celów ataku terrorystycznego w przestrzeni publicznej przy zastosowaniu modelu EVIL DONE* (Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji). Autorka wykorzystała rozdział 4 pt. *Model oceny ryzyka ataku terrorystycznego przy użyciu komponentu EVIL DONE oraz przewidywane straty (Expected Loss)*, podrozdział 1 i 2, oraz rozdział 5 pt. *Słabości modelu EVIL DONE*.

Wszystkie słowa obcojęzyczne są słowami pochodzącymi z języka angielskiego, dlatego Redakcja nie podaje tej informacji przed konkretnym słowem (przyp. red.).

² Akronim słów: *exposed, vital, iconic, legitimate, destructible, occupied, near, easy*.

³ G.R. Newman, R.V. Clarke, *Policing terrorism: An executive's guide*, 2008, file:///C:/Users/006768/Downloads/234082.pdf, Brief 30 [dostęp: 29 V 2019].

⁴ R.V. Clarke, G.R. Newman, *Outsmarting the Terrorists*, Westport, CT 2006, s. 90; ci sami, *Police terrorism...*, Brief 30; H.H. Willis i in., *Estimating terrorism risk*, Santa Monica 2005, s. 9.

⁵ R.V. Clarke, G.R. Newman, *Outsmarting the Terrorists...*, s. 90.

Dawno już zaobserwowano, że terroryści poświęcają dużo czasu na podjęcie decyzji, jaki obiekt, miejsce obrać za cel ataku. Zazwyczaj starają się wybrać miejsce nieochroniane, spełniające inne kryteria, jak: rozpoznawalność danego miejsca, jego symboliczne znaczenie, wartość kulturowa. Wiąże się to ściśle z zyskaniem większej popularności w mediach już po dokonaniu ataku. Prawdą jest, że zapewnienie całkowitej ochrony każdemu obiektowi, który może być potencjalnym celem zamachu terrorystycznego, nie jest możliwe ani fizycznie, ani finansowo⁶. Należy jednak zadać sobie pytanie, czy rzeczywiście wszystkie obiekty muszą być objęte ochroną. Skoro terroryści bardzo często odznaczają się dużą racjonalnością w działaniu i podejmowaniu decyzji, to – co jest prawdopodobne – nie wszystkie miejsca, obiekty będą dla nich satysfakcjonujące jako cel ataku. Należałoby zatem skupić się na logice ich myślenia i działania, dogłębnie przyrzeć się tym procesom i na tej podstawie starać się ustalić miejsca najbardziej narażone na zamach, a tym samym – najbardziej potrzebujące niezwłocznej ochrony⁷. Zawsze jest jakiś powód, dla którego terroryści wybierają ten, a nie inny obiekt lub miejsce. Ma na to wpływ wiele czynników, w tym forma ataku, a mianowicie czy będzie to zamach bombowy, uprowadzenie, morderstwo, czy jeszcze inny rodzaj. Konkretna forma ataku jest wykorzystywana przez terrorystów do innych celów, np. morderstwo jest często wykorzystywane do zlikwidowania konkretnych osób, przede wszystkim przedstawicieli władzy – policjantów, sędziów, polityków i innych. Dlatego też rozpoznanie celu, którym kierują się terroryści, jest pierwszym, ale nie ostatnim krokiem. Konieczne, a przynajmniej bardzo potrzebne, jest także rozpracowanie ich ideologii oraz dotychczasowych metod ich działania. Należy również ocenić, czy dana forma ataku mieści się w zakresie możliwości i umiejętności terrorystów⁸.

Zanim konkretny cel (lub grupa potencjalnych celów) ataku terrorystycznego zostanie poddany ewaluacji na podstawie modelu EVIL DONE, musi on zostać wyselekcjonowany z całej puli miejsc znajdujących się na obszarze poddanym ocenie. Nie jest to zadanie łatwe, zwłaszcza w przypadku dużych metropolii, ale nie wszystkie miejsca muszą zostać poddane ewaluacji, gdyż nie wszystkie są atrakcyjne bądź dostępne dla terrorystów. W literaturze przedmiotu najczęściej wskazuje się, że najbardziej zagrożonymi celami są: elektrownie jądrowe, elektrownie, wodociągi, centra kongresowe, urzędy miasta, lotniska, parki rozrywki, dworce kolejowe, centra handlowe, przystanki autobusowe, obiekty charakterystyczne dla danego obszaru, miasta bądź państwa, laboratoria badawcze, rafinerie ropy naftowej, porty, autostrady, szkoły, szpitale, uniwersytety, teatry, restauracje, areny sportowe, budynki rządowe, rzeki,

⁶ J. Mueller, *Assessing measures designed to protect the homeland*, „Policy Studies Journal” 2010, nr 1, s. 1–21; M.G. Stewart, *Cost-effectiveness of risk mitigation strategies for protection of buildings against terrorist attack*, „Journal of Performance of Constructed Facilities” 2008, nr 2, s. 115–116.

⁷ R.V. Clarke, G.R. Newman, *Outsmarting the Terrorists...*, s. 87.

⁸ Tamże, s. 88.

transport publiczny, zakłady chemiczne, fabryki, zbiorniki gazu ziemnego, mosty i wiele innych⁹.

Są to tylko przykłady, które mogą pomóc w typowaniu lokalizacji narażonych na zamach. Wybór potencjalnych miejsc mogących stać się celem ataku powinien być opracowany w kontekście badanej społeczności lokalnej. Nie ma jednego, uniwersalnego wzorca, który mógłby zostać przełożony na każde miasto czy państwo, z czego trzeba zdawać sobie sprawę. Zanim model EVIL DONE zostanie opisany, trzeba podkreślić, że jest to model teoretyczny, stworzony przez Clarke'a i Newmana na podstawie ich obserwacji, ale nie został dokładnie przebadany pod kątem swojej skuteczności. Model EVIL DONE zawiera opis cech, którymi charakteryzują się cele wybierane przez terrorystów, jednak nie jest to lista zamknięta. Należy bowiem pamiętać, że terroryzm jest zjawiskiem wciąż ewoluującym, który może i zapewne będzie się różnić w zależności od miejsca, obranej taktyki, ugrupowania itd. Dlatego też model EVIL DONE należy co jakiś czas aktualizować, modyfikować i dostosowywać do zmieniających się realiów¹⁰.

Model EVIL DONE, zaprezentowany przez wspomnianych autorów w książce pt. *Outsmarting the Terrorists*, składa się z następujących elementów (współczynników).

- **exposed (widoczny, odsłonięty)**. Istnieje większe prawdopodobieństwo ataku na miejsce, które jest widoczne, odsłonięte, przyciągające uwagę. Najlepszym przykładem na potwierdzenie tej tezy jest zamach terrorystyczny z 11 września 2001 r., kiedy to uprowadzone wcześniej samoloty uderzyły w obie wieże World Trade Center, dobrze widoczne, wznoszące się nad Nowym Jorkiem;
- **vital (istotny)**. Każde społeczeństwo potrzebuje do funkcjonowania i przeżycia infrastruktury, takiej jak: sieci komputerowe, sieci elektroenergetyczne, sieci wodociągowe, połączenia kolejowe i samolotowe. Atak terrorystyczny na tego rodzaju obiekty powoduje reperkusje nie tylko finansowe, związane z koniecznością naprawy zniszczonych obiektów, lecz także obniża komfort życia każdego mieszkańca. Zamach może również niekorzystnie wpłynąć na turystykę (ograniczając dochody) oraz, jak w przypadku ataku na World Trade Centre, unieruchomić na pewien czas cały ruch samolotowy;
- **iconic (znany, symboliczny, kultowy)**. Można podać wiele miejsc mających symboliczne znaczenie dla konkretnego miasta, państwa, po których zobaczeniu jest się w stanie od razu utożsamić je z tym konkretnym miejscem na świecie. Przykładowo, w przypadku Nowego Jorku będzie to Statua Wolności, w przeszłości symbolem tego miasta były dwie wieże World Trade Center – ikony i symbole kultury zachodu oraz kapitalizmu;

⁹ G.R. Newman, R.V. Clarke, *Policing terrorism...*, Brief 31; M.R. Ronczkowski, *Terrorism and organized hate crime: Intelligence gathering, analysis, and investigations*, Cleveland 2018, s. 200; R. Boba, *EVIL DONE*, w: *Reducing terrorism through situational crime prevention*, „Crime Prevention Studies” 2009, t. 25, s. 75.

¹⁰ R.V. Clarke, G.R. Newman, *Outsmarting the Terrorists...*, s. 93.

- **legitimate (uzasadniony, uznany)**. Reakcja społeczeństwa na konkretny atak terrorystyczny nie jest dla terrorystów obojętna. Atak terrorystyczny – według terrorystów – powinien przynieść takie skutki, aby wiadomość o nim obiegła cały świat. Terrorysty liczą na odzew, którym będzie uznanie zamachu za skuteczny, mocny, widowiskowy, a także uzasadniony. Wskazuje na to ciągła potrzeba tłumaczenia swoich działań, co robią zarówno członkowie IRA, jak i Al-Kaidy oraz Hamasu. Celem zamachów, którego nie udaje się obronić jako uzasadniony, są dzieci. Jak podają Clarke i Newman, dzieci są najrzadziej typowanym obiektem zamachów. Celem ataku częściej są osoby publiczne bądź takie miejsca, które kojarzą się ze zniechęconym rządem, ustrojem, systemem, państwem. Przykładem tego są zamachy na żołnierzy, policjantów, polityków bądź na budynki rządowe;
- **destructible (możliwy do zniszczenia)**. Terrorysty, planując zamach, koncentrują się na miejscach, budynkach czy środkach transportu, które są możliwe do zniszczenia, a w przypadku ludzi – istnieje możliwość ich zabicia. Zniszczenie obiektu bądź spowodowanie śmierci jest dla terrorystów pewnego rodzaju wyznacznikiem powodzenia;
- **occupied (zaludniony)**. Terrorysty bardzo często na cel ataku typują miejsca o ograniczonej przestrzeni, z dużymi skupiskami ludzi. Dotychczasowe obserwacje pokazują, że do takich miejsc zalicza się m.in. metro, samoloty, stacje kolejowe, autobusy. Zabicie jak największej liczby osób jest częścią taktyki działania terrorystów, która ma wzbudzić jak największy strach nie tylko w danej społeczności, lecz także na całym świecie. Atak na cywili i ich śmierć jest pewnego rodzaju ostrzeżeniem, że nikt nie jest bezpieczny. Są też sytuacje, w których celem zamachu nie jest zniszczenie konkretnego miejsca i zabicie jak największej liczby ludzi, ale śmierć konkretnej osoby. Należy wówczas przyjrzeć się bliżej miejscom, w których te osoby bywają, gdyż istnieje niebezpieczeństwo ataku właśnie na jedno z takich miejsc;
- **near (blisko, w pobliżu)**. Na podstawie rozważań dotyczących Routine Activities Theory¹¹ można przyjąć, że przestępcy wybierają cele blisko miejsca zamieszkania bądź w terenie im znanym, do którego mogą dojechać środkami transportu. Terrorysty tak samo jak inni, „zwykli”, przestępcy chcą osiągnąć swój cel jak najmniejszym wysiłkiem. Zamachy terrorystyczne mogą być także dokonywane z pewnej odległości (tak było w przypadku ataku na World Trade Center). Ale ataki, nawet planowane z oddali, wymagają poznania terenu i opracowania dokładnego planu działania. Sam zamach często

¹¹ Na temat Routine Activities Theory autorka pisała w rozdziale 2. pt. *Analiza środowiska pod kątem popełnianych przestępstw*, podrozdziale 1. pt. *Environmental Criminology: Routine Activities Theory, Crime Pattern Theory, a także Rational Choice Theory* starają się rozłożyć na czynniki pierwsze, w jaki sposób dochodzi do przestępstwa, spotkania przestępcy i ofiary w tym samym czasie i miejscu” (przyp. red.).

jest poprzedzony wcześniejszymi wyjazdami do konkretnego miejsca, aby przyrzeć się bliżej obiektowi i lepiej go rozpracować;

- *easy* (łatwy). Terrorysty dążą do jak największej minimalizacji wysiłku, a jednocześnie chcą wywołać jak największy efekt. Budynki, obiekty niestrzeżone bądź słabo chronione zawsze będą dużo bardziej narażone na potencjalny atak terrorystyczny. Nie wyklucza to oczywiście możliwości zamachu na cele chronione i trudne do osiągnięcia. Po raz kolejny przykładem może być atak na World Trade Center, który z pewnością nie należał do łatwych do realizacji i wymagał wielu lat przygotowań. Samo wzmacnianie ochrony może także wywołać skutek odwrotny od zamierzonego. Jest to spowodowane tym, że jeżeli jest to cel z pewnych przyczyn bardzo ważny dla zamachowców (przykładowo ikoniczny), to zwiększenie jego ochrony może stanowić dla terrorystów wyzwanie i jednocześnie zachętę do przeprowadzenia ataku. Udana zamach na taki obiekt wzbudzi pożądaną przez terrorystów strach i wywoła wrażenie wszechobecności.

Nie każdy zamach będzie miał cechy modelu EVIL DONE, nie jest to bowiem wzorzec uniwersalny i nieomylny. Z dotychczasowych spostrzeżeń wynika jednak, że wiele cech miejsc ataków pokrywało się z przedstawionym modelem. Akronim EVIL DONE należy przede wszystkim potraktować jak pewnego rodzaju wskazówkę podczas identyfikacji miejsc najbardziej narażonych na atak, miejsc, które należy wzmacniać i chronić w pierwszej kolejności z powodu ich atrakcyjności dla terrorystów¹². W tabeli 1 zaprezentowano ocenę podatności na atak terrorystyczny miejsc wyróżniających się w przestrzeni publicznej.

Tab. 1. Ocena podatności miejsc w przestrzeni publicznej na atak terrorystyczny na przykładzie Waszyngtonu (0 – brak zagrożenia, 1 – niski poziom zagrożenia, 5 – wysoki poziom zagrożenia).

Cecha celu	Kapitol	Biały Dom	Pentagon	Pomnik Jerzego Waszyngtona	Union station	Katedra Narodowa	Old Post University	Georgetown zoo	National office
Exposed	5	4	5	5	3	4	0	2	1
Vital	3	3	4	0	4	0	0	1	0
Iconic	5	5	5	2	0	1	0	0	0
Legitimate	5	5	5	5	3	1	2	1	0
Destructible	3	4	2	4	4	4	4	1	1
Occupied	4	4	3	2	4	1	2	3	3
Near	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Easy	3	2	3	2	5	5	4	4	4
Całkowity wynik	29	28	28	21	24	17	13	15	10

Źródło: R.V. Clarke, G.R. Newman, *Outsmarting the Terrorists*, Westport, CT 2006, s. 98.

¹² R.V. Clarke, G.R. Newman, *Outsmarting the Terrorists...*, s. 96–97.

Skala przedstawiona powyżej nie jest precyzyjna. O ile liczba zero oznacza zupełny brak którejs z cech, o tyle pozostałe z liczb nie zostały dokładnie opisane. Pewnym uzupełnieniem tego jest publikacja Rachel Boba. Autorka na podstawie schematu CARVER¹³ doprecyzowała system liczenia stopnia ryzyka dla danego celu. Nie jest to definitywny przelicznik, ale pewna propozycja mająca na celu ustandaryzowanie oceny podatności danego miejsca na atak terrorystyczny przy użyciu modelu EVIL DONE.

Przy ocenie miejsca potencjalnego ataku pierwsze sześć czynników (widoczny, istotny, ikoniczny, uzasadniony, możliwy do zniszczenia, zaludniony) jest wyrażonych liczbami w skali od 0 do 5, natomiast dwa ostatnie czynniki (bliski, łatwy) są indeksowane, tzn. wyrażone w wartościach 0–1. Dla każdego współczynnika wartość 5 jest najwyższą punktacją i oznacza największą podatność na zamach, 0 – najniższą. W przypadku współczynników: blisko i łatwo wartość 0 może zostać przypisana, kiedy konkretne miejsce nie spełnia żadnej z cech wymienionych na liście. W ten sposób najwyższy wynik, jakie dane miejsce może uzyskać po zsumowaniu wszystkich elementów modelu EVIL DONE, wynosi 40, a najniższy – 0.

Poszczególne elementy modelu EVIL DONE określające podatność konkretnego miejsca na potencjalny atak terrorystyczny zostały opracowane na podstawie publikacji Racheli Boby pt. *EVIL DONE* i zaprezentowane w tabelach 2–9.

Exposed

Pierwszym współczynnikiem poddanym liczeniu jest: widoczność, wyeksponowanie danego miejsca. Ta cecha określa, na ile konkretny punkt jest widoczny i przyciąga uwagę ludzi. Uwzględnia się zarówno fizyczny kształt obiektu, jak i rodzaj otoczenia, środowiska, w jakim on się znajduje, np. czy jest to na terenie miasta, czy na jego obrzeżach. Rozróżnienie środowiska jest ważne, gdyż w zasadzie budynki bądź miejsca zlokalizowane w mieście, w odróżnieniu od tych znajdujących się poza miastem, są bardziej widoczne, zaludnione, rozpoznawalne w mediach, i zazwyczaj odwiedza je dużo więcej turystów. Potencjalne cele znajdujące się poza miastem, na jego obrzeżach lub na wsi są zazwyczaj mniejsze niż obiekty w mieście, ale też mogą się wyróżniać i być atrakcyjne dla terrorystów z racji swoich funkcji. Są nimi centra handlowe bądź rezydencje zamieszkiwane przez osoby pełniące ważne funkcje w kraju. Takie tereny bądź obiekty mogą też być gęsto zaludnione.

¹³ Akronim słów: *criticality, accessibility, recuperability, vulnerability, effect, recognizability*. Na temat CARVER autorka pisała w rozdziale 6. pt. „Ocena ryzyka ataku terrorystycznego przy użyciu modeli DHS, HLS-CAM™ oraz CARVER”, podrozdziale 6.4. „Model CARVER”: (...) model ewaluacji ryzyka zamachu terrorystycznego dla miejsc w przestrzeni publicznej” (przyp. red.).

Tab. 2. Punktacja i przykłady dla komponentu: *exposed*.

Wartość: 5	Wartość: 4	Wartość: 3	Wartość: 2	Wartość: 1
duża, wysoko wzbijająca się konstrukcja na terenie miasta	duża, rozpoznawalna konstrukcja w mieście bądź na wsi	duży budynek lub kompleks budynków na przedmieściach	duży budynek lub konstrukcja znajdująca się na terenie małego miasta lub wsi	klaster budynków na terenie miasta
Przykłady				
World Trade Center, pomnik Jerzego Waszyngtona	Golden Gate Bridge, Pentagon	centra handlowe, licea	wielopiętrowy gmach sądu, wieża ciśnień	kampus uniwersytetu, sklepy detaliczne

Źródło: R. Boba, *EVIL DONE*, w: *Reducing terrorism through situational crime prevention*, „Crime Prevention Studies” 2009, t. 25, s. 78.

Vital

Kolejnym współczynnikiem w modelu EVIL DONE jest: istotność obiektu, miejsca dla danej społeczności. Wynika ona z tego, że zniszczenie takiego obiektu może zaburzyć codzienne funkcjonowanie społeczeństwa, a nawet spowodować zaistnienie zjawiska określanego jako walka o przetrwanie. Zamiarem terrorystów atakujących takie miejsca niekoniecznie jest wyrządzenie szkody ludziom (np. po zatruciu wody), ale sparaliżowanie społeczności przez odebranie im niezbędnych, powszechnie używanych produktów. Z przedstawionej punktacji jasno wynika, że im bardziej dane miejsce, obiekt są ważne (istotne) dla społeczności, tym wyższa jest liczba przyznanych punktów (od 0 do 5).

Tab. 3. Punktacja i przykłady dla komponentu: *vital*.

Wartość: 5	Wartość: 4	Wartość: 3	Wartość: 2	Wartość: 1
infrastruktura drogowa umożliwiająca bezkolizyjne pokonywanie przeszkód naturalnych	strategiczne dla transportu punkty komunikacyjne	prąd (energia), woda, fabryki paliwa	prąd (energia), woda, przewody paliwowe	dystrybucja żywności
Przykłady				
most, tunel	rozjazd na drodze szybkiego ruchu lub autostradzie, centrum zarządzania koleją, metrem	elektrownia, rafineria, zakład oczyszczania ścieków	rurociągi, sieci elektryczne, kanały	–

Źródło: R. Boba, *EVIL DONE*, w: *Reducing terrorism through situational crime prevention*, „Crime Prevention Studies” 2009, t. 25, s. 78.

Iconic

Terrorystyci, wybierając jako cel ataku miejsca ikoniczne będące symbolem tożsamości i siły, chcą osłabić determinację danego społeczeństwa. Punktacja tego współczynnika jest pewnego rodzaju odzwierciedleniem, jakie znaczenie dla terrorystów ma dane miejsce czy obiekt, a także na ile są one, według nich, ważne dla danego kraju. Symbole

narodowe i polityczne, np. Statua Wolności czy Biały Dom, będą bardzo wysoko notowane w tej skali, dlatego że reprezentują całe Stany Zjednoczone. Rządowe, religijne czy komercyjne obiekty są równie ważne, jednak są tylko częścią kultury danego kraju i nie uosabiają go w całości. Ponadto każda grupa terrorystyczna może postrzegać inaczej symboliczność danego miejsca. Dla Al-Kaidy takimi miejscami będą obiekty państwowe, polityczne, natomiast dla ekstremistów antyaborcyjnych będą to kliniki, w których dokonuje się zabiegów. Ikoniczność danego miejsca często zależy od konkretnego ugrupowania, jego celów, motywów i ideologii, dlatego można uznać, że ma wartość względną.

Tab. 4. Punktacja i przykłady dla komponentu: *iconic*.

Wartość: 5	Wartość: 4	Wartość: 3	Wartość: 2	Wartość: 1
popularny symbol polityczny	popularny symbol narodowy	federalne i stanowe budynki rządowe	popularne symbole komercyjne	popularne miasta, budynki religijne
Przykłady				
Kapitol, Biały Dom	pomnik Jerzego Waszyngtona, Statua Wolności	budynek FBI	siedziba i oddziały Microsoftu, siedziba wytwórni Disneya	ratusz miasta, duży kościół, synagoga

Źródło: R. Boba, *EVIL DONE*, w: *Reducing terrorism through situational crime prevention*, „Crime Prevention Studies” 2009, t. 25, s. 79.

Legitimate

W zależności od tego, czy zamach zostanie odebrany jako uzasadniony, niebudzący moralnego sprzeciwu, terroryści mogą zyskać uznanie dla swoich działań bądź je stracić. Terroryści najchętniej jako cel ataku są skłonni wybierać obiekty, w których znajduje zatrudnienie personel rządowy oraz wojskowy. Wynika to z tego, że to właśnie te osoby są odpowiedzialne za tworzenie polityki oraz jej wdrażanie. Natomiast zamach w miejscach, gdzie zwykli obywatele spędzają wolny czas bądź realizują inne aktywności, jest najbardziej potępiany przez ludzi. To samo dotyczy miejsc, w których znajdują się dzieci, uważane za bezbronne i niewinne ofiary zamachu.

Tab. 5. Punktacja i przykłady dla komponentu: *legitimate*.

Wartość: 5	Wartość: 4	Wartość: 3	Wartość: 2	Wartość: 1
obiekty, w których urzęduje personel wojskowy lub politycy	obiekty, w których urzędują pracownicy rządowi lub personel służb policyjnych	obiekty, w których mieszczą się stanowe i lokalne władze lub policja	obiekty, w których pracują cywile	obiekty, miejsca codziennego spędzania czasu przez mieszkańców
Przykłady				
Kapitol, Pentagon	Departament Stanu, siedziba główna FBI	ratusz, siedziba NYPD (Departamentu Policji Nowego Jorku)	World Trade Center, siedziba Microsoftu	park rozrywki, kościół, centrum handlowe

Źródło: R. Boba, *EVIL DONE*, w: *Reducing terrorism through situational crime prevention*, „Crime Prevention Studies” 2009, t. 25, s. 79.

Destructible

Kolejnym czynnikiem poddanym ewaluacji jest: możliwość zniszczenia danego obiektu. Wskaźnik w tym wypadku będzie uzależniony od wysiłku, jaki terroryści muszą włożyć, aby dokonać zniszczenia, a także od dostępności broni potrzebnej do realizacji takiego zamachu oraz zdobycia odpowiedniej jej ilości. Atak terrorystyczny można uznać za udany, jeśli dojdzie do zniszczenia celu zamachu bądź jego poważnego naruszenia. Duże znaczenie przy przygotowywaniu zamachu ma wyobrażenie terrorystów na temat możliwości zniszczenia obranego celu, nawet jeśli nie ma to pokrycia w rzeczywistości. Punktacja będzie tym wyższa, im łatwiej będzie można dokonać ataku, szczególnie przy użyciu powszechnie dostępnej broni. Możliwa jest także sytuacja, w której sam cel zamachu zwiększa stopień własnej destrukcji z powodu posiadanych właściwości. Przykładem tego może być samolot pasażerski wypełniony benzyną.

Tab. 6. Punktacja i przykłady dla komponentu: *destructible*.

Wartość: 5	Wartość: 4	Wartość: 3	Wartość: 2	Wartość: 1
cel możliwy do zniszczenia przy użyciu materiałów wybuchowych	cel zawierający materiały chemiczne i inne, które mogą przyspieszyć zniszczenie własne lub innego celu	cel możliwy do zniszczenia przy użyciu małej broni konwencjonalnej	cel możliwy do zniszczenia przy użyciu ciężkiej broni konwencjonalnej	cel możliwy do zniszczenia przy łącznym użyciu wybranych broni wymienionych w wyższych wartościach (od 5 do 2)
Przykłady				
miny, bomby domowej roboty	rafinerie ropy naftowej, zakłady, fabryki chemiczne, pociągi wiozące materiały radioaktywne	pistolety, rewolwery, karabiny maszynowe, strzelby, granaty ręczne	czołgi, uzbrojone wozy bojowe, samoloty bojowe, okręty wojenne, pociski raketowe	jednoczesne użycie karabinów maszynowych oraz czołgów itd.

Źródło: R. Boba, *EVIL DONE*, w: *Reducing terrorism through situational crime prevention*, „Crime Prevention Studies” 2009, t. 25, s. 81.

Occupied

Wielu terrorystów dąży do zabicia bądź okaleczenia jak największej liczby ludzi. Ma to wzbudzić powszechny strach i panikę w społeczeństwie. Budynki, w których przebywa duża liczba osób o każdej porze dnia, są najbardziej narażone na atak terrorystyczny, gdyż stwarzają dla zamachowców najwięcej możliwości skutecznego ataku. Punktacja przedstawiona w tabeli 7 uwzględnia zarówno liczbę osób, jak i częstotliwość przebywania w jednym konkretnym miejscu.

Tab. 7. Punktacja i przykłady dla komponentu: *occupied*.

Wartość: 5	Wartość: 4	Wartość: 3	Wartość: 2	Wartość: 1
miejsca przebywania wielu ludzi przez 24 godziny przez siedem dni w tygodniu	miejsca, gdzie wielu ludzi przebywa od ośmiu do 12 godzin na co dzień	miejsca zatłoczone w konkretnych porach dnia i w konkretnych dniach tygodnia	miejsca zatłoczone w konkretnych terminach i godzinach	miejsca zatłoczone w konkretnych porach roku, sezonowo
Przykłady				
szpitale, bazy wojskowe	szkoły, duże budynki biurowe	kościóły, autobusy, stacje metra	stadiony sportowe, sale koncertowe, wiece polityczne	aquaparki, jarmarki bożonarodzeniowe, parki w czasie wakacji

Źródło: R. Boba, *EVIL DONE*, w: *Reducing terrorism through situational crime prevention*, „Crime Prevention Studies” 2009, t. 25, s. 81.

Near

Cel znajdujący się w miejscu, do którego nie trzeba daleko podróżować i nie jest obcy terrorystom, stwarza większe możliwości przeprowadzenia skutecznego ataku. Dla terrorystów przybywających zza granicy dokonanie zamachu wymaga wcześniejszego rozpoznania terenu, na którym znajduje się wybrany cel. Punktacja tego oraz następnego współczynnika nie polega, jak w przypadku wcześniej zaprezentowanych, na wyborze konkretnej pozycji w skali od 1 do 5 (bądź 0 – gdy brakuje którejkolwiek z cech). Punktacja jest odpowiednikiem podatności celu na atak i jest oparta na zasadzie zero-jedynkowej. Wartość 0 oznacza, że miejsce poddane ewaluacji nie spełnia kryteriów propozycji zawartych w kolumnach od 1 do 5. Wartość 1 zaś, że dany opis dotyczy badanego miejsca. Wymienione w tabeli 8 pozycje charakteryzujące dane miejsce odnoszą się do następujących czynników: odległości do granic kraju, łatwości podróżowania do potencjalnego celu, liczby podobnych miejsc, celów (suma punktacji dla tabeli 8: minimalna – 0, maksymalna – 5).

Tab. 8. Punktacja dla komponentu: *near*.

Wartość: 0 lub 1	Wartość: 0 lub 1	Wartość: 0 lub 1	Wartość: 0 lub 1	Wartość: 0 lub 1
bliskość celu do znanej bądź podejrzewanej krajowej lub zagranicznej bazy terrorystów	bliskość celu do granicy kraju lub wybrzeża morza	bliskość celu do społeczności imigrantów	bliskość celu do ośrodka głównych połączeń transportowych, takich jak: lotniska, dworce kolejowe, porty	bliskość celu do innych miejsc, na przykład stacji metra, przystanków autobusowych

Źródło: R. Boba, *EVIL DONE*, w: *Reducing terrorism through situational crime prevention*, „Crime Prevention Studies” 2009, t. 25, s. 82.

Easy

Ostatni współczynnik, łatwość, ma pomóc w oszacowaniu, w jakim stopniu dany obiekt jest dostępny dla ludzi z zewnątrz oraz jaki jest poziom jego ochrony. Miejsce, które jest

powszechnie dostępne dla osób z zewnątrz, a jednocześnie jest słabo chronione, nie wymaga od terrorystów wysiłku, przez co wzrasta jego atrakcyjność i możliwość stania się celem ataku. Podobnie jak w przypadku poprzedniego czynnika, system oceny jest oparty na przypisaniu wartości 0 lub 1 poszczególnym cechom obiektów. W tabeli 9 zawarto kilka propozycji cech, które podlegają ocenie (suma punktacji dla tabeli 9: minimalna – 0, maksymalna – 5).

Tab. 9. Punktacja dla komponentu: *easy*.

Wartość: 0 lub 1	Wartość: 0 lub 1	Wartość: 0 lub 1	Wartość: 0 lub 1	Wartość: 0 lub 1
publiczny dostęp do budynku (miejsca), brak kontroli bezpieczeństwa	parking blisko budynku i (lub) niestrzeżony	kilka wejść niestrzeżonych lub niemonitorowanych	zbyt mała liczba personelu ochrony	niedostateczna liczba kamer bezpieczeństwa i monitoringu

Źródło: R. Boba, *EVIL DONE*, w: *Reducing terrorism through situational crime prevention*, „Crime Prevention Studies” 2009, t. 25, s. 83.

Przewidywane straty

Po dokonanej ewaluacji potencjalnych celów ataku terrorystycznego warto się przyjrzeć drugiemu z czynników składających się na całkowitą ocenę ryzyka, a mianowicie stratom, które mogą powstać, jeśli dojdzie do ataku.

Przy przewidywaniu strat należy uwzględnić wielkość i typ zniszczeń, które może spowodować udany zamach terrorystyczny¹⁴. Skutki zamachu można określić liczbą ofiar śmiertelnych, liczbą rannych czy wielkością strat finansowych. Wskaźnikami mogą też być zniszczenia, np. odcięty transport, lub utrudnienia w funkcjonowaniu społeczeństw, jak: brak zapewnienia podstawowych usług (elektryczności, wody), a także niemożność zapewnienia pożywienia. Należy również uwzględnić ewentualne koszty odbudowy lub naprawy celu zamachu. Oczywiście, jest to pewnego rodzaju spekulacja, gdyż wielkość szkód w dużej mierze będzie zależeć od formy ataku – czy będzie to atak bombowy, czy przy użyciu broni palnej. W literaturze przedmiotu przyjmuje się w uproszczeniu, że czynnik, jakim są przewidywane straty, pomaga w oszacowaniu liczby potencjalnych ofiar śmiertelnych oraz liczby ludzi, którzy doznali poważnych obrażeń. Są to najpoważniejsze konsekwencje zamachu terrorystycznego i przede wszystkim je należy mieć na uwadze w kontekście prewencji¹⁵. W tabeli 10 zaprezentowano przykładowy sposób wyliczenia przewidywanej liczby ofiar śmiertelnych oraz rannych z ciężkimi obrażeniami, którzy znaleźli się w środku obiektu będącego celem potencjalnego ataku bądź w jego pobliżu. Śmierć jednej osoby ma wartość 3 pkt, bardzo poważne obrażenia – 2 pkt, natomiast poważne obrażenia – 1 pkt. Śmiertelność ofiar zamachu, które doznały bardzo poważnych i poważnych obrażeń, może być rozłożona w czasie, nawet do kilku lat¹⁶. Im suma wszystkich ofiar ataku

¹⁴ H.H. Willis i in., *Estimating terrorism...*, s. 9.

¹⁵ R. Boba, *EVIL DONE...*, s. 83.

¹⁶ G.R. Newman, R.V. Clarke, *Policing terrorism...*, Brief 31.

terrorystycznego będzie wyższa, tym większe będzie całkowite ryzyko zamachu i w związku z tym potrzeba natychmiastowej ochrony danego miejsca, obiektu.

Tab. 10. Przykładowy sposób wyliczenia przewidywanej liczby ofiar śmiertelnych i rannych.

Czas wystąpienia skutków ataku	Liczba ofiar śmiertelnych (3 pkt za każdą osobę)	Bardzo poważne obrażenia (potrzebna natychmiastowa opieka szpitalna – 2 pkt za każdą osobę)	Poważne obrażenia (opieka długoterminowa – 1 pkt za każdą osobę)	Całkowita punktacja wszystkich obrażeń
Natychmiast				
Następnego dnia (tygodnia)				
Kilka miesięcy				
Kilka lat				
W sumie				

Źródło: G.R. Newman, R.V. Clarke, *Policing terrorism: An executive's guide*, 2008, Brief 30.

Po ustaleniu miejsc potencjalnego zamachu terrorystycznego należy przeprowadzić ewaluację każdego z nich za pomocą modelu EVIL DONE. Następnie dla każdego z celów ataku trzeba wyliczyć przewidywane straty. Po ustaleniu i wyliczeniu obydwu czynników należy je do siebie dodać, tak aby uzyskać wartość całkowitego ryzyka dla konkretnego miejsca. Miejsca o najwyższym wyniku, a co za tym idzie najwyższym stopniu ryzyka, powinny być traktowane priorytetowo.

Słabości modelu EVIL DONE

Przedstawiony model EVIL DONE służący do identyfikacji miejsc najbardziej podatnych (*vulnerable*), i tym samym narażonych na atak terrorystyczny, wraz z przewidywanymi stratami nie jest w pełni skuteczny. Przede wszystkim nie odnosi się on w żaden sposób do zagrożenia (*threat*), z wyjątkiem kilku wzmianek na temat tego, kto stwarza zagrożenie. Oznacza to, że potencjalny cel zamachu może teoretycznie spełniać wszystkie elementy modelu EVIL DONE, a i tak może być całkowicie bezpieczny z tego powodu, że realne zagrożenie terrorystyczne w ogóle nie występuje. Biorąc pod uwagę rozważania dotyczące wspomnianej już teorii spotkania przestępcy i ofiary w tym samym czasie i miejscu (Routine Activities Theory), w przypadku gdy dochodzi do przestępstwa, musi istnieć odpowiedni cel (*suitable target*), a także brak odpowiedniego opiekuna (*suitable guardian*) danego miejsca.

Należy również ustalić, czy istnieje przypuszczalny przestępca. Jeśli go nie ma, wówczas ryzyko zamachu nie istnieje. Jeśli konkretne miejsce spełnia tylko kilka współczynników modelu EVIL DONE, nie oznacza to, że jest ono całkowicie bezpieczne. Pomimo niskiej punktacji komponentów EVIL DONE, ale z racji istnienia realnego zagrożenia, dane miejsce może być celem zamachu terrorystycznego. Ponadto

ten model nie odnosi się w żaden sposób do strategii lub motywacji, którymi kierują się terroryści w wyborze miejsca ataku, co może odegrać podstawową rolę w selekcji potencjalnych miejsc najbardziej narażonych na ich atak. Nie chodzi jedynie o odpowiedź na pytanie, kto stwarza zagrożenie, czyli, co potencjalni terroryści bądź ugrupowania terrorystyczne myślą, kim są i tym podobne, ale przede wszystkim o odpowiedź na pytanie, jakie były ich działania do tej pory i do czego są zdolni¹⁷. Nie są to proste pytania, zwłaszcza jeśli zupełnie nie zna się wroga. Jednak z perspektywy czasu i po analizie dotychczasowych zamachów można wysnuć tezę, że w wielu przypadkach państwa zostały zaatakowane przez ugrupowanie terrorystyczne, które nie było im zupełnie obce. Przykładem mogą być zamachy w Paryżu w 2015 r. lub na Sri Lance w 2019 r. Francuskie władze wcześniej miały informacje o potencjalnym zagrożeniu ze strony zamachowców, którzy – jak się okazało – przeprowadzili wspomniany atak, natomiast w drugim przypadku służby Sri Lanki zostały poinformowane 12 dni wcześniej o możliwości dokonania zamachu¹⁸.

Duże znaczenie ma oczywiście wywiad, który jest niezbędny do prawidłowego rozpoznania zagrożenia, dotychczasowych metod działania rozpracowywanego ugrupowania, jego możliwości, umiejętności oraz ideologii. Każda grupa terrorystyczna jest odmienna ze względu na działające w niej osoby, swoją ideologię oraz środowisko, w którym została stworzona i w którym funkcjonuje. Dlatego też nie można opracować jednego uniwersalnego modelu, jednej teorii dla wszystkich grup. Mając to na uwadze, można stworzyć pewne proste wzory będące swego rodzaju wskazówkami. Dzięki nim będzie można wyjaśnić, czym terroryści kierują się przy wyborze celu zamachu. Ten proces składa się z dwóch etapów¹⁹. Pierwszym jest wybór celu, drugim natomiast decyzja, czy przystąpić do działania po obraniu celu zamachu. Pierwszy etap można potraktować jako proces, podczas którego swoboda działania jest ograniczona przez wpływ różnych czynników, jak strategia, ideologia, taktyka. Podstawą wyboru celu ataku jest ideologia grupy, zgodnie z którą następuje wstępne określenie działań (nie wszystkie metody działania i cele ataku mogą być uznane przez grupę za słuszne).

¹⁷ P. Gill, J. Horgan, E. Corner, *The Rational Foraging Terrorist: Analysing the Distances Travelled to Commit Terrorist Violence*, „Terrorism and Political Violence” 2017, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09546553.2017.1297707?src=recsys&journalCode=ftpv20>, s. 11 [dostęp: 29 V 2019].

¹⁸ E. Camilli, *The Paris attacks. A case of intelligence failure?*, „NATO Review” 2015, <https://www.nato.int/docu/review/2015/ISIL/Paris-attacks-terrorism-intelligence-ISIS/EN/index.htm> [dostęp: 29 V 2020]; J. Gettleman, D. Bastians, *Sri Lanka Authorities Were Warned, in Detail, 12 Days Before Attack*, „The New York Times”, 29 IV 2019 r., <https://www.nytimes.com/2019/04/29/world/asia/sri-lanka-attack-warning.html> [dostęp: 30 V 2019].

¹⁹ Na ten temat autorka pisała w swojej pracy w rozdziale 2. pt. „Analiza środowiska pod kątem popełnianych przestępstw, podrozdziale 2.4. pt. „Rational Choise Theory”: „Rational Choice Theory zakłada, że wszyscy ludzie są istotami racjonalnymi, które przy podejmowaniu decyzji biorą pod uwagę i ważą potencjalne koszty i przewidywane zyski konkretnego działania. (...) Rational Choice Theory pomaga w zrozumieniu, dlaczego niektóre miejsca doświadczają dużo większej przestępczości i dlaczego przestępcy wybierają te, a nie inne cele zamachu” (przyp. red.).

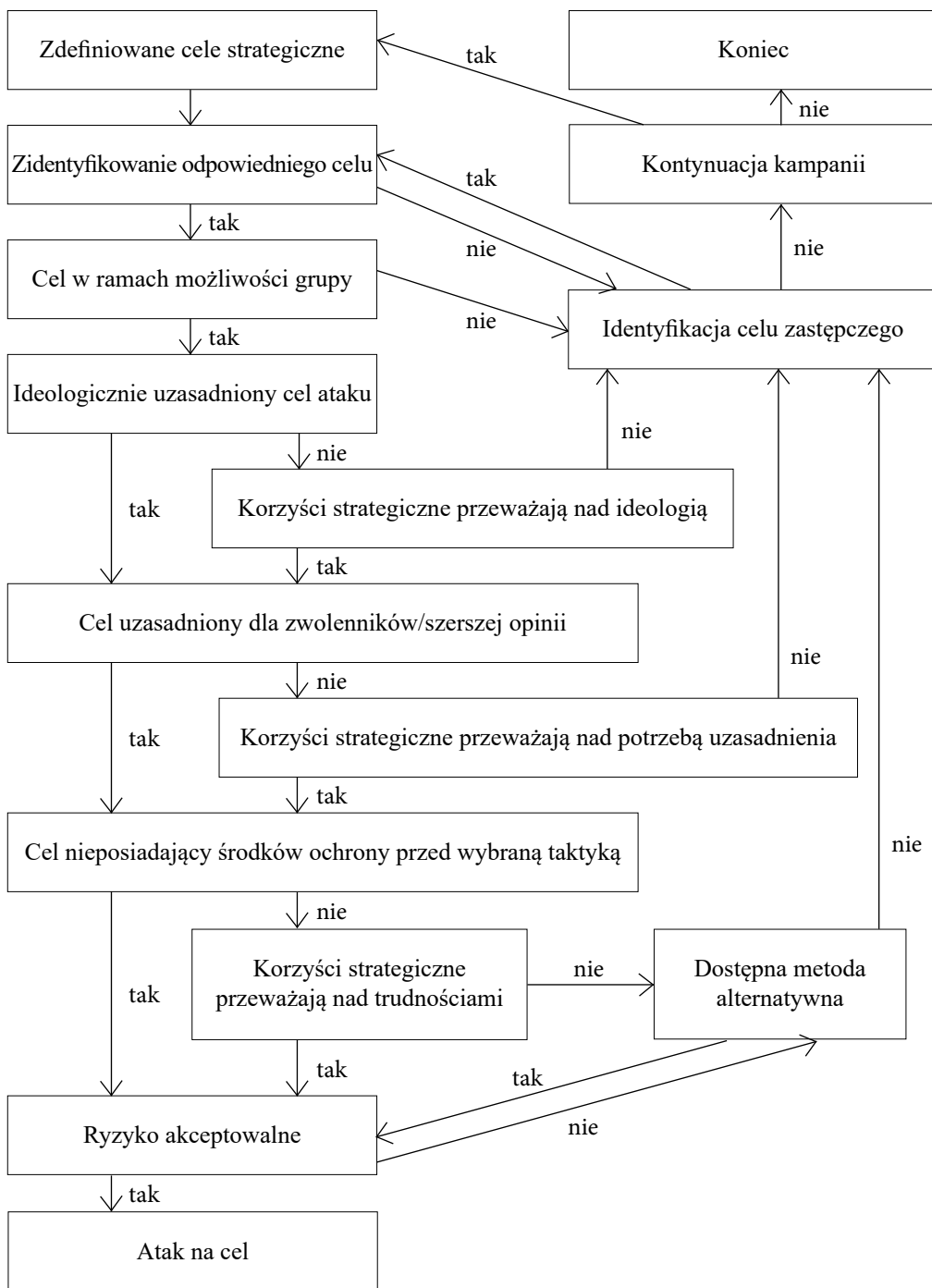
Legitymizacja działań (uzasadnienie wyboru celu zamachu) występuje w modelu EVIL DONE, jednak jest ona mocno związana z ideologią konkretnej grupy, ponieważ terroryści szukają akceptacji swoich działań u swoich wyznawców. Jej nieznanostwo może spowodować, że bardzo trudno będzie prawidłowo ustalić punktację dla tego komponentu. Ideologia bowiem stwarza pewnego rodzaju moralne i mentalne ramy działania, zapewnia również system wartości, do którego terroryści mogą się odnieść podczas planowania swoich działań albo przy ich późniejszym uzasadnianiu i usprawiedliwianiu. Przykładami tego są działania skrajnej prawicy, która często za cel ataku obiera rząd, w tym przede wszystkim policję, mniejszości religijne, narodowe, osoby homoseksualne. W jednej z prac poświęconej tej tematyce autorzy zasugerowali dodanie ideologii do modelu EVIL DONE jako kolejnego komponentu, co mogłoby poprawić ocenę podatności celów (*target*) na atak terrorystyczny²⁰.

Ideologia nie jest jedynym punktem odniesienia dla terrorystów podczas wyboru celu zamachu. Przełożenie zamiarów politycznych na konkretne działania i związany z tym wybór celów ataku wynikają ze strategii przyjętej przez daną grupę. Jest ona bowiem oparta na ocenie reakcji, którą terroryści chcą wywołać w społeczeństwie, aby nagłośnić swoje postulaty. Podczas gdy ideologia pomaga im określić, na jakie grupy ludzi bądź rzeczy atak jest słuszny i uzasadniony, to strategia pozwala wyznaczyć te cele ataku, które będą dla zamachowców korzystne. Planowanie strategii działania nieraz bywa ograniczone koniecznością uzyskania wsparcia z zewnątrz, zwłaszcza w przypadku naboru rekrutów, w sprawach finansowych, w celu nabycia broni itd. Działanie terrorystów jest ograniczane również ich umiejętnościami, możliwościami oraz posiadanymi zasobami. Do tego dochodzą środki bezpieczeństwa przedsięwzięte przez poszczególne państwa. Im są one bardziej zaawansowane, tym trudniej terrorystom jest skutecznie działać, co często wpływa na zmianę metody ataku²¹. Przykładem tego mogą być ambasady, które w przeszłości często bywały celem zamachu, ale w związku ze wzmocnieniem ochrony w ciągu ostatnich lat terroryści zostali zmuszeni do zmiany taktyki działania i zaczęli atakować przedstawicieli dyplomatycznych, gdy ci znajdowali się poza ambasadą. W ten sposób chcieli ochronić się zarówno przed wnikliwą obserwacją policyjną (wywiadowczą), jak i uniknąć aresztowania²².

²⁰ J.D. Freilich, J. Gruenewald, M. Mandala, *Situational Crime Prevention and Terrorism: An Assessment of 10 Years of Research*, „Criminal Justice Policy Review” 2018, s. 20, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0887403418805142> [dostęp: 30 V 2019].

²¹ W. Enders, T. Sandler, *The Effectiveness of Anti-Terrorism Policies: A Vector-Autoregression-Intervention Analysis*, „American Political Science Review” 1993, nr 4, s. 829–844.

²² P.T. Brandt, T. Sandler, *What do transnational terrorists target? Has it changed? Are we safer?*, „Journal of Conflict Resolution” 2010, nr 2, s. 214–236; C.J.M. Drake, *The factors which influence the selection of physical targets by terrorist group*, University of St. Andrews, praca doktorska, s. 340–345.

Schemat. Proces wyboru celu przez terrorystów według Charlesa Drake'a.

Źródło: Opracowanie własne.

Wykorzystane materiały: C.J.M. Drake, *The factors which influence the selection of physical targets by terrorist group*, University of St. Andrews, praca doktorska, s. 347.

Następnie należałoby się zastanowić nad wagą komponentów w modelu EVIL DONE. Z badań przeprowadzonych przez Davida Romyna i Marka Kebella wynika, że takie komponenty, jak: zaludniony, symboliczny (ikoniczny), łatwy oraz możliwy do zniszczenia były najważniejsze podczas wyboru celu ataku, podczas gdy komponenty: widoczny (wyeksponowany), istotny oraz bliski nie miały takiego znaczenia. Dodatkowo, komponent: uzasadniony był bardzo subiektywnie oceniany²³. Niewątpliwie zróżnicowanie wagi poszczególnych współczynników modelu EVIL DONE i wyróżnienie kilku z nich (przez zwiększenie mnożnika) spośród pozostałych wydaje się ciekawym pomysłem. Jednak, zdaniem autorki, kwintesencją modelu EVIL DONE nie jest i chyba nie powinno być jedynie matematyczne działanie polegające na zsumowaniu wszystkich komponentów. Powinny one raczej służyć za swego rodzaju wskaźniki, które mogą pomóc w identyfikacji potencjalnych miejsc zamachu. Im więcej wskaźników będzie pasowało do obiektu poddanego ewaluacji, tym ryzyko zamachu na ten obiekt będzie większe.

Najważniejszą sprawą wciąż pozostaje oszacowanie zagrożenia, czego brakuje w modelu EVIL DONE. Na jego bowiem podstawie, przy znajomości potencjalnego zagrożenia, którego źródłem jest dana grupa terrorystyczna, znajomości historii tej grupy, metod jej działania, ideologii, obieranej strategii działania, środków, jakimi dysponowała i jakimi może obecnie dysponować, członków oraz ich umiejętności, byłaby możliwa bardziej skuteczna selekcja potencjalnych celów. Sama zmiana wagi czynników modelu EVIL DONE nie da odpowiedzi na pytanie, dlaczego dany obiekt lub miejsce są bardziej narażone na atak terrorystyczny niż inne.

Wszystkie czynniki wyróżnione w modelu EVIL DONE powstały na podstawie cech, którymi charakteryzowały się miejsca bądź obiekty dotychczasowych zamachów. Wyróżnione cechy wspólne są pewnym uogólnieniem i zapewne nie powinny być bezmyślnie kopiowane i liczone tak samo dla każdego państwa i miasta na świecie. Wynika to przede wszystkim z wielu odmian terroryzmu mającego przełożenie na bezpieczeństwo ludzi. Ponadto, jeżeli użyje się modelu EVIL DONE jako wskaźnika stopnia podatności danego miejsca na atak w połączeniu z przewidywanymi stratami, suma ich w postaci ryzyka może być wysoka w bardzo wielu przypadkach. Zwłaszcza jeśli podda się ewaluacji miasta takie, jak: Paryż, Berlin, Londyn czy nawet Warszawa, w których miejsc posiadających cechy komponentów modelu EVIL DONE jest bardzo wiele. Pytanie wówczas brzmi, jak dokonać selekcji najbardziej narażonych na atak miejsc, obiektów, przy uwzględnieniu ograniczonego często budżetu, jakim dysponuje państwo. Tak naprawdę wszystkim tym miejscom oraz obiektom nie można zapewnić ochrony, nawet przy dobrych chęciach. Odpowiedzią, jak się wydaje, może być rozpoznanie zagrożenia. Dzięki temu jest możliwe ustalenie priorytetów wśród miejsc, obiektów z wysokim współczynnikiem ryzyka.

²³ D. Romyn, M. Kebell, *Terrorists' planning of attacks: a simulated 'red-team' investigation into decision-making*, „Psychology, Crime & Law” 2014, nr 5, s. 480–496; J.D. Freilich, J. Gruenewald, M. Mandala, *Situational Crime Prevention...*, s. 20.

W podsumowaniu warto zaznaczyć, że do chwili obecnej brakuje dokładnych badań na temat skuteczności modelu EVIL DONE w kontekście możliwości przewidzenia kolejnych ataków terrorystycznych. W jednej z prac, w której została przebadana skuteczność poszczególnych współczynników modelu EVIL DONE, stwierdzono, że lokalne władze i służby powinny przede wszystkim skupić się na komponentach: możliwy do zniszczenia oraz: zaludniony, które wykazują największą zależność od liczby ofiar dotychczasowych zamachów²⁴.

Bibliografia

- Boba R., *EVIL DONE*, w: *Reducing terrorism through situational crime prevention*, „Crime Prevention Studies” 2009, t. 25.
- Brandt P.T., Sandler T., *What do transnational terrorists target? Has it changed? Are we safer?*, „Journal of Conflict Resolution” 2010, nr 2.
- Camilli E., *The Paris attacks. A case of intelligence failure?*, „NATO Review” 2015, <https://www.nato.int/docu/review/2015/ISIL/Paris-attacks-terrorism-intelligence-ISIS/EN/index.htm> [dostęp: 29 V 2020].
- Clarke R.V., Newman G.R., *Outsmarting the Terrorists*, Westport, CT 2006, Praeger Security International.
- Drake C.J.M., *The factors which influence the selection of physical targets by terrorist group*, A Thesis submitted for the Degree of PhD at the University of St. Andrews (praca dyplomowa na stopień doktora złożona na Uniwersytecie St. Andrews), St. Andrews 1996.
- Enders W., Sandler T., *The Effectiveness of Anti-Terrorism Policies: A Vector-Autoregression-Intervention Analysis*, „American Political Science Review” 1993, nr 4.
- Freilich J.D., Gruenewald J., Mandala M., *Situational Crime Prevention and Terrorism: An Assessment of 10 Years of Research*, „Criminal Justice Policy Review” 2018, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0887403418805142> [dostęp: 30 V 2019].
- Gettleman J., Bastians D., *Sri Lanka Authorities Were Warned, in Detail, 12 Days Before Attack*, „The New York Times”, 29 IV 2019, <https://www.nytimes.com/2019/04/29/world/asia/sri-lanka-attack-warning.html> [dostęp: 30 V 2019].
- Gill P., Horgan J., Corner E., *The Rational Foraging Terrorist: Analysing the Distances Travelled to Commit Terrorist Violence*, „Terrorism and Political Violence” 2017, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09546553.2017.1297707?src=recsys&journalCode=ftpv20>, s. 11 [dostęp: 29 V 2019].

²⁴ S. Paton, *EVIL DONE vulnerability assessment: examining terrorist targets through situational crime prevention*, Florida Atlantic University 2013, praca magisterska, s. 129.

- Mueller J., *Assessing measures designed to protect the homeland*, „Policy Studies Journal” 2010, nr 1.
- Newman G.R., Clarke R.V., *Policing terrorism: An executive’s guide*, 2008, U.S. Department of Justice, Office of Community Oriented Policing Services, file:///C:/Users/006768/Downloads/234082.pdf, Brief 30 [dostęp: 29 V 2019].
- Paton S., *EVIL DONE vulnerability assessment: examining terrorist targets through situational crime prevention*, A Thesis Submitted to the Faculty of The College for Design and Social Inquiry in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Science (praca złożona na Wydziale Kolegium Projektowania i Badań Społecznych przy częściowym spełnieniu wymagań na stopień magistra), Florida Atlantic University, 2013.
- Romyn D., Kebbell M., *Terrorists’ planning of attacks: a simulated ‘red-team’ investigation into decision-making*, „Psychology, Crime & Law” 2014, nr 5.
- Ronczkowski M.R., *Terrorism and organized hate crime: Intelligence gathering, analysis and investigations*, Cleveland 2018, CRC Press.
- Stewart M.G., *Cost-effectiveness of risk mitigation strategies for protection of buildings against terrorist attack*, „Journal of Performance of Constructed Facilities” 2008, nr 2.
- Willis H.H. i in., *Estimating terrorism risk*, Santa Monica 2005, Rand.

IV

**WYBRANE ARTYKUŁY
W JEZYKU ANGIELSKIM**

**SELECTED ARTICLES
IN ENGLISH**

Impact of the COVID-19 pandemic on radicalization and terrorism

The COVID-19¹ pandemic has a huge impact on all areas of human life, including social sentiment, ideas, behaviour, crime and political violence, including terrorism. The scale of the latter phenomenon is difficult to assess because this text was written in April and May this year², i.e. in the months when the pandemic was developing rapidly in some regions of the world, while in others, for example in Africa, it was only in development. What is noticeable, however, is the decline in media interest in acts of terrorism. Even if such events occur, it is difficult for information about them to get through to international media, including social networks. Reports of terrorist incidents are delayed. The exception is the Arabic television station Al-Jazeera. However, information about the pandemic does not come off the front pages of newspapers, fill in all the news, and even most political events take place with the coronavirus in the background.

The SARS-CoV-2 virus can affect anyone and eliminate terrorist groups, regardless of their ideology and religious affiliation. The rigours of the pandemic have also engulfed the Islamic world. Ramadan began on April 23, the month in which, Muslims fast according to tradition. The ban on eating and drinking is valid from dawn to dusk for 30 days and is only interrupted by the evening feast (Arabic *iftar*), eaten in a large group of relatives or in mosques, combined with prayer. Family gatherings often last until the morning.

However, the pandemic has overturned this tradition. Of course, those infected with the coronavirus, like all other sick people, are exempt from fasting, but the pandemic, the governments of Muslim countries have adopted many restrictions during Ramadan. Almost all Muslim countries have banned the collective evening prayers (Arabic *salat al-maghrib*), characteristic of this month and mosques have also been closed. In Egypt, which is famous for its hours-long and public celebration of the night meal, the government has introduced a curfew (8:00 pm to 6:00 am). The Saudis have indefinitely closed Mecca, Islam's holiest site, for foreign pilgrims. In Jerusalem, the Al-Aqsa Mosque on the Temple Mount has been closed since mid-March. In Indonesia, the government has banned all travel during Ramadan. Even

¹ An infectious disease caused by the SARS-CoV-2 virus (editor's note).

² Most of the information relates to the current year, therefore it is not mentioned when recalling dates (editor's note).

in Iran, the authorities have called for a halt to joint prayers. The exception is Pakistan, where religious authorities have managed to block the closure of mosques, but prayers must keep a distance of 2 meters and bring their own prayer rugs.

These circumstances are completely new for the followers of Islam, as well as for all other circles, but in the case of terrorist organizations they do not have to be passive and wait for the pandemic to end. Even before the virus appeared, some groups sought access to biological weapon. Al-Qaeda even conducted research on it, fortunately with negative results. It is too early to predict how the pandemic will affect the phenomenon of terrorism, but one might be tempted to formulate certain hypotheses that will be confirmed or refuted in the near future.

Certainly many organizations will not stand the test of time. They will disappear irretrievably, leaving the territory previously controlled by them free of violence, or they may be replaced by new organizations. It can also be argued that after the pandemic, terrorism may be activated with double force, and in countries where this phenomenon has not occurred until now. Such a turn of events may occur in countries that will be affected by a deep recession, economic collapse, unemployment, scarcity of provisions and high prices. This may be favoured by the breakaway of the political elite from society and keeping it under the control of the state of emergency for too long, which in itself causes rebellion, first of individuals, and then of the entire community. So what is the attitude of terrorist organizations to the pandemic and what impact it has on attitude radicalisation. To these questions, the reader should find the answer in this article.

Warnings against radicalisation and terrorism in the era of the coronavirus

In March 2020, reports of coronavirus outbreaks in regions under the control of terrorist organizations appeared in the Israeli media. Among others, Somalia, largely ruled by Harakat al-Shabab al-Mujahidin (Young Mujahideen Movement), an organization linked to al-Qaeda. The spreading disease may limit the group's activity and eliminate an unspecified number of fighters. This will be favoured by insufficiently organized health care, or rather its lack in many areas. Harakat al-Shabab al-Mujahidin may be more affected by the coronavirus and its fatal consequences than other Islamist groups, also due to the drastic limitations in the ability to help by international institutions and Western countries which have to deal with the consequences of the pandemic themselves.

According to the Jerusalem Post, top Hezbollah officials have been infected, including its leader Hassan Nasrallah. The organization's activists were allegedly infected during a visit of representatives of the Iranian Sepah-e Pasdaran-e Enqelab-e Eslami (Islamic Revolutionary Guard Corps)³ in Lebanon.

³ Corps commander Gen. Hossein Salami made an accusation against the United States that they may have used the coronavirus as a biological weapon to attack China first and then Iran. Subsequently,

Therefore, there were suggestions that even the Supreme Leader of Iran (Persian *rahbar*) Ali Khamenei could be infected, which due to his old age and other diseases would pose a serious threat to his life. Already in February, the vice president of the country, Masumeh Ektebar and the deputy minister of health, as well as many other important politicians were infected. Khamenei's adviser Mohammad Mirmohammadi died at the beginning of March. Hamas has worked to limit the spread of the coronavirus and the possibility of contracting it in the Gaza Strip. These are undoubtedly favourable circumstances for Israel, as Hezbollah and Hamas have little time to implement their aggressive intentions⁴.

Extremist groups are in a much better situation, which due to self-isolation in the jungle (Abu Sajaf in the Philippines, Pertubuhan Pembebasan Bersatu Patani – Pattani's United Liberation Organization in Thailand or Ejército de Liberación Nacional – National Liberation Army in Colombia) or in the desert (Jama'at Nasr al-Islam wa al-Muslimin – Islamic and Muslim Support Group in Mali) limit the possibility of contracting SARS-CoV-2 or deliberately postpone the moment when their members will be forced to come into contact with people already carrying this virus (for example during their stay in settlements to replenish food and water supplies or when recruiting new members).

John Demers, head of the Department of National Security at the Department of Justice, spoke about the perception of terrorism through the prism of the coronavirus pandemic. According to him, the pandemic may induce some terrorists to accelerate their attack plans. As an example, he cited Timothy Wilson, 36, a white supremacist driven by religious and anti-government animosities, who planned to launch an attack similar to the famous Oklahoma City attack in 1995⁵. The coup was to take place in

Heszmattollah Falahatpiszeh, a member of the parliamentary Committee on National Security and Foreign Policy, said the COVID-19 epidemic was not an ordinary disease but an attack of biological terrorism on Iran and China. He called on the authorities to treat the epidemic as a military problem and a reason to create an organization to defend the population against bioterrorism. Another MP, Amir-Hossein Ghazizadeh Hashemi, said that all the misfortunes of the epidemic, including political and social tensions, were evidence of a bioterrorist attack. Opponents of conspiracy theories, including Sadik Dżawadihesar, a reformist activist, said politicians attributed the epidemic to a bioterrorist attack in order to distract the public from its own ineptitude and to justify its ineffectiveness in fighting and containing the epidemic. He meant, *inter alia*, refraining from isolating the epidemic outbreaks, especially the city of Kum, which was opposed by the Shiite clergy of the local religious center, which is most important in the country. Authorities did not cancel Mahan Airlines flights to China associated with the Guardian Corps, and did not purchase personal protective equipment, including face masks, gloves and sanitizing fluids, but acted as if everything was in perfect order and under control. See <https://en.radiofarda.com/a/iran-accusing-us-of-bio-terrorism-to-justify-coronavirus-crisis/30479347.html> [access: 10 III 2020].

⁴ <https://www.jpost.com/Middle-East/Coronavirus-hits-terrorists-hardest-from-ISIS-toIran-analysis-621336> [access: 17 III 2020].

⁵ On April 19, 1995, Timothy McVeigh, inspired by Christian Identity, detonated a car filled with explosives outside a federal building in Oklahoma City. A bomb, weighing nearly 2.5 tons,

April or June. A school for black students, a mosque or a synagogue was to be the target. The extremist collected substances used in the production of explosives and remained in contact with William Smith, a Marine, who posted material on the production of explosives in cyberspace. When the coronavirus reached Missouri, his home state, Wilson, frustrated by the actions of federal authorities, chose the Kansas City University Hospital where patients infected with COVID-19 were treated. During an attempted arrest on March 24, he was wounded and died from his injuries. A week later, 44-year-old driver Eduardo Moreno intended to carry out an attack on the U.S. Navy's Mercy hospital ship, moored in the port of Los Angeles. There, too, it was planned to treat patients with COVID-19. For this purpose, he accelerated the Pacific Harbor Line train, slid off the end of the tracks and tried to hit the ship's side with the train. After breaking through several barriers, the locomotive stopped in the car park, about 250 meters from the attack target. The would-be bomber fled the scene but was arrested by the police. During the preliminary hearing, he stated that he had doubts about the intentions of the ship's crew.

Another case involved a Pakistani doctor working temporarily in the US suspected of helping Islamic State. Initially, he planned to get by air to Syria via Amman. However, due to Jordan's border closure due to the pandemic, he decided to go to Los Angeles to board a cargo ship bound for Syria. He was arrested on March 19 at a Minneapolis airport. Following this incident, John Demers suggested the need to monitor changes in the way extremists move so far and the impact of the spread of the coronavirus on their travel plans, including the possibility of accelerating or delaying departures depending on flight suspension and border closure⁶.

In March, the Federal Bureau of Investigation issued a warning to various types of police against the possible use of the coronavirus by neo-Nazi organizations to attack law enforcement and Jews. It was based on the increased activity of members of these organizations and supporters of the ideology of white supremacy (who are also the opponents of the federal authorities), who exchange comments on this subject on social media. Extremists encourage their members to spread the coronavirus to policemen and followers of Judaism.

However, the most important goal is to infect all those responsible for state security, and so in addition to police officers, also FBI agents and officials of various

exploded in the vehicle. The explosion resulted in the collapse of the facility and the death of 168 people (over 500 were injured). The investigation showed that the perpetrator blamed the federal forces for the siege of the Mont Carmel Center in Waco, which was occupied by the David's Branch sect (during the 51-day siege of the farm, which ended on April 19, 1993, 80 people were killed: men, women and children). McVeigh believed that the Waco operation was another proof of government interference in the lives of US citizens. McVeigh was also associated with the Michigan far-right militia, many of which are still active in the United States.

⁶ <https://www.politico.com/news/2020/03/27/coronavirus-terrorism-justice-department-150870> [access: 27 III 2020]; <https://ktul.com/news/local/fbi-governments-response-to-virus-spurred-would-be-bomber> [access: 15 IV 2020].

federal agencies. Potential bioterrorists were to come into physical contact with specific people or spray body fluids previously collected in spray bottles, indoors, on the walls of elevators or on door handles. They indicated shopping centers, offices of politicians and political parties, business centers, places of prayer, FBI offices, as well as entire districts of large cities inhabited by African Americans⁷ as the best places for bioattacks. American services have seriously approached this threat, having had experience of attacks using microbes: anthrax, sent in letters in the autumn of 2001, and the salmonella bacterium, which members of the Rajnisza sect infected food in a chain of salad bars and restaurants in the United States in 1984⁸.

The FBI also warned of a potential increase in hate crimes against Americans with Asian, especially Chinese roots. The virus, which has been dubbed the ‘Wuhan flu’, is used both by far-right US extremists, regardless of their affiliation, and by jihadists. Radicals are using the pandemic to spread disinformation, fear, and sow hatred among the people of the United States, leading to acts of violence.

According to the FBI, the COVID-19 pandemic has acted as a catalyst for white supremacist groups to propagate the accelerator theory (literally: particle accelerator; in this case, it is a matter of working towards rapid race mixing), alien siege, Great Replacement (white Americans will be replaced by ‘colored’ and immigrants)⁹.

⁷ <https://www.infosecurity24.pl/neonazisci-chca-wykorzystac-koronawirusa> [access: 24 III 2020].

⁸ The sect was founded in India by Bhagwan Shri Rajnish (real name Rajnish Chandra Mohan Jain), known as Osho. It is known as the Neo-Sannyas movement and its followers are referred to as sannyasins. In 1981, Osho came to the US for treatment, and his students bought a ranch in Oregon, where they established a commune. The ranch was turned into a permanent settlement called Rajnspuram. Residents gained political control over the nearby city of Antelope. In order to ensure that their two candidates won the elections to the Wasco County District Court, sannyasins decided to limit the number of voters as much as possible. For this, they poisoned the food. As a result, 751 people became infected with salmonella, 45 of them were hospitalized, fortunately there were no fatalities. It was the largest bioterrorist attack in US history. The sect’s involvement in the attack was confirmed in 1985. Osho was arrested. He was charged with 34 charges. He agreed to a suspended sentence, which was a condition of leaving the United States. After a trip around Europe, he returned to India, where he died in Pune in 1990.

⁹ For the first time, the term great replacement, or the equivalent – great exchange, was used by the French writer and essayist Renaud Camus in a book of the same title (*Le Grand Remplacement*) published in 2011. Camus writes in it about the planned and systematic replacement of ethnic French by people from the Middle East and Africa, mainly Muslims. He also gave many examples that are difficult to argue with. He was considered a racist for expressing these views and was punished several times. In July 2017, Luc Ravel, Archbishop of Strasbourg, shared his opinion. In an interview with the daily newspaper “Dernières Nouvelles d’Alsace”, he spoke about the great threats that France and Europe had faced. He stated, among other things, that “Muslims know well that their fertility today is so great that they already call it ‘The Great Replacement’. They tell us very calmly: ‘Someday it will all be ours’. Earlier, the archbishop provoked a great public debate in France when he published an essay in which he wrote: ‘Christians in Europe are found between two powerful forces. One is terror, bombs and a vengeful prophet, and the other is ‘thought terrorists’ who love the Republic so much”. See <https://wolnosc24.pl/2017/07/20/arcybiskup-strasburga-nie-bedzie-francji-muzulmanie-przejma-europe-dojdzie-do-wielkiego-zastapienia/> [access: 20 VII 2017].

This is to motivate individuals to act against the new world order imposed by the political elite and Action Programme – Agenda 21¹⁰, George Soros, the Chinese government, and other entities seeking to eliminate the white race. UN Secretary-General Antonio Guterrez warned that extremist groups are using pandemic-related restrictions to spread hatred, and are also stepping up their social media activity to recruit young people who spend a large part of their time online.

In a similar vein, the statement issued on 20 April by the think tank SITE Intelligence Group highlighting the possibility of an increase in the risk posed by the Islamic State during the Ramadan period was also maintained¹¹. The UK's National Counter Terrorism Security Office (NCTSO) warned British hospitals of possible attacks by Islamic extremists. During a pandemic hospitals may be the most vulnerable facilities due to the large number of people in them, unlike other deserted soft targets. Scotland Yard's chief inspector and the UK's national program coordinator for the prevention of extremism said Islamic State supporters encouraged attacks that seem to be the most vulnerable. They are now hospitals¹².

Rhetoric of extremists, terrorist organizations and media

The statements by Salafi ideologists regarding the pandemic and the position on the same issue taken by the most well-known Islamic terrorist organizations are interesting. Recognized as a pioneer of the modern ideology of Salafi jihad, Jordanian Isam Muhammad al-Barkawi, better known as Abu Muhammad al-Makdisi, the mentor of Abu Musab al-Zarqawi, the founder of Iraqi al-Qaeda, issued an opinion that the spreading epidemic was having positive effects on the Islamic world. They involve the closure of nightclubs and bars, limiting meetings and having to stay in the privacy of the home, as well as Muslim women covering their face with a niqab instead of a protective mask. Muslims can also fulfill religious duties in their own homes and nothing prevents them from praying that the coronavirus may affect as many "infidels" as possible, and the disease caused by it would result in their death.

Asif Abd ar-Rahman, one of the jihadist leaders in Syria, suggested on 10 March, 2020 on his Telegram channel that Iran may use COVID-19 patients as a biological weapon. These people may be sent to territories hostile to Iran and infect the population there. Abd ar-Rahman is convinced that the Iranian invader in Syria will send people

¹⁰ The programme to save the planet through the application of the principle of sustainable development, adopted by the United Nations in 1992, implemented by local communities. The document is approximately 500 pages long. The cost of the programme amounted to more than 600 million dollars.

¹¹ <https://ent.siteintelgroup.com/Chatter/as-ramadan-approaches-pro-is-group-redistributes-advice-to-fighters-and-supporters-to-increase-activity.html> [access: 20 IV 2020].

¹² <https://www.newindianexpress.com/world/2020/apr/22/isis-other-terror-groups-might-target-uk-hospitals-during-coronavirus-lockdown-security-official-2133840.html> [access: 22 IV 2020].

infected with the virus to attack the inhabitants in line with the idea that martyrdom in the way of Allah (if a sick Shiite infects a Sunni before his death) is more profitable than “unproductive” death due to coronavirus. He added that even the bodies of those who died from COVID-19 could be a biological weapon. In this context, he cited the story of Kaffa (now Theodosia), a city that was the largest Genoese colony in Crimea in the 14th century. In 1345, during the siege of the city by the Djanibek Khan, a Khan of the Golden Horde, the bodies of Mongolian soldiers who died of the plague were thrown over the walls¹³.

Many Salafi authors welcomed the pandemic with enthusiasm. In the monthly ‘Balagh’, published in the Syrian city of Idlib by religious guides affiliated with the Hajat Tahrir al-Sham (Levant Liberation Organization), the coronavirus was dubbed ‘one of Allah’s soldiers’ or ‘corona-soldier’. Khalid al-Sibai warned that the true soldiers of Allah could soon join the ‘little soldier’ ravaging the United States and its allies. Imam Jamil al-Mutawa stated on a programme of Al-Aqsa television, owned by Palestinian Hamas, that Allah only sent one soldier – the virus. It struck all 50 states in America and forced Israel to close the country, while the Palestinians were hardly affected by the disease. Syrian Mufti Abd al-Razak al-Mahdi thanked God for the coronavirus because it affects Allah’s enemies: *Increase their suffering and anxiety until they stop fighting your followers and their religion*. He also issued a fatwa (a ruling on compliance with Islamic standards), in which he ordered Muslims to pray for the annihilation of Allah’s Chinese enemies who kill, imprison and oppress the Uighurs, a Muslim minority in Sinciang Province¹⁴.

His Egyptian colleague in turn is glad that (...) *the power of Allah hits Buddhist, communist China. China began a war with our Muslim Uyghur brothers, and Allah sent his soldier there* (the coronavirus – author’s note). *Allah is not unfair to his followers*¹⁵. Bahgat Saber, an activist for the Al-Ichwan al-Muslimin (Muslim Brothers) movement in New York, has threatened in the video that if he became infected with

¹³ The plague was spread in Mongolia by bobak marmots. Sailors and merchants who reached Kaffa after its siege brought the plague to Southern and Western Europe in 1347. In five years, the plague killed 30% of our continent’s population. The plague pandemic happened several more times in Europe and the Middle East, but never caused as many casualties as in the mid-14th century.

¹⁴ The Uyghurs are the largest national minority out of 56 living in China. The number of Uyghurs in the Middle Kingdom is estimated at about 9 million. The Uyghurs live mainly in the Xinjiang Province of Xinjiang in northwest China, which is part of historic Turkestan. In this province, Uyghurs constitute about 40% of the population of over 20 million. Most of the inhabitants are ethnic Chinese (Han people). Administratively, this area forms the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, whose Uyghur residents emphasize their national identity and distinctiveness. The region covers an area of over 1.6 million km² and covers one sixth of the territory of China. Urumqi is the capital city with 2.5 million inhabitants, of which the Uyghurs are a minority. Xinjiang is rich in oil and gas. The Uighurs are among the oldest Turkish peoples in Central Asia. They are followers of Islam. They differ from ethnic Chinese in their language, religion, culture, and physical structure.

¹⁵ <https://www.memri.org/reports/conspiracy-theories-arab-media-coronavirus-part-american-plot-ruin-chinese-economy-and> [access: 20 III 2020].

COVID-19, he would go to the Egyptian consulate and infect its staff in retaliation for the actions of the Egyptian government. He also urged other Muslims to follow in his footsteps. Other propagandists triumphed and expressed enthusiasm for the obligation imposed by the authorities of Western countries to cover the face (wearing masks) while previously Muslim women were prohibited from covering their faces in public places¹⁶.

When the pandemic affected Muslim countries, the narrative of Allah's punishment on China in the form of the coronavirus gave way to conspiracy theories. Jews and Americans were cast as the perpetrators of the pandemic. In the media of the Muslim world, there are hypotheses that Americans and Jews have led to a pandemic outbreak in order to be able to earn money from selling a vaccine against the virus. The website of the Algerian news service reads that (...) *a Zionist organization is behind the coronavirus, and Israel as a Zionist state claims that it has found a vaccine*¹⁷. Iranian Mullah Nasser Makarem Shirazi stated that it was forbidden to take any Israeli medications for the virus unless there was no other alternative, and denied that Iran was planning to purchase a vaccine from 'Zionists'. *I'd rather risk the virus than take an Israeli vaccine*, wrote Roshan M. Salih, Iranian journalist 'Press TV' and editor of the British news service for Muslims *Five Pillars*, whose name is supposed to be associated with the five religious duties incumbent on every Muslim. The same portal published the theses of the well-known follower of census theories, Kevin Barrett, who suggested that the virus was another version of the 'biological war' that the United States was leading side by side with Israel. Barrett wrote: *The United States is led by lunatics, by psychopaths who are perfectly capable of starting World War III by attacking China and Iran using biological weapons, the action against Iran probably being led by Israel. This is the most likely explanation for what we can see*¹⁸.

Anti-Semitic content also appears in Turkish media. Fatih Erbakan, son of the late Islamist politician and former Turkish Prime Minister Necmettin Erbakan, who is believed to be the mentor of President Erdoğan, said on 6 March: *Although we have no clear evidence, this virus serves the purposes of Zionism, reducing the number of people and preventing its growth, important studies indicate this*¹⁹. Fatih referred to his father, who, while he was chairman of the Refah party, argued that (...) *Zionism is a five-thousand-year-old bacterium that causes human suffering*. A video appeared on social media showing a Turkish bus driver claiming that all the epidemics in recent history, from AIDS to Ebola, were created by pharmaceutical companies.

¹⁶ <https://www.wsj.com/articles/what-jihadists-are-saying-about-the-coronavirus-11586112043> [access: 6 IV 2020].

¹⁷ https://www.opinion-internationale.com/2020/03/25/coronavirus-oui-il-y-a-un-complot-on-a-trouve-les-complotistes-ledito-de-michel-taube_72336.html [access: 26 III 2020].

¹⁸ <https://cms.frontpagemag.com/fpm/2020/03/anti-israel-fanatic-would-rather-be-infected-hugh-fitzgerald> [access: 26 III 2020].

¹⁹ <https://www.memri.org/reports/turkish-politicians-press-public-react-coronavirus-virus-serves-zionisms-goals-decreasing> [access: 17 III 2020].

Then the driver asked: *And who does most pharmaceutical companies belong to? To the Jews.* The leader of the Shiite movement in Iraq, Muqtad Al-Sadr, on 11 March accused the President of the United States and the United States of (...) *spreading the disease because it mainly strikes US opponents*²⁰. The politician and clergyman also added that Iraq would not accept any help in fighting the virus from the United States. He wrote: *You are not only enemies of God, but also enemies of the people. You are the virus that kills peace and spreads wars and disease.*

When information about the coronavirus epidemic in the Chinese city of Wuhan appeared in the media in December 2019, there were a lot of texts about anti-Chinese rhetoric by extremists associated with the Islamic State on the internet. The titles of some of them require no comment: *May Allah punish China with death because it has brought death to Muslims; As China defeats Uyghur Muslims, the coronavirus is now defeating China; The virus is the army of Allah that destroys the unfaithful Chinese.* A week after news about the numerous coronavirus cases in Iran first emerged in February, Islamic State, in an editorial entitled *And when disaster strikes you at sea, far from you are those you invoke, apart from Him*²¹ included in issue 223 of Al-Naba (*The Report*) weekly, welcomed the news of the pandemic in that country, and Iranian Shiites had become the object of derision. The holy city of Kum, which has always been visited by crowds of pilgrims praying ironically for health and well-being, has been declared the epicentre of COVID-19 and closed to the faithful for fear of disease. The article accuses Shiites of hypocrisy because they only turn to God in times of crisis and return to polytheism (their sanctified imams) in times of peace²².

The main message of the Islamic State's narrative was to draw attention to the pandemic as a divine punishment, which does not mean that the faithful must submit to it. On the contrary, they should take precautions against contracting and transmitting the coronavirus to other members of the community. The virus was presented as Allah's will to punish Iran and Shiites. This is the result of the Islamic State's constant requests and insistence that Allah inflict painful torment on nations that are characterized by idolatrous attitudes. They are not only Shiites but also followers of religions other than Islam. Coronavirus is also Allah's revenge on the unbelievers. Their list starts with the Chinese oppressing the Uyghurs. The January and February issues of the Al-Naba weekly published articles stating that the new virus sowing fear and death in China is a punishment for discrimination and outright violence against the Uyghur community. God's revenge for the destruction of the caliphate will come in ever wider circles until it reaches the United States. Jihadists reported that they prayed to Allah to increase the number of misfortunes and torments of the infidels. Initially,

²⁰ <https://www.middleeastmonitor.com/20200312-iraq-sadr-accuses-trump-of-spreading-coronavirus-among-us-opponents/> [access: 12 III 2020].

²¹ The title of the article is a quote from verse 67 of the seventeenth century Koran.

²² <https://thediplomat.com/2020/03/divine-retribution-the-islamic-states-covid-19-propaganda/> [access: 24 III 2020].

the organization warned its supporters against traveling to Europe as ‘a pandemic land’. Even graphics on how to behave to avoid contracting the coronavirus have been published in Al-Naba. It was accompanied by hadith, the content of which contains the religious justification for the use of appropriate prevention: *Cover the vessel, tie the water bags because there is one night of the year when the plague descends that enters every vessel when it is not covered and into every unbound water bag*²³.

The next issue states the Islamic State’s position that COVID-19 is a punishment imposed by Allah on the ‘infidels’, while ‘true’ Muslims should not fear Allah, but they are advised to wash their hands and avoid travelling to Europe. However, they must remember to obey Allah, and the Creator’s most beloved form of obedience is jihad, considered the most just of all deeds and most effective in reversing Allah’s wrath. Although the Islamic State advises Muslims to behave sensibly and take precautions against the pandemic, it also states that acts of violence against ‘infidels’ still protect jihadists from the plague. A Muslim who is worried about what will happen to him after death should remember that he can tilt in his favour the scales on which Allah places good and bad deeds if he participates in the deed that is most dear to Allah – jihad. If a jihadist is killed while on a mission, he immediately goes to Paradise.

Jihadists are also trying to spread distrust in the actions of governments trying to contain and combat the pandemic. Therefore, they spread disinformation, publish photos and videos showing the drastic deaths of the elderly, lonely and abandoned people, not necessarily caused by COVID-19, provide overstated statistics on the number of infected and dead people, which is supposed to reveal the lies of the authorities of, for example, Iran, Egypt and Turkey. This type of propaganda attracts new members and supporters to terrorist groups that are seen more credibly than state structures. In Nigeria, the anonymous Islamic State ally, Boko Haram member stated that the virus was a punishment for those who disobey Islam and proposed a return to piety as protection against the epidemic. In turn, the Indonesian ISIS supporter said COVID-19 was revenge for the death of Caliph Abu Bakr al-Baghdadi and called for attacks on the United Nations. On the websites of the ISIS-linked Abu Sajaf organization in the Philippines, threats have been spread against Muslims who follow government guidelines and protect themselves from infection²⁴.

On 31 March, 2020, al-Qaeda published a six-page proclamation in Arabic and English in cyberspace entitled *The Way Forward: A Word of Advice on the Coronavirus Pandemic*²⁵, in which it accused Western governments of ignoring the health of their citizens. Instead of providing them with proper medical care, they are more focused on the benefits of the death of elderly and handicapped people who no longer need to be paid pensions and social benefits. Al Qaeda says the pandemic exposed the fragility of a US-dominated world economy after President Donald Trump boasted about economic

²³ <https://news.columbia.edu/news/islam-lessons-hadith-plague> [access: 24 IV 2020].

²⁴ <https://time.com/5828630/isis-coronavirus/> [access: 29 IV 2020].

²⁵ <https://twitter.com/thomasjoscelyn/status/1245311851325423616/photo/1> [access: 6 IV 2020].

growth and historically low U.S. unemployment rates a few weeks earlier. Now all economic prosperity has been wiped out by the virus that is a ‘massive tsunami’ that has left millions of people out of work and increased the prospect of a prolonged recession. Al-Qaeda has previously spoken about the US economy. A recurring theme was the reminder that the war on terror, announced by the United States after the attacks of September 11, 2001, cost the United States not only enormous sums of money that could be spent on social purposes, but also the blood and lives of thousands of American soldiers.

However, in the new statement, economic issues only serve as the background of al-Qaeda’s message, namely, a call to convert Westerners to Islam, for an ‘invisible soldier’ has exposed his weakness: *Oh people of the West! You can see with your own eyes the power and might of Allah in the form of this weak, invisible soldier.* The organization’s activists encourage reflection on the phenomenon of the coronavirus pandemic and a deeper consideration of its causes. According to them, whether someone likes it or not, the pandemic is the punishment sent by the Lord of the Worlds for the fact that imperialist governments commit injustice especially to Muslims and oppress them. After calling on Western citizens to adopt Islam, Al-Qaeda stressed that Islam is a hygiene-oriented religion and puts great emphasis on protecting people from all diseases. The organization appealed to Westerners to gain and expand their knowledge about Islam in times of reduced professional activity. In the appeal, accusations against the West were also mentioned, reiterating the thesis that the American and European governments are at war with all of Islam, and COVID-19 is Allah’s revenge for the moral and intellectual decadence of the West²⁶.

Both IS and al-Qaeda are global organizations, and their regional branches and associated groups have reacted independently to the pandemic in their speeches. Somali Harakat al-Shabab al-Mujahidin (Young Mujahideen Movement) blamed the African Union Mission to Somalia (AMISOM) and its Western allies for spreading the coronavirus across Somalia, stating that ‘international crusaders’ were responsible for bringing the pandemic to East Africa. In reports published in cyberspace, the organization presents the scale of the virus spreading in individual countries in this part of the continent but does not provide the sources of this information. In Afghanistan the Taliban are still striving to restore their own Islamic emirate. They are using the pandemic as a propaganda offensive against the government in Kabul and focusing on their own efforts to protect the population from the coronavirus. Videos and photos have been released showing ‘public awareness and quarantine centres’ set up across the country through the efforts of the Health Commission of the Islamic Emirate of Afghanistan, which distributes brochures informing about the coronavirus and how to protect against it, isolating sick people and providing basic treatment. The Taliban also announced a ceasefire in areas under their control that

²⁶ <https://www.fdd.org/analysis/2020/04/06/how-jihadists-are-reacting-to-the-coronavirus-pandemic/> [access: 6 IV 2020].

suffered as a result of the pandemic, and took increased preventive measures there by establishing quarantine centres and conducting information campaigns. They also used the coronavirus to pressure the authorities on to release prisoners, especially those at risk of COVID-19. For Afghan Taliban, coronavirus is a disease sent by Allah for mankind's disobedience and sins²⁷.

Abu Hisham Masud, a mufti associated with the Tehrik-e Taliban Pakistan (Pakistani Taliban Movement) has published a text entitled *Coronavirus or Viral War?* In the text, he stated that COVID-19 is part of the global war waged by Jews for a 'new world order'. It was they who unleashed the 'viral war' to rule the world. The author does not distinguish between Jews and Israel, but the name of this country does not appear in the article. The Jews consider themselves descendants of the prophet Solomon (Suleiman) who, according to the Old Testament tradition, ruled part of the ancient world, so this part of the world should belong to his heirs. The mufti argues that the pandemic is religious and political. The religious sphere should be followed by the dictates of Sharia, i.e. take precautions presented in the media by Muslim scholars, that is, to refrain from travelling to places where the epidemic is spreading, and if you are there, you should not leave them. The political sphere is formed by those factors that do not fall within the religious aspect, although owing to Allah, they were created by man. Only he has the ability to recognize what is right and what is wrong. Humans created an atomic bomb so they could create a coronavirus that spreads on earth and kills people. Just as Jews turned the US from a Christian country into a secular state, they are now responsible for the pandemic that is supposed to make them strong by weakening the United States economically and demographically. The goal of Jews is to build the Temple of Solomon on the site of the Al-Aqsa Mosque in Jerusalem, occupy Palestine and build an international power, create a world government, and force humanity to accept their activities. In this struggle, Jews are the enemies of Muslims and Christians, but the followers of Islam are the greatest obstacle on this path. Mufti Masud stated that Jews ruled the White House and the Pentagon, used US military force to overthrow the Caliphate, and induced Washington to sign the aforementioned peace agreement with the Islamic Emirate of Afghanistan at the end of February 2020, thus breaking the pride of the Afghan Taliban. When the global economy collapses because of the pandemic, Jews will benefit most from this as masters in the field of economics since the Middle Ages²⁸.

From 13 to 15 March 2020 Tablighi Jamaat organized a meeting of its supporters in Delhi, which was attended by several thousand people, including many foreign guests. This event became one of the outbreaks of the epidemic. On 15 March the Indian government banned public gatherings of more than 50 people, and several days later imposed a complete blockade of the country. However, the recommendations

²⁷ <https://www.justsecurity.org/69508/how-terrorist-groups-will-try-to-capitalize-on-the-coronavirus-crisis/> [access: 3 IV 2020].

²⁸ <https://www2.memri.org/polish/dokument-pakistanskich-talibow-oskarza-zydow-o-rozpetanie-wirusowej-wojny-przeciwko-swiatu-za-tym-wszystkim-jest-reka-zydow/14176> [access: 5 V 2020].

were disregarded. The leader of the Tablighi Jamaat, Muhammad Saad Kandhlavi gave a sermon on 19 March arguing that the coronavirus is God's punishment against the infidels and that it is not to be feared. Shortly thereafter, an inspection carried out by sanitary services showed that around 1,300 people were illegal at the headquarters of the organization without masks or other health protection measures. Some of the participants left the facility earlier, while others used public transport, which contributed to the spread of the virus to more than half of the states in India. Almost everyone who might have come into contact with the congregation participants was placed under quarantine. Some of them behaved aggressively towards representatives of sanitary and medical services. Malaysian missionaries who were attending a congregation and were suspected of being infected were also apprehended at the airport before they boarded the evacuation plane. They were located owing to data from mobile phones. On 31 March the authorities brought a criminal case against Kandhlavi for deliberately and persistently endangering public health. At the same time, the headquarters of Tablighi Jamaat was sealed, and Kandhlavi was stripped of the title of a Muslim scholar. Tahir Iqbal, a graduate of the University of Kashmir, was one of about 4,000 people gathered at Tablighi Jamaat headquarters where he received missionary training at the beginning of March. He admitted that people slept, ate together, and often prayed together, not fearing the coronavirus because no one was taking the threat seriously at the time. Since then, over 30 thousand people who had contact with members of this organization were quarantined. Some nurses complained that Tablighi members were violent when placed in solitary confinement. It was not without tragedy – a Muslim diagnosed with coronavirus committed suicide²⁹.

While for Islamists the target of verbal attacks caused by the coronavirus is the West and China, for Hindu radicals they are Indian Muslims. This wave of hatred has been fuelled by supporters of the ruling far-right Bharatiya Janata Party – BJP (Indian People's Party). These circles believe that the pandemic is a Muslim conspiracy to infect and kill the Hindu majority of citizens. Since the nationalist Narendra Modi took power in 2014, Allah's followers have been the victims of discrimination and even organized pogroms, which have also occurred before. Politicians are calling for a boycott of stores run by Muslims. There are also cases of forcing Muslims to abandon Islam and convert to Hinduism. Now the government has issued an opinion in which it concluded that around one third of all confirmed cases of the coronavirus (i.e. nearly 8,000) were the result of contact with that organization. A government official called the meeting they organized 'viral jihad' and 'the crime of the Taliban'.

Raj Thackeray, the leader of the far-right Maharashtra Navnirman Sena party, told local media that Tablighi Jamaat members 'should be shot', another politician from the group called them 'human bombs'. In the village of Harewali, near Delhi, a young Muslim Mehboob Ali was lynched in public for participating in Tablighi Jamaat events. The incident was filmed. Young Muslims were attacked with cricket bats while

²⁹ <https://euroislam.pl/koronawirus-i-zderzenie-fundamentalizmow/> [access: 16 IV 2020].

distributing food to the poor. Other Muslims were attacked in Islamic neighbourhoods and mosques. In Punjab, messages urging not to buy milk from Muslims because it is infected with the coronavirus were broadcast from loudspeakers on Sikh temple buildings. The internet was full of anti-Muslim slogans. There are messages on the web urging Muslims not to wear face masks, not to keep a safe distance, and not to worry about the virus in general. It may be suspected that these actions were aimed at decimating the Muslim population by the disease.

In Delhi and in cities in the provinces remote from the capital: Karnataka, Talangana and Madhya Pradesh leaflets were distributed and posters were hung stating that Muslims could not enter some districts. There have been reports of Muslims being attacked and lynched. The radicals were followed not only by nationalist politicians and mobs, but also by the opinion-forming national press. The Hindu newspaper published a cartoon showing the world as a coronavirus hostage who was dressed in traditional Muslim attire. Later, the editorial board apologized for the 'totally unintended' connection of the crisis with Muslim terrorists and replaced the previous illustration with a more neutral image. The news channel India Today ran an undercover investigation into so-called madrasa hot spots where coronavirus is allegedly being spread and also posted a graphic on the number of people Tablighi Jamaat-linked cases over an image of a Muslim prayer cap³⁰.

The Islamic preacher Zakir Naik, who has lived in Malaysia since 2016 after fleeing India, responded to the harassment and attacks by Hindus. He called on all Muslim states to gather information about non-Muslims in India who criticize Islam and its followers. Upon arrival in one of the Muslim countries, people on such a list should be arrested. In 2017, Naik was granted Saudi citizenship by King Salman in order to protect him from arrest in Malaysia and deportation to India. The authorities in Kuala Lumpur protested against including the preacher among the eminent Muslim scholars because they thought that he did not respect and protect the harmonious relations of the multiracial, multi-religious and multicultural society of Malaysia³¹.

The Saudis have long sponsored terror, both against Israel and the West, but the now improving relations between Israel and Saudi Arabia are causing Hamas and the PLO (Palestine Liberation Organization) to distance themselves more and more from the kingdom of Saudi Arabia. The long-tense relationship between these organizations and the kingdom has worsened due to the pandemic, as well as the sharp fall in oil prices and many voices of joy over it, both in the Gaza Strip and in the West Bank. In Saudi Arabia, a satirical drawing of an Arab escaping from a barrel of oil flying towards him has sparked a wave of anger. The Palestinians' joy at Saudi Arabia's economic troubles aroused enormous irritation in the kingdom, which immediately recalled that it was the oil profits that brought money to the Palestinians and that they were biting the hand

³⁰ <https://theintercept.com/2020/04/14/coronavirus-muslims-islamophobia/> [access: 14 IV 2020].

³¹ <https://euroislam.pl/kaznodzieja-niech-kraje-islamskie-aresztuja-krytykow-islam/> [access: 14 V 2020].

that feeds them. It was similar when Saddam Hussein invaded Kuwait in 1990, and the Palestinians who lived there immediately allied with the invader. On Twitter there were a lot of entries under such hashtags as: ‘Palestine is not my business’, ‘Palestinians are ingrates and traitors’, ‘The Zionist enemy is our brother’. Twitter entries are not polls, but the number of shared opinions that would have been punishable until recently is a real change in the attitude of Saudis towards the Palestinian issue. Notable Saudi journalists admit that they are supporters of Israel and openly proclaim in the domestic and foreign media that the Palestinian cause is dead. One of them recalled that there is nothing like Palestine in the Koran, but Israel is mentioned there. Another journalist, referring to the Palestinians and Syrians, recalled the old Arab proverb that the ignorant is his own worst enemy. While there are more and more calls in the Saudi press to establish normal diplomatic and trade relations with Israel, the reaction is growing hostility on the Palestinian side, which further fuels Saudi aversion to the Palestinians. Young people who recently participated in school fundraising for poor Palestinians discover that the reality is more complicated than that presented by propaganda³².

In the UK, the anti-terrorist police monitor far-right groups that are using the crisis caused by the pandemic to spark anti-Muslim sentiment. People from the front pages of newspapers help them. Katie Hopkins suggested that the police should break up Muslims who pray in public. Similar scenes can be seen on the streets of many cities in Europe, especially during Ramadan and Eid al-Adha (Feast Offering). It is believed that such gatherings are illegal and disrupt the traffic. English Defense League founder Stephen Christopher Yaxley-Lennon, better known as Tommy Robinson, has released a video showing British Muslims gathered in an undefined mosque. This place was allegedly the source of the coronavirus spread by the Muslim community who visited this place. Tell MAMA (Measuring Anti-Muslim Attacks), an organization that monitors anti-Muslim hate crimes in the UK, has documented numerous instances of harassment of British Muslims. Their source is the pandemic. A short message posted on 23 March by The Economist on Twitter about the Maldives was accompanied by a commentary: *the arrival of COVID-19 was expected. The spread of radical Islam has been more of a surprise*. The UK and France have warned against violating the assembly ban by Muslims during the Ramadan period, but Christians are also breaking these bans as the pandemic has affected the religious revival of some communities.

In the US, the far right has also mobilized and is trying to use the coronavirus to spread hate and violence. New Jersey Office of Homeland Security said that neo-Nazi groups are encouraging their followers to create an atmosphere of panic caused by the pandemic, while advocating their members to isolate and improve their weapons handling. Radio host Neal Boortz tweeted: *You think COVID-19 is bad? Give me a break. Wait until Muslims hit critical mass in America. You’ll look back on these times fondly*³³.

³² <https://euroislam.pl/szepty-i-krzyki-w-arabskojezycznych-mediach/> [access: 9 V 2020].

³³ <https://theintercept.com/2020/04/14/coronavirus-muslims-islamophobia/> [access: 14 IV 2020].

Terrorist activity during the COVID-19 pandemic

After analyzing the statistical data on terrorist attacks listed in the ESRI (Environmental Systems Research Institute) database, conducted from 1 January to 15 May in 2016-2020, a decrease in the number of attacks can be noticed. In 2020, the number of attacks was slightly lower than in 2019 and 2017 (in 2020 – 40 attacks, 762 victims; in 2019 – 43 attacks, 1027 victims; in 2017 – 65 attacks and 1416 victims) and many times less than in 2018 and 2016 (in 2018 – 723 attacks, 3158 victims; in 2016 – 513 attacks, 4979 victims)³⁴. An even greater difference in the number of attacks can be seen when analyzing the information from the French database. There were 64 terrorist attacks in the four and a half months of 2019 and at the same time this year – 46, a difference of 18 terrorist attacks³⁵.

However, the statistical data in both databases is incomplete. This is indicated by the data of the SITE Intelligence Group, especially Meir Amit Intelligence and Terrorism Information Center. The latter institution, which publishes weekly lists of terrorist attacks in selected regions of the Middle East, reported that in the second half of April 2020, in Iraq alone, the Islamic State conducted over 30 operations. In turn, according to the infographics published on 30 April by Islamic State on Telegram, from 23 to 29 April this organization and its subsidiaries carried out 57 attacks in various countries, including 36 in Iraq (63%), with the largest number of victims (67)³⁶.

It follows that the coronavirus in the first four and a half months of 2020 did not have a major impact on terrorist activity compared to the previous year – the number of attacks did not decrease. It is difficult to estimate whether this trend will continue in the coming weeks as the pandemic is growing steadily in many parts of the world, including Africa, and leaky borders facilitate the movement of people and thus the spread of SARS-CoV-2. In most African countries, the poorly developed health care system, difficult access to many areas and incomplete statistics on the number of cases do not allow to determine the actual scale of the pandemic risk. According to official data from 6 May 2020, in Africa, home to almost 1.3 billion people, there were 1,8 thousand deaths from the coronavirus³⁷.

However, the number of deaths may increase dynamically, which may be caused by the rainy season in the Sahel zone from March, April to September, October on average. In Africa, terrorist organizations have not restricted their activities due to the coronavirus. If there is a decline in their activities, it is more due to operations

³⁴ <https://storymaps.esri.com/stories/terrorist-attacks/> [access: 18 V 2020]. There has been an overall decline in the number of terrorist attacks since 2014, when there were over 32,000 attacks.

³⁵ https://fr.wikipedia.org/wiki/Terrorisme_en_2019 [access: 15 V 2020]; https://fr.wikipedia.org/wiki/Terrorisme_en_2020 [access: 18 V 2020].

³⁶ <https://www.terrorism-info.org.il/en/spotlight-global-jihad-may-1-6-2020/> [access: 7 V 2020].

³⁷ <https://www.rp.pl/Koronawirus-w-Afryce/200509625-W-Namibii-nikt-nie-umarl.html> [access: 7 V 2020].

by security forces than to fear of the pandemic. As the world focuses on fighting the coronavirus and saving the economy, terrorists take advantage of the situation and look for new opportunities to pursue their own goals.

Among the many terrorist organizations currently active in the Dark Continent, special attention should be paid to the Mozambique group Ansar as-Sunna (Supporters/Defenders of Tradition), one of the youngest groups founded in 2017. It is also known as Ansar asz-Sharia, Ahl as-Sunna (People of Tradition), Swahili Sunna and Al-Shabab (the Youth). The organization operates in the northernmost province of Cabo Delgado, bordering Tanzania. This region is rich in oil. Ansar asz-Sharia aims to create an Islamic state in this area. The organization's first terrorist act was an attack on three police stations in Mocimboa da Praia in 2017, then the attacks intensified, and in 2019 they turned into a regional rebellion. The Islamic State confessed to some of the attacks of this group. Despite the announcement of President Filipe Nyusi to crack down on terrorists and to deploy additional military forces in the dangerous province, supported by Russian mercenaries from the Wagner Group, the violence continues. It turned out that the Wagner Group underestimated the enemy, and the Russian helicopters failed in a humid climate. The Russians withdrew, and 200 thousand people were relocated from the threatened areas. Mozambique terrorists killed over 700 people: civilians, soldiers and policemen. On 23 March 2020, militants re-entered the city of Mocimboa da Praia and fired the airbase, port and police stations. They also set up barricades on the road to prevent reinforcements from reaching. They destroyed many buildings, including the seat of the government representative, a town hall, several banks, military installations and company vehicles. The attack proves better operational abilities of the group and the great motivation of its fighters.

The UN emphasized that the situation in Cabo Delgado may threaten the security of the entire region and destabilize southern Tanzania. President Filipe Nyusi stated that Mozambique was the victim of a camouflaged invasion of the development of the country. Despite the government's willingness to talk to the rebels, they do not occur. The situation is not improved by strengthening the armed forces in the endangered province, as the army is not welcome in every region. For example, residents of two villages armed with bows, machetes and sticks, drove out the soldiers stationed there because they decided that they wanted to take matters into their own hands. It turned out that the extremist attacks that had taken place two days earlier in neighbouring villages did not cause any reaction from the military.

There are also opinions that especially the towns where troops are located are being attacked. In one of them, in Xitaxi, 52 residents were killed in an attack on 24 April. The Islamic State took responsibility for it. After the Russians withdrew, the authorities in Maputo had to recruit several times more expensive mercenaries led by Colonel Lionel Dyck, Zimbabwean veteran, who had previously fought against

poachers in Mozambique. This time it paid off, and on 29 April the mercenaries drove Islamic extremists out of Nacoba, one of the dozens of localities they controlled³⁸.

Boko Haram (Western Civilization is Evil³⁹) is still active in Nigeria. On 24 March, extremists attacked a convoy of Nigerian soldiers near Goneri village, in Borno state, killing over 70 soldiers. On the night of March 22–23 they attacked Bomo, a Chadian army base on Lake Chad. The siege lasted about seven hours. Ninety-eight Chadian soldiers were killed and 47 wounded. The attackers also attacked the incoming reinforcements. They destroyed 24 vehicles, including armoured cars, and obtained large amounts of weapons that they loaded onto motor boats, then, they fled to Nigeria across Lake Chad, which is shared by Chad, Nigeria, Niger and Cameroon. President of Chad, Idriss Deby, arrived at the scene. It was one of the most spectacular attacks by Boko Haram in recent times (it killed the largest number of soldiers in this country at one time).

After the attack, the Chadian army launched ‘Operation Wrath of Bomo’, which lasted from 31 March to 8 April. Its purpose was to destroy the structures of the Boko Haram organization. The troops drove the organization’s militias out of the lake’s islands, destroyed its numerous bunkers, and entered the Nigerian province of Borno, where they released several Nigerian soldiers held by terrorists in Magumeri.

According to the information provided, the leader of Boko Haram in Chad was to die during the last offensive. However, his name was not given. In a recording posted in cyberspace, Chad’s president Idris Deby stated that leader Boko Haram Abubakar Szekau had to flee to the city of Dikoa. He advised him to surrender or die in his hideout. During the ‘Operation Wrath of Bomo’, over a thousand Islamists were killed and several dozen members of Boko Haram were captured. The terrorists were transported to the prison in N’Djamena, where they awaited interrogation. On 16 April the prison service found the bodies of 44 terrorists. Toxicological studies showed that they were poisoned⁴⁰.

According to the alarmist reports of the international organization Open Doors, the coronavirus epidemic is worsening the already dramatic situation of Christians in Africa. In the first quarter of 2020, more than 200 incidents were recorded, in which at least 766 people in total were affected. The terrorists from Boko Haram and the militias of the Fulani tribe are the most dangerous for Christians. During that period, Boko Haram killed from 115 to 286 people and the Fulani killed 180 people (mainly in Burkina Faso and northern Nigeria). While the terrorist acts committed by Boko Haram are condemned by both the government and the international community, the awareness of

³⁸ <https://theworldbreakingnews.com/mozambique-is-cabo-delgado-the-latest-islamic-state-outpost/> [access: 5 V 2020].

³⁹ In another translation: Western Civilization is Forbidden. See K. Izak, *Leksykon organizacji i ruchów islamistycznych*, Warszawa 2014, p. 69 (editor’s note).

⁴⁰ <https://www.aljazeera.com/news/2020/03/92-chad-soldiers-killed-deadliest-boko-haram-attack-200325010212370.html> [access: 25 March 2020]; <https://www.dw.com/en/44-suspected-boko-haram-jihadis-found-dead-in-chad-prison/a-53176232> [access: 18 IV 2020].

the Fulani threat is much less. The unstable situation in the north of Burkina Faso and the marginalization of the Fulani, dominant in this part of the country, by the central government, as well as the underfunding and lack of investment in the region despite the development of mining make the slogans and activities of an organization called Ansar al-Islam⁴¹ in Burkina Faso, established in December 2016, are well received by local Muslim communities.

Islamist missionaries argue that there are theological grounds for depriving infidels and apostates of their wealth. In this way, the struggle for access to limited natural goods, such as food or water (so-called eco-terrorism), is intertwined with the Islamist ideology. The presence of Western companies and the exploitation of mineral resources is treated as theft of national resources and a symbol of exploitation. The poor socio-economic status is compounded by the corruption of the administration in the region and the brutal anti-terrorist actions carried out by the military and the police. The members of the organization listen to complaints from the population and, through the local radio, provide advice with the help of religious reasoning, and also deliver sermons. This mobilizes local communities, not only the Fulani. Thanks to such activities, the group has taken over the hearts and minds of many inhabitants and, by the way, undermines the authority of local religious elites. Such actions are to help achieve the organization's aim, which is the creation of the Fulani emirate and opposition to the Mossi state (Burkina Faso's most numerous ethnic group).

The situation in the northern part of Burkina Faso is so serious that the parliament passed a law allowing the recruitment of volunteers to support the defense of the local population because the government army supported by French units cannot ensure the security of residents. In addition to the 4,5000 French soldiers in West Africa, there are several thousand Americans present, military contingents of Canada, Great Britain and Denmark, as well as the international MINUSMA mission (over 15,000 soldiers and almost 2,000 policemen) and the Joint Military Forces G5 Sahel (Burkina Faso, Chad, Mali, Mauritania, Niger) with 5,000 soldiers. Despite such significant forces and resources (in 2017–2018 alone, Washington provided USD 5.5 billion to support stability and security in West Africa, and the EU co-finances the training and operations of G5 troops), terrorist attacks continue.

After the attack on 2 February, Paris decided to strengthen its forces in the region to 5,200 soldiers and announced a new military task force, Takuba (meaning 'sabre' in Tuareg), which will start in autumn 2020 with the participation of EU special forces. It is hard to expect such announcements to stop the terrorists. It didn't take long for them to respond. On 16 February, they attacked the faithful gathered for a service at a Protestant church in Pansi, Jagha Province, in the northeast of the country. Twenty-four people were killed, including the pastor, and 18 people were injured. Moreover, the attackers abducted 20 peasants.

⁴¹ www.worldterror.pl, *Leksykon organizacji* tab→Ansar al-Islam→Ansar al-Islam w Burkina Faso.

On 6 April 2020, at least 25 Malian soldiers were killed in an attack by Islamic extremists on a military camp in Bamba on Niger River (east of Timbuktu). The attackers stole a considerable amount of weapons and destroyed the camp. No organization has admitted to this attack. It is known, however, that the Jama'at Nasr al-Islam wa al-Muslimin (Islamic and Muslim Support Group), which was established in March 2017 as a result of the unification of Tanzim al-Qaida bi Bilad al-Maghrib al-Islami (Al Qaeda in the Islamic Maghreb countries) of the Sahel zone, Ansar ad-Din (Defenders of the Faith), Al-Murabitun (Guardians) and Front de libération du Macina (Macina Liberation Front), is active in this area.

In sub-Saharan Africa, the coronavirus pandemic is increasing. It poses a threat to hundreds of millions of inhabitants of the region. These extraordinary circumstances put the Christian minority in a difficult position in Muslim countries. The Centre for Africa, operating within the structures of the US Department of Defence, identified Sudan, Nigeria, Ethiopia and Somalia as particularly vulnerable countries during the pandemic. Christians are persecuted regularly in these countries. Muslims converted to Christianity were deprived of social support, without which they are in danger of starving. Their closest relatives often refuse to help them because they believe that apostasy is dishonourable to the whole family. As a result of social isolation, Christians cannot count on Muslims today, neither can they meet with their co-religionists. In addition, Somali militias Harakat al-Shabab al-Mujahidin (Young Mujahideen Movement) stir up hatred towards Christians, saying that (...) *the coronavirus is being spread by the troops of the crusaders who invaded the country*⁴². The Christians have been made a scapegoat by the Islamists, this time being guilty of the pandemic.

In Iraq, the coronavirus pandemic does not prevent Shiite militias and the Islamic State from attacking mainly Western soldiers and representatives of Western companies. They intensified after the death of Gen *Qasem Soleimani*, who died on the night of January 2–3, 2020 as a result of an American airstrike. Apart from *Soleimani*, eight Shiite dignitaries were killed at that time, including Abu Mahdi al-Muhandis, founder of Kataib al-Hezbollah (Battalions of the Party of God) and former commander of the Shiite forces of Al-Hash-Shaabi (People's Mobilization), which played a vital role in the overthrow of the Islamic State in Iraq, and Naim Kasim, deputy head of the Lebanese Hezbollah.

In retaliation the US embassy in Baghdad located in a safe zone (also known as the Green Zone) came under missile attack for the second time in January. On the evening of February 13, a missile attack was carried out on the US-Kurdish base in Kirkuk, which was also attacked on 27 December 2019. In return for the latter attack, the Americans attacked the Kataib Hezbollah Shiite militia bases, killing 25 militants. No one admitted to the attack of February 13, but it should be assumed that it was committed by the Shiites because at that time there was the end of Arba'een, that is, the 40-day mourning after the death of Gen *Soleimani*. In February, Shiite rebels fired

⁴² <https://euroislam.pl/nasilenie-przesladowan-chrzescijan-w-czasie-pandemii/> [access: 24 IV 2020].

at the Green Zone in Baghdad three times. At the same time, Hashd al-Shaabi members issued a statement saying that they were counting down the time to oust Americans from Iraq. On 11 March, ten 'Katyusha' Rockets hit an international military base in At-Taji near Baghdad. Two American and one British soldiers were killed, and 12 soldiers were injured, including a Pole. No one admitted to the attack, however, it is highly likely that the shelling was carried out by one of the many Shiite militias. On 6 April, an unknown group carried out rocket fire on the site occupied by the representatives of foreign oil companies and domestic companies near Basra. Three rockets fell near Burjesia, where workers employed by oil companies lived. Fortunately, no one was injured as this area is currently deserted due to the evacuation of personnel due to the COVID-19 epidemic. Police forces found a launcher and 11 missiles near Basra.

It is still anxious in neighboring Syria, where in addition to the Islamic State rebels from the former Free Syrian Army, jihadists linked to al-Qaeda and the Islamic State are fighting. On 5 March the presidents of Russia, Vladimir Putin, and Turkey, Recep Tayyip Erdoğan signed an agreement in Moscow regarding a ceasefire in the Syrian province of Idlib. Under the agreement, a buffer zone was created in the areas that the rebels were to leave. The so-called a 12-kilometre-wide safety corridor, with a road connecting the coastal city of Latakia and Aleppo. The agreement did not apply to the cities of Aleppo and Hama, as government forces are shelling rebel positions there.

In Egypt, the COVID-19 pandemic did not prevent the militant group *Sinai Province* subordinate to the Islamic State from carrying out an attack on Egyptian soldiers. On 30 April in the northern part of the peninsula there was an explosion of an explosive under an armoured car, resulting in the killing or wounding a total of 10 soldiers. The Islamic State claimed responsibility for the attack through its media agency Al-Amaq⁴³. The attack was a retaliation for the death of Hisham Ashmawi alias Abu Omar al-Muhajir alias Abu Muhenned executed on 24 February under a conviction for terrorist activities. Over the past 10 years, Ashmawi has been recognized as the most dangerous terrorist by the Cairo authorities.

On 25 March, a terrorist belonging to Ad-Dawla al-Islamijja fi Wilajet Khorasan (Khorasan Province of the Islamic State) stormed a Sikh temple in Kabul, threw a grenade and started shooting at the faithful. Twenty-five people were killed and eight were injured in the attack. This was the third attack by the jihadists in March. Earlier that month, Islamic State attackers killed 30 Shiite participants in Kabul. On 17 April near Patikul in Sulu Province (Mindanao Island), more than 40 Islamic extremists led by Radulan Sahiron and Hatib Hajan Sawajan, known for their hostage kidnapping and decapitation, clashed with the government army. Eleven soldiers were killed while 14 others were wounded. The number of casualties on the opposite side

⁴³ The name refers to the Amak Valley near Antakya in southern Turkey. Together with Dabiq in Syria, it is recognized as the place of Malhama, or Armageddon in Islamic eschatology.

is unknown as jihadists managed to remove the bodies of the dead and the wounded from the battlefield⁴⁴.

Under the aforementioned agreement concluded on 29 February 2020 with the United States, the Taliban stopped attacking US forces and their coalition partners. However, government forces and the police have become the targets of intensified attacks, although random civilians are also victims. Twenty-four soldiers and policemen were killed in attacks carried out by the Taliban on 20 March in various localities in Zabul Province. On 1 April, in Helmand Province in southern Afghanistan, a car bomb killed eight members of one family, including six children. Two more people were injured. No group admitted to the attack, but it is known that there are active Taliban and militants of the Khorasan Province of the Islamic State in Helmand.

The incident described above was related to the arrival of a three-person delegation of Taliban negotiators who began talks with the authorities about a prisoner exchange. It was the first official visit of the Taliban to the capital since the overthrow of their regime in 2001. The exchange is expected to affect 5,000 prisoners and more than 1,000 administration personnel, policemen and soldiers held captive by the Taliban. It is to take place in a 5 to 1 system. It was agreed that 100 prisoners would be released in the first phase, and 100 prisoners per day for several days in the second phase. The parties will then assess the course of the entire process, since the disputed matter is the identification of prisoners by the Taliban and their transport. It may happen that the authorities in Kabul will release prisoners that the Taliban does not care about. On 2 April 100 Taliban left prison, and 20 soldiers were released in return. Due to the threat of COVID-19, the prisoner exchange process is clearly delayed, and in the second decade of May it was stopped due to mutual accusations and a wave of violence. One thousand people have left government prisons, and the Taliban are expected to release 200 hostages, while only 105 policemen have been freed. According to unofficial information, there are between 12 and 15 thousand people in prisons controlled by the authorities in Kabul, including militants from Pakistan, Central Asia and the Arab states of the Persian Gulf⁴⁵.

On the night of April 30 to May 1, the Taliban attacked the city of Balkh in the province of the same name, killing 13 soldiers. A group of Taliban fighters also attacked a military base in the outskirts of Gardez in Paktia Province. Attacks escalated in many provinces of northern Afghanistan. The Taliban rejected President Ashraf Ghani's call for a ceasefire during the fasting period starting this year on April 23. On the evening of May 3, the Taliban attacked a military base of Afghan government forces in Helmand Province in the south of the country (more than 150 soldiers were stationed

⁴⁴ <https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1463702,afganistan-25-osob-zabitych-w-zamachupanstwa-islamskiego-na-swiatynie.html> [access: 25 III 2020]; www.worldterror.pl, *Leksykon organizacji* tab→Abu Sajaf.

⁴⁵ <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/fragile-afghan-peace-deal-hinges-on-prisoner-swap/1839111> [access: 13 V 2020].

there). A spokesman for the Taliban, Qari Yousuf Ahmedi, reported that several dozen members of the enemy forces had been killed and injured. Meanwhile, the Ministry of Defence announced that only one soldier was injured, admitting that Afghan forces had suffered heavy losses across the country since the signing of the peace agreement between the US and the Taliban. An intelligence officer who survived the attack in Helmand said the attackers detonated a truck filled with explosives near the facility of National Security Directorate (NDS) building, from where he helped remove about 20 bodies. On the same day, 20 people were injured in south-eastern Paktika Province after throwing a grenade into a mosque in Khajerkot. In the first week of May, 42 members of the security forces were killed in Afghanistan⁴⁶.

In May, the Khorasan Province of the Islamic State joined the offensive in Afghanistan. On 12 May, the organization carried out three terrorist attacks. The first one occurred in the Hazar district of Kabul. Three attackers in police uniforms attacked a maternity hospital run by the Doctors Without Borders organization. Terrorists threw grenades and shot people in the building. Over 80 women and children were evacuated, and 24 people died: children, their mothers and nurses. As a result of an hour-long shootout with the police, the terrorists were killed. The next attack took place in Khewa, Nangarhar Province in eastern Pakistan. A suicide terrorist blew himself up in the crowd of participants in the funeral ceremonies of a local leader, who also led the local pro-government militia. Thirty-two people were killed and over 130 injured. The Islamic State also took responsibility for the third attack in Khost Province. A child was killed then and 10 people were injured. The day before the attack, four bombs exploded along a road in the northern part of Kabul, injuring four people, including a child. On 11 May, Afghan security forces informed of the detention of the Islamic State regional leader Zia-ul Haka, also known as Sheikh Abu Omar al-Khorasani. On 14 May, the Taliban detonated a car filled with explosives near a military court in Gardez, the capital of Paktia Province in eastern Afghanistan. Five civilians were killed and 14 were injured in the attack⁴⁷.

Terrorist attacks also took place in Europe. On the evening of April 27 in Colombes, a suburb of Paris, two policemen were rammed by 29-year-old Youssef T., an Islamic extremist, a French citizen. The incident took place when the police tried to stop him for a roadside check. He was driving a scooter that he had abandoned during his escape. Then he stole the car and drove into the policemen chasing him on motorcycles at high speed. One of the motorbikes was rammed and the other was crushed as a result of a stolen vehicle colliding with a police car. Both officers were taken to hospital with severe injuries. The attacker was arrested. He was not known

⁴⁶ <https://www.nytimes.com/2020/05/07/magazine/afghan-war-casualty-report-may-2020.html> [access: 7 V 2020].

⁴⁷ <https://www.aljazeera.com/news/2020/05/afghanistan-gunmen-storm-kabul-hospital-200512071439807.html> [access: 12 V 2020]; <https://www.aljazeera.com/news/2020/05/taliban-claim-deadly-attack-court-afghanistan-paktia-200514070025362.html> [access: 14 V 2020].

to the security services for his radical views. He pleaded guilty and stated that he had done so on purpose. He justified the desire to kill the policemen by his support for the Islamic State and the plight of Palestinians in the Gaza Strip.

This is not the first time Islamic extremists have attacked in France during the pandemic that is taking a deadly toll in the country. In April, three illegal immigrants from Sudan were arrested. One of them was 33-year-old Abdallah Ahmed Osman, who stabbed two people and injured another seven people on 4 April in an attack in the city of Romans-sur-Isère south of Lyon. In April, riots broke out in the suburbs of Paris and other cities dominated by Muslim minorities over the restrictions placed on citizens. Despite a strong policy of reducing people-to-people contacts, the suburbs of Paris remain an area where bans are generally not applied. The prefect of the Paris Police Department has admitted that enforcing travel bans or operation of certain companies bans, such as shisha bars in ‘no-go areas’ is not a priority. Protests broke out in Béziers, southern France, following the death of a 33-year-old Muslim who died during an arrest in connection with the violation of the ban on leaving the house. During his detention, the man resisted and suffered a heart attack. The situation was exacerbated after 18 April, when further riots broke out in the suburbs of the French capital due to the death of a motorcyclist who collided with an unmarked police vehicle. Young Muslims threw stones at police stations and police vehicles. There were numerous acts of vandalism and arson. By the way, French Muslims again demanded the lifting of the restrictions related to the coronavirus pandemic, which was related to the fast beginning on 23 April. The coronavirus crisis has exposed the weakness of a French state, which is struggling to enforce strict sanitary regulations in immigrant neighbourhoods. The President of France said that (...) *the lost territory of the Republic should be recovered*. However, these announcements remain merely a declaration⁴⁸.

Riots similar to those in Paris also occurred in Anderlecht, a district of Brussels. They broke out in the evening of April 10 due to the death of a 19-year-old man who did not stop for a roadside check while riding a scooter. He hit head-on into a police car while escaping and died on the spot. After this incident, young people of immigrant origin took to the streets and attacked the police with stones and bottles. A masked crowd stormed a police car from which a gun was stolen and the vehicle was destroyed. An unknown person fired the shots, probably from the stolen gun, which, however, was not found. The next day, people began flocking to the streets again,

⁴⁸ <https://actupenit.com/2020/04/27/urgent-colombes-deux-motards-de-la-police-grievement-blesses-apres-avoir-ete-percute-volontairement/> [access: 27 IV 2020]; <https://france3-regions.francetvinfo.fr/auvergne-rhone-alpes/drome/valence/drome-2-morts-5-blesses-urgence-absolue-apres-attaque-au-couteau-romans-isere-1811596.html> [access: 5 IV 2020]; <https://euroislam.pl/francja-dzielnice-imigranckie-pozna-prawem/> [access: 10 IV 2020]; <https://www.o2.pl/arttykul/francja-zamieszki-pod-paryzem-chca-zakonczenia-narodowej-kwarantanny-6501846788577409a> [access: 20 IV 2020].

despite the pandemic ban. They also convened via social media. The crowd attacked the police station. The riots lasted until 12 April. Fifty-seven people were arrested⁴⁹.

In Germany, on 15 April, four citizens of Tajikistan were arrested in the Essen and Düsseldorf area, preparing a terrorist attack on American facilities and people known for their critical comments about Islam, inter alia, the Iranian born Amir Masoud Arabpour. The extremists kept in touch with members of the Islamic State, from whom they received instructions on how to conduct attacks. They had already gathered the weapons, ammunition and ingredients needed to prepare the explosive. On 30 April, the German Ministry of the Interior banned the Lebanese Hezbollah from operating in the country.

In this way, the whole Party of God was banned in the Federal Republic of Germany, not just its armed arm, i.e. Al-Mukawama al-Islamijja (Islamic Resistance). Politicians from the SPD and FDP asked the government to ban Hezbollah from operating in Germany in 2019. The relevant request was approved by the Bundestag in December 2019, inter alia, due to the particular historical responsibility of Germany towards Israel.

According to the Federal Office for the Protection of the Constitution (BfV), there are approximately 1050 active members and supporters of Hezbollah in Germany. They work to support organizations financially, including organizing smuggling and trafficking in drugs, gemstones and used trucks. The announcement of the ban on Hizbullah's activities in Germany was combined with a search of several mosques and the Imam Mahdi Centre in Münster, an educational institution in Berlin's Neukölln district, the Muslim-dominated Al-Mustafa Association in Bremen, and a Lebanese immigration centre in Dortmund.

Hezbollah's outlawing will make it impossible to organize anti-Israel marches held every year on the last Friday or Saturday of Ramadan on the occasion of Jerusalem Day, established by Ayatollah Khomeini. During these demonstrations, participants displayed the flags of Hezbollah and raised anti-Semitic slogans. This year, such a march was planned in Berlin on 16 May but it was cancelled.

On 8 May, a 25-year-old Turkish man was arrested in Upper Bavaria while traveling by local train. In his luggage, homemade explosives, constructed as pipe bombs, and a gun were found. More explosives were found in a man's apartment in Waldkraiburg. By 10 May, the police had seized more than 20 pipe bombs and 10 kilograms of explosives. It turned out that the accidentally arrested man was wanted by a special police group in Munich. He was the perpetrator of several attacks in April on shops and establishments belonging to Turkish citizens. He threw stones at them or set them on fire. A fire started in one of them threatened the health and life of people living above the premises, several of whom were injured. He told the police that he hated the Turks, while sympathizing with the Islamic State and he also wanted to be

⁴⁹ <https://www.valeursactuelles.com/monde/videos-de-violentes-emeutes-eclatent-en-banlieue-de-bruxelles-en-plein-confinement-118108> [access: 12 IV 2020].

in the spotlight. The bomber was arrested before he embarked on another series of attacks, this time prepared at a higher level of terrorist craft.

In Spain, too, during the pandemic, there were arrests of terrorists preparing attacks. On 8 May, a Moroccan citizen was arrested preparing a terrorist attack in Barcelona on sites visited by tourists. It was due to occur within the next two days, despite the current epidemiological emergency. The deeply radicalized Moroccan acted as a lone wolf. On his computer there were found photos and videos of tourist regions of Barcelona that the detainee had taken despite being banned from travel due to the coronavirus pandemic.

Islamic extremists were also arrested in Poland. Firstly, on 16 April, officers of the Border Guard and the Internal Security Agency arrested a citizen of Lebanon who intended to create a terrorist cell in our country as part of a larger European network. Then, on 7 May, officers of the same services arrested four Tajik nationals, supporters of the Islamic State, who planned to radicalise and recruit Muslim converts to terrorist activities⁵⁰.

Conclusions

A huge number of fake coronavirus messages have appeared in cyberspace. Extremist messages find a broad response on alternative online platforms, for example, on Telegram, where they go to social networks of the so-called mainstream, such as Facebook or YouTube. Opponents of government restrictions and blockades use online platforms to organize protests. Rumors linking the virus to 5G technology have led to the arson of telecommunications masts in Europe and Canada.

The COVID-19 pandemic has sharpened the rhetoric of extremists and terrorist organizations towards communities that are ethnically, culturally and religiously alien to them. Muslim extremists consider the pandemic to be a divine punishment against China, the United States, Jews, Shiites, and Christians (Crusaders). There are numerous opinions included in the conspiracy theory of history that the pandemic was triggered by the Jews in order to take over the world. Hindu nationalists blame Muslims, while Arab journalists accuse Americans of using the virus as a biological weapon to paralyze the Chinese economy and maintain American hegemony on global markets. The Chinese blame the Africans in Guangzhou. The latter, numbering around 300,000 residents are openly stigmatized and discriminated against. African Americans have also experienced similar behavior. The racist incidents are linked in part to false information accusing foreigners of the second wave of the coronavirus infections

⁵⁰ <https://www.wnp.pl/rynki-zagraniczne/hispania-tv-zatrzymano-podejrzanego-o-planowanie-zamachu-terrorystycznego,392760.html> [access: 10 V 2020]; [http://centrumprasowe.pap.pl/cp/pl/news/info/158783,,komunikat-rzecznika-prasowego-ministra-koordynatora-sluzb-specjalnych-\(komunikat\)](http://centrumprasowe.pap.pl/cp/pl/news/info/158783,,komunikat-rzecznika-prasowego-ministra-koordynatora-sluzb-specjalnych-(komunikat)) [access: 11 V 2020].

in China⁵¹. In retaliation, anti-Chinese riots and arson of Chinese plants are taking place in Africa. Acts of aggression against Asians suspected of Chinese citizenship and spreading the coronavirus have been reported in many countries, including Poland. COVID-19 is also considered a biological weapon. Neo-Nazis and white supremacists in the US are calling for infected supporters of these movements to contact police officers, federal officials and Jews directly to transmit the coronavirus to them.

To contain the spread of the pandemic, many countries have introduced social restrictions and isolation, and this, in turn, has directed people's attention to social media, where disinformation, hatred, aggression and contempt are rampant. It is observed, inter alia, increased interest in videos posted on YouTube on extermination, crusades, jihadism with the participation of the Mahdi, i.e. the messianic liberator who is to appear before the Judgment Day and free the world from evil. This is compounded by the deterioration of young sentiment in Muslim countries and Muslim minorities in Europe. Due to the closure of mosques, interest in Islamic educational websites dominated by the radical Salafi movement is growing, and these popularize the thesis that the coronavirus is a divine punishment for harm suffered by Muslims.

The coronavirus did not reduce the scale of the terrorist threat in Europe, despite the Islamic State's appeal not to travel to the Old Continent. After all, sympathizers of the overthrown caliphate live in Europe as well as former fighters who have returned to their countries of residence. Those who remained in the Middle East have been dormant for a long time. Now the process of their activation is underway. There has been an increase in the power of the Islamic State's propaganda message to addressed to Europeans. A special role in these activities is played by the media agency 'Amaq' and the weekly 'Al-Naba' ('Report'), published electronically. The Islamic State is trying to show itself as an international structure through disinformation activities on social media and thus strengthen its message to potential recruits. Despite the loss of the last piece of land in the Middle East, there may still be up to 20,000 fighters in the ranks of organizations in Iraq and Syria. They operate mainly in the sparsely populated areas of the Hamrin Mountains in northeast Iraq and in the Syrian Desert. In many regions of the world, The Islamic State has the power and means to conduct guerrilla warfare and terrorist activities, primarily in Syria, Iraq, Afghanistan, Southeast Asia and Africa. It uses regional destabilization and local extremist organizations to prepare and carry out further attacks. There may be an increase in terrorist activity, but it is not as large as it was a year ago, although, for example, in Syria, Iraq, Afghanistan or Mozambique, their activities are very intense, despite the coronavirus pandemic.

The Islamic State expects the pandemic to divide its enemies and weaken the West's willingness and ability to fight the jihadists. The International Crisis Group (ICG) called on governments to make peace efforts during the coronavirus

⁵¹ <https://gpcodziennie.pl/129334-nasilajasiezachowaniarasistowskie.html> [access: 14 IV 2020]; <https://idzpodrad.pl/aktualnosci/w-afryce-pala-chinskie-fabryki-sprzeciwiajac-sie-rasizmowi-chin-wobec-czarnoskorych/> [access: 17 IV 2020].

pandemic, prevent conflict and create channels for the rapid exchange of information to counter the escalation of tensions. The ICG argues that the coronavirus may even be an opportunity to defuse conflicts between the US and Iran and for humanitarian aid. However, in real terms, the pandemic has disrupted already existing international cooperation. The world's attention is now focused on the fight against the pandemic, and other threats have receded into the background, which jihadists are well aware of and are trying to use for their own aims through militant rhetoric or terrorist attacks.

As the coronavirus spreads in the Sahel zone, the number of terrorist attacks is increasing, possibly linked to the need for extremist groups to stockpile supplies of equipment and food. They take into account the possibility of supply problems in the event of isolation of the population in the regions most endangered by COVID-19. On 9 May, among others, militants belonging to the Jama'at Nasr al-Islam wa al-Muslimin (Islamic and Muslim Support Group) attacked three villages in western Niger, near the border with Mali. They looted goods in stores and took food and cattle from the residents. They killed more than 20 people and retreated to the territory of the Republic of Mali⁵².

COVID-19 is threatening the international solidarity and cooperation, which have been the basis for the fight against terrorist organizations in the Sahel zone, where local forces and their international partners have tried to contain the jihadists. Operations by mobile groups on the border of Mali, Niger and Burkina Faso and around Lake Chad require the joint commitment of these countries with the support of France, the United States and other countries, although these efforts are not always the result of a common strategy. The pandemic can make local terrorist groups even more dangerous as it further weakens the local governments and armed forces that are involved in containing the pandemic. In the event of a breakdown of cooperation between the countries in the region struggling with a public health crisis or withdrawal of foreign allies, the consequences may be extremely dangerous for the security of the Sahel states.

Abstract

The COVID-19 pandemic has exacerbated the rhetoric of extremists and terrorist organizations towards communities that are ethnically, culturally and religiously alien to them. Muslim extremists see the pandemic as a divine punishment against China, the United States, Jews, Shiites, and Christians (Crusaders). There are also opinions from the category of conspiracy theory of history that the pandemic was caused by the Jews in order to take over the world. Hindu nationalists blame the Muslims for the pandemic in India, and the Chinese blame the Africans in Guangzhou. The latter, numbering around 300,000 residents are openly stigmatized and discriminated against. African Americans also experienced similar behavior.

⁵² <https://apnews.com/ba19b7dae10fe1b77a12309e91a8cbc5> [access: 11 V 2020].

COVID-19 has also been treated as a biological weapon. Neo-Nazis and white supremacists in the United States are calling on those infected supporters to contact police officers, federal officials, and Jews directly to transmit the coronavirus to them. Isolation and restricted contacts in order to contain the spread of the pandemic drew the attention of many people to social media. They are spreading disinformation, hatred, aggression and contempt. It is observed, inter alia, increased interest in videos published on YouTube on the subject of extermination, crusades, and jihadism with the participation of the Mahdi, i.e. the messianic liberator, who is to appear before the Judgment Day and free the world from evil. This is compounded by the deterioration of sentiment among young people in Muslim countries and Muslim minorities in Europe. Due to the closure of mosques, there is growing interest in Islamic educational websites dominated by the radical Salafî movement, which popularize the thesis that the coronavirus is a divine punishment for harm suffered by Muslims.

The coronavirus has not reduced the scale of the terrorist threat in Europe, despite the calls of the Islamic State not to travel to the Old Continent. After all, there are supporters of the overthrown caliphate and former militants in the EU who have returned to their countries of residence. Those who remained in the Middle East have been dormant for a long time. The process of their activation is underway. There is an increase in the power of propaganda message addressed to Europeans. The media agency 'Amaq' and the electronic weekly magazine 'Al-Naba' ('Report') play a special role in these activities. The Islamic State is trying to show itself as an international structure through disinformation activities on social media and thus strengthen its message to potential recruits. In many regions of the world, The Islamic State has the strength and means to conduct guerrilla warfare and terrorist activities, primarily in Syria, Iraq, Afghanistan, Southeast Asia and Africa. It uses regional destabilization and local extremist organizations for further attacks.

One can speak of an increase in terrorist activity but it is not as large as a year ago, although there are regions where their activities are very intense, for example in Syria, Iraq, Afghanistan and Mozambique. COVID-19 threatens international solidarity and cooperation, which is key to the fight against terrorist organizations in the Sahel zone, where local forces and their international partners are trying to stop jihadists. The highly mobile operations of terrorist organizations on the border of Mali, Niger and Burkina Faso and around Lake Chad require a joint effort of these countries with the support of France, the United States and other countries, although this involvement is not always subordinated to a common strategy. The pandemic can make a local terrorist group even more dangerous because it further absorbs and weakens local governments and armed forces. In the event of a breakdown of cooperation between the countries in the region struggling with the public health crisis, or the withdrawal of foreign allies, the consequences may be extremely dangerous for the security of the Sahel states.

Keywords: terrorist attacks, coronavirus, COVID-19, Islamic State, jihadists, pandemic, radicalization, terrorism.

Rosgvardiya: National Guard or Internal Police?

Outline of the problem

The National Guard of the Russian Federation (FSVNG RF, Rosgvardiya; hereinafter: Rosgvardiya) is one of the largest internal security structures of the Russian Federation. Already when it was established in April 2016, it was officially estimated at 350,000 jobs and a 30 percent increase in staff was announced. The ministry was assigned a police-intervention function and the function of supervision of the private security sector, also of units of the state security sector with special status, as well as privately owned weapons and ammunition. Additionally, it participates in the enforcement of the provisions on states of emergency, in combating non-military threats, such as sabotage, terrorism, extremism, participation in border protection and territorial defence, protection of the state's critical infrastructure and personal protection of representatives of regional authorities. Formally, these functions are auxiliary to the functions performed by other power ministries, mainly internal affairs and defence, but also by the Federal Security Service. The National Guard of the Russian Federation performs these functions through a territorially organized structure of regular forces, which include: intervention units, rapid reaction force units, units to fight diversion and illegal armed groups as well as licence, control and protection structures previously subordinate to the Ministry of Internal Affairs. The above-mentioned units are part of the former Internal Forces of the Russian Federation.

From the beginning of its existence, Rosgvardiya has evoked extreme judgments: the establishment of new security structures is usually associated with the identification of new areas of threats, and this formation is in fact a functional continuator of the military and civilian structures of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation, on the basis of which it was established. Observers are not convinced by the official, propaganda motives justifying its establishment, i.e. defence reasons, including combating new hybrid challenges, cost-saving considerations or fighting terrorism. As a result, for some it is the key to explaining the nature of the authoritarian regime in Russia, and for others – a manifestation of the military way of state management and modernization of its power bloc.

Both sides are right. The militarization of the state is accompanied by the modernization of the internal security forces of the Russian Federation, their rearming and tuning up as part of joint exercises. On the outside, this serves to demonstrate the readiness, mobility and flexibility of the Russian power ministries, while on the inside, consolidation based on the force factor and demonstrating the multifunctionality of the uniformed services:

using the army for crisis management and performing security tasks, and the remaining power ministries for supporting the defence system. In the Russian reality, this leads to the strengthening of the power mechanisms of state management.

For experts, Rosgvardiya is also a theoretical and conceptual problem. Its very institutional status is ambiguous. In Russian legal acts, this structure is defined as an executive authority for the protection of public safety and the legal order, and as part of the state's military organization, and in the literature on the subject as a police service. Indeed, the functional criteria make it possible to conventionally include Rosgvardiya in the institutional framework of the mentioned categories. At the same time, however, it also performs non-standard functions. President Vladimir Putin¹, explaining its goals, emphasized, for example, administrative functions that are unusual for power ministries, such as (...) *bringing order to the security sector and budgetary savings resulting from the reduction of the operating costs of the Russian security services*. Thus, he entrusted Rosgvardiya with specific administrative tasks: carrying out a reform of the Russian security sector.

This is linked to the reform paradox – Rosgvardiya is also the largest provider of commercial security services in Russia. Its monopoly position in this market is ensured by the government's list of facilities subject to Rosgvardiya's protection. It provides a wide range of services both free of charge and for a consideration, based on civil-law contracts. Such contracts are concluded with central government authorities, local authorities (entities of the Russian Federation), State Treasury companies, state corporations, as well as with individual entrepreneurs and private persons.

Contrary to the imposed interpretation patterns, the liquidation of internal troops and the establishment of the Rosgvardiya are difficult to explain as a consequence of changes in the nature of contemporary conflicts and, as a result, a reevaluation of the approach to national security threats. An additional problem is the ambiguous terms, for example, the term *state authority* in Russian literature is often equated with the term *security authority*. The very name “The National Guard of the Russian Federation” is misleading. This should encourage caution in the use of Russian terms. Their contemporary connotations with regard to the reality of the Russian Federation raise serious doubts.

The analyzed issues are shown in several contexts: 1) the legal legitimacy of Rosgvardiya and the theoretical and conceptual aspects, 2) military forms of organization of the Russian state, 3) commercial protective entrepreneurship and 4) tradition. The basic thesis of the study concerns the specificity of the Russian security and defence sector, of which Rosgvardiya and the conceptual apparatus describing it are model examples. The author assumes that understanding the place and role of this structure in the system of state organs requires references that go beyond contemporary experience, to dispense with analogies and comparisons of Russian realities to the realities of the outside world, which are naturally imposed, and their critical reevaluation.

¹ Путин объяснил причину создания Национальной гвардии, Интерфакс, 14 April, 2016, <https://www.interfax.ru/russia/503786>. All translations in the article are done by the author.

Rosgvardiya as a multi-purpose, “hybrid” executive authority

Assessments of the Russian power ministries should be made taking into account the scale of disinformation and manipulation in their Russian interpretation. Elements of disinformation are present both in the literature on the subject and in the used conceptual apparatus. A symptom of this was, for example, the introduction of the name „National Guard”² to the international expert circulation as a synonym of the The National Guard of the Russian Federation. By invoking Western models of civil militias, rooted in societies (the US National Guard, the French National Guard, the Norwegian National Guard), Russian analysts obscure the essence of the service, the origins and functions of which do not subject to analogies with Western realities. Downplaying the motives for the establishment of Rosgvardiya by emphasizing the purely technical nature of the transformation of the internal troops also had a disinformation dimension. Meanwhile, the internal troops (around 180,000 people) were mainly focused on intervention activities. In addition to the intervention dimension, Rosgvardiya has a supervisory and control dimension, as well as a business dimension (commercial, profit-oriented and securing appropriate legislative solutions). There are more of these differences, as shown in the table below.

Table 1. Basic differences between the Internal Troops of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation and Rosgvardiya.

Internal Troops of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation	Rosgvardiya
Employees: 180,000	Employees: 350,000
Institutional status: unit subordinate to the Ministry of Internal Affairs	independent organizational unit with high institutional status
Triple subordination to the president, Minister of Internal Affairs and the commander of the army	no intermediate rung; commander-in-chief of the National Guard reports directly to the president
Financing from the federal budget; financial dependence on regional authorities	funding from the federal budget; free from the influence of regional authorities, entitled to obtain extra-budgetary funds from commercial security activities
A militarized structure designated for intervention, combat with illegal armed groups, convoying special transports and the protection of strategic state facilities	multifunctionality: military-civil service with control and supervisory powers, trained to be used in wartime and peacetime

Source: Own study.

The conceptual confusion imposed in the literature may be intentional since none of the Russian legal regulations provide legal definitions of the terms *special*

² Even recognized international experts have not resisted this. See, e.g. M. Galeotti, *Putin's hydra: Inside Russia's intelligence services*, 11 May, 2016, https://www.ecfr.eu/page/-/ECFR_169 [access: 15 V 2020].

service, security body and special forces. As Russian authors argue, Rosgvardiya can be included in all these categories³ and at the same time retain its specificity. This is because the term *special service* (Russian: специальная служба, спецслужба), usually used to refer to intelligence and counterintelligence services, does not have clear definition criteria defining the boundaries between the special and police nature of the service. Police functions are performed by all structures that perform tasks for the internal security of the state, as well as counterintelligence functions: they all seek and fight enemies of the system.

Moreover, the term *special services* has not been established in Russia. Until recently it has been used in reference to enemy services (...) *to intelligence, counterintelligence, police, propaganda services and other state agencies of capitalist countries*⁴. Considering the descriptive parameters reproduced in the literature, blurring the essence of services (*defence of vital interests of the individual, society and the state, its very existence, stability of the country's political foundations, guaranteeing its development, increasing the country's potential to defend against internal and external threats*), the distinguishing features of the special services are secret methods used here⁵.

At the same time, the Russian legislator, in reference to the Soviet tradition, uses the euphemistic term “federal executive authorities in the field of ensuring security”, which is replaced with the term *power ministries* by political scientists. These include organs that perform special tasks: the Federal Security Service (FSB), the Foreign Intelligence Service (SVR), the Federal Protective Service (FSO), but also the Ministry of Defence, the Ministry of Internal Affairs, the General Prosecutor's Office, the Investigative Committee of the Russian Federation, financial supervision authorities, transport supervision services, etc.

From its inception, Rosgvardiya was characterized as a kind of “hybrid organ”. Some emphasized its functional hybridity (a body to combat hybrid threats⁶), some – structural (a service combining the military, special and law enforcement components). The potential of this formation for non-military (hybrid) influence was noticed, among others, by opinion-forming analyst Aleksandr Bartosz⁷, expert of the League of Military Diplomats, in the years 1995–2001 deputy head of the Russian representative office

³ Т.Н. Ёркина, *Федеральная служба войск национальной гвардии России. Вопросы создания*, „Закон и право” 2019, No.5, <https://cyberleninka.ru/article/n/federalnaya-sluzhba-voysk-natsionalnoy-gvardii-rossii-voprosy-sozdaniya> [access: 15 V 2020].

⁴ V. Mitrokhin, *KGB Lexicon. The Soviet Intelligence Officers Handbook*, London 2002, p. 381.

⁵ See, e.g. Б. Заякин, *Краткая история спецслужб*, <https://history.wikireading.ru/247280>; https://royallib.com/book/zayakin_boris/kраткая_istoriya_spetsslugb.html [access: 15 V 2020].

⁶ И. Нагорных, „Цветным революциям” *ответят по законам гибридных войн*, „Коммерсант”, 1 March 2016; К.В.Чепрасов, *Создание национальной гвардии как ответ на гибридные вызовы*, „Вопросы безопасности” 2016, No. 2, https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=18849 [access: 15 V 2020].

⁷ А. Бартош, *Задачи разведки в гибридной войне*, <https://army-news.ru/2019/09/zadachi-razvedki-v-gibridnoj-vojne> [access: 15 V 2020].

to the North Atlantic Alliance, and currently promoter of the thesis about NATO's hybrid actions against Russia. In his opinion, the fight against this threat requires the maintenance of all available forces and means, in particular, intelligence and special forces in one's own territory. The main role in this area is assigned to the FSB and Rosgvardiya, which conducts intelligence (reconnaissance; Russian: разведка, in the Polish language there is no single equivalent – author's note) in the areas of conducting service and combat tasks. The task of the Rosgvardiya would be to early detect the enemy's preparations for hybrid aggression aimed at devastating Russia's security and stability⁸.

Contrary to most theorists emphasizing the defensive nature of Rosgvardiya, Bartosz unequivocally emphasizes its expeditionary character: training special-purpose forces should include thorough learning of foreign languages, developing intercultural communication habits, the ability to cooperate with radical nationalist and religious organizations, as well as to cooperate with non-governmental structures. Many-sided staff training aimed to quick and decisive response to hybrid conflicts determines, according to this author, also effective territorial defence and effectiveness of rescue and humanitarian operations.

In such a multitasking context, the problem with the name of Rosgvardiya (National Guard) comes down to an erroneous limitation of its functions. Woven into the paradigm of territorial defence, these are "empty" names and do not fulfil the criteria for "national guards", whose distinguishing features are social participation, volunteer formations, self-defence units, etc. The Russian "national guard" is by definition a state guard, and not volunteer. Moreover, in Russian legal acts the term "national guard" is not treated as a proper name: it is consistently written in lowercase. Territorial defence is equally only one of the areas of activity of the military division of Rosgvardiya. However, in its structure two extended segments can be distinguished: the management of the military (organization of its participation) and federal supervision (see Table 2)

Table 2. Organizational and functional segments of Rosgvardiya.

Management of the military (organization of its participation)	Federal supervision
To protect public order	of the trade in weapons, ammunition and explosives
To secure the legal regime of martial law, state of emergency and anti-terrorist operation	of private security activities in the Russian Federation
In territorial defence	of the security of the facilities of the fuel and energy complex
In support of border protection	of activities of the legal persons with special statutory tasks protection units, as well as ministerial protection units.

Source: Own study.

⁸ Ibidem.

In the document⁹ constituting the National Guard of the Russian Federation, two definitions of this organization were presented and two official abbreviations were established: FSVNG RF and Rosgvardiya, with the latter being clearly preferred. As we read, *Rosgvardiya is the federal body of executive power that performs functions in the field of development and implementation of state policy and normative and legal regulations in the sphere of activities of the National Guard troops of the Russian Federation, in the sphere of arms trading, in the sphere of private protective activities and in the sphere of non-ministerial protection.* It is specified below that the Rosgvardiya is the central authority for the management of the National Guard troops. The following functions are mentioned in the quoted statute of the Rosgvardiya:

1. Development and implementation of state policy in designated areas of activity.
2. Preparation of normative and legal regulations in designated areas of activity.
3. Organization of the participation of the National Guard troops in the protection of public order and ensuring public safety.
4. Organization of the participation of the National Guard troops in the fight against terrorism and extremism and ensuring the legal regime of anti-terrorist operations.
5. Organization of the participation of the National Guard troops in the territorial defence of the Russian Federation.
6. Maintaining the National Guard troops in the necessary readiness.
7. Organization of the use of the National Guard troops in accordance with the legislation of the Russian Federation.
8. Implementation of projects for the expansion and development of the National Guard troops.
9. The implementation of federal state control (supervision) of:
 - trade in weapons¹⁰ in civil and service use, weapons given as prizes, supervision of ammunition and the technical condition of small arms and service weapons being in the temporary use of citizens and organizations;
 - private security and detective activities in the Russian Federation;
 - ensuring the security of the fuel and energy complex;
 - activities of the legal persons with special statutory tasks protection units, as well as ministerial protection units.

⁹ See *Положение о Федеральной службе войск национальной гвардии Российской Федерации. Утверждено Указом Президента Российской Федерации от 30 сентября 2016 г., N 510*, „О Федеральной службе войск национальной гвардии Российской Федерации” (this concerns the decree of the President of the Russian Federation of September 30, 2016, No. 510 on the Federal Service of the National Guard of the Russian Federation, approving the statute of Rosgvardiya), <http://kremlin.ru/acts/bank/41295> [access: 15 V 2020].

¹⁰ In accordance with the federal law *On Weapons (Об оружии от 13/12/1996, N 150-ФЗ*, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_12679/) the legal term ‘trade in arms’ has broad connotations: possession of weapons, their transport, usage etc.

10. Providing social and legal protection to military personnel, persons serving in the National Guard troops and having police ranks (associates), federal civilian state officials, citizens discharged from military service in the National Guard troops, members of their families, and other persons subject to social security by Rosgvardia in accordance with the legislation of the Russian Federation.

The statute provides detailed solutions for the management powers of the service management, as well as its powers in the field of intervention, control, protection and defence activities. It also confirms the high political position of Rosgvardiya, equated with the position of other presidential ministries, i.e. federal ministries, services and agencies, whose activities are run by the president. In the decree of January 2020 approving their composition, the formation in question was granted the status of federal service¹¹.

The legal status of Rosgvardiya (a federal organ of executive power exercising control and supervision functions of other organs of executive power and local government in the field entrusted to it¹²) does not differ from that of the Federal Security Service¹³, the Federal Protective Service or the Foreign Intelligence Service. Similarly

¹¹ *Указ Президента РФ от 21.01.2020 N 21 (ред. от 25.03.2020) „О структуре федеральных органов исполнительной власти”*. Presidential ministries (19 units in total) include structures with different institutional status: **ministries** (Ministry of Foreign Affairs, MO, Ministry of Internal Affairs, Ministry for Civil Defence, Emergencies and Elimination of Consequences of Natural Disasters, Ministry of Justice), **federal service** (FSB, SVR, FSO, FSVNG, Federal Courier Service and the Federal Service for Financial Monitoring) and a **federal agency** (e.g. the Federal Service for Technical and Export Control, FSTEC, under the Ministry of Defense, is a technical counterintelligence body combating enemy intelligence, overseeing security issues of dual-use technology items, including communication technologies). Two independent entities also have the status of a federal agency: the Federal Agency for Archives (Rosarchiv) and the Main Directorate of Special Programs of the President of the Russian Federation (GUSP).

¹² *The legal foundations of the internal security system of the Russian Federation were perpetuated by the administrative reform of 2003–2004, sanctioned by the Presidential Decree No. 314 of 9 March, 2004 on The System and Structure of State Authorities (Указ Президента РФ от 9 марта 2004 г. N 314 „О системе и структуре федеральных органов исполнительной власти”*, <http://www.kremlin.ru/acts/bank>). As a result of the reform, subordinated to the principle of state centralization, the prerogatives of the President of the Russian Federation (as the sole administrator and controller of the system) in the field of security and defence were consolidated, as well as the political practice of presidential ministries, i.e. security authorities, federal bodies of executive power (including the control and supervision within the scope of their assigned competences), playing a key role in the implementation of security and defence policy and foreign policy, subordinate to the president. At that time, they gained considerable organizational and competence autonomy, as well as independence in the normative and control-supervisory sphere.

¹³ For example, under the statute approved by the decree *Указ Президента Российской Федерации от 11.08.2003 г. № 960 „Вопросы Федеральной службы безопасности Российской Федерации”* (<http://www.kremlin.ru/acts/bank>) The FSB is a federal body of executive power which, in accordance with its powers, manages the security of the state, the protection of the state border of the Russian Federation, territorial waters, internal waters, the exclusive zone of the maritime economic interests of the Russian Federation, the continental shelf and the natural

to the above-mentioned services, it also obtained normative powers: it has the right to introduce draft legal acts in the sphere of its responsibility, and participates in the preparation of draft decrees and competence acts regulating its activities.

The multifunctional potential of Rosgvardiya also enables it to adapt smoothly to perform additional tasks, which was emphasized in the point concerning (...) *the possibility of realizing other tasks by Rosgvardiya imposed by the president of the Russian Federation in accordance with constitutional and federal laws*. The competences of the director of Rosgvardiya¹⁴, his considerable independence and personal responsibility only to the president of the Russian Federation are the most important in this context. The competences of the director of this agency, inter alia, include: submitting draft ordinances concerning the service (draft regulations, reorganization projects, changes in the organizational structure of the service and personnel changes, number of posts, budgetary proposals, pay regulations and other forms of remuneration) to the president; deciding to use militarized units of Rosgvardiya and delegating them to the operational command of other power ministries; issuing internal orders regarding the activities and organization of the service, providing personnel proposals for deputies (the director of Rosgvardiya has the right to have seven deputies); organizing the activities of the service, its central and local apparatus (having federal budget funds allocated to the service and funds

resources, manages the protection of the information security of the Russian Federation, and coordinates the counterintelligence activities of all federal executive authorities entitled to it.

¹⁴ General Viktor Zolotov, born in 1954, is the Director of Rosgvardiya. He started his professional career as a locksmith at the Public Joint-Stock Company – Likhachov Plant in Moscow (ZIL). From the mid-1970s he worked in the 9th Management of the KGB (security service), and after the collapse of the USSR (1991) he protected President Boris Yeltsin, then Mayor of Saint Petersburg, Anatoly Sobchak, and finally the prime minister (1999) and President Vladimir Putin (from 2000 r.). In the years 2000-2013, Zolotov was the Deputy Head of the Federal Protective Service (FSO) and the Head of the President's Security Service (the latter formally belongs to the FSO; in fact, it is an autonomous service, responsible for the security of the Head of State and his family, also fulfilling tasks related to the president's logistic service). In 2013, he became the Deputy Commander of the Internal Troops of the Ministry of Internal Affairs, a year later the president appointed him First Deputy Minister of Internal Affairs and Commander of the Internal Troops of the Russian MIA. As Deputy Minister, Zolotov also supervised the state and non-ministerial protection system, as well as special purpose centers of the Ministry of Internal Affairs. On 5 April, 2016, he was appointed Director of the then-established Federal Service of National Guard Troops.

Loyalty and boundless devotion to the president translated into a quick general promotion of Zolotov: in 2006 he became a Colonel General, and since 2015 he has been an Army General. His formal position, however, is lower than that of, for example, the Head of the FSB and the SVR, who are permanent members of the Security Council of the Russian Federation. Zolotov, initially appointed a permanent member of the Security Council (*Указ Президента Российской Федерации от 05.04.2016 № 159 „О внесении изменения в состав Совета Безопасности Российской Федерации“*) became an ordinary member of the Council less than a week later (*Указ Президента Российской Федерации от 11.04.2016 № 170 „Вопросы Совета Безопасности Российской Федерации“*).

obtained in the course of commercial activities, signing and terminating employment contracts, promotion and demotion of officers and soldiers); making decisions on the dislocation of units and field service structures; approval of the catalogue of information and documents to be protected; conducting recruitment for service and determining the mode of their training; disciplinary prerogatives towards soldiers and officers in accordance with the disciplinary regulations of the Armed Forces of the Russian Federation and other regulations; issuing permits for foreign trips of soldiers and personnel, etc.

The National Guard troops have a separate, though equally vague legal definition¹⁵. They are (...) *a state military organization dedicated to ensuring state and public security, protection of human and civil rights and freedoms*. Their statutory tasks (Article 2 of the cited Act) include:

1. Participation in the protection of public order and ensuring public safety.
2. Protection of important state facilities, special loads, communication infrastructure facilities, in accordance with the catalog approved by the government of the Russian Federation.
3. Participation in the fight against terrorism and extremism.
4. Participation in securing the legal regime of the state of emergency, martial law and the regime of anti-terrorist operations.
5. Participation in the territorial defence of the Russian Federation.
6. Exercising federal state control (supervision) over compliance with the norms of the law of the Russian Federation in the field of arms trade and private detective and security activities, security of the facilities of the fuel and energy complex, as well as of activities of the legal persons with special statutory tasks protection units, as well as ministerial protection units.
7. Protection of particularly important state facilities and facilities subject to mandatory protection of the National Guard troops in accordance with the catalog approved by the government of the Russian Federation, protection of property of legal and natural persons on the basis of contracts.
8. Support for the FSB border services in protecting the state border of the Russian Federation.
9. Providing, in accordance with the decision of the President of the Russian Federation, the security of high officials of the federal subjects of the Russian Federation (heads of the highest organs of executive power of the federal subjects of the Russian Federation) and other persons.

A comparison of the functions¹⁶ resulting from the statute of Rosgvardiya and the statutory functions¹⁷ of the National Guard troops confirms the thesis that they

¹⁵ *Федеральный закон от 03.07.2016 N 226-ФЗ (ред. от 18.03.2020) „О войсках национальной гвардии Российской Федерации”*, <http://kremlin.ru/acts> [access: 15 V 2020].

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

are mainly auxiliary¹⁸ in relation to the army. Although it is not difficult to indicate their superior mission (armed containment of internal conflicts and riots), maintaining public order, protecting important state facilities, as well as participating in territorial defence or law enforcement during states of emergency and a state of war, are not exclusive functions. Rosgvardiya shares these functions with other power ministries: the Ministry of Defense, the Ministry of Internal Affairs, the Federal Security Service, the Ministry for Civil Defence, Emergencies and Elimination of Consequences of Natural Disasters (hereinafter: MChS), The Main Directorate of Special Programs of the President of the Russian Federation (hereinafter: GUSP), The Federal Protective Service (hereinafter: FSO), the Military Prosecutor's Office and the Investigative Committee of the Russian Federation.

It is also difficult to regard the mission of supervising illegal armed organizations assigned to Rosgvardiya as part of the control of the illegal trade in weapons, ammunition and explosives, or the mission of supervising the security of the facilities of the fuel and energy complex and the activities of the legal persons with special statutory tasks protection units, as well as protection units as an exclusive.

Compared to other federal services, Rosgvardiya is a rather “irregular” service, as it has not been assigned operational, intelligence or procedural powers. However, it has the potential to carry out such activities. The control function allows it to use unrestricted records and information databases, recruit secret collaborators from among its citizens, secretly obtain information and help the soldiers released to the reserve and former service officers employed today in private security companies. Also the methods and means assigned to the territorial defence mission, including fending off hybrid threats, lead to the use of special operating techniques (special operations, active operations, combat operations).

Rosgvardiya, as a kind of functional hybrid, is also the only service to which has been assigned the statutory ability to provide security services for consideration. The repetition of the defence tasks of troops in sections 2 and 7 of the above cited Act should not be interpreted as a result of haste in the works on it. It is a procedure camouflaging the commercial activities conducted, among others, by their special forces¹⁹. Like the conceptual apparatus presented above, such repetitions exacerbate the information noise and, at the same time, legitimise the position of Rosgvardiya in the Russian system of power.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ In the Ministry of Internal Affairs there is a distinction between **police special forces** that specialized in pacifying demonstrations (160 special-purpose militia units, OMON) and fighting organized crime (82 rapid response units, SOBR), and **military special forces**: independent reconnaissance units (ORO) and independent special purpose units (OSNAZ).

Rosgvardiya as a security service and security commercial enterprise

In addition to Rosgvardiya, many entities²⁰ have a protective function in Russia, including the Federal Security Service (hereinafter: FSB), the Ministry of Defence and the FSO. During the USSR, the dominant position in this respect was occupied by the Ministry of Internal Affairs (hereinafter: MVD): part of its apparatus was designated to protect industrial plants, kolkhozes, ministries, etc. The MVD shared the duties of **ministerial protection**²¹ (protection of important state institutions and strategic objects) with the KGB (Russian Комитет государственной безопасности) and with institutions entitled to establish militarized security troops (Russian ведомственная военизированная охрана охраня охраня охраня охраня. such as the Ministry of Defence or the Committee for Emergency Situations of the USSR. The state system of ministerial protection was shaken in 1989, when the USSR Ministry of Internal Affairs launched its commercialization, allowing militia headquarters to provide services to entities outside the ministry for a consideration (non-ministerial protection, Russian: вневедомственная охрана).

The Act on Private Detective and Security Activities in the Russian Federation, adopted in 1992²², granting the Ministry of Internal Affairs licensing powers and supervision of this service sector, strengthened its highest position on the market. In 1999, *the Act on Ministerial Protection* entered into force, extending the term “ministerial protection” and the right by privatized facilities and strategic enterprises to be protected (e.g. the strategic state concern Gazprom). As in the case of private agencies, the licensing powers and supervision of this service sector were entrusted to the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation.

The demand for security, which increases with the progress of privatization, has made the Russian security sector very extensive. It consists of many state and private entities, legal and illegal. At present, we no longer encounter reports of security services provided by military garrisons, however there are many indications that also today state security officers offer illegal protection and enforcement of obligations (the infamous institution of “krysha”, Russian крыша – roof)²³. Despite the extensive literature on the Russian security market, the picture remains unclear. This is because it generally concerns private agencies (i.e. about 23,000 companies employing,

²⁰ Russian experts draw attention to the doubling functions of the Russian services; President Vladimir Putin also spoke about it at the Security Council meeting in 2013.

²¹ All bold words in the article come from the author.

²² Федеральный закон РФ от 11.03.1992 N 2487-1 „О частной детективной и охранной деятельности в Российской Федерации”, www.consultant.ru , a także Федеральный закон от 14.04.1999 N 77-ФЗ „О ведомственной охране” (последняя редакция), www.consultant.ru.

²³ See F. Varese, *Mafia rosyjska. Prywatna ochrona w nowej gospodarce rynkowej*, Warsaw 2009, p. 102. This author (like Mark Galeotti and other problem researchers) mentions the mafia as an independent provider of security services among Russian security institutions. The forms of non-legal protection implemented by organized crime organizations are not analyzed in this text.

according to various estimates, from 650,000 to 1.5 million people). Meanwhile, the task of “cleaning up the security market”, formulated by President Putin, mainly concerns its state segment, i.e. ministerial and non-ministerial protection.

Both these terms, as well as the term “state protection”, pose difficulties in terms of interpretation. State protection is often identified, for example, with the FSO, whose tasks are defined by an appropriate Act²⁴. The Federal Protective Service and its subordinate the Presidential Security Service specialize in the physical protection of key government officials (the president, prime minister, chairman of both Houses of Parliament) and the object protection of their headquarters and backup headquarters during the war. While the Special Facilities Service under the President of the Russian Federation, subordinate to the GUSP²⁵, is responsible for the construction and modernization of these so-called bunkers, as well as for keeping them ready for use,

The multiplicity of entities results in the inconsistency of individual segments of the state protection system. During the meeting of the Security Council of the Russian Federation on 5 July 2013, President Putin emphasized, inter alia, (...) *the need to resolve the issue of the protection of strategic state facilities, agreed between the Ministry of Defence, MVD, FSO and FSB*²⁶. The issue of distributed responsibility for this security area, as you might think, has not been resolved to this day. The Ministry of Internal Affairs, after handing over its militarized security forces to Rosgvardiya, retained, inter alia, units for self-protection and diplomatic representations. The Ministry of Defence uses its own forces to protect not only military units, but also some of the critical infrastructure facilities of the Russian Federation, e.g. ammunition yards or research institutions working for the defence industry, located in the so-called cities and closed territories (hereinafter: closed city). In addition, these days closed cities are protected by Rosgvardiya and the Atom-Ochrana company, which is responsible for the security of closed cities, where there are research centers on the use of radioactive elements and where the state-owned Rosatom corporation produces plutonium, uranium and their isotopes for military purposes, as well as nuclear fuel and equipment for nuclear power plants²⁷.

The dominant position of Rosgvardiya in the security sector results from its branched structure and significant human resources. The non-ministerial protection system of this structure consists of:

- at the federal level – the Main Board for Non-ministerial Protection,
- at the county level – special purpose centers of non-ministerial protection,

²⁴ *Федеральный закон „О государственной охране” от 27.05.1996 N 57-ФЗ (последняя редакция), Компания „КонсультантПлюс”, www.consultant.ru [access: 15 V 2020].*

²⁵ <http://www.gusp.gov.ru/pages/gusp/3729/index.shtml>.

²⁶ *О совершенствовании военной организации Российской Федерации до 2020 года, http://www.scrf.gov.ru/council/session/2054/ [access: 15 V 2020].*

²⁷ <https://www.atomic-energy.ru/ZATO>.

- at the regional level – management boards (branches) of the non-ministerial protection,
- at the district level – branches of management boards and regional offices.

Rosgvardiya estimates the number of its own non-ministerial protection structures²⁸ at around 124,000 people: 80 081 licensed security guards and 43 824 technical employees (including caretakers and security system operators on duty). The structures of this segment include militarized units specialized in the protection of state facilities and special cargo. Before the establishment of Rosgvardiya, they were protected by special rapid response units (SOBR) and special purpose units (OSNAZ).

Such outlined business segment of Rosgvardiya is complemented by the Federal State Unitary Enterprise “Ochрана” subordinate to it, which provides protection services to state, corporate and private clients, including the protection of public utilities. Its offer is varied: it includes the protection of facilities and means of transport, escorting and installing protective systems, detective services, etc. The competitive advantage of “Ochрана” (as it advertises itself) is determined by: availability for the customer (80 branches in the federal subjects of the Russian Federation), personnel with experience of service in the Ministry of Internal Affairs, the FSB and the Ministry of Defence, as well as having specialized units of militarised protection and special purpose centers. The enterprise’s employees use special means and weapons that are part of the equipment of the Rosgvardiya troops. According to observers, however, the unrivalled offer of this company results mainly from the supervision it exercises over the sector, owing to the issuing of permits for security and detective activities and the possession of weapons²⁹.

According to Rosgvardiya’s data, “Ochрана” employs 53,065 employees, 39,425 of whom are licensed security guards; additionally, the company operates 24,458 guards from militarized non-ministerial protection units. It should be noted, however, that the size of the enterprise is changing rapidly: in 2017, for example, competitive structures of ministerial protection of the Ministry of Industry, numbering 18,000 people, were integrated into it, and in 2018 – the company “Swiaz’-Biezopasnost” „of the Ministry of Digital Affairs and Communications (15,600 employees)³⁰.

²⁸ Here and below, the figures are based on the document *Концепция развития вневедомственной охраны на период 2018–2021 годов и далее до 2025 года*, <https://www.rosgvard.ru/ru/page/index/koncepciya-razvitiya-vnevedomstvennoj-ochrany> [access: 15 V 2020].

²⁹ See e.g. <https://pasm.ru/archive/246105/>

³⁰ This is the result of the “clean-up” of the protection sector ordered by the president. Taking advantage of loopholes in legislation, ministerial protection structures (authorized to protect industry enterprises) participated in tenders for state orders. For example, a structure specialized in protecting communications security for many years protected six private (competing) companies in the industry. Moreover, it had won tenders in its portfolio for the protection of 184 facilities from outside the industry. For example, the Ministry of Industry, the Ministry of Communications, the Ministry of Energy, the Ministry of Finance, the Ministry of Transport, etc., as well as seven strategic state-owned companies (Rosatom, Rostech, Roskosmos, Gazprom, Transneft, Rosneft and the company managing the Alrosa diamond mines) have the right to have protection structures.

Initiating conflicts and then resolving them in favor of Rosgvardiya is one of the radical techniques of eliminating competition. One of those routines, however, are the inspections carried out by this formation, resulting in the withdrawal of the license to operate and use weapons. In 2018, Rosgvardiya carried out a total of 51, 333 inspections, including 31,157 scheduled and 20, 176 unscheduled³¹.

In 2019, the pace of Rosgvardiya's inspection activity decreased significantly. The data for the first half of 2019 shows that 4,020 inspections were carried out, including 2,411 inspections in private enterprises, 1,124 inspections in organizations for the protection of legal persons with special statutory tasks, and 485 inspections in ministerial protection organizations³². This is probably the result of the "regulatory guillotine", announced earlier and launched in 2019: Rosgvardiya is one of 21 ministries preparing legal regulations as part of state control and supervision over their implementation. As a result, the Russian security market is, on the one hand, over-regulated³³, and on the other hand, it is governed by informal standards and legal norms. This is the case, for example, in the case of private military companies (see below), which are subject to private protection legislation (i.e. formally are subject to Rosgvardiya) and, due to their functions, are also under the control of the Ministry of Defence and the FSB, which exercises counterintelligence protection over them.

Some ministries, e.g. the Ministry of Culture, have the right to have their own protection structures, but they have not established them and, as a result, use the services of the Federal Unitary State Enterprise "Ochran".

³¹ Reports on the Rosgvardiya website stress that the violations detected are of a systemic nature: the enterprises employ citizens with a criminal history and having a sentence not expunged, without psychological approval for the use of weapons, physical force and special measures. Ministerial protection companies are also accused of working in facilities outside the industry. Many of the allegations relate to weapons: their magazines do not meet the requirements; there is a lack of documentation of the issued weapons and special measures; actual stock levels are inconsistent with the records, etc. See *Информация о реализации в 2018 году функций Росгвардии по осуществлению федерального государственного контроля (надзора) в установленных сферах деятельности*, www.rosgvard.ru. It should also be remembered that in Russia reporting is treated as a measure of the effectiveness and success of the power ministries. It is also the basis for the promotions of their officers.

³² <https://www.rosgvard.ru/ru/page/index/informaciya-o-realizacii-funkcij-rosgvardii-po-osushhestvleniyu-federalnogo-gosudarstvennogo-kontrolya-nadzora-v-ustanovlennykh-sferax-deyatelnosti> [access: 15 V 2020].

³³ The government of the Russian Federation considered these regulations to inhibit small and medium-sized enterprises. He questioned, inter alia, Rosgvardiya's requirements for privately owned weapons and for the protection of the facilities of the fuel and gas complex energy sector, announcing the launch of a legislative review and a "regulatory guillotine" that will halve the supervision requirements. See *Названы попадающие под «регуляторную гильотину» ведомства*, Lenta.ru, 8 VII 2019). Earlier it was reported that Rosgvardiya (along with 11 other ministries) asked to be removed from the list of control institutions whose powers will be reduced (А. Холявко, О. Адамчук, *Часть ведомств просят вывести их из-под действия регуляторной гильотины*, „Ведомости”, 26 June 2019).

The situation in the security sector leads Russian lawyers to believe that putting it in order will be a major challenge³⁴.

The non-transparent system of financing non-ministerial protection means that only insiders can determine which services of Rosgvardiya are paid for and which are free of charge. Not only is the security business of this formation profitable, the supervision of the security sector also brings significant sums (administrative costs of a license, training required to obtain it, fingerprint examinations, etc.). The extent of Rosgvardiya 's self-financing may be significant, which is hidden from the public. Revenues from protection are deposited in accounts of territorial boards, and after paying taxes and various costs, they are transferred to the central budget. In 2018, they this budget was credited with 14 billion rubles. For comparison: in the same year, 223.2 billion rubles were allocated to the needs of Rosgvardiya in the central budget³⁵.

The “cleanup” of the security sector³⁶, entrusted to the formation in question, did not lead to the distinction between ministerial and non-ministerial protection, i.e. unpaid and commercial. It resulted in even more confusing the situation. The state sector of non-ministerial protection include “legal persons with special status” and the so-called other legal persons. The heterogeneous set of entities with special status includes, among others, the so-called structures affiliated with Rosgvardiya, e.g. structures for the protection of companies in the fuel and energy complex (Gazprom, Rosneft, Transneft) and other strategic companies (Russian Railways, Alrosa), but also companies from the private security sector, e.g. set up by the Cossack troops.

The Cossack Experiment is a Kremlin political and military project that has been implemented for a long time. Officially, its aim is to mobilize the Russian society in the face of the so-called new threats (illegal migration, extremism, terrorism, cultural and spiritual threats, cybercrime, aggression and information diversion of the West). The following social organizations serve similar purposes: local guards (Municipal Guard in Belgorod, Public Order Protection in Togliatti, Security Center in Ufa, Center for the Protection of Public Order in St. Petersburg or Metropolitan Security in Moscow) as well as associations of former officers of secret services, the army and the police that outsource public tasks under the so-called public-private partnership. This trend is strengthened by Rosgvardiya, which is manifested by the Coordination Center of Heads of Security and Detective Formations established at the end of 2016, presenting itself as a social organization associating 104 largest security units out

³⁴ See, e.g. В.Б. Квасов, О.В. Шкеля, *Проблемы правового регулирования государственной охраны объектов*, „Общество и право” 2018, No. 1.

³⁵ «Независимое военное обозрение»: „Росгвардия увеличится на треть». Виктор Золотов рассказал сенаторам о ходе строительства войск, Росгвардия, www.rosgvard.ru [access: 15 V 2020].

³⁶ This purpose of establishing Rosgvardiya (sorting out the protection sector) was presented by President Putin (see footnote 1.) On entities with special status and affiliated structures, see previously cited document: *Концепция развития вневедомственной охраны на период 2018-2021 годов и далее до 2025 года*.

of 64 federal subjects of the Russian Federation, employing about 106,000 people. During the Bodyguard Day event, jointly with representatives of the Rosgvardiya, the association's motto was presented: *Russia has four allies: the army, the navy, the Rosgvardiya and private security*³⁷.

Initially, members of this type of organization and the Cossacks constituted the core of the volunteer mobilization reserve. Today they are the foundation of the contract reserve. The right to possess it and mobilize it (apart from Military Replenishment Councils) was extended to the Foreign Intelligence Service (hereinafter: SVR) and the FSB³⁸ in February 2020. The contract reserve experiment has many goals, in general it creates a platform that allows reservists to be used in areas where defense and security forces are deficient, as well as their training due to current tasks and needs.

The extensive state protection sector is hard to change. Its commercial part continues to grow, and focusing on the support of military retirees³⁹, as an active reserve of security and defence personnel, does not contribute to the implementation of officially declared goals (savings, putting the situation in order), or repairing the criminogenic model. State and private security organizations, operating under Rosgvardiya, expand the operational capabilities of the Russian internal security sector, constitute an important part of the armed forces' base, strengthen tools for active actions in conducted proxy wars, and inside the country – tools for exercising power in Russia.

Rosgvardiya as an element of the military organization of the Russian Federation. State or regime fortification?

Another ambiguous term is “military organization of the state” (Russian: военная организация государства). It can be explained in various ways: 1) as a “military organization”, i.e. the state defence system, formalized in the Military Doctrine of the Russian Federation and federal laws, 2) as a formation organized on a military model, and 3) as a “military organization of state management”, politics and administration.

³⁷ It is a paraphrase of a famous saying of Tsar Alexander III: “Russia has only two allies – the army and the navy”. See <http://kc-ross.ru/novosti/317-u-rossii-est-chetyre-soyuznika-armiya-flot-rosgvardiya-i-chastnaya-okhrana> [access: 15 V 2020].

³⁸ И. Петров, *Кто пойдет в разведку. ФСБ и СВР смогут призывать резервистов на военную службу*, „Российская газета”, 9 February 2020, relevant amendments to the Mobilization Act N 31-ФЗ *О мобилизационной подготовке и мобилизации в Российской Федерации*. See <https://rg.ru/2020/02/10/mobilizacia-dok.html> [access: 15 V 2020].

³⁹ The category of military retirees includes officers of the power ministries with military service. Officially, this category, according to „Парламентская газета” had 2.6 million people in 2018. See www.pnp.ru/economics/v-2019-godu-srednyaya-voennaya-pensiya-sostavit-26-200-rublej.html [access: 15 V 2020].

It is this ambiguity of the term (combining military and political security) that makes it today the leading idea of the political system created under Putin's rule. **Regardless of how this concept is defined, a military organization (hereinafter: MO) is treated as the unlimited possibility of using military means to achieve political goals. Rejecting Russian definitions, it should be assumed that a military organization is a set of forceful means and methods of operation serving the protection and development of Russian statehood, as well as a military organization for state management. In practice, it comes down to protecting the political, economic and military system that forms the foundation of power in Russia.**

The current *Military Doctrine of the Russian Federation* of 2014 defines the term "military organization of the state" in point 8 as (...) *the entirety of state and military administration organs, the Armed Forces, other troops, armed formations and organs and special formations created during the war, constituting its foundation and based on military methods, as well as the country's industrial and defence complex, whose joint activities are aimed at preparing for the armed defence and defence of the Russian Federation.*

This concept first appeared in the *Military Doctrine of the Russian Federation* of 2010 (a minor correction in 2014 was to emphasize the word "organs"). The list of entities within the MO is established in Article 1 of the Federal Law on *Defence*⁴⁰, amended in 2017. *It provides that the tasks in the field of defence of the Russian Federation involve forces with military service: the Armed Forces and other troops (Rosgvardiya – Article 1.5), rescue formations of the federal executive body in the field of civil defence, the Foreign Intelligence Service, organs of the federal security service, organs of state protection, organs of the military prosecutor's office, military investigative organs of the Investigative Committee of the Russian Federation, the federal body for the preparation of mobilization of the state authorities of the Russian Federation, as well as special formations created during the war (Article 1.6).*

Nowadays, the term "the Armed Forces, other troops, military formations and organs"⁴¹ is commonly used in documents regulating the issues of national security of the Russian Federation. In the literature, as already mentioned, these entities are referred to as "power ministries" (Russian: силовые ведомства) or "power structures" (силовые структуры). Their common mission is to ensure the integrity of the Russian

⁴⁰ *Федеральный закон от 31 мая 1996 г. N 61-ФЗ „Об обороне”, kremlin.ru/acts/bank/9446.* Article 1 of the Act also provides that the armed forces, other troops, military formations and organs are covered by the joint defence plan of the Russian Federation and, in preparation for its implementation, participate in joint exercises and operational and mobilization training.

⁴¹ **Other troops** today are Rosgvardiya **military formations** are engineering and technical troops and troops for the construction of roads and bridges (both formations are subordinate to the Federal Agency for Special Construction, which is subordinate to the Ministry of Defence), as well as military rescue formations subordinate to the MChS. The most broad category are **the organs** with military service: SVR, FSB, FSO, organs of the Military Prosecutor's Office, military investigative organs (the military division of the Investigative Committee), and the Main Directorate of Special Programs of the President of the Russian Federation (GUSP).

Federation, the stability of the constitutional order, the stability of state institutions, social peace, the functioning of uniform spaces (legal, information), the prevention of terrorism and extremism, ethnic separatism, extraordinary catastrophes, etc. Documents and literature also mention supporting the building of a democratic society, ensuring a balance between the interests of the individual, society and the state, etc. However, due to the Russian reality, they cannot be included in the objectives of the MO of the state.

Conceptual work on the MO was undertaken at the beginning of the first decade of this century. This is evidenced by an article from 2001 in the “Concepts” section of the military supplement of the daily “Независимое военное обозрение”⁴². Its author, a Doctor of Military Sciences from the Center for Military and Strategic Research of the General Staff of the Armed Forces of the Russian Federation, regretted that, by the decision of the political leadership of the country, the unified „defence body” in Soviet times (the Ministry of Defence, MVD, KGB) was divided into autonomous fragments: half a dozen services were separated from the KGB, and civil defence organs and troops left the Ministry of Defence. The restoration of the state joint defence under the patronage of the General Staff would, in his opinion⁴³, result in an efficient mechanism for coordinating the cooperation between various ministerial military units and organs, as well as an improvement in the planning of their use.

The prospects for the development of the MO until 2015 were discussed at the meeting of the Security Council of the Russian Federation on 28 June, 2005. In the same year, at the annual meeting of the Academy of Military Sciences of the Russian Federation, then Defense Minister Sergei Ivanov presented its assumptions to the management of the Ministry of Defence and other power ministries, as well as the commanders of the Armed Forces and military experts. The minister emphasized the inter-ministerial nature of the MO and recommended that it be perceived through a broader prism of national security priorities (i.e. not only military security, but also political, economic, social, information, etc.)⁴⁴.

From the beginning of the second decade, the conceptual work was visibly more dynamic, as evidenced by the emergence of many specialist literature publications. Wiaczesław Baranienkow⁴⁵, a Professor of The Military University of the Ministry of Defence understands the essence of MO in two ways: as a military organization (defence system) of the state and as military organizations in the strict sense. The latter include the power ministries, as well as (...) *military organizations of ministries with military service is provided*. He also distinguishes: military support organizations

⁴² С. Богданов, *Военная организация государства есть единый организм*, „Независимое военное обозрение”, 17 VIII 2001.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ П.А. Денисенко, И.В. Мелехин, *Сушность и правовые аспекты военно-политического управления в Российской Федерации*, „Право и политика” 2006, No. 12.

⁴⁵ В. В. Бараненков, *Понятие, виды и правовая сущность военных организаций*, „Военное право” 2011, <http://www.voennoepravo.ru/node/5552> [access: 15 V 2020].

(sports organizations, cadet schools, veteran organizations, foundations), as well as front organizations that camouflage the activities of individual organs which can be created in any organizational and legal form⁴⁶.

Alexei Obnorskiy and Anatoly Krivinko have a similar understanding of MO. They include to MO the following formations: irregular formations (Cossack troops, mass mobilization) and private military companies, security companies, voluntary teams to protect mass events, etc. *They are set up by the state or on the initiative of private individuals and/or non-state entities, but are ultimately controlled and coordinated by the state through authorized organs*⁴⁷.

In this context, common opinions that private military companies operate in the grey area are unfounded. The Russian ChVK Wagner (Russian: частная военная компания, ЧВК) is compared to the PMC (private military company), although these are not exact equivalents. The excesses of Russian contractors were reported during the Chechen wars, and abroad, their presence was observed during the fighting in the former Yugoslavia, Georgia, the Crimea and Syria. In Sudan, Zimbabwe, Angola, Libya and Madagascar, they currently provide a variety of services – protecting people and facilities, police and troops training, and even participating in election campaigns⁴⁸ – in exchange for the right to extract natural resources. Due to foreign reports the issue of ChVK Wagner also emerged in the Russian media. Attempts to “legalize” them were especially publicised. Journalists suggested that the existence of such entities was prohibited under Russian law. However, their participation is illegal not so much in the militarized protection market as in hostilities that were not controlled by the state⁴⁹, which, in fact, was the Kremlin’s information blockade. Officially, these companies provide services in the field of protection of Russian facilities, including mines, deposits and convoys, outside the Russian Federation and perform training missions (military consulting, army and police forces training) in the countries with which Russia cooperates in this area. They may also be contracted by the Ministry of Defence of the Russian Federation. According to Dmitry Kisielow⁵⁰, the soldiers of the Wagner Group train the Armed Forces of the Central African Republic under a bilateral agreement between the Defence Ministries of the two countries.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ф.Ю. Обнорский, А.М. Кривенко, *К вопросу о сущности и структуре военной организации России*, „Вестник Военного университета” 2012, No. 2.

⁴⁸ «Проект»: наемники «ЧВК Вагнера» охраняли на Мадагаскаре связанных с Пригожинским политтехнологов, „Новая Газета”, 13 March 2019.

⁴⁹ Their activities are subject to the Act on Security and Detective Activities; they are treated as economic entities providing security services. At the beginning of 2018, at the initiative of the Just Russia party, a separate regulation intended for them was underway in the Duma but its draft was once again rejected (for the first time in 2011, and then in 2014). The Ministry of Defence, the Ministry of Foreign Affairs, the FSB and Rosgvardiya spoke out against. The decision was based on the fact that the act was contrary to the Russian constitution.

⁵⁰ „Вести недели”, TV Россия-1, 29 September 2019.

Generally speaking, ChVK Wagner has little to do with an activity based on an economic calculation. It should be agreed with the statement that (...) *if the Western PMCs are mercenaries disguised as soldiers, then the Russian ChVK are soldiers disguised as mercenaries*⁵¹. *As front organizations, and at the same time as power ministries, they can be used to implement their extra-statutory activities. The state is their service provider, which inevitably generates specific forms of control over them, including control exercised by Rosgvardiya.*

It should be assumed that the reserve commandos employed by the ChVK Wagner also support their home formations: apart from the Spetsnaz Rosgvardiya operators, there are “Alfa”, “Smiercz”, “Caucasus” and “Wympiel” subordinate to the FSB, there is the Spetsnaz „Zasłon” SVR, the so called “black berets” FSO (commando unit specialized in anti-terrorist operations), the Spetsnaz “Lider” MchS or the Spetsnaz of the Main Board of the General Staff of the Russian Federation (GU, former GRU). They are considered the elite units of Russia’s MO.

President Vladimir Putin advocates strengthening the MO. In 2013, at a session of the Security Council, he presented a strategy for improving the Russian Federation’s MO by 2020, (...) adequate (as he emphasized – author’s note) to changes in the international situation of Russia. The Security Council of the Russian Federation then approved the following priorities:

- inclusion of the development of the Armed Forces, other troops and organs in the 2016-2020 Defence Plan;
- optimization of the composition, structure and dislocation of troops and forces of the MO (development of the territorial defence system (hereinafter: TD), improvement of the service and combat parameters of internal troops and strengthening the potential of the Ministry of Emergency Situations in Siberia and the Far East;
- resolution of the issue of the protection of strategic state facilities agreed between the Ministry of Defence, Ministry of Internal Affairs, the FSO and the FSB;
- improving the effectiveness of activities in the information space;
- technical rearming of the Armed Forces and other troops and formations;
- development of the science and research sector of security and defence;
- making social policy in ministries with military service more coherent⁵².

Putin summarized the implementation of these strategic tasks at the Security Council meeting on 22 November, 2019. In his opinion, the second decade brought (...) *a qualitative strengthening of the power ministries, which was mainly due to: the renewal of the military doctrine and strategic planning documents, which set*

⁵¹ P. Mazur, *Wagnerowcy w Syrii – wykorzystanie PMC przez Rosję w konflikcie syryjskim*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate” 2018, No. 8, p. 9–23.

⁵² *О совершенствовании военной организации Российской Федерации до 2020 года*, 5 July 2013, <http://www.scrf.gov.ru/council/session/2054/> [access: 5 V 2020].

the main directions of joint activities of the power ministries in ensuring the security of the Russian Federation and the tasks resulting from their participation in the defence of the country. Stressing the improvement of the most important MO's indicators of the Russian Federation, such as: the quality of material technical and protection, mobilization readiness, the effectiveness of the TD system and the training system for military specialists, he identified the continuation of strengthening the military, technical and personnel potential of the country's MO, sustainable development of all its components, improvement of the management and coordination system of the MO, bringing the share of modern weapons and equipment in the Armed Forces and other force structures to 70%, as well as the development of the technical and production potential of the military-industrial complex for serial military and civil production as priority tasks for the third decade (until 2030)⁵³.

According to Putin, the ideal MO of the state (...) is a modern, effectively managed, multifunctional system, with a developed information and analytical potential, modern communication and reconnaissance potential, which enable close cooperation between individual power ministries, as well as close cooperation between the state and military administration on all levels⁵⁴.

Rosgvardiya is a beneficiary of MO: the military command system and the transition to the contracted replenishment system, as well as the double equipment of the guardsmen (combat and police), as well as the intensification of exercises and joint exercises by special units from various ministries undoubtedly improve its combat and image parameters. If the public opinion treated the internal troops as an army for police tasks ("beaters"), then the "guards" are to be associated mainly with the "defenders" of the country. The defence dimension of Rosgvardiya is emphasized by Col. Igor Kardasz, head of the Strategic Research Center of the Federal Service of the National Guard Forces, according to whom it is the basis of an effective system of territorial defence of Russia. Searching for an analytical interpretation of the use of troops⁵⁵, Kardasz derives it from the nature of contemporary non-military threats (terrorism, radical social groups spreading extremist ideologies, foreign non-governmental organizations, citizens acting against territorial integrity). In his opinion, these threats fit perfectly into Rosgvardiya's task catalog and determine its place and role in the state's MO. Kardasz emphasizes its strengths: "territoriality", i.e. presence at every level of the state administrative structure, as well as the ability to perform various tasks (both military and service as well as

⁵³ *О перспективах развития Вооружённых Сил, других войск, воинских формирований и органов, выполняющих задачи в области обороны, на период до 2030 года. Заседание Совета Безопасности Российской Федерации (22 ноября 2019 года), <http://scrf.gov.ru/council/session/2688/>; <http://kremlin.ru/events/president/news/62096> [access: 15 V 2020].*

⁵⁴ *Ibidem.*

⁵⁵ *И.Л. Кардаш, Развитие нормативно-правовой базы территориальной обороны Российской Федерации в современных условиях; Нормативные основы войск национальной гвардии Российской Федерации в территориальной обороне и контртеррористической операции, www.millaw.ru [access: 15 V 2020].*

special). Rosgvardiya is also supposed to be a deterrent tool, persuading the opponent to give up actions against Russia, i.e. an effective TD⁵⁶.

Here it should be noted that the reality of the Russian and Western TD differ fundamentally. The Russian TD is, by definition, a system of undertakings carried out during the war: a service of protective and rescue formations, as well as a reserve service, whose tasks include protecting the rear and expanding the base of the Armed Forces. The amendment to the above-cited law on *Defence of the Russian Federation*, introduced in 2014, resulted in an increase in the activities in favour of TD. The legal definition of this concept⁵⁷ emphasizes three elements: 1) protection of important state facilities, 2) fight against illegal armed groups, landing and enemy diversion, and 3) prevention of these threats. Another amendment to the Act of 2017 extended Article 22 of the Act on sections 4 to 10 on the organization of inter-ministerial coordination staffs. Under the new regulations, the staffs are managed by the heads of the federal subjects of the Russian Federation (presidents of federal republics, oblast governors, city presidents, etc.) who are personally responsible for the implementation of the obligations arising from the TD regulations and for the state of the forces and resources created for this purpose⁵⁸.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ It is contained in Article 22 of the Act: “Territorial defence is a system of undertakings in the field of protection and defence of military facilities, important state and special facilities, ensuring the vital activity of the population, the functioning of transport, and communication lines, energy facilities, facilities posing an increased threat to human life and health and the natural environment, undertakings in the field of combating subversive and intelligence formations of foreign countries and illegal armed groups, undertakings in the field of detection, prevention, interruption, minimization and (or) elimination of the effects of their activities in order to create favorable conditions for the functioning of the above-mentioned facilities and the use of Armed Forces of the Russian Federation, other troops, armed formations and organs, and special formations created during the war. The undertakings in question are carried out during martial law”.

⁵⁸ Due to the exclusive prerogatives of the federal authorities in matters of security and defence, as well as supervision over the implementation of regulations in these areas, the role of local government structures is in practice limited to the implementation of tasks commissioned by the federal center. For this reason, Russian legislation mainly focuses on defining the responsibilities of local government structures. They are obliged, inter alia, to the uninterrupted supply of energy to the Armed Forces, the provision of services for the needs of the Armed Forces, other troops and special formations, the performance of tasks for the TD, mobilization preparations, including the implementation of plans to relocate plants and production for defence purposes. In practice, the list of tasks of local authorities is constantly growing: during the video conference of the president with the governors, broadcast by state television (27 April 2020), they were made responsible for fire and flood prevention, squandering budget subsidies for the reconstruction of strategic roads and bridges in the regions and seriously reprimanded for not being prepared to respond to a crisis in the period of seasonal fires and floods. See <https://iz.ru/1005200/dmitrii-laru-liubov-lezhneva/stikhiinye-posledstviia-putin-proveril-situatciiu-s-pavodkami-i-pozharami>. The Rosgvardiya’s informal control over the local government apparatus cannot be ruled out either. Its extensive field structure and operational capabilities (in 2018 the spectrum of its tasks was expanded to include the physical protection of local authorities) allow for the enforcement of actions by local authorities at all administrative levels – from the lowest to the highest.

The specifics of the Russian TD include the following: protection of the state's critical infrastructure (especially communications), protection of facilities carrying an increased risk (nuclear power plants, fuel and energy sector facilities), support for border protection and the fight against terrorism, enforcement of the legal order during the states of emergency, supervision over security activities and arms trade as well as mobilization and training of the reserve.

Rosgvardiya can therefore be treated as a Russian way of solving problems related to the TD. However, the participation of this formation in the TD, which spectacularly introduces this service to public debate, should not obscure the fact that, from the Kremlin's point of view, Rosgvardiya is to be useful in times of war and peace, in the provinces and in the center, where, nota bene, the best trained units are concentrated. At the same time, as a multifunctional service, in addition to its statutory tasks, it can perform non-statutory tasks. Thus, it makes a formal and informal contribution to the operational machine of Russia and expands the network of intersecting competences and interconnections between the various power ministries.

Historical and cultural framework of Rosgvardiya

As we read in the introduction to the Rosgvardiya's manual for training purposes⁵⁹, the more than a thousand-year history of the Russian Federation (...) *was characterized by building a strong state, expanding the territory of the country, economic development and a flourishing culture. The development of the state throughout its history was supported by the forces of external defence, as well as internal security forces, organs and troops to protect order.*

Many of the theses from this manual can be found on the official website of Rosgvardiya, where the same comprehensive approach is presented: (...) *Rosgvardiya was not created in an empty place, it uses the centuries-old experience of the functioning of structures that perform the functions of order protection and carry out tasks for the security and defense of the country*⁶⁰.

In the above-cited publications, the Internal Guard, established in 1811, is considered to be the prototype of Rosgvardiya. Tsar Alexander I entrusted the command of it to his trusted adjutant Count Jewgraf Komarowski⁶¹. The units of the Guard, then subordinate to the Ministry of Defence, took part in the war with

⁵⁹ *Войска национальной гвардии Российской Федерации. Исторический очерк*, Москва 2018, <https://rosgvard.ru/uploads/2019/05/istoricheskij-ocherk-razvoroty.pdf> [access: 15 May 2020].

⁶⁰ <https://www.rosgvard.ru/ru/page/index/istoriya> [access: 15 V 2020].

⁶¹ The 250th anniversary of his birth was in 2019. The anniversary was celebrated with a richly illustrated book: *Первый командир Отдельного корпуса внутренней стражи России генерал от инфантерии Е.Ф. Комаровский (к 250-летию со дня рождения), Книга-альбом*, Москва 2019, (<https://rosgvard.ru/uploads/2020/03/kniga-albom-ef-komarovskij2019.pdf> [access: 15 V 2020]).

Napoleon in 1812 (the so-called First Patriotic War, also known as the “Second Polish War”⁶²). Their tasks were continued by the Gendarmerie Corps, established in 1826 and subordinated to the 3rd Division of the Chancellery of His Imperial Majesty, and since 1881 the Tsarist Ochran⁶³.

Ministerial historians⁶⁴ studying the history of the security authorities emphasize the dichotomy in the authorities’ approach to these formations: they have always been treated as law enforcement forces, and at the same time an element of the state defence system. Over time, armed units were established in all the governorate cities of the empire, and their tasks included **the protection of order** (combating armed uprisings and opposition to Tsarism, pursuing and arresting robbers and thieves, dispersing gatherings, pursuing fugitives from prisons, the protection of order in places of worship and during religious rituals, the protection of order at fairs, markets, etc.), **supporting for military activities** in times of war and peace (the protection of borders and communication routes, organizing the recruitment of recruits to the Tsarist army, escorting recruits, deserters and prisoners of war), as well as **supporting administrative activities** (e.g. assistance in the enforcement of court judgments, detection of forbidden goods imported into the territory of the empire, tax enforcement)⁶⁵.

After the Tsarist regime was overthrown in 1917, the Independent Gendarmes Corps was dissolved, and its cadres briefly joined the Military Protection of the Republic, and a year later the troops of the VChK/GPU/OGPU/NKVD. In the USSR, the spectrum of their tasks was expanded to include the personal protection of Lenin and Stalin, the headquarters of the communist party, state bank, state mint and other strategic objects, fighting opponents of the Soviet power, the function of a Red Army policeman (euphemistically referred to as “ensuring the security of the rear of the Armed Forces, combating diversionary and sabotage groups, pursuing spies, counteracting desertion and marauding”) and combating the anti-communist underground (including organizing resettlement of people and pacification actions, including executions on an ad hoc basis). They performed many administrative functions, committing a multitude of robbery and sexual crimes and abuses against the population. They also performed political and ideological functions, which were carried out by the Board of Political Propaganda of the Forces of the People’s Commissariat for Internal Affairs (NKVD). The NKVD period of the “guard of the USSR” troops (1934–1946), brutal and bloody,

⁶² “The First Polish War” in Russian historiography was the campaign of 1806–1807, which resulted in the establishment of the Duchy of Warsaw.

⁶³ *Войска национальной гвардии Российской Федерации. Исторический очерк*, Москва 2018, <https://rosgvard.ru/uploads/2019/05/istoricheskij-ocherk-razvoroty.pdf> [access: 15 May 2020].

⁶⁴ П.А. Колпаков, *Внутренняя стража и Отдельный корпус в 1811–1863*, „Научный диалог” 2016, No. 10.

⁶⁵ *Ibidem*.

but effective, dominated the publications of ministerial historians who wanted to whitewash it in the eyes of the public⁶⁶.

The breakthrough experience of the NKVD troops was the war with Poland in 1939, the winter war with Finland in 1939-1940 and the German attack on the USSR in June 1941. During the war, the NKVD troops, on the one hand, were to counteract marauding and desertion, and on the other hand, fight diversionary and sabotage groups of the enemy, track down spies and criminal gangs, protect communication routes, organize a patrol service, etc. Sometimes the troops of this formation fought on the front line (they participated in the defence of Leningrad and Stalingrad and in the fighting in the Caucasus), but generally followed the front troops, chasing groups of German soldiers and local collaborators. Since 1943, the Main Board for the Protection of the Rear of the Red Army of the NKVD had been supported by the additionally appointed Main Board of Military Counterintelligence (the so-called SMERSH, from Russian Смерть шпионам)⁶⁷.

The protection of the rear of the Red Army is a, nota bene, reason for the special pride of ministerial historiographers: as we read in the quoted tab (...) *it was admired by foreign specialists*⁶⁸. Other reasons for pride are sabotage and diversion of the enemy as well as the organization of a guerrilla resistance movement: (...) *commissioners of the political division were detailed to partisan units* [Russian политические работники, политработники – editor's note]; *they had command functions in these units (...) organized reconnaissance and sabotage units and groups for special operations behind enemy lines*⁶⁹.

The merits of the units in the fight against banditry and the nationalist underground are particularly emphasized: (...) *in the final period of the Great Patriotic War, the fight against banditry was carried out on a huge territory. (...) Cleaning* [Russian: зачистка – editor's note] *the rear of the 1st Ukrainian Front from the Ukrainian Insurgent Army (UPA) and SS Galizien (Halychyna) bands, near Rava-Ruska at the end of August to early September 1944, required operations in an area of over 3,600 square kilometers (...) As part of the fight against banditry and nationalist armed formations, the NKVD troops conducted thousands of such Chekist-military (special) operations*⁷⁰.

Chekist-military operations are operations carried out by joint forces of the NKVD civilian and military divisions with the support of the Red Army.

⁶⁶ See e.g. Г.Э. Кучков, А.А. Плеханов, А.М. Плеханов, *Чекисты: История в лицах. Государственное политическое управление НКВД*, Москва 2008; О.Б.Мозохин, *Право на репрессии: внесудебные полномочия органов государственной безопасности (1918–1953)*, Москва 2006.

⁶⁷ For more on this, see e.g. G. Motyka, *Na białych Polaków oblawa. Wojska NKWD w walce z polskim podziemiem 1944–1953*, Warszawa 2014; P. Kołakowski, *Pretorianie Stalina. Sowieckie służby bezpieczeństwa i wywiadu na ziemiach polskich 1939–1945*, Ożarów Mazowiecki 2019.

⁶⁸ <https://www.rosgvard.ru/ru/page/index/istoriya> [access: 15 V 2020].

⁶⁹ <https://www.rosgvard.ru/ru/page/index/istoriya> [access: 15 V 2020].

⁷⁰ Ibidem.

To this day, the effective coordination of their activities in Western Ukraine has been set as an example. In the years 1941–1943, when the People’s Commissariat for State Security (NKGB) was additionally established, the operational command over them was entrusted to the so-called threes, composed of the heads of local NKVD and NKGB divisions and the commander of troops stationed in a given territory. The methods of liquidating the underground were varied: initially, a branched network of agents was created among the local population, which was successively implemented into the UPA formation. If the demoralization of the formation from the inside was unsuccessful, the gangs were liquidated by the so-called destructive battalions (Russian: *истребительные батальоны*). As of the beginning of 1945, there were 292 such battalions in Western Ukraine with a total of about 24,000 people and 2,336 support groups (over 24,000 people). In the second half of 1944 alone, they eliminated over 6,000 UPA fighters, and 12,000 others were taken to prison⁷¹.

Ministerial historians writing on this subject see an analogy between the anti-terrorist actions during the elimination of the UPA and the actions taken during the Second Chechen War. Also according to Oleg Mozokhin (...) the Soviet security organs made a significant contribution to the contemporary fight against terrorism⁷².

At the same, the above-mentioned publications show time how diametrically different Russian memory is from the memory of the annexed nations. In the historical materials on Rosgvardiya, we will not find, for example, information on repressions against the civilian population, mass deportations, arrests of leaders of conquered states and the internment of prisoners of war, or the role of the NKVD troops in the annexation of Ukraine and Western Belarus (1939), north-eastern territories of Finland (1940), Lithuania, Latvia and Estonia (1940) and Bessarabia and northern Bukovina (1940) to the USSR. Moreover, even in publications considered to be objective, these events are treated as (...) *preventive measures that conditioned the victory of the USSR in the Great Patriotic War*⁷³. The historical interpretation of this victory has always been and is subordinate to the current politics and the main ideas that govern Russia.

In an attempt (...) to objectify the image of events created in Ukrainian historiography, the historians Oleg Rosov and Yevgeny Nazarov write, for example: Numerous economic and social problems, as well as the Organization of Ukrainian Nationalists, a powerful political force, well organized and secretive, and in addition closely cooperating with the German special services remained in the legacy of

⁷¹ Н. Плотников, *Спецслужбы борются с терроризмом*, „Независимое военное обозрение” of February 16, 2001.

⁷² О.Б. Мозохин, *Борьба советских органов государственной безопасности с терроризмом*, Москва 2019.

⁷³ А.И. Колпакиди, М.Л. Серяков, *Щит и меч. Руководители органов государственной безопасности Московской Руси, Российской Империи, Советского Союза и Российской Федерации*, Москва 2002, p. 405.

the Republic of Poland, which was in ruins under the Wehrmacht attacks⁷⁴. Recalling that the confrontation of the Soviet security authorities with the OUN began long before the Second World War, the authors present the details of the fight against “political banditry” in Western Ukraine (“technology of fighting the opponent’s statehood”, as it is often referred to today⁷⁵), and in fact, they draw the scenario of the “fourth partition of the Republic of Poland”.

The issues discussed above are highlighted in the orders of Lavrenty Beria quoted in the above-mentioned monograph by Rosov and Nazarov. By a Directive of 8 September, 1939, Beria ordered joint exercises of 150 officers from the NKVD headquarters and 50 NKVD officers from Soviet Ukraine, during which five operational-Chekist groups were established. They were supervised by, among others, Vsevolod Merkulov and Ivan Serov⁷⁶. By another Directive of 15 September, 1939, Beria ordered the NKVD troops to seize, on the territory of Western Ukraine, the main communication centers (telegraphy, telephony, radio stations), banks, State Treasury premises, take over state archives, including of Division II of the General Staff (“twos”), arrest representatives of the aristocracy, nobility and capitalists preventively, arrest the “most reactionary” representatives of the local administration, the State Police of the Republic of Poland, the Border Protection Corps, take over prisons, recruit prisoners for political work

⁷⁴ О. Росов, Е. Назаров, *Борьба советских органов государственной безопасности с организацией украинских националистов. 1939–1941 гг.*, <http://istmat.info/node/40609> [access: 15 May 2020].

⁷⁵ In the spirit of conspiracy theories, the “secret technologies of fighting against Russian statehood and Russian civilization” include terrorism, extremism, separatism, etc. See e.g. В. Якунин, В. Багдасарян, С. Сулакшин, *Новые технологии борьбы с российской государственностью*, Москва 2009.

⁷⁶ **Vsevolod Merkulov** – general, long-time political police officer, people’s commissar. In 1938 he was the deputy chief of the NKVD and the head of the 3rd Directorate (counterintelligence). During the aggression against Poland in 1939, he supervised the coordination of the operations of the Chekist operational groups on the territory of the Polish state from Ukraine. He was part of the Special Council, the so-called NKVD troika (Russian: *Особое совещание*). He led the operation of “unloading” POW camps and prisons in April and May 1940. He is responsible for the murder of Polish officers in Katyn.

Ivan Serov – General, he made a rapid career in the state security organs: from 1941 he was a deputy of Merkulov in the NKVD, from 1946 the Deputy Minister of Internal Affairs, later the head of the KGB (1954–1958) and the head of the GRU (1958–1963). On 2 September, 1939 he was appointed head of the NKVD of Soviet Ukraine. From Lviv, he directly directed the operations of the Chekist operational groups in order to join Western Ukraine to the USSR; in 1940 he led a similar operation of annexation of Bessarabia and Northern Bukovina. He is jointly responsible for the murder of Polish officers in Katyn and as “an adviser to the Ministry of Public Security on behalf of the NKVD”- for the death of the Home Army commander Leopold Okulicki, who was arrested along with 15 other leaders of the Underground State deceitfully deported to Moscow (in March 1945). From June 1945, deputy head of the Soviet military administration for civil matters in Germany. He personally led the pacification of the Hungarian uprising in October–November 1956. For more on them, see А.И. Колпакиди, М. Л. Серяков, *Щит и меч. Руководители органов государственной безопасности...*, p. 442–458, 491–501.

among the population and work out the anti-Soviet underground, create networks of informers who were to help identify agents – provocateurs of the gendarmerie, the State Police and branches of Branch II, organize public order protection as well as strategic facilities, energy stations, water supply stations, industrial warehouses, grain and food warehouses, etc. (assigning a total of 16 detailed tasks)⁷⁷.

The Chekist-military operation was quickly carried out: as we read, the local population did not oppose the Soviet occupiers. Lviv welcomed the Red Army with bread and salt. As a result, on 26 October, 1939, the “Assembly of the Western Ukraine People” was convened, which resolved the unification of Western Ukraine with the Ukrainian SSR and entry into the USSR. In November of that year, four NKVD regional boards appeared in Western Ukraine: the fight against “political banditry” was raised to a higher level⁷⁸.

After the war, the troops of the NKVD (and then the Ministry of Internal Affairs) played a fundamental role in “bringing order” to the annexed (“liberated”) territories where they performed the mission of the occupation forces. Inside the USSR, they continued cleaning the areas “infected with banditry and collaboration”, among others, by mass deportations (Balts, Karachayas, Chechens, Ingush, Kalmyks, Crimean Tatars and others). They became well-known for breaking the resistance movement in Ukraine, Belarus and the Baltic states, as well as raids on the Polish anti-communist underground, which continued until 1953⁷⁹.

Meanwhile, ministerial historians focus primarily on the protective function of the internal troops operating within the framework of the Ministry of Internal Affairs of the USSR since 1946: on the creation of special commanding units supporting this function, as well as the creation of special units to protect strategic centers and enterprises working on the country’s missile and nuclear shield. As a result, as we read, (...) *in the 1980s, internal troops were on patrol service in the country’s 50 largest cities, protected over 300 strategic facilities, over 1,000 penal and rehabilitation*

⁷⁷ О. Росов, Е. Назаров, *Борьба советских органов государственной безопасности с организацией украинских националистов. 1939–1941 гг.*, <http://istmat.info/node/40609> [access: 15 V 2020].

⁷⁸ The fight against “political banditry” was within the competence of the 2nd (Political) Directorate of the NKVD, which dealt with, inter alia, fighting Trotskyists and other representatives of the right-wing deviation, Ukrainian parties and anti-Soviet organizations, control over Russian, Polish and other anti-Soviet and Zionist organizations, clergymen and members of religious sects, supervision over the provocateurs of the former Tsarist Ochrana, policemen, monarchists, cadets and white Cossacks, the Academy of Sciences, writers, artists, publishing houses, film studios, trade unions, youth organizations, militarized and sports organizations, etc. The departments notorious of fighting banditry were included in the 3rd Management (counterintelligence); the militia dealt with fighting “criminal banditry”. See О. Росов, Е. Назаров, *Борьба советских органов государственной безопасности с организацией украинских националистов. 1939–1941 гг.*, <http://istmat.info/node/40609> [access: 15 V 2020].

⁷⁹ For more on this, see e.g. G. Motyka, *Na białych Polaków oblawa. Wojska NKWD w walce z polskim podziemiem 1944–1953*, Warszawa 2014; P. Kołakowski, *Pretorianie Stalina. Sowieckie służby bezpieczeństwa i wywiadu na ziemiach polskich 1939–1945*, Ożarów Mazowiecki 2019.

colonies, convoyed prisoners to 4,500 industrial facilities, protected communication routes, including the Baikal-Amur Railway, Zabajkalska Railway and the Far East Railway. (...) At the end of the USSR's existence, the internal troops were entrusted with the task of eliminating the consequences of ethnic conflicts in Central Asia, Transcaucasia and Transnistria. This task was performed with honor⁸⁰.

After the collapse of the USSR, the internal troops were taken over by the Russian Federation and survived until 2016. *Their mission at the end of the 20th and early 21st centuries was primarily to counteract the internal threats of the Russian Federation: attempts to overthrow the constitutional system, the activities of illegal armed formations, terrorism, and securing anti-terrorist operations*⁸¹. As a result, their institutional status was raised: (...) in February 1997, the function of the Deputy Minister of Internal Affairs, commander-in-chief of the internal troops, was created, and in 1999 the Main Staff of the Internal Troops of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation was established⁸². In 2008, the command system reform was carried out, owing to which the borders of the new districts of internal troops coincided with the borders of the territorial districts of the Russian Federation, previously created as a result of the administrative reform. The decision to establish Rosgvardiya surprised observers, despite the fact that it was an evolutionary change, previously announced.

In May 2014, President Putin appointed General Viktor Zolotov, his trusted adjutant, the former head of the President's Security Service, as First Deputy Minister of Internal Affairs – Commander of the Internal Troops of the Russian MIA. In April 2016, he was appointed Director of the Federal Service of National Guard Troops and Commander of the National Guard Troops. Soon after, the name "Rosgvardiya" was introduced and popularized: it sounds more familiar, although it still remains a dummy of a volunteer formation.

In 2000, a book by Samuel Sztutman was published for the purposes of political training. *On guard of peace and quiet. From the history of Russia's Internal Troops 1811–1917*⁸³. Its title became the new "founding myth" of the internal troops. Attempts were made to perpetuate this new identity in 2011 during the celebration of their 200th anniversary. The jubilee picture album that was then published was entitled: *200 years on guard of silence and peace. A brief illustrated history of Russia's Internal Troops*⁸⁴.

"Peace and quiet" and the long tradition of strengthening Russian statehood remain the propaganda fuel for their successor, i.e. Rosgvardiya. In 2017, the Sztutman's book was reprinted, and in 2019, a picture album devoted to the aforementioned Jewgraf

⁸⁰ <https://www.rosgvard.ru/ru/page/index/istoriya> [access: 15 V 2020].

⁸¹ Ibidem.

⁸² Ibidem.

⁸³ С.М. Штутман, *На страже тишины и спокойствия: из истории внутренних войск России (1811–1917 гг.)*, Москва 2000; ed. 2 (revised) – Москва 2017.

⁸⁴ Н.Г. Сысоев, *200 лет на страже тишины и спокойствия: краткая иллюстрированная история внутренних войск МВД России*, Москва 2011.

Komarowski, the First Commander of the Internal Guard⁸⁵, was published. However, there is a huge disproportion between the literature on the precursors of Rosgvardiya from the times of the Russian Empire and those from the Soviet times. It is hard to resist the impression that contemporary historiographers of the services are closer to the NKVD than to the Internal Guard or the Independent Gendarme Corps. The NKVD lineage of Rosgvardiya is emphasized by its leadership⁸⁶. At the same time, it announces the restoration of the banners and historical names of units from the Second World War, recalls the anniversaries of their memorable battles⁸⁷ and recalls the memory of the Chekist-military operations of the Second World War and the effective fight against “banditry and the nationalist underground” after the war.

Institutional continuity and the continuity of tradition, as well as like the symbolism of memory reflecting them, have a civilization background and are closely related to political culture. The most important goal of “order” is verticalism, a centralized force bloc, and an efficient repressive apparatus. “Order” justifies the measures applied, such as maximum control of society, which also takes the form of “clean-up operations”, constant monitoring of public mood and the pursuit of alleged treason. Analogically, “peace and quiet” means the stability of the system of power, its maintenance and systemic integrity. Rosgvardiya shares its political mission of creating an “atmosphere of social peace”, in the language of Russian propaganda, with other power ministries of the Russian Federation: in the practice of restoring peace and introducing order, the decisive factor is the widely understood argument of force.

Summary

Rosgvardiya follows the centuries-old tradition of the Russian security sector. Since the mid-16th century, i.e. since the time of the oprichnina of Ivan the Terrible⁸⁸, it has been a loyal backbone of power. The ethos of the organs loyal to the ruling elite was perpetuated by its followers, regardless of the camouflaging and deceptive names, such as the Internal Guard, The Department for Protecting the Public Security and

⁸⁵ *Первый командир Отдельного корпуса внутренней стражи России...*

⁸⁶ *Росгвардия вернется к наименованиям времен Великой Отечественной. Ведомство по просьбе ветеранов планирует восстановить почетные наименования, „Известия” of 30 May 2017.*

⁸⁷ <https://rosgvard.ru/ru/page/index/uchastie-vojsk-nkvd-v-geroicheskoy-oborone-stalingrada> [access: 15 V 2020].

⁸⁸ Oprichnina – the bodyguard of Tsar Ivan IV the Terrible and the system of government in the Moscow State in 1565–1572. The oprichnina corps was an armed implementer of the tsar’s reforms, tracking down all conspiracies against Ivan, sowing terror and fear among his opponents. Over time, the oprichnina became synonymous with the first political police in Russia. Contrary to the opposition assigning to Rosgvardiya the role of “Putin’s praetorian guard”, this formation does not emphasize the importance of its forerunner.

Order (Okhrana) or the troops of the State Political Administration (Russian: Главное политическое управление, GPU). The internal security forces that emerged after the dissolution of the USSR and the structural transformation of the KGB also alluded to this ethos. *Rosgvardiya* also refers to it. The structural transformation of the security sector of the Russian Federation after the dissolution of the KGB has not brought functional changes. The successors of the state security authorities managed by the Committee have inherited the special purpose forces, which significantly expands the catalogue of their activities compared to Western security structures.

The consolidation of the “siloviki” around the president from the former KGB has resulted not only in the popularity of the collective term *power ministries*, but also, above all, in projects to rebuild a strong state based on the “force factor” linking security and defence forces. In such a context, *Rosgvardiya* represents the next stage of the stabilization of the authoritarian regime, i.e. strengthening its foundation and facilities. Throughout history, security sector reforms have been variously justified, but their aim has always been to improve the stability of power and the integrity of its apparatus. Such a goal is also imposed by the strategy for the development of the multifunctional military organization of the state and the cooperation of civil and military administrations, which has been pushed for years.

Multifunctionality is a feature of the “genetic code” of Russia’s strategic culture. It is based on a comprehensive approach to the security and defence forces, which is the basis of the concept of a military organization of the state. It enables integrated planning of their use in times of peace, crisis and war, their modernisation and training, and consequently cooperation on various levels and in various configurations (fight against terrorism, crisis management, mobilization preparations, protection of critical infrastructure facilities, territorial defence). If necessary, it facilitates their substitution⁸⁹. It also creates a platform for periodic restructuring of the security sector, transfer of staff and entire divisions from one structure to another, eliminating structures that do not meet the needs and appointing new ones.

On the other hand, the hypothesis that the military paradigm of the organization of the state is a counterbalance to its bureaucratic paradigm cannot be rejected. Militarization makes it easier to hide problems that undermine the image of the state and its authorities in the Kremlin (inter-ministerial rivalry, corruption and nepotism, hidden sponsorship of an active reserve of power ministries, as well as military retirees, the use of non-legal methods of influence, departmental crime). Image purposes are also served by non-standard concept schemes that obscure the essence of the security

⁸⁹ The Ministry of Defence of the Russian Federation, for example, was more active in combating the pandemic, which was included in the competence of the MChS in Russia. It conducted tests of readiness to fight infection as part of exercises in the field of bacteriological protection with the participation of the Troops of Radiological, Chemical and Biological Defence, conducted under the patronage of this ministry. Units of *Rosgvardiya* and other ministries also participated in the exercises. It also built 16 modular infectious diseases hospitals in vulnerable regions of Russia, and also led an active foreign policy, organizing humanitarian aid for Serbia and Italy.

organs and troops, which are “Russian specialties”. The very concept of internal security is ideological here and officially it is mainly associated with fighting threats and opponents of the system inspired from outside (external ideological subversion, secret technologies of fighting the Russian statehood and Russian civilization, etc.).

A model example of a multifunctional ministry is Rosgvardiya. As the main mechanism for neutralizing conflicts and systemic crises, it expanded the range of pressure methods and restructured the petrified internal security system. The official interpretation repeated by departmental analysts, which emphasizes its role as a tool of territorial defence and hybrid threats defence, is unconvincing. In this area (similarly to the area of crisis management, combating terrorism or border protection) the above mentioned structure performs auxiliary functions (towards the Ministry of Defence, the Federal Security Service (FSB), the Federal Protective Service (FSO) and others). This does not mean that the new formation has not brought anything new to the Russian operational machine. Its management functions (organization of the use of troops) and supervision over the activities of the security sector result in non-standard forms of control and extra-statutory activities. From this point of view, the operational supervision of power entrepreneurship, the modernization of the special-purpose forces, the strengthening of the state’s military organization, including the supervision of the reserve potential as well as the sponsorship of front groups, in particular deserve attention.

Operational supervision of power entrepreneurship

Officers with experience in work in the power ministries employed in security organizations undoubtedly require special forms of control. At the same time, they are treated as the social base of the power elite. Rosgvardiya’s supervision of criminogenic power entrepreneurship⁹⁰ is, on the one hand, a warning to undisciplined representatives of business security, and, on the other, an appeal to them for self-control. The Kremlin has not decided to apply drastic measures that threaten a “civil war” – it refers to the sense of a community of power and its responsibility for the internal situation in the country, promising to maintain the existing order. For the same reason, changes in the power sector of the Russian Federation are cautious and evolutionary. “Thorough cleanup” is not at stake either for fundamental reasons – the normal state here is “a mess” expanding the spectrum of possibilities of power ministries.

⁹⁰ This also applies to the company “Ochрана” of Rosgvardiya. See e.g. *Экс-командира отряда ФГУП «Охрана» Росгвардии обвиняют в получении взятки в 2,5 млн рублей*, Ведомости, 7 December, 2018, www.vedomosti.ru.

Modernization of the special-purpose forces of the Russian Federation

It is part of changes in the Ministry of Internal Affairs implemented successively since 2010, the reform of the civil defence troops (units subordinate to the Ministry of Civil Defense and Emergencies were transformed into military rescue formations; the bureaucratic administrative apparatus of the Ministry was reduced) carried out in 2011, and territorial defence reform. **The universal justification for the modernization of special security forces is their participation in territorial and civil defence. It is related to the need to improve their cooperation and interoperability.** Joint exercises of special forces of various ministries (including unannounced readiness tests), standardization of equipment and armaments, as well as introducing the division of tasks into those related to peacetime and those related to wartime into their military rules and regulations, which is also reflected in the statute of Rosgvardiya, serve to make them more coherent and aligned. So far, the modernization effort has focused on the armed forces being the foundation of Russia's imperial aspirations and ambitions. The modernization of the Rosgvardiya's special forces and other power ministries may serve to tighten control over its own society and enforce its obedience, but it may also mean preparing it for war.

Strengthening the military organization of the state

Strengthening the military organization of the state concerns many issues, it includes all power ministries, industry and defence infrastructure, but also state governance organs as well as state and social institutions working for the security and defence of the country. When extended to society, it is expected to lead to internal consolidation. According to the Russian strategic culture, the MO is treated as an extension of the possibility of using military and non-military means to achieve political goals. In order to protect and develop Russian statehood, it ultimately comes down to protecting the political, economic and military system that forms the foundation of power in Russia. Authoritarianism, by its very nature, creates a constant demand for new forms of protection of the status quo. Moreover, the MO introduces a military drill into the bureaucratic state machine of Russia.

Supervision of the reserve potential

The mobilization reserve (especially the contractual reserve) has the potential to be used in areas where the security and defence forces are deficient. In this respect, the role of Rosgvardiya would be difficult to overstate. Being committed to mobilizing and retraining the reserve, its task is easier: according to her own estimates, it oversees

a multimillion army of people under arms⁹¹. The right to mobilize the reserve without Military Replenishment Councils, was also extended to the FSB and the SVR in February 2020, which prompts the conclusion that the methods of influence are diversified. It should be assumed that the principle of multifunctionality also applies to reserve forces: they are used both for internal protection and for external, expeditionary operations.

Sponsorship of front groups

Widespread involvement of the society in activities in the field of state defence in Russia faces serious barriers, not least because of the culture of pervasive suspicions of treason (espionage). Moreover, there is no civil society here. The Russian model of public participation in security and defence necessarily reaches different front groups (Cossacks, ChVK). At the same time, “people under arms” are subject to records and restrictive licensing procedures. In this context, the supervision of companies with special status, exercised by Rosgvardiya, should be regarded as a form of institutional sponsorship. Financial rewards influence the relations between Rosgvardiya and a multitude of military retirees employed in security companies controlled by this formation as well.

In this context, it is worth emphasizing once again the scale of disinformation on Rosgvardiya. This particularly highlights its historical and cultural dimension, including non-standard conceptual schemes, which are a Russian specialty, consisting, inter alia, in the constant reference, and thus apparent adaptation, to Western terms and concepts, which distracts researchers and prompts them to find analogies between the Western and Russian realities of national security systems.

Meanwhile, the question about Rosgvardiya is, above all, a question about the Kremlin’s vision of internal threats. These threats, presented as external, highlight the image of the West as the unchanging enemy, an antagonist of Russia and the instigator of color revolutions, and justify Moscow’s aggressive policy towards its surroundings. In internal communication, they facilitate the application of the code of social didactics (referring to self-defence, the spirit of victory, centuries-old historical experience, etc.) understandable to the society of the Russian Federation.

Such manipulation should not obscure the nature of Russia’s internal threats, the structure of which has remained unchanged for centuries. In a multiethnic and multifaith Russia, the greatest threats have always been the attempts to overthrow the state system by force by radical, separatist, national and religious movements that set up illegal armed organizations to fight for the right to sovereignty using terrorist

⁹¹ According to Gen. Zolotov’s information for the government newspaper “Российская газета” Rosgvardiya oversees an army of 4 million gun owners. See <https://rg.ru/2018/12/05/rosgvardiia-otchitalas-o-nahodiashchihsia-na-uchete-4-mln-vladelcev-oruzhiia.html>.

methods, thus aimed at violating Russia's territorial unity. In theory and doctrine, this is reflected in euphemistic conceptualizations concerning "defence of the state interest of Russia in the economic, political, military, information and social spheres", "defence of the multiethnic nation's unity, its memory of its ancestors and national history", "human and civil rights and freedoms", as well as "social consent and peace" guaranteeing "separate spiritual development" (civilizational) of Russians, and in practice, such above mentioned internal tasks are solved, inter alia, by Rosgvardiya.

Abstract

The National Guard of the Russian Federation (Rosgvardiya) is a model example of a non-standard approach to the national guard and federal services: it does not meet their formal or functional criteria. Its primary task is to neutralize internal conflicts and restore public order in the country; it is also equipped with many auxiliary functions. It performs them together with other power ministries: the Ministry of Defence, the Ministry of Internal Affairs, the Ministry for Civil Defence, Emergencies and Elimination of Consequences of Natural Disasters, the Federal Security Service, the Federal Protective Service, the Foreign Intelligence Service, the General Prosecutor's Office, the Investigative Committee and others. The above mentioned ministries are a "shield and sword" in the fight against all manifestations of anti-system, military and non-military (so-called hybrid) activities. Thus, they act in the interest of Russia's political elite.

The need for cooperation between security and defence structures on various levels and in various configurations (fight against terrorism, border protection, crisis management, territorial defence, protection of critical infrastructure facilities, etc.) results from the military strategy of the state organization promoted by the Kremlin. Such a comprehensive approach is related to the culture of governance and the resulting strategic culture. A permanent element of this culture is, among others, manipulation of the conceptual apparatus, prompting researchers of this subject to draw conclusions about the realities of the Russian national security system by analogy to the Western one.

Keywords: Rosgvardiya, The National Guard of the Russian Federation, power ministry, internal security, military organization, ministerial protection, non-ministerial protection.

O autorach

Jolanta Darczewska – doktor nauk humanistycznych, pracownik Ośrodka Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, ekspert w dziedzinie bezpieczeństwa, zarządzania bezpieczeństwem i walki informacyjnej.

Krzysztof Izak – emerytowany funkcjonariusz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Bartosz Jagodziński – pracownik Dolnośląskiego Urzędu Celno-Skarbowego we Wrocławiu.

Piotr Kęsek – funkcjonariusz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, doktorant Krakowskiej Akademii im. A.F. Modrzewskiego w Krakowie.

Piotr Kosmaty – doktor nauk prawnych, prokurator. Członek Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego i Polskiego Stowarzyszenia Prawa Europejskiego.

Rafał J. Kruszyński – doktor nauk prawnych, radca prawny, wykładowca akademicki. Ekspert w zakresie krajowego i międzynarodowego prawa gospodarczego oraz praw człowieka.

Remigiusz Lewandowski – doktor, ekspert w dziedzinie bezpieczeństwa ekonomicznego, identyfikacyjnego i cyberbezpieczeństwa. Naukowo związany z Wydziałem Nauk Ekonomicznych i Zarządzania UMK w Toruniu oraz Wydziałem Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie.

Dariusz Pożaroszczyk – doktor nauk prawnych, funkcjonariusz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Tomasz Safjański – doktor, członek rady naukowej Centrum Profilaktyki Społecznej w Milanówku.

Amelia Tomalska – magister, laureatka IX edycji konkursu Szefa ABW na najlepszą pracę doktorską, magisterską lub licencjacką dotyczącą bezpieczeństwa państwa w kontekście zagrożeń wywiadowczych, terrorystycznych, ekonomicznych.

Jan Waszewski – doktor, laureat IX edycji konkursu Szefa ABW na najlepszą pracę doktorską, magisterską lub licencjacką dotyczącą bezpieczeństwa państwa w kontekście zagrożeń wywiadowczych, terrorystycznych, ekonomicznych.

Leszek Wiszniewski – funkcjonariusz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Michał Wojnowski – doktor, ekspert przy Centrum Edukacji na Rzecz Bezpieczeństwa Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego.

About authors

Jolanta Darczewska – PhD, employee of the Center for Eastern Studies (OSW), expert in the field of security, security management and information warfare.

Krzysztof Izak – retired officer of the Internal Security Agency.

Bartosz Jagodziński – employee of the National Treasury Administration.

Piotr Kęsek – officer of the Internal Security Agency, PhD student of Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University.

Piotr Kosmaty – PhD in legal sciences, prosecutor, Member of the Polish Forensic Association and the Polish Association of European Law.

Rafał J. Kruszyński – PhD in legal sciences, legal adviser, university professor, expert in the field of national and international economic law and human rights.

Remigiusz Lewandowski – PhD, expert in the field of economic security, identification security and cybersecurity, professionally associated with the Faculty of Economic Sciences and Management at the Nicolaus Copernicus University and the Faculty of the National Security at the War Studies University in Warsaw.

Dariusz Pożaroszczyk – PhD in legal sciences, officer of the Internal Security Agency.

Tomasz Safjański – PhD, member of the academic council at the Social Prevention Centre in Milanówek.

Amelia Tomalska – Master degree, winner of the 9th edition of the contest of the Head of the Internal Security Agency for the best doctoral thesis, master's thesis or bachelor's thesis about state security in terms of intelligence, terrorist and economic threats.

Jan Waszewski – PhD, winner of the 9th edition of the contest of the Head of the Internal Security Agency for the best doctoral thesis, master's thesis or bachelor's thesis about state security in terms of intelligence, terrorist and economic threats.

Leszek Wiszniewski – officer of the Internal Security Agency.

Michał Wojnowski – PhD, expert of the Education Center for Security at the Wrocław University Faculty of Social Sciences.

Informacje dla autorów czasopisma „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” i serii Biblioteka Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego

I. Zasady przyjmowania prac.

1. Redakcja „Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego” przyjmuje do publikacji artykuły naukowe, recenzje oraz relacje z konferencji, dotyczące bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i porządku konstytucyjnego. Przyjmowane są tylko materiały oryginalne, wcześniej niepublikowane i niezgłoszone do publikacji w innych czasopismach lub środkach przekazu elektronicznego (np. serwisy internetowe).
2. Przesłane publikacje nie mogą naruszać praw autorskich osób trzecich – w rozumieniu Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (t.j.: DzU z 2016 r. poz. 666).
3. Materiały należy przysyłać na adres redakcji: redakcja.pbw@abw.gov.pl.
4. Przesyłając tekst do redakcji „Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, autor wyraża zgodę na jego opracowanie redakcyjne, tj. na wykonanie redakcji merytorycznej, językowej i korekty, zgodnie z normami językowymi oraz na podstawie polskich norm wydawniczych. Wyraża także zgodę na opublikowanie informacji o artykule w naukowych bazach danych.
5. Materiały kierowane do druku w czasopiśmie „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” i w ramach serii Biblioteka Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego podlegają ocenie merytorycznej członków Redakcji i co najmniej dwóch recenzentów zewnętrznych.
6. Recenzje zewnętrzne mają formę pisemną i kończą się jednoznacznym wnioskiem o dopuszczeniu artykułu do publikacji (bez zmian lub po wprowadzeniu przez autora zmian sugerowanych przez recenzentów) lub jego odrzuceniu.
7. W przypadku dwóch recenzji sprzecznych Redakcja przesyła artykuł do kolejnego recenzenta. Po analizie wszystkich recenzji Redakcja podejmuje decyzję o zamieszczeniu lub niezamieszczeniu artykułu.
8. Do publikacji są kwalifikowane artykuły, które uzyskały pozytywną opinię końcową.
9. Po zakwalifikowaniu artykułu do publikacji autor lub autorzy podpisują umowę o przeniesieniu na wydawcę autorskich praw majątkowych.
10. Autorzy artykułów zakwalifikowanych do druku otrzymują honoraria w wysokości 30 zł brutto za jedną stronę tekstu, sformatowanego zgodnie z *Informacjami dla autorów czasopisma „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” i serii Biblioteka Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, znajdującymi się

w każdym drukowanym numerze „Przeglądu...” oraz na oficjalnej stronie internetowej Agencji w zakładce „PBW”.

11. W przypadku utworu stworzonego przez kilka osób każda z nich jest zobowiązana do złożenia *Oświadczenia o wkładzie poszczególnych autorów w powstanie publikacji* (wzór oświadczenia jest dostępny na stronie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego) i przesłania go na adres Redakcji PBW podany w pkt II ppkt 1.
12. Autorzy są zobowiązani do wypełnienia formularzy zgody na publikację materiałów przez Redakcję „Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego” (*Formularz zgody autora na publikację artykułu w czasopiśmie „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego* oraz *Formularz zgody autora na publikację tekstu w ramach serii Biblioteka Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego* są dostępne na stronie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego) i przesłania ich na adres Redakcji PBW podany w pkt I ppkt 2.
13. Redakcja „Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego” wymaga podawania przez autorów numerów ORCID.

II. Zasady przesyłania tekstów.

1. Wszystkie teksty należy przysyłać w postaci zapisu elektronicznego (Word, Open Office).
2. Do artykułu należy dołączyć:
 - a) bibliografię załącznikową,
 - b) abstrakty w języku polskim i angielskim nieprzekraczające 15 wierszy wydruku komputerowego, zawierające cel i podsumowanie artykułu,
 - c) notkę o autorze (zawód lub tytuł naukowy, miejsce pracy),
 - d) słowa kluczowe (w celu maksymalnie zwięzłego określenia tematyki artykułu – mają one ułatwić klasyfikację treści oraz wyszukiwanie artykułu w elektronicznych bazach danych; słowa kluczowe nie powinny być powtórzeniem tytułu).

III. Normalizacja tekstu.

1. Marginesy: 2,5 cm z każdej strony.
2. Czcionka tekstu głównego: Times New Roman 12 pkt; interlinia 1,0.
3. Czcionka przypisów: Times New Roman 10 pkt; interlinia 1,0.
4. Objętość artykułu zgłaszanego do publikacji (wraz z bibliografią, abstraktami i słowami kluczowymi) nie może przekraczać 15 stron wydruku komputerowego w formacie A4, sprawozdania z konferencji – 3 stron, recenzji – 10 stron.

5. Tekst powinien być wyjustowany.
6. Tytuł, podtytuł i śródtytuły: Times New Roman, bold
7. Rysunki i fotografie należy lokalizować w tekście głównym za pomocą podpisów.
8. Wszelkie ilustracje, zdjęcia oraz schematy, które autor chciałby umieścić w artykule, powinny być dostarczone w oddzielnych, oryginalnych plikach. Ich wymiary powinny być nie mniejsze, niż te, które mają być uzyskane po wydruku, oraz możliwie jak najlepszej jakości (min. 300 dpi w skali 1:1). W przypadku dostarczenia ilustracji złej jakości Redakcja zastrzega sobie prawo do ich niezamieszczania.
9. Należy podać źródła wszystkich materiałów ilustracyjnych (zdjęć, rysunków, wykresów, schematów, tabel itp.).
10. Na końcu podpisu pod materiałem ilustracyjnym należy stawiać kropkę.
11. Nie należy stosować tzw. twardych spacji.
12. Ortografię i interpunkcję tekstu należy uwspółcześniać.
13. Wszelkie wyróżnienia w oryginalnym tekście dokumentu, dokonane przez jego twórcę, powinny być wyróżnione wytłuszczoną czcionką.
14. Nawiasy ukośne /.../ powinny być zamieniane na nawiasy półokrągłe (...).
15. Uzupełnienia i komentarze odautorskie itp. należy podawać w nawiasach kwadratowych, drukiem prostym.
16. Opuszczenia w cytacie pochodzące od autora artykułu należy zaznaczyć trzema kropkami w nawiasie półokrągłym.

IV. Cytaty i wyróżniki.

1. Cytaty o długości do pięciu wersów należy zapisywać kursywą, dłuższe należy wyróżniać przez wcięcie (1,0 cm z lewej i prawej strony, licząc od granic tekstu głównego) oraz odstępowanie dwóch wersów nad i pod przytoczeniem, druk prosty, czcionka o jeden stopień mniejsza niż w tekście głównym.
2. Listy przytaczane w całości należy wyróżniać przez odstępowanie 2 wersów nad i pod przytoczeniem (nie należy stosować wcięć ani kursywy).
3. Cytaty obcojęzyczne powinny być przetłumaczone w przypisie (tłumaczy autor tekstu).
4. Wtrącone zwroty obcojęzyczne piszemy kursywą (np. *à rebours*, *sui generis*).
5. Tytuły dzieł sztuki (plastycznych, muzycznych, dramatycznych, filmowych), książek, artykułów, obrazów, konkursów, prac naukowych, nazw ustaw oraz innych aktów prawnych należy zapisywać kursywą, nazwy czasopism – w cudzysłowie. Zgodnie z uchwałą RJP z 2008 r. wszystkie wyrazy w tytułach czasopism, poza spójnikami i przyimkami występującymi wewnątrz tych tytułów, zapisuje się wielkimi literami).

6. W cudzysłowie należy zapisywać także: pseudonimy (np. kpr. „Smukły”), kryptonimy oraz nazwy instytucji występujące na końcu nazwy wielowyrazowej, często będącej rozwinięciem skrótowca (np. operacja „Market Garden”, Związek Młodzieży Polskiej „Zet”); w nazwach jawnych organizacji politycznych nie stosuje się cudzysłowu (np. Polska Partia Socjalistyczna).
7. Cytaty ze źródeł i literatury przedmiotu należy wyróżniać kursywą bez cudzysłowu.
8. Nazwy wystaw, konferencji i sesji naukowych należy zapisywać pismem prostym w cudzysłowie.
9. Cudzysłów należy zapisywać za pomocą znaku drukarskiego „” – a nie innych podobnych znaków (‘, ’’).
10. Jeśli w obrębie jednego cudzysłowu występuje drugi cudzysłów, do jego wyodrębnienia należy stosować znak «».
11. Jeżeli w tekście zapisanym kursywą występuje element wyróżniany kursywą (np. tytuł dzieła), należy go wyróżniać drukiem prostym (np. *Uwielbiana czytać książki, szczególnie często wracała do Zbrodni i kary oraz Bieśców*).
12. Wyróżnienia odautorskie należy zapisywać rozstrzelonym drukiem (1,5 pkt), np. wyróżnienia odautorskie.
13. Różne sposoby zapisu daty stosowane w tekście głównym powinny być ujednolicone do następującej formy: dzień zapisany cyframi arabskimi, miesiąc zapisany słownie, rok zapisany cyframi arabskimi (np. 3 lipca 1969 r.).
14. Należy podawać pełne nazwy instytucji, organizacji, urzędów itp., jeśli są wymieniane w tekście po raz pierwszy.
15. Obce nazwy organizacji oraz skróty od nich utworzone należy zapisywać pismem prostym.

V. Znaki interpunkcyjne i obce.

1. W zestawieniach (np. Austro-Węgry, Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe, polsko-niemiecki) i w nazwiskach złożonych z dwóch członów (np. Jankowska-Cieślak) należy stosować dywiz; myślnika bez spacji należy używać w przypadku połączeń doraźnych, które odpowiadają nie jednemu obiektowi rzeczywistości pozajęzykowej, ale dwóm – najczęściej łączy się w ten sposób liczby (np. t. 1–2, w latach 2015–2020).
2. Obce nazwy miejsc i osób, podobnie jak inne słowa obce, należy zapisywać z użyciem liter i znaków obcych alfabetów (np. Národní divadlo, Tomáš Masaryk), chyba że stosuje się przyjętą w uzusie w przypadku niektórych słynnych postaci konwencję spolszczoną (np. Tomasz Masaryk, William Szekspir).

VI. Przypisy.

1. Znak przypisu należy umieszczać zawsze po słowie, nawiasie zamykającym lub po zamknięciu cudzysłowu, a przed znakiem interpunkcyjnym.
2. Przypisy należy rozpoczynać wielką literą, a kończyć kropką. Małą literą należy rozpoczynać jedynie przypisy dotyczące adresów stron internetowych (np. ¹ <https://www.abw.gov.pl/pl>, ² www.bip.abw.gov.pl).
3. Przypisy należy umieszczać na dole stron.
4. Przypisy we wstępie (posłowie) oraz w tabelach mają numerację oddzielną od przypisów w źródłach.
5. W przypadku autorów podpisujących się dwojgiem imion należy podawać inicjały obu imion bez spacji między nimi (np. J.K. Bielecki).
6. Zawsze należy podawać podtytuł publikacji.
7. W przypisach konsekwentnie należy stosować następujące oznaczenia: tenże/taż, tamże, tłum., wstęp, posł., (red.), oprac., i in., t., cz., z., nr, [bmw] – brak miejsca wydania, [bdw] – brak daty wydania, [bmdw] – brak miejsca i daty wydania, zob., por., zob. szerzej: (z dwukropkiem), cyt. za: (z dwukropkiem), i nast.
8. Tomy, części, numery i zeszyty oraz numer wydania należy zapisywać cyframi arabskimi (np. t. 2, cz. 3, nr 4, z. 5, wyd. 2).
9. Miesiące należy zapisywać cyframi rzymskimi bez kropek rozdzielających dzień, miesiąc i rok (w tekście głównym nazwę miesiąca należy zapisywać słownie).
10. W przypisach należy podawać najpierw inicjał imienia oraz nazwisko autora (redaktora).

PRZYKŁAD:

Kowalski L., *Warszawa tamtych lat*, wstęp A. Nowak, Warszawa 2015, ABC Wydawnictwo Historyczne.

11. Należy skracać opis w przypisie (bibliografii) przez upraszczanie często skomplikowanych formuł dotyczących redakcji – do oznaczeń: oprac., red.
12. Gdy autorów (redaktorów, tłumaczy) jest więcej niż trzech, należy podać inicjał (inicjały) imienia i nazwisko alfabetycznie pierwszego z nich, dodając do niego skrót: i in. (i inni).
13. Strony należy zapisywać następująco: s. 2; s. 2, 7; s. 3–5 (myślnik, nie dywiz).
14. Jeśli w przypisach pojawił się więcej niż jeden tekst tego samego autora, to przy kolejnym przywołaniu konkretnego dzieła tego autora tytuł należy skracać do czytelnej postaci, dodając wielokropek i rezygnując z podawania ponownie miejsca i roku wydania.

PRZYKŁAD:

L. Wasilewski, *Ze wspomnień...*, s. 224–225).

15. Gdy podaje się przypis łączny dla kilku tomów lub części jakiejś publikacji, numery tomów należy zapisywać z myślnikiem, nie z dywizem. To samo dotyczy lat publikacji.

PRZYKŁAD:

K. Grodziska, *Polskie groby na cmentarzach Londynu*, t. 1–2, Kraków 1995–2001.

16. W przypadku dwóch lub trzech miejsc wydania (miejscowości), należy je zapisywać z myślnikami (np. Wrocław–Kraków), jeżeli jest ich więcej – należy podać tylko pierwsze z nich.
17. Jeśli imię zaczyna się dwuznakiem (np. Sz, Cz), należy zapisać tylko pierwszą literę; wyjątkiem jest Ch.

PRZYKŁAD:

C. Miłosz, *Druga przestrzeń*, Kraków 2002, Znak.
Ch. Dickens, *Wielkie nadzieje*, tłum. K. Beylin, Warszawa 1999.

18. Cytaty w przypisach należy zapisywać pismem prostym w cudzysłowie.

VII. Struktura przypisów.

1. Przypis archiwalny:
pełna nazwa archiwum (gdy pojawia się po raz pierwszy) i w nawiasie formułka „dalej:” oraz proponowany skrót tej nazwy do stosowania za każdym kolejnym razem, po przecinku – nazwa zespołu, po przecinku – sygnatura, po przecinku – nazwa dokumentu (kursywą) lub jego opis (np. list, sprawozdanie) i data, po przecinku – numer karty (strony).

PRZYKŁADY:

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Oddziałowe Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów w Krakowie (dalej: AIPN, OBUiAD w Krakowie), IPN Kr 144/1, *Materiały Wojewódzkiej Komisji Kwalifikacyjnej. Oświadczenie Pawła Kosiby z dnia 4 X 1990 r.*, k. 57.

APK, UWŚl. (skrót, gdy wcześniej pojawiła się pełna nazwa miejsca przechowywania źródła), sygn. 736, sprawozdanie z działalności Policji Województwa Śląskiego za 1928 r., 5 I 1929 r., k. 57.

2. Książka polska:

inicjał imienia i nazwisko autora, *tytuł* (kursywą). *Podtytuł* (kursywą), numer tomu, inicjał imienia i nazwisko autora wstępu, inicjał imienia i nazwisko autora posłowania, inicjał imienia i nazwisko autora opracowania, miejsce i rok wydania, strony.

PRZYKŁAD:

B. Prus, *Lalka*, t. 1, oprac. J. Bachórz, Wrocław 1998, s. 100–200.

3. Książka tłumaczona:

inicjał imienia i nazwisko autora, *tytuł* (kursywą). *Podtytuł* (kursywą), numer tomu, inicjał imienia i nazwisko tłumacza, inicjał imienia i nazwisko autora wstępu, inicjał imienia i nazwisko autora posłowania, inicjał imienia i nazwisko autora opracowania, miejsce i rok wydania, strony.

PRZYKŁAD:

Ch. Taylor, *Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej*, tłum. M. Gruszczyński i in., wstęp A. Bielik-Robson, oprac. T. Gadacz, Warszawa 2001, s. 15–20.

4. Książka zagraniczna:

inicjał imienia i nazwisko autora, *tytuł* (kursywą). *Podtytuł* (kursywą), numer tomu, inicjał imienia i nazwisko tłumacza, inicjał imienia i nazwisko autora wstępu, inicjał imienia i nazwisko autora posłowania, inicjał imienia i nazwisko autora opracowania, miejsce i rok wydania, strony. Stosujemy zapis bibliograficzny polski, w tym obco brzmiące nazwy miejsc wydania.

PRZYKŁAD:

P. Hadot, *The Veil of Isis. An Essay on the History of the Idea of Nature*, tłum. M. Chase, Cambridge–Massachusetts–London 2006, s. 40–50.

5. Publikacja w pracy zbiorowej:

inicjał imienia i nazwisko autora, *tytuł publikacji zamieszczonej w pracy zbiorowej* (kursywą), w: inicjał imienia i nazwisko autora, *tytuł pracy* (kursywą), numer tomu, inicjał imienia i nazwisko redaktora, miejsce i rok wydania, strony.

PRZYKŁAD:

W. Nowak, *Urząd Ochrony Państwa*, w: *Historia służb specjalnych*, t. 3, K. Kowalski (red.), Warszawa 1999, s. 36.

6. Dzieło wielotomowe:

inicjał imienia i nazwisko autora, *tytuł* (kursywą). *Podtytuł* (kursywą), miejsce i rok wydania (np. 2007, jeśli wszystkie tomy zostały wydane w tym samym roku, lub 2000–2001, jeśli tomy zostały wydane w różnym czasie), 2 t. (dwa tomy; cyfry arabskie).

PRZYKŁAD:

B. Prus, *Lalka*, Warszawa 1985, 4 t.

7. Praca zbiorowa (dotyczy także antologii i opracowań):

tytuł. Podtytuł pracy zbiorowej (kursywą), inicjał imienia (lub pełne imię) i nazwisko redaktora (red.), miejsce i rok wydania.

PRZYKŁAD:

Historia Łodzi. Ze wspomnień mieszkańców, A. Kowalski (red.), Łódź 2001.

8. Artykuł w książce:

inicjał imienia i nazwisko autora, *tytuł* (kursywą), inicjał imienia i nazwisko tłumacza (jeśli części są tłumaczone przez różne osoby), w: *tytuł zbioru* (kursywą), numer tomu, część, inicjał imienia i nazwisko tłumacza całości, inicjał imienia i nazwisko redaktora (lub redaktorów), miejsce i rok wydania, strony.

PRZYKŁADY:

W. Szklowski, *Sztuka jako chwyt*, tłum. R. Łużny, w: *Teoria badań literackich za granicą*, t. 2, cz. 3, S. Skwarczyńska (red.), Kraków 1984, s. 20–30.

H. Trevor-Roper, *Góralskie tradycje Szkocji*, w: *Tradycja wynaleziona*, tłum. M. Godyń, F. Godyń, E. Hobsbawm, T. Ranger (red.), Kraków 2008, s. 40.

9. Artykuł w zbiorze tego samego autora:

inicjał imienia i nazwisko autora, *tytuł* (kursywą), w: *tenże/taż, tytuł zbioru* (kursywą), numer tomu, inicjał imienia i nazwisko redaktora (redaktorów), inicjał imienia i nazwisko tłumacza, miejsce i rok wydania, strony.

PRZYKŁAD:

M. Janion, *Apokalipsa bez zbawienia. Tematy jeanpaulowskie*, w: taż, *Żyjąc, tracimy życie. Niepokojące tematy egzystencji*, Warszawa 2001, s. 15–20.

10. Artykuł w czasopiśmie:

inicjał imienia i nazwisko autora, *tytuł* (kursywą), inicjał imienia i nazwisko tłumacza, „Tytuł Czasopisma” rok (wszystkie człony tytułów czasopism, poza spójnikami i przyimkami występującymi wewnątrz tych tytułów, należy zapisywać wielkimi literami), numer w danym roku, zeszyt, numer, część (w opisie należy stosować cyfry arabskie), strony.

PRZYKŁAD:

W. Nowak, *Służba więzienna*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 4, cz. 2, s. 13.

11. Artykuł w dzienniku:

inicjał imienia i nazwisko autora artykułu, *tytuł*. *Podtytuł artykułu w dzienniku*, „Tytuł Dziennika” i dalej data dzienna (nazwę miesiąca należy zapisywać słownie).

PRZYKŁAD:

Kowalski, *Energia wiatrowa. Nowe możliwości*, „Rzeczpospolita” z 2 marca 2020 r.

12. Tekst w czasopiśmie zagranicznym:

zapis jak w pkt 10; zawsze należy podawać rok ukazania się i numer czasopisma tylko w tym roku.

PRZYKŁAD:

C.M. Bowra, *Orpheus and Eurydice*, „Classical Quarterly” 1952, nr 3–4.

13. Wydawnictwa internetowe:

adresy internetowe należy zapisywać małymi literami (bez podkreśleń i hiperłączy), po przecinku w nawiasie kwadratowym należy podać informację o dacie dostępu (w dacie miesiąc zapisuje się cyfrą rzymską).

PRZYKŁAD:

<http://www.pbw.gov/abw/cat.html> [dostęp: 1 XII 2011].

14. Artykuły lub dokumenty zamieszczone na stronach internetowych:
tytuł artykułu (dokumentu) – kursywą, adres internetowy, w nawiasie kwadratowym – informacja o dacie dostępu.

PRZYKŁAD:

EU NAVFOR Somalia – mission, <http://www.eunavfor.eu/about-us/mission/> [dostęp: 20 VII 2014].

15. Nie należy stosować skrótów: op. cit., lok., cit.

VIII. Zapis nazwisk.

1. W tekście głównym nazwiska należy zapisywać następująco: za pierwszym razem pełne imię i nazwisko, później samo nazwisko (chyba że powtórzenie pełnego imienia jest uzasadnione względami stylistycznymi); poza adresami bibliograficznymi w przypisach i bibliografii nie należy stosować zapisu z inicjałem.

PRZYKŁAD:

Gabriel Narutowicz (lub Narutowicz; nie: G. Narutowicz) został prezydentem w 1922 r.

2. Jeśli dwie postaci noszą to samo nazwisko, w przypadku gdy nie jest oczywiste, o której z nich mowa, należy powtórzyć imię lub nazwać tę osobę za pomocą omówienia.

IX. Skróty.

1. W tekście głównym należy stosować ogólnie przyjęte skróty: np., itp., m.in. (bez spacji), rkps, mps, t., z. itd.), a także z reguły: r. (rok) i w. (wiek).
2. Za każdym razem należy przemyśleć zasadność wprowadzania skrótów nazw instytucji lub organizacji (zwłaszcza gdy będą stosowane rzadko), a szczególnie w przypadku wydawania źródła; wprowadzanie skrótu jest interwencją w język zapisu.
3. Należy wprowadzać jeden skrót dla jednej nazwy.
4. Skróty należy stosować konsekwentnie – jeśli skrót został wprowadzony, odtąd zastępuje w tekście daną nazwę za każdym razem, gdy się ona pojawia.
5. W skrótach nie należy stosować dywizów.

PRZYKŁAD:

Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska = PPSD (nie: PPS-D).

X. Bibliografia załącznikowa.

1. Przy sporządzaniu bibliografii załącznikowej kolejne pozycje należy szeregować w porządku alfabetycznym. Opis każdej pozycji należy rozpocząć od nazwiska autora, po nim należy podać inicjał imienia, postawić kropkę, przecinek, a następnie według schematu przypisu – tytuł zapisany kursywą itd. (w przypadku artykułu w czasopiśmie lub w pracy zbiorowej należy podać zakres stron).

PRZYKŁADY:

Kowalski W., *Służba więzienna*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 4, cz. 2,

Nowak W., *Urząd Ochrony Państwa*, w: *Historia służb specjalnych*, t. 3, K. Kowalski (red.), Warszawa 1999, PWN, s. 32–47.

Sekretna wojna. Z dziejów kontrwywiadu II RP, Z. Nawrocki (red.), Poznań 2014, Zysk i S-ka, s. 542.

2. Akty prawne i materiały archiwalne należy oddzielać od innych źródeł.
3. Materiały archiwalne należy podawać jako pierwsze.
4. Akty prawne należy szeregować według hierarchii przyjętej dla tego typu dokumentów, tj. w porządku:
 - A. Konstytucja
 - B. Ratyfikowane umowy międzynarodowe.
 - C. Rozporządzenia, dyrektywy i decyzje UE.
 - D. Ustawy i rozporządzenia z mocą ustawy.
 - E. Rozporządzenia.
 - F. Akty prawa miejscowego.

Redakcja nie zwraca autorom nadesłanych prac, a także zastrzega sobie prawo do ich skracania, opracowania redakcyjnego, w tym adiustacji tekstów, oraz zmiany tytułów i śródtytułów.

Redakcja zastrzega sobie możliwość odmowy przyjęcia artykułu bez podania przyczyn.

Redakcja zwraca uwagę, że *ghostwriting** i *guest authorship*** są przejawami nierzetelności naukowej, a wszelkie wykryte przypadki praktyk niezgodnych z zasadami etyki obowiązującej w nauce będą demaskowane (ujawniane) i dokumentowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucji zatrudniających autorów, towarzystw naukowych, stowarzyszeń edytorów naukowych itp.). W celu przeciwdziałania występowaniu tych zjawisk Redakcja wymaga od poszczególnych autorów ujawnienia wkładu w powstanie publikacji.

Redakcja informuje, że wszystkie artykuły zakwalifikowane do publikacji są weryfikowane z wykorzystaniem programu antyplagiatowego.

Wersją pierwotną (referencyjną) czasopisma jest wydanie papierowe.

„Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” jest dostępny także na stronie internetowej Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w zakładce „PBW”.

* Z *ghostwriting* mamy do czynienia wówczas, gdy ktoś wniósł istotny wkład w powstanie publikacji, ale jego udział jako autora nie zostaje ujawniony lub choćby uwzględniony w podziękowaniach dołączonych do tekstu.

** Sytuacja określana też jako *honorary authorship* – osoba podana jako autor czy współautor tekstu miała znikomy udział lub wcale nie uczestniczyła w tworzeniu publikacji.